

ימי לונדון

מכתבי משה שרת

מימי הלימודים

לונדון 1923–1925

ימי לונדון

מכתבי משה שרת
מימי הלימודים
לונדון 1923-1925

העמותה למורשת משה שרת

Moshe Sharett
The London Days Letters
1923-1925

מערכת:
יעקב שרת, רנה שרת, תמר גדרון

עימוד והתאמת תמונות: רנה שרת עם עדי חן
עיצוב עטיפה: סטודיו יוסי ג'יברי
דפוס חדקל, תל-אביב 2008

©

כל הזכויות שמורות לעמותה למורשת משה שרת
שדרות בן-גוריון 30, תל-אביב 64588
טל: 03-5227615
פקס: 03-5279607
msharett@netvision.net.il \ www.sharett.org.il

העמותה למורשת משה שרת קמה במטרה לרכז תחת קורת-גג אחת
את כלל החומר התיעודי פרי שנות פעילותו הציבורית והלאומית של משה שרת
בשנים 1916-1965, ולהביא לדפוס את כתביו שטרם ראו אור.

תפעול העמותה והוצאת ספר זה נתאפשרו הודות לתמיכת
משרד ראש הממשלה, משרד התרבות,
הסוכנות היהודית, קרן קיימת לישראל,
חברת מלונות דן, קרן דפנה וצבי מיתר,
קרן נדב, קרן קידמה (שרה ועמנואל רסין)

תוכן

6	רשימת המכתבים והנספחים
9	הקדמה
11	המכתבים
225	הנספחים
368	סימולים, קיצורים וראשי תיבות
371	רשימת התמונות
372	ביבליוגרפיה
374	מפתח אישים
384	מפתח עניינים ומקומות

רשימת המכתבים והנספחים*

מס'	תאריך	נכתב ב-	נמען	עמוד
200	17.1.1923	לונדון	רבקה הוז	11
201	17.1.1923	לונדון	עדה ואליהו	13
202	18.1.1923	לונדון	ברל כצנלסון	17
203	25.1.1923	לונדון	ברל כצנלסון	22
204	25.1.1923	לונדון	דוד בן-גוריון	29
205	26.1.1923	לונדון	רבקה ודב	31
206	8.2.1923	לונדון	ברל כצנלסון	33
207	17.2.1923	לונדון	רבקה ודב	36
208	00.3.1923	לונדון	יהודה שרתוק	38
209	00.3.1923	לונדון	דב הוז	40
210	5.3.1923	לונדון	רבקה ודב	42
211	29.3.1923	לונדון	ברל כצנלסון	46
212	16.4.1923	לונדון	ברל כצנלסון	48
213	19.4.1923	לונדון	יהודה שרתוק	53
214	27.4.1923	לונדון	רבקה ודב	54
215	?4.1923	לונדון	אליהו גולומב	59
216	5.5.1923	לונדון	גאולה שרתוק	73
217	5.5.1923	לונדון	ברל כצנלסון	74
218	?5.1923	לונדון	אליהו גולומב	78
219	18.5.1923	לונדון	דב הוז	81
220	7.6.1923	לונדון	רבקה הוז	82
221	20.6.1923	לונדון	רבקה הוז	85
222	21.6.1923	לונדון	עדה ואליהו	86
223	18.7.1923	לונדון	פניה וגאולה	91
224	18.7.1923	לונדון	עדה, אליהו, רבקה ודב	93
225	30.7.1923	ברלין	פניה שרתוק	96
226	30.8.1923	לונדון	עדה, אליהו, רבקה ודב	97

* מכתבים 1-124 מקובצים בימי לונדון א' 1920-1921, יצא לאור ב-2003.

מכתבים 125-199 מקובצים בימי לונדון ב' 1922, יצא לאור ב-2005.

102	דב הוז	לונדון	4.9.1923	227
104	דוד רמז	לונדון	4.9.1923	228
106	רבקה הוז	לונדון	12.9.1923	229
108	דב הוז	לונדון	3.10.1923	230
112	ברל כצנלסון	לונדון	11.10.1923	231
117	אליהו גולומב	לונדון	18.10.1923	232
118	אליהו גולומב	לונדון	8.11.1923	233
119	דב הוז	לונדון	8.11.1923	234
120	יהודה שרתוק	לונדון	8.11.1923	235
123	לאונרד שטיין	לונדון	22.11.1923	236
124	דוד הכהן	לונדון	29.11.1923	237
128	רבקה הוז	לונדון	13.12.1923	238
131	רבקה הוז	לונדון	28.1.1924	239
136	יהודה שרתוק	לונדון	8.2.1924	240
142	יהודה שרתוק	לונדון	15.2.1924	241
144	רבקה ודב	לונדון	15.2.1924	242
145	ברל כצנלסון	לונדון	28.2.1924	243
152	רבקה ודב	לונדון	6.3.1924	244
153	ברל כצנלסון	לונדון	6.3.1924	245
159	ברל כצנלסון	לונדון	19.3.1924	246
161	ברל כצנלסון	לונדון	27.3.1924	247
163	אליהו גולומב	לונדון	25.4.1924	248
164	רבקה ודב	לונדון	14.5.1924	249
166	ברל כצנלסון	לונדון	3.7.1924	250
169	לאונרד שטיין	לונדון	8.7.1924	251
170	דב הוז	לונדון	17.7.1924	252
173	דב הוז	לונדון	18.7.1924	253
174	דב הוז	לונדון	19.7.1924	254
176	רבקה הוז	רדינג	20.7.1924	255
178	זלמן אנוכי	לונדון	22.7.1924	256
179	ברל כצנלסון	לונדון	23.7.1924	257
180	ברל כצנלסון	לונדון	23.7.1924	258
181	דב הוז	לונדון	27.7.1924	259
183	אליהו גולומב	לונדון	28.7.1924	260
186	ברל כצנלסון	אוקספורד	15.8.1924	261
188	שמואל ייבין	לונדון	?8.1924	262

189	שמואל ייבין	לונדון	20.8.1924	263
190	אליהו גולומב	לונדון	4.9.1924	264
191	צפורה שרת	לונדון	1924	265
193	דב הוז	לונדון	16.9.1924	266
195	דב הוז	לונדון	16.10.1924	267
197	רבקה הוז	לונדון	24.10.1924	268
198	אליהו גולומב	לונדון	24.10.1924	269
200	דב הוז	לונדון	9.11.1924	270
201	דוד בן-גוריון	לונדון	11.11.1924	271
202	דב הוז	לונדון	14.2.1925	272
211	דב הוז	לונדון	24.3.1925	273
213	גאולה שרתוק	לונדון	23.4.1925	274
216	צבי ורחל שורץ	לונדון	10.5.1925	275
218	צ' ור' שורץ, י' אולשן, ז' פלר	תל אביב	20.5.1925	276

נספחים

225	משה שרת: העיתונות הערבית בארץ-ישראל, "העולם", ינואר 1921	1
233	מתוך מכתב דב הוז אל צפורה ומשה שרת, 20.2.1923	2
237	מתוך מכתב צפורה שרת אל רבקה ודב הוז, 26.3.1923	3
238	מתוך מכתב דב הוז אל משה שרת, 10.4.1923	4
240	מכתב אליהו גולומב אל משה שרת, 4.2.1923	5
244	מכתב אליהו גולומב אל משה שרת, 22.4.1923	6
247	יהודה שרת על ועידת ההסתדרות, פברואר 1923	7
309	מתוך מכתב אליהו גולומב אל דב הוז, 5.4.1923	8
311	משה שרת בוועידה העולמית של "פועלי ציון", ברלין, יוני 1923	9
313	דוחות משה שרת מן הקונגרס ה"ג, אוגוסט 1923	10
333	דוד הכהן על א' גולומב ד' הוז מ' שרת	11
337	כרוז "פועלי ציון" לבחירות באנגליה, נובמבר 1923	12
340	משה שרת על הוועידה לתרבות פועלים, אוקספורד, אוג' 1923	13
345	מכתב שאול אביגור אל משה שרת, תל אביב, 15.10.1924	14
346	מכתבי דוד בן-גוריון אל משה שרת, נובמבר 1923	15
348	מתוך מכתבי גאולה לאחיה משה שרת, 1923	16
349	דוח משה שרת על ועידת "פועלי ציון" באנגליה, 12.2.1921	17
357	תזכיר "פועלי ציון" לסיעת "הלייבור" על המצב בא"י (אנגלית)	18

הקדמה

כרך זה, החותם את סידרת שלושת כרכי ימי לונדון, כולל את מכתבי משה שרת בשנים 1923-1925. משנים אלה שרדו 77 מכתבים, רובם מ-1923 ומ-1924, מיעוטם מ-1925; ואין פלא בדבר, שהרי בראשית מאי 1925 יצאו משה וצפורה מלונדון בדרכם חזרה לארץ-ישראל, ובחודשיה הראשונים של שנה זו היו השניים נתונים במאמץ נואש לפרוע את חובותיהם ולהתכונן למסעם הביתה.

המטרה שלשמה הלך משה שרת ללונדון הושגה. לבד מסיום לימודי תואר ראשון, הוא קנה שם אוצר בלום של דעת פוליטית, מדינית, רעיונית וחברתית. הוא ינק מן ההווה הדמוקרטית, הליברלית, הסוציאליסטית והאינטלקטואלית, שהעניקה לו המטרופולין הבריטית בשפע. הוא יצק מים על ידי אישים כחיים וייצמן וזאב ז'בוטינסקי, ברל כצנלסון ודוד בן-גוריון. הוא התנסה בפעילות ציונית כמקורב להנהלה הציונית, ובפעילות מפלגתית במפלגת "פועלי ציון" המסונפת ל"לייבור". הוא השתתף בוועידות ציוניות ומפלגתיות בבריטניה ובאירופה. הוא שיכלל את כושר החשיבה והביטוי שלו בכתב ועל-פה ורכש שליטה מובהקת באנגלית.

את לימודיו הסדירים סיים משה שרת ביוני 1924. הוא ביקש להאריך את שבתו בלונדון הן כדי להשתכר די הצורך לפריעת חובותיו, הן כדי להרחיב דעת בלי להיות נתון בסד אוניברסיטאי. החלטת ראשי הסתדרות העובדים להקים עיתון פועלים יומי – "דבר" – ותביעתו הנחרצת של העורך הראשי המיועד ברל כצנלסון, כי משה שרת יעמוד לימינו במפעל זה, עד כדי נכונות לסייע לו בפריעת חובותיו המעיקים, האיצו את שובו. מלכתחילה יצא משה שרת ללונדון מתוך תודעת שליחות. עתה, משהכשיר את עצמו בכמה וכמה מישורים, לא יכול לסרב לאתגר התנועתי שהוצב לפניו. את "דבר", שהיה מעתה לביתו, עבד שבע שנים.

*

בכרך זה, כבשני קודמיו, מובאים מספר נספחים. נספח יוצא דופן בתוכנו, בלשונו ובממדיו, שראינו להביאו בשלמותו כדי לגאלו מקרן-זוית ארכיונית, הוא מכתב יהודה שרת על הוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הכללית. להבהרות לגבי אישים שונים יש להידרש לכרכים הקודמים. המפתחות יפים לכרך הנוכחי.

תודתנו נתונה לארכיון הציוני המרכזי, לארכיון מפלגת העבודה ע"ש משה שרת ולמכון לבון לחקר תנועת העבודה. יעמדו על הברכה יעל מדיני ופנחס עופר על עקירת שיבושים והערות קולעות, הרי ואורי גולומב על ציד מסמכים בלונדון.

העורכים, ינואר 2008

משה שרת

רבצ'קה,

לונדון, 17.1.1923

סוף סוף שולח אני כסף. הפספים הם 12 ל"ש: 5 ל"ש ממני לטישילר ו-7 ל"ש מדוד לפולק.¹

בנוגע לדאגתה ומגינת לבה של אמא: כשבאה צפורה הנה התברר: א. נישואים כדת לא יקומו אלא לאחר ועל יסוד הנישואים האזרחיים. ב. הנישואים האזרחיים לא ייערכו אלא כעבור חודש ימים למיום דרוך כפות רגליה של "הכלה" על אדמת "האי הזה שלנו". את הנישואים האזרחיים ערכנו. הדבר לא עלה בעמל, רק בשילינגים אחדים. בינתיים נסתכנו בכל מיני עניינים ולא היה פשוט זמן ללכת, להתעניין ולקבוע מועד לנישואים דתיים. חוסר זמן הוא תרוץ טיפשי, כמובן. העיקר – הדבר צריך לעלות ב-2 ל"ש לכל הפחות (הן נחוצה גם טבעת!) ואלה לא היו ואינם. ז"א פונטים יש ויש, אך פונטים פנויים אין. בטרם ייווצר הפונט מחפות לו קריירות אחדות, ועפ"י רוב הולך הוא תמס² מבלי למלא אף אחת מהן. מובן שהדבר ייעשה, אך הוא יידחה לעוד איוה זמן. זהו.³

אני בטוח כי דב עוד איננו בוינה א"כ יודע אני מתוך מכתבו של [נחמיה] אחי בר-כוכבא,⁴ העובר במשרד ההגירה, כי דב הכין לו כבר דרכיה. מטיל אני ספק גדול בנסיעתו המוקדמת. בוודאי יתעכב [בארץ] עוד לשבועות.⁵ מן הארץ אין לי כל ידיעות. אין איש כותב. הכתב לך דב על בהרב?⁶ מדב לא קיבלתי דבר למן הגלויה מטרייסט.

בארץ רע עד לייאוש. "ימי המשבר כגן עדן לעומת מצבנו כיום" – כותבים משם. התקציב הציוני כמעט שנמחה זכרו. במושבות מחנק וגם רעב. בעסקים הפרטיים משבר קשה.⁷ "הסיליקט" נסגר⁸ (אם אין הדבר ידוע בוינה – לא כדאי לפרסמו). המורים

1 מדובר בתשלום חוב מ"ש ודה"כ לשני רופאי שיניים, שטיפלו בהם בשהותם בוינה בקיץ שחלף. לפי תהילים נח 9.

2 על נישואי משה וצפורה כדת משה וישראל ב-26.3.23 ר' נספח 3.

3 בר-כוכבא מאירוביץ. ר' עליו יל"א, יל"ב.

4 דב הוז (להלן ד"ה) חזר מא"י לוינה בינואר 1923.

5 יקותיאל בהרב. ר' עליו יל"א, יל"ב.

6 "השנים 1920–1922 היו שנות צמיחה כלכלית מזוהות. בשנת 1923 חל שינוי לרעה ובלטו כמה תופעות שליליות המצדיקות את ההגדרה שפל (או מיתון) [---] מספר המובטלים, שהיה נמוך יחסית עד אז, עלה פי 3 ויותר [---] שילוב זה של ירידה ואבטלה גרם לתחושת אובדן אמונה בהצלחת המפעל הציוני [---] בהשוואה לתקוות מרקיעות השחקים בראשית התקופה"

והפקידים מתקיימים או אינם מתקיימים בלי משכורת. הקבוצות ניוונות מ"שמנן". עבודת הבניין באה אל קיצה – מפני החורף ומפני המשבר, וחוסר העבודה מאיים בכל מוראו. אין לי מושג מדויק מעסקיו של וולודיה בזמן האחרון, אך אם עסקו שם בבניין בתים ("השחר") בוודאי מצבו רע. במידה ידועה בא המשבר – עד כמה שאינו תלוי בכישלון התקציב הציוני – מפני קדחת הבניין שתקפה את היישוב העירוני. אנשים לוו, מישכנו, קנו בהקפה בכדי לבנות. השקיעו את הכספים המצומצמים שהיו ברשות הפרטים והמוסדות בחומר מת ועתה נחנקים. הן את לא תכעסי עלי על שאיני חס עליך.

השבת הרציתי על [אליעזר] בן-יהודה. השומעים – כעשרים במספר – היו תלמידי שיעורי הערב, של צבי,⁹ של דוד ושלי. רובם – נערות. היו גם נערים ונערות אחרים הלומדים עברית. ההרצאה היתה בחינה שנתנה תוצאות מרנינות. כמעט כל השומעים לא ידעו עברית כלל לפני שנתיים-שלוש. תלמידות דוד ותלמידותי התחילו מ"שולחן" ומאל"ף.¹⁰ דיברתי בשפה קלה, אך בכ"ז דיברתי שעה עברית, סיפרתי על בן-יהודה בתור מחייה השפה, בתור יוצר שפת הדיבור, בתור מחדש מילים ובתור מחבר המילון. דיברתי גם על תחיית השפה בתור תנועה, על המורים הראשונים, על בתי הספר, על ההשפעה בגולה. הבינו הכל. שמעו בהתעניינות מאומצת. ההרצאה היתה באולם המשרד הציוני. חדר יפה, רציני. שולחן ארוך וצר עם כסאות משני הצדדים. מלבד "השומעים" היו רק צפורה ודוד. תלמידותי כותבות עכשיו חיבור על בן-יהודה עפ"י ההרצאה.¹¹

שלום לך, ונשיקות רבות,

משה

היי שלום רבקה. צפורה.

-
- נאור/גלעדי, עמ' 142; עילם, עמ' 217, 218.
- 8 "התפתחות עירונית נוספת היתה בתחום התעשייה [...] בת"א הוקם בית החרושת ללבנים (סיליקט), חלוץ מפעלי החרושת ששירתו את הבנייה" (נאור/גלעדי, עמ' 140–141). ה"סיליקט" הוקם בין כיכר דיזנגוף ורח' בוגרשוב.
- 9 צבי שורץ. ר' עליו יל"א, יל"ב.
- 10 על "שולחן" ר' יל"ב, מכתב 153 הע' 18.
- 11 לייחסו של מ"ש לאליעזר בן-יהודה היה פן מיוחד – אביו יעקב וכמה מחבריו אנשי ביל"ו התיישבו ב-1883 בי-ם ובתמיכת אב"י ויחיאל מיכל פינס הקימו את "שיבת החרש והמסגר", קואופרטיב לייצור חפצי חן ותשמישי קדושה מעץ זית. "את השעות הפנויות מעבודתו היה [יעקב שרתוק] מבלה בבתיהם של פינס ובן-יהודה והיה מאזין לוויכוחים הסוערים, מבשרי הריב הגדול שהתגלע בזמן יותר מאוחר בין הציונות המדינית והרוחנית. 'אלה היו עורא ונחמיה' – היה אומר אח"כ [...] תחיית השפה העברית, אשר לחבליה הראשונים היה עד בימים ההם, מיוגה את היסודות האלה לחטיבה אורגנית אחת של השקפת עולם ציונית-לאומית" (מ"ש על אביו, 'זמ"א ז', עמ' 1968–1973, 1984). אב"י הוא שקישר את יעקב שרתוק עם חאג' איסמאעיל ביי אל-חסייני, שהתכיר לו, בעלותו ארצה שנית ב-1906 את אחוזתו בכפר עין סיניה שבין רמאללה ושכם.

עדוץ'קה ואליהו – הן אתה כבר בברלין.¹ לונדון, 17.1.1923

אני מקווה, כי כבר הגיעכם מכתבי אשר שלחתי לרבקה.² בתקווה זו לא אחזור על מה שסיפרתי בו. בכלל אין לי די סבלנות לכתוב, כי לבי אומר לי שבקרוב נתראה כאן עם אליהו. מן הרמזים שבמכתביך או באחד ממכתביך האחרונים וגם ממכתבו של אחי בר-כוכבא (המקור היחיד לידיעות פרטיות מאי)³ לומד אני שיש לך כוונה או גם שליחות מעשית לבוא ללונדון. אם חושב אתה עוד על השתקעות כאן – מוכרח אני לייאשך בהחלט. אני רואה שום אפשרות להשתכרותך פה. יבול השיעורים היה דל מאוד השנה. כמעט שלא היה יבול, והבחורים החדשים שבאו הנה מקרוב עדיין תלויים על בלימה. את הדברים האלה אומר אני מבלי לנגוע בעצם העניין – אם מסוגל אתה להירתם בעול נתינת שיעורים, עבודה הכרוכה לעיתים קרובות בתנאים שאינם מרחיבים את הדעת ביותר – מכות במקל (לתלמידים) ובהברה אשכנזית. אך אני בטוח שאתה עומד לבוא לשם איזה עניין – איזה עניין הוא איני יכול להעלות על הדעת⁴ – ולכן שמח אני על ההזדמנות לטייל אתך בלונדון ולהראות לך המון דברים ולספר לך על עוד המוני המונים. כאשר כתבתי לך פעם, עליך להביא בחשבון אך ורק את הוצאות הנסיעה עד לונדון וחזרה. בלונדון עצמה לא תוציא פרוטה.

1 אליהו גולומב (להלן א"ג) חזר לברלין משהות של כשלושה חודשים בא"י (איק-דצ' 1922), מאוכזב מדוכא ומודאג מהמשבר הכלכלי והחברתי שהתחולל שם (ר' מכתבו למ"ש מ-21.11.1922, יל"ב נספח 9; חביון, עמ' 284).

2 המכתב לא אותר.

3 המכתב נשלח לבר-כוכבא מאירוביץ, שעימו עמד מ"ש בקשר הדוק בלונדון.

4 ככל הנראה ביקש א"ג להשיג בלונדון כספים ל"הגנה". ב-4.2.1923 כתב א"ג למ"ש מברלין: "חיכיתי לידיעה ממך, אם קיים חיים [וייצמן] את הבטחתו ואם מסר לקפלנסקי את הסכום של ה-400 בשבילנו [...] אם לא שמר את הבטחתו, אז מרגיש אני לעצמי את החובה לבוא ולדרוש זאת ממנו" (חביון, עמ' 296). במכתב מפברואר 1923 לדב הוז (להלן ד"ה) כתב: "אחרי שהתראיתי עם חיים כאן [בברלין] כתבתי לך [...] כי הבטיח לי למסור במשך השבוע ליד ק. [פלנסקי] 400 פ. [ונט] למרות המצב הכספי הנורא. אני רואה לעצמי את החובה לעשות את כל ההתאמצות האפשרית ואני מאמין כי בלחצי ישיג ח. את הכסף שהבטיח [...] המצב בעבודה בארץ הוא כזה שמוכרחים להשיג את הכסף ויהי-מה. [...] היום גודע לי כי משה ש. קיבל מכתב מק, שממנו נראה כי ק. לא קיבל פרוטה. אני החלטתי לנסוע ללונדון. אני אסע בסוף השבוע" (שם, עמ' 297). ועוד כתב ליוסף הכט באותם ימים: "בעניין הכסף – 400 פונט המובטחים – לא יצא כלום. ללונדון לא נסעתי מפני שקפלנסקי, ובמידה ידועה משה מנעוני מזה. ואני סמכתי עליהם – לשווא, כמובן" (שם, עמ' 299).

לבי חרד מאוד עליך-עליכם גם בברלין. איך ובמה תשתכר - איני מתאר לעצמי. אותה החרדה ממלאת אותי גם בנוגע לדב ולרבקה. מה יעשה דב בוינה לכשישוב? אילולא משא חובותי יכולתי אני לעזור - ברצינות - אך במצב הדברים הנוכחי אין לי כל תקווה לכך. לפעמים רוצה אני כל כך לשלוח ולו גם פונט אחד לאמא - אך הפונט איננו. הולך תמס מייד אחר היוולדו. לוולודיה - אחרי הכל - החלטתי לע"ע לא לפנות ואת החוב לרופא השיניים התחלתי לפרוע בעצמי. אני שולח עכשיו 5 ל"ש, נ"ח [נשאר חייב] עוד 9 ל"ש. בסה"כ חייב אני - אל תיבהלו - כ-100 ל"ש. להיבהל לא צריך מפני שהחוב עומד, ואולי גם פוחת; עכ"פ - אינו גדל. צפורה בטוחה, כי את החוב לגוֹרֶץ - 35 ל"ש - ישלמו הוריה, אך עוד חוזן למועד (אגב, אתה זוכר, אליהו, את החוב לגוֹרֶץ - 9:10 ל"ש?). קפלנסקי⁵ דיבר איתי לפני נסיעתו ברלינה ע"ד עבודת מזכירות ועבודה ספרותית מעין זו שדיברתי עליה בברלין. אמר, כי ידרוש בברלין ממשרד "הברית" את התקציב הדרוש לעבודה זו בכלל ולמשכורת. לפי דבריו - התקציב ישנו, צריך רק להקציבו. הוא קבע את משכורתי בערך ל-10 ל"ש לחודש - אני אמרתי שאסתפק ב-8 ל"ש. אם יצא הדבר לפועל - תצמח מזה ישועה גדולה, א"כ מצד שני תיחרץ כמעט כליה על לימודי במובן העבודה העצמית, הקריאה והכתיבה. נוסף לעבודתי האנגלית בשביל ההסתדרות [הציונית] - קפץ עלי רוגזו של "העולם".⁶ סולובייצ'ק⁷ בא בדרישה, כי אכתוב כפעמיים בחודש סקירות על העיתונות הערבית ועל "ענייני המזרח בכלל". היות ואני מצווה ועומד לשרת את ההסתדרות הציונית, אשר למרות הכל עודה קיימת, א"א היה לסרב, אם כי לראות את דברי מודפסים ב"העולם", אשר מאז ומעולם בותי לו, ואשר אדם כאהובי הדר' ש. פרלמן⁸ הוא עורכו, בשעה שלכתוב למען ה"ארבייטענדע א"י"⁹ עוד לא מצאתי אפשרות - אין זה תענוג. הגה שלחתי בימים אלה מאמר די ארוך ואולי גם לא רע על "העיתונות הערבית בא"י". אם חושב זלמן שראוי לתרגמו בשביל "הארב. א"י" - יעשה זאת, אך אל יעשה זאת מן המודפס ב"העולם", כי שם אולי יקצרו, והעיקר - בודאי יפשירו [יעשום פושרים] את הדברים. לאחר שאראה את המודפס ב"העולם", ולאחר שאקבל את הכ"י חזרה (העתק לא נשאר בידי) - אכתוב.¹⁰

5 שלמה קפלנסקי. ר' עליו יל"א, יל"ב.

6 שבועון. מהדורה עברית של בטאונה המרכזי של ההסתדרות הצ' העולמית "די וועלט". נוסד ע"י הרצל ב-1897. יצא לאור בלונדון.

7 מקס (מרדכי) סולובייצ'ק, ר' עליו יל"ב.

8 שמואל פרלמן (1887-1958). עלה ב-1914. גורש ב-1917 לאלכסנדריה וניהל שם ביה"ס לילדי הפליטים מא"י. בשובו לארץ היה עורך ה"ארץ" (1919-1922). מ-1923 עורך "העולם".

9 "ראס ארבייטענדע ארץ-ישראל" ("ארץ-ישראל העובדת"). כתב-עת ביידיש של פוע"צ. יצא לאור בוינה בעריכת ז' שור.

10 המאמר נדפס ב"העולם", ינואר 1923. מובא בנספח 1.

דבריק על הוצאת העיתון היומי בארץ ועל הצורך בי אינם יוצאים מדעתי.¹¹ את מחשבותי בנידון זה אחלק לשניים: עלי ועל העיתון.

לדידי – מסכים הייתי לשוב לארץ לחלוטין בראשית הסתיו הבא, לא רק לשם העיתון, כ"א גם לכל עבודה אחרת שתהיה תכופה ושתדרוש אותי. לנסוע בראשית הסתיו הבא – הרי זאת אומרת לא לגמור את ביה"ס. על זה לא הייתי מצטער ביותר. הייתי שב עם ידיעה די הגונה באנגלית ועם אוצר ידיעות לא גדול, אך מוצק בכלל. מובן, כי כשאני לעצמי הייתי רוצה לבלות פה עוד שנה, לא רק למען השלים את הלימודים, כ"א בכלל. אך לשם עבודה תכופה הייתי מוותר על זה. בעצם חושב אני, כי אילו הייתי נוסע היה זה פותר בחיוב את שאלת לימודיה של צפורה. עם עבור הזמן נוכחים אנו לאט לאט, כי יציאתה מלונדון לרדינג (מקום הלימוד) עם הישארותי בלונדון הם שני דברים שלא ייתכנו בזמן אחד. החיים והלימוד ברדינג יעלו אולי עד 15 ל"ש לחודש, ואני אוציא פה לבדי אולי לא פחות ממה שנינו מוציאים. השקלה הזו מביאה לידי ההנחה, כי בכלל תצטרך צפורה להישאר פה שנה אחת אחרי נוסעי לארץ, בין אם יהיה הדבר בשנה הבאה ובין אם בזו שלאחריה. "ימים ידברו".¹²

עתה בנוגע לעיתון. כיצד זה אפשר בימים אלה, כשהכל מדולדל וכשתקוות להטבת המצב אין, לדבר על ייסוד עיתון יומי – חידה היא בעיני. אתה מציג במכתבך את שאלת העיתון רק מבחינה אחת, מבחינת הצורך; היכולת כאילו אינה שאלה כלל. "להתחיל" עיתון בתקוות נה אבוס (רוסית: שווא) – הרי זה לדון אותו בוודאות למיתה חטופה. ולקבור עיתון אחד הרי זה להצמיח לימים רבים את התקווה לחידושו. העיתון יצטרך להפסיד סכומים גדולים כסדר, אולי במשך שנים. מודעות לא תהיינה לו במידה חשובה. החתימה [של מנויים] לבדה לא תספיק, ומה גם אם תהיה בזמן הראשון חתימת פועלים בלבד. להפצה גדולה של עיתון יומי בחו"ל אין לקוות, וההפצה שתהיה לא תכניס את הוצאותיה. כנגד זה, להוציא עיתון יומי ע"י עבודה ארעית ומתנדבת, כאשר היה יוצא ה"קונטרס", אי אפשר. דרוש חבר עובדים אשר ימסרו את

11 ב-21.11.1922 כתב א"ג למ"ש: "הדלות הרוחנית שלנו עתה היא נוראה [...] כמה היה חשוב עתה להוציא עיתון שלנו. כבר יש לו בארץ קוראים במידה מספקת [...] הוה"פ של הסת' העובדים בשיבתו האחרונה החליט למנות ועדה אשר תגיש לוועידה [של הסתדרות העובדים] הצעה בדבר הוצאת עיתון" (חביון, עמ' 288).

מכתב א"ג שעליו עונה מ"ש לא אותר, ואין בידנו מידע של ממש על ההצעה להוציא עיתון יומי של ההסתדרות ולגייס את מ"ש לצורך זה, אך הרעיון להוציא לאור עיתון פועלים ניסר בחללה של ההסתדרות מאז הקמתה, ומאז חזר ארצה מארה"ב בנובמבר 1922 פיתח אותו ב"כ עד שהחלטה עקרונית להוציא לאור את העיתון התקבלה בוועידת ההסתדרות השנייה, 20.2.1923-7. במועצת ההסתדרות באביב 1924 הוחלט כי ב"כ יהיה עורך העיתון.

12 לפי איוב לב 7.

כל זמנם ויקבלו משכורת. נמצא, שלהתחיל את העניין בלי הון מסויים או בלי תמיכה קצובה מאיזה מקור – אי אפשר. ואלה – מאין יימצאו עכשיו, מאין יימצאו בשנה הבאה? אם יש איזו תוכניות בנידון זה – כתוב.

הידיעות הבאות מן הארץ מתרידות במלוא מובן המילה. מה יהיה, אליהו? האומנם אבדה תקוותנו? בלי זרם רחב של כסף אנו אבודים, והזרם שהיה דלל לגמרה. תקציב ציוני הוא דבר שאינו בנמצא. והארץ – הארץ עוד אינה נושאת אותנו. היא קטנה ודלה ואנו יצורים יותר מדי מורכבים ועדינים בשבילה. כתוב, אליהו. בענייני הגן ["הגנה"] בודאי דיברת עם קפלנסקי. אולי ראית גם את סולובייצ'יק. הוא אינו חכם ביותר, א"כ יהודי טוב וגם, כנראה, איש ישר. הוא עוד לא השתחרר מהמושגים הנובוסיסקיים על הגן, חושב את העבודה בחו"ל למיותרת ורותח על נתינת הכסף האחרונה, שהיתה שלא בידיעתו. אני לא ידעתי זאת.

אחיו של בר-כוכבא כותב, כי פלר¹³ נוסע ללונדון. אם הוא בברלין אמור לו, כי אומנם הבטחתי לכתוב לו בדבר תוצאות צעדי בקשר עם מזכירות פועלי-ציון, אך לא עשיתי זאת פשוט משום שלא תמיד נעים להיות מבשר רעה. את המשרה קיבל איש אחר, הנושא בה עכשיו. אפשרויות אחרות לפרנסה אינן רואה. אם יבוא, ואם יש לו כסף להחזיק מעמד כחודשיים – אפשר שימצא במשך הזמן איזו משרת מורה. אפשר גם כי לא ימצא ואז יהיה בכי רע. מצב הדברים בנידון זה הוא כאשר כתבתי לו בקיץ. הפעם יהיה די. כתוב מייד.

נשיקות לך, עדוצ'קה.

אם תבוא – תביא איזה ספר עברי טוב, מן החדשים.

משה

13 זאב פלר. ר' עליו יל"ב.

ברל,

לונדון, 18.1.1923

פנאי הרבה אין, לכן אכתוב בקצרה ובאופן מעשי.

א) ענייני פניי הוטבו.¹ לדבריו – עוד יש צרות, אך חציו כבר יצא "מן האדמה".² בקרוב יבוא לארץ על מנת להתחיל בעבודה בחיפה³ ואח"כ ישוב שנית הנה. החברה מתאשרת. ההון: מהברון 100,000.⁴ מהציונים 50,000 ויותר לא יהיה. מאיש פרטי אחד, יהודי, אותו היהודי שנתן שק של 10,000 לקה"י בברלין – 50,000.⁵ מהגויים – 300,000. כסף זה – של הגויים – לא במניות כ"א ב-debentures, ז"א אובליגציות (בעברית!) המזכות את בעליהן באחוזים מובטחים, אך לא בדיבידנדים, ובשום חלק ונחלה במפעל ודעה בהנהלתו.⁶ התנאים נפלאים, לדבריו. מה ראו גויים אלה, שפיקחים הם, להכניס את כספם בעסק ביש זה – פליאה דעת מני. הוא אומר, כי עשו זאת רק מתוך התפעלות מהעסק ומעניני היפות של פניי. אשרי המאמין. טובת ההנאה שהובטחה להם מחוץ לאחוזים היא רק סוכנות לקניות באנגליה (מכונות, חומרים וכו'). הברון אינו רוצה להיחשב בין מייסדי החברה, ומוזה באות הצרות. מאמריקה לע"ע אין כלום. על P.D.C.⁷ רוגז הוא מאוד, ברוך השם. מיהודים סתם אין פרוטה.

1 ב-7.2.1923 כתב ח"י לקיש: "זיכיון רוטנברג – עניין זה סודר. ר' יצא לא"י [---] ואני חושב שיוכל להתחיל בעבודה בקרוב" (אגרות ח"י 11, עמ' 242).

2 תרגום הביטוי הערבי "מן תחת אל ארד".

3 נראה שתחילת העבודה בחיפה נדחתה לזמן-מה: "במהלך שנת 1924 החלה, בניצוחו (של פ"ר) מלאכת הקמת תחנות הדיול לאספקת חשמל בערים חיפה וטבריה" (שאלתיאל, עמ' 168, 172).

4 הברון אדמונד רוטשילד "חזר בו מהתנאי שקבע, ולפיו לא יתן את ידו וכספו להקמת המפעל אלא אם ישתתפו בו גם האמריקנים, והשקיע את כספו. השתתפתו היתה אומנם מסויגת ולא ישירה" (שאלתיאל, עמ' 164–165).

5 אולי "מלך הסיגריות" ברנרד ברון, ואולי המיליונר ואיל הנפט נסטיסין (שאלתיאל, עמ' 173 הע' 171).

6 משנואש מההסתדרות הצ' פנה פ"ר לאנשי ה"סיטי" של לונדון ונוכח לדעת כי חברת השקעות גדולה מעוניינת להשקיע 300,000 ל"ש בתנאי שתוסמך לספק למפעל את כל הציוד הדרוש (שם, עמ' 157).

7 על P.D.C. – Palestine Development Corporation – קרן לפיתוח א"י, שהקימו השופט לואיס ברנדייס וסיעתו בארה"ב (ר' יל"ב עמ' 169). לפי קביעתו של ברנדייס הועמד מפעל החשמל בראש מעייניה של סיעתו שפרשה מההסת' הצ', והאחרונה נאלצה להשלים עם שיתוף פעולה עמה. אולם נסיונו המאומץ של פ"ר לאחד את מוסדות הציונות עם ה-P.D.C. הסתיים "בלא תוצאות מרשימות". המו"מ של פ"ר עם אנשי P.D.C. היה רצוף התנגשויות קשות. פ"ר האשים ב"התנכלות פושעת" במפעלו ובהחמצת "הודמנות שלא תחזור לשקם את העם היהודי ולהצמיד את מפעל החשמל אל עתיד חדש" (שאלתיאל, עמ' 121–127, 157). נראה שב"ברוך השם" מביע מ"ש סיפוק על שפ"ר לא יעדיף את סיעת ברנדייס על פני ההסתדרות הציונית.

עוד אומר לך פני - "לך" לא לשם תפארת המליצה, כ"א באמת לך⁸ - כי לאחר שיבסס את העניין בראשיתו יאסור מלחמה רבתי על ההסתדרות הציונית וכל יתר ההסתדרויות העבריות הלאומיות למיניהן, בפירוש בהדגשת ה"פל"י⁹ "כתוב כך לברל". הנני וכתבתי. ושוב אותם הדברים - חטא חטאתי לעם ישראל שהתקשרתי עם הציונים מעיקרא. צריך לקרוע את המסווה ולחשוף את האמת לעיני כל, לגלות את הבלוף. - למי לגלות, ומי הוא זה ואיזה הוא עם ישראל? - תיקון... אבל מילא, עתה כבר אין פחד להיפגש אתו. מרה שחורה היה מהלך עלי בימים שלאחר נסיעתך.

(ב) כתב לי אליהו ע"ד הצעת העיתון היומי. אם יש בדברים ממש - דע כי נכון אני לבוא לשם זה לארץ לראשית השנה (העברית) הבאה. אך אני, עד כמה שרואה אני את הדברים מכאן, איני רואה ממש. הכסף מניין? הנייסד עיתון ע"מ להובילו לקבורה לאחר חודשים אחדים של קיום עלוב, מפרפר? אני כולא את משפטי עד אם אקבל ידיעה ברורה ממך. בכ"ז הייתי מציע לך, אם חושב אתה על העניין ברצינות ולמעשה, לחשוב לא רק על כוחות במערכת, כ"א - אולי בעיקר - על כוח הנהלי. דרוש מנהל בעל כישרון ובעל ניסיון ויכולת. אל תשכח, כי זה עיתון יומי. להוציא גיליונות כפולים [גיליון אחד לשני ימים עוקבים] א"א יהיה. דחיות מפני חוסר נייר, מפני סירוב הדפוס וכו' תהיינה מן הנמנע. ארגון ההפצה, המשלוח, החתימה, גביית הכספים, המודעות, הקשרים עם סוכנות תלגרפית ועם חו"ל בכלל - כל זה דורש אדם, שאיני צופה בתוכנו. ובלי אדם כזה אסור להתחיל. זה חשוב לא פחות מן ההון או ממקור התמיכה התמידית, אשר גם הם הכרחיים, מפני שהעיתון יפסיד כסדר. אגב, עיתון פועלים צריך שירבה בניקוד ככל האפשר וגם זה דורש הכנה. עוד דבר קטן - הישנם בתוכנו האיש, או האנשים, המסוגלים לכתוב מדי יום ביומו, תחת שבט ההכרח הנוגש, מאמר ראשי, או שני מאמרים ראשיים? אם יש תוכן או אין, אם יש מצב רוח או אין, כל יום, כל יום. אני מעיר את השאלה של כתיבת יום בבלל; עניין המאמר הראשי בא רק להבליט את הקו הזה. אני מחכה לדברך בשאלות אלו.

8 בין פ"ר וב"כ נרקמו יחסים מיוחדים: "שלא כדעת חבריו" ראה ב"כ באישיותו הדינמית והסוערת של פ"ר את "הקפיטל היותר חשוב בציונות" (שפירא, עמ' 190); "ברל ורוטנברג מצאו שפה משותפת וקשרו ידידות, שעתידה היתה לעמוד בחילופי העיתים ובתמורות שיבואו. דומה שהסער והפרץ שבנפש של רוטנברג והמיסטריון של המהפכן הרטיטו מיתרים בלבו של ברל. הטיפוס האנושי של המשליך נפשו מנגד, של איש הפעולה, הילך עליו קסמים. אל תכונות אלה נצטרפו עקשנות וקשיות עורפו של פ"ר. מבצע היחיד של פ"ר היה לו, לברל, מקור של עידוד ודוגמה חיה ליכולתו של האחד לפרוץ בכוח רצונו חומות של אדישות והתנגדות" (שם, עמ' 203).

9 יחסיו של פ"ר עם ההסת' הציונית ובייחוד עם ח"ו החריפו מאוד בחורף 22-1921. "התקף ביותר בהתנגדותו לרוטנברג היה ח"ו"ר ויצמן, ששלל כל אפשרות להעניק מעמד קובע לרוטנברג בחברה שתוקם", ואילו רוטנברג כפר בכך שהסמכות לפעול "לקידום מפעל החשמל ניתנה לו א-פעם מידי ההסת' הציונית" (שאלתיאל 117 ואילך; ר' גם אגרות ח"ו 11, עמ' 38).

ג) ענייני הבנק [הפועלים] – יגעים. עבודה אינה נעשית. הוועדה שהסתדרה חדלת אונים.¹⁰ לע"ע נמשכת תקופת ארגון הוועדה עצמה, גיוס האגודות המשתתפות, בירור היחסים עם הוועדה שהתכוננה פעם ע"י קפלנסקי-טויב.¹¹ ועם המרכז שבוינה וכו' – הכל עבודות פוריות ומרנינות מאוד. אין יכולת פיזית להיכנס בעבי העניין ולמשוך בעול, ואתה תבין. לדוד יש רצון לעזור, אך אני חושש שאם רק רוצה הוא ברצינות להגיע לידי איזו תכלית אחר כל שנות ישיבתו בלונדון, יצטרך בחודשיים-שלושה אלה לשקע מלוא שיעור קומתו בלימוד – להתכונן לבחינה שבמרץ.

ד) ב"פועלי ציון". בסניף הגדול איני בקי ביותר. בכלל ישנה התעוררות, ישנו דופק פועם, חסין¹² לא הצליח בהחלט. אינו חכם, מתנפח, רגון ונוח להיעלב על כל שטות. ביחסי חברים לפעמים נִיּוֹן־מוֹן־נִי [רוסית: בלתי נסבל]. כנגד זה חושב על עצמו גדולות ונצורות. הרצה פעמיים – ריקנות מוחלטת מתוכן וממחשבה לוטה במליצות מקשקשות, גם לא מבריקות. אתה תתפלא על חריפות הטון שלי, אך הוא לא כבש את לבי, ומה אוכל לעשות? הוא הספיק כבר לריב בחוזה עם דריין¹³ והגיש התפטרותו, אך קפלנסקי התערב בעניין והשביח את כעסו וגאוותו. מאז הוא שכך קצת ובזמן האחרון לא שמעתי צווחה. בכ"ז, עצם מציאות המזכיר נופחת חיים בבית שהיה כבר לקבר. עתה עוסקים בהכנות לנשף פורים.

בסניף הנוער. ישנו, קיים. ההרכב אינו מוצלח ביותר. מעט הנערים הנבונים כבר דבקה בהם ספחת הקומוניזם, או שהם התדבקו בה. מה שעשה הקומוניזם לנוער הסוציאליסטי – בעולם כולו – עשה גם לטיפת הנוער שלנו במזרח לונדון. מי שיש אלוהים בלבו הלך שמה, וכיון שהלך – האמין כבאורים ותומים, למד את ה"אנא בכוח"¹⁴ ועתה הולך הוא שמה לשאול על כל דבר חדש ולבקש פֶּסֶק – אם כשר או טרף. לע"ע מספר אני להם על א"י. היו כבר ארבע הרצאות. סיפרתי על התנועות המשיחיות, על עולי ה"חלוקה",¹⁵ על הביל"ויים והמושבות. בשבוע הבא אתחיל לדבר על [תנועת] הפועלים. מבקרים 15-20 נער ונערה. נערות חשובות כמעט שאין, וזה סימן רע לחבורה. כנגד זה נערות לא חשובות בהחלט – ישנן, וזה סימן עוד יותר רע. למשוך נערות חשובות אל החבורה – אי אפשר, לא תלכנה. לפזר את הסניף הזה בתקווה להקים חדש – מסוכן. סוף סוף אלה הסכימו להיקרא "פועלי ציון". לי אין יכולת לקחת על עצמי את האחריות של הטלת שינויים וארגון מחדש, כי ערב

10 נראה שמדובר בוועדה שהוקמה בלונדון לביצור הבנק.

11 ליפא טויב (1887-1965). עלה מפלונסק ב-1905. ב-1913 יצא ללמוד בלונדון, שם עבד במשרד ההנהלה הציונית.

12 ארנוני חסין, מזכיר פוע"צ בלונדון מאז 1922.

13 חבר הוועד המרכזי של פוע"צ באנגליה.

14 לפי הפסוק בתפילת שחרית: "אנא בכוח גדולת ימינך..."

15 בני היישוב הישן, שהתקיימו על תרומות שנאספו למענם בגולה וחולקו ביניהם.

אחד בשבוע זהו המקסימום שאני יכול להקדיש להם. בשבילי זהו הערב השלישי, ועם איזו אסיפה אחרת – הערב הרביעי בשבוע שאינני בבית ושאיני אוכל ארוחת ערב ב-11. ותמיד קודם לערב כזה יום עבודה ארוך וקשה. ולכן, לע"ע, כאילו מתוך ברירה, אני ממשיך. בכ"ז כולם ילדי ישראל, וקסמה של א"י נותן אותותיו גם בהם, לרבות הקומוניסטים. הם מתפעלים מהרצאותי, שאלות רבות אינם שואלים. בפעם האחרונה, למשל, אחרי שסיפרתי על המושבות – הטובות והרעות שבהם – והזכרתי על הגידולים החדשים שהכניסו בארץ, ביניהם היין – קם בחור קומוניסט¹⁶ נאמן למלא אחרי וסיפר בהתלהבות על נסיונות גידול הטבק בא"י שהצליחו; הוא עצמו פועל בתעשיית סיגריות ולכן התעניין. שאלו אותו אם הניסיון נעשה באופן קואופרטיבי; אמר לא, ע"י קפיטליסט, אך העבודה מעסיקה פועלים יהודים ובקרבנו כולנו לעשן סיגריות שנעשו ע"י פועלים מאחינו בא"י.

אני אמשוך את הסניף במשך כל החורף. בינתיים נראה איך ייפול דבר. אגב – איני יודע אם זה אגב – בשבת האחרונה הרציתי על בן-יהודה לפני תלמידי שיעורי הערב שלנו ולפני עוד נערים ונערות הלומדים עברית באופן פרטי. באו מעטים, לא יותר מעשרים. הרוב היו נערות. הרציתי עברית לפני קומץ אנשים, אשר לפני שנתיים לא ידעו כמעט כולם אף מילה עברית אחת. לי נדמה היה, והרבה עיניים אמרו לי זאת, כי באולם (זה היה באולם ההסתדרות הציונית) עמדה השראה מיוחדת. הקומץ הקטן הרגיש עצמו חלק מדבר-מה גדול ונאדר שנוצר בעולמנו הדווי בארבעים השנה האחרונות. דיברתי בשפה קלה, אך בכ"ז דיברתי שעה שלמה וסיפרתי על ימיו הראשונים של בן-יהודה, על ירושלים בזמן ההוא, על ראשית הדיבור העברי, על הפרובלמה והקושי שעמדו לפני המשפחה הראשונה [הדוברת עברית], על יחס הסביבה וכו' וכו'. כל החלק הזה עפ"י סיפורי אבי.¹⁶ ואח"כ על בן-יהודה בכלל – בתור מחייה הדיבור העברי, בתור המורה הראשון של עברית בעברית, בתור מחדש מילים ובתור מחבר המילון. הבינו הכל, הכל. תלמידה אחת באה ואמרה: "זה היה נפלא! נהניתי כל כך" (נהניתי – תרגום טוב מאוד של enjoyed האנגלי). וזה היה באמת נפלא.

ה) איני יודע אם אספיק לכתוב על עוד עניין אחד, כי השעה מאוחרת ועלי להספיק לדואר ולכן עתה על ה"קונטרס". קיבלתי חוברת אחת ממישהו שנכמרו רחמיו עלי ועל צפורה. מן ה"קונטרס" עצמו לא נתקבל דבר. גם לא שלחו לקפלנסקי ולא לפוע"צ. כל לונדון ניוונה מהחוברת היחידה שקיבלתי. ב"קונטרס" זה, שיצא לאחר הפסקה של כמה חודשים¹⁷ יש מין כוונה – או לא-כוונה – מאכעזן זך ניט

16 על האב הבילויי יעקב שרתוק ועל שנותיו בי-ם (1883-1886), או התרועע עם א' בן-יהודה, ר' מכתב 200 הע' 8.

17 מאמצע 1922 ועד מרס 1923 יצאו לאור רק 6 חוברות של ה"קונטרס", שנועד להיות שבועון.

וויסענדיק [יידיש: עושה עצמו כאינו יודע], כאילו לא היה כל הפסק. שום הודעה מן המערכת, שום ביאור על הדומייה. וכנגד זה: "מתקבלת חתימה על השבועון ה'קונטרס' היו"ל וכו'; התנאים - לשנה כך וכך, וכו'" מה זאת? - והאומנם יצא ה"קונטרס"? כתוב על זה. וכתוב בכלל.

ו) הרבה לא אספיק, אני כותב בדואר. רציתי לומר לך כי השערורייה הנעשית בעולמנו, אשר פקידים וכל מיני הולכי בטל מקבלים משכורות גדולות וגם ענקיות בעד לא-עבודה, פשוטו כמשמעו, בשעה שאת הארץ אחז השבץ - זהו דבר שאין ביטוי לו.¹⁸

שלום לך ולכולנו,

משה

על הוועידה¹⁹ אינני יודע דבר. מחכה אני לידיעה מאליהו. אמרתי אכתוב בקצרה והנה הארכתי ולא גמרתי.

18 לעניין ה"שערורייה" ר' המכתב הבא.

19 הוועידה השלישית של אהה"ע התכנסה בחיפה 20.12.1922-17.

ברל,

לונדון, 25.1.1923

שלשום נתקבל מכתבך.¹ בטוח אני כי לא טעית לחשוב את מכתבי [מכתב 202] לתשובה עליו. ואף מכתבי זה נשזר במוחי מעיקרא כהמשך למכתבי הראשון, אך מכתבך שבא בינתיים יוסיף עליו אולי עוד סעיפים מספר.

על מכתבך שמחתי מאוד! – למרות הכל. אתה ודאי שלא נתכוונת להרגיע ולבשר שלום על הנעשה בארץ. אך במקצת כזו היתה פעולת דבריך עלי. המצג שהיה לי על המצב בארץ היה כל כך איום² עד כי כל שורה חיה, המעידה כי למרות פרפורי המצוקה עוד לא פסה התקווה מלב ועוד לא אבדה היכולת להסתכל ולציין את היש – יש בה כדי לעודד. וכי תשאל – בקיאות במצב מניין לי – שמע ותמה: מלבד ידיעות כלליות ומקוטעות מתוך מכתבים שונים – לא אלי, חלילה – שאבתי את העיקר ממכתבו המזעזע של... נן-פריזלנד³ להנהלת קרן-היסוד. מכתב מזעזע – פשוטו כמשמעו. לא בפתוס ולא בעמקות הערכת המצב שבו – מניין להולנדי? – אלא פשוט בהרצאת העובדות עם אילוסטרציות ביד רחבה. התמונה שעלתה מתוכו היתה מחרידה. אגב, לא חסרו תשבחות לפועלים ולמנהיגיהם, ובכלל – ליהודי א"י היודעים לשאת את הנטל בהבנה ובדממה.

מן הרשימה שאני מצרף בזה תתבשר, כי בזמן שבארץ יש ערך לכל גרוש – שילם המשרד הציוני בחודש דצמבר במשכורות בלבד סכום של אלף שבע מאות שבעים ושבעה פונט! אני מדגיש, כסף זה אינו כולל:

א) את משכורת פקידי קרן-היסוד (הלפרין,⁴ פייבל,⁵ קפלנסקי עם מזכיריהם וטייפיסטקאותיהם; משרד הפרסום – מחובר,⁶ פוסטן,⁷ קלמי,⁸ ביילין,⁹ פינסקי¹⁰

1 המכתב לא אותר.

2 "העלייה השלישית הסתיימה במשבר שהתבטא בחוסר עבודה גדול, האבטלה גברה, רעב וייאוש פשו במחנה העובדים. המשבר התבטא באובדן תקווה בייאוש מההתיישבות וגם בעויבת הארץ. רבים היו מקרי ההתאבדות" (ברסלבסקי א, עמ' 274).

3 זיגפריד נן-פריזלנד (1886–1939). משפטן יליד הולנד, מזכיר ההסת' הציונית שם. עלה ב-1919. גזבר וה"צ ואח"כ של ההנה"צ עד 1929. אח"כ בהנהלת חברת אשלג.

4 גיאורג הלפרין. ר' עליו יל"ב.

5 ברטולד פייבל. ר' עליו יל"ב.

6 יונה מחובר (1880–1972). עו"ד ועסקן ציוני. סניגור במשפט בייליס. ב-1920 בא ללונדון ועבד בהנה"צ. נמנה עם ראשוני הציונים הרוויזיוניסטים, ולאחר פרישתם מההסת' הציונית – יו"ר מפלגת "המדינה העברית" באנגליה.

הודס¹¹ עם כל האופרכיה שלהם; הרמן,¹² הנס כהן,¹³ אוליצקי¹⁴ ועוזריהם; וכל יתר הנערים והנערות);

(ב) את ההוצאות המשרדיות מחוץ למשכורת: שכר דירה, מאור, הסקה, מיסים, דואר, ספרות, הדפסה, צורכי כתיבה, רהיטים וכד'.

(ג) את הוצאות הפקידים וחברי האכזוקטיבה לרגלי נסיעות וכד'.

(ד) את המשכורות המשתלמות מן המשרד הראשי לאישים חשובים שונים במקומות שונים בעד עבודה בהווה או בעד זכות עבודה בעבר. את כל המספרים האלה לא השגתי, אך גם הרשימה שנפלה בידי דיה ללמד.

את הרשימה שולח אני לך על מנת שתעשה או שתיעשה ממנה תכלית. לדעתי צריך לפרסם את הדבר בארץ. ואם כי יוכל היות שקיבלו החלטות בברלין¹⁵ לחזור בתשובה ועכשיו יתחילו סוף סוף לפטר פקידים ביד נדיבה – לא צריך למחול מפני שני טעמים: ראשית – המצוק נמשך כבר כמה חודשים. ושנית – צריך לתת שיעור לעתיד לבוא.

איני יודע באיזו דרך תבחר – אם תסכים לי שצריך לפרסם.¹⁶ למעשה – אין הדברים סוד. רוב המשכורות נתפרסמו בדו"חים שונים של ההסתדרות [הצ']. אך העובדה, כי סכומים כאלה שולמו בדצמבר 1922 בזמן שבעמק ובמשפחות המורים חיים ופוגולוד [רוסית: ברעב] – שערוריה היא! אולי תשתמש בסמילנסקי?¹⁷

7 מיכאל משה פוסטן, איש הפוע"צ. מעובדי קה"ס בלונדון, לימים פרופ' להיסטוריה כלכלית בקיימברידג', ר' עליו יל"א.

8 ז'ק קלמי (1885–1973). עיתונאי. שירת את מחלקת הפירסומים של קה"ס בלונדון.

9 אשר ביילין (1881–1948). סופר ומסאי. מזכיר שלום עליכם (1901–1905). מ-1906 בלונדון. ב-1920–1933 עבד בלשכת הפרסום והתעמולה של קה"ס בלונדון. ב-1933 עלה לא"י.

10 שמאי פינסקי (1882–1941). סופר ועיתונאי ביידיש ובעברית. היגר מרוסיה לאנגליה ערב מל"ע-1.

11 יעקב הודס (1885–1961). פובליציסט ועסקן ציוני בבריטניה. מ-1917 סייע ליד ח"ו וסוקולוב. חבר מערכת "גיואיש כרוניקל". מ-1924 עורך New Leader, דו-שבועון הפדרציה הציונית בבריטניה.

12 ליאו הרמן (1888–1951). מראשוני התנועה הציונית במרכז אירופה. מ-1913 מזכיר ההנה"צ בברלין. מזכיר הדייקטוריון של קה"ס מאז הוקמה ב-1920 ועד מותו. ב-1926 עלה לא"י עם המשרד הראשי של קה"ס.

13 מנהל מח' התעמולה של קה"ס בלונדון. ר' יל"ב.

14 אברהם אוליצקי. מ-1920 עובד קה"ס בלונדון.

15 במושב הוהפ"צ הגדול, שהתכנס בברלין ב-18.1.1923, הוחלט לייפות את כוחה של הנה"צ לקצץ בהוצאות בתקופה הקרובה נוכח התמעטות ההכנסות של ההסתדרות הציונית.

16 סיכום הרשימה פורסם ב"קונטרס" קכ, 23.3.1923, ללא ציון שמות מקבלי המשכורת.

17 משה סמילנסקי (1874–1953). פובליציסט וסופר. מנהיג איכרי א"י. עלה ב-1890. ממייסדי חדרה. מ-1893 ברחובות. מפעילי ההתנדבות לגדוד העברי.

על "פועלי ציון" המסכנים, השקועים ראשם ורובם בהכנות לקראת המפעל הענקי, אירוע השנה, נזר התהילה, הלא הוא נשף המסכות של פורים לטובת הקפא"י - או לטובת קרן המכשירים¹⁸ - קפץ שוב רוגזן של בחירות. למיום התכנס הפרלמנט החדש נפטרו והלכו לעולמם שני מורשים, שניהם - ודאי אצבע אלוהים לדעת הַרְדִי "הטורים" - אנשי ה"לייבור". אחד - פֶּל בניוקסל, אשר במקומו נבחר כבר הנדרסון.¹⁹ "נצחון הלייבור בבחירות עלה לו במנצח" - כתב ה"נישן" כשהנדרסון נפל. "המארגן והמפקד נשאר מחוץ למחנה ולמערכה", כתבו עיתוני הלייבור. עתה הושב על כנו. ערכו בעיקר בארגון המעשי של הסיעה ובקביעת הקשרים עם כל המיפקדות והמחנות שמחוץ לווסטמינסטר: עם המכונה - או המגנגון הענקי של המפלגה - עם קונגרס הטרייד-יוניונים וכו'. השני היה מתיו, ששבק חיים לכל מורשה אחר, אחד משלושת עורכי-הדין הגדולים, הלווייתנים, שתוארם K.C. (King's Councillor), ואם תראה באיזה ספר Q.C., וידעת כי חי האדם בימי מלכותה של ויקטוריה, ועל כן נקרא - בהיגיון - Queen's Councillor), אשר נתנו ידם ללייבור בבחירות האחרונות. הוא היה מורשה ווייטשפֶּל, לא פחות ולא יותר. והמצב שבווייטשפֶּל כך הוא: מימים ימימה בחרה ווייטשפֶּל בליברלים, משום שהיהודים והפועלים האירים-קתולים הם שם הרוב. המורשה שהיה בשנים האחרונות - Kiley - הוא מחסידי אומות העולם, אוהב ישראל, איש אהוב ורצוי לכל; אַ יידישער גוי, נשא בעול צרותיהם של יהודים באמונה וחילץ רבים מגזרות שונות. עמדתו בשאלת א"י היא ציונית, כמובן. נצחון ה"לייבור" בבחירות האחרונות מתבאר בעיקר בזה, שהאירים הצביעו בפעם הראשונה לא בתור אירים, כ"א בתור פועלים. הם החליפו מפלגה במפלגה משום ששאלת Home Rule²⁰ עברה בינתיים מן

18 "לרגל המחזור במכשירים וכלים ומכונות-עבודה, בחקלאות בעיקר, צף הרעיון של פעולה מיוחדת בחוגי הקרובים לא"י העובדת בארה"ב, למען רכישת כלים ומכונות ושליחתם לא"י. רעיון זה לבש עור וגידים, כאשר נתארגנה ע"י פוע"צ באמריקה, בקיץ תרפ"א, 'געצייג-קאמפייין' (מגבית למכשירי עבודה). ביום ב' באלול תרפ"א [5.9.1921] הגיעה לחוף יפו אונייה טעונה מכונות ומכשירים ושלושה מומחים להדרכת העובדים בהם. המכונות נמסרו להנהלת קפא"י, והיא חילקה אותן בתנאי-תשלום נוחים לנוקקים. קיוו שמשלוח זה הוא ראשון, ועוד יהיה המשך למפעל, אך התקווה לא נתקיימה" (אגרות ב"כ 1919-1922, עמ' 221 הע' 10). ב-20.3.1921 כתב ב"כ אל משרד "הברית העולמית פוע"צ" בוניה: "געצייג-קאמפייין" באירופה. היום שלחתי לכם טלגרמה בשם המועצה כי תיגשו לסדר תנועה כזאת. כולנו חושבים עניין זה לחשוב מאוד, גם מצד הנחיצות המעשית שבדבר גם מצד הערך החינוכי שיש בפעולה זו בשביל תנועתנו, וכ"כ מצד זה שזוהי הדרך היחידה לעשות דבר-מה רציני באירופה לשם הקפא"י" (שם, עמ' 218).

19 ארתור הנדרסון, מראשי ה"לייבור". ר' עליו יל"א.
20 תנועה פוליטית אירית שחתרה לביטול חוק האיתוד עם בריטניה ולהענקת בית מחוקקים לאירלנד, שהיה מופקד על ענייניה הפנימיים. נוסדה ב-1870. ב-1920 נחקק בפרלמנט חוק שעל פיו נועדו לקום פרלמנטים נפרדים באירלנד הצפונית ובאירלנד הדרומית. הדרומיים שללו חוק זה וב-1922 קיבלה אירלנד הדרומית מעמד דומיניון ונקראה "המדינה האירית החופשית".

העולם. נוסף לזה – היה מתיו קתולי. גם מן היהודים היו מי שנקרעו מן הליברלים. כנגד זה התחכמו המְשֻׁמְרִים להעמיד מועמד משלהם, וכדי להעלות יהודים בחרמם הציגו יהודי, קפטן אינסטון, בן-בלי-שם אחד. הרי שפועל יהודי, נאמר, עמד בפני שאלות אלו: להצביע בעד אינסטון משום שהוא יהודי; או להצביע בעד קיילי בעד עברו הטוב ונאמנותו המיוחדת לענייני היהודים; או בעד מתיו משום שהוא ב"כ ה"לייבור". מילא, אז נבחר מתיו, אשר קיבל בסה"כ כ-400 דעות יותר מקיילי; וז"א, בחירתו היתה תלויה ב-200 איש (היו מקרים בבחירות האחרונות שהמועמד המנצח קיבל 6 דעות יותר מיריבו; וז"א, ניצחונו בא לו בזכות שלושה בוחרים). עתה מעמיד ה"לייבור" את הרי גִּוֶּלְיִנג – נשיא הפדרציה של פועלי התובלה (אשר בוב ויליאמס²¹ ידידך הוא מזכירה). הליברלים – שוב את קיילי. המְשֻׁמְרִים שניכוו מסתלקים. כנגד זה צמחה מפלגה חדשה של Prohibitionists האומרים לייבש את אנגליה מיין ומשְׁכָּר בהבל פיהם. לפני היחיד שיש להם בפרלמנט, נפל צ'רצ'יל חלל ב[מחוז הבחירות] דֶּנְדִי – למעשה הוא איש לייבור, אך על דגל-הבחירות שלו חרת Prohibition. עתה אומרים הם לנסות מזלם בווייטשפּל. שני השינויים האלה – הסתלקות המשמרים והופעת בני-הֶרְכֶּב²² – מצטרפים לתוצאה אחת: המעטה החלטית ויחסית של בוחרי ה"לייבור": אלה שהצביעו בעד המְשֻׁמְרִים יצביעו עתה בעד קיילי; כנגד זה ה-Prohibitionist יגזול קולות מן ה"לייבור", או כמבטא האנגלים: He will pinch the Labour vote. עפ"י כל זה, ואם רק לא יסייעו מן השמים, כשלונו של גִּוֶּלְיִנג מובטח באחריות. אעפ"י כ מצווים ועומדים אנו לאסור מלחמה. החרבות שלופות, הקשתות דרוכות, האשפות מלאות חצים. ולנהל תעמולה בין יהודי ווייטשפּל נגד קיילי אלופם ומיודעם ובעד איזה גוי זר כגִּוֶּלְיִנג – עבודה לא קלה ולא נעימה.²³ הרצאותי בסניף הנוער נמשכות: אני עומד עתה בקבוצות. בנו של נרודיצקי²⁴ נפל חלל על מזבח הקומוניזם. נמשך אחרי הסיטרא אחרא, ובבת אחת, עד שיצא מן הסניף וחדל להיראות. צריך יהיה להתראות אתו ולהשתדל להשיב את השיה הנידחת. אני עומד לקבל הזמנות להרצות בשתי אגודות של צעירים – אחת ציונית כללית בצפון לונדון ואחת – יהודית כללית, זנגוילאית-דובנובית²⁵ בערך, במזרח. האחרונה

21 רוברט ויליאמס, שותף ארנסט בוין בהנהגת איגוד עובדי התובלה. משמאלני ה"לייבור".

22 כת הרכבים – צאצאי יהונדב בן רכב בימי בית ראשון – התנורו מיין (ימיהו לה).

23 גוֹלְיִנג הוא שנבחר.

24 לא זוהה.

25 ישראל זנגויל (1864-1926). סופר. אחרי משבר אוגנדה פרש מהציונות והקים "הסתדרות טריטוריאליסטית" שחתרה להקמת בית לאומי ליהודים לא בא"י אלא במקום שמתקיימים בו תנאים נאותים יותר.

שמעון דובנוב (1866-1941). היסטוריון. דגל בפתרון "השאלה היהודית" בהשגת אוטונומיה תרבותית וחברתית ליהודים בארצות הגולה.

נקראת Ghetto Club. נראה אם יצא מזה דבר-מה. בכדי שיצא - צריך לזרות לרות ולשלח על פני המים במשך זמן רב ובאמונה רבה. אך אלה - שניהם מניין? לך אני רוצה לומר, כי הסיבה העיקרית, אשר התחלתי להרצות רק השנה, היא התבצרותי באנגלית. בשנה שעברה עוד לא הרגשתי בי די אומץ. גם עכשיו עוד אין הכל כשורה, אך מבינים אותי ולי אין מילים חסרות. אני מחכה בקוצר רוח לדברך על העיתון. השנה יש שתוקפים אותי געגועים עזים מאוד לארץ. אשתקד לא היה הדבר כך. הרי שהסברה נותנת שבשנה הבאה יתגבר הכוסף לשוב. ובכ"ז - טוב היה אילו יכולתי להישאר כאן עוד שנה, נוסף על זו. טוב, אך לא הכרחי. על משה קום²⁶ איני יודע דבר. ידידו של דוד איננו.²⁷ בעיתונות אין להם הר. היתה להם שיחה ב-C.O., אשר נגמרה בלא כלום. את מקומו של ה"אכספרס" ירש "דיילי מייל"²⁸ ו-*הרוזפולצ'נייה* [רוסית: בהוקעה] של ועד הצירים בימי בולס²⁹ וכו'. לא ייעפו ולא ייגעו. בו בזמן שר "המייל" הלל לצרפת המנצחת ברור,³⁰ ולורד רוֹדְמִיר³¹ בעליו קורא לאנגליה Hats off to France!, שִׁפָּקָה דְּלוֹי [רוסית: הסירו כובעיהם]³² אחרי מותו של נורתקליף ירש אחיו הנ"ל את ה"מייל", בעוד שה"טיימס" נפל בידיים אחרות ולרגלי זה זו שמאלה עד כדי שיכול הוא להיות ביטוי לפוליטיקה של בּוֹנֶר-לוֹ.³³ מה תאמר להשמאלה [של ה"טיימס"]? אך כך הוא הדבר. ידידותו לצרפת התקררה, החל לראות דברים בגרמניה שקודם טחו עיניו מראותם. גם בשאלת א"י שב להיות נאמן ההצהרה [הצהרת בלפור]. היה מאמר ברות זו. האשים את הערבים בזה שכל תלונותיהם מבוססות לא על עובדות, כי אם על הזיות. עוד בנוגע לרשימה [של המשכורות]. שמי לא ייזכר בשום אופן. אם תעשה בה דבר מה - כתוב; אם תדפיס - שלח. ועוד בנוגע לבחירות: אתה שאלתני פעם על התוצאות במיל-אָנְד.³⁴ איני יודע

26 משה קום - מוסא כאום אל-ח'וסייני. ר' עליו יל"א, יל"ב.
 27 חבר המשלחת הערבית מא"י, שעזמו פיתח דוד הכהן יחסיים הדוקים ושאל ממנו מידע רב (על המשלחת ר' יל"א, יל"ב).
 28 שני העיתונים, בבעלות לורד נורתקליף, בלטו בעיונותם לציונות.
 29 הנגדל סר לואיס בולס, המושל הצבאי של א"י. בימי מאורעות אפריל 1920 בי-ם פיזר את וה"צ בטענה שהוא מפריע לניהולת התקין של הארץ (עילם, עמ' 186-187).
 30 ב-11.1.1923 פלשה צרפת לחבל הרור שבתחום גרמניה בשל אי-עמידת האחרונה בתשלומי פיצויים שהושטו עליה בוועידת השלום.
 31 לורד רוֹדְמִיר - אחיו של לורד נורתקליף ויורש עיתוניו לאחר מותו ב-1922.
 32 בריטניה הסתייגה מכיבוש חבל הרור בידי צרפת.
 33 אנדרו בונר-לו. ממנהיגי המפ' השמרנית, שר אוצר בממשלת לויד ג'ורג'. ראש ממשלה 1922-1923.
 34 רובע עני בדום-מערב לונדון.

אם הגיעתך הידיעה. מועמד הלויבור – ג'ון סְקוֹר (Scurr) לא נבחר. הוא נפל רק מפני סכלותם של יהודינו וטמטום הליברלים. אלה העמידו יהודי משלהם – כמעשה המשמרים בווייטשפיל. וכמה שטענו ליהודים כי בר-נש זה אין לו צל תקווה – נמצאו בכ"ז די שוטים, אשר בצירוף לליברלים מקדשי שם שמים, הספיק מספרם עד כדי להעדיף את קולות המשמרים על קולות הלויבור והתוצאה היתה שנבחר גוי שחור שבשחורים, קפיטליסט-אגרוף, אשר לקח את לב העניים בזה ששלח שמיכות וסבון לבתים. פועלי-ציון המסכנים עבדו בכל מאמצי כוחותיהם התשושים, בלי ספק הוסיפו קולות רבים לסקור, אך לידי הניצחון לא הביאו. סידרנו canvassing [חריש תעמולה] כהלכה, הלכנו מבית לבית. גם אני הלכתי ערב אחד. דוד עבד בהתלהבות – שבוע תמים, זכה ברקורד בין כל פועלי-ציון עפ"י מספר הבתים שביקר. על סקור חבל. טיפוס טהור מאוד, סוציאליסטי אמיתי, מיחידי הסגולה שרגליהם עומדות הכן על קרקע המציאות ועיניהם צופיות למרחוק, מבלי שדבר אחד יפריע בעד השני. בנו חברי לביה"ס, בחור טוב, אך לא חשוב. די הפעם. שלום,

משה

צפורה ודוד אומרים לך שלום. וכולנו מודים על המניה³⁵ ומתפלאים על מוסד חשוב כבנק הפועלים שהתיר לעצמו הלצה, אם כי עפ"י דין אין למצוא דופי בשם הפירמה.

35 מניית דָּמָה שהפיץ בנק הפועלים לצורך פירסום.

דוד, לונדון, 25.1.1923

אני שולח בזה את הרשימה שערך קפלנסקי בשביל Labour Year Book ל-1923.¹ איני יודע אם יצא כבר הספר. הוא ביקשני לשלוח בשביל אחה"ע. כתבתי בשבוע שעבר והשבוע לברל - בתוך שאר הדברים גם קצת ידיעות על הנעשה והנשמע כאן - לא הרבה. אני עוסק קצת השנה בחינוך הדור. מרצה, עורך שיחות - בעיקר בין צעירים. הכל באנגלית - דור מבולל למחצה, בשפה - לגמרי. אם יצא מזה איוה ממש איני יודע. הקרקע רופס כאן בכל מקום. קפלנסקי שב אמש מברלין.² טרם אראנו. לי שלום. אני מתחיל להרגיש אי-מנוחה לרגלי מְרוּר וַמָּאן [ערבית: חלוף הזמן] מיום צאתי את הארץ. יש שעולה המחשבה - לשוב בראשית השנה הבאה. שלום רב לחברים. שלום לפנינה [פולה] ונשיקות לילדים.³ מה שלומם? מסור נא את ברכתי לרחל וליצחק] בן צבי.⁴ ברכה מאוחרת אך נאמנה.⁵ יש שאני מהרהר מרה על עתידו של כל הדור שאתם מגדלים - בני גוריון ורמז⁶ וטבנקין⁷ הקטנים ובני דגניה ובני כפר גלעדי ועוד ועוד - כן ירבו. הימצאו בהם אותם הכוחות? והאומנם נגיע אז לידי כך שלא נצטרך לכוחות? ואני זוכר בקשר עם זה שיחה שהיתה לי פעם עם שומרים אחדים - שמואליק⁸ היה המדבר. נדמה לי שגם אתה היית באותו מעמד - בראשון [לציון], בראשית המשבר. שמואליק פיתח אז תיאוריה, שאין אמונה בגימנסאים ההולכים לעבוד משום

1 "תזכיר על המצב בא"י" שהוגש ע"י "הקונפדרציה של פועלי ציון" בלונדון (7 עמודים מודפסים במכונת כתיבה (אצ"מ, IV / 245/131 A).
2 ממושב הוהפ"צ שם.
3 את ילדי ב"ג, גאולה ועמוס, הכיר מ"ש מתקופת שהותו של ב"ג בלונדון כשליח אחה"ע ליד מפלגת ה"לייבור" ב-1921.
4 ר' עליו יל"א, יל"ב.
5 לרגל הולדת הבכור עמרם לרחל ינאית וליצחק בן-צבי.
6 דוד רמז. ר' עליו יל"א, יל"ב.
7 יצחק טבנקין. ר' עליו יל"א, יל"ב.
8 שמואל הפטר (1891-1963). מאנשי העלייה השנייה ומראשוני "השומר", מרחביה ותל-עדשים. ב-1921 השתתף במפעל הרכש של ה"הגנה" בוינה. אח"כ ממייסדי תל-יוסף.

שהם גדלו בארץ, ומשום שרק אלה שעברו דרך כור רוסיה של השנים אשר לפני 1905 מסוגלים לעמוד בניסיון. ואני חושב לפעמים, כי אולי הוא צדק. למעשה, ולעת-עתה – ודאי שצדק. אך אם הוא צדק בכלל – כי אז מה תהיה אחריתנו? אבל אין זה אל העניין.

בעיתונים היתה ידיעה קצרה, כי מקדונלד הירצה על א"י במקום אחד בסקוטלנד. הוא מסובב עתה שם.⁹ כאן חוזרת מפלגת העבודה ו"מאפדת"¹⁰ את עמדתה ביחס אלינו לרגלי בחירות-המילואים בווייטשפל. הוציאו עלונים באנגלית וביידיש. המורשה שנבחר – לייבור – מת. אני כותב על זה לברל. שלום לך,

משה

אני שם את מכתבי לברל בתוך מעטפתך. אם נודד הוא עדיין בירכתי צפון – הרי המכתב לפניך עם כל אשר בו וכל הצעותי, עצותי ובקשותי חלות עליך.

9 על מסע רמזי מקדונלד לא"י ר' יל"ב, נספח 2.

10 איכד – אישר. חידוש של אליעזר בן-יהודה לפי הפועל הערבי אַכַּד, שבו עשה שימוש בעיתונו "האור".

יקירי,

לונדון, 26.1.1923

טב שָׁפָתָי¹ אכן – הרבה יפה הפנורמה. איך שאנחנו הסתדרנו לנו, זוגות זוגות, בשלוש בירות.² הצטינו.

מאליהו קיבלנו מכתב אמש. החרידוני דבריו על מחלוקת³ אני אחכה בקוצר רוח למילואים ממך. אל תדחה.

גם בנוגע לוולפיי⁴ פָּקֵד מִיִּיד את אשר ייעשה. הוא השיב מאות לפיני ולחיים מן הכספים שלוה מהם בשם ג'י⁵ בלי רשות. הוא הודה לקפלנסקי על החוב (מאות אחדות) לקפא"י – אשר גרע מן הכסף שניתן ע"י ג' לפני שנתיים לבן-גוריון. בְּנו הוא מזלזל ואני מלא רתיחה. אל תחמיץ את העניין הזה. הוא אינו נותן לי מנות. אתה לא תוכל לשער איך הוא העליב אותי.⁶ מילא, נעזוב אותו.

מברל קיבלתי מכתב וכתבתי לו פעמיים. שלחתי לו רשימת המשכורות שקיבלו פקידי המשרד הציוני כאן בדצמבר, בזמן שבארץ – well, אתה יודע. הצעתי לו לפרסם ולהקיע, אך זה פרט קטן. לברל כתבתי, כי אם דבר העיתון יהיה לממש – אהיה נכון לבוא לא"י לשם זה בסתיו הבא, ז"א לא אגמור את L.S.E.

הגעגועים לארץ מתחילים להתדפק עלי בחזקה. אם ילך הדבר ויתגבר – ואם תחת עקת כל מה שמעיק עלי אהיה אנוס גם בשנה הבאה ללקט פירורים דלים בלימוד – אני יודע אם יעמוד בי הכוח להישאר. יחד עם זה – עד כמה שרואה אני את מצב הדברים מעכשיו – זו תהיה הדרך היחידה לאפשר את לימודיה של צפורה באנגליה. על השאלה הזו עוד יכתב חוזר לברלין-וינה, או להיפך.

אליהו מדבר על לבי לא להיות פוחז בהחלטתי לשוב. הוא מייעץ בפירוש להחליט

1 ביטוי שהשתגר בפי מ"ש וחבריו כחיקוי להגיית אחד ממידעיהם בת"א את המילים "טוב שבאת". בנובמבר 1922 נקרא ד"ה לשוב ארצה כדי לייצג את "המשרד לעבודות ציבוריות" בבירור משפטי עם השלטונות הבריטיים בעניין שהוא היה מעורב בו. הוא שב לוינה בינואר 1923.

2 משה וצפורה בלונדון; אליהו ועדה בברלין; דב ורבקה בווינה.

3 א"ג חזר מא"י לוינה וזמן-מה לפני ד"ה. מכתבו לא אותר. י' בהרב ("מחלוקת") הסתכן בפרשה רומנטית.

4 על פרשת חיים וולפנון ר' יל"ב. ידידותו עם ד"ה נקשרה בימי שרותו כלייטננט בגדוד היהודי-אנגלי, ש-10 מקציניו וחיליו ובראשם מייג'ור ג'ימס רוטשילד נשלחו לא"י ביוני 1918 לסייע בהרשמת המתנדבים לגדוד העברי. "בראש הפעולה ביפו ובמושבות עמד קצין צעיר, חיים וולפנון, אשר ידע להתקרב לתנועת המתנדבים ולהסתגל אליה" (סת"ה א-2, עמ' 506).

5 ג'ימס רוטשילד. ר' עליו יל"א, יל"ב.

6 ר' יל"ב, מכתב 192.

להישאר עוד שנה. מנמק בצורך ללמוד יותר, לשוב ברכוש יותר גדול. לנו בדרך כלל שלום. כסף כמעט שאיננו רואים. אוכלים היטב, בכ"ז, הלוואי עליכם ועל כל אחינו. צפורה עושה חיל רב באנגלית, א"כ אינה לומדת בחשק רב משום התקוות הקצוצות לעתיד ומפני שאינה רואה פירות בהווה. פרובלמות! לאט לאט משתחררת היא מן השיטוק האי"י, הפועלתי (מיוחד לפועלות!), הכנרת.⁷ חדלה להילחם בטחנות רוח, מתחילה להתעניין ב"חוכמות חיצוניות". היא היתה כועסת מאוד אילו ראתה את אשר אני כותב - אני כותב בספריית המוזיאון הבריטי, לא לשם לימוד חס ושלום, כ"א לרגלי עבודה אחת בקשר עם קפלנסקי - אך זה נכון. באוקיינוס הגועש של לונדון היא מבקיעה באומץ ובביטחון. אמש היתה לבדה - אני לימדתי - באסיפה המונית של פועלים בעמקי מזרח לונדון, לרגל בחירות-מילואים לפרלמנט. היא שומעת קצת הרצאות וקוראת. השפה, השפה, השפה! למרות הכל אנחנו קוראים יחד כמעט כל ערב ובשבת ויום א' יותר. צריך ללכת הביתה, להספיק לאכול ארוחת ערב ולנסוע למזרח; הערב אסיפה ב"פועלי-ציון" - עם המועמד החדש בווייטשפל, ותובה להיות. מחר צריך יהיה לכתוב את העבודה שאספתי חומר בשבילה היום - זה לא פחות ולא יותר סקירה על האבטונומיה הלאומית ללא-מוסלמים בתורכיה, אשר קפלנסקי הבטיח למוכירות מפלגת העבודה. הם רוצים לעורר את השאלה בפרלמנט, לרגלי השינויים שבאו ואינם "בְּקוֹיִם". ואנחנו זורעים פה, ע"י עזרת חברים, על מנת לקצור במקום אחר. ובערב, ז"א מחר בערב, נוסעים אנו "לעשות ביקור" ל-Scotch girl שלי ולחתנה. עד היום לא היינו אצלם. השיטה שלי בנוגע לביקורים היא לשתוק ולהביא את הדברים לידי כך שא"א כבר לסבול, ואז צפורה אומרת: "שמע, אני חושבת שאנחנו צריכים סוף סוף ללכת ל... באמת, לא נעים" - וכך אנחנו מחנכים אותה, שמוכרחים לתת לקיסר את אשר לקיסר.

דביק, לקרו (אותו בחור צהבהב) נתתי הספר The Press and the Organization of Society מאת Norman Angell. הצילנו מידו, קרא אותו אם תחפץ - יש פרקים טובים מאוד ויש משעממים, ושלחנו לאליהו. מאליהו דרוש את הספרון הקטן Oil (נפט). שמא נסדר ספרייה נודדת בין לונדון-ברלין-וינה-לונדון. אם תבטיחו להיות ילדים טובים - לקרוא, לשלוח הלאה ולהשיב מבלי לתנות את הרבים ביותר, משום שאז יאבדו הספרים - כי אז אתחיל לשלוח. כתוב, דביק.

משה

7 ר' בנושא זה מכתב רבקה לעדה בכנרת, יל"א עמ' 433.

לונדון, 8.2.1923

ברל,

ה"קונטרס" – קיבלתי¹ הרבה תמהתי והשתאיתי על ה-efficiency, אשר עוד לא נראתה כמוה – להוציא פרוטוקול כל כך מפורט בדפוס. מובן שקראתי מכריכה עד כריכה ואני מחכה להמשך. אם לדבר בלשון צלמים – עלתה תמונת דברך יפה מכולם. ודאי שליטשת קצת את הדברים בהימסרם לדפוס, אם כי לשד-הדיבור עומד בהם בעינו. אך כנראה שצלחה עליך הרוח גם בדברך.²

גם דברי בן-גוריון נמסרו היטב, בדיוק ובבהירות. גם דברי רמז בוויכוח על דרכי ההתיישבות מקנים מוצג שלם על הלך מחשבותי, ולי, לרחוק, מראים את הדרך הארוכה ורבת ההתחזות והעקלקלות שעבר האיש, ועד כמה נתחדדה ראייתו והסתעפה הבנתו. יותר מכולכם, נדמה לי, ראוי הוא לאיצטלה של מנהיג מן הטיפוס האנגלי, General Secretary של טרייד יוניון גדול מן הדור החדש.³ בדברי יצחק [טבנקין] ישנם מקומות רבים שהנם סתומים ומקוטעים. זוהי בלי ספק אשמת הפרוטוקול. אך אני יודע עד כמה קשה לפעמים למוכיר לרדוף אחר הלך מחשבותיו. החלק הראשון של הוויכוחים – על "אחדות העבודה"⁴ – עושה רושם חיוור ביחס לשאר. הכך היה באמת?

"קונטרס" זה – אני יודע כמה אנשים יקראוהו בחו"ל. פה בלונדון אחראי אני רק בעד שלושה: קפלנסקי, אני, צפורה. אני מתכוון לאלה שלא ידלגו על אות. צבי [שורץ], בר-כוכבא, דוד – יעברו עליו, יקראו את המקומות המעניינים. אנשים אחרים לא יקראוהו לגמרי.

מסור נא למערכת ה"קונטרס" או להנהלתו, כי אל ישלחו לי יותר מ 5-6 חוברות, כל זמן שה"קונטרס" יוצא ארעית. למכירה בודדת אין לי פנאי, וגם אין שוק. לשלוח לחותמים – אי אפשר באין ההופעה קבועה. מסור-נא זאת, כי אחרת יש סכנה שתתגבנה אצלי חוברות על חוברות.

1 "קונטרס" קיט מ-19.1.1923, שהוקדש כולו לפרוטוקול הוועידה השלישית של אה"ע (17-20.1.1922).

2 ב"כ פתח נאומי כלהלן: "רגילים לדבר בוועידות על חשבון נפש. בוועידתנו זו, המציגה את השאלה להיות או לחדול – ואם להיות, מה להיות – אנו זקוקים לחשבון כזה ביותר".

3 ר' הספד מ"ש על דוד רמז, במאי 1951, שרת אורות שכבו, עמ' 61-64.

4 ב"אחדות העבודה" עדיין ניסרה השאלה אם עליה להיבטל בתוך הגוף החדש של "ההסתדרות הכללית של העובדים העברים", או להתמיד בקיומה כמפלגה בתוכו.

שגיאות הדפוס – עדיין כיד המלך.

ומי זה ניקב [הפך לנקה] את האינטרנציונל? שטות זו של [דר' שמואל] פרלמן מ"הארץ" מי זה העבירה אלינו?

"אונזר ועג"⁵ התחדש. ריק. א"י אינה בנמצא. דורשים ממני שאכתוב. מה? על ענייני א"י – אין לי יכולת. כל מכתב, כל ידיעה מקוטעה, מראים לי כמה רחוק אני מראות את הדברים לאמיתם. לא הייתי בשום אופן מקבל על עצמי להכין סיכום הוועידה עפ"י הקונטרס. אני אייעץ לתרגם את הרצאתך על תנועתנו בעולם, את דברי בן-גוריון על חברת העובדים ואת הרצאת בן-צבי על המצב המדיני.

"העולם" אף הוא התחדש. הקראת את שירו של ביאליק בגליון ג'⁶ אך לא לזה התכוונתי. בגליון ג' זה מתריע "עיתונה המרכזי של ההסתדרות הציונית" ב"עמודה" אחת על מספר העצום של פועלי הבניין ביפו וב"עמודה" שנייה – מסכם הוא, לרגלי גמר עונת הבניין, את הגדולות שנעשו בענף זה. אין מסיק מסקנה, כי מכיוון שנגמרה העונה – אין עבודה לאותם האלפים, ואין מדבר על חוסר העבודה הממשמש ובא. גם לא לזה התכוונתי.

רציתי לומר לך, כי סולובייצ'יק הכריחני לכתוב בשביל "העולם", ואני, בתור פקיד, לא יכולתי ולא אוכל לסרב. בגליון ב' נדפס מאמרי על העיתונות הערבית, אשר המערכת הרשמית מחקה ממנו פסקה שלמה, המבארת את הסיבות החברתיות-פסיכולוגיות המכריחות את העיתונאים הערבים להיות נגדנו או לפחות לא בעדנו.⁷ אני ממחר לדואר, ולע"ע שלום לך.

[אני ממשיך] בדואר

קלוורסקי⁸ היה כאן ועדיין הו"ה. הויה בנו, בי ובדוד, מוכן ומזומן להחזיק בכסף בגדנו כשאנו רצים מבוהלים ממקום למקום, למשכנו הצידה ולהשמיענו את כל התורה על אגודותיו מראשיתה.⁹ הוא נפרד מן ה-יק"א לחלוטין – ברצונו, לדבריו – אך גם ברצונם. בפרזי רמזו לו כי אם הוא לפוליטיקה, הרי שעליו לעבור אל הרשות העוסקת בכך. בא אל ההסת. הציונית ואמר: הנני. אחר מו"מ נתמנה למנהל הפוליטיקה הערבית – בשיתוף עם קיש.¹⁰ יוצא כי ההסת. הציונית סומכת ידיה על המפעל שלי, האגודות המוסלמיות וכו'. הוא חולם כמוכן על גדולות – בתי ספר,

5 "דרכנו", כתב-עת של פוע"צ באנגליה, בידיש.

6 השיר "שחה נפשי".

7 ר' נספח 1. כעבור זמן, ב"העולם" מ-20.4.1923, פורסמה סקירת מ"ש "בעיתונות הערבית".

8 חיים קלוורסקי (מרגלית). ר' עליו יל"ב; פורת עמ' 175.

9 על אגודות ערביות פרו-יהודיות שניסה קלוורסקי להקים ר' יל"ב, עמ' 28.

10 על פרדריק קיש, מנהל המח' המדינית של הנה"צ ב-ים 1922-1931 ויו"ר ההנה"צ שם

1923-1931, ר' יל"ב, עמ' 232 הע' 2, 5.

עיתונים ועוד. מה לומר לו – איני יודע. לבקר נוח מאוד. סוף סוף הוא האיש היחיד, אשר בעקשנות ובאמונה – מצדו – עוסק במלאכה כל כך לא נעימה.¹¹ דרכנו-אנו – עד כמה שישנה – אינה עומדת ואינה יכולה לעמוד כיום הזה כפתרון אלטרנטיבי (מילה [עברית], ברלו) למעשה. כל זמן שדעתם של הנגידים¹² נשמעת ושקולה – צריך להילחם בה ביצירת דעת קהל מתנגדת, אף היא של נגידים. כשמתקבלת במשרד המושבות תלגרמה חתומה ע"י ערבים [מנאמני קלווריסקי], הדורשת אישור המנדט – עושה הדבר את רושמו.

הוא [קלווריסקי] עומד עתה לשוב לארץ, "להתחיל בעבודה". עתה מעסיקה טירדה אחת את מוחו – הייבחר ל"פרלמנט"?¹³ הוא דיבר איתי על זה וביקשני לכתוב ל"אחדות העבודה", לדבר על לבם ולהוכיח להם עד כמה נחוצה כניסתו של קלווריסקי למועצה המחוקקת. כיוון שיעסוק בפוליטיקה הערבית למעשה – צריך שכל השבילים יהיו נהירים לו ופתוחים לפניו, וכיצד זה יצויר הדבר מבלי שיהיה במועצה? אמרתי לו, כי אחה"ע תסכים בכל לב לזה שהיהודי השני יהיה קלווריסקי; לאו דווקא משום ענייני הערבים, כ"א מבחינת ענייניו היישוביים בכלל. אלא שאין הדבר תלוי בה. הלואי ויעלה בידה להעביר את בן-צבי. על המקום השני יילחמו הספרדים, האיכרים, אנשי הערים. בכ"ז ביקשני לכתוב – והנני כותב. מובן שאין הוא צריך לדעת, כי אני כתבתי לך, שהוא ביקשני לכתוב. זה הכל. להתראות בשבוע הבא.

משה

שלום לכל.

האומנם השתתפו בבחירות לוועידה¹⁴ רק 5,000 איש?

11 של טיפוח יחסים וקשרים עם ערביי ארץ-ישראל.

12 נכבדים, מנהיגים ערבים.

13 הכוונה למועצה המחוקקת שהקמתה הוצעה ב-24.2.1922 ע"י הממשלה, ר' יל"ב, עמ' 23.

14 הוועידה השנייה של ההסתדרות הכללית.

לונדון, שבת, 17.2.1923

יקירי רבצ'קה ודביק,

הבה ואנסה לסכם ולמייין לפניכם בזה את ההשערות השונות המנסרות במוחי – לפרש את שתיקתכם הנמרצת.¹

(א) רבקה פוקדת לי עוונות קדומים, אשר לא כתבתי לה שבועות על שבועות, והיא חשבה, כי אני כועס ורוגז עליה, ואני באתי אח"כ והתוודיתי לפניה, כי לא מכעס ולא מרוגז היה הדבר – כי אם "סתם ככה".

(ב) דב יודע היטב, כי במכתב הראשון שיכתוב לי מוכרח הוא לענות תשובה ברורה על שתיים משאלותי – האחת בנוגע לוולפנזון² והשנייה בנוגע לבהרב.³ שני עניינים אלה אינם נעימים לו, והוא מתחמק מהם בלא יודעים, ומתוך כך נדחית הכתיבה מיום ליום.⁴

(ג) מצבו של דב בוינה לאחר שובו קשה ודאי מכמה בחינות – פרנסתכם על בלימה,⁵ תוכנית השנה – במובן הלימוד – מוטלת קרעים קרעים לרגליו⁶ וכו'. והיות שעל כל אלה מוכרחים אתם לכתוב והנגיעה בפצעים קשה – נדחית הכתיבה.

(ד) מרוב הטרדות ומסיבות שונות לא הספקתם עדיין למסור את הפקספס – שלי ושל דוד – לרופאי השניים, ואתם דוחים את הכתיבה עד שיימסר הכסף, למען תוכלו להודיענו כי בקשתנו נעשתה, או שמא תחת עקת המצב הוצא מקצת הכסף והדבר אינו נעים לכם, ואתם מחכים לאיזה תשלום מאיזה מקום לגדר את הפירצה – ולע"ע אינכם יכולים לכתוב.

להלכה עולה על הדעת השערה, כי בכלל אין אתם מסוגלים לכתובה. אלא שהשערה זו בטלה ומבוטלת ע"י העובדה כי לברלין כתוב כתבת, דביק, ולא פעם, כאשר יעידו פירורי הידיעות מן הארץ אשר אני מלקט במכתבי אליהו מפיה.⁷

1 ד"ה חזר לוינה מא"י בסוף ינואר 1923.

2 ב-20.2.1923, בטרם הגיע לידיו מכתבו זה של מ"ש, כתב לו ד"ה על פרשת יחסיו עם וולפי והסביר את הקושי שיש לו להתנהג כלפי וולפי בחומרה. ר' נספח 2.

3 באותו מכתב למ"ש מ-20.2.1923 תיאר ד"ה את מצבו הנפשי הקשה של בהרב לאחר הסתבכותו בפרשה רומנטית.

4 מכתב מ"ש לד"ה, שבו ביקש תשובות על שאלותיו אלה, לא אותר.

5 ד"ה ביקש להשתלב בעבודה כלשהי למען אחה"ע או ההסדרות, אבל זו לא נמצאה לו בשלב זה. האוניברסיטה בוינה לא היתה נכונה לקבל את ד"ה כתלמיד מן המניין לאחר שנשט את לימודיו באמצע הסמסטר לרגל שובו לא"י.

לנו שלום. אנחנו באופן פרטי תפוצלים גמורים, ובינינו הכל למישרים. אלא שלשנינו יחד וביחסינו עם העולם החיצון ועם מישאלות לבנו, מעצמנו וממנו, אין הנחת שורה בשפע.⁸

ואנחנו מחכים בסבלנות למכתבכם לא, לא בסבלנות. אילולא זה שבשבועות האחרונים לא היה שילינג פנוי בכיס (ממש!) הייתי זה כבר מתלגרף לכם ומרעיש עולמות. אני בטוח ביטחון גמור, שהכסף (12 ל"ש) נתקבל, אלמלא כן הן ודאי הייתם כותבים ומרימים צווחה. אני יושב בחדר דוד. הוא נרדם על ידי על ספר. אל נעירהו. צפורה בחדר האוכל, עוסקת בתורה עם שלוש נערות מהמזרח [מזרח לונדון], מתלמידותיו של דוד, אשר שתיים מהן נוסעות באביב לא"י, ולשם זה הן באות מדי שבת אל צפורה להשתלם. קראתי את המכתב והנה שלוה מוזרה נושבת ממנו. ובכן, אל-נא תטעו בהסקת הרושם. אני משוגע היטב היטב. ... ושאלו את צפורה.

משה

7 ב-4.2.1923 כתב א"ג למ"ש:

פרטים מהארץ אין לי רצון לכתוב לכם, כי בוודאי כתב לכם דב עצמו [---] הלא המקור שממנו קיבלתי את הידיעות הוא דב, הוא כתב לי גם על המצב הפנימי שבציבורנו לפני הבחירות לוועידת ההסתדרות, ובקשר איתן (חביון, עמ' 296).

8 בשל עיסוקיו של מ"ש, והמצוקה הכספית שהכבידה על בני הזוג, נבצר מהם ליהנות ממנועמי לונדון.

יהודה,

[לונדון, מרס]

מה עוללת לי? הענקת עלי שפע ברכה – ה"פנקסים"¹ והנוספות. אך האומנם נתכוונת לצאת בזה גם ידי חובת ברלין ווינה? והאומנם עלה על דעתך, כי כוונתך זו תהיה מובנת לי מאליה, עד כי לא מצאת דרך להוסיף מילה מפרשת? ועתה נזוף אני לאלהיו ולכל מחנה ברלין.² ונמצא שגם קולרה של "א"י העובדת" אשר הופיעה, ותוכנה מאשר היה בוועידה³ ולפני הוועידה ריק וריקם, אף הוא תלוי בצוארי. אם כי – כבר כתבתי לברלין – כי אוי לה ל"א"י העובדת" אם זקוקה היא למה שמשה שרתוק מקבל במקרה מאחיו יהודה. כספך יושב בכליך ולהלן אל תשתטה.

אני שולח בזה תמונת מחלקתי. י"ג בנות ובן אחד. בין הי"ג אשה כבודה, באה בימים (אלמנה) – אחותה של אלמנת סברדלוב,⁴ זו העובדת עתה אצל רוטנברג. הצילום נעשה מטעם עיריית לונדון, ואחריות טיב העבודה עליה. בכ"ז – זו העירייה היחידה בעולם (חוץ מעיריית תל אביב, המשתתפת עתה בתקציב שיעורי הערב) המלמדת עברית על חשבונה. המחלקה היא בת 18, אך תמיד יש מחסרים. שתי שורות הספסלים העליונות במקום שאני עומד, היא הכיתה העליונה.

גאולה,⁵

מה שהגרב – אז היא ממשי, המין היותר מובחר, בשביל עלמות עדינות. בקרוב תסענה מכאן לארץ שתי נערות מתלמידותינו. איתן ועליהן אכתוב, ולאחת מהן בייחוד אבקשך לייחד תשומת לב. היא תתקבל ודאי למוסד של ח. מיזל,⁶ שבו את עובדת.

משה

1 "פנקס" – חוברת אינפורמטיבית חודשית שהוצאה לאור ע"י ההסתדרות.

2 ר' על הנויפה, במכתב הבא, עמ' 41.

3 הוועידה השנייה של ההסתדרות הכללית.

4 לא זוהו.

5 בת הוקונים של פניה ויעקב שרתוק, היתה צעירה ממ"ש בתשע שנים.

6 חנה מיזל (1888–1972). מאנשי העלייה השנייה. ב-1911 יסדה את חוות הלימוד לצעירות בכנרת. ב-1919 ייסדה את מטבח הפועלים בת"א וב-1921 את ביה"ס לכלכלת בית של ויצ"ו בת"א. ממייסדי נהלל, שם קבעה את ביתה עם בעלה אליעזר שוחט. ב-1923 יסדה את ביה"ס החקלאי התיכון של ויצ"ו בנהלל וניהלה אותו עד 1960.

1923

משה שרת עם י"ג בנות ובן אחד

יקירי,

לונדון, 5.3.1923

מכתבכם¹ המקוה, המאווה, המחכה, המצפה סוף סוף הגיע. אני אענה בזה עליו ונופך משלי לא אוסיף. כי מזלכם גרם, כי במשך עונת שביתת הכתיבה שהכרזתם התחלתי עורך מכתב ארכרך אליהו – בתשובה לשאלות רבות ומעמיקות. המכתב משתרע עפני עמודים לעשרות, וכתיבתו – על פני שבועות רבים. אחריתו עוד לא אשור.² אך כיון שהתחלתי בו, לא ארד מן המסילה. אמשך עד תום, ומברלין יתגלגל המכתב לידכם.³

ובכן – לתשובה.

א) את התזכיר המפואר שלכם⁴ קראתי – ע"י בר-כוכבא. היה בעיני כפרח שאין לו פרי, כמים על צחיה סלע וככל יתר המליצות המתאימות בנידון זה. אף את פרוטוקול השיחה שהיתה לכם עם גרנט⁵ וחיימסון,⁶ בנוכחותו של אבי-שול⁷ ושלא בנוכחותו קראתי, ואף עליו העליתי את אותם הכתובים.

ב) לעניין חיים [וייצמן] אומר קפלנסקי, כי לא שמע מפיו אשר נזפת ע"י החברים בארץ; גם לא שמע דבר על התלונות בקשר עם הממשלה המרכזית.⁸ על כל פנים – חיים עתה באמריקה.

1 מכתב דב למ"ש מוינה 20.2.1923 (מובא בנספח 2).

2 לפי "אשורנו ולא קרוב", במדבר כד 17.

3 ר' להלן מכתב 215.

4 תזכיר שחיבר ד"ה בשם ההסתדרות בנושא חוסר עבודה ותמיכה במובטלים. למ"ש כתב: "כתבנו ממורגדום לדידס שכולם (גם חברינו, גם קיש וההנהלה הציונית, גם חוגי הממשלה) ליקקו את אצבעותיהם ממנו. דיס קיבלו ברצינות ובעניין רב", אך לבסוף "נתקבלה תשובה בשם הנציב כי הוא מצטער, וכו' וכו'" (ר' גם נספח 2).

5 גנרל סר פיליפ גורדון גרנט, מנהל מחלקת עבו"צ של הממשלה ושל הרשות הצבאית בא"י.

6 אלברט חיימסון (1875-1954). יליד אנגליה. חבר ההסת' הציונית. עורך Zionist Review (1917-1919). ב-1921 התמנה מנהל מחלקת העלייה בממשל המנדטורי בא"י. אנשי ההנה"צ מתחו עליו ביקורת בטענה שנתן פירוש צר מדי להוראות בענייני עלייה לפי כתב המנדט.

7 פרדריק קיש, יו"ר הנה"צ בא"י. ר' עליו יל"ב.

8 בהיותו בא"י בדצמבר 1922 האשים ח"ו, בישיבת הנה"צ, את ד"ה כי בתזכירו לממשלה על חוסר העבודה עירער את תביעותיו-הוא בתחום העלייה (ר' על כך במכתב ד"ה המובא בנספח 2).

על פרשה זו כתב א"ג מברלין לרבקה בוינה ב-20.1.1923:

כעת מילים אחדות לדב בבואו [מא"י לוינה], הלא הוא יבוא השבוע. למרות החיפזון אני רוצה לספר לו כי וייצמן, בהיותו הפעם בברלין, ובדברו [בישיבת הוהפ"צ] נגד הרחבת

ג) בנוגע לוועידה⁹ ניוונים אנו מן הארץ – קטעים קטעים – ובזמן האחרון החל שפיגלמן שופע מכתבים. סְמִיטָה וְקָרִי [רוסית: בבת אחת] – ואת העבר הס מלהזכיר.¹⁰ אעפ"כ צדקה תעשה אם תכתוב ציורים ורישמי-עיפרון או עט על ערב הוועידה. ד) וולפי. באמת ובתמים – אין מילים בפי. ממקרא דברך עולה הרושם, כי כל העניין הוא איזה סכסוך של כבוד ביני לבין וולפי, ולא עניין של כסף ציבורי אשר אנחנו, ובראש וראשונה ומהבחינה המשפטית אתה – אחראים עליו. עד כמה ש"תתבלבל" ועד כמה שיהיה או לא יהיה לך "חשק להתקיף", ועד כמה ש"שכחת את העניין במשך החודשים שהיית בארץ, בשום אופן לא יעלה על דעתי כי שכחת עיקר העניין, אשר הוא כל העניין – כי וולפי חייב לקופת הגן סכום כך וכך; כי את הכסף הזה אתה נתת לו מבלי לקבל כל ייפוי כוח – ו"א על אחריותך האישית; כי את הכסף הזה צריך להשיב; כי וולפי אינו מראה שמץ רצון או כוונה לעשות זאת; כי אתה לא נקפת אצבע להכריחו לכך.

זאת נויפתי, ועתה לצד המעשי. בשיחתנו האחרונה פסק וולפי כך: I've received the money from Dov and I prefer to deal with him directly. לפי זה צריך היה לכתוב לך, הוא לא כתב, כמובן. אתה יכול אולי להסכים לו ולבוא אתו במו"מ ישר. ממו"מ כזה לא יצא כלום, כי אני בטוח שבלי התערבות עורך-דין בדבר, וולפי לא ישלם. חוץ מזה, חובה עליך לתמוך בפרסטיז' שלי. אם אחרי שוולפי התנהג אתי כמנוול היתה לו חוצפה לפטור אותי בתירוץ זה – אתה צריך דווקא לעמוד על תיווכי. כך נדמה לי לפחות. ולכן אני מציע כי תכתוב ייפוי כוח מפורש על שמי ותחתים עליו שני עדים. כתוב עברית. מובן שאילו היית כותבו אנגלית ומאשרו בקונסולט היה יותר טוב. אך הן זה יגזול זמן והעניין יידחה – ובזה איני רוצה. תוכנית מעשי תהיה כזו: כשיהיה יפוי הכוח בסיסי – אכתוב לוולפי מכתב קצר ורשמי, כי לאחר שחייבת לידיעות ממנו זה כמה חודשים ולא קיבלת, מילאת את ידי לתבוע ממנו תשלום החוב. על המכתב הזה לא תבוא שום תשובה. לאחר שאחכה עד כוש אכתוב לו שנית ואתרה, הכל בלשון ביונס במבטאים המוכנים ומזומנים לכך, כי אם לא אקבל תשובה מספקת במשך כך וכך ימים, אאולץ לפנות לעורך-דין. אם אז לא תבוא תשובה יקבל וולפי מכתב התראה מעורך-דין. אני חפץ לקוות, כי זו תהיה נקודת הפיסגה שבדרמה.

ייפוי הכוח של הוועד הלאומי, ציין כי אסור למוסדות שונים להופיע כבאי-כוח כלפי הממשלה. בתור דוגמה הביא מקרה ששיתת דב הוז עם דידס יכלה לגרום לנו נזק. בשיחה דיבר דב על חוסר העבודה ועל חובות הממשלה המנדטורית להשתתף בדאגה לזה. דידס הכין ממורנדום על יסוד דברים אלה, אשר תוצאותיו יכלו להיות סגירת שערי הארץ בפני הגירה. רק הודות לזה שדידס הוא ידידנו, עלה לעכב את הממורנדום ולהשכיח את כל העניין. הווכר אתה, דב, דבר-מה דומה לזה? על כל פנים סופר הדבר ביחידות ובציבור.

9 הוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הכללית.

10 על טענות מ"ש כלפי י" יציב בעבר ר' יל"ב.

ה) בהרב. קשה מאוד לכתוב עליו [בפרשת הסתבכותו הרומנטית]. אם נניח לרגע שאני טעיתי טעות כפליים, היינו, שלא צריך הייתי לחשוך בבהרב, ואם חשדתי – לא צריך הייתי להביע את האשמתי מייד, כי אז אתה שותף לי בטעות זו. ואם אינך שותף, ו"א אם עוד אז חשבת שאני טועה ועושה דבר לא נכון על יסוד טעותי – צריך הייתי לומר לי זאת.

ועתה לעצם העניין. את בהרב מכירים כולנו זה שנים. הוא עצמנו ובהרבנו. הנערה ההיא זרה לנו בהחלט. רק תמול-שלוש הכרנוה. הייתכן כי נאמין מייד במה שהיא מספרת? ואעפ"כ האמנו. אילולא הייתי אימפולסיבי כל כך, אפשר שהייתי כולא את אמונתי זו ואת האשמתי בחובי, ובמשך הזמן היו מתגנבים הספקות ומפיגים אותן. עתה בא בהרב ומכחיש את הכל. ועל זה אני מוכרח לומר – מוכרח, מפני שאני חושב את הדברים בין כה וכה, והמָפֶם אכסה? – ובכן: האמיתיות לא היתה מעולם ממידותיו התרומיות של בהרב. אתה זוכר ורבקה זוכרת ואני זוכר. כל אחד זוכר אולי עובדות הידועות לו, ואולי – עובדות הידועות לכולנו. במשך השנה שגיתי איתו בירושלים לא מעט מרירות ועוגמת נפש הסבה לשנינו תכונתו זו, אשר בשום אופן לא הסכמתי להחשות לה. ואם עכשיו אני בתוכי תוכי מטיל ספק באמיתת הכחשתו והגירסה שהוא מעמיד – לא בי האשם.

אלא מה? כשם שזה כבר התפשרתי עם פגם זה במבנהו המוסרי של בהרב, והחלטתי שכולנו חטאים ולכל אחד מומיו שלו – כך חשבתי גם שמקרה בודד זה פעוט הוא מלקלקל את יחסינו המוצקים. אחרי מכתבי ההוא כתבתי לבהרב עוד פעמיים, פעם מוינה ופעם מלונדון, מכתבים כרגיל ואיני זוכר שכתבתים בקושי. הדברים מכאיבים עד לאין שיעור. חבל לי לא רק על הקשר עם בהרב שהופר, קשר שנתחבב ונתקדש ע"י כמה שנות חיים, כי אם חבל לי על בהרב עצמו, אשר בלי הקשר אתנו מי יודע לאן תשאנו הרוח. איזה משקע!

זה כמה פעמים נזרק מפי או מפי צפורה, כי בשנה הבאה תהיו פה איתנו. והנה בא מכתבה של רבקה ובפעם הראשונה נאמרו בו דברים ברורים.¹¹ ולכן הסכיתו ושמעו. דעתנו היא כי אולי מוטב לך, רבצ'קה, להיבחן בנובמבר. אילו היתה זו בחינה בלבד, שצריך לעמוד בה על מנת לקבל איזה פֶּתֶק, כי אז צריך היה למהר

11 ב-20.2.1923 כתבה רבקה למשה וצפורה:

אני רוצה ודורשת שדב יסע לשנה הבאה ללונדון. גם אני נכונה לנסוע איתו. אחרת לא אוכל פשוט לשוב מחו"ל. דב מסכים שנחוצה לו לונדון. אני חושבת, משה, כי דעתך בנוגע ללונדון בשביל דב תהיה חיובית אם גם יהיה זה לא על מנת ללמוד בסדר ולשנים. [...] אני אוכל להתמסר לעבודות בית וגם לתת שיעורים מעט, בכל אופן להיות פועלת בעניין ולא פסיבית כאשר הייתי עד כה.

להיפטר ממנה שעה אחת קודם. אך כיוון שזה כרוך בלימוד, ובלימוד דברים נחוצים, וכיוון שזהו באמת סיום ואחרי זה תבוא דממה במובן ידוע – טוב לעשות את הדבר עד כמה שאפשר יותר thoroughly.

כי בשנה הבאה – אם רק לא יהיה הכרח לשוב לארץ, ואני חושב שהכרח כזה לא יהיה, מאחר שבר-כוכבא עומד לחזור הקיץ – עליכם להיות כאן. אבקשכם לא להטיל שמץ פקפוק. אחת לתמיד – החליטו את הדבר.

מוקדם לדבר על פרטים, אך עד כמה שאפשר לחזות את הדברים מעתה מנסה אני לציירם לעצמי כך: דב יבוא הנה בסוף הקיץ. עד אז ייעשה כל האפשר למצוא לו עבודה או קצת עבודה. צפורה תלך בשנה הבאה, באוקטובר, לרדינג. זה כמעט ברור (פרטים על מצבי הכספי, שהוטב מאוד, במכתב שילך דרך ברלין). בסוף נובמבר תבוא רבקה. דוד אולי ייסע בשנה הבאה לא", אם יעמוד בבחינותיו שבסותיו. הרי שנגור שלושנו יחד, ורבצ'קה תהיה לבעלת בית – אולי בשותפות עם שפר¹² בעלות-הבית [ניהול משק בית] היא הכרח, בלי זה אין לנו כל זכות קיום. זה גם יאפשר את הניצול המקסימלי של רווחי, לטובתי, לטובת צפורה ולטובת הכלל, כי בעל-בית לעצמי לא אהיה, ואם אשוב לחי רווק בפנסיון אוציא על עצמי כפליים, או ממש כסכום ההוצאות של שנינו יחד עכשיו. צפורה תבוא "להתארח" פעם או פעמיים בחודש ואנחנו נאמר לה אולֶגה, אוֹטֶדִיחִי! [רוסית: אולגה, נוחי!].¹³ איך ינצל דב את השנה (או שמא יותר?) – איני יודע בדיוק עכשיו. יש זמן לחשוב. לנצל אפשר על כל פנים. על מה תיבנה פרנסתו, גם כן לא ברור מעתה בהחלט. בעיקר – שיעורים. אולי חצי משרה. נראה.

לך, רבצ'קה, אני יכול להבטיח: לימוד אנגלית אבל היטב, כמו שאת יכולה. שמיעת קונצרטים בצמצום. "התפתחות כללית" ופה פעור למראה ולמשמע הרבה דברים. התענגות בלי גבול על לונדון. טרדות בית קצת מרגיזות, אך בלתי כרוכות בהתאמצות גופנית רבה. קצת עבודה לטובת הכלל בצורת עזרה לבנות הגטו ללמוד עברית. את שאלת הפנסון נפתור באיזה אופן. את שפר איני יודע מאיזה צד ובאיזו דרך להכניס בחשבון. הבו אינפורמציה. בזה אסיים. שלום ונשיקות,

משה

אכתוב לכם בקרוב. שלום. נשיקות. צפורה.¹⁴

12 שפרה הוז, אחותו הצעירה של ד"ה, באה לוינה להשתלם בנגינת פסנתר.

13 מקור הביטוי לא אותר.

14 קטע ממכתב צפורה לרבקה מ-26.3.1923 מובא בנספח 3.

ברל, לונדון, י"ב ניסן, [29.3.1923]

במכתבי זה, הנכתב בחיפזון, אדבר על שני דברים – רחוקים ושונים זה מזה. א) אליהו כתב לי כי לחנה¹ דרוש כסף – 25 פונט. הוא לא ידע, כי אני חייב לך. אני התכוננתי לפרוע לך את 10 פונט בחודש הבא. כיוון שהדבר דוחק – קיבלתי חלק ממשכורתי בעד חודש אפריל במוקדם. נוסף לזה השגתי עוד 15 פונט ואני שולח לברלין את הסכום הדרוש. אליהו כותב, כי מא"י ימציאו את הכסף במשך חודשיים. אם אפשרי הדבר – מה טוב. אם לא – לא תארע שום תקלה. אך כתוב לי, למען אדע.

ב) מיסיס פיליפ סנודן, ז"א מיסיס אתל סנודן², שהיא אשתו של פ' ס',³ מפליגה היום לא". קפלנסקי כתב על זה. הוא עמד איתה במו"מ בדבר נסיעתה זו – על מנת שתכתוב ותרצה אח"כ בשביל קה"י. הציע הוצאות הדרך – באיו צורה נאותה. אך היא אמרה כי תשתדל להשיג כספים ממקור אחר, והדבר עלה בידה.

האשה נחשבת "לגדל" בתנועה כאן. אחת מהנשים המנהיגות לא רק ב"לייבור", כ"א באנגליה בכלל. לא אהבתי אותה. יש בה הרבה גינדור והתנפחות. נְפִישָׁצ'נוֹסְט [רוסית: מנופחות, התנשאות]. את יחסה של לאה,⁴ למשל, לבת-נש שכזו אני מתאר לעצמי היטב, וגם משתתף בו. אך בכ"ז – הכרחי להביא בחשבון:

א) כי קולה של האישה הזאת נשמע באנגליה, לא רק ב"לייבור", כ"א גם הרחק מעבר לתחומיו. כאן אפשר להוסיף טעם מְקִיבְלִי אחד: חוגי הבורגנות המתקדמת יאמינו לה בייחוד.

ב) כי האישה, כמו שהיא, הנה ידידתנו ונוסעת בכוונה תחילה להיות בעזרנו, וע"כ אסור לדחותה ולהחליש בידיים את אהבתה.

- 1 אחותו הצעירה של ב"כ. נסעה לוינה לטיפול רפואי.
- 2 "הסופרת והעסקנית הידועה בתנועת הפועלים האנגלית, מרת אתל סנודן, אשתו של מנהיג הפועלים פיליפ סנודן, מתארחת עכשיו בארץ. היא באה להכיר את הארץ ואת עבודתנו. בראשית בואה פגשו אותה חברי הוה"פ של ההסתדרות ועובדי המוסדות בת"א. ביקרה את בנק הפועלים, והתעניינה בדבר יצירת הקשרים בין מוסדותינו והתנועה הקואופרטיבית באנגליה. בימים אלה תצא לתור את הנקודות היישוביות בלוויית החברה גולדה מאירסון ("קונטרס" קנד, 20.4.1923; ר' גם אגרות ב"ג ב, מכתב 329).
- 3 פיליפ סנודן (1864–1937). מדינאי בריטי. נבחר לפרלמנט ב-1906 מטעם מפלגת העבודה הבלתי תלויה. שר האוצר בממשלת מקדונלד ב-1924 וב-1930–1931.
- 4 לאה כצנלסון, רעיית ב"כ.

ג. אחרון אחרון חשוב - היא, ולא אחרת, אישתו של פיליפ סנודן, ופיליפ סנודן הנו בלי ספק המוח היותר עמוק וחרیف (אולי לא היותר מבריק) שיש ל"לייבור" בפרלמנט - ואולי בכלל. בכל ויכות גדול שהיה בפרלמנט החדש, היה נאוומו המרכזי והייסודי. אם יעלה ה"לייבור" למשול בימיו - יהיה הוא שר הכספים. הוא אדם עמוק בכלל, הוגה ושוקל, ושלם מאוד ברוחו ובמצפוונו הסוציאליסטי. את המסקנות תסיק בעצמך.

ל"קונטרס" אכתוב השבוע. זלמן לא בא. את מכתבך אליו שלחתי ברלינה. דוד אומר לך שלום.

משה

משה שרת בדירה המשותפת לו, לרעייתו ולדוד הכהן 1923

דביק,

לונדון, יום ב' [שלהי מרס]

אני מחכה לתשובה על מכתבי¹ מדוע לא כתבת אף מילה אחת מברלין?² אוי ואבוי לך באמת. אני טבוע כולי בעניינים מקומיים, אין לי פנאי לקרוא את ה"רונדשוי"³ ויתר העיתונים, ועל ועידת "החלוץ" כמעט שאיני יודע דבר. במשרד באיזו פגישה חטופה, אומרים לי: "גיסך בברלין, נאם בוועידת החלוץ".⁴

1 מ-26.1.1923, ומ-17.2.1923.

2 בברלין התכנסה ועידת "החלוץ" ב-12.3.1923. משם כתב ד"ה את המכתב שלהלן לרבקה בוינה: אתמול היתה הפתיחה ההגיגית של ועידת "החלוץ". באולם גדול לפני המוני נאספים. פתח [זאב] לוינוון, בקצרה ובהזכרת נשמות. אחריו דיבר זלמן [שור] באש האצורה בקרבו תמיד. אח"כ החלו ברכות מברכות שונות. לבסוף הודיעו מעל הבמה כי בין הקהל נמצא ש' טשרניחובסקי. החלה אובציה ממושכת. מיאן לעלות על במת הנואמים. לבסוף הכריחוהו. עלה. החל לדבר כשהוא כולו רגש. לבסוף אמר: "איני יודע לנאום. אקרא לכם שיר". לא אזכור למסור לכם את כל השיר. מתחיל הוא כך: "אומרים ישנה ארץ, ארץ כולה שמש". אח"כ מתאר הוא פגישה עם רבי עקיבא: "שלום לך עקיבא / שלום לך רבי / איפה הם הקדושים / איפה המכבי? / השיב לו עקיבא / השיב לו הרבי / ישראל כולם קדושים / אתה - המכבי?" ההתרגשות היתה רבה מאוד. רגע עליית נשמה אמיתית. אח"כ הקריא זלמן, לאחר הקדמה קצרה מלאת רגש, מכתב מ[שמעון] דובנוב, שנתקבל בהתלהבות ע"י הקהל. אח"כ דיבר ארלוזורוב. אח"כ דיבר דב הוז, נאומו זה הצליח מאוד לדעת כל המסובים. מזלמן קיבלתי מחמאות אין סוף.

3 "יודישה רונדשוי" - שבועון הסתדרות ציוני גרמניה, יצא לאור בגרמנית בעריכת רוברט וולטש. ברשימה "מוועידת החלוץ" מאת הד (דב הוז), שפורסמה ב"קונטרס" קכא, 30.3.1923, תואר ערב הפתיחה. בין שאר ברכות שהשמיעו בו, קרא ז' שור את ברכת ההיסטוריון שמעון דובנוב: אחי הצעירים, עמדי על יד ערש ילדותכם, בימי החלוצים הראשונים מימי ביל"ו, ועתה מאושר אני לראות דור חדש של החלוצים, מלאים כוח נעורים בעולם שקפצה עליו זיקנה. הנני מברך אתכם, אחי, ליום ועידת החלוץ השנייה ומביע את תקוותי שתוכו לעלות לארצנו ולחזק את העלייה בכלל, שהיא היא "המנדט" הנאמן ביותר לקביעת מרכז לאומי בארץ אבותינו. בברכת התחיה הלאומית, שמעון דובנוב.

אחרון הנואמים היה ד"ה, שדיבר בשם הסתדרות העובדים בא"י:

"הסתדרות העובדים נפגשת אתכם, חברים, לא ברגעים חגיגיים בלבד. לפיכך לא לברככם באתי, אלא לספר לכם מכל העובר עלינו ולמסור לכם מה החובות שאנו מטילים עליכם". הנואם מספר על הגידול של הסתדרות העובדים בארץ במשך הזמן הקצר של קיומה. מספר על הקושי שהיה להם בעבודתה. מביע את ההתמרמרות נגד הממשלה שהפריעה בעד הגירה חופשית. מדבר נגד יחס הולוול של העיריות ויתר מוסדות הממשלה אלינו. מאשים גם את ההסתדרות הציונית שלא השקיעה די כוחות להטבת התנאים האלה בארץ. מספר על ועידת ההסתדרות הכללית האחרונה, על היווצר "חברת העובדים" שתאושר ע"י הממשלה ושת

מאליהו קיבלתי נזיפה על אשר לא שלחתי לברלין את החומר ששלח לי יהודה – "בשביל כולנו". יהודה שלח לי רק "פנקסים" ונוספות אליהם שיצאו קודם הוועידה – מבלי להוסיף מילה, כנהוג בא"י, ואין צריך לומר מבלי לתת הוראה כי החומר צריך להישלח הלאה. "דאס ארבייטענדע א"י", אומר אליהו, יצא בלי ידיעות על הוועידה משום זה. אוי ואבוי ל"ארב. א"י" אם הוא תלוי באינפורמציה שמשה שרתוק מקבל מאחיו יהודה. ושוב – החומר אינו ע"ד הוועידה עצמה, אלא על המצב. אליהו מסר לי את פקפוקיך בנוגע ללונדון.⁵ על זה עוד אכתוב. אך דעתי הקיצונית והמוחלטת לא אכחד גם הפעם. לך אסור לאבד עוד שנה בברלין. שוב לא"י. או לונדון – או א"י. על שנה זו אינני מדבר. אך לעתיד – אחרי שרבעה תיבחן – יהיה לשהייתך באירופה המרכזית צידוק רק אם תימסר לארגון "החלוץ" ותייצר בזה דבר-מה, ורק אם יהיה ברור לך, כי אתה האיש לכך. לשבת בברלין ישיבת סתם, צפוי לעוד נסיעת תענוגות אחת לא"י במשך השנה, ואגב אורחא לעשות דבר-מה בענייני ציבור – לא טוב. מה אני רוצה ממך איני יודע בעצמי.

רבצ'קה, חיזקי ואימצי. דוד שב מפריז(1), שם התראה עם [אחיו] הלל שהופיע לפתע. דורש בשלומכם כשהוא חבוש כובע פריזאי חדש ומתקין את עניבתו נוכח הראי.

לא"י לא אלך בשנה הבאה גם אם ידרשו – כך נדמה לי.

משה

החברות הבנות – חברת ההתיישבות וחברה לעבודה וחרושת שיתופית. את כל העבודה בקשר עם מוסדות אלה – שתצטרך להיעשות בחו"ל – מטיל הוא על הסתדרות "החלוץ". הוא מציע ש"החלוץ" יפנה אל כל ההסתדרות והקיבוצים שבירכוהו זה עתה בדרישה לאמץ את הכוחות לעבודה החלוצית של בניין א"י העובדת.

5 במכתב א"ג למ"ש, ללא תאריך נאמר:

אתה שואל במכתבך על מעשי דב ותוכניותיו [---] בנוגע לשנה הבאה מפקפק מאוד דב אם לקבוע את שבתו בלונדון או בברלין. לונדון טובה מפאת אפשרות יתרה של התאמת לימודיו לצורכי הארץ. ויש שם גם אפשרויות של קשרים היכולים להיות חשובים לנו בעתיד. לעומת זאת, ברלין נוחה יותר לרבעה. עוד טרם החליט דבר.

[לונדון, 1923] 16.4.

ברל,

את מכתבך קיבלתי לפני יומיים-שלושה.¹

1. ה"קונטרס". האקשיח את לבי? הוא דל. מורגש כי יציאתו היא מתוך צירים וחבלים. אך התזכור, כי גם ה"קונטרסים" הראשונים-הראשונים היו כך. אומנם אתה התחלת לערוך אז מ-ד'-ה', ובכ"ז לא התחלת אז מהתחלה, ורק ב-ו'-ו' יצאת אל המרחב. אני מודה, כי הפעם קשה הרבה יותר להתחיל.² והגישוש מורגש מאוד. חוסר העזרה מבהיל ומכאיב. לא יבנאלי, ולא בן-צבי, ולא בן-גוריון. גם דויד³ אינו שומר אמונים, וגם יציב אינו נושא בעול.

מאמרך על הוועידה⁴ הוא טוב במינו, אך אין הוא יכול להיות המאמר על הוועידה. מלבד המאמר הזה, המוסר את רוח הוועידה ואת סיכום פעולותיה, צריך היה לבוא עוד מאמר, יותר רחב וקובע-דורבנות, על ההחלטות, או פרשות ההחלטות העיקריות - התְּכָרוֹת, השינויים ב"משביר" וכו'.⁵

ההעדר הגמור של מחלקת "בעולם"⁶ (מלבד הרשימה הצנומה של קוסובסקי⁷ בקבא), אשר אני אשם בו מאוד, מחוויר מאוד את פני הקונטרס.

מדוע אין וייסמן כותב? או האין הוא ישר בעיניך?⁸

את מכתבי להנהלת ה"קונטרס" עם השק מעביר אני דרך - מפני הטעם הפשוט, שאם שייכים כספי ה"קונטרס" העתיק לוועד-הפועל, תניח ידיך על 2:10 ל"ש בטרם ייכנסו לתוך קופתו של דפוס "אחדות".

1 המכתב לא אותר. נראה כי דובר בו על חידוש הופעת ה"קונטרס" וכי נשלח עם גיליונות קמ-1923.3.23 וקבא מ-1923.3.30.

2 בראש ה"קונטרס" המחודש פנה ב"כ לקוראים: "זה כשנה חדל ה'קונטרס' [---] להופיע תכופות. אנו מנסים הפעם ומאמצים את כוחנו לחדש את הופעתו כסדרו, מדי שבוע".

3 דויד זכאי (ז'וכוביצקי). ר' עליו יל"א, א, יל"ב.

4 ועידת הסתדרות העובדים השנייה.

5 בין החלטות הוועידה: הקמת "חברת העובדים" כמסגרת לכל הפעולות המשקיות של ההסתדרות. קביעת עיקרי המבנה של "חברת העובדים" ובנותיה: החברה להתיישבות העובדים, החברה לעבודות ציבוריות ובניין, והרחבת ה"משביר".

6 למדור זה ב"קונטרס" תרם מ"ש רבות.

7 ו' קוסובסקי: "מסביב לכיבוש הרור".

8 כנראה דוד וייסמן-עמינדב (1880-1966). מעולי "רוסלן". עו"ד ופובליציסט.

שפע המודעות מרנין מאוד.⁹ במובן זה זוהי הכנה טובה לעיתון יומי של הפועלים. המשתלמות הן באמת כפי שמכריזים עליהן? אני שלחתי תרגום מאמר של הילפרדינג.¹⁰ אני שולח קטע של בריילספורד.¹¹ בעיני – טוב. אך אפשר מאוד שהחוש המבחין בין חשוב לספל לגבי ה"קונטרס" נקחה אצלי. עוד אתי בכתובים תרגום מאמר של נורמן אנג'ל¹² על "צרפת והכושם". המאמר ישן, אך לדעתי עומד בו טעמו. צריך יהיה להעתיקו. אני הורה מאמר בחתימת בן-קדם אשר מסגרתו עודנה היולית. רשימה על ועידת I.L.P.¹³ שהייתי נוכח בה ושקפלנסקי נאם בה. משהו על שביתת הפועלים החקלאים פה. אם תקבל מזה דבר-מה, ומתי תקבל, לא אוכל לנבא.

בכל זאת טוב היה, אילו כתבת קצת הוראות וכיוונים.

2 "פועלי ציון" הזקנים בלונדון. פרץ וצווחה. הנרגנות בין דרין-פרידנרייך¹⁴ מזה וחסין מזה אינה פוסקת. סערה בצלוחית. באופן רשמי זהו "קונפליקט" בין הוועד המרכזי של המפלגה האנגלית וועד הסניף הלונדוני. אני נוטה דוקא ללמד זכות על חסין. את דעתי המוחלטת לרעה שהבעתי פעם ריככתי במשך הזמן. מידת הבלוף והשטחיות, גם רדיפה אחר כבוד פעוט וזול דוחות בו כמקודם – אולי קצת פחות – אך אעפ"כ כוונתו רצויה, והבנתו את התפקיד הפוליטי של המפלגה נכונה, ובמסירותו ל"עניין" אין להטיל ספק. הם, המקומיים, יש בהם פיקח, דרין, ויש שוטה, פרידנרייך. הצד השווה שבהם שענים צרה בכל דבר שאינו נעשה על ידיהם. והנעשה על ידיהם, עם כל הפיכות ולמרות השטות, אינו עובר את גבולם של איזה מסקנר בפורים וכיו"ב. ל"אונזער ועג"¹⁵ עורכים הם סבוטו' – כך מתאונן חסין.

אגב בנוגע ליצור זה אתה הן יודע כי את האפרוח הזה מגדלים אנו, כקוקיה, בקן-זרים. הברלינאים מדפיסים אותו בשבילנו והם הממלאים את רובי עמודיו (או עמודותיו). רק החלק "המקומי" הוא לנו לחוד ולהם לחוד. בשאר – זהות מוחלטת עם

9 "קונטרס" קכ – 12 עמודי מודעות; בקכא – 11 עמודי מודעות.

10 רודולף הילפרדינג (1877-1941) – מנהיג סוציאליסטי, כלכלן ומדינאי יהודי גרמני. בימי מל"ע-1 נמנה עם האגף הפציפיסטי של המפלגה. אח"כ פרש והיה ממייסדי המפלגה הסוציאליסטית הבלתי-תלויה ועורך עיתונה. נאבק בעקביות בקומוניסטים. עם עליית הנאצים לשלטון ברח לצרפת, אך שם נלכד, התאבד או נרצח. המאמר "רודולף הילפרדינג על כיבוש הרור" ("לפי לייבור מגזין") נדפס ב"קונטרס" קכה, 27.4.1923.

11 תרגום מ"ש למאמר בריילספורד "שיחה על הסוציאליזם הבריטי" הופיע ב"קונטרס" קכו, 4.5.1923. על הנרי נואל בריילספורד ר' יל"א, יל"ב.

12 על נורמן אנג'ל ר' יל"ב, עמ' 79.

13 מפלגת העבודה הבלתי-תלויה. ר' יל"ב.

14 חבר בוועד המרכזי של פוע"צ באנגליה. פרידנרייך לא זוהה.

15 ביטאון פועלי ציון באנגליה (יידיש).

"אונזער בוועגונג".¹⁶ על כן טרונייטך בנוגע למאמר בדבר האיחוד – לא עפ"י מענה הנכון נשלחה. ועתה, את החלק המקומי ממלא חסין בכל גלגולי שמו וחתומותיו עם שינויי הנוטריקון וכו'. הוא ממלא אותו מוץ ותבן, כיד הבלוף הטובה עליו, והדברים אינם לרצון לחברים פה. אך בין כל המבקרים והפוסלים אין גם אחד, אשר ישב ויערוך רשימה בטעם ודעת על איזה עניין מקומי. אין גם אחד. ובכן, אל מי הם טוענים? במצב כזה – הטענות נגד "אונזער ועג", אם יש להן פועל-יוצא למעשה הרי רק אחד: לסגור את השבועון וחסל. וזה אסור. כי כל עוד קיים הכלי אפשר יהיה במשך הזמן להשביח את תוכנו. השבועון נמכר פה, והממכר הולך וגדל מגיליון לגיליון. ברחוב היהודי כאן הוא הופעה מיוחדת במינה. כל זאת אינם מבינים, או אינם רוצים להבין. לעת עתה מבליים ישיבות ומוציאים זמן ומרץ על יישור הדורים אישיים ובידורי דברים שאין להם תכלה. עמך ישראל.

הנוער.

ב"אונזער ועג" גיליון ג' תמצא רשימה עליהם. המחבר שוב חסין, ולא שני הקונדסים ששמותם מתנוססים לתפארה. לכל רשימה של חסין צריך להוסיף את קליבר הזכוכית המגדלת שהשתמש בה בכתבו אותה. ובכן כאן המספר הוא 8. ז"א – אם הכתיב הוא 40 חבר, הקרי הוא 5. חמישה במספר – לא פחות אומנם, אך גם לא יותר. נשארו מעט מרבים. כל הפסולת המוחלטת נזרתה לכל רוח. הנערות לבנות האף וחכלילות השפתיים עזבונו לאנחות מיום שחדלנו לערוך נשפי ריקודים והילולים – על אלה להלן. אך מצד שני עזבונו גם בחורים טובים אחדים – כשלושה-ארבעה. אלה הלכו בעיקר משום שחמשת הוותיקים אינם לפי רוחם. והנה, החמשת הזאת, פִּיאָטקָה [רוסית חמישה] כביכול, דבקו באגודה ובה בעיקר משום שהם דבקים זה בזה – חברים ליצאנות ברחובות המזרח. הם בחורים מן ההמון, די גסים בהליכותיהם שלא בשעת שיחה רצינית, שאז להם אוזניים כאפרכסת ועיניים נבונות ומוח חושב וקולט. אינם בדרנים בשפתם, אינם נזירים מניבול-פה, אינם מדקדקים כחוט השערה בחברת עלמות – ולזכותם צריך להוסיף, כי העלמות שלהם מדקדקות עוד פחות מהם, וכי בחברה יותר הגונה יודעים הם חוק ומידה – אך עם כל אלה הם פועלים, אם לא תמיד בפועל ממש, כי לא לכולם יש עתה עבודה, אך בכל ישותם, ומשתוקקים מאוד לעבודה חיה ולסביבה חיה. הם חניכי הרחוב הווייטשפלי, וה"דיילי הרולד", הראינוע הוול ונאומי לנסבורי¹⁷ שימשו אצלם בערבוביה. כשנותרתי אני אתם, לאחר ששכלנו את הערב-רב מזה ואת אניני-הרוח מזה, היו לי איתם שיחות אחדות – על הסוציאליזם בכלל, על תקוותיו בעולם, ועל

16 ירחון "הברית העולמית פוע"צ" בברלין.

17 ג'ורג' לנסבורי. ר' עליו יל"ב.

התנועה באנגליה. הם היו נכונים לשבת עד חצות והיה להם הרבה מה לספר לי. לעבודות מעשיות שונות, לכל מין "סוֹתְרָה"¹⁸ נוטים הם שכמם בחפץ-לב. בבחירות האחרונות בווייטשפיל עשו הם אולי יותר ממה שעשה כל הסניף של הזקנים, וגם עתה נענים הם תמיד לחסין בכל עבודה גסה במשרד וברחוב. חמשת אלה כשהם לעצמם, עם מלט החברות המדבק אותם, הנם חרצן די קשה, אך עובר אינם, כי כל הזר הקרב סולד בהם ואינו נמשך. זוהי הצרה. אילו אינה המקרה, שהקבוצה הראשונה היתה נוצרת מחומר יותר משובח, משכבה קצת יותר עליונה ולא מקרקעיתו של האי־סטֶאָנְד – היתה סופגת לתוכה חדשים, היה נוצר אורגניזם חי וגדל מתוך עצמו, ועתה הם תא עקר. טוענים הם: "אתה אינך מודה בנשפים. גם אנו אנשים רציניים ויודעים אנו כי לא הנשפים העיקר. אך הנשפים היו לנו לאמצעי של פירסום ועניון אחרים" – טוב. עשינו "נשף". שוב באה כל הכנופיה הפרועה של הבחורות שלהם, הן וחברותיהן וחברות חברותיהן, והשמחה נהפכה למין גועל נפש כזה ששבתי הביתה מיואש ומדוכא. עליך להבין, כמו כן, כי יותר מערב בשבוע, ולפעמים ערביים, איני יכול להקדיש להם. יש שגם ערב זה איננו, ועוברים שבועיים מבלי שניפגש. איני יודע אם הייתי מתקן דבר מה אילו היה לי פנאי להתמסר להם לגמרה – אך בכל אופן פנאי זה איננו.

עפ"י הגיון הדברים צריך הייתי להמשיך בעניין אחר אך איני יכול לעשות זאת, וטעמי ונימוקי להלן.

Trades Council – ז"א מועצת פועלים מחוזית.

השנה פנו פועלי-ציין למועצת הפועלים המחוזית של סֶטְפֶּנְי¹⁹ וביקשו "להסתנף". סינפום. אסיפות המועצה – אחת לחודש, ביום הרביעי הראשון שבו. נתבקשתי להיות אחד מבאי כוחנו והסכמתי בשמחה. מן הישיבה הראשונה ראיתי כי עניין זה עלול במקצת למלא את החסרון שמנית כי בהיותך פה – אתה זוכר בוודאי – בנוגע ללימוד התנועה מספרים ולא מן החיים. אתה רואה, כי ישנה השגחה [עליונה], והיא מזמנת לך הודמנויות במשך הזמן. האסיפות אינן מעניינות כ"כ בתוכנן, כמו באופיין ובאיכות הדברים שבהן. הבאים – פועלים ממש, ישר מן העבודה או מחוסר העבודה. אומנם אין הם "רגלים" פשוטים – הם שרי-העשרה (לוי ג'ורג'²⁰ אמר פעם כי בתנועת הפועלים שולט תמיד the invisible corporal ולא המנהיג הרשמי. הוא אמר כי זהו מקור הרעה והסכנה...) אך אין הם קצינים. Trades Council הוא הגוף המאגד את הסניפים המקומיים של טרייד-יוניונים,

18 עבודות כפייה.

19 מעיריות לונדון. אזור מיושב באוכלוסייה מעוטת הכנסה.

20 דייוויד לוי ג'ורג'. ר' עליו יל"ב.

והסניפים המקומיים האלה מתנהלים לא ע"י פקידים מקבלי שכר, המקדישים את כל זמנם לעבודת הארגון, כמו היוניונים הארציים הגדולים, כ"א ע"י חברים פועלים, שאינם מזניחים עבודתם הרגילה והעושים את המוטל עליהם בעתות הפנאי. האסיפות הן פעם בחודש, כאשר אמרתי, ואני מתגעגע עליהן תמיד מן האחת עד השנייה. חשבתי לכתוב עוד ע"ד היסוד שהונח על ידינו לסניף אנגלי ל"פועלי ציון". ההתחלה הקטנה מנבאת טובות, אם לא גדולות. נספחו אנשים טובים אחדים, ממין ומטיפוס חדש לגמרה. מהם – אשתו של קולונל מלון²¹ (יהודיה). אכתוב.

ברגע האחרון נתקבלה פתקתך עם 15 ל"ש. יישר כוחך. אומנם היתה שהות לפירעון הכסף, אך טוב שעה אחת קודם, כי אני ודוד עמוסים כל מיני צירופי צירופים כספיים. את הכסף אני שולח ליהודה. בא זאב פלר.²² איך יתפרנס פה – אבדה עצה ממני. בכ"ז נקווה.

משה

21 חבר פרלמנט. בנאום בפרלמנט ב-5.11.1920 יצא נגד המאשימים את היהודים בבולשביזם והביע תמיכה ביהודים ובציונות ("העולם" 14.11.1920). ר' עליו יל"ב.
22 ר' עליו יל"א, יל"ב.

יהודה, לונדון, 19 באפריל [1923]

השבוע שלחתי לך ע"י אפ"ק¹ 9 פונטים (אנגלים): מהם 3 שלך. 6 - ל"קונטרס".
 וזה משפט השישה: 2 וחצי מהם - חובות שנגבו, ממה שהיה מגיע ל"קונטרס-סבא".
 3 וחצי - על חשבון החתימה ל"קונטרס" היילוד, השם יאריך לנו את ימיו. היות
 ואיני בקי בתנאים שעפ"יהם קיבל דפוס "אחדות" את הבעלות על ה"קונטרס", אם
 זכה בחובותיו מקודם או לא, שאל את ברל או את נטע² ויגידוך, ועשה כפקודתם.³
 את המכתב לדפוס "אחדות"⁴ אל תמסור בטרם תדע את אשר ייעשה בכסף. אל תכעס
 על הטירדה. כמוני כמוך.

נשיקות לכולכם. כתוב "פעם".

את גלויית אמא קיבלתי.

משה

1 בנק אנגלו-פלשטינה.

2 נטע הרפז. ר' עליו יל"א.

3 במהלך 1922 נקלע "קונטרס" לקשיים כספיים והופעתו הסדירה נשתבשה. עפ"י הסדר עם
 קואופרטיב דפוס "אחדות", שם הודפס השבועון, חודשה הופעתו הסדירה.

4 המכתב לא אותר.

יקירי,¹

לונדון, 27 אפריל [1923]

1. וולפי. אני מניח כל מיני ביאורים נוספים. רציתי רק כי תדע, דביק, עובדות אחדות. בשיחתנו האחרונה - כשנפרדנו לחלוטין - הראה לנו וולפי בתנועת גאוה סנובית שק ע"ס 1,000 ל"ש, לאמור: עוד כוחי במותני. במשך השבועות הקרובים אחר שיחה זו שילם וולפי לרוטנברג 400 ל"ש ולוייצמן 100 ל"ש. את 10 ל"ש המלוכלכים שהיה חייב זה כשנה לגורץ בעד טַפְקֶרְקָה² של זהב שקנה ממנו בנשף אחד (כמוכר פֶקוֹנָה), ואשר גורץ התחכם להעתיקם על שכם דוד, ואשר הבטיח - וולפי - לשלחם לדוד למחרת אותה שיחה, לא שלח. כעבור חודשים אחדים כתב לו גורץ מכתב אחד ע"י עו"ד ולא שנה, והכסף נתקבל.

לפני שבועות אחדים נתקל בו בר-כוכבא ברחוב, פנים אל פנים. וולפי עיכב אותו ואמר: אני יושב במקום פלוני. אני רוצה לדבר אתך. בוא לראותנו. בר-כוכבא כתב אליו אחר זה - לקבוע זמן לפגישה - ולא קיבל תשובה.

2. בהרב. על זה לא אכתוב, כי אני חולה מזה. איני יודע אם יעמוד בי הכוח לכתוב לו. אגב, אני לא כתבתי לו רק מכתב עסק במשך הזמן הזה. כתבתי מכתב אחד אינטימי מאוד.³

3. וינה - ברלין - לונדון. את הראשונה אתם מורידים בעצמכם מעל הפרק. חצי נחמה. היתרונות שאני מונה בלונדון לגבי ברלין אינם דווקא יתרונות של לימוד, אלא:

א) השפה. לנו דרושים אנשים אחדים שידעו אנגלית על בוריה. הדבר דרוש לנו גם בארץ וגם לקשרים עם חו"ל. קשרינו הפוליטיים והכלכליים יהיו בעיקר עם תנועת העבודה האנגלית. קשרינו האינטרנציונליים גם הם ילבשו דמות-הגוף בלשון האנגלית בעיקר. במזרח בכלל האנגלית, ולא שפה אירופית אחרת, תהיה לנו לפה. מציאות אנשים אחדים בקרבנו, אשר ידעו לקרוא היטב, לנאום ולכתוב לדפוס אנגלית, ובאופן אנגלי, תגביר את ה-efficiency שלנו במובן זה. הגרמנית אינה מוסיפה לנו כלום. מבלי לדבר על זה, שלאחר שתשב בגרמניה עוד שנה לא תדע גרמנית כך כמו שיכולת לדעת אנגלית לאחר שתשהה שנה בלונדון.

1 מכתב זה הוא תשובה למכתב דב מ-10.4.1923, המובא בנספח 4.

2 על פרשה זו ר' יל"ב, עמ' 210.

3 המכתב לא אותר.

ב) הפוליטיקה. לנו חשוב שיהיו בקרבנו אנשים אחדים אשר הקשר בין א"י ואנגליה, השקפות החוגים השונים באנגליה על א"י ועלינו, והמקום והמשקל שא"י ואנחנו תופשים בכלל בחוג ענייניה החיוניים של אנגליה מנקודת מבט כל ספירה וספירה – כי כל אלה יהיו נהירים להם מתוך לימוד והסתכלות מציאותיים, ולא עפ"י איזה מושגים ומוצגים שהדמיון והיזר עיצבו אותם. מציאות אנשים כאלה בקרבנו תעשה את הפוליטיקה שלנו ליותר פקחית, ליותר פכחית, את הקרקע לרגלינו ליותר מוצק; תשמרנו מכמה טעויות ואכזבות חינם; תוסיף תוקף למעט התביעות שיש לנו באמת. בשום מקום בעולם ובאימפריה הבריטית אי-אפשר לקנות ולספוג את הידיעות והחוש הדרושים לכך – רק בלונדון.

ג) לונדון. היא העיר היותר מעניינת בעולם – בעיני, כמובן. אם אנחנו חושבים שנוסף ומחוץ לכל אנו גם אנשים סתם, ובתור כאלה רוצים אנו להתעשר, ולהסתכל לתוך תוכי מכונת האנושיות, לא במקום שאחרוני גלגליה הקטנטנים מסתובבים להם ברישול ובקשקוש ריק וקלוש, כי אם במקום שהמנופים האדירים והבוכנות הענקיות רועמים ומוליכים את כוחה – עלינו לבוא הנה. את ריב האיתנים של ההון והעבודה, במערומי הבראשית שבו, אפשר לראות חשוף וברור רק פה.

ד) תכלית ציבורית. במשך השנה – לפחות – שהיית מבלה פה, היית מכיר כמה אנשים שחשוב היה לעניינם בא"י. עמדות אחדות כבר כבושות לפניך ומי כמוך לשביתת אנשים. אתה היית קושר פה קשרים להבא, קשרים שהיית מטפחם לאחר שובך. מה תוכל לעשות בנידון זה בעיר כברלין? ורק אחרי כל אלה בא הלימוד, שהוא נמצא פה יותר in a nutshell, ו"א כמונה בקופסה – כך נדמה לי – מאשר בברלין. זאת לך.

וזאת לרבקה.

מדברייך, דב, כי אינך רוצה לקבל ממנה אף קורבן כל שהוא – מנשבת רוח זרה לי, רוח נוצרית, הייתי אומר. בזה שאתה נכון תמיד להקריב קורבנות ומאחרים אינך רוצה בקורבן – יש דבר-מה לא בריא. אני מניח לרגע, כי בבואה של רבקה הנה יש קורבן – דבר שאיני מסכים לו בשום אופן, כאשר אבאר להלן. ובכן מה בכך? כלום לא היה קורבן בישיבתך בוינה השנה? וכלום לא השיגה רבקה הרבה ממה שרצתה להשיג – אולי יותר ביחס, ממה שרציתי אני להשיג (חכו למכתבי שנסע דרך ברלין וראיתם [מכתב 215])?

בנובמבר תמלאנה שלוש שנים לצאת רבקה מן הארץ. צורך בעוד שנה יורגש גם אחרי השנה הרביעית – כי היש שיעור וגבול למשאלותינו? מה היה אילו בא הכרח לשוב לארץ מייד? הן אין זה עוד מן הנמנע. אך אני אומר, כי בבוא רבקה הנה אין כל קורבן. ואני מתנגד בזה לקצת דעתה של צפורה.⁴

אני חושב, קודם כל, כי אסור לרבקה להתכנס כליל בנגינה ולהיסגר בד' אמותיה. כן, בד' אמותיה. אני רואה בזה סכנה לרבקה, בפירוש סכנה. אני חושב כי רבקה היא אדם רב-צדדים ורב-גונים, רב-כשרונות ויכולת. המעבר ללונדון, ההסתכלות בדברים חדשים, גדולים, כלליים ונצחיים, יהיו לה לברכה רוחנית רבה. ואפילו השפה והספרות האנגלית. ואשר לבעלות-הבית – רבש"ע, איך אפשר לדבר במורך ודאגה כאלה על שטות כזו. אני חושב, כי כל אלה המשננים באוזני רבקה שבראותה אינה מרשה לה לעסוק בעבודות בית הם רופאים רעים. אני בטוח, כי כשתבוא לא"י לא תשב בפנסיון, וכשהיה הכרח, הכרח פשוט ובלי כל חוכמות, לעסוק קצת בענייני בית, תעשה זאת והדבר לא ירע לה ולבריאותה. אדרבה ואדרבה. וכלום אפשר להשוות את המוטל על אמא וגאולה בת"א והמוטל נאמר על צפורה פה? – ואם גם דרושה לכך קצת התאמצות – הן צריך להביא בחשבון את הכלכלה הלונדונית. ישנו איש אחד היודע, לדעתי, היטב מה נחוץ לרבקה. והאיש הזה הוא אמא. היא הביעה את צרכיה של רבקה בנוסחה מדויקת זו: מְנוּגוּ יֵץ אִי מוֹלֹקָה, חֲרֻשְׁבוֹ קוֹרִינוֹבוֹ סוּפּוֹ [רוסית: הרבה ביצים וחלב, מרק תרנגולת טוב] כל המעדינים

4 צפורה צירפה למכתב זה מכתב משלה, ובו אמרה בין השאר:

עשיו אנתח אתכם, השניים. הפחד מפני בעל-הבתיות הוא טפשי. הדבר אינו קל וכרוך כמובן בדאגה, מחשבה ואחריות, אך לחשוש למעמסה יתרה מיותר לגמרי. רבקה, את יכולה למשל לסדר את כל קניותיך מבלי לצאת מפתח הבית. הכל יכול להיות מובא הביתה לפי רמיות אצבעך הקטנה. הודות לאקלימה המצוין של לונדון את מבשלת פעם בשלושה ואפילו בארבעה ימים. מובן שאת הכל את צריכה לחשב מראש. המכבסה, בטובה הרב, מטריחה את עצמה ושולחת אליך אוטומוביל לקבל את כללך ולהחזיר לך כעבור חמישה ימים לבנים כשלא.

ועוד דבר אני יכולה להבטיח לך (אני מוציאה את ההבטחה בפחד, אך בכ"ז אני מבטיחה) כי את תבראי פה. פה כולם, בייחוד הארצישראליים, מבראים ויש כאלה שגם משמינים. למרות הערפל והאקלים הרע האנשים פה בריאים, רעננים. אני יכולה לגלות לך סוד, שגם משה הבריא – נוסף לו גם במשקלו (הוא בוכה על זה, מסכן) למרות שהוא רץ תמיד ככלב קטן. כל הפרודוקטים שאת משיגה פה הם טריים. אין בהם שום תערובת. אני בטוחה שאת תבראי פה.

ועוד דבר, רבקה. אפשר להשיג פה פסנתר, או במקרה היותר טוב דירה עם פסנתר. ולשמוע קונצרטים – תוכלי כאוות נפשך, אם רק יהיה בכיסך מעט כסף ובמחשבתך להתעניין על מקום הקונצרטים.

אך מהו הקושי המהכח לך? תצטרכי להסתגל לחיי לונדון המיוחדים במינם – לחיי בדידות בבית במשך ערבים שלמים, למחשבות הרעות ע"ד חיך, אשר ידמו לך לחיי בטלה, לביקורת עצמית אשר לא תיתן לך מנוח בשעות בדידותך ולדברים אחרים מסוג זה. אני במיעה את דעתי באופן סובייקטיבי, לא כן?

דב, אני מסכימה עם דעתך שרבקה תקריב קורבן ידוע בבואה ללונדון. אך אינני חושבת שהקורבן הזה גדול. אם גם לרבקה אין "צורך" להיות סתם בלונדון, נדמה לי, שהשאלה סְבוּדִיטְסִיָה [רוסית: מסתכמת] לזה אם רוצה [אתה] לקבל את ההתאמצות הקטנה של רבקה או לא. תסלח לי שאני ניגשת לשאלה בצורתה הערומה.

האלה נמצאים פה בשפע ובזול, טובים וטריים. בוינה ובברלין אינם. וישנו עוד טעם אחד. היה היה זמן, ואנחנו אז צעירים וחולמי חלומות. חלום חלמנו על נסיעה לחו"ל. ולא הצטייר הדבר לפנינו אלא דווקא בעיר אחת, ודווקא כולנו יחד, לומדים יחד וחיים יחד. קומונה של ידיעות ורשמים ומחשבות. ובכן, האומנם כה זקנו, והאומנם כה חדלנו להיות נחוצים איש לרעהו. ואם ישנה אפשרות לפחות לאחדים מאיתנו להתכנס לכפיפה אחת לשנה אחת – האחרונה של ימינו הרעים בחו"ל – האומנם אין הדבר שונה בהתאמצות הדרושה להגשמתו? אך על כל אלה מוכרח אני להוסיף גם זאת. מובן שבנסיעה ללונדון כרוך ריסק. יש בה משום קפיצה אל הים. ואם אין תשוקה וחמדה ללונדון, ואם הרצון – הראוי אולי לשבח – של כל אחד מכם להיות אביר לב יותר מרעהו מאפיל על היחס הישר והפשוט לעניין, מסוכן מאוד לנהל תעמולה. ויש בזה גם אחריות כבדה. ולכן מכתבי זה, אני מקווה, יהיה האחרון בפולמוס זה, שעוררתי עוד בשנה שעברה.

לתוכנית הפילית של רבקה צחקנו משוב לב.⁵ לי, עכ"פ, די לנדוד אל הקונטיננט. כל תוכניותי וחלומותי של הקיץ הזה – לקריאה ועבודה. אני צריך להספיק "המון". אני רוצה להגשים בו סוף סוף את שאיפותי מאז – לעבוד איזה זמן כמתנדב ב-Labour Research Dept. ועוד ועוד. ואם לחלומות – הרי שחולמים אנו לא על פסגות טירול כ"א על מעמקי אדמת בריטניה: אם יהיו לנו 10 ל"ש to spare – רוצים אנו לערוך טיול אל איזה גליל-תעשייה ולרדת לפחות פעם אחת בחיינו לתוך מכרה. התוכנית לשנה הבאה סובבת כולה על ציר אחד: רדינג. מה זה מחייב, ועד כמה זה מפיג כל מחשבה על טירול וכד' – תבינו.

מאליהו תקבלו מכתב-מגילה שלי. מכתב ארוך יותר מדי, ומפני זה מימי. הייתי רוצה שאת מכתבי זה תשלחו להם.

על דוד צריך היה לכתוב דבר-מה, אך קשה מאוד. זה עתה עבר דרך כור של בחינות (Final – first part) אם יפול גם בדבר אחד – יצטרך לשוב להיבחן בכל הקבוצה. כך הדין הטפשי. בספטמבר בין כה וכה עלי להיבחן Final – second part. הרי שאם נפל באיזה דבר הפעם – יצטרך בספטמבר לקחת את ה-Final כולו. צריך להוסיף אומנם, כי החלק השני הוא קל מאוד. אך כמעט ברור שבמשהו נכשל הפעם. התוצאות תיודענה בעוד שבועות אחדים.

עם התקרב זמן שובו לארץ מתגנבים פחדים וחששות לגורלו ועתידו. מה יעשה

5 רבקה העלתה במכתבה רעיון שמשה וצפורה ינפשו עימם בטיורל בכפר פיל, כאשר עשו בשנה הקודמת.

ולמה הוא מסוגל. לאחר כמה שנים של קרבת-חיים אין בפי תשובה, בהחלט אין. יש לו ידיעות, אך אינן שלמות ומסודרות בשום מקצוע. חסרונות יסודיים אחדים עושים אותו ללא-יצלח כמעט לעבודה משרדית. יש שנדמה לי כי הוא חושב על עבודה בעיתון העתיד – בחלק ההנהלה. לא הוא האיש. אך בדרך כלל נדמה לי, כי אני פסול להביע דעה עליו. יותר מדי אני מכיר אותו ויותר מדי נהירים לי חסרונותיו. בינינו לא הכל תמיד כשורה. הוא פרא-אדם ואני משוגע. והשנה אנו חיים יותר בכפיפה אחת מקודם. לפעמים הוא מרגיז מאוד את צפורה ב-מלצ'שסקי ויחודקי [רוסית: מעשי משובה ילדותיים], והיא לא תמיד נוחה לרצות, אם פוגעים בה. בכ"ז בזמן האחרון הוטב המצב.

לאוטרפכט⁶ זה שהמלצת עליו כבר פקדנו ושתה תה לרווייה. אף לנטש [ארוחת צהריים] ערכתי איתו בעיר. הוא מסתופף כבר בחצרות L.S.E. לעזרה איננו זקוק לגמרה. אנגלית הוא יודע וכסף יש לו יותר ממני – *cherchez la femme!* – שטיינברג הקטנה (מה שמנוה-צדק). הוא בחור טוב, ואם גליצאי, אך חומר פושר, ולכן – כמדומני – מחוסר ערך מיוחד. אפילו פועלי-ציון לא היה לו האומץ להיות. הוא החל לשאול אותי שאלות על תנועת הסטודנטים. אני גם איני מתחיל להתכונן להתעניין בזה. ממה נפשך: תנועת סטודנטים עד כמה שהיא שייכת ל"לייבור" – הרי היא חלק ממנה; ומחוז ל"לייבור" איזה ערך ואיזה טעם יש עתה לתנועת סטודנטים. אחר הכל – הכרה מעמדית הוא דבר חשוב. די. שלום. נשיקות.

מש

6 הרש לאוטרפכט (1897-1960). משפטן. מומחה למשפט בינלאומי. יליד גליציה. מ-1927 הורה באונ' לונדון ומ-1938 בקימברידג', מ-1954 שופט בבית הדין הבי"ל בהאג. תמך בציונות.

מראשית פברואר עד סוף אפריל [1923]

אני כותב בשעת הרצאה. אל תירא. איני מפסיד ע"י כך כלום. ישנן הרצאות שבהן אני עוסק "בחוכמות חיצוניות", בסדר ובשיטה. זהו המוץ שמוכרחים אנו להתפשר איתו לשם הבר. ומוץ הוא לא משום שכך טבעו של המדע הנידון, אלא, פשוט, מפני טמטום-מוחם וצרות-דעתם ודלות-כשרונם של המורים המלעיטים בו אותנו. ובכן הוא מדבר, ואני כותב, והכל על מקומו בא בשלום. מכתביך האחרונים אינם לנגד עיני ברגע זה. אך אני זוכר היטב את עיקר תוכנם ואשתדל לענותך על הכל.

כי תשאל לסיבת שתקתי ולא יחזור המחפיר של תשובתי זו – איני יודע בעצמי כיצד אירע הדבר. אבל תבין, כי אני לחוץ ודחוק מכל צד ע"י עבודות רבות, והעיקר עבודות שונות במידה כזו עד שאין אני שליט לרצוני לא בעיתות העבודה שלי ולא בעיתות הפנאי. דווקא בשבועות אלה קרוני מקרי פיזור-דעת ושיכחה, אשר כמוהם לא ידעתי. קרה, למשל, ששכחתי לתת שיעור – הדבר קרה פעמיים. ועוד. נוסף לכל הפורעניות נפל על ראשי קלווריסקי, גזל זמן וביבלל את ראשי עד לאין שיעור. סוף סוף נסע אמש ואשאף רוח. הופעות מטאוריות כאלו, שאינן צפויות מראש במהלך המזלות שלי, תקרינה מדי פעם בפעם, עם התגלגל אחד מאנ"ש או לא מאנ"ש ללונדון; הן מבלבלות לגמרה את סדר יומי, נכנסות כקלונס בתוכנית עבודתי ומתזוות ממנה קיסמים ובקיעים לכל עבר; פגישה אחת עם קלווריסקי – לא ברצוני, חלילה, אלא במקרה – קוברת הרצאה, פגישה שנייה – שיעור (הפסד כסף נקי!), וכן הלאה.

צפורה אומרת, כי מורגש שאני עייף. עייף לא מרוב עבודה, כי אם מן הפיזור שבעבודה. הַנֶּעַ בעצמך: אני לומד בבי"ס, שומע הרצאות, רושם, קורא קצת, לפעמים עושה איוז עבודה; אני קורא עיתונים ערבים, רושם כותב מאמרים ורשימות; אני עוסק בענייני "פועלי ציון", מרצה כמעט מדי שבוע בסניף הנוער שנסתדר השנה, וממלא מדי פעם עבודות-כתב שונות שמטילים עלי – איוז עבודות למותר לפרט – למשל, מאמר לעיתונות בקשר עם נשף המסכות שייערך בפורים לטובת הקפא"י – מוצא חן בעיניך? אני נותן שיעורים – שבע שעות בשבוע ליחידים – חמש שעות עברית ושתיים ערבית – ושני ערבים בשבוע למחלקה. המחלקה מחולקת לשתי קבוצות מובדלות: העליונה קוראת את [י"ל] פרץ וכותבת "חיבורים", לומדת הַפְּעִיל ומבינה בניקוד (התחילה איתי מא"ב, "שולחן וכיסא"), והנמוכה רק מתחילה

לקרוא סיפורים קלים. שתי הקבוצות באופן רשמי הן מחלקה אחת, וצריך ללמדן בזמן אחד – בשיטה הידועה לתת עבודה עצמית לאחת ולעבוד עם השנייה, אח"כ להיפך, וכך לסירוגים. כמעט פעם בשבוע יש לי איזו ישיבה – בענייני בנק הפועלים, או "פועלי ציון" או איזה עניין אחר – הכל דברים שאין כל אפשרות להיחלץ מהם; מלבד כל אלה – אני קורא סתם, דברים מדברים שונים – ספרות יפה, עיתונות, שבועונים וירחונים, קבצים וחוברות שונים, בענייני פוליטיקה כללית, ספרות ה"לייבור", בענייני המזרח וא"י. אני קורא עם צפורה – כמעט כל ערב – ספרות יפה ("היאאותה!")¹ או בעיתונות, או באיזו חוברת. לזה נוספות עוד אסיפות פומביות שונות (הנה בשבועות האחרונים היתה לנו מלחמת בחירות בווייטשפיל) והרצאות חיצוניות. הוסף לזה עוד את מכירת ה"פנקס", כתיבת מכתבים לברל (אני כותב עתה מדי שבוע בשבוע), הביתה ואת הזמן היוצא בכ"ז לעבודות-בית שונות – שטויות, אך בכ"ז מצטרף הדבר לחשבון – וקיבלת תמונה.

מתוך המועקה הזאת וגם מפני הדוחק הכספי – לא מחסור, אך בכ"ז דוחק – איננו הולכים כמעט לגמרה, ובזמן האחרון לגמרה – לתיאטרון או לקונצרטים. נמחק הדבר מתוכנית חיינו. ביום הראשון הוזה הוציאה אותי צפורה בכוח החוצה, נסענו אל אחד הפרקים הנפלאים אשר מובטחני כי לא ראיתם גם את צ'לם בברלין, והלכנו בו הרבה-הרבה. וכשאני שב הביתה ורואה את ערימת העיתונים הערבים המגובכה על השולחן שבפינה – נוקפני לבי גם על מעט החופש הזה.

עוד עלי להוסיף, כי באים אלינו "אורחים". לא הרבה, אך בכ"ז באים וגוזלים זמן. לא תמיד אנו מתאוננים על זה. ויש שמתאוננים. בכל יום ששי בערב מופיע בדיוק של לוח – שיפמן.² מתיישב להנאתו בפינת הדרגש, מעלה סיגרה ופותח פיו. וכיוון שהוא פותחו שוב אינו סוגרו. הנושאים אינם חדשים ומיבחרם אינו רחב: ענייני כסף – ז"א חוסר כסף; שיעורים – ז"א כיצד למצאם; משרתו העלובה בבית-ספר אחד, ותעלולי רוזנצוויט (פֶּנְזִ'מֶן) מנהלו.³ הלימודים בקולג', החוכמה האלוהית הצפונה בבניין גג או גשר וכו' וכו'. הוא ראוי מאוד מאוד לרחמים, והערב שהוא מבלה אצלנו ומתנה בו את צרותיו הוא לו למשיב נפש. ובכ"ז אני יושב כעל סיכות, ואיני יכול לכתח מעצמי כי אילו היה לוקח לו ספר ונותן לי, או לי ולצפורה, לקחת ספר, היתה מנוחתי שבה אלי.

בשבת אחה"צ באות שלוש נערות מהמזרח אל צפורה – תלמידות דוד, אשר שתיים מהן תסענה ודאי באביב זה לא"י; צפורה קוראת ומדברת איתן עברית – כדי לקדמן קצת. הן נערות מצויינות וגם נחמדות. כשר'ע אידישע טעכטער [יידיש:

1 "שירת היאוותה" מאת הנרי וודסוורת לונגפלד.

2 יעקב בן-סירה. למד הנדסה בלונדון. ר' עליו יל"א.

3 בנימין רוזנצוויט. ר' עליו יל"ב.

בנות יהודיות כשרות], אך חיות ושמחות מאוד. אני צריך להסתלק מהבית או לפרוש לחדר אחר – שאלה "חמורה", הכרוכה בהסקה. אח"כ שותים תה, ויש שאוכלים יחד ארוחת ערב. מתחכמים לסדר כך, ששיפמן יבוא לא ביום ששי, אלא במוצ"ש, לגמר השיעור עם הילדות, ושיבין כי עליו ללוות אותן. התועלת ואפילו העונג מזה לכל הצדדים המעוניינים ברורים כשמש.

אני שקעתי בפרטים. אתה הן יודע כי יש שנחה עלי רוח הפטפוט במכתבי. עוד רציתי לומר כאן דבר אחד. אין אני מה שהייתי אשתקד. אני אמרתי לצפורה, כי בשנים שעברו הייתי בבחינת מרכזו של עיגול, ועתה אני אחד מהפוקוסים של אליפסה. (כאן הפסקה של 3 שבועות). את הנמשל תבין. גם עד לשנה זו הייתי עמוס עבודות וטרדות רבות ושונות, והיו לי תמיד דאגות פרנסה ותקופות גירעון. אך בכל אלה – הייתי יחיד. זו היתה חולשתי אך זה היה גם כוחי (איך אומר שם דר' שטוקמן?)⁴ אני עמדתי לגמרה ברשות עצמי, לא חיכיתי לעזרת איש ולא צריך הייתי לעזור לאיש. עיני היתה פקוחה תמיד ורוב עבודותי לפחות היו נעשות בשלמותן ובזמן. לא כן עתה.

אני יודע, שצפורה תקרא את המכתב הזה, וכי הדברים שאומר כאן יכאיבו לה. אך היא טפשה קטנה. היא עוד לא למדה לחשוב עד הסוף ולתפוש את החיים בסיכומם, ולא חלק, חלק.

אין אני עוד יסוד בודד לעצמו, כי אם יסוד הנכנס בתרכובת. ובתור כזה – איבדתי מקצת סגולות שהיו לי בשעה שהייתי חופשי ובודד. הרי לך עוד משל. הסגנון האנגלי, המחבב מאוד את המטפורה, נותן בי כנראה את אותיותיו.

ושבו אל הנמשל. אני חושב עתה לא על עצמי בלבד, כי אם על שנינו יחד. ולא רק חושב, כי אם גם עושה הרבה דברים "לטובת הכלל", דבר שפירושו בראש וראשונה – זמן, בשורה שנייה – מרץ, בשורה שלישית – כוונה ותשומת-לב. ובהיות שכל שלושת אלה סכומם קבוע ועומד, נמצא שהחלק שאני מוציא מהם לדברים המיוחדים רק לי מצטמצם. כשאני מרגיש, למשל, שאצל צפורה אין הכל כשורה (קלות הסתגלותה לחיים ולתנאים החדשים והקשים ראוייה ממש להערצה, אך בכ"ז הן אנו בשר-ודם, ואם נתפנק פעם "במצב-רוח" ייסלח לנו) – איני יכול לשבת במנוחה ולעסוק בעבודתי. ואני מוציא אותה מן הבית, נוסע איתה לאיזו הרצאה, או סתם; או מקדיש את כל הערב לקריאה איתה. ואין זה רק משום שרוצה אני לבדר אותה. גם בלא-הכי לא יכול הייתי לעשות את עבודתי בזמן שהיא כזאת.

ובכל זאת, מבלי לדבר על השכר הגדול בכלל, שההפסד שמניתי יוצא בו, גם מן הדבר הקטן הזה, שצפורה עשתה חיל באנגלית, יש לי סיפוק רב, סיפוק אישי, פרטי, גאוה מקצועית של מורה. היא מחליפה שיעורי עברית באנגלית עם גברת

4 דר' שטוקמן – הגיבור הראשי במחזה "אויב העם" מאת הנריק איבסן.

אחת – פעם בשבוע; מלבד זה החלה בחודש זה לקחת שיעורים ממורה אחד, אנגלי גוי, פעם בשבוע. אך בלי גוומה אוכל לאמר, כי 9/10 מידעית השפה שבראשה באו לה מיד. וזאת השגתי ע"י שני דברים: ראשית, ע"י זה ששמנו לנו לכלל, כי העיקר לא לקרוא הרבה, כי אם לקרוא בהתמדה. אנחנו קוראים כמעט כל יום, ולפעמים פעמיים ביום. קוראים ע"י זה שחוטפים כל חצי שעה פנויה ואיננו בזים לה. לפעמים מתחילים לקרוא ב-11.15 וקוראים עד 12 בלילה. עמוד פה, שני עמודים שם. חצי מאמר, שיר, אתה זוכר את התיאוריה של פִּוֶּדְרוֹסְטוֹק (רוסית: נער) בנוגע להתעשרות? אני האמנתי בה תמיד.⁵ והשנית – כי דרשתי שלטון בלי מצרים לקפדנות שלי, וקיבלתי. אומנם, יש שהתלמידה מורדת, מפני שבאמת "יכולים" להתפקע ממני, ואז אני מוותר. אבל עפ"י אני עומד על שלי ומנצח, ואין לדון את המנצח. אני אשוב אל עצמי. אני רואה, כי המכתב משתרע עד לאין סוף, כי הן עוד לא אמרתי גם אפס קצהו ממה שיש ברצוני לומר. על כן מותר לפרט ולהאריך. (הפסקה)

קראתי את אשר כתבתי עד כה והנה יש צורך להגיה ולמלא פרטים שונים כדי להביא את הדו"ח "עד לתאריך". כי בינתיים חלו שינויים וגם נתחדשו דברים. הדבר היותר חשוב שאירע הוא זה שהתחלתי לעבוד עם קפלנסקי. העבודה עוד לא הסתיימה כראוי ולע"ש שנינו מגששים, אך סוף הברור לבוא. לע"ש עוסק אני בעריכת תזכיר, או יותר נכון בהכנת חומר לתזכיר לסיעת ה"לייבור" בפרלמנט בדבר א"י. התזכיר יהיה מחולק לסעיפים, וכל סעיף ידון בשאלה מיוחדת: עלייה, ועד לאומי ואישורי, בתי-הספר, הפקידות הממשלתית, עבר-הירדן ועוד. על כל זה ידובר בתזכיר זה בצמצום.⁶ אחריו תבוא שורת תזכירים יותר מפורטים, אשר כל אחד מהם ידון בשאלה אחת מהנ"ל בפרוטרוט. אלה ישמשו כבר בסיס לשאלות בפרלמנט, להתקפה, כביכול, מצד ידידינו על הממשלה הרגילה להדוף רק את התנפלויותיהם של המשטינים. חוץ מזה ממלא אני את תפקיד המזכיר לקפלנסקי במו"מ עם החברים בארץ, ויש תקווה כי ע"י כך יהיה לנו באמת מו"מ תדיר וקשר חי עם "אחדות העבודה", והדבר יהיה לברכה גם לה. מלבד זה נתחיל להספיק ידיעות קבועות על התפתחות תנועת העבודה בארץ לעיתונות ה"לייבור". בשורה ראשונה עומדת בנידון זה הכנת רשימה על הוועידה הכללית האחרונה.⁷ וישנם עוד סעיפי עבודה.

מיתר החידושים אזכיר: את "היאווטה" גמרנו זה כבר-כבר. עתה קוראים אנו יחד ספר אשר שמו Money ואשר כשמו כן תוכנו. חוץ מזה התחלנו קוראים מדי שבוע את ה-Nation. יש שקוראת בו צפורה לבדה.

5 העניין לא נתחזר.

6 ר' נספח 18.

7 הוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הכללית, פברואר 1923.

בקשר עם פועלי-ציון - נתחדש דבר מעניין. המפלגה נספחה אל מועצת הפועלים המחוזית שבמזרח העיר (מוסד המורכב מבאי כוח האגודות המקצועיות והאגודות הסוציאליסטיות וכו' של המחוז - לצורכי העבודה המקומית) ואני נמנתי לאחד מבאי כוחנו בה. האסיפות הן פעם בחודש. נוכחתי לע"ע רק באחת. היה מעניין לאין שיעור. כל מילה, כל מחשבה וכל תנועה אמרו "לְמַדְנו". בפעם הראשונה הייתי בחדר מלא פועלים אנגלים, פועלים ממש, ישר מן העבודה. ונושאי השיחות והוויכוחים לא היו דברים העומדים ברומו של עולם, כי אם ענייני יום יום מעשיים, ששורשם נעוץ בתוך "החיים הקטנים והאפורים" - מחוסרי העבודה, שאלת ארגונם, יחסם לשביתות; שאלות של בחירות עיריות, מי האחראי בעד הצעת המועמדים, על מי חלות ההוצאות; היחס למועצות במחוזות אחרים, ענייני עזרה הדדית וכו'; שאלות מיוחדות כמו מצב העבודה בנמל ועוד. חברי לביאת-הכוח השתעמם ופיהק ואני שתיתי בצמא כל מילה. טוב לבוא הנה מא"י!

הלאה. קיים כאן בעל-חי שקוראים לו Anglo-Palestine Club, מוסד שתפקידו לאחד את הא"י עם הציונים האנגלים ולשמש במה להרצאות ושיחות על א"י, לחינוך דעת קהל ציונית וכו'. עד כה היה עוסק בהרצאות ובריקודים (לא בעת ובעונה אחת). אותי הכניסו שם לוועד, ולא פעם הרציתי שם (אנגלית). עתה עלה בידי קלוב זה לשכור דירה - שני חדרים - ונוצרה אפשרות של פגישות ובילוי ערבים. לרגלי האפשרות הזאת ותחת לחצן הנמרץ של תלמידותי, אשר אהבתן הנפלאה (באמת!) לשפה ותשוקתן ללומדה זה כבר חדלו למצוא את סיפוקן בד' אמות של המחלקה ולכן תבעו ממני נשפים עבריים, הרצאות עבריות וכו' - סידרתי, כי ערב אחד בשבוע - מוצ"ש - ייקבע בקלוב הנ"ל כערב של דיבור עברי; אין זאת אומרת, כי באי הקלוב הרגילים יתחילו באותו ערב, עפ"י פקודת הלוח, לדבר עברית, כי אם בערב זה תינתן האפשרות לבוא לקלוב לכל אלה הרוצים לדבר עברית, גם אם אינם חברי הקלוב. הקהל יהיה - ברובו הגדול - תלמידי שיעורי הערב שלנו. הדבר היה בשבת האחרונה והצליח באופן מצויין. הנערות מהמזרח היו מאושרות. שיחקו, דיברו, סיפרו סיפורים. קראתי לבחורים אחדים מהא"יים (הרווקים, כמובן, כדי לא להפר חלילה שלום בית) לעזור. גם צפורה, הנעשית יותר ויותר ל"ח"י ציבורי" באה ומבטיחה גדולות להבא - אפילו הרצאה על הקבוצה ועל עוד עניינים שבקדושה כאלה.

ערכו של כל העניין הזה - המחלקות, ומספר בנות הגטו הלונדוני "המתדבקות בשפה העברית" (כך אמר, כמדומני, יבנאלי פעם) הוא פעוט מהבחינה הכמותית, אך באיכותו הוא עצום. בכ"ז איני מסכים, כי הדבר יגזול ממני כסדר ערב לשבוע. לע"ע מוטלת עלי, בתור האינציאטור, החובה והאחריות. בעוד פעם-פעמיים יימאס תמיד לשחק ולספר סיפורים. כבר נשמעים קולות הדורשים הרצאות.

הרצאתי על [אליעזר] בן-יהודה פיתחה בהן את התיאבון. אני אשתדל במשך הזמן לעניין בחורים אחדים – א"כ הכוחות פה דלים באיכותם – כדי שלא ירבץ כל המשא עלי. אך אני צריך לומר כאן, כי יש לחשוש שתלמידותי בשום אופן לא תוותרנה עלי. הן מתפעלות ממני מאוד מאוד, והתפעלותן לא שככה גם לאחר שחל בחיי השינוי המכריע, "הגורלי".

לעיל הזכרתי את סניף הנוער של "פועלי ציון". מה טיבו של יצור זה לא אמרתי. הדבר נוצר בראשיתה של שנה זו, כלאחר יד. נערים ונערות מבניהם ובנותיהם של זקני פועלי ציון וחבריהם התאספו והחלו עורכים ריקודים והילולאות. לקול השאון והשמחה נקלעו לתוכם מן הרחוב עוד בחורים. כך קם ויהי סניף הנוער של "פועלי ציון". חוץ מלבחור אחד ולנערה אחת, גדולת הדור, לא היה מושג – מה כל העבודה הזאת.⁸ כיוון שכל העולם יש להם קלובים ואגודות, ומתאספים לפרקים קצובים לרקוד ולהשתעשע – יהי-נא גם לנו בית-ועד כזה; וכיוון שכל קלוב יש לו שם משלו מה איכפת אם יהיה שמנו Young Poale Zion. כשנודע לי דבר היווצר חוג כזה אמרתי: נסורה נא ונראה.⁹ סרתי וראיתי, הבאתי גם את ברל למען יראה. וראינו בחורים רַזְבִּיטְנִיָּה [רוסית: שופעי מרץ, בעלי תושיה] ונערות צעקניות וצרחניות, שאפיהן ולחיהן עמוסים כל טוב. ריקנות וברק-שווא. הנה הנוער של מזרח לונדון, אמרתי לברל. כשאלה יגדלו ויהיו לאבות ולאמהות – לא תהיה בלונדון תקומה גם לסמרטוט כמו ה"צייט".¹⁰ האנסה? – נסה, אמר ברל, איננו פטורים.

ניסיתי. באתי ואמרתי להם כי אם יש ברצונם, אבוא אליהם פעם בשבוע ואספר על עניינים שונים, אספר בעיקר על א"י. הבטחתי להם, כי אם ישמעו אותי שבועות מספר – סופם לדעת ולהבין את התשובה על השאלה המעסיקה אותם – מה זה Young P. Z. הסכימו בשמחה. התחלתי. את ערב היום הרביעי נתתי להם לנחלה. התחלתי מספר על א"י. נתגלתה בורות שלמה, מוחלטת, מייאשת. בכל זאת המשכתי. הציבור היה קטן, כעשרים נער ונערה. הגיל מ-16 עד 22-3. כולם עובדים: בחנויות, בבתי מלאכה ובבתי חרושת, הנערות – תופרות, כובעניות, מוכרות. הנערים – חייטים, פרוונים, עושי סיגרות וכו'. כולם כמעט ילידי אנגליה. שפתם אנגלית. עם הוריהם יש שמדברים הם יידיש, אך אינם קוראים והרצאה ביידיש לא יבינו – אם לא תהיה בשפה קלה מן הקלה, מבוררת בכוונה. קיבלו חינוך נמוך חיובי [חינוך חובה] בבתי הספר העירוניים. מילה עברית אינם יודעים. מדרגת ההתפתחות וההשכלה הכללית – נמוכה מאוד. חלק מהנערים המשיך את חינוכו ברחוב הווייטשפלי ובסימטאות האֵיסְט אָנְד – תערוכת של עוני, דחקות, המוניות, הכרת

8 לפי "והיה כי יאמרו אליכם בניכם מה העבודה הזאת לכם", שמות יב 26.

9 לפי "ויאמר משה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה", שמות ג 3.

10 "די צייט" – עיתון יידיש יומי בלונדון, בעריכת מוריס מאייר.

פועל וגאוות פועל, שנאה עזה ל-boss וחימה שפוכה על כל הפריצים והגבירים. כל זה מגובש ומולחב ע"י נאומי לנסכורי ויתר אלילי האיסט אנד, מנהיגי ה"לייבור" אנשי ההמון; ע"י קריאת ה"דיילי הרולד" – ובשנים האחרונות ע"י הלך של המלחמה וחוסר העבודה, ואחרון אחרון – ע"י התעמולה הקומוניסטית.

אחרון חביב זה, הקומוניזם, עשה פה מה שעשה ודאי בהרבה ארצות, אולי ברוב הארצות. עשה מה שלא יעלה בידו לעשות בא"י. הוא קצר את היבול השנתי של הדורות המתבגרים שהיה נכנס מדי שנה למחנה הסוציאליזם. בלבבות צעירים עלה בידי הקומוניזם להצית ויקים ולהפיחם ללהבה. הוא נתן להם דת ואש דת, קיצונית, מוחלטת, נוקבת עד היסוד, ובו בזמן פשוטה, גסה, איתנית. הוא אָרַר את המתניות, קידש את המהפכה, הכשיר שפיכת דם. הפועל – כולו קודש, הקפיטליסט – כולו טומאה וזוהמה. הפרלמנט כולו רקב, האוניברסיטה עניין לבני גבירים, ללמוד איך להתנכל לפועל. הנדרסון בוגד, קליינס¹¹ בוגד, מקדונלד¹² בוגד. שביתת הברית המשולשת¹³ לא יצאה לפועל? – בוב וויליאמס (הקומוניסט!) בוגד, פרנק הודג'ס¹⁴ בוגד. כולם חבר עוברים, מוכרי נפשם לשטן ולאליל הזהב.

הפועל, זה שאינו יודע לשאול – כולו קדושה וטהרה. אי לו מאדוניו, אי לו ממנהיגיו. אותו מטמטמים בכוונה, מסמאים את עיניו, מרפים את מרצו. I.L.P. – אגודה בורגנית. כל אלה שאינם קוראים למהפכת דם ואש – בורגנים!

לחכות לרפורמות ע"י הפרלמנט – אין זמן. לחכות לזמן שה"לייבור" ימשול – לא כדאי, הן כל העומדים בראש בוגדים. צריך להפוך, להפוך מייד, בכוח. מייד. אך לזה דרוש לנו הפועל, והפועל עוד אינו איתנו. צריך ללכת אליו, לעורר אותו, לבאר לו, לנטוע בו את האמון בכוחות עצמו, לעקור מלבו את האמונה במנהיגיו.

ובכן – לעת עתה, כן, רק לעת עתה, כי הן עוד מעט תהיה המהפכה – לע"ע נערוך הפגנות ונלך בדגלים אדומים ונשיר את ההימנון הקומוניסטי; לע"ע נערוך אסיפות והרצאות ונשמע על הארץ הנפלאה והברוכה – רוסיה – ונגייר חברים חדשים; לע"ע נדפיס עיתון, מגילות עפות, כרוזים, ונלך מבית לבית בשכונות הפועלים, נתדפק ונבקש כי יקראו ויבינו, וכי יאמינו שמאיתנו האור והישועה. ובלילות נעמוד לפתחי אולמות שונים ונכריז על עיתונינו באוזני הקהל היוצא מהאסיפות.

והם עושים זאת – באותה ההתלהבות הפשוטה והמתמדת ובאותה המסירות

11 ג'ון קליינס, מראשי ה"לייבור", ר' עליו יל"א.

12 רמזי מקדונלד. ר' עליו יל"א, יל"ב.

13 "הברית המשולשת" של איגודי הכורים, עובדי מסילות הברזל, ועובדי התובלה. עמדו להכריז שביתה ב-15.4.1921 בשל תביעות שכר שנידחו בידי ההמשלה, אך השביתה לא יצאה לפועל בשל מחלוקת בתוך "הברית".

14 מזכיר איגוד הכורים.

שאבות אבותיהם הלכו בכוחה אל מעבר לימים להביא את בשורת הנצרות אל הפראים. וחלומם הוא – גם זה מֶרְקוּם נֶה פּוֹגוֹדִי – יֶסֶט זְוֶטְנִיה סְטֶרְנָה [רוסית: לנו, מעבר אופל סער, ישנה ארץ מובטחת] היא הארץ הברוכה – רוסיה. כל הטוב שמספרים עליה – אמת. כל הרע שמספרים עליה – שקר. ואם מתברר לפעמים, כי הרע המסופר אמת, בו ברגע חדל הוא מהיות רע ונעשה טוב.

אני יצאתי הרחק מגבולות מה שרצייתי לספר על סניף הנוער של פועלי-ציון. אבל זהו המצב: כשאתה יוצא אל הרחוב הווייטשפלי ואל סימטאות האיסט אנד, ומבקש בחורים לגייסם ל"פועל-ציונות", אתה מוצא לפניך קודם כל ערב-רב של בני אדם ריקים. פשוטו כמשמעו. עליהם ועל טובים מהם אמר לי פעם ז'בוטינסקי: "זהו ארון ריק. לא רק שאין דבר תלוי בו, כי אם אין בו גם מסמר שאפשר יהיה לתלות עליו דבר-מה". ומתוך הערב-רב נתגבשו שני קיבוצים. אחד הוא בני בעלי-בתים, או בחורים עובדים עם פסיכולוגיה בעל-ביתית, שיש בהם משיכה לציונות, ואשר יש מהם ששייכים לאגודות ציונים צעירים שונות. והשני הוא בחורים עובדים או גם בני בעלי-בתים עם פסיכולוגיה "פועלית". והנה הרוב הגדול של בעלי שאר-הרוח שבאחרונים שבוי במחנה הקומוניזם. לפניך השאלה: אם ללכת אל הראשונים ולהרכיב בבחורים ציונים, או ציונים למחצה ולרביע, את הציונות האמיתית ואת הסוציאליזם שלנו, או ללכת אל האחרונים ולנטוע בהם את הציונות שלנו ואגב אולי גם את הסוציאליזם האמיתי.

אני רוצה שתבין, כי למעשה לא עמדה לפני ברירה כזו, היא ישנה רק בתיאוריה. אך אני מרגיש, כי אילו עמדה למעשה – לא הייתי מפקפק לורות את הראשונים ולבחור באחרונים. כי כאן, מתחת לקליפה העבה והמקורטבת, אתה מרגיש חרצן מוצק, בשעה ששם הכל רופס, mürrle, כמו שאומרים אצלך בגרמניה.

כשהתחלתי את עבודת ה"הטפה" בסניף הנ"ל חפפה עלי כל הזמן סכנה אחת: מה יהיה כשיתברר לבחורים האלה, אשר הטובים שבהם קומוניסטים למעשה, בתור חברים למפלגה, או להלכה במובן של משיכה אליה – כי הציונות בכלל היא טָרָף ופסול בגזירת האינטרנציונל השלישי.¹⁵ אך הסכנה הזאת הלכה תמס, כי הבחורים נמשכו אחרי הרצאותי ושיחותי – היו גם שיחות על הסוציאליזם בכלל, בלי קשר עם א"י – והתקדדו אל המפלגה הקומוניסטית. ויש בחור שהיה קומוניסט'ל נלהב ועתה, תחת לחץ ענייני הפרנסה, הסתלק מכל "עבודה ציבורית", והוא אומר לי עתה כי אילו היה לו פנאי להיות חבר באגודה אחת לפחות, היה מבכר את "פועלי ציון" על השאר. הניסיון נעשה אומנם בתבנית זעירה מאוד. מעשרים החברים שהיו לנו נשארו

15 האינטרנציונל הקומוניסטי (קומינטרן) שבשליטת ברית-המועצות. נוסד בידי לנין ב-1919.

רק חמישה-שישה. אלה שהלכו מאיתנו לא מפני הקומוניזם הלכו, כי אם מפני שהם עצמם חומר ירוד בכלל. אלה שנשארו דבקו בעניין בכל לבבם ויישאר "פועלי ציון", בזאת אני בטוח. משונה ומוזר שאני שמח על היוסף חמישה בחורים ל"פועלי ציון", אך אילו ידעת כמה מייאשת ומהלכת מרה שחורה היא העמידה של ביצת "פועלי ציון" פה, אשר במשך השנתיים ויותר שאני נמצא פה נוספו להם אולי רק שלושה-ארבעה חברים מבני ארבעים ומעלה ואיוו צעירה וחצי - כי אז היתה שמחתי על חמשת אלה מובנת לך.

הצרה היא, כמובן, שאין לי זמן ואפשרות להתמסר היטב לעניין. אני יכול לסדר שיחות עם בחורים הבאים לשמוע, אך אינני יכול לחפש ולמצוא בחורים חדשים ולהביאם לשיחותי. זאת צריכים לעשות אנשי המקום - ואלה אינם יכולים ואינם יודעים לעשות זאת.

בערך עם הנייר הכחול מתחילה תקופה שלישית בכתיבת המכתב האומלל הזה. כמה ארוכה ההפסקה בין התקופה השנייה והשלישית - אני מתבייש לחשב. אך מאשר לבזבז זמן על ביאורים והצטרפות - מוטב להוציא ל"תכלית", ז"א להמשכת המכתב עצמו.

ובכן שוב, כשקראתי את המכתב מראשיתו עד הלום, ראיתי עד כמה רחוק הוא מהיות ראי המצב כיום הזה. כמה וכמה דברים בטלו ואינם וכמה נתחדשו. אך אין בכך כלום. יהיה זה ראינוע, ולא צילום רגעי.

ומן הדברים שנתחדשו - שוב "פועלי ציון". יותר שאני נמצא פה וככל אשר מתקרבת השיבה לארץ יותר ויותר, מתחדדת בי הכרה כי הכרחי הוא לעשות פה דבר-מה, להשאיר זכר קיים לשנים שביליתי פה. צרתי היא, כי איני מסוגל לאינציאטיבה. אפשר שזהו רק פרי הטרידות שלי, שאינה מניחה לי לחשוב על דברים להלכה ולייצר תוכניות. ואפשר שזהו חיסרון יסודי. תחת זה יש לי "כישרון" אחר. להיכנס בעניין שהותחל, ויהי גם כחוד המחט, להשקיע בו עמל והכנה ולעשות ממנו דבר-מה, ואגב אורחא לעשות את עצמי להכרחי בו עד לבלתי יכולת להיחלץ מהחובה אחר כך.

הנה מה שנעשה. חסין - המזכיר על רגל אחת של "פועלי ציון" - על רגל אחת מפני שהוא מתפטר וחוזר ומתפטר מיום בואו הנה - החל לארגן סניף דובר אנגלית של "פועלי-ציון". הרעיון הזה הוא ישן נושן, ולא פעם נדמה היה - אומנם, לא בזמני - כי עומד הוא להתגשם, אך תמיד היו הניסיונות נחנקים בראשיתם מחוסר הדרכה והבנה מצד "פועלי ציון" המקומיים. הנחיצות והחשיבות ברורות, ואין צורך להתעכב עליהן. די אם אומר כי בכל הסניף הלונדוני של "פועלי ציון" אין גם איש אחד אשר ידע לכתוב מכתב אנגלי כהלכה או שיוכל לדבר בקהל חמישה דקים אנגלית נכונה. כמדומני שאין גם נתין אנגלי אחד - חוץ מהצעירים החדשים. התחלתו של חסין נעשתה באופן שטחי

מאוד, אם כי שימשה כבר יסוד (כלי כל יסוד) לכתבה מנופחה ב"אונזער ועג".

בישיבה ההיא, שכבר החלו לדבר בה על אסיפות פומביות גדולות וכרוזים לקהל העברי וכו' – יריות באויר שלא היו פוגעות באיש – הצעתי הצעה מעשית של עבודת התחלה מצומצמת אך יותר בטוחה. הרעיון היה פשוט מאוד – כי עלינו קודם כל לייצר עובר (נִצְיָקָה [רוסית: תא] עפ"י הטרימינולוגיה הבולשביט) של 25–30 איש ורק אח"כ נוכל לקוות להתפשטות. הצעתי נתקבלה, וכמובן הוטלה עלי עבודת ההכנה. זה היה ברור גם בלאו הכי, כי קפלנסקי איננו האיש שיעסוק בעבודה מעשית ואני הנני האנגלי שב"פועלי ציון" פה. חוץ מזה, לא הייתי גם אני יכול לעמוד במנוחה מן הצד ולראות בקלקולו של דבר טוב בפעם העשירית ע"י ידיים לא אמונות. ה"חברים" שלנו פה לא רק שאינם יודעים אנגלית כהוגן, גם פרק כלשהו בענייני הנהלת משרד אינם יודעים, וללמוד להכין אסיפה צריך לשלחם... לא". האסיפה הוכנה. מן היהודים הידועים לְשֵׁם בחוגי ה"לייבור" באיסט אנד התקרבו בזמן האחרון אלינו שניים: אחד יהודי ציוני, אשר כלפי חוץ הוא Labourman, ויושב באחת העיריות בתור כזה. השני מתבולל גמור וסוציאליסט טוב (קָרְשֵׁו). בעזרת אלה השניים השגתי שמות ומענים של יהודים השייכים לאגודות ה"לייבור" השונות. על אלה נוספו עוד שמות מהידועים לי ולאחרים באופן פרטי. בס"ה – יותר ממאה. לכל אלה נשלח מכתב הזמנה לאסיפה, שבה תבואר התוכנית של "פועלי ציון", ואשר מטרתה היא יצירת סניף דוברי אנגלית. אל המכתב נוסף Statement – כל תורת "הפועל-ציוניות" על רגל אחת – פרי עטי. בעוונותי הרבים נעשיתי ל"תאוריטיקן-פופולריזטור" של הפו"צ-ות. אני מצרף את היצירה.¹⁶ חלו בה תיקוני קפלנסקי ואולי תכירם. ממאות המוזמנים נענו שלושים. זאת ידענו מראש, ובאנגליה אין מתפעלים מדברים כאלה. בין הנענים היתה אשתו של קולונל מֶלֶזֶן – אם יש לך מושג מיהו – טוב, ואם אין – לא כדאי להתחיל לספר. היא יהודיה. קָרְשֵׁו ישב ראש, ובנאום הפתיחה הודיע לנאספים כי עם ישראל חי וקיים – להכרה זו הוא בא אחרי הרבה מחשבות בשנים האחרונות, לאחר שהיה זמן שהסיח את דעתו לגמרה מזה; כי הציונות וכל העניין של א"י אף הוא דבר שבמציאות, והשאלה היא רק איך יהיה הדבר, ולא אם יהיה; כי תנועת פועלי-ציון היא תנועה אדירה וחשובה, והיא חיה וקיימת גם בארץ זו, אלא שעד עתה חונים על דגלה רק דוברי יידיש, יהודים גֵּרִים; כי חובת כל יהודי סוציאליסט ואיש עבודה להיספח וכו' וכו'. דברים שטחיים מאוד, ואעפ"כ אמיתיים ובריאיים.

אחריו "החרה החזיק" קפלנסקי, ובנאום מסביר, כי התאוריה הטובה עליו, ובלשון אנגלית ספֶרִית ודי מסולסלת, מסר את הביסוס העיוני של "פועלי ציון" על טהרת המסורת: שאלת ההגירה, חיפוש ההמונים היהודים אחרי מקום עבודה, שאלת

הרדיפות והאנטישמיות בגלל התלישות וההסתגלות האקונומית וכו', השאיפה לטריטוריה, א"י - בהוספת נופך יותר מודרני: העבודה שנעשתה כבר בא"י וכו'. אחריו דיבר עוד אחד - בחור חובב בלוף, אך בחור לא רע, מורה צעיר באוניברסיטה, שיש לו כוונות טובות ומסירות לעניין "פועלי-ציון" - אם כי ידיעותיו קלושות מאוד - קלישות שאין הוא מודה בה.

כל אלה היו הנואמים מ"הבמה". אחר-כך דיברה ה"ריצפה", floor כמו שאומרים כאן. דיברו המוזמנים לגיור. דברי כולם כמעט היו: עד כה היתה הציונות זרה לנו. זו הפעם הראשונה ששמענו עליה מנקודת מבט חדשה זו. הדברים מופיעים עתה באור חדש. אנו מסכימים ונותנים ידנו. אחד אמר, כי רבים מספקותינו נתפורו, אך עוד יש לו שאלות וחששות והוא ישמח לשמוע עוד ביאורים בעתיד. אחד אמר, כי עיקר דאגתו היתה תמיד - הסתירה לאינטרנציונליזם שבציונות (הטעם הישן-נושן שאנו הולכים להקים מדינה חדשה, כאילו לא די סובלים אנו מהקיימות), אך בניין מדינה סוציאליסטית עולה שכרה על הפסדה מהבחינה האינטרנציונלית. ובכן - נחה דעתו. הסוף היה כי כעשרים גרשמו כחברים והסניף נוצר. ההחלטה שנתקבלה היתה כי מייסדים אגודה ציונית-סוציאליסטית. על השם עוד ידונו. מובן שהשם יהיה "פועלי ציון". אוי, אליהו, אילו ראית איזה "פועל-ציוניק" נלהב אני יודע להיות.

מסיפור המעשה מבצבץ אולי לגלוג. אך עתה ברצינות. עם כל השטחיות ו"הבוריות" נותן אני ערך רב להתחלה זו. ואם מהתחלה בשדה יהיה הדבר למפעל קיים כי אז אתן לו ערך עצום. רק עתה מתחילה כמובן העבודה. בשבוע הבא תהיה לנו ישיבת הוועד הראשונה - נכנסו אנשים טובים אחדים וגם טיפוסים מעניינים - ביניהם גב' מלון. צריך יהיה לערוך תוכנית לעבודת גיור רחבה, למשיכת אנשים. קרשו מתלהב מאוד ומדבר על הכנות ל"קמפיין" גדול בסתיו הבא - בלונדון ובערים אחרות - מנצ'סטר, ליברפול, גלזגו. אני בכל תוקף בעד זה שנתחיל לא בגיור ציונים לסוציאליזם, כי אם להיפך. זו לא תהיה בחירה בכיוון ההתנגדות הפחותה, אך אנו מוכרחים ליצור גוף לוחם ועובד בתוך ה"לייבור", ולא לאסוף אנשים אשר רק דרכנו ייכנסו לשורות ה"לייבור" (אוי ואבוי לכניסה לשורות ה"לייבור" שהיתה נעשית עד עתה ע"י "פועלי ציון" הקיימים).

לי ברור, כי אם ימצאו כוחות הארגון הדרושים - ואם יושקעו בטעם ובהבנה - כי אז נוכל לייצר באנגליה תנועת "פועלי ציון" כזו אשר הפרדציה הציונית באנגליה המעופשת, למרות זה שוייצמן הוא נשיאה, תהיה לעומתה כאין וכאפס. אך אפשר מאוד שהחודשים הקרובים ישימו לאל את תקוותי אלה, ובמקום גאות האופטימיזם העוברת עלי עכשיו, יבוא אולי השפל של הפסימיזם. נראה.

לע"ע ברור, כי אם רק ארצה שהכל ייעשה כדי לאפשר את הצלחת הדבר - להבטיח את ההצלחה הן אי אפשר - מוטלת החובה עלי, בראש וראשונה, להשתקע

בעניין ראשי ורובי. עד היכן מגיע פירושו של הדבר – נורא לשער. אם רק תצליח עבודה זו, ואם באמת נאמר לפרוש רשתנו על ערים אחרות, הרי זה נסיעות, וכתובת מכתבים וטיפוח קשרים – עמל בלי סוף. ואם אוסיף לזה את האפשרות הקרובה מאוד, כי קפלנסקי יעזוב לשנה הבאה את לונדון וכי כל המשא של עבודתנו הפוליטית יפול עלי – אולי לא רק עלי, אם יתחנכו בינתיים אנשים אחדים, אך בכ"ו, בראש וראשונה עלי – תבין מה אומר לי כל זה.

כבר עכשיו, תחת עקת העבודה העיתונאית, עבודת קפלנסקי וענייני "פועל-ציון" נשארו לי לפליטה, לשם הלימוד, רק אותן שעות שאני מוכרח לבלות בביה"ס בשמיעת מינימום ההוצאות הדרוש. וזה מגוחך. אתה קורא ודאי פי עשר ממה שאני קורא. אין כל ספק, כי גם דב לומד וקורא עכשיו הרבה יותר ממני. את שאיפותי להשיג את המטרה שאתה ניסתתה פעם – השכלה כללית וכו' – זריתי הלאה זה כבר. על מקסימום חדלתי לחלום. קבעתי לי מינימומים אחדים, וגם אותם איני עלול להשיג, אם ימשך המצב כאשר הוא עכשיו. ובכן, קודם כל יורדת מעל הפרק בהחלט גמור שאלת השיבה לארץ בסתיו הקרוב. ראשית משום שאם אני מלקט רק פירורי השכלה, צריך להאריך את הזמן, שמא יצטרפו גם הפירורים למשהו. שנית, משום שאם באמת יצא איזה ממש מכל האוטופיה ה"פועל-ציונית" באנגליה שהייתי לעיל – אני מוכרח ומחוייב וצריך להישאר. שלישית, אינני חושב שענייני העיתון פשוטו עד כדי התגשמות. לפניך מכתבו של ברל.¹⁷ כל הטעמים הנימוקים והחששות – שלי הם, אשר כתבתם לברל לפני כמה זמן, והוא מחזירם לי בשינוי לשון – אגב, בלשון יותר יפה, כיד ברל. אני אוכל להיות או המנהל של העיתון – ואז לא אכתוב כלום – או העובד במערכת. אבל לא אני האיש שיכתוב מאמרים ראשיים כל יום ויום. איש כזה, אנשים כאלה, עוד אין לנו. ראה את ה"קונטרס": מי מאנשינו, חוץ מברל, כותב בו? ואיזה הבדל בין רשימה של ברל שנכתבה מתוך דחיפה פנימית ובין רשימתו שנכתבה משום שמוכרח היה לפתוח את ה"קונטרס" במשהו. מה יש לדבר? יוצאו לע"ע את ה"פנקס" מדי שבוע. בקיצור – אני חושב שלא אשוב לארץ. אך יש עוד די זמן: עוד חמישה-שישה חודשים.

מצבנו הכספי טוב עכשיו. את השנה התחלתי בחוב של 105 ל"ש. עכשיו מגיע החוב רק ל-55 ל"ש, וז"א 50 ל"ש כבר שילמתי. המאירובים [הורי צפורה] שלחו לנו מזה 10 ל"ש, גם וולודיה כ-10 ל"ש. הוצאות המשק שלנו אינן עולות על מה שהייתי מוציא לבדי לענייני משק, אך ישנן עוד הרבה הוצאות אחרות, והן כפולות. לצפורה לא שיחקה השעה בהשגת שיעורים. בכ"ז אני בטוח בהחלט גמור, כי יעלה בידינו לסדר שלשנה הבאה תלך צפורה לרדינג. היא היתה שם כבר והמקום בדרך

17 מכתב ב"כ בעניין ייסוד עיתון ההסתדרות והצעת-תביעתו כי מ"ש יצטרף אליו בעשייה זו, שצירף מ"ש למכתבו לא"ג, לא אותר.

כלל טוב בעיניה. בשנה וחתיכה אפשר לעבור שם קורס עיוני של חקלאות כללית ושני קורסים מיוחדים לחלב ועופות. אך על זה תכתוב היא בעצמה, בחייה ובחיי. את המכתב הביש-גדא הזה צריך לגמור סוף סוף. מים מלא הוא על כל גדותיו. ושוב - הרבה דברים אינם מתאימים בו למציאות הנוכחית. הביקורים אצלנו, הערבים בקלוב, הקריאה עם צפורה - כל זה ירד עתה עד למינימום. אין פנאי וחסל. רוב ערבי השבוע שב אני הביתה מאוחר-מאוחר. יש שאחר השיעורים רץ אני לישיבה ורק משם הביתה לארוחת חצות. למה שמוכרחים!

אני צריך עוד לענותך על דבר אחד. אומנם קיבלתי מיהודה חבילת "פנקסים" והוספות להם. שום סימן חי לא היה בחבילה, כי השולח הוא יהודה. שום הוראה להעבירם אליך לא היתה. מן ה"פנקסים" האלה לא יכולתי ולא אוכל להיפרד, ועליך להזמין לחוד. אני כבר נופתי ביהודה שלא שלח לך לחוד. לי הם נחוצים בתור סֶפֶרְבוֹצ'ניק [רוסית: מדריך, ספר עזר] על כל צעד ושעל - להרצאות ולכתיבה. ואשר ל"ארבייטענדע א"י" - מתפעל אני מעט מאוד מזה שהחברת יצאה בלי חומר על הוועידה (אגב, ה"פנקסים" לא היו ע"ד הוועידה; זה היה החומר שהוכן לוועידה). לירחון כ"ארב. א"י" מותר היה להיות קשור עם מערכת ה"פנקס" ולא להיזקק למה שמקבל פעם ביובל משה שרתוק היושב בלונדון מאחיו יהודה. לכל בטלנות יש גבול, ויש בטלנות שאסור לרחם עליה. אני, עכ"פ, לא ארחם.

את מכתבך האחרון קיבלנו אתמול.¹⁸ את רוב הדברים על הגדוד כתבת בפעם השנייה. אך היו גם דברים חדשים, ובעבורם היתה החזרה כדאית מאוד. 15 ל"ש מברל קיבלתי במהירות הבזק. איש! לא כתבתי כי בזמן האחרון נוספה עוד צרה - ה"קונטרס", החתימה וכו'. כבר שלחתי לארץ 6 ל"ש. וגם דורשים עזרה. שלחתי כבר שלושה תרגומים. למקורות לא היה זמן. אני החלטתי לא לעבור את גבול הגיליון הזה ויהי מה. את המכתב הזה שלח ליעקב¹⁹ (כבשנה) ובקש אותו לשלחו לוינה.

די, שלום ונשיקות לכם לכולכם.

משה

18 שני מכתבים שכתב א"ג למ"ש מ-4.2.1923 ומ-22.4.1923 שרדו ואין לדעת אם כתב עוד. נראה שכאן מדובר במכתב השני. מן המכתב הראשון הובאו 8 שורות בלבד ב*חביון*, עמ' 296 ואילו המכתב השני לא הובא שם כלל. המכתבים מובאים בנספחים 5 ו-6.

19 יעקב כבשנה (עצמון). ר' עליו יל"א, יל"ב.

1923

משה וצפורה שרת בחברת קבוצת לומדי עברית

גאולה, לונדון, 5 במאי [1923]

המכתב הזה רק לך. אבל לא עלי ולא עליך, אלא על נערה אחת הנוסעת השבוע מכאן לארץ. כמדומני שכבר כתבתי, כי שתיים ממכרותינו ותלמידותינו כאן עתידות לעלות - זוהי אחת מהן. חבילתן התפרדה בשל איחור התעודה של השנייה. שם העולה עכשיו - שרה רוזנגרדן. יש לה כבר שתי אחיות בא"י. האחת שאני מכיר, נערה-מרגלית, עומדת כנראה להינשא לשמחוני (הקיטע) בעין-חרוד.¹ זו הנוסעת עכשיו היא אחותה הקטנה. היא פקחית מאוד, תקיפה באופיה, קצת-קצת שטוץ'קה [רוסית: מפולפלת], אבל בכ"ז נערה טובה מאוד, עליות-חיים ומלאה כוחות.

מה תעשה בארץ - מי זה יוכל לומר עתה. היא תחפש משרה, יש לה גם משיכה - אולי שיטחית - לעבודה. אינני חושב שאת תוכלי לעזור לה. אך אנחנו פה היינו בידידות ובזמן האחרון היתה מבקרת אותנו לעתים קרובות, וצפורה היתה עוזרת לה בעברית (מוֹרָה - דוד הכהן), ולכן כשתבוא לתל אביב ישנה במקצת חובה על אחותי להתעניין בה.

בא"י יש שאט-נפש ידוע לשפה האנגלית, ועולה הבאה מאנגליה עלולה אולי לסבול מזה. אני רוצה שתדעי שיש פה, בלונדון, גולה יהודית כגולה שיש בוורשה או בוילנה. ויש פה בנות-ישראל כשרות וטובות כבכל עיר ואם בישראל, וזוהי אחת מהן. ואם היא תיבדל באנגלית שלה ובקצת "נימוסיה" מחלוצה ממזרח אירופה - אין בזה שום רע מוחלט, ואם יש - פחות מכל בה האשם. נשיקות רבות לך, יקרה שלי.

משה

המגילה של יהודה נתקבלה ונבלעה.² לאמא נשיקות.

1 רבקה רוזנגרדן. מתנכת. נישאה לדוד שמחוני, מפעילי המשק.

2 "המגילה", שבה תיאר יהודה בפרטות את ועידת ההסתדרות השנייה (20.2.1923-7), מובאת בנספח 7.

5.5.1923

ברל,

בהמשך למכתבי הקודם רצוני להוסיף רק זאת. אינני רוצה - לע"ע - לשוב לארץ בשנה הבאה. אני מגדיל עתה את אוצר ידיעותי רק קמעא קמעא, כמלקט פירורים. הרי שאם אדחק את הקץ אבוא לקוי מהרבה בחינות. זאת ראשית. שנית, רק בזמן האחרון עלה בידינו כאן ליצר עובר של סניף פועלי-ציון חדש, דובר אנגלית, המבטיח דבר-מה. עיקר העבודה תתחיל רק בסתיו, ואפשר מאוד שתתפשט על פני ערים אחדות. אם לא אתמסר לזה לשנה אחת - יהא גורל הניסיון הזה כגורל רבים שקדמו לו: קפדה בלא עת. שלישית, אינני רוצה לשוב בלי צפורה, לנו ברור כי את השנה הבאה תבלה ברדינג - בעבודה חקלאית ובלימוד. אשר לעיתון - איני רואה תקווה להתגשמותו בשנה הבאה. לעיתון צריך להתכונן כדבעי, צריך לטכס עצה ולמצוא כסף - ליצור קרן מיוחדת לכך, ובאמצעים מיוחדים. איך יקום הדבר - נסתם ממני.¹

כתיבתך הערה והערענה מדי שבוע בשבוע,² הלשד שבתוכן והשטף בלשון - כל אלה מרנינים מאוד ומבשרים טובות לעיתון.

אני חוטא ל"קונטרס"³. ידעתי זאת, אך היה נא בטוח כי אני עושה my best (סימן השאלה היה מיותר). ואם best זה עלוב הוא מאוד - לא בי האשם.

אני מצרף קטע מ-Jewish Chronicle.⁴ מי מסר להם את הדבר, איני יודע. מן החוברת קכד מתחיל ה"קונטרס" כנראה לצאת מן המצר אל המרחב. אגב, אליהו בלי ספק נכשל בטעות גסה מאוד. לא ישוער, כי רק 10% מהמיסים בגרמניה יבואו מידי בעלי הרכוש. אליהו תירגם כנראה את המונח Einkommenssteuer, (Income Tax מס הכנסה) "מס המשכורת", ואת זה פירש פשוטו כמשמעו: משכורת - להוציא הכנסה שהיא בבחינת רווח או רנטה. אני כותב לו על הדבר.⁵

1 הגיליון הראשון של "דבר" יצא לאור כעבור שנתיים, ב-1.6.1925.

2 ב"קונטרס" - מאז התחדשה הוצאתו לאור בפברואר 1923 (בחוברת כק).

3 נראה שב"כ טען שמ"ש לא עשה דיו בהפצת ה"קונטרס".

4 שבועון יהודי רב מוניטין, נוסד בלונדון ב-1841, נטה אהדה לציונות. הקטע הנזכר לא אותר.

5 ברשימתו "מכתבים מגרמניה" ("קונטרס" קכד, 20.4.1923), כתב א"ג:

השינויים שבאו בשלטון לא הביאו לידי שינוי המצב בגרמניה. שער הכספים המשיך לרדת וניצול המדינה כולה ע"י בעלי הרכוש גבר עוד יותר עם הגיעם לשלטון. סכום המיסים הנגבה ממיסי המשכורת הנהו עתה כ-90 אחוז מכל המיסים. ז"א הפועלים והפקידים נושאים על עצמם 9/10 מכל מיסי המדינה. ובעלי הרכוש - אך 10 אחוז.

עוד הערה: אחר כל הכתוב ב"קונטרס" על "מאורע השבוע ב"פ"ו" אין להציל פרטים ברורים ומדויקים – מה אירע. נוסף על הכל, וקודם כל, צריך היה לבוא סיפור המעשה בקצרה.⁶

בקשר עם העניינים בעתלית.⁷ הלכתי עם בר-כוכבא – עפ"י בקשתו – אל וולטר כהן⁸ מנהל ענייני האק' בורד, לדבר על הלוואה למשרד העבו"צ. האיש עושה רושם טוב, מקשיב וצלול דעת, גם לא צרמות. התאונן מרה על עתלית. אמר, כי באי-כוחם (קסל⁹ ובורדין¹⁰) כרתו חוזה עם בעלי המקום, שעפ"יו הכירו כי אין פיטורי פועלים נעשים אלא בהסכמת המועצה המקומית. דבר החוזה הזה נודע להם רק בדיעבד. לדידם זוהי שאלה שבעיקר, הם חברת מניות, שהתחייבה לנותני הכסף לנהל את ענייניה בארץ על טהרת העיסוקים, ואלה, הסוחרים האנגלים לא יסכימו כי שלטונם בעסקם יוגבל ע"י חוות-דעתם של הפועלים. הם צריכים להקטין את העבודה ושלושים איש צריכים ללכת. אמרתי לו, כי אין לדון בשאלות בהפשטה, אלא על יסוד "המציאות הא"ית". ומציאות זו מחייבת חלוקת העבודה שישנה בעין בין מספר פועלים יותר גדול מזה שהיה ממלא אותה בעבודת זמן מלא (full time); שאם לא כן, משבר חוסר העבודה הקיים יהיה חמור שבעתיים, וכל "הבעלים" בארץ יסבלו ממנו וישאו את האחריות. אמר, כי הוא מבין זאת היטב, אלא שזהו עניין לסידור ולהסכמה למעשה. אך הסכסוך הוא עתה בנוגע לעיקר. וגם למעשה לא הרי יפו כהרי עתלית, ששם הם מספיקים לפועלים דירה, מים(?) וריפוי; נמצא, שאם אומנם ישלמו ל-60 פועל רק את השכר המגיע ל-30, הרי בהוצאות דירה, מים וריפוי יוציאו את הסכום הכפול מכפי שצריך. העניין רציני מאוד בעיניהם, ואם לא יגיעו פרנק¹¹

6 מדובר בהתנגשות אלימה בין פועלים ושוטרים ערביים, שהתחוללה בעקבות סכסוך עבודה.

7 במדור "בעבודה" ב"קונטרס" קד דווח כי בתעשיית המלח בעתלית: הפועל היהודי הולך ונחקק כאן מן העבודה. כיום – מספר הפועלים העוסקים בתעשיית המלח הוא כרביעית ממספר הפועלים האחרים. ההנהלה המורכבת מב"כ ה"ועד הכלכלי" (אקונומיק בורד) ויק"א, ממשיכה בדרך זו, ובסוף מרס רצתה לפטר גם את מעט היהודים העובדים כאן ולהכניס במקומם אחרים. דבר זה לא עלה בידם הפעם, הודות לחוזה שישנו, המחייב את ההנהלה להעסיק בעבודה את הפועלים שכבר נתקבלו. [...] בזמן האחרון, אחרי כל ההבטחות – הכניסו שוב 70 פועלים בשעה שמאות משלנו נאנקים מחוסר עבודה. בהנהלה נמצאים: מר קסל, המפורסם בתור "ציוני טוב", מר רוזנפלד ב"כ יק"א ומר גולדווסר ב"כ האקונומיק בורד. כל אלה אנשים מכובדים ומקובלים ב"חברה". כל אלה עוסקים כאן בבניין הארץ. אולם בניין הארץ והעסקת פועלים עברים הם כנראה דברים שונים.

8 ולטר שמואל כהן (1870-1960). מזכיר המועצה הכלכלית לא"י שהוקמה בלונדון ע"י ח"ו ב-1920 ומנתה עשרים יהודים אנגלים, לאו-דווקא ציונים, כדי לייצג בענייני פיתוח בא"י.

9 ישראל קסל. ר' עליו יל"ב.

10 לא זוהה.

11 אנרי פרנק (1878-1937). מהנדס יליד פריס. מ-1903 בהנהלת יק"א ואחראי לניהול מושבות הברון. אח"כ ממנהלי פיק"א.

וגולדוטר¹² לידי הסכם עם ב"כ הפועלים I am very much afraid we shall have to close shop - זאת אומרת יוכרחו להפסיק את העבודה לגמרה. ועל-כן if you have any influence with your friends there - טוב תעשו כי תכתבו להם ותסבירו את המצב. הנה, אנחנו דנים בשאלת הקמת ב"כ למלט (יג'ור).¹³ החלטתנו תהיה מושפעת הרבה מתוצאות עניין עתלית. עד כאן שיחתנו איתו.

באתי הביתה ומצאתי את ה"קונטרס", ובו הכתבה מעתלית. על הסכסוך והשביתה - אין מילה. רק רמז. כנגד זה - עניין העבודה הערבית. אני תירגמתי את הכתבה כלשונה ושלחתי לוולטר כהן - לשם אינפורמציה. הן צריך האק' בורד לדעת מה כותבים עליו. אך מדוע זה אין עניין השביתה מסופר ב"קונטרס" כראוי? אגב, לרגל אותה השיחה התברר לנו - ע"י קריאה בגוף פרוטוקול אחד - כי בפעם פעם לפני הנהלת הבנק הקואופרטיבי השאלה, אם להלוות כסף למשרד העבו"צ, חיווה הופיין¹⁴ (שהוא אחד מחברי המועצה) את דעתו, כי עדיין צריך לתהות על קנקנה של הסת' פועלי עבו"צ ובניין, אם קואופרציה היא זו; הוא, הופיין, טרם הגיע לכלל דעה בנוגע לדבר. אין פרצופה של ההסת' מחזור לו עדיין, והדבר צריך לימוד. שמור לו את הדברים האלה, ירובעל.¹⁵ הן אתה וקרן. ב"פועלי ציון" - הסניף הקיים - העניינים יגעים, יגעים. חסין התפטר בהחלט, וכך המאזניים שבי הוכרעה בהחלט לחובתו.

שולי הגליונות לנשכחות.

את מכתבך¹⁶ נתתי לקפלנסקי. א"א היה אחרת. פגעה בו שאלתך: "מה דעתך בדבר העברת ק' לא"י בקשר עם אחד המוסדות". ק' כדרכו - בגלוי וכיסוי - רמז כי הן אמר לא פעם שנכון הוא לעבור לארץ; עליכם להכין לו מקום, ולא לשאול שאלות-תם. אומנם, בעצם, מתכוון הוא ללכת בשנה הבאה מפה לאירופה ורק אחרי זה יחשוב על א"י אך בכל מקרה אתם צריכים הייתם לסדר את בואו. פלר סיפר פה, כי אהרונוביץ¹⁷ עומד להתמנות לסגן מנהל של הבנק [בנק הפועלים]. על זה חרה לו מאוד. אם יש אפשרות לקבל משרה משתלמת - לוקחים את אהרונוביץ.

12 נציג ה"אקונומיק בורד" בתעשיית המלח בעתלית.

13 בי"ח ליצור מלט בנשר. הוקם ב-1923 והחל לייצר ב-1924.

14 אליעזר הופיין, אז סגן מנהל בנק אנגלו-פלשתינה. ר' עליו יל"א.

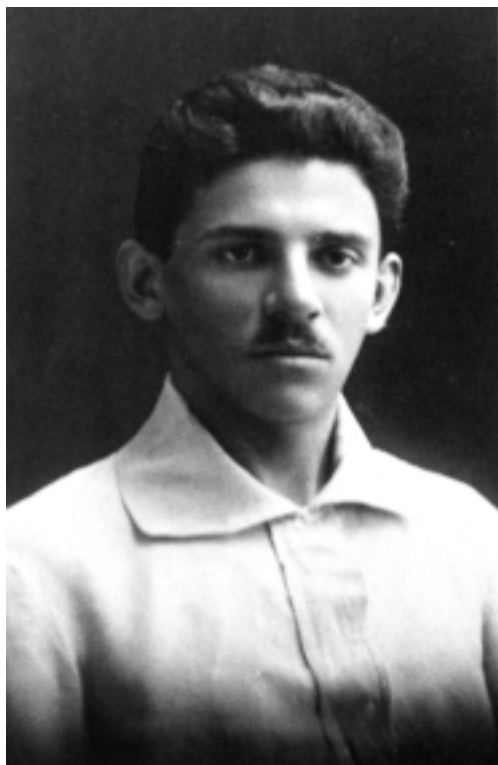
15 "ירובעל" - שם עט של ב"כ ברשימותיו ב"קונטרס".

16 מכתב ב"כ לא אותר.

17 יוסף אהרונוביץ' (1877-1937). עלה ב-1906. ממנהיגי הפוה"צ ועורך בטאונו "הפועל הצעיר". ממייסדי וראשי ההסתדרות הכללית, בנק הפועלים ומפא"י. מנהל בנק הפועלים עד יום מותו.

אתה שואל במכתבך על איזו "ועדת קימוצים"¹⁸ אכן בעל זיכרון אתה ואיש תמים. פה ניסו לעשות קימוצים קטנים בלי כל ועדה. אך רק פקידים קטנים אחדים הלכו. גדולים אחדים שניסו לפטרם מחזיקים בקרנות המזבח ועודם על כנם. מיהודה קיבלתי מכתב על הוועידה - 72 עמוד! אם היתה פעם ועידת פועלים בעולם שזכתה למכתב כזה - איני יודע.¹⁹
שלום לך,

משה

יהודה שרת

18 קימוצים בהוצאות בהנ"צ בלונדון. ר' מכתב 203 הע' 15.

19 ר' נספח 7.

אליהו,

[לונדון, מאי 1923]

אני שולח לך סוף סוף את מכתבו הנפלא של יהודה.¹ הוא נתקבל לפני כשבוע. כמו כן את רשימותיו בעת הוועידה,² אשר רק קצתן קראתי. וגם את מכתבו של ברל, אשר אמרתי לשלחו אליך עם מכתבי, אלא שלא עלה בידי אז - התהלך מיד אל יד.³

אתה יודע בוודאי, כי דב עומד לנסוע להמבורג, לכנסיית האיחוד של וינה ו[האינטרנציונל] השני.⁴ אחה"ע עמדה על זה, שבתוך צירות "הברית" הפעם יהיה צירה. קודם חשבו שיסע בלומ[נפלד]⁵ או בן-צבי - אך לא עלה הדבר. החליטו למלא את ידיו של אחד החברים שבחו"ל - והבחירה נפלה על דב. הדבר חשוב לא רק בכלל, כ"א גם מטעם רישמי ומעשי. על הפרק בהמבורג תעמוד שאלת כניסת "פועלי ציון" לאינטרנציונל המאוחד - לא עצם הכניסה, כי אם צורתה - אם כגוף עולמי, בין-ארצי, או כסניף ארצי - א"י. כמעט ברור, כי יתקבל האופן השני - עם נתינת האפשרות לחלקי הברית שבחו"ל להתרכז סביב ביאת-הכוח הא"יית, כיוון שהם Orientiern sich nach Palestine [גרמנית: ממוקדים בא"י], כמבטאו של פריץ אדלר.⁶ מובן שאנחנו צריכים לדרוש את האופן הראשון, כך עכ"פ העמדה הוותיקה של פועלי-ציון - אם כי באופן השני ישנם יתרונות עיקריים לדעתי - אך הרוח השוררת היא בהחלט בעד סינוף לפי הארצות כיוון שמלחמת המעמדות

1 ר' נספח 7.

2 יהודה היה אחד מרושמי פרוטוקול הוועידה. מחברות הרושמים שמורות במכון לבון. תדפיס הפרוטוקול בצירוף מקורות נוספים יצא לאור ע"י הסת' העובדים הכללית ב-1968 בעריכת מרדכי סבר.

3 המכתב לא אותר.

4 במאי 1923 התקיים בהמבורג כינוס איחוד שני אירגוני פועלים: "האינטרנציונל הוינאי", שנוסד ב-1921 ע"י המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות של אוסטריה, גרמניה, רוסיה, אנגליה ושווייץ (כונה "האינטרנציונל השניים וחצי"), ו"האינטרנציונל השני", נוסד ב-1889, התפורר בשנות מל"ע-1 וחידש פעילותו ב-1920, ודגל בדמוקרטיה פרלמנטרית. מכוח האיחוד קם "אינטרנציונל הפועלים הסוציאליסטי". הברית העולמית של פוע"צ, ואיתה אחה"ע, הצטרפו לגוף זה.

5 אפרים בלומנפלד (דוד בלון). ר' עליו יל"ב.

6 פדרריק אדלר (1879-1966). ממנהיגי המפלגה הסוציאליסטית האוסטרית. מזכיר האינטרנציונל הוינאי. כמחאה על מל"ע-1 רצח את ראש ממשלת אוסטריה, נידון למוות ונחנך ב-1918. בילדותו הוטבל לנצרות.

spielt sich ab in rahmen eines Staates, und nicht eines volkes
 ניטשט בין מדינות, לא בין עמים], שוב כדברי הנ"ל (אני מצטט עפ"י זיכרון מדו"ח
 שקראתי על השיחה בין לוקר⁷ ואדלר בנידון זה).
 לדב כתבתי מכתב יסודי אחד בנוגע לשאלת לונדון-ברלין, ולא אֶשְׁנָה. ביקשתי
 את דב להעביר את המכתב אליך.

אליהו, נדמה לי שבמאמריך על גרמניה ("קונטרס" קכד) נכשלת בטעות אחת.
 ואם טעות היא – הרי שאינה פעוטה. אתה כותב שם, כי 90% אחוז מן המיסים הנגבים
 באים ממס המשכורת, ורק 10% מן הרכוש. הייתכן הדבר? אפילו לִסְלֵם⁸ נלחם
 בזמנו נגד עוול קטן מזה, כמדומני. אך אני חושב שאתה טעית בתרגומך
 Einkommenskuer "מס המשכורת", בעוד שבאמת זהו "מס הכנסה", הכנסה משכר
 עבודה והכנסה מרכוש – רווח מסחרי, רנטה, הכנסה מהקרקע וכו'. ייתכן מאוד
 ש-90% מהכנסת המדינה באים ממס ההכנסה ו-10% ממיסים אחרים, ובמס ההכנסה
 חייבים בעלי רכוש כפועלים ופקידים. ואם כי מהבחינה היחסית ודאי שרובצת על
 הפרולטריון מעמסת מס יותר כבדה, שאלה היא בעיני אם הוא הדין מהבחינה
 הסכומית. ענני נא על הדבר.

אגב, גם "מס המשכורת", אינו מונח הולם. נדמה לי, כי כשם שמבחינים
 בגרמנית בין Lohn ו-Schali ובאנגלית – wage – salary, כך עלינו להבחין
 בעברית: שכר – משכורת. שכר הוא מושג יותר כולל, ובו בזמן הוא כינוי לגמול
 העבודה שמקבל הפועל היומי או השבועי. משכורת מקבל פקיד – חודשי ושנתי.
 ובארץ חידשו בזמן האחרון מונח פראי בהחלט: השוואת המחירים. אפשר לחשוב
 שדנים על מחירי צורכי האוכל או כיו"ב. מחיר=pri=price=צֶנָה [רוסית]. הדבר
 בא משום שמעיקרא נתעורר הוויכוח על יסוד המחירים שעל פיהם היו מתקבלים
 החוזים ע"י המשרד, אך הן עתה זהו ויכוח על שוויון השכר.

וכיוון שאני דן במונחים – איני יכול לעכל את "פועלי הרכבת" ואת "בניין
 הרכבות". רכבת=zug=train=פּוּיֶז [רוסית], מסילת ברזל=Eisenbahn=railway
 =לְזִינְה דוּרוּגה [רוסית]. מה שאנחנו קוראים פועלי רכבת נקרא בעולם:
 Eisenbahnern, Railwaymen, זֶ'לְזוֹדוֹרוֹזְ'ניקי. כנגד זה שמת אני על עלייתה

7 ברל לוקר. מראשי פוע"צ. ר' עליו יל"א.

8 פרדיננד לסל (1825-1864). מדינאי, סוציאליסט והוגה דעות גרמני יהודי. הושפע מקרל מאקס,
 אך פיתח תורה משלו, שהדגישה את חשיבות אגודות הפועלים השיתופיות כאמצעי להגשמת
 הסוציאליזם בדרכי שלום. עמד בראש האופוזיציה של הפועלים לרה"מ אוטו ביסמרק. סייע
 בהקמת "אגוד הפועלים הגרמני הכללי" ב-1863 שממנו צמחה המפלגה הסוציאל-דמוקרטית
 הגרמנית. נהרג בדו-קרב.

וקליטתה המהירה של המילה המוצלחת "האיגוד" (בן-גוריון).
 ב"קונטרס" תמצאו את תרגומי: מאמר של הילפרדינג על הרור⁹ – כשתירגמתי
 לא ידעתי כי יקדם לו מבול של מאמרים על אותה השאלה; מאמר טוב של אנג'ל –
 על צרפת והכושים;¹⁰ קטע של בריילספורד,¹¹ ועוד. אני מתכוון כמה ימים לכתוב
 משהו על ועידת I. L. P. שהיתה פה בפסח, ועדיין לא עלה בידי. פוליטיקה אני קורא
 עתה רק קטעים. מאמר טוב ומקיף בשאלת השביתה החקלאית בנורפולק¹² אף אני
 לא מצאתי. מה שקראתי, פירוים פירוים בעיתונים, שבועונים וירחון אחד.
 ה"ניישן" החליף עתה את בעליו ואת עורכו, נעשה ליברלי רשמי. כל הכותבים
 הנעלמים, שהיו אנשי ה"ליבור", והשתמשו ב"ניישן" כמו בבמה חופשית כמעט,
 הפתוחה לכל דעה רדיקלית, יצאו בדימוס יחד עם מְסִינְגֶם,¹³ העורך הקודם.
 אני אשלח לך את ספרם של הַוּבִיִּים¹⁴ על הטרייד-יוניונים. הספר גדול
 ועצום-חומר. בכ"ז – כדאי לעבור דרכו.

משה

9 "קונטרס" קכה, 27.4.1923.

10 "קונטרס" קכט, 25.5.1923.

11 "קונטרס" קכז, 11.5.1923.

12 "בפברואר 1923 אירעו שביתה והשבתה של פועלים חקלאיים בנורפולק, שם ירד השכר לדרגת רעב מחמת המשבר, כמו ברוב המחוזות החקלאיים. הסכסוך הסתיים בפשרה" (קול, עמ' 407).

13 לא זוהה.

14 Webb, Sidney & Beatrice, *The History of Trade Unionism, 1666-1920*, London 1920

דביק,

[לונדון, 18.5.1923]

אני שולח את המכתב והלוטה בו להמבורג,¹ ואם לא תופיע שם - ישלחם קפלנסקי לוינה.

הלוטה הוא מאמר או תזכיר על ההסתדרות.² חסר בו הפרק האחרון - על רעיון "התְּכָרוֹת"³ והצעדים הנעשים בכיוון זה. הדבר יודפס בוודאי ב-Palestine, אך זה לא חשוב. זה ישמש כתזכיר ב-Labour Research Dept. ולעוד תפקידים כגון זה. תעִיף עֵינְךָ בו. יהיה בעִינֶיךָ כדבר לא גמור ולא לְטוֹשׁ. תוֹךְ כְּדִי לְטִישָׁה וְדֹאִי שִׁיתְקַצֵּר. תְּחֹזֵיר לִי בְּהִקְדָּם אֶת הַחוּמֵר עִם הָעֲרוּתֶיךָ - מֵהָ יֵשׁ לְהוֹסִיף וּמֵהָ לְהֵאִיר. אַחֲרָת. זָכוּר, כִּי אֶת הַכָּל אֵי-אֶפְשֵׁר לְהִקְיָף. חֹבֵרוֹת עַל הַחֻקְלָאוֹת אֲנִי שוֹלֵחַ לְוִינָה.

משה

היה איש וחבר, וכתוב מילים אחדות על המבורג.⁴
בידי קפלנסקי שני העתקים של התזכיר הנ"ל. החלק הראשון מקוצר בו.

1 נציגי "הברית העולמית" של פוע"צ בקונגרס איחוד שני האינטרנציונלים הסוציאלי-דמוקרטים, שהתקיים בהמבורג, היו: אלפרד ברגר, ד"ה, ברל לוקר, ש' סוקל, שלמה קפלנסקי, זלמן שור ואנשל רייס.

2 לא אותר.

3 החברות הכלכליות של ההסתדרות העובדים.

4 "מרשמי המבורג", כתבה על קונגרס המבורג פרי עטו של ד"ה, המשתרעת על פני 7 עמודים, התפרסמה ב"קונטרס" קלב, 15.6.1923.

רבצ'קה יקרה,

לונדון, 7 יוני [1923]

כל עוד עומדת שאלת השנה הבאה שלכם תלויה – בהכרח תעסיק אותנו בכל מכתבינו. על זה אין להתרעם. אין דבר. אך טוב-טוב היה אילו היינו מחליטים שעה אחת קודם.

אני מודה ומתוודה לפניך, כי השאיפה להביאכם הנה נעשתה לי *idée fixe*, וכי טובתו של דב היא לנגד עיני. בו-בזמן אני אכול כמה ספקות וחששות, כי הסכנה הכרוכה בצעד זה חמורה מאוד מכמה פנים – שאלת הפרנסה, הספק אם אפשר בשנה אחת, ולו גם בעזרת התמידיה, לרכוש בלונדון דבר-מה מסוים, ואם יוכל דב לחסוך לכך די פנאי מעבודות ציבוריות שונות ומענייני פרנסה. אעפ"כ נדמה לי כי אני צודק, ואין לי דרך וברירה אחרת בלתי אם לכת אחרי דמיוני.

את כותבת: "עד עתה לא קיבלנו תשובה על מכתבו של דב".¹ לאיזה מכתב את מתכוונת? אם למכתבו הארוך ע"ד תוכנית ברלין² – הרי עניתי על זה במכתב יסודי מאוד. האומנם לא קיבלתם אותו? ואם למכתב הקצר בנוגע לנסיעה להמבורג ועוד, הרי דב עצמו פותח שם: "אל תקווה לתשובה כ"כ מהירה על מכתבך האחרון", מודה הוא בזה שעלי לחכות לתשובה ממנו ולא להפך.³ ואני מחכה. בייחוד – לאחר שזרק דב רמז מברלין, כי דבר-מה חדש חל במסכת התוכניות.

בנוגע לעניין החדש שצץ בינתיים – ביאת כוח להסתדרות – חושב אני: אם העיקר הוא עבודה ב"החלוץ" וקניות כלים וחומרים – ברלין הוא המקום. אך אם העיקר הוא כסף, מכירת מניות וכיו"ב – שוב לונדון ולא ברלין המקום. אך לעצם הדבר מסכים אני שיש בעבודה זו כדי להכריע בשאלה. לא משום שצריך הדבר להכריע כ"א מפני שכך הוא.

עוד הערה קטנה בנוגע לפרט אחד, את כותבת: "אם גם שנה אחת יישאר שם [בלונדון] יחפץ שהלימוד יישא אופי מסודר, לא ביקור הרצאות בעלמא. וזה כרוך

1 מכתב רבקה לא אותר.

2 מכתבו של ד"ה מ-10.4.1923, שם נאמר: "הקורבן שאני מקריב בעוברי לברלין הוא לאין שיעור יותר קטן מזה שרבקה תקריב בעוברת ללונדון".

3 במכתב הקצר מ-9.5.1923 נאמר: "בשאלת ברלין [או] לונדון עוד אכתוב, כמובן. אני חושב כי את הפתרון המוחלט של השאלה עלי למסור לוועד הפועל או למשרד לעבודות ציבוריות. עבודה הסתדרותית בחו"ל תוטל עלי על כל פנים ועלי להתחשב איפוא בהחלטתם".

הן בבחינה, דבר לא קל ולא פשוט". ובכן בזה אתם טועים, אין כל צורך בבחינה כדי לבלות שנה תמימה בכתלי בית ספרנו (הוא ולא אחר) בלימוד מסודר. בחינה דרושה רק למי שיש בדעתו ללמוד שלוש שנים ולקבל degree.

על שאלותיך יש בידינו תשובות רק על פרשת הנגינה, אשר לענייני חינוך – עוד נחקור. וגם בענייני נגינה מצרף אני בזה מען של גברת אחת ממכרותינו, מורה לנגינה, אשר תשמח לענות לך בפרוטרוט ובתבונה על כל שאלותיך. היא גרמניה (יהודיה, כמוכן) ואליה תוכלי לכתוב גרמנית ולהשתמש בכל אֶזון המונחים והביטויים הטכניים שיש בידך. אני מכיר בעיקר את אחותה של גברת זו, העלמה לֶסְקֶר (הן תאומות, ושתיהן לא צעירות, מאלו שהן כאילו מעבר ומעל לרעיון הנישואים). לסקר זו אף היא מן "המצויות אצל נגינה". ממנה התברר לי, כי שכירת פסנתר טוב לשימוש תעלה לכל היותר 1 ל"ש לחודש – סכום לא גדול לפי מידת התקציב החודשי פה. שנית, כי ספריות להשאיל תווים ישנן וישנן. שלישית, כי מורים יש ואף מן המובחר, ומי שאמנותו או מקצועו בכך – כמוך – מורידים לו במחיר. הוא הדין גם בהשכרת פסנתר. בנוגע למורה – השאלה היא על איזה בית מדרש את דוגלת. פרוספקט של הקונס[רבטוריון] – או academy כמו שקוראים לזה פה, כמדומני – אשיג ואשלח. יש צעירה ארץ-ישראלית, לְמֶשְׁקָה [יידיש: פתיה] שאין לה תקווה, הלומדת שם פסנתר. שם עולה הלימוד ביוקר.

אמא ראויה להערצה על אשר עוררה את שאלת עדה.⁴ איוו סקירה חדה ונכונה יש לה, לאמא שלנו. צפורה כבר כתבה להם על זה וגם אני אכתוב. לי בכלל קשה לכתוב. קשה לכתוב גם לכם. אני איבדתי כאילו הרבה חושים בזמן האחרון. יותר נכון – נקהו או נטמטמו בי כמה חושים. אל תכעסו עלי, יקירי, לא בי האשם. אני מייחל לקיץ – אולי יושעני מכל המועקה והמצוקה שאני נתון בהן. אחרי המכתב הארוך והנבוב קצת שכתבתי לאלהיו – פס ממני כל חשק לספר על עלילותי הציבוריות פה. כל המרץ וכל הכוח מוצאים כאילו על הנחת בסיס, ומטבעו של בסיס שאין הוא נראה לעין. ואולם ערכו הוא כי מחזיק הוא את הבניין עליו. אך בסיס הטמון בקרקע ובניין אין עליו – מה בצע יש בו? ומי יודע אם ייבנה דבר-מה על הבסיס שאני מתאמץ להניח.

דידס⁵ הזמין אליו את בר-כוכבא לשיחה. היה ידידותי מאוד, אך בעיקר פֶּלטוֹנִי. לא מחוסר רצון טוב, כ"א מחוסר יכולת to get anything done. הבטיח לצוות שוב

4 מדובר בהריונה של עדה.

5 ווינדהם דיס. ר' עליו יל"א, יל"ב.

במכתב על Sir Gilbert⁶ את חסדו ל-J.C.L.A.⁷ שאל לשלומך. אמר כי בשנה הבאה יקדיש מזמנו לעזרת הציונים. לע"ע מתחיל להתעניין בשאלות עיריה (!?) - אם להלכה או למעשה, לא ברור. עכ"פ, קושר לשם זה קשרים עם אנשי ה"לייבור". אומרים כי ייכנס למפלגה. הירצה פה הרצאה ודיבר glowingly [בהתלהבות] על הפועלים. אך הנה מצאתי את ה-J. Chr. [ג'ואיש כרוניקל] ואני שולח את הנאום. שומעו - לא אנחנו - אמרו כי רושם הדברים היה יותר חזק ממה שנמסר. שלום לכם, כיתבו. כיתבו.

משה

6 סר גילברט קלייטון, המזכיר הראשי של ממשלת המנדט אחרי ווינדסהם דידס (1922-1925). קצין מודיעין בריטי ואח"כ איש המשרד המדיני של חיל המשלוח הבריטי למצרים (E.E.F.) ב-1917-1919, ושל מינהל שטחי האויב הכבושים (O.E.T.A.) ב-1918-1919. התייחס לציונות באהדה מסוייגת. יום את פגישת ח"ו-פייצל ב-1918. היה מעורב בהחלטה לנתק את עבר-הירדן מא"י. ב-1928-1929 נציב עליון בעיראק, שם נפטר.

7 ראשי התיבות לא התפענחו. נראה שהכוונה למשרד לעבודות ציבוריות של ההסתדרות.

יקירי,

לונדון, 20.6.1923

כל הימים האלה לבי נוקפני על מה שכתבתי לכם בפעם האחרונה. אני חושש כי ציערתי אתכם מאוד ואני מתחרט מאוד על הדבר.

קודם כל - בנוגע לעדה. אברר את יחסי למאורע [ההריון]. אני חושב, כי לכתחילה לא צריך היה הדבר להיות, כי אפשר היה לחכות שנה, ביחוד שנה זו בחור"ל אשר תעבור לבלי שוב עוד. אך בדיעבד אין אני נוטה כלל להצטער ולהיעצב. אדרבה, אני גם שמח קצת. ורק דואג אני, דואג עד לכאב, לעדה זו הקטנה, הצריכה לעמוד בניסיון כה חמור ומסוכן.

ושנית - בנוגע אליכם. שוב לא אכחד, כי אני מצטער על חורבן התוכנית שלי, אשר טיפחתי באהבה והרבה תקוות תליתי בה. אך אני מודה עכשיו, כי כל השתלשלות המאורעות והצטרפות המסיבות הן נגדה, ואני מקבל על עצמי את הדין. אני דיפלומט רע מאוד בזה שאני מודה במפלתי בטרם שמעתי את ההודעה האחרונה מפם. אך נדמה לי, כי גזר הדין כבר נחתך ומה בצע כי אערים. בכל זאת חייבים אתם לכתוב. וְלֹאֲתָא אָנוּ מִחֶפְזִים.

מתחיל הקיץ ואנו הרי¹ תוכניות שגיאיות. כולן בגבול חופיו של אי בריטניה הגדולה.

כיתבו אמת - מה מצבכם הכספי, אם לא תכתבו - אשלח כסף. ואם תשקרוני עלי - ג"כ אשלח. שלום,

משה

לונדון, 21.6.1923

עדוץ'קה יקרה,

זה עתה באתי הביתה ומצאתי את מכתבך. טוב עשית, כי מיהרת לענות.¹ פיקדי אותנו עכשיו בידיעות תכופות, ולו גם קצרות מאוד, תלגרפיות.

עדוץ'קה, אל תכעסי. המחמאה שלך – "אתם הנכם באמת ילדים מצויינים. נוח לי וקל לי לכתוב אליכם", ציערה אותי מאוד. כי ממנה ראיתי שבינך ובין רבקה לא הכל כשורה.² ובכן, אם היה פעם קושי במכתבה של רבקה אליך, ואם היה בו משהו מן המרירות – כך אני משער – את עוונך את נושאת. אני רק רגע אחד התמרמרתי עליך על אשר נהגת חשאיות עד הרגע האחרון – ומייד שכחתי ושוב איני חושב על זה. חטאך לאמא הוא הרבה יותר חמור, ואין לתרץ את הדבר בטעם תכליתי – כי בדיעבד מוטב שדאגה פחות.

אך יותר מכל כבדה אשמתך ביחס לרבקה. העלה פעם על דעתך שכך יהיה, והתוכלי לתאר לעצמך עכשיו כי רבקה תהיה במצב כזה ואת לא תדעי ולא תשערי דבר עד לחודש או חודשיים האחרונים?³ ובכן לכה"פ אל תכעסי עליה עכשיו.⁴

1 זה מקרוב הפתיעה עדה את אחיה ואת אחותה בהודעה שהיא קרובה ללדת. מכתב מ"ש לעדה ותשובתה לא אותרו.

2 ב-13.7.1922, זמן-מה אחר בוא עדה לוינה, כתבה רבקה למשה:
על דבר היחס שנתהווה ואשר הולך ונקבע ביני ובין עדה, ביני ובין עדה ואליהו אוכל לומר בינינו: אני ודב – עדה ואליהו, לא אפרט לך. לא נעים לי לכתוב לך על זאת בשעה שאני יודעת, כי עדה אינה כותבת לך בכלל, ואיני רוצה ליצור אצלך איוו פנייה שהיא. תבוא ותראה. אחת אומר: הדבר רחוק מלהיות קל. הכל מתוח בינינו. לא על הכל מדברים, וכאשר מדברים – לא הכל אומרים. והדברים הנכחדים תחת הלשון מציקים, מציקים. בשבילי זוהי תקופה חדשה ורעה בחיי. החלה, התהוותה מבוא עדה, נחתמה התפתחותה בשוב עדה משרדינג ובעברה לגור עם אליהו. ועתה – התקופה עצמה. זאת היא מהפכה אשר כמוה לא היתה עוד בחיי – שינוי עיקרי ומוחלט ביחס ביני ובין עדה, אותו היחס אשר עמד תמיד למעלה ומוחוץ לכל ספק, והיה לי לסעד רוחני וממשי כל ימי. ככה הוא, ואת הנעשה אין להשיב. שילמתי במהפכה זו במיטב כוחותי במשך כל השנה הזאת – ימים ולילות של סערת דמים, שעות עבודה יקרות וחשובות. מתפלאה אני, כי עשיתי בכ"ז את אשר עשיתי ולא איבדתי את הבסיס מתחת רגלי לגמרי. איני יודעת, אם הזמן ירפא למכה זו או שינוי פתאומי יחול – לפי שעה קשה ורע (על יחסי אליהו-רבקה-עדה ר' יל"ב, עמ' 90 הע' 19; מלכין, למשל עמ' 314, 318).

3 בחודשי הריונה הראשונים הסתירה רבקה מעדה את הדבר אף ששתיהן היו אז יחד בברלין. בשובה לברלין, סמוך ללידתה, כבר היו עדה ובתה התינוקת דקלה בארץ.

4 ב-13.7.1922 הגיבה צפורה על מכתב עדה שבו בישרה לה ולמשה על הריונה:

אני שמח מאוד על סידורך באותה קליניקה. אנו כשקראנו את המכתב אמרנו: - בום - בום, יהא כך;⁵ ואולם דוד שהגו, כידוע לך, לְיוֹבוּפִיטְנִיק [רוסית: סקרן, חטטן] על כל מיני שמות מפוצצים, כשראה את השם המפורש של המאור הגדול - קפץ כמטורף: בווּוּם! ומייד החל מספר מה ששמע מרופא אחד ששירת בהיכלו של בוג בום [רוסית: האלוהים בום] שנתיים, והכל בהתלהבות כזו - כאילו הוא עצמו עבד שם ויילד נשים באמונה.

בנוגע לשם.⁶ ראי כמה נאמנות הרגשותינו. לפני ימים אחדים עוררה צפורה את השאלה ואמרה, כי אמא ודאי תרצה בשמו של אבא. אני הנעתי ראש ואמרת כי אין אמא מאותו סוג הנשים המבקשות נישואים באותות חיצוניים; כי מצד אחד תיטה, אומנם, אחרי המסורת ותהיה בה קינאה לשמו של אבא; אך מצד שני לא תוכל לעולם לשמוע במנוחה את השם בפי כל, והיא תסכול ע"י כך נוראות. וגם על עצמנו חשבתי כך. לא אחזור על הדברים. את הבעת אותם באופן נמרץ ומדויק מאוד.

בנוגע ליחסו של אבא עצמו - הן את יודעת כי אני שומר הפיקדון של זכרונות על אבא בפרטים קטנטנים שונים. ובכן: אבא תמיד היה מספר, כי הוא החליט מראש למרום במסורת ולקרא לכל בניו או שמות תנ"כיים שנשתכחו, או שמות חדשים. אלא שהדבר לא עלה בידו בשלמות, והוא מוכרח היה לוותר. הוא היה בפירוש קורא לזה ויתור. לרבקה קראו רבקה מפני שבמשפחה באודסה היה חוק הקסם של הזקנה ההיא.⁷ כשאני נולדתי חשב אבא - הנה עתה יהיה חופשי לַיָּצֵר - אך [האב יהודה-לייב] הזקן מפניסן תילגרף כי ייקרא הילד על שם אביו [משה אליעזר], ואבא נכנע והשמיט רק את "אליעזר". עליך הוא שמח מאוד - לא היה אז כל סבל ירושה משום צד והוא התגאה מאוד בשמך.⁸ כשנולד יהודה - אינני זוכר בדיוק איך היה יחסו. אני זוכר רק היטב-היטב, כי קביעת השם עלתה לא בנקל, כי ערבים תמימים ישבו הוא, הזקנה,⁹ הדודים, סביב מיטת אמא, אני הקטן בתוך כולם - את רבקה איני זוכר כלל מהזמן ההוא - וסולומון בונדרצ'וק¹⁰ מתהלך בחדר בהתרגשות ("הוא היה נגד השם"). זה מוכיח כאילו שהוא פיקפק אם לקרוא ליהודה בשם אביו. אך יכול

מכתבך עורר בי הרגשות שונות. כל אותו היום רציתי לבכות ולצחוק, ולא ידעתי מה לעשות עם עצמי. מכתבך כיב שקט ויחד עם זה מלא צער. אל נצטער עכשיו, נקבל את הדברים כמו שהנם ונשמת.

5 דר' בום, רופא מיילד שנודע במאמציו להקל על חבלי לידה.

6 השאלה אם לקרוא לילדיהם בשם האב הנערץ קיננה בלבותיהם של רבקה, משה ועדה.

7 ככל הנראה אמה או סבתה של פניה שרתוק-לב.

8 עדה - לפי בראשית ד 19, 20, 23.

9 יהודית צ'רטוק, אם אביו של מ"ש. עלתה עם המשפחה ארצה ב-1906.

10 לא זוהה.

להיות שכל הוויכוח היה על "לייב". נדמה לי שאבא לא רצה בתוספת זו, והזקנה [יהודית] עמדה עליה בכל תוקף, כי היא היתה קוראת לזקן לִיבָה, ולא יהודה. באמת, כנראה שכך היה הדבר. אני זוכר היטב את הרגע שבו הוכרע הדבר, ואבא קם ממושב - האסיפה נסגרה - והמילים האחרונות המצלצלות באוזני עוד עכשיו היו של סולומון ברוסית: אני אקרא לו יהודה" (ז"א - לא לייב). אח"כ באה גאולה, ושוב היה חופש, וזאב סמילנסקי¹¹ יצר את השם. גאולה חיכתה לשם שלושה שבועות, כי אבא היה אז בוועידת מינסק¹² (ברל זוכר אותו משם). אבא נסע בערב שנולדה גאולה, מייד אחר הולדתה, ואני זוכר את המלתחה שלו על הפסנתר, כמו עכשיו. וולודיה עמד וארז את תפציו. אנחנו קראנו לה דִּיבּוֹץ'קָה [רוסית: ילדונת] במשך שלושת השבועות, ואח"כ התרגלנו לקרואה כך ולא בנקל עברנו אל השם "החדש". אוי לי, מה אני מספר לך את כל אלה, הן גם את ודאי זוכרת הרבה. אלא פשוט, כשנוגע אני בנימה זו - אין היא יכולה להירגע והדברים נשפכים ונשפכים. וכמובן שאין להביא ראייה בכלל מאז. בשביל אבא, ברוסיה, היה עניין קריאת שמות שלא לפי המסורת עיקר רבולוציוני, נאמנות לרוחו העברית של בן יהודה,¹³ שהיתה דבר שבקדושה, ערובת הקשר עם א"י לעתיד. לא כן אנחנו עתה. וגם - כלום אפשר להשוות בכלל את יחסו שלו לאביו ואת יחסנו אנו? וכן הלאה. ובכן, שימעי נא מה שאני נְדוּמָל [רוסית: העליתי במחשבתי]. צפורה מסכימה לי. אני אכתוב לאמא ואשאל את פיה. אני אעשה זאת טוב מאוד ופשוט. ואני אבקש אותה לתלגרף לי, או לכם, אם כן, או לא. אין דבר אם תראה מזה שהדבר כה קרוב. להחליט בעצמי אינני יכול. אני אכול ספקות. אילולא אמא - לא הייתי עוד מחייה את השם. אולי פעם. אך לפעמים אני חושב, כי אצל אמא בכ"ז יכול להכריע הטעם בעד.¹⁴

אליהו - אני קופץ קפיצה. וייצמן באמריקה.¹⁵ אני חשבתי כמה פעמים לכתוב לו ואני חושב לעשות זאת באלה הימים. פרטי ההתנפלות על [הרברט] סמואל: הוא נסע בלוויית אֶסקורט בריטי לצפון. באיזה מקום בין צפת ומטולה, כמדומני, התחלפו האנגלים עם שוטרים ערבים. בשוב האסקורט הבריטי דרומה, בלי סמואל, הונח להם מארב. נהרגו במקום שלושה, ואחד הפצועים מת - הרי ארבעה. סמואל הגיע למטולה

11 מורה בחרסון ובן-בית במשפחת שרתוק (ר' עליו יל"ב, עמ' 114 הע' 18; אורות, עמ' 114).
 12 ועידה גדולה של ציוני רוסיה. התכנסה באוג' 1902. במהלכה התנהל בין חילוניים ודתיים ויכוח על המגמות התרבותיות-הרוחניות של הציונות, שהסתיים בפשרה: נבחרו שתי ועדות תרבות. על הקשר בין יעקב שרתוק ואליעזר בן-יהודה ר' לעיל מכתב 200 הע' 7; יומ"א ז' לפי מפתח שמות. לימים, בהיולד בכורו, קרא לו מ"ש יעקב על שם אביו.
 15 יומיים לפני כתיבתו של מכתב זה, יצא ח"ו את ארה"ב בדרכו ללונדון, אחרי ששהה שם שלושה וחצי חודשים.

בשלום. המתנפלים היו דרוזים שבאו מסוריה הצרפתית. לפי הידיעות האחרונות נתפסו כולם ע"י הצרפתים חוץ מאחד שברח בשעת תפיסה.

היתה תיגרה רצינית על הגבול המזרחי [עם] עבר הירדן. פלוגת אנשי צבאו של אבן סעוד הִתְקַבְּלָה, ¹⁶ או סתם בדואים משבטיו, 9,000 - לפי הידיעות הערביות המדויקות - התנפלו על איזו נקודת גבול קְרִיַת אל-מִלֵּחַ והשמידו את הגרניזון [המשמר] (הערבי בוודאי).

אתה יודע ודאי, כי אנו עומדים בפני שינוי עיקרי בתוכנית הרישמית של הממשלה לגבי א"י. העניינים הגיעו לידי deadlock גמור - ז"א מצב של אי מוצא. הבחירות בוטלו, ניסו להשיב את המועצה המייעצת על כנה, אך כל הערבים התפטרו. הערבים קרעו את המסווה האחרון אשר ביקשה הממשלה לחפות בו על שלטונה ולתת לו צורה, ויהי מזוייפת, של מוסד קונסטיטוציוני.¹⁷ את לִסְל לא קראו, אך את מוסרו הם מבינים היטב. הקראת Verfassungsreden?¹⁸ - לשלוט בא"י בלי כל מוסד מורכב מאנשי המקום - לו גם ממונה ולו גם מייעץ - בשעה שבבגדאד מלך ומיניסטרס ערבים [בחסות בריטית], בלבנון מועצה "מחוקקת" [בחסות צרפתית], בסוריה מושלים אורחים [בחסות צרפתית], וכל כך למה - הכל לצאת ידי ההצהרה האומללה¹⁹ - הרי זה יותר מדי. ההיסטוריה האנגלית, בייחוד במה שנוגע למושבות, יודעת היטב את פירושו של deadlock. תמיד היתה התרופה הבדוקה a drastic change of policy. כך היה בקנדה, כך היה בדרום-אפריקה וכו', לעינינו, היה באירלנד. בהודו לא היה הדבר, מפני שנמצא אלמנט די רב ודי תקיף שהסכים לקבל את מתנת הרפורמה, הסתפק במועט לע"ע, ולא נתן את ידו למחרימים.

פה מדברים עיתונים רציניים על זה, שלציונים ניתן די זמן לפייס את הערבים; כי יכול מאוד להיות שאין הערבים צודקים בזה שאינם מתפייסים. אך העובדה היא ש"א"א לפייסם. ובכן - if it is impossible, it is impossible. מדברים על זה שסמואל בא הנה להתפטר²⁰ (הוא עומד לכוא בימים אלה). בקשר עם זה -

16 אבן סעוד (1880-1953). מלך ח'ג'אז מאז הביס את יריבו השריף חוסיין ההאשמי ב-1924. [האבים - תנועה מוסלמית סוניית קיצונית שהתפתחה בחצי האי ערב באמצע המאה ה-18.

17 לאחר שמנהיגי ערביי א"י פסלו בוועידה, שהתכנסה בשכם ב-22.8.1922, את התוכנית שיזמו הבריטים להקים מועצה מחוקקת, ונמנעו מהשתתפות בבחירות להקמתה, נמסרו סמכויות החנינה לנציב העליון. עתה ביקשו הבריטים להקים מועצה מייעצת, אולם גם הקמתה סוכלה עקב התגובה הערבית השלילית.

18 ספרו של פרדיננד לסל, נאומים על מהות החוקה.

19 הצהרת בלפור.

20 הנציב העליון הרברט סמואל בא ללונדון בסוף יוני 1923 לחופשה בת 3 חודשים. בספר זכרונותיו (אנגלית) כתב: "שוב בלונדון. ועדת שרים מונתה לעיון מחדש בשאלת א"י. הוומנתי לכמה מיישובותיה. הדו"ח שהוגש והתקבל ע"י הקבינט היה מספק למדי מבחינתי" שכן לא נסוג מהצהרת בלפור (עמ' 173-174).

שהותו של סטורס²¹ פה מהלכת אימים.

בשבוע הבא תהיה פה הוועידה השנתית של L.P. אנוכי בצירים.

אני מקווה לגדולות מקיץ זה. יש לי תוכניות רחבות לקריאה, ללימוד, לעבודה, לתרגום וגם לטיולים. טיולים בעיר וסביבה, וגם בארץ. היתקיים כל זה?

לשנה הבאה עומדת בכ"ז להתגשם תוכנית רדינג²² – כך נדמה לי. איך אסתדר אני – טרם יתברר.

בר-כוכבא נוסע בקרוב לארץ.

רוטנברג עומד לבוא הנה בימים אלה.

שלום לכם, יקרים.

משה

21 סר רונלד סטורס (1881–1955), מושל י-ם (1918–1926), לפני כן מראשי "המשרד הערבי" של בריטניה בקהיר וממטפחי התנועה הערבית הלאומית. לאור התנהלותו הפרו-ערבית בימי מאורעות מאי ונובמבר 1921 בי-ם, דרש הוה"ל את הדחתו.

22 לימודי צפורה במכללה לחקלאות שבעיר רדינג.

יקירותי,

לונדון, 18.7.1923

ימים אחדים אחר הגיעכם מכתבי זה תבוא ליפו נערה אחת מלונדון, רבקה גולד שמה (פה קוראים לה בקי). נערה זו אף היא אחת מתלמידות שיעורי הערב שלנו, אך היא יותר חשובה ויותר ראויה וזקוקה לתשומת לב מזו שקדמה לה. היא נוסעת עתה על סמך הבטחה שקיבלנו מפה מאחותו של דוד הכהן, המנהלת את ענייני הסת' הנשים הציוניות בא"י,¹ לקבלה אל המוסד העומד תחת הנהלתה של חנה מייזל² – מוסד הנתמך ע"י ההסתדרות הנ"ל. הבטחה זו איננה מבטיחה בהחלט את כניסתה, כי העיקר הוא דעתה של ח.מ. ולא של אחות דוד, ולכן אפשר מאוד שנכונו לה, לנערה זו, ימים קשים בארץ.

הימים הקשים יכולים להיות גם ימים נוראים בתוך המחנק והמצוק השוררים עתה בארץ, ואשר מי יודע כמה עוד יִשְׁוּרוּ. אלא שמצבה של הנערה פה הוא כזה, שאסור למנוע בעדה מעלות לארץ. היא בת משפחה פשוטה וענייה, משפחה גסה. אביה אופה ברחוב היהודי. מילדותה היא עבדה בבית ובמאפיה ואח"כ אצל אחרים. עד לפני חודשים מספר היתה יושבת אל הקופה באיטליה יהודי, עובדת עשר שעות ביום ויותר בסביבה גסה ומגושמת. את משרתה זו איבדה והיתה מקבלת את דמי הפיצוי למחוסרי עבודה. בזכות מי באו לה אותם העדינות והרוך השפוכים עליה – אינני יודע. קשה גם להבין כיצד זה דבקו בה, בתנאי חינוכה, נטיות ללימוד ולרוחניות בכלל, לזימרה, לחברה טובה. כל מה שעשתה בכיוון זה – עשתה בחשאי, בגנבה – הכל מיוחד האב. לאב היה חורה שאינה מתלבשת, שאינה מתגנדרת, שאינה "מחזירה" אחריה בחורים. האב אסר עליה ללמוד עברית והיא היתה לומדת שלא בידיעתו ומחזיקה את ספריה ומחברותיה אצל חברותיה. לנסיעה לא"י היא מתכוננת זה כמה, מעט הכסף שהיא מביאה איתה – בבואה לארץ יישארו לה אולי כ-6 פונטים – צברה פרוטות פרוטות. האב לא ידע על נסיעתה עד הימים האחרונים. בלית ברירה התפשר. היא צריכה היתה לספר לו כל מיני בדותות כדי להניח את דעתו. הוא כנראה סמוֹדֹר [רוסית: גס רוח] הגון.

מה יהיה גורלה אם לא יקבלו אותה אל המוסד של ח.מ. – איני יודע. היא נכונה לכל עבודה. חיי-חומר קשים היו לה גם פה. היא מביטה על נסיעה לא"י כעל שחרור

1 רוזה גינסור (1890–1979). ר' עליה יל"א.

2 בית הספר ההקלאי לבנות בנהלל, שייסדה חנה מייזל.

רוחני. אחותו של דוד, מתוך הכרה באחריות שהיא לקחה על עצמה, בהבטיחה לה מקום, כתבה אח"כ שאם לא יהיה מקום פנוי לזמן בואה – תיסע אליהם ירושלימה ותשב בביתם איזה זמן. מובן שלא בית הכהנים בירושלים הולם נערה כזו, אך לדחות הזמנה כזו אסור.

מה רוצה אני לבקש מכן – איני יודע בבירור. העיקר הוא שנערה זו, בבואה לא"י, אין לה איש מכיר וקרוב בכל הארץ, חוץ משרה רוזנגרדן, אשר גם היא מתהלכת בלי עבודה לע"ע. ובכן, אם תצטרך לחכות לעבודה ביפו, וגם אם תתקבל לאותו המוסד, מצווה גדולה היא לדאוג לה קצת. אם יצא כך, שהיא תצטרך לשבת במחנה העולים ימים רבים, אולי אפשר יהיה לכן לקחתה לפעמים הביתה, לתת לה אפשרות להתרחץ וכו'. והעיקר – צריך להסביר לה פנים, להראות לה קירבה ולעודד אותה (יש לה קול נחמד, אם כי קטן, היא שרה בעיקר שירים יהודים, גם אנגלים). אני אומר לה כי תפנה אליכן בכל דבר, אך אני חושש שהיא תתבייש לבקש, ולכן צריך להציע לה קצת עזרה. אני חושב, כי אתן רגילות בכמו אלה, והיא לא תהיה עליכן למעמסה רבה.

את השוקולד קיבלנו. אנו אוכלים אותו בכל פה ועדיין לא דלל האוצר. לילדה של עדה הצענו את השם הגר. אם קיבלוהו – איננו יודעים עדיין. אצלנו – חדשה. אנהנו עוברים מדירתנו למקום חדש, דירת-חינם לחודשיים-שלושה. משפחת סוקולוב נוסעת לחו"ל והציעו לנו לעבור אליהם. להם חשוב מאוד, שהבית לא יעמוד ריק, מפני שבשנה שעברה היתה אצלם גניבה גדולה. לנו חשוב מאוד לחסוך קצת כסף. הדירה יותר מדי גדולה ועשירה מכפי צורכיהם והשגתם של קבצנים כמונו, אך אנו לא נשתמש בכולה. יש שם גם גן והסביבה כולה יפה ושקטה. שימו לב לשינוי המען. שלום ונשיקות,

משה

43 Compayne Gardens, London N.W.
מיסרו נא את המען למאירובים. אל תשכחו לעשות זאת.
בקרב תקבלו מאתנו ד"ש גם ע"י בר-כוכבא מאירוביץ.

יקירי,

לונדון, 18.7.1923

אתם מחכים בוודאי למכתב ארוך ממני. אך אין לבי לכתיבה בימים אלה. אני שרוי עכשיו בתוך סבך של הרבה ספקות וחששות לשנה הבאה. התחילו ימי החופש וחשבתי כי איתם יבוא לי זמן של מנוחה ועבודה – ז"א עבודה שהיא מנוחה ושתהיה לי בה קצת נחת, אך עד עתה לא נתקיים הדבר. קפצו טרדות שונות, כאורבות במחשכים. בכ"ז תיקויותי חזקה, כי עוד שבוע והכל יִשׁוּךְ ויסתדר. אז אכתוב לכם ואתנה את ספקותי וחששי, אשר בוודאי לא ייפתרו ולא ייעלמו גם אז.

ראשית כל – בא אני במכתבי זה לבקשכם לכתוב לי תכף ומייד, מבלי לדחות ליום, אם יוכלו בר-כוכבא ורחל להתאכסן בקרבתכם ימים אחדים. כבר כתבתי לאליהו² ותשובה לא באה. הדבר פגע קצת בבר-כוכבא ולא היה נעים גם לי. הוא בחור נפלא, כולו מחמדים. הוא בא, למד, "עשה" קורס, נבחן, עמד בבחינה, קיבל תעודה ועתה הוא שב. הוא כתב לדב ולא קיבל תשובה. ובכן, יכתוב לו דב תכף ומייד על מסעיו (של דב) בימים הקרובים, כי מאוד רוצה הוא להתראות, ועל מקום להתאכסן בברלין. הוא אדם קל ומדקדק מאוד בהליכותיו ולא יהיה על איש למשא.

דבר השם.³ בוודאי כבר נחתך הגורל וחוששים אנו כי הצעתנו המשונה והאפיקורסית [הגר] לא נתקבלה על דעתכם והילדונת נקראת יערה (אגב, יערה זו מה שורשה? יער, או יערת-דבש?). ובכן אם כך הדבר – להווי ידוע לכם, כי אנו עומדים בשלנו ונכונים אנו לקיים את דעתנו במעשה בהיות לאל ידנו. אני חושש פן חשד בי אליהו, כי הצעתי את השם מטעמים פוליטיים – התקרבות של שכנינו ושאר הבלים – ובכן להד"ם. הצענוהו – ראשית מפני שהשם יפה ויש בו הדר-קדומים אשר זה אלפי שנה "לא חלה בו יד ולא היה אליו דבר שפתיים"⁴; ושנית – מפני הפסוק "מפני שרי גברתי אנוכי בורחת"⁵ – עיינו ב"קלות וחמורות", "האדמה" חוברת א'.⁶

1 דב ורבקה העתיקו את מושבם מוינה לברלין.

2 המכתב לא אותר.

3 לתינוקות שגולדה לעדה ואליהו ב-27.6.1923 ונקראה דקלה.

4 מתוך "אחד ואחד ובאין רואה" מאת ח"נ ביאליק (שורה שלישית מן הסוף).

5 דברי הגר למלאך, כראשית ט"ז 8.

6 ברשימתו "קלות וחמורות" כתב ב"כ:

אף אנחנו, נחותי דרגה, ידענו את הרוח, את הרוח אשר באנוש, אשר אדם חווה מבשרו. את הרוח המפעמת בהגר, שפחת שרי, הבורחת מפני גברתה, ואת רוח האיש היוצא אל אחיו, נושא בסבלותם ומוציאם מבית עבדים (כתבי ב"כ א, עמ' 171).

אני חושב, כי ברור לכם בהחלט, כי הקיץ לא תדרוך כף רגלי על אדמת היבשת. ועידת הברית,⁷ אשר לקראתה בשלה בי דווקא הרבה מרירות, והקונגרס⁸ יעברו עלי מרחוק, בהדים עמומים. אם תכתבו לי – אדע מה נעשה שם. ולא – לא אדע. דבר היפרדנו לשנה הבאה – ז"א לכת צפורה לרדינג – כבר הוחלט. צפורה היתה שנית ברדינג, נרשמה ואפילו מצאה כמעט חדר. החיים והלימוד יעלו לה שם כ-12 ל"ש לחודש. יש לנו תקווה לקבל מיפו 5 ל"ש, הרי שאני אתן 7 ל"ש. אין זה הרבה – אם רווחי דהשתא יעמדו בעינם. לע"ע – ההתקשרות עם רדינג היא לשישה חודשים – מראשית אוקטובר עד סוף מרס. זהו קורס של חקלאות כללית, כולו עיון. אח"כ מתייצבים בתוכנית חודשים אחדים במחלבה, ואחריהם – חודש או חודשיים בחוות עופות, ברדינג או אולי במקום אחר. איך ואיפה אסתדר אני – טרם נדע. בקשר עם זה – אין אנו יודעים עדיין את גורלו של דוד לשנה הבאה, ואף ממנו נעלם הדבר. בראשו רוחשות בערבוביה תוכניות מתוכניות שונות. הוא עומד להיבחן בחינה אחרונה בספטמבר. אומר לעצמו מראש, כי אם יפול – לא יצטער ולא יוסיף להעפיל. קבלת דין זו למפרע קובעת, כמובן, בהרבה את גורל הבחינה. הוא רוצה להישאר אחרי זה פה ולמצוא איזו עבודה מעשית באיזה מוסד קואופרטיבי. מדברים על נסיעה, לשם עבודה כזו, לדניה. כל אלה הם עדיין דברי בוסר. להמשיך חיי "משק עצמי" בלי צפורה לא אוכל ולא ארצה. הרי שאצטרך לבקש שוב מפלט תחת צל קורתה של איזו משפחה. יש לי חשק ללכת אל אנגלים, גויים במשמע, אלא שטעם תבשיליהם לורא. וצפורה זו, אילו רק ראיתם אותה. היא צועדת אחורנית בסולם חייה. נעוריה שבים אליה. היא הבהירה, הבריאה, שעה עֶבֶת וכהה ופניה יפו. באמת כך, והכל אומרים זאת פה אחד.

הייתי כותב לכם עוד כהנה וכהנה, אלא שיודע אני כי היא לא תתן לי לשלוח. בכ"ז – ייוודע גא בכל שורות העובדים, כי לצפורה יש קוסטיום [חליפה], וכובע, וחולצות, וכל מיני. וכי היא עושה וקונה ולובשת את כל אלה לא ככפאה שד, כ"א בתענוג. צפורה מבקשת להוסיף כי הכובע די עלוב. זה נכון – והסיבה היא, כי רצתה "להצטיין" ולקנות בזול. אך הקוסטיום – קוסטיום כהלכה. וגם אחת החולצות. ויום אתמול הטיל מהפכה גמורה בחיינו, חיי העולם הזה, למשך חודשיים-שלושה. וזה הדבר. ישנו איש אחד, נחום סוקולוב⁹ שמו. ולאיש בית בלונדון, אשר נתנו לו ידידיו ומוקיריו. בית גדול ורחב ידיים, חדרים על חדרים מלאים כל טוב.¹⁰ בית זה עומד להתרוקן מיושביו למשך שלושה חודשים, כי המשפחה כולה יוצאת

7 ועידת "הברית העולמית" של פוע"צ התקיימה בסוף יולי 1923 בברלין.

8 הקונגרס הציוני ה"ג עמד להיערך בקרלסבד ב-18.8.1923-6.

9 ר' עליו יל"א, יל"ב.

10 לפי "ובתים מלאים כל טוב", דברים ו 11.

למסעותיה לקונגרס וכו'. היות ואשתקד, בהיעזב הבית, נתכנסה לתוכו חבורת גנבים ותנצלהו, החלה עתה סוקולובית הזקנה מבקשת אחר בני אדם טובי לב, אשר יאותו לעשות עמה חסד ולגור בביתה שלושה חודשים. הוצע הדבר לנו - ע"י מכרה משותפת אחת. אנחנו הסכמנו. אלא שמאו עברו שבועות ומאותה הזקנה - אין קול ואין קשב. חשבנו כי חזרה מדעתה. והנה אמש הוזמנו לבוא ו"לגמור". הבוקר היינו שם והדבר הוחלט. הרי שהשבוע הבא עוזבים אנו את בעלת-ביתנו, המכשפה והמפלצת הממארת, לאנחות ולדראון עולם ועוברים אל המפסד הפרבר, מקום מושב לנגידי ארץ. אל-נא תלעגו לנו ואל תבוזו. החשבון פשוט וההנאה ברורה. לשבת בדירה מבלי שנצטרך בכל יום שני לדאוג לשני פונטים - דבר לא קל הוא. ואיזו דירה. מטבח מרווח, אולם ממש. גן. וכו' וכו'. מובן שלא נשתמש בכל החדרים. עתה ברור כמעט, כי מלונדון לא נצא. הבית אין כמוהו לשלווה ולמנוחה. שכנית-סופרים חופפת עליו וטוב בו ללמוד. חבל רק שסוקולוב נועל את קודש הקודשים, הספרייה שלו, ולוקח את מפתחו איתו. שמא יתגנב דב אליו על יד שולחן הנשיאות בקונגרס, יגנוב את האפיקומן הזה וישלח אלינו? בכ"ז חושבים אנו לערוך נסיעה קצרה אחת לפנים הארץ, אל איזה מחוז תעשייה.

הרי שמעננו מעתה הוא: Hazefira, 43 Compayne Gardens, London N.W. (שם הבית לתפארת המליצה. אפשר כמובן להשמיט).

כיתבו-נא לנו. מה תאמרו לנעשה בגדוד.¹¹ זוועה ממש. - אם יבוא ברל - כיתבו-נא לי מייד. אני מיעץ שוב, כי תתקיפו עתה בכוחות משותפים את ז'בוטינסקי - בדבר המכונות.¹² ובקרלסבד צריך לדרוש כסף מחיים.

משה

11 ר' מכתב א"ג למ"ש על הנעשה בגדוד בנספח 6 ומכתבו לד"ה בנספח 8. ר' גם "ברורי דברים לעניין משק עין חרוד ותל יוסף", "פנקס" 6.7.1923; שפירא/ההליכה, עמ' 157-207.
12 על פרשה זו ר' יל"א מכתב 65, עמ' 259, 260 והע' 13, 291, 322; יל"ב, עמ' 48 הע' 8, עמ' 53 והע' 17.

אמא יקרה שלנו, ברלין 30 ביולי [1923]

אנחנו בברלין.¹ באנו הנה לוועידה של "פועלי ציון" (אני ציר מאנגליה) ולהתראות. נישאר פה לא יותר משבוע ונשוב ללונדון. לכולנו שלום. לעת-עתה לא הספקנו לדבר כהוגן איש עם רעהו, כי הבחוריים [א"ג וד"ה] עסוקים בוועידה מבוקר עד לילה. אך בעוד יומיים תיגמר ואז ננוח ונראה מה יש לפנינו. התוכניות לשנה הבאה עוד אינן ברורות. עדה ואליהו אינם כותבים ומבקשים אותך ואת אמו של אליהו לא לדאוג. הנכדה שלך קטנטנה ונהמדה ותהיה בוודאי חכמה מאוד, כמו אביה ואמה יחד. שלום ונשיקות,

משה

1 סיבות החלטתו של מ"ש לשנות תוכניתו ולנסוע לברלין ולקרלסבד לא נתחווירו.

יקירי,

לונדון, 30.8.1923

בטרם נפנה כה וכה והנה כבר ארבעה לילות ושלושה ימים עברו עלינו פה. נסיעתנו עברה בשלום. הים סער אומנם, אבל אנחנו רימינו אותו ונישן. באנו ל[תחנת הרכבת] ויקטוריה מיודעתנו והתכוננו לקבלת פנים נלבבה ונסערה ע"י דוד, פלר ועוד – והנה אין איש. יתומים ואבלים נכנסנו לתוך טקסי. פשר הדבר היה, כי דוד לא קיבל שום תלגרמה. ואגב – אף מכתבי לדוד, אשר כתבתי בערב צאתי לקרלסבד¹ ואשר דב במו ידיו – לפי עדותה של צפורה – זרקו לתוך תיבת הדואר, גם מכתב זה לא הגיע לתעודתו, להגדיל מבוכה וקצף. דוד הבליג על העלבון והמרירות ועתה במעוננו שלום ושלווה וברית אחים; החוט המשולש² לא היה מעולם כה איתן – כאשר הנו כעת.

1923

משה, צפורה ודוד

1 בניגוד לתוכניתם לחזור ללונדון, לאחר שהייה בברלין כשבוע לשם השתתפות בוועידת פוע"צ שם, המשיכו מ"ש וצפורה דרכם לקרלסבד, שם נכחו בקונגרס הציוני הי"ג ובוועידת א"י העובדת. דברי מ"ש בוועידת פוע"צ בברלין מובאים בנספח 9.
2 מ"ש, צפורה ודוד. לפי קוהלת ד 9-12: "והחוט המשולש לא במהרה יינתק".

עתה אנו יושבים ומתענגים על המנוחה וההריוחה וזוכרים אתכם בכל רגע ורגע. חדרים גדולים, שטופי אור – כשישנו, מטבח רחב ידיים עם שני סניפים. שני חדרי רחצה. בית-כיסא על כל מדרג כף רגל. גן. פסנתר גדול (רויאל) – אומנם נעול הוא ואין פותח, אך בכ"ז פסנתר. חשמל, טלפון. רחוב שקט. רבקה היתה מבריאה פה יותר טוב מבכל סנטוריום. והקטנושקה היתה גדלה פה כעל שמרים.

מעשינו? אוכלים וישנים ועושים אמבטאות. מנסים לקרוא. אני פולט לע"ע את הרכוש שעשיתי בברלין ובקרלסבד.³ השבוע מסרתי דוח בישיבת הוועד המרכזי של "פועלי ציון". מחר – שבת – אספר על הוועידה, הקונגרס והוועידה⁴ לחברי "אחדות-העבודה" שבלונדון, בבית צבי [שורץ]. מחרתיים – יום א' – ארצה על אותם הדברים ב"פועלי ציון" – אסיפה כללית. ליום ד' הוזמנתי להרצות על הקונגרס באגודה אחת הנקראת "המכבי הצעיר" (אין בינה לבין המכבים הקדמונים ו"המכבי" סתם ולא כלום), עליה סיפרתי קצת לברל. את הבחורים האלה אפשר יהיה למשוך לעבודת א"י העובדת ולקפא"י המאוחדת,⁵ הרי שכדאי ללכת אליהם. עוד רוצה אני להתקשר בשבוע הבא עם "קנאי בית לאומי" – אשר עליהם סיפרתי לדב ולרמוז ברכבת, ולהרצות גם אצלם – בעיקר על ועידת א"י העובדת. הן הם אינם "ציונים" ובקונגרס אסור להם להתעניין. אילו היו בידי ההחלטות, הייתי מתחיל לחבר מאמר על הוועידה בשביל ה[ג'ואיש] "כרוניקל". כתבתי ל"קונטרס" עוד פרק אחד על הקונגרס ובזה סיימתי את הפרשה.

בשבוע הבא צריך יהיה להתחיל קרוא בסדר. העיתונות הערבית גם היא מחכה, העלוכה.

עתה לענייני מעשה.

1. כספים. 50 ל"ש מוכנים ומזומנים.⁶ הבטחתם לכתוב הוראות – ואין. הבנק אומר פה, כי הדרך היותר בטוחה – נתון בנקוטים במעטפות, חתום אותן והבטח בסכום הכסף שבתוכן. תלגרפו מייד: א) מענכם הכספי, כי חושש אני שמא נִשְׁמָה בירקנברדר⁷ מיושב. ב) אופן המשלוח. במקרה שתסכימו לדרך הנ"ל – תהא המילה

3 דיווחי מ"ש על הקונגרס הי"ג בקרלסבד, שפורסמו בארבעה המשכים בגליונות "קונטרס" קמ-קמג, מובאים בנספח 10.

4 ועידת "הברית העולמית" פוע"צ בברלין, 26-30.7.1923; הקונגרס הציוני הי"ג בקרלסבד; ועידת א"י העובדת בקרלסבד, 20.8.1923.

5 קופת פועלי א"י. נוסדה ע"י "הברית העולמית" של פוע"צ ב-1909. בוועידת "הברית" בברלין ביולי 1923 הוחלט שקפא"י תהיה מוסד משותף להסתדרות הכללית ול"ברית", ותתנהל בידי נציגי שני הצדדים.

6 מ"ש ביקש לסייע לעדה ואליהו לקראת הלידה הקרובה.

7 מלונם של עדה ואליהו בברלין.

המותנה "מעטפות"; אם לא – הרי הדרך היחידה לשלוח לכם שקים על לונדון. במקרה זה – המילה המותנה "שקים".

2. שילחו לי מייד: א) את פנקס ההחלטות של ועידת "פועלי ציון" שנשאר בידי אליהו; ב) את החלטות הוועידה לא"י העובדת; ג) את טופס הפרוספקט האנגלי על בנק הפועלים שחיברתי בקרלסברג.⁸

3. אלבומים.⁹ עד היום לא קיבלתי כלום. שילחו לי (דב) כמאתיים. למכירה ולנתינה. אשתדל שהסקירה ותמונות אחדות תתפרסמנה ב"כרוניקל". אשלח לעיתוני "לייבור" וקואופרציה שונים. לגולד,¹⁰ למוסדות אחרים ולמורשים מידידינו. יעץ, אם להוסיף מכתב לווי, ואם כן – בשם מי? "פועלי ציון"?

4. ז'בו. ההיית אצלו? ואם היית – מה התוצאות?¹¹ אם תראה את פרלמן – שאל אותו אם שלח לי את רשימת הקטעים העומדים לתרגום, אשר הבטיח. או שמא התחרטו על כל העניין? ואגב – אליהו מוכרח להתראות עם ז'בו ולדבר איתו דברים ברורים. לאיים עליו, כי ההסתדרות תתבע מהאכזריות הציונית את חשבון הכספים שהוצאו על ידו.¹²

5. חיים. מה נעשה? הכתב לו אליהו?¹³

8 הפרוספקט לא אותר.

9 ככל הנראה חוברת תמונות של מפעלי העבודות הציבוריות.

10 לא זוהה.

11 מדובר בפרשת מכונות היריה, שלרכישתן קיבל ז'ו" כספים. ור' להלן הע' 13.

12 מדובר בכספים שקיבל ז'ו" מידי ח'ו לצורכי רכש בקיץ 1921 וכמתחורר נשאר בידו. ז'ו" התפטר מהנהצ' בינואר 1923, ולפי סת"ה ב-1: "שוב לא יכול היה לעזור ל'הגנה'" (עמ' 243). לעומת זה, המשיך א"ג לעמוד איתו בקשר. ב-15.10.1923 כתב מברלין ליוסף הכט בתל אביב: התראיתי פה עם ז'בו והוא הבטיח לתת לי מכתב לפ. [רוטנברג] אשר איתו אוכל לגמור את העסק אשר התחיל בזמנו באמריקה. ז'בו דיבר איתי הרבה על הרעיון ליצור דווקא דבר [ארגון הגנה] כללי, ולא להניח עליו חותם של פועלים. בסוף שיחתנו הסכים גם הוא שאולי יש צדק מעשי דווקא בהשקפתנו ובדרך העבודה שאנו רוצים בה (חביון, עמ' 300).

כעבור כמה ימים כתב א"ג מלונדון, לנמען בלתי ידוע:

הבוקר הייתי אצל ז'בו. דיברתי איתו על עבודתו ועל חוסר פרי מעבודתו מפני זרותו לחוגים חברתיים, אשר רק בהם פועמות אותן שאיפות התחייה שגם הוא, כמובן מדיני ולאומי, נושא את נפשו אליהן. דיברתי גם על שגיאותיו המדיניות הנאות מחוסר אחריותו לפני הציבור. הערתיו על קפאנו ועל חוסר כל עבודת הכנה מצדו בזמן זה של קיפאון כללי, אשר הוא הזמן להכין את התנועה העתידה לפרוץ ביתר כוח בשעת התעוררות. הרגשתי שהוא היה דווקא רוצה שאציע לפניו איזו תוכנית עבודה. כזאת לא יכולתי, כמובן, לעשות. אני עוררתי אך על הצורך, ולא הסתרתי ממנו, כי אני עושה זאת למרות שאני יודע, כי גם עבודה נחוצה, לדעתנו, אשר הוא יעשה אותה, יעשה אותה כך, שתביא לנו לא רק תועלת, כי אם גם צרות. ובכל זאת הייתי רוצה באמת, שכישרון גדול זה לא ישקע לבטלה אלא ישמש להניע את המים העומדים ברחובנו. טוב להילחם עם תנועה מתנגדת מאשר להירקב בחוסר תנועה. לדאבוני איני רואה דרך לתוצאות מעשיות משיחתנו (שם, עמ' 301).

דוד. הוא החליט לשוב לארץ באוקטובר, בן אם יעמוד בבחינה ובין אם לא יעמוד. ברור כמעט כי לא יעמוד. הרי שישוּב בלי גמירה ובלי תעודה. לדבר על לבו כי יישאר – אי אפשר. הלימוד נמאס עליו. בין כך, נמשך הדבר אצלו יותר מדי. ולהישאר כאן יצטרך לקבל כספים מהבית, אולי יותר מאשתקד, כי מחלקתו [ללימוד עברית] אינה בטוחה – וזאת אינו יכול. אביו מאין בו לשוב – זקן האיש. מה יעשה בארץ – זאת השאלה. אביו כתב, כי תהיה לו משרה ב"חירם".¹⁴ בזה אינו רוצה. כאן הוצעה לפניו כמעט משרה אצל הברנדסאים (בארץ) – הוא סירב. שוב הוצעה לפניו משרה ע"י הגיאולוג פוס,¹⁵ זה שנסע איתו דוד לנגב. פוס זה עומד לקבל קונצסיה לניצול איזה חומר בא"י, והציע לדוד לנסוע איתו לאמריקה, לעבוד אצלו שם איזה זמן ואח"כ לעבור לעבודתו בארץ. גם את ההצעה הזו דחה. הוא חושב על דבר אחד – על עבודה באחד ממוסדות ההסתדרות – בעיקר חושב הוא על המשרד [לעבו"צ]. בר-כוכבא נטע בו תקוות, לפי דעתי – בלי יסוד. את המכתב הזה עוד אמשך.

הבוקר, שבת. נתקבלה התלגרמה של רמז¹⁶ – בלי כל שיבוש. מייד באתי בדברים עם קיש – בטלפון, לאחר חיפושים. הוא כבר ידע מהמעשה¹⁷ ועוד אתמול היה ב-C.O. והמריץ אותם לשאול אצל I.W.G.C.¹⁸ פשר דבר. התברר, כי הסיבה היחידה למפלתנו היא חות הדעה הרעה של P.W.D.¹⁹ על יכולתו הטכנית של המשרד. קיש מפרש את הדבר ע"י היחסים הרעים שהיו בין המשרד ובין P.W.D. בתקופה האחרונה. עומד בכל תוקף על זה שאין כאן שום נימוקים פוליטיים. חושב כי המלצתו של סר אלפרד²⁰ רק הוויקה. אין זו דרך ביונס המתקבלת על לבו של אנגלי, כי בעניין מסחרי-טכני בא פתאום סתם נגיד וממליץ. זה רק מבאיש את הקבלן ומוכיח, כי on his own merits אין הוא ראוי. קיש חשב כי העניין אבוד. הידיעה,

13 מדובר בכספים שהבטיח ח"ו למימון הרכש. במכתב מלונדון לד"ה בברלין כתב א"ג: "את חיים ראיתי, הבטחות קיבלתי, אבל איני רוצה לצאת מכאן בלי לשלוח כסף לארץ והדבר, מקווה אני, יעלה בידי" (שם, שם)

14 חברה לייבוא חומרי בניין שייסד שמואל יוסף פבזנר, קרוב משפחה של דה"כ.

15 פ. ג'. פוס (Fohs). גיאולוג אמריקני. ניהל בא"י חיפוש מחצבים ומקורות מים עבור אנשי ברנדייס. (אגרות ח"ו 11, עמ' 147).

16 דוד רמז עמד אז בראש המשרד לעבודות ציבוריות. מברק לא אותר.

17 המשרד לעבו"צ של הסת' העובדים נכשל במכרז להקמת בתי קברות צבאיים בי-ם וברמלה לחיילי בריטניה במל"ע-1 שנפלו בא"י (לאחר שהקים את בתי הקברות הצבאיים בדיר אל-בלח ובבאר-שבע).

18 Imperial War Graves Commission – ועדה לבתי קברות צבאיים של האימפריה הבריטית.

19 Public Works Department – המחלקה לעבודות ציבוריות של ממשלת א"י.

20 אלפרד מונד (לורד מלצ'ט). ר' עליו יל"א, יל"ב.

כי סר גילברט²¹ עיכב את פירסום ההחלטה היתה לו להפתעה. אם כך – אמר – אולי יש עוד תקווה. יעץ לי לתלגרף לארץ כי ישיגו ע"י קלייטון חוות דעה חדשה מ-P.W.D. תלגרפית. לשם זה ישתמשו במכתבו של גרנט אליו (קיש) לפני נסיעתו. כמו כן הבטיח קיש להשתדל לבוא בקשרים עם גרנט פה ולהשתמש בו אצל I.W.G.C. דעתו – בתור אדם מומחה שעסק במקצוע בארץ בתואר רשמי – תהיה שקולה, אך לא דעת סתם משפיעים. הרושם שלי כי אין הוא – קיש – חושב שיש תקווה. אני אתראה איתו ביום ב' בבוקר. בין כה וכה עד אז א"א לעשות דבר: שבת ויום א'.

לכם תילגרפתי: קיש עובד. הצעת המשרד על הקברות נפסלה רק מפני חוות דעה שלילית של P. W. D. על טיב עבודתו. כדי לתקן דרושה חוות דעה חדשה לטובה. המלצות אחרות ללא הועיל. בִּזְרָק לארץ. כותב.

ולארץ (ירושלים, "סולל בונה")²² – אני עומד לתלגרף [באנגלית]: "קיש מבין שכישולן הקברים נובע מהערכה טכנית שלילית של מחלקת העבו"צ. נסה להשיג תיקון טלגרפי מבוסס על העבודה [בבית הקברות הצבאי] בבאר-שבע [שבוצעה בידי המשרד לעבו"צ של ההסתדרות] וזמינות אותו צוות. השג מוה"צ את מכתב גרנט לקיש לפני עזיבתו. הראה לגילברט".²³

בדבר עבודת הרכבת אומר קיש כי הצעתנו היא השנייה. בראשונה היו שתי הצעות נמוכות משלנו, אך היותר נמוכה נפסלה משום שהיתה בנויה על עבודה מצרית. הוחלט בכלל לא להרשות הכנסת פועלים זולים מחוץ. השיחה בטלפון לא היתה קלה ועל העניין הזה אדבר בפרוטרוט ביום השני ואודיע.

משה

אני שולח 1,430,000 מרק.

21 גנרל סר גילברט קלייטון.

22 מוסד קבלני של הסתדרות העובדים לעבו"צ, בניין וחרושת. שימש כזרוע המבצעת של "חברת העובדים". על הקמתו הוחלט בוועידה השנייה של ההסת' הכללית שהתכנסה בפברואר 1923.

23 המברק תורגם מאנגלית.

דב,

לונדון 4.9.1923

מה היה לך כי נאלמת – לא אוכל הבן, לא מכתבים ולא רוולוציות ולא אלבומים. מאליהו קיבלתי גלויה. קם אויסגשלוֹפן [יידיש: קם לאחר שינה טובה]. אני עונה לו.

לרמו כתבתי עפ"י המען של שטולטמן.¹ עבודת הרכבת כנראה אבודה בשבילנו. הובטח רק שלא יכניסו פועלים מצרים. ע"י זה נפסל קבלן אחד. נשארים שניים, שמהם הטנדר [המכרז] של המשרד [לעבו"צ] הוא הגבוה. לעבודת הקברות נשקף צל תקווה, רק צל. P.W.D. פודג'יל [רוסית: חיבל] היטב.

את מכתבי אליך הפסקתי בפרק דוד, ובכן, בר-כוכבא הבטיח לו שתימצא עבורו עבודה במשרד. בזה עתה כל מעייניו.² אינני יודע את מצב העניינים. אך אם גם יש מקום במשרד לבחור כדוד, רואה אני את כניסתו לאפשרית רק אם אדם העומד בפנים כבר-כוכבא ידרוש את קבלתו וייקח את האחריות על עצמו. דרוש צעד מעין זה שאתה עשית בהכניסך את בר-כוכבא. דוד חושב, כי עתה, כשקבלת כל בניין פרטי נוסף בעיר זו או אחרת מצטרפת לחשבון וקשירת קשרים עם כל מיני מוסדות מסחר בורגניים וכו' חשובה – יוכל דווקא הוא להיות לעזר רב.³ אני מאמין, כי אם ימצא את הדרך הנכונה יצליח. וכשהוא מצליח – הוא מצליח מאוד. השאלה – אם ימצא את הדרך. כתוב דעתך. יחד עם זה דבר עם רמו. לבי נוקפני מאוד על אשר בשיחתנו ברכבת הפלטתי מילים אחדות על דוד שלא היו עלולות להרים את ערכו בעיני רמו.⁴ את הרושם הזה, שלא נתכוונתי אליו, צריך למחות. עליך להבליט לפני

1 לא זוהה.

2 החלטתו של דה"כ להתמסר לעבודה במסגרת תנועת העבודה, ובחירתו לעבוד במשרד לעבו"צ של ההסתדרות בחיפה, נבעה ישירות מן הקשר ההדוק שנקשר בינו ובין מ"ש, א"ג וד"ה. זכרונותיו על שלושה אישים אלה, שהעלה בספרו עת לספר, מובאים בנספח 11.

3 דה"כ היה בן משפחה אמידה ובעלת קשרים כלכליים טובים.

4 כנגד זה, כאשר חזר דה"כ ארצה בסוף 1923, מקץ ארבע שנות לימודים ועשייה בלונדון ובוינה, נועד בירושלים עם דוד רמו: "היתה לי זו פגישה ראשונה עם רמו. הוא הראה לי מכתב שקיבל ממשוה שרתוק מלונדון, בו הוא ממליץ לעשות מאמצים ולגייס אותי לעבודה עם רמו וחבריו במשרד לעבודות ציבוריות. כבר אז הייתי קשור בידיות נאמנה עם משה. בלונדון גרנו בדירה קטנה כשלוש שנים: חדר למשה ולצפורה אשתו, חדר לי וחדר אוכל משותף. רמו סיפר לי על עבודת המשרד [...] ודיבר על המחסור השרוי אצלנו באנשים השולטים בשפה האנגלית. אם אקבל הצעתו, אמר, רצונם שאצטרף להנהלה בחיפה" (הכהן, עמ' 13; מכתב מ"ש לד' רמו לא אותר).

רמז את מעלותיו וכשרונותיו של דוד - בעיקר: מרץ, אינציאטיבה, חברות, כוח סבל, אהבת ההמון.
ממחר אתחיל לשלוח כספים. לע"ע אשלח 25 פונט למענו של אליהו בבירקנברדר. לך לא אשלח עד אם אקבל תשובה. יש סכנה כי מ-50 פונט אצטרך לנכות פה 5-6.

בשבת שעברה סיפרתי לחבריא שלנו על הקונגרס והוועידות. סיפרתי יותר מחמש שעות רצופות. גם אצל "פועלי ציון" הרציתי בפני 17 איש על הוועידה העולמית שלהם. זה שאין בידי החלטות הוועידה של א"י העובדת - רע מאוד. הן חשבתי לכתוב רשימה ל-J. Chr. ! הזמן עובר, ועיתון אינו אוהב לפרסם חדשות ישנות. אגב, הפירסמתם את עניין הוועידה דרך J.C.B.⁵ ואי האלבומים? מה עם רבקה? ואיך אתה? אל תתחיל את השנה בדומייה ארוכה. אצלנו הכנות לפרידה.⁶ אני אסתדר כנראה בבית שגרנו בו קודם, 78. בדירתנו יושבים עכשיו שני זוגות: שיפמן ורעייתו ולאטרפכט עם גבירתו. אני אשב עכשיו בחדר אחר באותו בית ואהיה סמוך על שולחנם. מכל הצירופים - הצירוף הזה הכי נוח, והעיקר - הכי זול. שלום, נשיקות לכולכם,

משה

אני שולח את מכתבי אל רמז דרכך.

5 "ג'ואיש קורספונדנס בירו", לימים "ג'ואיש טלגרפיק איג'נסי" - יט"א (J.T.A.).

6 עם זאת צפורה ללימודי חקלאות ברדינג.

יום ג', 4.9.1923

רמז,

תמול בבוקר ראיתי את קיש. גם הוא תילגרף לארץ וביקש את ממלאי מקומו להתראות עם קלייטון ולבקשו בשמו לפעול על P.W.D. כי יעידו עדות חדשה,¹ לשבת. הוא רואה צל תקווה, כי עבודת הקברות תיפול בידינו. את כל דרכי ההשתדלות האחרות פוסל קיש בהחלט. גם על מחשבתו שרחש ברגע הראשון – לנסות דברים אל גרנט – ניהם. ברור לו בהחלט, כי היה רק טעם אחד ויחיד ל-I.W.G.C. לבכר את [הקבלן] האיטלקי על פני המשרד, והוא – חוות דעתו של P.W.D., הרי שאין דרך אחרת להסיר את המכשלה, בלתי אם לקבל היתר מפי זה שאסר. הדבר צריך להעשות באורח רשמי, דברים אחרים לא ימצאו עתה שום מסילות.

בנוגע לעבודת הרכבת – קראתי את המכתב שכתב גרשברג² לקיש בעניין זה. ודאי קיבלת העתק ממנו. קיש אומר, כי כפי שהתברר לו פה ב-Colonial Office, טועה גרשברג בדבר אחד: קלייטון לא סיים את הרצאתו ל-C.O. בהצעה "למסור את העבודה לקבלן המוויל במחיר, באם לא יקבל הוראות סותרות" אלא: "למסור את העבודה לקבלן המוויל במחיר, מאלה המעבידים פועלים מבני הארץ, אם לא יקבל וכו'". C.O. אישר את הצעתו וע"י כך נפסקה הלכה, שאין הממשלה מוסרת עבודה לקבלן המכניס עמל זול מחו"ל. יש בזה נחמה פורתא, אך למעשה אין החלטה זו משנה לגבי ידינו במקרה זה. עד עתה היה המשרד [לעבו"צ] עומד שלישי במדרגה, ועתה עומד הוא השני (הקבלן שבנה את הטנדר [מיכרו] שלו על עבודה מצרית נפסל). ברור לקיש, כי העבודה תימסר לערבי ואין כל תקווה, בעיניו, להעביר את הגזירה. C.O. יכול לעסוק בעניין זה רק מבחינה כללית, פרינציפיונית; אך אין הוא יכול להורות כי העבודה תימסר לקבלן זה וזה. אלה דברי קיש, ואותם ביקשני למסור למשרד. זאת עשיתי – כתבתי לירושלים.³

אם היתה טירחתי הראשונה בתור ב"כ "סולל בונה" בלונדון לברכה – איני יודע, אך היא עלתה לי כבר בכסף, ואני אנוס לבקשך לשלוח לי מזומנים או לסדר את הדבר כך – שאתה תיתן את הכסף על חשבוני לדב, בתנאי שהכסף יעבור במזומנים,

1 על משרד עבו"צ של הסתדרות העובדים.

2 לא זוהה. עניינו של המכתב החלטת הנהלת הרכבת כי יום המנוחה לכל פועלי הרכבת יהיה יום א'. ר' קיש, עמ' 90, 91.

3 המכתב לא אותר.

ולא בניכוי חוב. טוב תעשה, אם "תְּכַרְסֶף" אותי לעתיד לבוא למפרע - בפונט-פונטיים לע"ע. אך עכ"פ, מה שהוצאתי צריך לשוב אלי בהקדם הכי אפשרי. את החשבון אני מצרף.

עם וולטר כהן טרם אבוא בדברים. אעשה זאת. עורר את דב לשלוח לי את החלטות הוועידה ואת האלבומים. החודש הזה עוד אוכל לעשות דבר מה, אח"כ - מי יודע?
שלום לך,

משה

נזכרתי, כי לקחתי ממך בברלין, עוד בימי ועידת "פועלי ציון", מאות אלף מרקים אחדות שעלו בערך ל-4 שילינג. ניפיתים.

לונדון, 12.9.1923

רבצ'קה,

אני מרגיש עכשיו בכל נימי נפשי את שייכותי למשפחת לֵב "המצטערת". שלשלת ארוכה של "לו" ו"לולא". דב יספר לך.¹ אנו שוכבים כעת סרוחים על שטיח הדשא בחצר-גן בית סוקולוב. מתכוננים לשתיית תה. אח"כ ניסע לראות במחולותיה של פֶּבְלוֹבָה. לדב מראים את חמודות לונדון - למקוטעים ובחטיפה. בכ"ז אמש טיילנו לשובע. שלום ונשיקות לך למכביר,

משה

רבקה היקרה, מתוך רוגז ויאוש מעבודה שאין בה פרי, עולה בידינו להוציא את דב לשעה או שעתיים ולהכניסו לבין תמונות ופסלים מעשי אמן ורוח ורחוקים מהבלי יום יום. אך בכלל דב נחמד ולדברי אולשנסקי² גם פניו הוטבו, ואולי באמת הוא נח מעט, והימים יפים כל כך. - לו רק היית גם את פה ולא היה צריך בסנטוריום לא עתה ולא לעולם.

שלך, דוד

1 לב - שם משפחת פניה שרתוק. דב בא ללונדון ב-9.9.1923 לביקור קצר במטרה להשפיע על משרד המושבות למסור את הקמת בתי הקברות הצבאיים בא"י למשרד לעבו"צ. לרבקה כתב משם ב-12.9.1923: "בעבודתי כאן איני יודע אם אוכה לראות ברכה, עד עתה הייתי אצל קיש, הייתי בוועדת הקברות, הבוקר ראיתי את דידס. איני נח ואיני שקט ובכ"ז ספק גדול אם תהא איזו אפשרות להצלית. אשתדל עוד להיות בעצמי ב-C.O.".
2 יצחק אולשן (אולשנסקי). ר' עליו יל"א.

דביק,

שמחת תורה, 3.10.1923

צדקת גם צדקת. אלא – גלגל חוזר: סיוודניה טי, אַ זױטרה יֵה [רוסית: היום אתה, מחר אני].¹

בעצם אני יודע מה ועל מה אכתוב לך. קשה לקבץ את פזורי המחשבות ונידחי המעשים.

1. בקפלן² טיפלתי קצת. הוא חושב אולי שלא עשיתי זאת במידה מספקת. מה נעשה? הייתי איתו בגילד.³ ביקשני ללכת איתו לבתי מסחר שונים. הצעתי במקומי את דוד והצעתי לפניו לטלפן אלינו בבוקר אחד, כדי להידבר על הפגישה. לא טלפן. בשיחותיו עם הלפרין, פייבל, ון-וריוולנד הן השתתפותי היתה מיותרת. הוא זועם מאוד על קפלנסקי שבושש לבוא – ובצדק. זוהי באמת שערוריה. אין האיש עומד על המשמר.

2. חיים איננו. יבוא – כך אומרים – רק בסוף השבוע הבא. מהוה"פ של ההסת' נתקבלה תלגרמה – אחת לי ואחת לקפלנסקי – דרישה נמרצת ל-400 ל"ש שהבטיח חיים (גן).⁴ אני יושב עם שתי התלגרמות ואובד עצות. חיים איננו, קפל. איננו. האתלגרף לארץ כי אינם? מה אועיל בזה. ומניין הכסף? הן זה בוודאי לא יושב לי. האתלגרף לחיים? לקפלנסקי? – החלטתי שמוטב לחכות.

3. וולפי. לע"ע אפס ואין. אחר נסיעתך דיבר אולשן איתו ואמר לו כי אתה הפקדת את העניין בידי. תבין, כי turn זה של העניין אינו נעים לי ביותר. יוצא

1 לא ברור למה כיוון מ"ש ב"גלגל חוזר".

2 אליעזר קפלן. ר' עליו יל"א.

3 כנראה קיצור ל"גילהול" – בניין העירייה.

4 עוד ב-4.2.1923 כתב א"ג למ"ש:

חיכיתי מאוד למכתב, ועל כל פנים לידיעה ממך, אם קיים חיים את הבטחתו, ואם מסר לקפלנסקי את הסכום של 400 בשבילנו. [...] אם לא שמר את הבטחתו, אז מרגיש אני לעצמי את החובה לבוא לדרוש זאת ממנו (חביון, עמ' 296).

ובאותו חודש ללא תאריך לדב:

אחרי שהתראיתי עם חיים כאן [בברלין או בקרלסבד] כתבתי לך מכתב שבו הודעתי לך כי הובטח לי למסור במשך השבוע לידי ק. [פלנסקי] 400 פ. [ונט], למרות המצב הכספי הנורא. 200 הבטיח לקחת מחשבוננו הפרטי ו-200 מכסף שצריכים היו לשלוח לקיש. [...] אני מדגיש גם לך כי המצב בעבודה בארץ הוא כזה שמוכרחים להשיג את הכסף ויהי מה. [...] אני החלטתי לנסוע ללונדון (שם, עמ' 297).

כאילו קודם ניהלת את המו"מ על ידי, ועתה - כיוון שהתברר לך שאין אני השליח הרצוי לוולפי, פסלתני ומינית אחר במקומי. אך מילא - בלבד שתצא מזה איזו תכלית. ובכן - שוב היתה הבטחה ליום ידוע - ושוב דומייה ניצחת. ושוב טילפן לו אולשן ושוב קיבל הבטחה. נחיה ונראה.

4. דוד. בראשית היתה ההחלטה לנסוע לארץ ויהי מה. אח"כ בא דב ודיבר על לבו להישאר פה לשם עבודה ידועה. נתערערה ההחלטה הקודמת ועניין ההישארות נכנס בגדר "צריך עיון". אח"כ התברר כי לשם אותה העבודה א"א להישאר. אך כיוון שנתערערה ההחלטה לנסוע נמצאה אחיזה חדשה לתוכנית ההישארות, אשר בעצם אינה חדשה אלא ישנה-נושנה - להישאר כאן על מנת לעבוד באיזה בנק או משרד. כך נרשם העיגול השלם וחזרנו לנקודה שהיינו בה בטרם נתקבל ההחלטה לנסוע לא"י. למעשה הדבר הוא כך: יש תקווה למצוא עבודה ב-J.C.T.⁵ היום בא רופין⁶ ובידו לברר ולסדר את הדבר - אם ישנה האפשרות. השאלה - מה יהיה אם הדבר הזה לא יסודר? לכאורה צריך להיות ברור, כי הוא ייסע או לארץ. ואולם לי אין הדבר ברור. מישור משופע. בבחינה נפל הבחור. אתה יודע כי יש עניין [בבחינות האוניברסיטה] הנקרא Intermediate ויש עניין הנקרא Final. וכי Final זה מורכב משני חלקים. ובכן על Intermediate הוא צלח זה כבר. בפעם שלפני האחרונה נבחן ב-1st part Final ונפל. עתה לקח את שני החלקים של Final ביחד, ושוב נפל ב-1st part; ב-Second - עבר. אילו נפל ב-Second ועבר ב-First היה צריך לקחת שנית רק את ה-Second. אך כיוון שנפל ב-First הרי שהוא צריך - אם ירצה להיבחן מחדש - לקחת את שני החלקים גם יחד. אך אין כאן עניין של מזל. Second זה הוא כולו בלוף וה-First - תורה שללמוד אותה צריכים. בדרך כלל ובסך הכל - מסכן האיש עד לאין שיעור. רחמינו נכמרו.

5. אולשן - כארזים. החל ללמוד מצד אחד ולמזכר בפועל-ציון מצד שני. יעשה חיל.

היום נפרדנו - צפורה ואני. הדבר שהיה חבוי פעם בערפילי תוכניות העתיד ואשר הלך והתקרב אלינו כאילו בגנבה נעשה בבת אחת לממש. אתה זוכר איך הרינו את התוכנית הזאת בנוגע לחלוקת שתי השנים שבלונדון - הן לך יד בה. ובכ"ז, מי מילל אז כי הדבר יקום ויהיה בדיוק כזה. או שאנו ברי מזל, או שאנו בני חיל. שילחתי אותה. מילון רוסי-אנגלי קניתי לה. גם מחברת יקרה, כזו מה שעם חישוקי פלדה בתוכו. ודוד קנה לה case - כדת וכמשפט. ואתמול, לאחר כמה ימי ויכוחים ומריבות, ולאחר זה שהייתי כבר היטב משוגע והוצאתי לה את כל הנשמה הקטנה החוצה - נפלה עליה חיתת אלוהים והלכה אחרי כשה לטבת וקנינו כובע,

5 Jewish Colonial Trust - אוצר התיישבות היהודים.

6 ארתור רופין. ר' עליו יל"א, יל"ב. רעייתו חנה היתה אחותו הבכירה של דוד הכהן.

קטן ונחמדיושק, ודווקא ב-25 שיל. היא נסעה בגילה וברעדה.⁷ תצטרך ללכת לבדה אל הקולג' ולהסתדר בו, לסדר את ענייני הכספים וכו'. אמר רשמתי לה כל מיני משפטים ומבטאים. היא תשאל, קודם כל? could I pay my fee by installments. ואם יתחילו להתווכח איתה – היא תאמר להם של-husband שלה אין כסף רב כ"כ בבת אחת, שהוא משלם את זה ממשכורתו החודשית. איך היא תאמר? my husband has to pay it out of his monthly earnings

earnings? –

– טוב, income.

– income?

– טוב, אימרי salary. באמת, זה יותר טוב. היא תאמר salary.

שכר הלימוד שלה בלבד יעלה כ-48 פונט בעד השנה. החיים יעלו לה 5-6 פונט לחודש. לזה להוסיף ספרים, הוצאות, נסיעות, תלבושת וכו'. יסוד התוכנית הוא שהמאירובים [תורי צפורה] ישלחו 5 פונט לחודש. הסכום הראשון בושש לבוא. ובכן הבוקר, בדיוק ודווקא הבוקר, לפני שיצאנו מהבית ללכת אל התחנה, נתקבלה מעטפה באחריות, ובה 5 ל"ש הראשונים.

ובכן – היא נסעה. שמחה וקלה וצעירה צעירה. כשנעלמה הרכבת אמר לי דוד: you've got to face it, old man.

לע"ע הוחלט אצלנו שנתראה אחת לשבועיים לסירוגים: פעם אני אסע אליה ופעם תבוא היא ללונדון. בדירה נשארים אנו עד אמצע נובמבר. מה יהיה אז – לא ברור. התוכנית השיפמנית מתפוררת. אך השם ירחם.

בינתיים התחילו הלימודים בבית"ס. וגם שם שכר לימוד וכל מיני חובות. עשיתי מעשה חצוף מאוד. את 25 הפונטים של בנק הפועלים – אלה שנשלחו לברלין לאליהו והוחזרו – עיכבתי וכתבתי לוולודיה שישלם בעדי לבנק הפועלים את הסכום הזה – עד יעבור זעם.

שלח לי את מענה של רבקה.⁸ ושל אליהו. את המכתב שלח לרבקה. ואל תחדל לכתוב. מסור נא מייד את המכתב הרצוף ליעקב טורנר.⁹ אם איננו בברלין – שלח את המכתב אליו. וכתוב לי מייד אייהו.

מה שלום יעקב (שלנו) [כבשנה]? ועל מה פרנסתו עכשיו?

משה

7 לפי "עיבדו את ה' בייראה וגילו ברעדה", תהלים ב 11.

8 בשלב זה חזרה רבקה לוינה כדי לעמוד בבחינת גמר שם.

9 לא זוהה.

משה וצפורה (למעלה)
צפורה ודוד (למטה)
בדירתם המשותפת 1923

[לונדון, 11.10.1923]

תודה לך, ברל, על הגלויה השלוחה מאיטליה.¹ רבות יש לספר לך, אם כי אין הדברים חשובים. סתם פרטי-דברים שאינם מצטרפים לשום כלל. השנה תהיה לי שנה קשה, אשר לא היתה עוד כמות. זוהי שנתי השלישית והאחרונה בבית הספר, שנת הגמר. מן השמים קיטרגו והגזירה יצאה מלפני הסנהדרין של המכללה הלונדונית להקדים את בחינות הגמר – פורענות קשה מאוד – מאוקטובר ליוני. לשעבר היו מסיימים את הלימודים ביוני, ועד הבחינות באוקטובר היתה שהות של ג' חודשים להתכונן. השנה נגמרה – והנה הבחינה מאחורי כותלנו. הדבר מחייב עבודה נמרצת במשך כל השנה. הבחינות פה הן עניין רציני וגם די ישר. כדי לעמוד בבחינה צריך לדעת. וכדי לדעת צריך לקרוא, ולקרוא לא מעט. וכיוון ששני הדברים הללו – הקריאה והידעיה – חשובים מבחינת עצמם, הרי שאין בבחינה משום איבוד זמן.

צפורה ברדינג, תולה תקוות רבות בשנה זו. אני גר לפי שעה בדירת סוקולוב, ואיתי שם דוד ואולשנסקי. דוד נוסע בקרוב לארץ – על זה להלן – ובאמצע נובמבר יבואו הסוקולובים ואצטרך לנדוד למקום אחר. לאן – איני יודע. גם איני יודע כיצד אסתדר. מילדותי הייתי נוח לפינוק, והשנה שעברה פינקתני כהוגן. עתה קשה להתרגל. כנגד זה אין לכחד, כי היותי לבדי תועיל לי דווקא השנה הרבה מאוד. נחוץ לי עתה הריכוז המוחלט בתוך עצמי ובענייני עצמי, לשם ניצול כל הכוחות, הזמן, המרץ – וכיוונם לתכלית.

מזל ביש הוא, כי הגמר חל דווקא השנה, כשהוצאותי רבו עם התפרד חבילתנו, ומשום זה מוכרח אני לעבוד "במלוא הקיטור" בענייני פרנסה. נוסף לזה גם ענייני פועלי-ציון נראה שיתפתחו השנה – מפאת עצמם וגם בקשר עם א"י העובדת, ואנוכי כבר הרחקתי לכת בזה ולא בנקל אוכל להיטשטש. הוועידה הברלינאית [של פוע"צ], בין יתר הדברים, השלימה את פרוצס השחרור של פועלי-ציון האנגלים מההיפנוז של קפלנסקי² – דבר שיש בו ברכה רבה מכמה פנים, גם מהבחינה "האזרחית" בכלל

1 הגלויה לא אותרה. ב"כ עבר באיטליה בדרכו ארצה מהקונגרס הציוני ומוועידות פוע"צ בברלין וא"י העובדת בקרלסבד.

2 שלמה קפלנסקי היה הדמות המרכזית ב"ברית פועלי ציון", בתקופת מל"ע-1 וגם שנים מספר אחרות. ב-1919-1924 ניהל תחילה עם ב"ג את המשרד המדיני של "הברית העולמית פוע"צ" בלונדון. ב-1924 חזר ארצה משנתמנה לחבר ההנה"צ בי-ם ולמנהל מח' ההתיישבות שלה.

וגם מן הצד המעשי. הופעתי הארץ-ישראלית בוועידה,³ אם כי לא היתה לרצון לאחדים מחשובינו פה, אך בעצם האקטיביות שגיליתי ובשפע האינפורמציה שהבאתי איתי – ביצרתי לי שלא מדעת "עמדה" ב"פועלי ציון", אשר כמוה לא היתה לי.⁴ קפלנסקי בא רק תמול, ורק מחר אתראה איתו. מה היה לו כי בושש כ"כ לבוא – איני יודע. כבוד האיש.

ו"פועלי ציון" – עם תקופת השנה שבו, כרגיל, לתחייה. אך הפעם ביתר שאת מבכל שנה. ראשית – יש מזכיר, והמזכיר הוא... אולשנסקי. ידעתי, כי אין אתה מתפעל ממנו, וגם אני יודע את גבוליו (limitations) אך היה נא בטוח, כי מינויו למזכירות עתה היא "הצלת המצב". הוא בחור חרוץ, נאמן, ישר, בעל טקט (!!!) – אחרי תקופת חסין, דייקן, יודע את ענייניו, מדבר וכותב יידיש ורוכש את ידיעת האנגלית במהירות רבה. הוא עובד חצאי ימים – ולומד עם זה בביה"ס שלנו, במחלקה שלמד בה בר-כוכבא. אני מתחיל מעתה להשפיע עליו, כי יחשוב על שהייה באנגליה ליותר משנה. ארבע הרצאות הרציתי. האחת שאינה מן העניין – בחברת אי"ם, בעיקר חברי אחה"ע – הם ונשותיהם שנים-עשר – על שתי הוועידות והקונגרס. ההרצאה ארכה חמש שעות וחצי – רצופות.

שלוש ההרצאות ב"פועלי ציון" היו בלונדון, במנשסטר ובלידו. התעוררו "פועלי ציון" ונתנו לי כסף ושלחוני אל ה"פראווינג" [פרובינציה]. בכל מקום כעשרים וחמישה איש, בלדו גם זקנים אחדים מן "הציונים הכלליים", אשר עוד לא שמעו כלום על הקונגרס ובאו בגנבה להקשיב. בכל מקום – גחלים עוממות בתוך גל הרמץ.⁵ מה ממרין את האנשים האלה לדבוק עוד בשם "פועלי ציון" ובמסורת – אינני יכול להבין. במנשסטר ובלונדון דיברתי רק על שתי הוועידות. בלידו נתבעתי לכלול גם את הקונגרס. וכל זה בשעה וחצי, ובידיש שלי. ודווקא בכיסוי ראש, כי פוע"צ השכירו את החדר שלהם לאיזה מניין לימים נוראים. בהרצאות הצלחתי בייחוד, נדמה לי, בחלק ריב-הלשונות.⁶ הבשורות מנצחונות העברית בליטא,

3 כאחד מ-13 צירי אחה"ע לוועידה (ביניהם גם א"ג וד"ה).

4 דיווחיו של א"ג על ועידת ברלין הובאו ב"קונטרס" בגיליונות קלט (17.8.1923), קמ (24.8.1923) וקמא (31.8.1923). בגיליון קמ ציטט מדברי מ"ש שם והם מובאים בנספח 9.

5 לפי "הגחלים עוממות. הרמץ מתרבה", ח"נ ביאליק, ספיה, פרק שישי.

6 ריב הלשונות בוועידת ברלין התמקד בשאלה איזו מן השתיים תהיה שפת המפלגה – עברית או יידיש: בנוגע לשלשן היתה מלחמה קשה ונואשה וכמה פעמים התייאשנו כמעט, אך סוף סוף עמד לנו אלוהי ציון, כנראה, לעזרתנו ונתקבלו החלטות לא רעות, כגון זו שכל חברינו תומכים במלחמתה של אחה"ע בעד זכויות השפה העברית וכו' בא"י, ולהיפך, אנו תומכים במלחמת חברינו בחו"ל בעד זכויות היידיש. בנוגע לא"י נוספה פְּרֻחַ ע"ד יחס של סבלנות ליידיש ובנוגע לחו"ל – על חברינו לדאוג להקניית ידיעת השפה העברית בביה"ס היהודי (מתוך מכתב", ככל הנראה פרי עטו של מ"ש ("קונטרס" קלט, 17.8.1923).

בהחלטות הוועידה נאמר בשאלה זו:

ומהקידמה באירופה המרכזית והמזרחית בכלל, עשו רושם והביאו רבים במבוכה. אגב, במנשסטר ישנם בסניף שלושה-ארבעה עברים גמורים. ועתה הוחלט לערוך מועצה, ודווקא בלידו. הצ.ק. [הוועד המרכזי] כולו נוסע, ומכריחים אותי לנסוע. שם יעסקו בעיקר בשני דברים:

א) בהבטחת התקציב למשרד בלונדון והמזכירות.

ב) בסידור ענייני א"י העובדת - לפי שעה בשורה הראשונה קפא"י, ובשורה השנייה - הבנק [בנק הפועלים].

סעיף ב' מחייב את נוכחותי במועצה אם כי קשה לי הדבר כשאל. דרין, אשר בוודאי תזכרנו, כולו common sense ותופס היטב את עניין הקואורדינציה,⁷ אינו נותן לשמן נאמנות צרה לפוע"צ למעט את דמות העניין, ונוסף לכל זה, משתדל לתרגם את כל התוכנית לשפת המציאות האנגלית. כנראה נתחיל בצירוף אנשים מאגודות שונות לעבודה, ולע"ע נכריז על צ.ק. של "פועלי ציון" כעל

א) ברית פוע"צ אינה מחייבת את מפלגותיה הארציות לפרגנווה מאוחדת בנוגע לתרבות היהודית ולשאלת השפות, אשר כוחה יהיה שווה בשביל הגלות וא"י.

ב) הוועידה העולמית מציינת, כי מלחמת השחרור הסוציאלי של מעמד הפועלים העברי, התחילה התרבותית, התפתחות המונים היהודים והמלחמה בעד זכויות המיעוטים הלאומיים ובעד אוטונומיה לאומית בארצות אשר בהן מדברים ההמונים יהודית, קשורים בשפה היהודית. לכן מאשרת הוועידה את מנהג הברית עד עתה ותומכת בארצות אלו במפלגותיה הנלחמות על היהודית כעל שפת האוטונומיה הלאומית ושפת בתי הספר, והבונות בתי ספר עם השפה היהודית בתור שפת לימודים.

בהכירה את הערך הלאומי והתרבותי של השפה העברית ואת המקום אשר היא תופסת בחייו וביצירתו של הפועל העברי, מחייבת הוועידה את כל מפלגותיה הארציות להכניס את העברית לחוג תעודתם החינוכית והתרבותית. בבתי הספר צריכה השפה העברית להילמד בתור שפת לימוד במידה שתספיק כדי הקניית ידיעת השפה. הוועידה מודיעה, כי המפלגה בא"י חושבת את השפה העברית לשפה היחידה של היישוב והפועלים היהודיים בא"י. הוועידה תומכת במלחמת הפועלים הא"יים בעד שיווי זכויות ואוטונומיה לאומית ובעבודה התרבותית אשר הם מנהלים בעברית.

בהתאם עם הערך הלאומי והתרבותי של השפה היהודית בחיי ההמונים היהודיים ובחיי הפועלים, צריכה "אחדות העבודה" להילחם נגד כל ההופעות של אי-סובלנות ובזו לשפה היהודית בא"י, ועליה לחנך את חבריה להעריך את הקניינים התרבותיים הנוצרים ע"י ההמונים היהודים בארצות הגולה ("קונטרס" ק"מ, 24.8.1923).

7 שאלת ה"קואורדינציה" שיקפה מחלוקת עקרונית בין מנהיגות אחה"ע והסתדרות העובדים הא"י ובין משרד "הברית העולמית" של פוע"צ בגולה, שבאופן מעשי נסבה על השליטה בקפא"י. בעוד שאנשי א"י תבעו להעביר את קפא"י מתחום אחה"ע לתחום הסת' העובדים, ולשתף בפעילות הכלכלית של תנועת העבודה בא"י ("כנסית א"י העובדת") גם גופים לא סוציאליסטיים כגון ה"אקונומיק בורד", התנגדו לכך מנהיגי "הברית" בגולה. בסופו של דבר קיבלה ועידת ברלין החלטת פשרה "לעשות את הקפא"י למוסד משותף של ברית פוע"צ ושל ההסתדרות הכללית של פועלי א"י". עם ש"אחזו ידוע מהכספים שייאספו לקפא"י ע"י מפלגות פוע"צ יימסרו לרשות משרד הברית ועבודתו החברתית והסוציאליסטית בא"י" (שם).

סוכנות א"י העובדת באנגליה, כי הן אנחנו כאן היחידים מכל שבעת העמודים של הקואורדינציה.⁸

גם הסניף האנגלי מתנער, וגם שם תובעים אותי. אני משתדל ל"הבחיר" למזכירות יחד איתי בחר מקומי אחד, פשוט אבל טוב.

אם אעבוד עם קפלנסקי – איני יודע. הוא התנהג איתי לא כהוגן.⁹ כתבתי לו פעמיים – ולא ענה. כל השאלה היא – אם לא תקבע עבודת קפל. את גורל בחינותי. מצד שני – אם אוכל להתקיים ולקיים את צפורה בלי ההכנסה מעבודה זו. נראה בקה"י – שיתוק לע"ע. חיים איננו. יבוא, אומרים, בחמישה-עשר לחודש.¹⁰ ה"קונטרס". כפי הנראה קיומו בסכנה.¹¹

מה יהיה? – ואשר לעזרתי. ברל, אני ירא לבטא את המילים, אבל – אינני יכול. אין לי ולא תהיה לי האפשרות הפיזית לכך. הגע בעצמך. ואתה יודע כי אין לי עט "מצליף". אני רגיל לכתובה יסודית, על יסוד קריאה ועיון רב. מניין הזמן? ובכ"ז נראה.

הייתי אצל ג'ימי ודיברתי על עניין זלמן.¹² כמעט שעורבא פרת. בכ"ז ביקש תוכנית על הנייר, אבל במתכונת הרבה יותר מצומצמת. אני חושב שלא יצא מזה כלום.¹³

דוד נוסע לארץ. עברו עליו גלגולים רבים. כשבאתי – מצאתיו מתכוון לנסוע, ויהי מה. אח"כ בא דב (אשר אגב אורחא, לא העלה בנסיעתו כלום), והחל משפיע עליו להישאר בלונדון לשם עבודה בעד א"י העובדת. אני טענתי כי לבנות את ההישארות על עבודה זו א"א; כי היא לא תוכל לפרנס החל מבשנה הזאת; כי העבודה תתחיל דרך "פועלי ציון" וקלות-דעתו של דוד בולזולו ל"פועלי ציון" תתנקם בו עכשיו. גם אם ייכנס דוד ל"פועלי ציון" – או יצטרף לעבודתם – אין

8 בהחלטות ועידת ברלין נזכרים 5 ה"עמודים" הבאים: קפא"י, בנק הפועלים, "המשביר", "סולל בונה", חברת ההתיישבות (שם). נראה כי על אלה יש להוסיף את המשרד לעבו"צ וחברת העובדים.

9 לא נתחוויר למה כיוון מ"ש בעניין זה.

10 ח"ו חזר מארה"ב בשלהי יוני 1923.

11 נוכח פערי הזמן הגדולים שבין גיליון לגיליון.

12 זלמן שור, ר' עליו יל"א, יל"ב.

13 ז' שור, שישב בווינה, התעתד לשוב ארצה באוקטובר 1923 אך נדרש לבוא ללונדון לישיבת הוהפ"צ הגדול. עניין "התוכנית" שבה היה מעורב לא נתחוויר. לרעיייתו רחל כתב מלונדון:

ענקית היא לונדון זו. תריסר פטרבורגים מחוברים יחד. הישיבה נגמרה זה יומיים. דבר הוויזה מעכב אותי פה. בינתיים נתקשרתי בתוך עבודה לטובת בנק הפועלים, ובכל שעות הפנאי אני מסתובב בחוצות הקריה, שעוד לא ראיתי דוגמתה לגודל. קפלנסקי ושרתוק מובילים אותי על פני שכיות החמדה שבעיר. היום נשמתי גם את אויר המוויזאום הבריטי, חלומי משנים (שור, עמ' 156).

כל ביטחון כי דווקא בידי תרכו העבודה המעשית וכי הוא יקבל משכורת. הראשון שיקבל משכורת יהיה מזכיר "פועלי ציון" (אז עוד לא היה מוחלט בנוגע לאולשן). אז החליט דוד לשוב למחשבתו הקודמת – להישאר שנה בלונדון כדי לעבוד באיזה משרד, להתמחות באיזו עבודה מעשית, ואגב לעסוק בענייני א"י. את המשרה מצא ב-J.C.T., אך כיוון שההחלטה לנסוע לא"י הייתה שורש בלבו, ובבית היה הדבר נמנה וגמור – הגיע לידי פשרה: לנסוע לארץ לחודש-חודשיים, על מנת לשוב אח"כ הנה לעבוד ב-J.C.T. בעיני הפשרה היא אבסורד.

אמרתי לו, כי אם חשוב בעיניו להתמחות למעשה בטרם ישוב לארץ, עליו להישאר. ואם ייסע לארץ – איני מתאר לעצמי, כי בחור כמותו, אשר בילה כבר בחו"ל ארבע שנים, יצא עכשיו מהארץ על מנת לעבוד בבנק בלונדון. כל הצרה היא שדוד רוצה, כמובן, לקבל עבודה באחד ממוסדותינו. הוא יודע שהדבר קשה מאוד עכשיו, כנגד זה נשקפת לו הסכנה לקבל עבודה אצל "חירים" או במוסד דומה לזה. מפני הסכנה הזו הוא ירא, וע"כ רוצה הוא להרוויח זמן.

את הכסף מזלטופולסקי¹⁴ קיבלתי ושלחתי,¹⁵ בויף¹⁶ אפגע בימים אלה וגם בנידיץ,¹⁷ לכשיבוא. על 25 ל"ש שהושבו לי מברלין, ואשר עפ"י הוראת אליהו צריך הייתי להעביר לבנק הפועלים, כתבתי לדודי [וולודיה] שרתוק כי יכניסם לבנק הפועלים. אם הוא לא יעשה זאת יודיע לי, ואז אשלח מפה. ראה שלא יכעסו על האיחור. שלום לך, שלום ללאה ולחנה. מה שלומה?

משה

14 הלל זלטופולסקי, ר' עליו יל"א.

15 עניין הכסף ותכליתו לא נתחוויר.

16 לורד ישראל זיו (1889-1972). איש עסקים ונדבן. מנהיג ציוני בריטי ומראשי קה"ס בבריטניה. יליד מנצ'סטר. עם גיסו לורד סיימון מרקס ועם הרי סקר ואחרים ייסד את "חוג מנצ'סטר" שעמד לימין ח"ו. מ-1920 סגן יו"ר ומנהל חברת "מרקס אנד ספנסר". ממייסדי הוועדה הבריטית לא"י ובטאונה "פלסטין". הוא, רעייתו רֶבֶקָה וח"ו ייסדו ב-1934 את מכון זיו ברחובות – גרעין מכון ויצמן. מראשי הקונגרס היהודי העולמי.

17 יצחק בנידיץ. ר' עליו יל"א, יל"ב.

יום ה', 18.10.1923

אליהו,

אני מבולבל מאוד בימים אלה ולכן אין סדר ומשטר ב"הליכותי".
 על מכתבך האחרון עניתיך בתלגרמה - "בוא לשבת".¹ הטעמים הם - כי דוד
 עומד לנסוע [לא"י]. כשתילגרפתי לך - עמד לנסוע בשבת, עתה נדחתה נסיעתו
 ליום השלישי. הוא רוצה מאוד לראותך בטרם ייסע. הטעם השני הוא כי בשבוע הבא
 מתחילה כאן ישיבת הוה"פ [הציוני] הגדול ורציתי מאוד שתראה את חיים לפני
 שישקע במהומה החדשה. חיים יבוא הנה בשבת.
 אשר לשטורמן² - חרבו ודללו כל המקורות. גם לאלה העמוסים עלינו מקדמת
 דנא - אוזלת ידנו להושיע.
 לצפורה שלום. הייתי אצלה בשבוע שעבר. נחמד.
 החוב לרוט.³ יעמוד לפירעון בראשון למרץ 1924.
 שלום רב לכם,

משה

דביק, שלח אלבומים, מן החדשים, עם המילואים.
 היבוא זלמן?

1 א"ג בא ללונדון בשבת 20.10.1923 במטרה להיוועד עם ח"ו ולחלץ מידי כספים לרכש. הוא
 שהה בלונדון כשבועיים ובמהלכם נועד עם ז"ו (ר' חביון, עמ' 300-301).
 2 לא זוהה.
 3 חוב בסך 50 ל"ש (ר' מכתב 239).

ח' נובמבר [8.11.1923]

אליהו,

אני מתחיל למלא את בקשתך.¹ זלמן [שזר] קיבל ויזה פולנית. יש לו עתה שורת פגישות עם יוניונים. לא רע. בשבת וביום א' יהיה בלידו. ביום ב' או ג' – מוזמנים אנו אל אל גב' סולומון.² בוודאי נתראה גם עם ג'ימי, אם כי עסוק הוא, רחמנא ליצלן, מאוד במרוצי סוסיו ובציד. ביום ד' הבא יהיה drawing room meeting בביתו של קרופני.³ לע"ע זהו היום האחרון [של שזר באנגליה], אך אני מקווה עדיין, שישאר גם week-end הבא ויבקר את מנשסטר.

פה, מייד אחרי נוסעך, ירד לעולם קור נורא. ממש קפא. בבוקר כפור. בביתנו הגדול והריק קור ושיממון. עם הקור החלה סידרת הערפילים. אני מוכרח לצטט שיר אחד שלי: "לא אויר, אלא פשוט – איזה מן טינופת".⁴ את פריקת העול שדיברנו עליה אתחיל רק כנסוע זלמן, גם ישראל⁵ ייסע בוודאי ביום א' או ב'.

זכור על המען הוורשאי.⁶ 4:12:0 לי"ש לאמך נשלחו. קיבלתי גלויה מיהודה. מספר שברל חושב ללכת לעבוד.⁷

משה

-
- 1 כנראה להקפיד על חליפת מכתבים מסודרת.
 - 2 פלורה סולומון. רעיית קול' הרולד סולומון, מבכירי סגל ממשלת א"י. חברה קרובה של ורה, רעיית ח"ו. בתו של התעשיין גריגורי בנסון, מידידי ח"ו.
 - 3 לא זוהה.
 - 4 השיר "גלויה מלונדון". הובא ביל"א, עמ' 415.
 - 5 כנראה ישראל שוחט. לא נתחוויר מה עשה בלונדון. ר' עליו יל"א, יל"ב.
 - 6 א"ג עמד לצאת בשליחות לתנועת "החלוץ" בפולין. נראה שמ"ש ביקש את מענו שם.
 - 7 העניין לא נתחוויר. גלוית יהודה לא אותרה.
-

דב,¹

ח' נובמבר [8.11.1923]

את מכתבך עם העתק מכתבו של בן-גוריון קיבלתי הבוקר.² קיבלנו את ההעתק גם מירושלים, אך אין דבר, תבוא עליך ברכה, קימצת לנו עבודה. לאזהרה החמורה - לא לפרסום - איני מסכים. כבר נתגנבו ידיעות שונות ממכתבי זה לעיתונות.³ ראיתי ברוססו.⁴ השאלה היא - אם לתת להן להתגנב אחד אחד ובאין רואה,⁵ ובאין בורר נכונה - או לעשות את הדבר בטעם ובשכל. אשר לוולפי - ימסור לך אליהו את הערכתי על המצב. ברור לי, כי בדרכים של שלום לא יושג כלום. הן תודה כי בבואך הנה you struck a friendly note ובוה לא הועלת בייחוד - כשזה הפסיק את המו"מ שניהלתי אני בסגנון ידוע, וכשאחר זה באו הטילפונים התמימים של אולשן. וולפי מבקר תכופות את ג'ורג' ברדלו.⁶ הלה מספר, כי לאחר סידור העניינים בקשר עם סכנת פשיטת הרגל לא שילם וולפי את השיעור הראשון שהוטל עליו ושוב צפוי היה להכרות פשיטת רגל, ושוב העביר את רוע הגזרה. ב-life standard שלו לא חל שום שינוי, ועשן יעשן סיגרות כמנהגו מקדם. שלומות לכם,

משה

1 מכתב זה נכתב על צידו האחר של המכתב הקודם (233) לא"ג, ולמעשה נועד לשניהם.

2 מכתבי ד"ה וב"ג לא אותרו.

3 העניין לא נתחזר.

4 "רוססו" - שבועון יהודי רוסי. נוסד באודסה ב-1860 ולימים עקר לפטרבורג. נסגר ונפתח פעמים מספר וברביעית התחדש ב-1922 בברלין, כביטאון פדרציית ציוני רוסיה ואוקראינה, וכעבור זמן-מה היה לביטאון הציונים הרוויזיוניסטים. ב-1924 החל להידפס בפריס, שם היה ו' ז'בוטינסקי עורכו הראשי. נסגר ב-1935.

5 לפי שירו של ח"נ ביאליק "אחד אחד ובאין רואה".

6 ר' עליו יל"א, יל"ב.

לונדון, יום ה', 8.11.1923

יקירי היקר יהודה,

הבוקר קיבלתי את גלוייתך¹, אך האמן-נא לי, כי גם בלא-כך הייתי כותב לך היום. ראשית על ענייני מעשה. השבוע שלחתי על שם אמא דרך הבנק העברי פה סך 10:12:0 ל"ש, וזה משפטו: 5 ל"ש לבנק הפועלים (המזתר), 4:12 ל"ש לאמו של אליהו (והם 20 דולרים שהביא ליב יפה² מארגנטינה,³ מאחיה, ומסרם פה לאליהו) 1 ל"ש - בודד ומסכן - לאמא. עם הפונט אשר אקווה כי קיבלת מהגימנסיה נמצא שפרעתי 2 ל"ש ונישארתי חייב לכם 18 ל"ש.⁴ כל החשבון בפונטים אנגלים ועליך תמיד לזכור את ההפרש של חצי שילינג אנגלי לפונט, שבו עדיף הפונט המצרי על האנגלי. את 5 ל"ש לבנק הפועלים שלחתי דרככם, משום שרציתי לקמץ בדמי ההמחאה, והדבר נעשה בטרם אקבל את גלוייתך, שבה אתה מבקשני לשלוח לבנק ישר. הרי שתיכנס ותשלם. לברל אמור, כי הכסף הוא אשר הילווה לאליהו בברלין, על מנת שאשלם אני בלונדון - באם אינו זוכר את פרטי המעשה. בשבוע הבא אקווה לשלוח לכם 2 ל"ש, ואם יש לכם צורך-מייד בסכום יותר גדול - כיתבו-נא תכף ואשלח. תמיד אוכל ללוות פה בנקל סכום כסף, ותחת לסלק לשיעורים לכם - לעשות זאת פה.

יהודה, הקראת את פרשת הקונגרס שלי ב"קונטרס", ומה היא בעיניך? הידעת, כי מצדדים שונים ומאנשים שונים (בהם שפיגלמן, רובשוב ועוד) שמעתי, כי זו היתה הסקירה היותר טובה על הקונגרס שבכל העיתונות היהודית? לך רוצה אני לספר, כי את הפרק הראשון כתבתי עפ"י עיתון הקונגרס, כי לשני הימים הראשונים איתרתי

1 גלויית יהודה מ-31.10.1923, שעיברה תיאור המצב הכלכלי הקשה השורר בא"י ותופעת שחיתות במוסדות ההסתדרות, פותחת ב"הנה אך כיליתי לקרוא את 'איגרת מוסקבה' של ב"ג. בסוף המכתב הוא [ב"ג] מוסיף: 'לבסוף אבקשכם לשלוח את מכתבי זה לקפלנסקי ולמשה שרתוק'. בוודאי קיבלת". מדובר במכתב ארוך ומפורט שכתב ב"ג ממוסקבה ב-24.9.1923 על ימי שליחותו לבריה"מ יחד עם מאיר רוטברג, כנציגי ההסתדרות בתערוכה החקלאית שם (אגרות ב"ג ב, עמ' 156-174). במכתב לא מתוארך מאותם ימים, כתבה עדה לאליהו, שעשה אז בשליחות "החלוץ" בוורשה: "רציתי לכתוב לך רק על בוא בן-גוריון. הוא שב בשבוע שעבר וסיפר על רוסיה באולם הראי-נוע לפני קהל עצום. רשמיו היו מלאים כרימון. על רוסיה מדבר בהערצה ובאמונה רבה בה".

2 ליב יפה (1875-1948) עסקן ציוני. חבר הוהפה"צ (1907-1919). נשיא ההסת' הציונית בליטא. עלה ב-1920. פעיל מרכזי בקה"ס ומ-1926 מנהלה הראשי.

3 ענף של משפחת גולומב היגר לארגנטינה.

4 עניין ההלוואה בסך 20 ל"ש, שקיבל מ"ש ממשפחתו בת"א, נדון כנראה במכתב שלא שרד.

ולא שמעתי מילה מכל מה שסיפרתי באותו פרק. את הפרק השני כתבתי בינות לשיבות, בקושי נפשי רב ותחת שוט הבושה ממש. איני חושב שחותר שתי המסיבות האלו ניכר מאוד בפרקים הנ"ל. אך את הפרק השלישי (על בחירת ההנהגה) כתבתי כבר באיסרו-חג, ולשמו חיסרתי הרבה מכנסיות א"י העובדת שהתנהלה אז; ואת הפרק הרביעי והאחרון כתבתי ושלחתי מלונדון ושני האחרונים הם המוצלחים בעיני.⁵ פה אני שובת – ו"קהה שובת קרדומי",⁶ להבדיל, וכנראה אשבות עד שובי לארץ. הציקתני רוחי מאוד⁷ לכתוב ל"קונטרס" מאמר מלחמה על "פועלי-ציון" בקשר עם שאלת השפה⁸ – אך הרצון "נולד קרבי ותם בתוכי".⁹ ול"קונטרס" בכלל לא אוכל להיענות.

בקשר עם זה ובכלל – מצבי השנה. זוהי שנתי האחרונה בכותלי בית המדרש שאת ספסליו אני חובש. בית המדרש מצטיין בזה, שמי שרצון ובינה לו יכול ללכת בו מחיל אל חיל ולקנות תורה ודעת כמים לים מכסים.¹⁰ אך לשני הדברים הנ"ל, המצויים אצלי במידה מספקת, צריך להוסיף דבר שלישי, והוא יכולת. והנה בשנה שעברה היתה היכולת מיצירה מאוד, כמוה כאין לעומת הצרכים והאפשרויות. אף השנה איננה בעין במידה רחבה, אלא שהשנה מתהפכת עלי חרב¹¹ הבחינות, החלות ביוני, סמוך לגמר שנת הלימוד, כמעט בלי רווח. נמצא שאני צריך ומחוייב ללמוד במשך כל השנה. פירושו של דבר – אני צריך לקרוא, לקרוא הרבה, ברחבה ולרווייה. פרנסתי גוזלת ממני זמן כקודם. ולכן עלה הכורח,¹² והפעם בהחלט, על "העבודות הציבוריות". הודות לבואו של אולשנסקי ולכניסתו הפעילה והמוצלחת לעבודה – תקל עלי ההשתמטות. אך זה לא די. צריך לקצץ עוד, על ימין ועל שמאל. זוהי החלטתי, אשר עוד לא התחלתי להוציאה לפועל. כי לעת עתה, מיום בואי הנה מן "היבשת", תכפו עלי אורחים, אורחים כבודים ויקרים, וכל אחד מלא עניינים חשובים כרמון. דב, אח"כ אליהו, עכשיו זלמן רובשוב. אך הנה נסע אליהו, ובשבוע הבא אסיע את זלמן ומאז – חסל.

קרוב מאוד לוודאי, כי עם בוא האביב אתפטר מעבודתי במשרד הצינוי ואת הגרעון שיווצר ע"י כך אמלא ע"י מילווה חדש, אשר לשם פרעונו אצטרך אולי

5 ר' נספח 10.

6 שורה מתוך הבית השלישי של "שחה נפשי" מאת ח"נ ביאליק: "חוטב עצים, איש קרדום, / עושה מלאכתי לתומי; / ורד היום וידי רפתה, / וקהה שובת קרדומי".

7 לפי "הציקתני רוח בטני", איוב לב 18.

8 בוועידה העולמית של פוע"צ בקרלסבד, שמ"ש נכת בה, התנהל ויכוח סוער בין חסידי העברית והיידיש. ר' מכתב 231.

9 מקור הציטוט לא אותר.

10 לפי "כי מלאה הארץ דעה את יהוה כמים לים מכסים", ישעיהו יא 9.

11 לפי "להט החרב המתהפכת", בראשית ג 24.

12 לפי "מאז שכבת לא יעלה הכורח עלינו", ישעיהו יד 8.

להישאר באנגליה חודשים אחדים יותר מכפי שאני חושב. עכ"פ, את עבודת קפלנסקי¹³ לא אקבל השנה גם אם תוצע לי (היא גם לא הוצעה). יחד עם זאת, מנסרת בדעתי תוכנית לשוב לקיץ הבא לארץ, ובסתיו לצאת שנית לעבודת קרן היסוד. אנחנו מוכרחים לעבור לאקטיביזם גמור בעבודה זו. כתיבת מאמרים כמו "אין כוח"¹⁴ – ברור כי היא הכרח המצב, אך יחד עם זה ברור, כי זהו ניפוח הראש אל הכותל. איני כותב הפעם לברל, ועל כן אבקש להראות לו את השורות הללו. אמור לו, כי אכתוב לו על הפרשה "זלמן באנגליה" לכשתסתיים. באנגליה, ולא בלונדון, לךבות.¹⁵ כתוב-נא לי על חזונוך לימים יבואו. כתוב אם זקוק אתה "לעט נובעת", כמו שקוראים לזה בארץ, ואם מוכשר אתה מהבחינה הטכנית להשתמש בה. הוא הדין בנוגע לשאול.¹⁶ אני אשלח לך באלה הימים את "החטא ועונשו".¹⁷

משה

הערה מעשית מאוד: לעולם אל תכתוב לי גלויות, אלא תמיד ודווקא מכתבים סגורים. אתה כותב, כי אינך רוצה שייוודע הדבר לפלוני – ושולח את הדברים גלויים. במקרה זה דוד כבר איננו פה. ובמקרה זה קיבלתי אני את הגלויה מידי הדוור אך יכול היה ויוכל לקרות אחרת. אני גר תמיד בחברת מישוה. כתוב אם היה דוד אצלכם, ומה סיפר. את מכתבי אל שאול¹⁸ אני שולח לך לחסוך בול.

13 הפעילות במסגרת מפלגת פוע"צ והקשר עם ה"לייבור".

14 לא נתחוויר באיזה מאמר מדובר.

15 לא אותר מכתב מאת מ"ש לב"כ בנושא זה.

16 שאול אביגור (מאירוב) (1899–1978). אחי צפורה שרת. מראשי ה"הגנה" ולימים בראש מפעלי ההעפלה ו"הבריחה".

17 "החטא ועונשו" מאת פ' דוסטויבסקי יצא לאור בעברית, בתרגום י"ח ברנר, בורשה ב-1923.

18 המכתב לא אותר.

לונדון, 22.11.1923

מר שטיין יקר,

אני מצרף תרגום של מכתב בן-גוריון,² שעליו עמדתי בפגישתנו האחרונה. המכתב ארוך להחריד, אבל הוא קריא מאוד. השמטתי רק שתי פסקאות, שלדעתי אין להסתדרות [הציונית] שום עניין ישיר בהן, ואת השאר הבאתי ללא שינוי. העברית של הכותב טובה מאוד, והיה זה מאמץ לא קל לתרגמה כראוי לו – משימה שאני משוכנע כי לא הצלחתי בה. חרף אורכו של המאמר, אני סבור כי מן הראוי שתוכנו יובא לתשומת לב של ההסתדרות הציונית. אשר לשאלתך לגבי הבחירות בסוריה, צר לי כי עלי לחזור על הווידי שהתוודיתי במכתבי אליך בחודש שעבר, והוא שחתימתי על העיתונים הסוריים פקעה. הזמנתי את העיתונים בשבוע שעבר, ואתחיל בסיקורם מרגע הגעתם. אני מקווה שיהיה בידי לתת לך משהו עבור "פלסטיין" בתחילת השבוע הבא. שלך בכנות,

מ. שרתוק

1 ר' עליו יל"ב.

2 קרוב לוודאי שמדובר באיגרת ב"ג ממוסקבה, המוזכרת במכתב הקודם (235), הע' 1.

דוד יקר ונאמן,¹ לונדון, 29.11.1923

זה עתה גמרתי ושלחתי דבר-מה ל"קונטרס" (רק תרגום)² ואתה נשאת ל-late fee.³ מתברר בכלל, שאפשר לשלוח [דואר] עד 8 p.m., אלא אחרי 7 p.m. מוסיפים 6d. לא זה העיקר כמובן, אלא שב-8 יש לי שיעור, עם קירשנר⁴ הבחור, הרי שעלי לגמור ב-7. ואל נא תיעלב, כי מפני אותו השיעור אני הולך הערב לשמוע את דיס, הנושא מִדְּבָרוֹתָיו על תנועת הפועלים בארץ (כך בערך) במקום אחד במזרח העיר. ביקש חומר מהמשרד ושלחו לו את חיבורי.

ובכן – בחירות עלינו. זהו כמובן הנושא הראשי והעיקרי. הוציא בולדווין חרב קהה מתערה ואף הליברלים החלו לוטשים כלי זין שהחלידו – מפשפשים והופכים במגרות שולחנותיהם ומחפשים אחרי כתבי יד עתיקים ונאומים שנשאו לפני עשרים ושלשים שנה. גם ספרים הופיעו בשוק, ישן נושן שמראה חדש לו, reprinted בלעז, הכל בנוגע לאותו ריב הנצח של הגנה וחופש [בעולם הכלכלה].⁵

ואת הליברלים תקף בולמוס הסליחה והאהבה. התחתנו מחדש, והריהם מבלים

1 דוד הכהן יצא את לונדון בדרכו חזרה לא"י ב-28.10.1923. במכתב לעדה מ-29.10.1923 כתב א"ג על הפרידה ממנו:

דוד הכהן נסע אתמול מלונדון. בבוא מכתבי יהיה כבר בוודאי גם הוא בא"י. ילווהו רבים מאוד בחיבה ואהבה אמיתית יוצאת מן הכלל. הוא היה כאן היחיד בין הארצישראליים, שהיו לו מהלכים בחוגים שונים, יהודים וגם אנגלים. את קשריו הוא לא ידע אומנם לנצל תמיד נכון ולמסור את זמנו ואת כוחותיו, וכל אחד ואחד מן הארצישראליים בלונדון צריך להודות לא מעט לדוד על סידורו, על מציאת עבודה, שיעורים, הלוואות בעת צורך ועוד. לונדון היתה העיר היחידה בבירות אירופה, אשר מתלמידים מא"י מתגוררים שם, שבה היו בני א"י נפגשים ועוזרים עזרה הדדית איש את רעהו. הבחורים השונים ורחוקים אחד מרעהו לפי עברם ולפי שאיפותיהם היו כאן מוצאים סיוע והתעניינות הדדית ודוד הוא אשר היה הדבק בחברה הזאת, ומסופקני אם היא תאריך הרבה זמן אחרי נוסעו.

2 נראה שמדובר ברשימה "מכס מגן וחוסר העבודה" מאת הנרי נוואל בריילספורד, שהובאה ב"קונטרס" קנב, 14.12.1923.

3 חוב שמועד פרעונו כבר חלף.

4 לא זוהה.

5 נוכח משבר אבטלה חמור חוקק רה"מ סטנלי בולדווין (שמרנים) חוק מכס מגן כדי לעודד את הייצור בבריטניה. התנגדותה הנמרצת של המפלגה הליברלית לחקיקה זו גרמה להכרזה על בחירות כלליות, שנה אחת בלבד אחרי הבחירות הקודמות.

את ירח-הדבש בהנאה מיוחדת.⁶ לוי ג'ורג' מדבר על במת אסקווית, "ידידי מני אז", אסקווית שולח בשורת ברכה לצ'רצ'יל "אהובו הפרטי", אלפרד מונד מסב לשולחן אחד עם ג'ון סיימון⁷ ויחדיו בנעימים הם מחברים את התוכנית הליברלית – ששון ושמחה, ומסינגם מכובדנו דרך סוף סוף עוז ובעט בכל הכיעור והזנות האלה, ופרק עול מסכת שנים ולעת זיקנה נכנס בגבורה ובעלויות למפלגת העבודה, ואל הדור הצעיר הליברלי פנה בקול קורא ב-D.H. [דיילי הרולד] לצאת אחריו, מאחר שהוכח והוברר כי המפלגה הליב. היא soulless, אך בלבו של בֶּלְסְקוֹ⁸ לא נגעו הדברים. ומעבר ההוא, בירקנהד⁹ וצ'מברלין¹⁰ נקרעו מלוי ג'ורג' לחלוטין, סוף סוף נשתחררו, ושאו ודאי רוח ברוחה, וכל איש על דגלו ועל מחנהו. אין כאנגליה! ועתה לנבואות. מלאכת הנבואה, כידוע לך, נעשית נחלת הכלל בימי הרת פרלמנט ואף אני בנביאים. נִבֵּא נִבְאֵתִי עַת הַסִּבְנו פֶּעַם אֵל הַשּׁוֹלְחֵן בִּשְׁעַת הַלְנָטָשׁ בְּבִיה־ס – וראה זה פלא – כעבור שבוע יצאו הדברים מפורשים מפי לסקי,¹¹ ועוד שבוע – ואף גרוין¹² הנביא המושבע התנבא באותו סגנון ממש. בקיצור – זוהי ההשערה: איחוד הליברלים בלי ספק יגדיל את כוחם. הלייבור ודאי לא יאבד הרבה אולי גם ירוויח באלה מקומות. הרי שמספר המשמרים יתמעט. ואפשר שיתמעט עד כדי שיקטן ממספר הלייבור והליברלים יחד או אז תהיה הברירה: או קואליציה או בחירות חדשות.

והנה – קואליציה – במקרה אחר, נאמר בבחירות של אשתקד, אילו היה קורה כך, אולי היתה קמה שוב קואליציה קונס-ליב [שמרנים-ליברלים], משום שאז היתה אחת השאלות העיקריות ביותר Cap. Levy¹³ והסכנה האדומה. אך עתה נלחמים על Prot-F.T.¹⁴ והליב[ור]. והקונס[רבטיבים] עומדים במלחמה אנושה זה עם זה. ואשר

6 מאבקם של שני פלגי המפלגה הליברלית במדיניות הכלכלית של הממשלה הוליך לאיחודם בראשות מנהיגי שני הפלגים: דייויד לוי ג'ורג' והרברט הנרי אסקווית.

7 וייקונט ג'ון סיימון (1873–1954). מראשי הליברלים. ב-9.11.1922 הכריז: "בימים האחרונים הובא לידיעתי שיש דאגה ואי הבנה בקרב הקהילה היהודית והציונים לגבי גישת הליברלים לבעיית א"י, אין יסוד לחשוד בהם בשינוי בדעתם. עם שאני גורס צמצום התחייבותנו הכספית במזרח התיכון, אני דוגל בעת ובעונה אחת במילוי התחייבותינו בא"י ומחוצה לה" (אגרות ח"ו 11, עמ' 198, 199). בשנות השלושים שר חוץ.

8 לא זוהה.

9 פדרריק אדווין בירקנהד. ממנהיגי השמרנים.

10 סר ג'וזף אוסטין צ'מברלין. ממנהיגי השמרנים. שר חוץ 1924–1929.

11 פרופ' הרולד לסקי. ר' עליו יל"א, יל"ב.

12 ג'יי ל גרין, עורך העיתון "איבורבר" 1908–1942. ר' מכתב ח"ו אליו מ-20.2.1923, אגרות ח"ו 11, עמ' 259.

13 לא זוהה.

14 חוקי מכס מגן (Protective Foreign Taariff) שהציעה הממשלה השמרנית בראשות בולדווין. התנגדות הליברלים לחוקים אלה הוליכה לפילת הממשלה.

לקואל[יציה]. בין Lab.-Lib. [ליברלים-לייבור] הרי לכאורה, להלכה, אפשרי הדבר ואפילו נוח, כי לפי מלחמת הבחירות שניהם בעצה אחת נגד Cons. בעניין F.T., אלא לפי דעתי והכרתי העמוקה – לא יקום הדבר ולא יהיה (קפלנסקי סובר אחרת, וזה אופיי מאוד). גם אם יישאר הרוב בידי הקונס. – אלא יהיה רוב קטן מאוד, רוב בלתי יציב [unstable majority] – לא ייכנס האיש בולדווין לפרלמנט אלא יכריז בחירות חדשות. הרי שעוד זמן רב יעבור בטרם תשוך המרקחה.

מלחמת הבחירות ל"לייבור" קשה במקומות רבים. התנכלו ללווייתנים [למנהיגים] ותחת מלחמה משולשת העמידום במלחמת שניים.¹⁵ זה גורלם של מק, קליינס,¹⁷ הנדרסון, ווב¹⁸ ועוד רבים מן האריות שבחבורה (אף לים סמית¹⁹ – נגדו רק ליברל) – בכל מקום הסתלק הליברל] או הקונס[רביטבי] והשאייר "גיבור אחד בשדה"²⁰ נגד "לייבור". אומרים אִמֹר, כי מלחמתו של מק קשה, אך הוא שולח messages מלאי תקווה והתלהבות.

אמרתי לאסוף לך גורים – מאמרים, ידיעות, תמונות, אך אילו ידעת מה שנעשה כאן ואצלי – כאשר הנך יודע ומתאר לעצמך בדיוק – וסלחת, ובוודאי תסלח. בכל המלחמה הזאת אני משתתף מעט, ורק כאותו מסיק הדוודים באוניית מלחמה, הרחוק מהמלחמה החיה. ערכתי הפעם את המניפסט של המפלגה²¹ (באנגלית, תורגם לידיש) גם גילוי דעת מיוחד של הסניף האנגלי ועוד כהנה. אולשן עובד, וכנהוג, השאון שאנו מקימים על עבודתנו ומסביב לה עולה שבעתיים על עצם העבודה. בווייטשפיל – גוולינג. אחר השביתה של אשתקד היו הדוֹקרים [סוורים] מרי נפש עליו מאוד ואיימו שלא ישתתפו בבחירות. לא נגדו אך לא בעדו – ויהי האיש בסכנה. סוף סוף התפשרו והתפייסו והריהם תומכים בו.

במייל אנד – שוב אותם שלושת הפרצופים. סולומון הנבזה שוב נכנס בין הפטיש והסדן וסברה שיעלה בידו שוב להבטיח למְשַׁמֵּר את נצחוננו. פועלי-ציון הוציאו קול קורא מיוחד, די חצוף וטוב, נגד סולומון. עברה חצי שעה ואני מפסיק בדבר הבחירות.

בשורה רעה. צבי [שורין] נפל. נכשל ב-Ec. Theory. קיבל 18. היות שחשב בין

15 כדי לנצח במלחמת הבחירות נגד שני מועמדים – שמרן וליברל – אין צורך למועמד ה"לייבור" לזכות ביותר מ-50% של הקולות, מה שאין כן בתחרות נגד מועמד אחד.

16 רמזי מקדונלד.

17 ג'ון קליינס. ר' עליו יל"א, יל"ב.

18 סידני ווב (לורד פספילד). כיהן כשר המושבות בשנים 1929–1931 (ר' עליו יל"א, יל"ב).

19 לא זוהה.

20 "יחיד בשדה [הקרוב] אינו גיבור" – פתגם רוסי.

21 כרוז מפלגת פוע'צ באנגליה לבחירות לפרלמנט. פורסם ב"קונטרס" קנד (28.12.1923). מובא בנספח 12.

כה וכה לשהות פה עוד שנה - אין האסון גדול. בכל זאת! תבין את חששותי. מה יהיה גורלי - ה' אלוהים הוא היודע. איני לומד עתה כמעט כלום. זלמן רובשוב עדיין פה, וד"ל. ומלבד זה - כל העסקים הרגילים. וגם בבחירות - סוף סוף. לע"ע אני חושב להפסיק את שיעורי הערב (גם השיעורים חוץ משיעורי ערב) החל ממרץ, ללוות כסף ולשבת על הספרים. עם רופין דיברתי. הוא פתח בעניין - אילולא זה לא הייתי מדבר - הוא חשב שאני סתם דחוק עתה ואין לי כסף. אמרתי לו כי אני all right וביררתי לו מתי, למה וכמה יהיה נחוץ לי. קבעתי 50. אמר, כי יוכל עד 30. עכ"פ נראה כשיגיע הזמן. הצרה היא, כי בראשון למרץ חל הפרעון של חובי (חובנו) לרוט', ואני מחוייב לדיוק, והיות שברור כמעט כי לדב לא תהיה פרוטה, וספק גם אם לאליהו תהיה - הרי תבין את כל הסבך. לך שלחתי היום ע"י הבנק 3:4:0 ל"ש.

המחלקות בטוב. שיפמן עלה על כולנה. עם כניסת תלמידותיך אלי עלתה רמת הידיעות ואני הכבדתי את ידי - הרי שכל מיני נמושות החישו מפלט למו בחיקן של שיפמן אשר פתח זרועותיו ופרש כנפיו לקבלן. גם את נימן שָׁכַלְתִּי. הרי שלי יש 15 בדיוק. תלמידותיך סובלות קצת מאי ידיעת דקדוק, מקריאה מבוהלת ולא מדויקת. ממבטא לא מדויק ומכתיבה שיש בה הרבה מילים ומעט מאוד משפטים, אבל הן מדברות ומבינות הכל. ברומברג הקטנה בכתיבה מראשה ומעלה גבוהה מכל המחלקה. בדיוק בניין המשפט ובהעדר גמור ומוחלט של שגיאות בכתיב עולה היא עד לאין שיעור על פרופסקי ומיות. בנוגע לפרופסקי עוד מוקדם להוציא משפט, כי היא עשתה רק עבודה אחת בכתב ואף זו בחטיפה. המחלקה לומדת עתה שמואל א', לאט לאט ובאופן יסודי מאוד הן בנוגע לתוכן והן לשפה [כמה מילים לא ברורות]. קוראים אנו "לשון וספר" של פייכמן, חלק שני, ספר אשר בינו ובין הספר של שיפמן ישנה אולי שנת לימוד. קילקלה אותן מאוד הקריאה בלי נקודות, הן מתקשות בקריאת התנ"ך המנוקד. אנו לומדים בימים ב' וד'.

סוקולובים - האב וצלינה [בתו] - באים בשבוע הבא לימים אחדים ומפליגים אח"כ לדרום אפריקה. אנחנו נשארים אלא שיודע אני, כי הזקנה כתבה לפיליכובסקי²² וביקשתו להשכיר את הדירה, אך עוד חזון למועד. [סוף המכתב לא נשתמר]

22 ליאופולד פיליכובסקי (1869-1933). צייר. חבר האכזוקטיבה של הסתדרות ציוני אנגליה 1917-1918.

רבצ'קה יקרה,

לונדון יום הולדתך, 13.12.1923

איתך קרה לי הפעם עניין רע מאוד. זמן כה רב עבר אשר לא כתבתי לך – נקפני לבי ולא כתבתי, כאב לבי ולא כתבתי, עד שארכו הימים והייתי כמעט בטוח שחזרת כבר לברלין.¹ ובהיות שגם לדב חייב אני מכתב – לא עפ"י דין: גם הוא אינו כתב לי – כ"א סתם, עפ"י יושר, הרי שנצטרפו שני החובות לחשבון אחד לוחץ ומדכא. והנה הבוקר פקדני דב בפקודה תלגרפית לשלוח לך 6 פונטים. זאת אני עושה, ואגב מילוי פקודה זו – זכיתי והגעתי סוף סוף לכתובת מכתבי אליך.

יקרה ואהובה שלי, קשה לי השנה הזאת, קשה מאוד – עוד לא היתה לי שנה כמוה בחו"ל. את כולה מקדירה עננה גדולה וכבדה: זוהי שנתי האחרונה כאן, כך לפחות אני מקוה, ובסופה הבחינות, ואלו תובעות הרבה לימוד ושפע קריאה, ממש כך ולא לשם מליצה, און וו נעמט מען [יידיש: מאין לקחת] את הזמן והפנאי?!

מראשית השנה עד עכשיו לא הונח לי מאורחים חביבים ויקרים – ואולם זמני נופץ לרסיסים ואף אני לא ריחמתי. והקיץ היקר שעבר לבלי שוב ואשר ביוזבותיו בובו גמור – שערוריה ממש. הנה רק היום נוסע סוף סוף זלמן, אשר בא לשלושה ימים ויתמהמה יותר משלושה שבועות – עלי ועל צוארי. את הבחינות הקדימו השנה מאוקטובר הבא ליוני זה, ז"א שללו מאיתנו את חודשי הקיץ. זאת ידעתי – הנבל, ידעתי עוד בקיץ שעבר, וידעתי כי אסור לי לנסוע לקיץ מאנגליה, ואעפ"כ לא עמדה בי הרוח להישאר. אך את הנעשה אין להשיב. והנה דווקא השנה נסעה צפורה לרדינג. אילו ולו. אילו היה לנו שכל להינשא שנה אחת קודם, ואילו היתה צפורה הולכת לרדינג בשנה שעברה, והשנה היתה איתי, והיתה משתכרת – הכל היה אחרת. ועתה עלי להשתכר כקודם (מהבית שולחים לצפורה 5 פונט לחודש, ולה נחוץ לכה"פ עוד כסכום הזה) ועוד לחיות ברווקות, הקשה עלי לבלי נשוא. אני גר עוד בבית הסקולובים – זוהי כמובן קולה גדולה במובן הכספי, אך במובן נחות החיים – חומרה מאין כמוה. לכל צריך לדאוג, לאוכל, להסקה, לכביסה לשרות, לצורכי משק הבית וכו' וכו'. איתי אולשן – אך אנחנו שונים מאוד ומה שלא איכפת לו – הוא ליטק² ממאיר – איכפת מאוד לי, ואת תביני.

1 רבקה עזבה את ברלין ועשתה בוינה כחודשיים על מנת לסיים את חוק לימודיה במוסיקה ובנגינת פסנתר ולעמוד בבחינות הגמר, ואח"כ חזרה לברלין.

2 חריף ומחמיר.

מחשבה אחת מעסיקה אותי עכשיו – עם ראשית חודש מרץ להשתחרר מרוב עבודות הפרנסה שלי, ללוות כסף ולשבת אל הלימודים. זאת אפשר יהיה להוציא לפועל, אך זה יכריח אותי להישאר באנגליה עוד לחודשים רבים אחרי הגמר. כי גם עכשיו עומד "החוב הלאומי" שלי בקירוב בסכום של 80 פונט (עד היום הן לא שילמתי 9 פונט לטישלו!) הרי שבסוף שנת הלימודים יעלה עד 130 בערך. עם חוב כזה לא אסע לא"י.

כיוון שהעליתי את הנושא המר הזה אני יכול שלא לנגוע במצבכם אתם. עסקיו של דב היו חידה מאז ומעולם ויהיו לחידה. האומנם יש תקציב ממש לא"י האובדת? ומה החובות? מה תעשו לפולק³ ביום שידובר בכס?⁴ כמדומני שהיום הזה הריהו כבר מאחורי כותלנו. ובמרץ חל התשלום לרוטנברג.

רבצ'קה, למרות כל זאת, אני רוצה שתבטיחי לי, כי אם בשובר לברלין תרגישי את עצמך עייפה ורפויה, ואם תרצי להיות בלונדון, ואם תתברר שאלת הסקולובים – סברה שעוד חודשים רבים נשב בביתם – אזי שתבואי אלינו לימי החופש מחצי דצמבר עד חצי ינואר. צפורה תהיה בלונדון, ואנחנו נאכילך ונשקך מכל טוב הארץ. ובכלל, את מוכרחת לראות פעם את לונדון, ודב בוודאי שירצה כי את תהיי פה. ביקורו של דב פה היה מוצלח דוקא, הוא ראה לא מעט, וראה בהצלחה, עלי נחה קצת הרוח וידעתי מה ואיך להראות.

רבצ'קה, יקרה, אל תכעסי עלי וכיתבי לי תכף. לא רק לשם אישור קבלת הכסף – כי אם כיתבי בכלל. איך הבחינות? אני מתאר לעצמי, כי עבר כבר הכל ואינך מחכה אלא לכסף.

צפורה איש גמור – חיה בצמצום, וכשהיא מבקשת כסף לעולם אינה מבקשת יותר מעשרה שילינג. את יודעת את דרכיה ואת סגנון חייה בתקופות ידועות. אני אסע אליה אולי ביום הראשון – היינו מחרתיים. בעוד שבועיים תבוא ללונדון לחודש תמים ואז ירווח לי קצת, וגם אוכל ללמד⁵. אני כ"כ צמא עכשיו לקריאה – ואין כמעט אפשרות.

3 כנראה מיכאל פולק (1864–1952), תעשיין, מ-1922 בא"י. מייסד מפעל המלט "נשר". ככל הנראה, הילוה סכום כסף לרבקה ולדב.

4 לפי "מה נעשה לאחרתנו ביום שידובר בה", שיר השירים ח 8.

5 להלן קטעים ממכתב צפורה מרדינג לרבקה בברלין, 27.11.1923:

בעוד שבועיים בדיוק אקבל חופש לחודש ימים, אסע ללונדון ואהיה עם משה את החודש הזה. משה חי עתה רע מאוד. עובד הרבה מאוד, אוכל רע, נושא עליו את סכך החובות. ולכל זה נוספה דירת סוקולוב הענקית, הדורשת תשומת לב ידועה. בימים אלה מחכים אנו לסוקולוב ובתו ועל משה, מובן, לחפש חדר, ומתי עליו לעשות זאת – לא ברור. הוא צריך למצוא שעה שלא ביום ולא בלילה. אל תפחדו, רבקה, פניו לא רעים כלל וכלל והוא חי ושמח מאוד, רק "מבולבל" קצת. אשתדל כי בחופש ינות קצת. הלוואי ונצא רק מדירת סוקולוב. אני רואה אותו בכל שבועיים ואז אנו חיים וְנִסְיוֹ [רוסית: בכל הכוח] ותמיד עייפה אני מהביקור בלונדון (יום ושני לילות) יותר משבוע של לימודים.

לבית אני כותב תכופות. גב' מאירוב כתבה שכבר עברנו לבית החדש,⁶ היא היתה שם - "דאס הויז איזט פראַכטיג איינגעריכטעט מיט אללען נאָטיגען בעקוועמליכקייטען, עס מאכט דעם איינדרוק פון אזעהר שאַנעם אסאבנאק", [יידיש: הבית מפואר ומצויד היטב בכל הנוחות הדרושה ועושה רושם של וילה יפה מאוד]. העתקתי מהמכתב שנמצא במקרה בכיסי. היא כותבת יידיש מגורמנת מאוד בלשון ובכתיב.

בכלל, אם יש את נפשך לדעת⁷ - הרי יצאתי הבוקר עם זלמן לבנק, ומשם לבית מסחר ספרים, ומשם לתחנת הרכבת, באנו בדיוק חמישה דקים לפני לכתה, ורק אז התברר לו, לגאון, כי ברכבת זו אינו יכול לנסוע, לא תהיה תפארתו על דרך זו,⁸ בלשון המליצה, משום שיהיה עליו לעבור דרך הרור. זאת טענתי אליו בכל יום השכם וטעון והוא אטם אוזניו משמוע. בקיצור חזרנו על עקבינו ונסענו מקצה העיר אל קצה. העברנו את הַחֶפְצִים⁹ אל התחנה אשר ממנה יכול לנסוע בערב, הלכנו אח"כ אל בית אוכל יהודי (דווקא!) וסעדנו לבנו, משם יצאנו לקנות קניות - אני הגאון, אלא שבאורח נס נודמנה עלמה מכירה - וקנינו כל מיני דברים גסים ועדינים, קומבינוונים לרחל ומין מלבוש צמר לרודה'לה.¹⁰ אחרי שפעלנו את כל הגדולות והנצורות הללו נתתי לו חופש להתהלך ברחובות קריה, להסתכל בחלונות ולנסות לקנות כל מיני דברים שאין להם שחר - בילוי-זמן ממין זה הוא לרצון רב לו ולתועבה לי - ואני החשתי מפלט לי בבית הדואר הגדול, מקום שם ישבתי לערוך לך את הטורים האלה ולהריץ לך את האייגרת אשר תוכה רצוף שטרות כסף החתומים בטבעת המלך. עלי עוד לכתוב לצפורה - השנה תרבינה הכנסותי של שר הדואר האנגלי במידה ניכרת, ואומרים, כי ברדינג מתחילים לדון בשאלת הוספת פקיד עוזר לבית הדואר דהתם. את פרצוף בעלך הנחמד, משובץ בדבריו שנדפסו ב"ג'ואיש כרוניקל",¹¹ תחזינה עיניך בשובך לברלין. שלום לך, ונשיקות,

משה

מִשְׁמֻשָּׁגֶעַ

6 בית המשפחה בשדרות רוטשילד 23, שבנה ולודיה שרתוק על מגרשו של אחיו יעקב - קומה ב' למשפחתו, קומת והקרקע לפניו שרתוק ולמשפחת עדה ואליהו גולומב. לימים משכן מוזיאון ה"הגנה" - בית אליהו (ר') על קורות הבית ביומ"א ב', עמ' 500-509.

7 לפי שירו של ח"נ ביאליק, "אם יש את נפשך לדעת".

8 לפי דבורה לברק: "אפס כי לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך", שופטים ד 9.

9 הניקוד של מ"ש, לפי הגייה שנשתגרה בין בני המשפחה.

10 לפי "תוכו רצוף אהבה", שיר השירים ג 10.

10 בתם של רחל וזלמן שור.

11 בגיליון 16.11.1923 של העיתון נדפס ראיון עם ד"ה תחת הכותרת: "מפלגת העבודה בא"י".

רבצ'קה, אחותי היקרה,

לונדון, 28.1.1924

קשה לי להתחלה מכל ההתחלות הקשות. אי אפשר להתחיל בלי הקדמה, ובכתיבת ההקדמה עיקר הקושי. מדוע ארכה שתיקתי כל כך – ביאורים אין בפי. כך נשתלשלו ונשתרגו הדברים ולא "נכתב" במשך כל הזמן הרב הזה.¹ גם לאלהיו לא כתבתי, ולאמא – רק חטופות וקצרות. ודווקא היה לי הזמן הזה זמן ערות ופעולה מתמדת. אך כל זה היה בתוך ד' האמות של עסקי ציבורנו פה, וכלפי חוץ גם הד לא נשמע.

תוך כדי כתיבה שב לחיים זיכרון הרושם של מכתב הבשורה שלך. שני רגשות בולטים בניגודם התעוררו אז. הרגש הראשון, העיקרי, היה אושר, אושר אין קץ. ראיתי בנחמה, בהתגשמות אחת מתקוותי הכמוסות, היקרות. אך לזה נטפלה מייד הרגשה אחרת. לא יכולתי לסלוח לך את עוון הכיסוי. שום טעם שביקשת או שיכולת לבקש להצדיק בו את כיחוד הדבר מאיתי לא היה בא אלא להחמיר את האשמה. אילו היו אומרים לך לפני שנים אחדות, לפני שנה, שכך יהיה הדבר – בטוח אני שלא היית מאמינה. אני עכ"פ לא הייתי מאמין. בנוגע לדבר הזה יש לי מידה אחרת ודרישות אחרות אליך משיש לי לעדה. ועד עתה אינני מבין, אני ממאן להבין, איך היה לך הכוח להסתיר את הדבר ולמנוע ממני את בשורת האושר. אני מתחרט תוך כדי כתיבה על שאני כותב לך כך. אך יש כוח שמכריח אותי לתת לכאב לפרוץ. ובכן, נאמרו הדברים, ואל תעסי עלי עכשיו. אסיים את הפרק הזה בהבטחה, כי אם תהיה צפורה במצבך, תדעי את הדבר מייד אחרי.

כבר עברו ימים רבים מאוד, ואיני נוטר לך שום טינה. אנו מחכים ליום הקרוב לבוא. יש לי הרגשה שאת שקטה מאוד ומאושרה ואינך פוחדת. זה טוב. כ"כ הייתי רוצה לראותך עכשיו. היום ראיתי את אוליצקי² והוא אמר לי, כי פניך טובים. הנכון? אתם תטלגרו לי, כמובן, תיכף ומייד. אני מלא חרדה למצבכם הכספי. א' וי נעמט מען? מניין יימצאו הכספים גם

1 מאז מכתבו האחרון של מ"ש אל רבקה חלף למעלה מחודש ימים, שבמהלכו לא הגיב על מכתבה אליו מברלין מ-13.12.1923, שבו בישרה: "דבר גדול וחשוב היה שמור עמי זה זמן רב, ולא גיליתי לכם למרות שהיינו זמן-מה יחד: בעוד זמן קצר, שני חודשים – אהיה לאם".

2 אריה אוליצקי (1898-1983), יליד גרמניה, עלה ב-1924, רופא ב"הדסה" י-ם ופרופ' לרפואה באוני' העברית מ-1928, חתן פרס ישראל לרפואה ב-1967.

לאותו המוסד הצנוע שכתבת עליו?³ ואח"כ? אל תדאגו עכשיו לששת הפונטים – אני שקוע כבר ועומד לשקוע בחובות כאלה, שסכום פעוט כזה בטל ומבוטל בעיני. והן בראשון למרץ עלי להשיב לרוט' 50 ל"ש, ואני אשיב. ישנם כל מיני צירופים וצירופי צירופים. היום קיבלתי, למשל, שק מרופין מאמריקה ע"ס 30 ל"ש. הצעדים הראשונים לכך נעשו זה כבר, כי באספקלריה שלי ראיתי עתידות. מאליהו אני מקבל 4 ל"ש לחודש, ע"י ניכוי ממשכורתו ב"חלון", הנעשה בלונדון.⁴ אומנם עד יום התשלום לא יצטרף מזה גם כדי חלקו, אך אין בכך כלום. העיקר הוא שאני עצמי זקוק עכשיו להלוואה של 75 ל"ש בערך. אני עומד לעלות על דרך רבת סכנות. אני מתפטר מעבודתי בהסתדרות וכמעט מכל שיעורי הפרטיים (חוץ משיעורי הערב). אם לא אעשה זאת, אין לי כל תקווה לעמוד לבחינת הגמר הקיץ. הבחינה היא קשה מאוד (צבי נכשל בה אשתקד). היא מחייבת ידיעות רבות ועשירות, אשר הדרך היחידה לקנותן היא לקרוא הרבה, בשפע, לרוויה. הבחינה חלה ביוני! והנה עד עתה לא התחלתי בעבודה כראוי. מה שהספקתי לעשות – כמוהו כאפס. ובכן אני חדל כמעט להשתכר ומצמצם עד למינימום את עבודתי הציבורית. הדבר האחרון קשה מהראשון. עתה עת התעוררות על פני חזיות רבות. הולך ונמשך מו"מ עם יוניונים בדבר ועידת א"י העובדת באנגליה. ייסדנו זה לא כבר אגודה חדשה – "העבודה" – אשר אספה תחת כנפיה את כל בחורי א"י אשר נשקף להם עוד שמץ תקווה (הגדרה זו באה להוציא את גורן), כדי לארגנם לעבודה בעד א"י העובדת. האגודה החלה כבר עוזרת בעבודת הקפא"י ותעשה עוד רבות – הכל תחת דגל א"י העובדת וההסתדרות. דב יקבל מכתב רשמי בתור מזכיר הוועד.⁵ ונוסף לכל, ועל הכל, ממשלת העבודה,⁶ והתחדשות העבודה הפוליטית שלנו. "מי יודע אם לא לעת הוו".⁷ ויש המון דברים קטנים. התחלתי להתפרסם בתור מרצה על ענייני א"י – במשך חודש ינואר היו לי 6 הרצאות ואספות שמילאתי בהן תפקיד עיקרי – אצל פועלי-ציון, ב"העבודה" ובכל מיני אגודות. ובכן, לפי התוכנית יש לי ארבעה חודשים צנומים להיכון לבחינה, וספק גדול אם אצליח. עכ"פ אני זקוק מאוד לתפילותיכם. התוכנית הזאת מחייבת, כאמור, "מלווה לאומי" גדול. לקורבן יפול לי גורן, אשר מוכרח יהיה לתת או להמציא את הכסף. הוא יוכל לקחת כסף מַסְטִיסִין⁸ – לא

3 "המוסד הצנוע" – בית חולים ליולדות.

4 נראה שבעת שהותו בלונדון קיבל א"ג הלוואה ממ"ש.

5 לא ידוע דבר על מכתב רשמי כזה, ומכל מקום ד"ה לא נכנס לתפקיד זה.

6 ב-22.1.1924 לאחר הבחירות לפרלמנט ב-6.12.1923, הקים ר' מקדונלד ממשלת "לייבור" בראשותו.

7 לפי "ומי יודע אם לא לעת כזאת הגעת למלכות", אסתר ד 14.

8 איל נפט יהודי רוסי. "השקיע כספים במפעל של פ"ר וכך היה לחבר מועצת המנהלים של חברת

החשמל" (שאלתיאל, עמ' 165, 333).

איכפת לי. מה אומרים הדברים לעתיד – הן תבינו. פירושם – הישארות באנגליה לעוד חודשים על חודשים אחר הגמר, חודשים של עבודה ועבדות לשם תשלום החוב. כי איך אשוב לארץ עמוס חוב עצום כזה.

והנה, כאילו בכוונת ודון לשטות ולהתל בדל, הבהיקה לי רגע תקוות-שוא. נראתה אפשרות לקבל מין עבודה שהיא בבחינת מועט המחזיק את המרובה. מה מועט – זמן, ומה מרובה – ממון. העבודה היא הוראת עברית במקום הרחוק מלונדון כשלוש שעות ברכבת, על חופו המערבי של האי. בית ספר "פנימי" יש שם לילדי נגידים, ובתוך בני העכו"ם שבויים שם כעשרים וחמישה תינוקות מישראל.⁹ אלה לומדים עברית אחת לשבוע ביום הראשון. לקבל משרה זו הרי זה למחוק את יום הראשון מפרשת השבוע (אם כי בנסיעת ג' שעות ברכבת אנגלית אפשר גם לקרוא דבר-מה). אך מהו השכר, הן תשאלו. ובכן השכר הוא 3 גינאות לגולגולת לשליש שנה. במלים אחרות 75 גינאות בעד 10 שבועות. נכו מזה את הוצאות הנסיעה – ישארו יותר משישה פונטים לשבוע. עדיין הדבר על כף המאזניים של הגורל, אך קרוב יותר לוודאי כי לא יצא לפועל, ולא תהיה לפני ברירה אלא לשקוע בחוב.

אני חי עתה חיים חדשים לגמרה. חדר בלי פנסיון. רק ארוחת בוקר. חדר גדול, מרווח, מרוהט היטב ונוח. גם ארוחת הבוקר טובה, ממשית מאוד. הבית אנגלי, גויי, ואין כדבר הזה לחשיבות מכמה בחינות. בו בבית מתגורר אולשן – אך יש לו חדר שלו, והמשטר שנקבע הוא כי בחדרי אני שליט יחיד. יש לי בחדר דבר שקוראים לו gas ring ואני יכול לעשות לעצמי תה וגם ארוחת ערב קלה בשעת הצורך.

צפורה באה הנה אחת לשבועיים. בוודאי כתבה לכם כי גם היא החליפה דירה, וכי השינוי הנו לטובה. היא חיה בצמצום רב, מוציאה לא יותר מ-5 פונט לחודש, אך איננה ממיתה את עצמה, חלילה. היא בריאה מאוד ורעננה. במשך שבועות "החופש", שעברו מתוך חיכוכים עם המבשלת של סוקולוב, מו"מ ממושך ומטריד עם הסוקולובים עצמם וחיפושי דירה – היתה תקופה של condominium, שלטון כפול, בדירה שלנו ושללהם, האב והבת, ובכן במשך הימים הרעים האלה נפלו פניה קצת. אך מששבה לרדינג ולחייה הפשוטים והשקטים היו לה רוח אחרת¹⁰ ופנים אחרים. האמת היא – כי היא חיה עתה כמעט כנערה תלמידת בית ספר שאין לה כל דאגות. אני מקנא בה ומאושר בעדה. לבה המסכן נוקף אותה לא מעט וכשהיא כותבת לי: שלח לי 10 שילינג – ידיה רועדות ממש; ואני צוחק ושולח לה 2 ל"ש.

9 לפי "תינוק שנשבה לבין עכו"ם", שבת סח; שבועות ה.

10 לפי "היתה רוח אחרת עמו", במדבר יד 24 (ומכאן: "היתה רוח אחרת, גבהו שמי שמים", ח"נ ביאליק בשירו "פעמי אביב").

רבצ'קה, קראתי את שני העמודים הראשונים והצטערתי נורא על שכך נערכו הדברים. לו ידעת כמה הייתי מאושר כשקיבלתי את הידיעה. נגולה מלבי מעמסה שהעיקה עלי בהכרה זה כמה שנים. תמיד הייתי שקוע בחרדה, שמא יאחר הדבר לבוא. ובכן אני מתכוון לצלול בעבודה "מקצועית" לחמישה חודשים ועד כמה שרק יעלה בידי הדבר – להיתלש ולהינתק מכל העולמות האחרים. כתבתי על זה לא"י ואני רוצה שגם בברלין ידעו זאת. את יודעת בוודאי, כי לוקר¹¹ דרש ממני בתלגרמה מאמר ל"ארב. א"י". אני גם לא עניתי – כי מה אענה? איני יכול לכתוב עפ"י פקודה, מבלי לדבר על הזמן שאיננו. הדבר המצער ביותר הוא, כי בחוץ עושה הדבר רושם, כאילו שקוע אני לגמרה בענייני הפרטיים ולשום דבר ציבורי איני רוצה להיפנות. ובכן ממש ההפך. העניינים הציבוריים המקומיים, ובראש וראשונה ענייני פועלי-ציון וא"י העובדת, גוזלים ממני זמן כ"כ רב עד שמה שנשאר לי לעצמי מתבטל מפני מיעוטו. רק מראשית פברואר יבוא שינוי בזה.

איני פונה לדב משום שלפי חשבוני עוד איננו בברלין. אך כמובן שכל המכתב גם שלך. ועתה עניינים מעשיים אחדים:

1. וולפי. אם אתה רוצה שיצא איזה דבר שלך לי ייפוי כוח כתוב אנגלית ומאושר ע"י הקונסול. כתוב מעין דבר זה:

I herewith give full power of attorney to Mr. M. Shertok, Palestinian, now resident in London, to act on my behalf in the matter of \$135 owed to me by Mr. H. Wolfenson of London, and to take whatever legal action against the latter he may find necessary in order to effect the repayment of that debt.

2. שלח הנה עוד כשני תריסרים של האלבום במהדורתו המלאה.
3. אולי יודע אתה על המו"מ שניהלתי פה בשם המשרד עם בנטוויטש,¹¹ בדבר העבודות בגזר.¹² על עצם העניין לא אספר לך, לא חשוב, אך בקשר עם המו"מ שאלני בנטוויטש אם יוכל להשתמש בתמונות אחדות שבאלבום כדי להכניסן בחוברת שאגודתו או חברתו מציעה לתעמולה בין יהודי אנגליה. מובן שיהיה כתוב ומפורש שהבתים נבנו ע"י J.C.L.A.¹³ – עם המחירים. כתבתי על זה לארץ, לא ענו על זה, אך מובטחני שאין כל התנגדות. השאלה היא אם תוכל להמציא את

11 נורמן בנטוויץ'. ר' עליו יל"א, יל"ב.

12 משפחת בנטוויטש רכשה אדמות בגזר.

13 כנראה ראשי תיבות של המשרד לעבו"צ.

ה-blocks, ז"א הקלישאות [גלופות]. התמונות הן מימין: נורדיה; שכונת בורוכוב; בית ועלייה בדגניה א'; טבריה - קרית שמואל - התמונה התחתונה מימין - מארבע התמונות; סג'רה - 7 חצרות; הרפת בבנימינה; בלפוריה. אני יודע שעלי לקבל חזרה ולהחזיר לך את הקלישאות שמסרת למיארס¹⁵ - אעשה זאת אי"ה.

4. האינטרוויו אתך נדפס, וגיליון ה-J.Ch. חיכה חודשיים למכתב הזה. שלחו לי את עלי ההגהה יום לפני הופעת העיתון ולא הספקתי לתקן הדבר. אילו גם הספקתי - מלבד טעויות דפוס ושינויי כתיב לא יכולתי לתקן. יש שם שטויות אחדות, אבל אין דבר.

אני שולח לך גם גיליון של J.Ch. שבו נדפס הכרוז של English Speaking Branch P.Z. אשר עורר את J.Ch. לפנות למפלגות הקונס. והליב. ולבקש מהן כרוזים ליהודים. הכרוז נכתב על ידי. בחו"ל, כמדומני בזכותו של Weiner Morgenzeitung, עברה הידיעה על כרוז זה - כאילו נתפרסם בשם מפלגת העבודה.¹⁶

גם את המניפסט של המפלגה [פוע"צ] לקראת הבחירות חיברתי אני הפעם. תרגמו בידיש אינו מוסר את הסגנון היורה של המקור.¹⁷ מכתבך נמצא עכשיו בידי צפורה ברדינג. שלום לכם, יקירי ואהובי,

משה

דביק, חתמתי על New Leader עבורך. היש לך פנאי לקוראו? והמקבל אתה אותו כסדר?

15 לא זוהה.

16 הכרוז מובא בנספח 11.

17 לא אותר.

לונדון, 8.2.1924

יהודה אחי,

אני מאמין, כי את מכתבך הארוכים והגדושים אלי אתה כותב לא רק מפני שרוחק מציקתך להביע את הנצבר בלב, כי אם גם מתוך רצון שבהכרה לשמור עלי מסכנת התלישות.¹ אחריות זו בעדי, שבעולה אתה נושא זה שנים ואשר לשמה אתה מקריב מעתות השינה והמנוחה המקופחות גם בלא כך – נוטעת בלבי אליך רגש אשר לא יובע במילים, ואף כי בכתב.

איני זוכר אם כתבתי לך זאת פעם – אך תמיד, למקרא מכתבך, עולה על לבי המחשבה, כי מי יודע אם יש בדורנו עוד תנועה אחת, אשר בזכותה יקבל אח מאחיו מכתבים כאלה. התהום העמוקה בין עוצמת המחשבה, הרגש, והייסורים המושקעים ביצירתנו בארץ, דלת המספר ועומת המידה, ובין השטחיות, הקלות והאדישות השפוכות על פני רחבי העולם, אדיר המפעל ועצום המספרים – ניגוד זה נחרת ביתר חריפות בהכרתי עם כל מכתב ממכתבך, כמו עם כל רשימה יחידת סגולה בקונטרס, עם הד כל "מעמד" גדול בחיינו שם.

שאלת העבודה בספרייה ובעין חרוד,² וכן שאלת העבודה בכלל והנגינה³ – אשר איזמל שתיהן חתך בבשרך – דיין לפלץ מוחו של אדם רצין היחס לחיים. בנוגע לראשונה, הרי מהבחינה הציבורית אין כל הצדקה להסתלקותך. אך בריב זה שבין חובך לציבור והרוח שבאנוש – פסקת לטובת האחרון, ואיני רוצה להרהר אחרי פסק אחרון זה. כנגד זה מופיע גורם אישי זה כנושא החובה הציבורית לגבי הדבר שהנו אישי יותר ממנו – הנגינה. וכאן פסקת לטובת החובה הציבורית. הרי שלכאורה הלכת בשביל הזהב. אך הן יכול היית לבחור בשתי הקצוות גם יחד – הספרייה והנגינה – ונמצאת נותן לציבור את אשר לציבור ולך את אשר לך, והכל היה בא בשלום. אלא שזוהי הדרך הקלה, וכנראה אנשים כמוך בדורנו מואסים בדרכים קלות. את העיונים האלה אל תחשוב לי לעוון, כי בעומדי מרחוק ובקולטי תמיד רק סיכומי מאורעות והכללים העולים מפרשות של חבלי החלטה – איני יכול שלא לשקוע בהסתכלות ובחישוב חשבונות הנפש והעולם.

1 מכתב יהודה, שעליו משיב מ"ש, לא אותר.

2 יהודה עוז ב-1922 את בית המשפחה ויצא לעבודה, תחילה במושב כנרת ואח"כ בעין טבעון (כפר יחזקאל) ובעין חרוד.

3 יהודה ניגן בכינור מנעוריו. ר' צור, עמ' 15, 36, 37.

אני רוצה לבקשך כעת שתי בקשות, אחת גדולה ואחת קטנה. הבקשה הגדולה היא, כי תכתוב לי, מעתה אולי ביתר תדירות, ולו גם ביתר קיצור, הן אם רק לא יכניסוך באיזה עול ציבורי במקום העבודה – ואני מקווה כי לפחות בחודשים הראשונים תישמר מזה – יהיה לך עתה קצת פנאי ותוכל לכתוב לאו דווקא באשמורת השלישית. והבקשה הקטנה – הנה אתה שואל אם קראתי את החוברת החמודה "מחינו" ⁴ ובכן – באורח פלא קראתי, כי נודמנה לידי בימים שהייתי עם אנשינו בוועידה ובקונגרס. אך לא קראתי, למשל, את החוברת הרצינית שהוציא הגדוד ⁵ ללמד זכות על עמדתו ⁶ – שמעתי שהיה גם דבר כזה, ובמשך הימים הארוכים שאני נמצא כאן – יצאו בארץ הרבה חוברות וגיליונות שלא בגושפנקא של שלטון ההסתדרות – ויש גם שבגושפנקא, אבל לא של הוועד הפועל או איזה מוסד אחר מן הלווייתנים – כי אם של אחד מדגי הרקק – מאלה כמעט שלא ראיתי דבר. ופעמים רבות רציתי לבקשך, כי תשמור לשלוח לי כל דבר דפוס הגדל על פני שדה תנועת העבודה – חוץ מההוצאות הקבועות. אולי עכשיו, למרות היותך רחוק מיפו, יקל עליך הדבר, כי תהיה יותר פנוי.

ועתה לעתידותינו. קודם כל בנוגע לאמא. ⁷ ברור לי, כי עם בואי לארץ יבוא התיקון שאיחר זה שנים. לע"ע מוכרח הכל להישאר כשהיה, כי – "אוזלת יד". יכול מאוד להיות, כי בשנה הראשונה לשובנו לא נחיה – צפורה ואני – במקום אחד. היא תלך בוודאי לאיזה מקום עבודה ואני נדון לחיי כרך. הרי שאפשר מאוד שאי-נורמליות מצד אחד תביא לידי נורמליות מצד שני. אני אשב עם אמא ופרנסת המשק [של הבית] תהיה עלי. זוהי לע"ע השערה, אך קרובה היא מאוד להתגשמות. אתה כותב, שהדוד [ולודיה] אמר: "אין אנו מרוויחים את אשר אנו מוציאים" – הוא כיוון כמובן לכולנו, לשתי המשפחות, או שלוש המשפחות, לא כן? אגב הדברים האלה, שמא תכתוב לי – עד כמה שנהירים לך הדברים – מה מצב העסקים שם ומה טיבם. חשבון כספך ששלחת לי הוא אפוס של עלילות גבורה. כנגד החשבון הזה רוצה גם אני לגלות לפניך את צפונותי. כיום הזה חייב אני לאנשים שונים כ-80 ל"ש (מזה 15 ל"ש לאמא, ז"א לך, 15 ל"ש לדוד הכהן). אין זה הכל. כשהייתי בברלין מצאתי

4 עיתון גדוד העבודה.

5 הוצאה מיוחדת של "מחינו" (גיליון מ', 11.6.1923). בגיליון זה הובא תזכיר הגדוד למוזכירות הו"פ של הסת' העובדים, ובו תלונה על יחסה המתנכל של ההסת' לגדוד.

6 בגדוד העבודה, שפעל כקומונה של פלוגות העבודה שנמנו עמו ופעלו במקומות שונים בארץ, התחולל קרע כאשר חלק חברי פלוגת עין חרוד ובראשם י' טבנקין וש' לביא, התנגדו לשימוש שעשה הגדוד בכספים שהכניסה עין חרוד לקופה המשותפת ודרשו הפרדת קופת המשק מקופת הגדוד. קרע זה הסתיים בפילוג – חסידי הגדוד שבעין חרוד (שני שלישים) פרשו והצטרפו לפלוגת הגדוד שבתל יוסף.

7 התעוררה שאלה מי ישא בפרנסת המשפחה בצאת יהודה לעבודה בעין חרוד.

את אליהו מתלבט בשאלת הוצאות הנסיעה [לא"י] לעדה ולשלומית⁸ ואת דב ורבקה כורעים תחת משא החובות ומטכסים עצה ואין - במה תיסע רבקה לוינה להיבחן. החלטתי החלטה ומבלי דבר עם איש הלכתי אל רוטנברג, ששכב אז בברלין בבית חולים לאחר ניתוח, ולוויית ממנו 50 ל"ש לשישה חודשים. הכסף נתחלק שווה בשווה בין אליהו ודב. יום הפירעון חל בראשון למרץ, בעוד שלושה שבועות. והנה אליהו כבר שילם לי 12 ל"ש - הוא סידר שממשכורתו אשר מקבל הוא מ"החלוץ" ינכו פה, בלונדון, 4 ל"ש מדי חודש וימסרו לי, הרי שאם גם לא יצטרף סכום של 25 ל"ש עד א' מרץ, מכל מקום הדבר בטוח. לא כן דב. אין לו תקווה להמציא את הכסף המגיע ממנו, לא רק למועד הדרוש, כ"א אולי בכלל. אני יודע אם מכיר אתה את האיש ואת דרכיו הזרות - לעולם לא יאמר לך דבררים ברורים - אך העובדות ברורות: הם מוציאים יותר משהוא משתכר, וכיוון שהיבנים הם כבר לא מעט, הרי זה מעשה במערכה, תודה לאל רק אריתמטית - ביחוד עכשיו עם המתרחש לבוא. וכיוון שבכבודי הדבר כי החוב לרוט. ישולם במועדו יום ליום - וכיוון שראיתי את הנוול ובאיצטגנינות שלי חזיתי כי דב הוא משענת קנה רצון - לא לגנאי אלא לגילוי האמת נאמר הדבר - הקדמתי רפואה למכה ולקחתי דברים עם אדם גדול אחר המתכבד בידידותי - ד"ר רופין - והסכמתי עמו, שבכל עת ובכל שעה, ובכל אתר שינחת בו, אם אבקש ממנו הלוואה - ימציא לי מייד את הכסף עד 30 ל"ש. וכך היה. וכבר קיבלתי ממנו מאמריקה 30 ל"ש, והכסף מונח כאבן שאין לה הופכין בבנק (חשבון לי בו) עד בו יום השילומים. בינתיים נוצר חוב ישר של דב לי בסך 6 ל"ש, הדבר בא במקרה, אך אני כתבתי לרבקה שאוכל להתקיים לע"ע בלי הכסף הזה. הרי שתבין, כי למעשה גדל חובי ב-30 ל"ש לכה"פ, והריהו עובר את גבול המאה. לרופין עלי לשלם במשך החורף הבא, ואף שלם אשלם.

אבל גם זה אינו הכל. עוד יבוא ההמשך, והוא העיקר. באמצע חודש יוני חלות הבחינות שלי, בחינות הגמר, עניין רציני וקשה מאוד. להיכון לבחינות הרי זה ללמוד, והתורה כולה קב ונקי, הרי שהעבודה כולה שכר ושמץ הפסד אין בה. ואולם מצבי מסוכן, כמעט אנוש, כי איחורתי, שאול איחורתי, להתחיל במלאכה. רק ארבעה חודשים צנומים מפרידים ביני ובין הבחינה - כפשע. מדוע איחורתי - פרשה ארוכה ומדאיבה. את הקיץ ביזבזתי לחו"ל, קיץ יקר, קיץ זהב - הלך כולו לאיבוד. שאריתו שביליתי בלונדון עלתה כליל באש - על מזבח המשרד לעבו"צ ויתר פורענויות. היה פה דב. היה פה אליהו. אח"כ היה זלמן. אח"כ באו הבחירות. תוך כדי אלה - תחיה

8 שלומית אשל, אחות א"ג (ר' עליה יל"ב, עמ' 111), עשתה כשנתיים בברלין יחד עם יהושע אשל בעלה. אחרי מאורעות 1921 החליט "הקיבוץ", גוף מחתרתי בתוך "ההגנה" שהקים "השומר" אחרי התפרקותו, לשגר לברלין את חבריו ירחמיאל לוקצ'ר ובנימין ביכמן, ואת יהושע אשל שהיה מקורב ל"קיבוץ", ללמוד שם באקדמיה צבאית. השלושה לא התקבלו לאקדמיה בשל היותם אזרחים זרים, אך כמה ממדריכי הסכימו ללמדם כקבוצה מיוחדת. בתוך כך למד 'י אשל בבית ספר לאמנות (עדות נמרוד אשל, 2006, ור' גם סת"ה ב-1, עמ' 230-231).

בפועל-ציון, ייסוד כל מיני אגודות, הרצאות, נאומים, אסיפות, מו"מ, עריכת כל מיני מכתבים – מי ימנה.

ולכן, כשנתתי אל לבי להתבונן סביבי ולדעת מה אתי, ראיתי כי אם אין אני נפנה מכל עבודותי החיצוניות ונוקט את הכלל של "חילך לאורייתא"⁹, רעה וחרפה נגר פני, כלה ונחרצה עלי לנפול חלל על במתי הבחינה.¹⁰ כשהספינה טובעת נוטלים ומשליכים הימה כל דבר מיותר. ואף אני – עמדותי והתפטרתי מעבודתי בהסתדרות הציונית והסתלקתי ממעט השיעורים הפרטיים שהיו לי, ולא נותרה לי מכל פרנסותי בלתי אם עבודת שיעורי הערב – פעמיים בשבוע. פירושו של דבר – כי בידי פרצתי פרץ בחומת התקציב שלי, ועתה מרובה הפרוץ על העומד.

נמצא שצריך אני ללוות כסף כדי לחיות, פשוטו כמשמעו, עד יעבור זעם. ואני חושב ללוות בימים אלה בערך... אל תיבהל... 75 ל"ש. החשבון הוא פשוט – מנעתי מעצמי בערך 15 ל"ש לחודש, הכפל בחמישה חודשים ומצאת. לחבר את שני הסכומים או השלושה, אני מניח לך. בעצמי עוד לא עשיתי זאת מפחד.

אומנם, צריך אני להוסיף כי יש לי עוד תקווה, רופפת מאוד, לקבל עבודה הדורשת מעט זמן ואשר שכרה הוא עצום – אך קרוב מאוד לוודאי שאעלה חרס בעניין זה, וע"כ אין כדאי להביא זאת בחשבון. ואולם כמעט ברור, כי לעתיד לבוא אוכל לקבל עבודה זו. המילים "לעתיד לבוא" מחרידות, לא כן? בייחוד אחרי הפרשה שכתבת בלהט כזה על אסון הריחוק והתלישות. אך הסכת ושמע. שום אדם בר דעת ובעל אחריות לא ייסע לארץ כשקופת שרצים כזו של חובות כרוכה לו מאחוריו. לזה תסכים. אני מוכרח לבוא לארץ נקי מחובות. אדיר חלומותי הוא – לבוא עם כסף, לפחות עשרות אחדות. אבל נניח את החלומות. העיקר – לפרוע את החובות בטרם אשוב.

כאן מקום לברר לך את עניין קה"י.¹¹ כל העניין הוא בטל ומבוטל. אך האויר שכולנו נושמים אותו הריהו רך עזבנות במידה כזו, עד כי לא ייתפש האיש על כל מיני מחשבות וזרות ומשונות שתעלינה על דעתו בשעת מועקה.

פה, בלונדון, מעיקה בייחוד הכרת אפיסות כוחותינו לגבי התעודה של המצאת כספים לארץ. ויש רגעים, כשאני משרה את עצמי ומתעמק בהכרת חולשתנו זו – נדמה לי, כי זה עתה העיקר, ומהכרה זו להחלטה לקיים את הדבר – רק צעד אחד. האסון הוא כי ברגע כזה של מחשבה קדחתנית, חולנית והחלטות פזיזות לא שקולות, אשר לידתן ומותן במצב רוח חולף, ברגע זה יש שמזדמן לי לכתוב מכתב לאיש קרוב, והמכתב נרצף מהרהורי לבך בשעת הכתיבה. ובכן – כמדומני שמיום כותבי את המכתב ההוא לא שבה התוכנית של עבודה לקה"י להטרידני, ואל נדון יותר בעניין זה.

9 בבא מציעא פד.

10 לפי "הצבי ישראל על במותך חלל, איך נפלו גיבורים", שמואל ב, א 19.

11 עבודה בתפקיד מלא במסגרת קרן היסוד בבריטניה.

אני שב לצורך לפרוע את החובות בעודי פה. שמא תמצא לומר, כי גם בארץ אפשר לעשות את הדבר? והראיה, תאמר, שבידך עלה לפרוע חובות גדולים מהשכר הדל שהשתכרת? ובכך אין הדברים דומים. מהחשבון שלך עולה, כי לצורכי פרנסת יום-יום הוצאת במשך 31 חודש רק 50 ל"ש, בערך 160 ג"מ לחודש. עצם התוכנית שלי, ליצור משק אחד עם אמא - אולי גם עם גאולה - ולשאת בהוצאותי לבדי (אולי רק בלי הוצאות דירה) - שוללת כל אפשרות של חיסכון לשם תשלום חובות. משכורתי - באיזה עניין שאעסוק - תהיה הסתדרותית, ו"לרווחים" מן הצד כמעט שאין תקווה. לא יהיה זמן לכך. אני בא אל המסקנה המובנת לך כבר. אנחנו נישאר פה עד אם שילמנו את חובותינו.

שכחתי לברר לך עוד פרט. אני רוצה שתדע, כי מאז הלכה צפורה לרדינג, מקבלים אנו, או מקבלת היא, מהוריה 5 ל"ש לחודש. הם שולחים את השיעורים בדיוק, בראש כל חודש. רק נערה כצפורה יכולה להתחכם ולחיות באנגליה ב-5 ל"ש לחודש - היא הוכיחה כי הדבר אפשרי. היא מוציאה לדירה, לאוכל ולהוצאות זעירות לא יותר מסכום זה. אך לא על אלה בלבד היא חיה. שכר הלימוד לבדו עולה עוד כהנה - ו"א עוד כ-5 ל"ש לחודש! ואי הוצאות נסיעה העירה מדי פעם לפעם, וההוצאות בעיר, וענייני "כסות" וכל מיני? - את כל אלה נותן אני.

ובכן - עתידנו בערך הוא כזה: ביוני אני נפטר מבחינותי. חודשי הקיץ יהיו קשים מאוד במובן החומרי. יש רגליים לשער, כי לא אשוב לעבוד בהסתדרות הצ'י. עכ"פ לא תתחדש העבודה בקיץ, עת בטלה מצד אחד והוועידה השנתית - מן השני. שיעורים פרטיים אף הם דוללים בקיץ. כנגד זה תבוא העלייה עם ראשית הסתיו. צפורה תשוב אז ללונדון, הוצאות המשק תרדנה עד לחצי (סכום הוצאות שנינו עכשיו), ושנינו נירתם בעגלת ההשתכרות. אני יכול להגביה את סכום השתכרותי כמעט בלי גבול, ואני חושב שנוכל לשלם כ-20 ל"ש לחודש. אני פשוט פוחד לחשב ולמצוא מתי אוכל לפי זה לשוב לארץ. אולי יקרה איזה נס במשך הזמן. זהו המצב, ואני מבקשך להבין שכך מוכרח הדבר להיות. אדרבה, הורה על מוצא אחר. על דברייך שכבר הזכרתי לעיל - על השנים העוברות וכו' - על אלה איני רוצה להרחיב את הדיבור. אי-אפשר לעולם ואי-אפשר לאדם בלי רע הכרחי.

בערך אמרתי כל מה שרציתי לומר לך הפעם. נשאר רק פרק אחד, יחיד ומיוחד. והפרק הזה - שמו גאולה.¹² אתה יודע - אפשר שאתה יודע - כי במשך שלוש השנים הארוכות האלו קיבלתי ממנה גלויה אחת. גלויה, ואחת. מן העובדה הזאת תוצאות לשני דברים, וכנגד שני הדברים - שתי בקשות לי אליך. ראשית - אין לי מושג ממנה כיום הזה. פשוטו כמשמעו. אין אני יודע אם היא חושבת, אני בטוח כי כן, אך אינני יודע, ומה היא חושבת. מאז חדלה אמא לכתוב בפרוטרוט -

כנראה חייב אני תודה לזה לחברה דקלה – אינני יודע בדיוק גם מה היא עושה. תוכניותיה לעתיד – שוב, אם יש תוכניות ומֶהֱן – ספר חתום. והיא עצמה, כולה, בתור סכום כל אותם הדברים שבני האדם נוהגים לכנות בשם אישיות – גן נעול. זאת ראשית. והשנית – הדבר הזה גורם לי כאב, כאב נוסס, ממושך. יש בלבי נקודה שכולה מכאוב – גאולה. אי אפשר לאדם בלי פצעים בלב, ובמשך השנים האחרונות נגוע הייתי לא פעם. אך פצע מגליד והולך, ופצע בא ואף הוא מגליד. רק אחד בעיני עומד – גאולה. האם האשם רק בה או שגם אני אשם? האין לה צורך בי, או שחבלי הביטוי גוברים וחונקים את הביטוי, וההזנחה שארכה שנים יצרה קרום קשה וקרוש, קרום ההולך ומתקשה ונקרש ואין בכוח המבוע המפכה במעמקים לפרוץ ולהבקיע דרכו? או שיש בלבה סינה עלי – סינה מאהבה, אולי אינה מרוצה ממני? אני זוכר מכתבים אחדים שכתבתי לה, מכתבים לך ולה, ומכתבים לה לחוד – ואין תשובה. כמה הודמנויות היו – היה שכתבתי לה על איזו צעירות שנסעו לארץ, לכאורה תבעו המכתבים תשובה, הבעת יחס – כלום. שלחתי לה איזה דברים – פעם שלחתי גרב – ואמא, אמא האנושית שלנו, כתבה והודתה ואמרה שגאולה לבשה מייד את הגרב ושהגרב התאימה – הן מעניין היה לדעת אם התאימה הגרב, עסק די יקר, ומגאולה אין מילה. הדברים עוברים כל גבול של יחסי אנוש, הם עברו זה כבר את כל הגבולים. ובכן, מה אני שואל ממך. ראשית – כתוב לי, ואל תחסוך מילים, על גאולה. כתוב כל מה שיש לך לאמר עליה. ושנית – כתוב, בגילוי לב, את דעתך – מדוע אינה כותבת לי.

אני רציתי זה כבר לכתוב לה מכתב אחד שיהא מוכרח לזעזע אותה. לא קשות, חלילה. אך תמיד עצרני הפחד, המורא ממש, מה יהיה אם גם עליו לא תענה – הן אז יכבה שביב התקווה הראשון. אני יודע, כי עלבון קשה, על לא עוול, אינו נשכח מלבי הרבה הרבה שנים. וכי אם יקרה כדבר הזה – יתן אותותיו בפגישתנו, ועל זה איני רוצה גם לחשוב. על כן כתוב לי אם כדאי שאנסה לדבר איתה, או מוטב להתפשר עם המצב הזה, מצב אשר מלבד הצער והכאב שהוא גורם אין בו פשוט כל טעם ושחר, ובלבד שלא להרע עוד יותר.

ואותך עלי להעציב – דע לך, כי במשך ארבעת החודשים הקרובים, אם אכתוב אליך – הרי רק קצרות וחטופות. תבין ותסלח. המכתב הזה פירושו 2 וחצי שעות. ואתה אינך יודע מהן בשבילי בימים אלה 2 וחצי שעות. אל תשלח את מכתבי זה הביתה. אם תראה את עדה – תראה לה. שלום לך, ילד יקר ואהוב שלי,

משה

יהודה, *לונדון י"ה פברואר, [15.2.1924]*

בתוכנית מכתבי אליך בשבוע שעבר היו שני סעיפים שנשמטו מזכרוני בשעת הכתיבה, ואלה הם:

(א) עדה. כתוב לי עליה, על מצב רוחה ומצבה בבית עכשיו ועל תוכניותיה לעתיד הקרוב – אם יש כאלו – עד שיבוא אליהו.

(ב) עניין אחר לגמרה. בשבוע שעבר נסע מכאן לא"י בחור אחד, יוסי (דווקא, ולא יוסף) בנטויטש,¹ אחיהם הצעיר של התובע הכללי או המזכיר המשפטי² – ושל מורתן המנגנת.³ הנער – הוא בן גילך בערך – קרוץ מחומר יקר מאוד: לא אחיו – אותם איני מכיר – כי אם הוא עצמו מעיד על כך. הוא כליל הפשטות והישרנות – רק באנגליה מתפתחים טיפוסים כאלה אפילו בין יהודים. קשה למנות את כל המעלות הטובות שחברו בו. הוא לא פחות ולא יותר אלא חתנה (כאן עוד לא עבר מושג זה, בתור תקופה מסויימת בחיי אנוש, מן העולם) של שרה יפה, מי שהיתה פעם "שרוצ'קה" לגאולה.⁴ תחת השפעתה ותחת השפעת רוח הדור והארץ חושב הוא על חקלאות. מקצועו – הוא כבר מעבר לבי"ס גבוה – הוא מתמטיקה טהורה, וכבר עלה בו לגדולה ודרך חיים מזהירה היתה נכונה לו. הוא עבד חודשים אחדים בחווה אנגלית ועתה רוצה הוא לעבוד באיזה מקום בארץ – עד שתבוא שרה ועד שיינשאו ויתיישבו. לעבוד רוצה הוא כמובן בחקלאות – המוח שלו לא יתפוש שבחור הרוצה בחקלאות ואשר יש לאל ידו – ילך לעבו"צ. ההשקפה היא מקצועית, נורמלית. כנראה שאין לב שניהם לקבוצה, וכנראה שמהרהרים הם במין נהלל. אפשר גם שירדו אף מן הגובה הזה למין שוני,⁵ או אפילו למטה מזה. הכל אפשר.

1 יוסף בנטוויץ' (1902–1982). מחנך. יליד לונדון. בוגר אוני' קמברידג'. עלה ב-1924. הורה בג"ה ובבניה"ס הריאלי. מראשי מח' החינוך של ממשלת א"י 1929–1948. אח"כ מראשי משרד החינוך ומרצה לחינוך באוני' העברית.

2 נורמן בנטוויץ'.

3 מרג'ורי בנטוויץ', כנרת. עלתה זמן-מה אחרי מל"ע-1 וישבה בתל אביב; אח"כ ירושלים.

4 שרה, בת דר' הלל יפה, בוגרת מחזור ח' (יחד עם יהודה), התרועעה עם גאולה (תלמידת מחזור ט') בראש פינה, לשם גלתה משפחת שרתוק בשנים 1917–1918. שרה שהתה שם אצל בני משפחת חיים קלווריסקי (מרגלית), קרובי משפחה.

5 חווה בין בנימינה וזכרון יעקב. שרה יפה עשתה שם שנה עם חברות חלוצים מהולנד שניסתה להתאכר שם, אך התפרקה.

המשפחתיים מַעֲבָרִים – חיפה וגזר.⁶

בארץ יהיה תחת כנפי דוד [ה]כהן, האוהב אותו כנפשו. לך אני כותב רק מפני שהוא שמע עליך מאחותו וממני, ומפני שבוודאי תפגשו. אולי יעניין אותך להכיר ברנש כמותו ולהסתכל בחוטר נאה ומשונה מן הגזע העתיק. הוא מדבר עברית – אומנם בקושי.

המבין אתה שתי שורות רצופות במה (אני מתקשה לכנות זאת בשם) שכותב אורי צבי גרינברג? והאם אין אתה חושב, כי עוד לא היה דבר ראוי פחות להידפס ב"קונטרס" מהמליצות האלו. לא מליצות, השד יודע מה זה.⁷
שלום לך,

משה

6 הורי שרה יפה ישבו אז בחיפה, משפחת בנטוויץ' רכשה אדמות בגזר.

7 מדובר בשיר "הרואיקה" מאת אורי צבי גרינברג שהתפרסם ב"קונטרס" קנט 1.2.1924 (שירו "אימה גדולה וירח" התפרסם לפני כן ב"קונטרס" קנה וקנו).

יקירי, לונדון, י"ה פברואר [1924]

אני שקוע כולי בלימוד. לבי חרד מאוד. איחרתי להתחיל ומי יודע אם אין מפלתי גזורה. החומר שעלי לקרוא ולעכל הוא עצום, רחב מני ים. רבצ'קה, לא כתבתי בנוגע לְשֵׁם – ראשית למה שמבולבל. ושנית, מפני שבקוראי את מכתבך היה לי הרושם, כי העניין מוחלט,¹ וכיוון שאישרתי את החלטתך לא זכרתי, בשבתי לכתוב, כי עלי להביע דעה בנדון זה. באלה הימים שבה לתחייה התקווה שפסה כמעט – לקבל את השיעור בצ'לטֶנְהָם. התשלום לרוטנברג כבר מובטח בהחלט. ואשר לייפוי הכוח – חוששני כי איחר לבוא; השמועה האחרונה אומרת כי וולפי בבוֹקְרֶסְט, מצא שם מִיִּשְׁרֵת ב"כ לאִיזָה בִּי"מ אנגלי. second chance בחיים! על הוצאת 10 שילינג הצטערתי מאוד. לא שיערתי שהדבר יעלה כ"כ הרבה. דביק, מדוע אינך עונה בנוגע לקלישאות [הגלופות]. בנטיש הזקן אינו נותן לי מנוח. שלח, וְלא – כתוב! אבל מייד!!! שלום,

משה

1 רבקה ודב החליטו לקרוא לבתם תרצה.

ברל'ה, יקירי, לונדון, כ"ח פברואר [28.2.1924]

את מי אעיד עלי, כי גם לולא קיבלתי - לפני יומיים שלושה - את מכתבך,¹ הייתי כותב לך, דווקא בימים אלה, ודווקא לטבריה.² בימים אלה - משום שבא שינוי-מה בחיי כאן, אשר בגללו אאלם לחודשים אחדים, גם משום שאחר דומייה ארוכה וממושכה הגיעו אלי סוף סוף הדי קולך המדבר בציבור מעל דפי ה"פנקס".³ ולטבריה - בזכותה של חותנתי, אשר הודיעה לבתה כי לאה הסיעתך לימים(?)⁴ של טבריה. ובכן קודם כל על השינוי. מהראשון לחודש פברואר שנה זו השלכתי מאחורי גווי את עבודתי בהסתדרות הציונית, זריתי לרוח⁵ את כל שיעורי הפרטיים (הכורת לא עלה על העבודה הקפלנסקאית,⁶ משום שלא צמחה השנה), נכנסתי לאוהל של תורה בלבי צאת ממנו עד בוא היום המר והנמהר,⁷ יום בו אעלה על מוקד בחינותי, ב-16 ליוני. אתה יודע, כי זוהי שנתי השלישית והאחרונה במיכללה (למילה זו ניתנה גושפנקא של רשות ע"י ועד המיכללה הירושלמית). מאת השטן היה הדבר לדחוק את קץ הפורענויות, רצוני לומר - להקדים את מועד בחינת הגמר מראשית הסתיו לראשית הקיץ - להשבית את תקוות חובשי בית המדרש ל"עת הקיץ המזהירה".⁸ היושבים בסוד הסנהדרין של מיכללת לונדון לא ידעו, כנראה, "מה זאת נשמה יתומה, עת קיצה הנרצח תבכה".⁹ ואני עוד הגדלתי את השָׁכר ברוצחי במו ידי את הקיץ שעבר, ועיניך, ברל, רואות. הרי שנשארת קצוץ ראש וקצוץ זנב. למען הדיוק - לא אני גופא, אלא שנתי השלישית והאחרונה. והשנה החלה במזל זועף. בראשיתה באה פרשת ההרפתקאות של המשרד [לעבו"צ] - המפלות שנחל בירושלים ובחיפה.¹⁰ לי הן עלו בחודש תמים של עבודה

- 1 מכתבו של ב"כ שעליו עונה מ"ש, לא אותר.
- 2 ב"כ נהג לנפוש בימי החורף בטבריה, שאותה כינה "מעון החורף שלי" (אגרות ב"כ ה, עמ' 171).
- 3 דברי ב"כ במועצת ההסתדרות, 21.12.1923, הובאו ב"פנקס" מ-29.1.1924.
- 4 ים - מעיין מים חמים.
- 5 לפי השיר "זריתי לרוח אנחתי", מאת ח"נ ביאליק.
- 6 ב"ברית פוע"צ" ובקשרים עם ה"ליבור".
- 7 לפי חבקוק א 6.
- 8 לפי "ובעת הקיץ המזהירה", בשיר "בשל תפוח" מאת ח"נ ביאליק.
- 9 מקור הציטוט לא אותר.
- 10 הכוונה לכישלון המשרד לעבו"צ לזכות במכרזים להקמת בתי קברות צבאיים ברייסיים בשתי הערים.

לבטלה והתרוצצות-שוא.¹¹ אח"כ פרשת הגן ובוא אליהו.¹² יצא אליהו – בא זלמן. שניהם היו אורחי; בתקופת מגורי בביתו של סוקולוב הכתוב מדבר. עוד זלמן מתמהמה איתי – והנה התחוללה סופת הבחירות. ואחר הבחירות – כל מיני צרות ציבור, ישיבות ועד ואסיפות והרצאות, אגודות מאגודות שונות וכו'. ובינות לכל אלה, ועל כולם, עבודת הפרנסה, ודאגת הפרנסה. העיתונות הערבית, אשר ברבות הימים נעשתה למצוות אנשים מלומדה, ומתוך כך – לזרא. וכך חלפו חודשים – ומתי אעשה לביתי?¹³

עליך לדעת, כי בחינת הגמר מעמידה אותך לדין על עבודת שנתיים. עבודה אשר שטחה רחב מני ים – ועומקה תלוי בכך, בכשרונך ובתשוקתך לדעת. בשל חומר הקריאה העצום, אשר רק מקצתו עיכלתי, וממרביתו יודע אני רק את שמות הספרים, הפוצעים פשוט את גאוותי. איני יכול להעלות על דעתי אף ספר אחד שאינו לעניין לי, או שאינו מעניין בכלל. ועתה: בשנה שעברה כמעט שלא קראתי. אשר קראתי – כמוהו כאפס. והשנה – את ראשיתה תיניתי לפניך. ביום בהיר אחד נתברר לי, כי אם אין אני מתפטר מרובי עבודתי ונותן את חיילי לאורייתא – רעה נגד פני. וכך בשלה אצלי ההחלטה: לחדול מהשתכר (רק את שיעורי הערב הצלתי לפליטה), ללוות כסף לחמישה חודשים, לחגור את כוחותי להתאמצות נואשת אחת – לכבוש את הבחינה בסערה. את התוכנית הזו אני מוציא לפועל מאז הראשון לח"ז. כמעט שאיני עוסק בשום דבר אחר, וכמעט שאיני שועה לשום דבר אחר – זולתי הלימוד. אני מבלה את היום בבית-הספר, בספרייה. ואחרי הכל עולה ביד, ביום מוצלח, לקרוא רק שש שעות ביום, כי עוד עלי לבקר הרצאות, ועוד מלמד אני פעמיים בשבוע בשיעורי הערב, ועוד מתרגשות עלי מדי שבוע ישיבות משיבות שונות, אשר לא הספיק לי העוז להקשיח לב כלפי עצמי ולהיפטר גם מהן.

מתוך הרישא של ההחלטה בודאי תעמוד גם על הסיפא. ללוות כסף – משמע שצריך יהיה לפרוע חובות. וכיוון שרק באנגליה יעלה בידי לשלם את חובותי – מחייב הדבר הארכת שהייתי כאן ודחיית שובי לארץ. אומנם, עוד נשקפת לי תקווה לקבל עבודת הוראה ביום א', במקום רחוק מלונדון, אשר תשולם בנדיבות מופלגת וע"י כך להקטין מאוד את סכום חובותי. אבל גם המעט שיישאר – עליך לדעת, כי עוד לפני שהפקרתי את פרנסתי היה לי "חוב לאומי" די גדול – יכריחני להישאר פה לפחות לחודשים מספר.

11 מדובר במאמצי ד"ה, בעת ששהה בלונדון, ושל מ"ש שסייע לו, להשיג למשרד לעבו"צ את העבודה בבתי הקברות הצבאיים.

12 בעת שהות א"ג בלונדון, סייע לו מ"ש במאמציו להשפיע על ח"ו למלא הבטחתו לתקצב את ה"הגנה".

13 לפי "ומתי אעשה גם אנוכי לביתי" – יעקב ללבן, בראשית ל 30.

אתה רואה, ברל, מה צדקת בחושבך כי אני חי כאן בין הגלים. אך לאמיתו של דבר – לא בי, שאינו חי בין הגלים, תלוי קולר השיתוק והרפיון הפוליטי, כי אם בגלים עצמם, שאינם. כשקיבלתי לפני שבועות אחדים תלגרמה (ו) מלוקר, בפקודה לשלוח (לא לכתוב, כי אם סְמִיֶסְטָה וְ-קְרִיֶר [רוסית: בהינף אחד] – לשלוח!) ל"ארב. א"י" מאמר על הממשלה החדשה בקשר עם מצבנו בארץ – היתה הרגשתי הראשונה והנכונה, כי את המאמר הזה לא אשלח, ו"א לא אכתוב, לא משום שאיני פנוי עתה לכתוב מאמרים, כ"א משום שאין דבר בפי על הממשלה החדשה בקשר עם מעמדנו בארץ.

אתה יודע, שתמיד חשבתי את התפעלותנו מן ההצהרות וההחלטות של "העבודה" הבריטית למופרות. They did not take it seriously. בעליל ראיתי את הדבר באותו האקט הפוליטי, כביכול, שבעצמי הייתי לו כלי שרת, בהחלטת ברייטון המהוללה.¹⁴ מצידם היתה זו הבעת אהדה בלבד, אהדה קלה וקלושה, עכ"פ בלתי-מחייבת במובן הסובייקטיבי; אלא מה – שִנְפֹּל נפלו בידי יהודים פיקחים אשר למפרע נתנו לאהדתם זו דמות הגוף והלבישו דמות זו בלבוש – הכל לפי כוונתם ורצונם, שלא היה קל וקלוש, אלא מוצק ומסויים. ודברים שנמלטו פעם מפי וְגִ'וֹד,¹⁵ כשנתיים לאחר המעשה, אישרו את הערכתי הנ"ל, אשר איתה שבתי מברייטון ללונדון. לא אוסיף להתפלסף.

מדוע תומס?¹⁶ מדוע לא ווב או ווג'ווד? לא ווג'ווד – זאת אמר לי אחד ממורי כאן, שהיה מורשה ונפל הפעם, יריד קרוב של מְקִ[דו]נלד – משום שאינו סוס לרתימה. אין בו ביטחון, הוא עלול להפתיע את הפריים-מיניסטר בהפתעות שונות, להניח לו פצצות במשרד המושבות. על כן הוא פְּרִיֶסְטִיןִי [רוסית: סוס קיצוני בשלישיית סוסים הרתומים לעגלה]. לא ווב – משום שחץ מעיתונאים אחדים, אשר את דעתם מצא כתב "הארץ" הנאור לתלגרף לארץ, לא עלה בדעת איש לשלח את הזקן הננס-הענק הזה למשרד המושבות. העניין היה כך: מקדונלד בהיותו בסקוטלנד, בין הבחירות לפתיחת הבית, הכין את הקבינט שלו הֶכֶן היטב. אך הדבר נשמר בסוד בהצלחה יוצאת מהכלל: העיתונות התפקעה לדעת, ומקדונלד נתן לה להתפקע, אך לא לדעת. עיתונאים שהחלו מנחשים על דעת עצמם נזכרו, כי בימי עלומיו היה ווב פקיד במשרד המושבות – מכאן ההשערה.

ומדוע תומס? – משום שמקדונלד מוכרח היה לתת לתומס מקום בקבינט, ודווקא מקום נכבד, כשם שמוכרח היה להכניס עוד אחדים ומעמדו של תומס בתנועה ובארץ

14 בוועידת ברייטון, שהתקיימה ביוני 1921, בה השתתף מ"ש ונאם כנציג פוע"צ (ר' יל"א, עמ' 232, 236, 242), התקבלה פה אחד החלטה שתמכה בהצהרת בלפור (ר' נוסח ההחלטה שם, עמ' 451).

15 יאשיה וודג'ווד, ר' עליו יל"א, יל"ב.

16 רמזי מקדונלד מינה את ג'ימס הנרי תומס לשר המושבות.

היה מחייב. וגם התרומה הענקית של N.U.R.¹⁷ לקרן הבחירות - 10,000 ל"ש - אל תהא דבר קל בעיניך. מובן שלא היה במינוי זה שום נימוק מיוחד לתת לתומס דוקא את המושבות; בצירוף כוחות קצת אחר יכול היה תומס לשבת עכשיו במשרד המלחמה. גם שם יושב ברנש שאין בו "סגילות" (כך היו אומרים פעם ב"השומר") מיוחדת לענייני מלחמה, אלא שהוא סתם טרייד-יוניוניסט מופלג וסדרן בעל כישרון. עד כמה רע הדבר לנו - למותר לברר לך. הוא אדם בור, צר מוח, "אנגלי קטן", נטול דמיון, קצת רשע ומשמר בטבעו. כנגד זה הוא פיקה, ערום, בעל כשרונות.¹⁸ סגנו, [לורד] ארנולד, היהו לפי שעה בן בלי שם לדידנו. הוא ידידו הקרוב מאוד של מקדונלד - יותר אין אנו יודעים עליו. אשר להרכב הקבינט בכלל, מנקודת ראותנו - הרי פְּרִמור הלורד, שהנו ב"כ הממשלה במועצת חבר האומים, ידו היתה במעל: הצביע בעד החלטת בית הלורדים הידועה.¹⁹ משנהו, הלורד צ'למס-פורד, שר הים, היה סגן המלך בהודו בימי השחיטה הידועה (נשמט מזכרוני ברגע זה שם המקום, שם הגנרל דִּיֶר) (נזכרתי באַמְרִיצֶר, [ב-13.4.1919], אשר אחריה, ועפ"י הדו"ח שנתקבל ממנו, ערך מונטגיו²⁰ את תזכיר המחאה שלו נגד הצהרת בלפור.

דבריו על קפלנסקי הכעיסוני מאוד - לא עליך, אלא על ק. [פלנסקי] לא ידעתי ולא פיללתי, כי בידיים הפיח אופטימיות יתרה בחבריני בארץ. חוש הריאליזם של ק. הנו די קהה, והוא הולך וקהה. יש בו, נוסף לזה, ממידת הגרמני, אשר איננו רואה מה שאינו רוצה לראות ואשר ביושר לב ובלא יודעים יסלף את האמת ויסרס לעצמו את פשר העובדות - להתאים את הדברים למחשבתו המוקדמת כדי לא לבוא לידי אכזבה. מסקנותי אלו - הן בנוגע לגרמנים והן בנוגע לק. - מבוססות על חומר הסתכלותי די עשיר. נוסף לתכונתו האישית של ק. פועלת כאן האהבה העצמית שלו; הוא מוכרח להוכיח כי קשרינו עם מפלגת העבודה אמיצים וידידותם לנו נאמנה; אחרת - אי שכן לפעולתו? ממה שידוע לי עד עתה:

(א) ק. כתב מכתב ברכה למקדונלד, מכתב לא קצר, בעל תוכן, יפה. בו

17 National Union of Railway - N.U.R. (האיגוד המקצועי של פועלי הרכבות), שאותו ייצג תומס. 18 ח"ו אכן תלה תקוות בתומס (ר' אגרות ח"ו 12, מכתבים 90 הע' 2, 165, 166). ב-14.7.1924 כתב לרעייתו: "פגשתי את ג' ה' תומס ודנתי עמו בעניינינו. הוא הבטיח לסייע בביצוע הצהרת בלפור כרוחה וכלשונוה" (מכתב 167).

19 בתום דיון בשאלת א"י, שהתקיים בבית הלורדים ב-21.6.1922, התקבלה החלטה נגד הצהרת בלפור ברוב של 60 לעומת 29.

20 אודין סמואל מונטגיו. יהודי עשיר ובעל מעמד. ציר המפלגה הליברלית בפרלמנט בשנים 1917-1922. שר המדינה להודו. אנטי-ציוני מושבע ומתנגד חריף להצהרת בלפור.

ביקש: 1. מעין הצהרה, דרך "ברית" פועל-ציון; 2. ראיון - בטרם ייסע הוא - ק, לא"י. על המכתב הזה לא באה תשובה.

ב) ק, מסר בכתב למקדונלד את ברכת פועל-ציון מאמריקה.²¹ על זה באה תשובה, חתומה בידי מזכיר, ואם כי ק, בטוח משום מה שמקדונלד עצמו הכתיב את התשובה, אין כל סימוכים לכך, ולי ברור כי המזכיר כתב על דעת עצמו. זוהי גם דעתם של אנשים הבקיאים קצת בסדרי המשרדים הגבוהים ובכמות העבודה העצומה והעוברת בהחלט את גבולות יכולתו של אדם הרובצת עתה על שכמו של מקד. - בתור פריים [מיניסטר], בתור שר החיצון, ובתור מנהיג המפלגה והמנצח על הבית. ג) על מכתב הברכה של ק, לתומס לא באה תשובה. רוב הברוכים האחרים ענו. ד) מאמריקה באה דרישה להשיג messages מהלווייתנים להתחלת ה-drive של היוניונים. ק, פנה אל תומס וביקש ממנו מילים אחדות שיוכל ק, לתלגרף לאמריקה. על זה באה תשובה לאמור (בקיצור): קיבלתי מכתבך. כמו כן נמסר לי מאת הפריים מ. [ניסטר] מכתבך אליו מיום זה וזה. לצערי איני מוצא לאפשר למלא את בקשתך. הצהרת הממשלה על הפוליטיקה שלה תוכל להינתן רק בבית התחתון ולא לאיזה גוף חיצוני.

ה) ב' מלון²² התראתה עם רוזה רוזנברג, מזכירתו הפרטית - והיהודיה - של מק. נתברר, כי מק, לא ראה את מכתבו של ק, - הוא הועבר מהמזכירות ישר למשרד המושבות. אף היא לא קראה את המכתב, כי במשרד מבול כזה של מכתבים שרק היותר קצרים נקראים, בארוכים רק מציצים לראות מה עיקר תוכנם. כיוון שראו כי הנידון א"י - מייד שלחוהו ל-C.O.

ו) באותה שיחה השתפכה הנערה היהודיה - אשר עליה יש להעלות את הכתוב: "מי יודע אם לא לעת כזאת" וכו' - לפני גב' מלון לאמר: היהודים מתמרמרים עליה שהיא מתנכרת - וה-Morning Post כותב כי היא בת אנרכיסט יהודי. מה תעשה ותצא ידי הכל? העבודה,²³ שאינה גונזת מכתבים משום שהם מכתבי יהודים, כי אם מפני שכך הדין וכו' וכו'. והנה ראייה: היא קיבלה מכתב מהסת' הנשים הציוניות, בחתימת גב' אידר, המבקש את מק. לפתוח איזה "שוק" הנערך לטובת ביה"ס החקלאי; וא"כ היו בידה הוראות מפורשות לענות בשלילה על כל מיני בקשות כאלו, כיוון שכבר קלטת אוזנה ממה שחושבים עליה בקהל היהודי, אמרה - דווקא מכתב זה תראה. הראתה, ומק, אמר, כי בתור פריים מ. [ניסטר] לא יוכל להשתתף בדבר זה, משום ששאלת א"י היא שאלה שיש בה מחלוקת controversial. מה תאמר לתשובה? - ומה תאמר לחוכמתה של גב' אידר? - ומה תאמר לחוכמתה של רייזל זו, אשר את מכתבה

21 עם היבחרו לרה"מ.

22 רעייתו היהודיה של קולונל ל' מלון. ר' עליו יל"ב.

23 "העבודה" - לשון שבועה בפי חז"ל.

של גב' אידר הראתה ואת מכתב ק. שלחה דרך החצר למשרד המושבות?
(ז) אנשים מהאכזוקיטה היו אצל תומס. מראש התנה תומס, כי יהיה זה ביקור ולא פגישה פוליטית. הוא אמר דברי נימוס כי שמח הוא להכירם, כי יהי נא לבם סמוך ובטוח שתמיד יקבלו fair hearing, כי ישמח לראותם בכל עניין הנוגע להם, כי טוב לדבר מלכתוב וכו'.

(ח) אידר²⁴ התראה עם תומס באיזו מסיבה פרטית וניסה אליו דברים בשאלת א"י. ת. ענה דברי שלום ואמת, כי הוא מודה בנחיצות פתרון שאלת ישראל וכיו"ב.
(ט) שלשום שאל מורשה העבודה מלידו מה תהא דרך הממשלה בא"י - ותומס ענה כי החליטו ללכת בדרך בניין הבית הלאומי, בלבד וכו' - כלשון ההצהרה. אם יהודי לידו, או הציונים, או מישוה, עורר את המורשה הוזה לשאול, איני יודע. אפשר מאוד כי תומס, ברצותו למסור מודעה רשמית אשר תמנע בעד שאלות פרטיות ושתדלנות מכל צד, סידר כי מישוה ישאל כדי שתהיה לו תואנה לענות. גם זהו טכסיס פרלמנטרי.

(י) ימים אחדים קודם לכן - בתשובה על שאלה בנוגע להוצאות בא"י, ענה מק. ואמר כי הם קיבלו את א"י as a going concern [כעסק חי]. אין אני נוטה לדון את מק לכף חובה על מילים אלו - אך יש העושים זאת.

(יא) מקום סעיף זה בראש כולם - עוד לפני עלות מק. על כסו - בהיותו בכפרו בסקוטלנד, בשלהי ממשלת בולדווין - חשש סוקולוב פן ייעשה דבר מכריע בנוגע להכנסת א"י בבריתו של [שריף] חוסיין אבינו וביקש את ק. לכתוב למק. ולבקש אותו להתערב בדבר ולדרוש מאת הממשלה הפונה לצאת, כי לא תעשה קטנה או גדולה בעניין זה; היה לכך פרצדנט: מפלגת העבודה דרשה בימים ההם מאת הממשלה לבטל את החלטתם למכור את מניות המדינה בחברת הנפט הפרסית - ובקשתם נעשתה. מק. ענה אז במכתב חביב - כי לחץ העבודה עליו מונע ממנו את האפשרות לטפל עכשיו בשאלת א"י; על כן מייעץ הוא שהציונים יפנו לווערת החיצון וידרשו מהם לא לזוז מההצהרה שניתנה אשתקד בתשובה על שאלתו של וודג'ווד (לגורל א"י בקשר עם הברית הערבית) - עצה של יהודי טוב - וסיים: "לכשאפנה קצת, אעשה בשמחה בעניין א"י מה שאוכל לעשות".

ועתה: ק.[פלנסקי] סידר ועדה לביאת הכוח הפוליטית של פועלי-ציון כאן: חברי הוועדה: ק. (יור), י.ל. כהן, גב' מלון, ג'יקובס²⁵ (אף הוא גר צדק מהסניף הדובר אנגלית... ע"ה, כמעט), דרין ואני. שני האחרונים - בתור נבחרי הוה"מ של פועלי-ציון כאן, אני רציתי שהנבחר השני יהיה אולשן - לאחר שהצעתי להתפטר נדחתה בכל

24 דוד אידר. ר' עליו יל"א, יל"ב.

25 לא זוהה.

תוקף ע"י ק. - אך יתר חברי הוועד "עמדו על ההשקפה" כי צריך לתת פעם אפשרות פועל-ציון פשוט, מקומי, ללמוד את מלאכת הקודש של המו"מ הפוליטי. אני כבר עייף, ולא אתאר לפניך סגולותיו של כל אחד - ואחת - מחברי הוועד. אולי אעשה זאת בפעם אחרת. עכ"פ, הוועדה היא בורות קיבוצית בענייני הארץ + ידיעה תורנית של ענייני הארץ עם שרידי תוכניות כִּמְרִיזוֹת²⁶ משלהי המלחמה העולמית (ק.) + ידיעה קצת יותר עובדתית בענייני הארץ וחוש יותר חי, אך שניהם במהדורה שנתיישנה במקצת.

ק. דיבר ומדבר על פגישה בלונדון בקשר עם ישיבת הוה"פ - עם חברי משרד "הברית" וחבר מהארץ, אך אינו עושה שום צעדים ממשיים לכך. הוא רוצה מאוד לנסוע לא"י באביב, וחושש הוא כנראה שבוא אדם מהארץ עתה יטול את הטעם מנסיעתו. לע"ע כתב ק. תזכיר, המשמש עתה חומר לוויכוח ולעיבוד דרישותינו מהמשלה. התזכיר נשלח לא"י ואם תראנו - תשפטנו. במצב זה, כשאנו כאן מגששים באפלה, מה מדכאים דברייך כי גם בארץ אין יודע מה לרצות. אך השאלה היא אם יועיל לנו לרצות - לא לחינוכנו העצמי ולא לפעולתנו לעתיד לבוא, כי אם להצגת דרישות של ממש לממשלה - דרישות אשר מילויין בצידן. אני חושב, כי המשלה תשמור על status quo. אילו היה לנו כסף - היינו יכולים להשיג אולי קונצסיות כלכליות (ים המלח, נמל). אילו. כך חושב גם ק. ברגעים יחידים סגולה של התערות ריאליסטית.

עכשיו אעבור בסקירה על מכתבך ואענה על שאלות שונות. מה יצא מהלומדים באנגליה? לא הרבה. החומר האנושי אינו מן המובחר. התנאים נוראים. בעיקר הפרנסה. גם המשפחה אוכלת. צבי יביא איתו קצת "תלמוד". יהיה מורה ומרצה. פלר - הוא failure. לצחוק ולדמעות. אולשן - מצליח בעבודה. הוא אדם מוגבל, דל הצרכים, צר - לא קצר - המבט. הוא רואה נקודות ודופק בהן. באומרי מוגבל אני מכוון, למשל, להיותו גמול לגמרה מספרות יפה ומענייני תרבות בכלל. רובצת עליו ירושת הסירוס של משכיל יהודי מדור ההשכלה וממין ידוע. יותר אין.

על "המשביר" - כתוב ושלה, אם כי יהא הדבר מונח כאבן עד יולי. צפורה ---- אני מוכרח להפסיק. אני כותב בדואר והגיע הרגע.

משח

26 דמיונות שווא. כִּמְרִיזוֹת - מפלצת יורקת אש במיתולוגיה היוונית.

6 מרץ [1924]

מצויין, נפלא, נהדר!!!¹

ומה שאני כותב לכם בשתיים בלילה - אז למה שהרצפלד.² מברקכם שיצא מברלין ב-10.20 הגיע ללונדון ב-10.22 - בבוקר - ולידי ב-9.30 בערב. הוא הובא כשעה אחר צאתי מהבית, וקיבלתיו מידי אולשן בערב, בבואי לישיבת הוה"מ של פועלי-ציון. מייד הברקתי (הפעיל) ע"י הטלפון והניצבים עלי תבעו בכל תוקף הוספת שמותיהם. לצ. כתבתי, יותר נכון - שלחתי לה את המברק - לברוק לא היה כדאי כי ברדינג הקריה אין מדריכים את מנוחת התושבים בקטנות כאלו.

ובכן - כאשר החלנו לנפול - נפול ניפול,³ בת על בת⁴ (וליונה גרינשפון שתי בנות בבת אחת).⁵ על השם הן נגזר מראש. אומנם יותר מדי מתרצים לי בתרצות בזמן האחרון⁶ - אך מילא, אני מתרצה, זוהי כבר צרה קטנה. רק השבעתיכם - אל נא תעשו לי אותה לתרצה'לה. הלאה האריות [סיומת 'לה לשם] שבמהדורה יידישית!

ועכשיו דב, אחת-שתיים-שלוש - קפוץ! הקלישאות. גולן, רוצח, אנה אוליך את חרפתי? או תשובה, לפחות, כי אינן, נשרפו, נמסו, נגנבו, נמכרו למוזיאום, איזה תרוץ (מלשון תרצה) שהוא!

אני לומד במרץ ובשכל. מאזן חודש פברואר - 3,000 עמוד. אך לעומת הסך-הכל כמוהם כאין. ואשר יהיה ימים ידברו. ניחל.

משה

- 1 רבקה ודב בישרו למ"ש במברק על הולדת בתם הבכירה תרצה.
- 2 אברהם הרצפלד בא באותם ימים ללונדון, ונראה ששבת הרעים התמשכה עד השעות המאוחרות. בספטמבר 1964, במלואת חמישים שנה לעליית הרצפלד לא"י, כתב לו מ"ש ברכה שבה שור את כל פגישותיהם מאז ימי מל"ע-1. על פגישתם בלונדון כתב: "...ועד לביקור בלונדון כאשר הלנתי אותך אצל צבי ורחל שורץ ובשובי הביתה מצאתי את הדלת נעולה והתרוצצתי לילה תמים בחוצות העיר..." ר' עליו יל"א.
- 3 לפי אסתר ו 13.
- 4 שהרי גם לעדה נולדה בת.
- 5 ליונה גרינשפון-בן-יעקב נולדו באותם ימים התאומות שרה (שיה) ויהודית (דיתה).
- 6 גם רחל קטינקא ויהושע ברנדשטטר קראו לבתם תרצה.

ברל,

לונדון, 6.3.1924

קנא קנאתי לצפורה,¹ ובזכותה אני מריץ מכתב זה. להדביק את זה שקדם לו.² בינתיים החלה כאן ישיבת הוועד הפועל הגדול;³ בא הרצפלד, ולא בא זלמן – אבל על זה להלן, ולע"ע הנני לסלק את חשבון המגיע לך מהשבוע שעבר. ובכן – על צפורה. היא בריאה ושמחה מאוד בחלקה. אנחנו מתראים אחת לשבועיים, או לשלושה. עפ"ר באה היא ללונדון למוצאי השבוע, ויש שאני נוסע אליה. היא מסורה לגמרי לעצמה וללימודיה. חיה חיי בדידות כמעט, אבל איננה חשה את הנטל, כי כל זמנה נבלע בעבודה. בחודש זה היא נבחנת על לימוד ששת חודשים של "התורה" החקלאית. מאפריל תתחיל לעבוד במחלבה – יותר נכון בבית תעשיית חמאה (מחמאה?) לג' חודשים. אח"כ תצטרך להחליט אם ללמוד חיבוץ גבינה, אף זו תורה לג' חודשים, או ללכת מרדינג. אחרי רדינג ומחוצה לה עומדים בתוכניתה שני סעיפים: עבודה במחלבה פשוטה באיזו חווה, ועבודה בחוות עופות.

אני ממשיך לפי מכתבך.

לווייתן⁴ ל"סולל בונה" או "המשביר". לא, איני מקווה.

איני זוכר אם כתבתי לך על שיחתי עם ג'ימי בנוגע לעניין זלמן.⁵ היתה שיחה חשובה, וידעתי מה להשיב לאפיקורוס. מהעניין לא יצא כלום. כשהיה כאן זלמן כתבתי לו שוב וביקשתי ראיון – הוא לא ענה. בינתיים צפה כאן גב' אחת, אשתו של קול' סולומון, יהודיה רוסית. דוד ראה אותה ובא "בגילופין", כדרכו. אידיאליסטית, שמאלית, ציונית לוחטת וכו'. ועשירה האשה. מצד עצמה ומצד בעלה ומצד אביה. כשהיה כאן זלמן הלכנו אליה. העלינו חרס. התייפחה לפנינו על כובד

1 לפי "קנא קנאתי ליהוה אלוהי צבאות", מלכים א, יט 10, 14.

2 בסוף מכתבו הקודם לב"כ ביקש מ"ש לספר לו על מעשי צפורה, אך לא הספיק לכתוב דבר למעט שמה.

3 הוה"פ הגדול שחבריו נבחרו בקונגרס הציוני, התכנס אחת לשנה והיה המוסד העליון של ההסתדרות הציונית בין קונגרס למשנהו.

4 ב"לווייתן" הכוונה לאיל הון, משקיע או תורם פוטנציאלי. ב-13.2.1924 כתב ב"כ לד"ה בברלין: "אם יש לך משא ומתן עם בעלי יכולת, דע שאתה צריך בעיקר למושכם כיום ל"סולל בונה" ול"המשביר" (אגרות ב"כ ה, עמ' 175).

5 העניין שבו מדובר לא נתחווה.

לבם וצרות עינם של יהודי אנגליה. על עצמה נ' גו גו [רוסית: אף לא הגה]. ואת
 עזרתה לא תוכל לתת, כי "יש לה משלה רב מוהר"⁶ – חלב לילודות, וביה"ס בנהלל⁷
 וכיו"ב (אגב, נהלל זו נישאת עתה על כל שפתיים כראשון לציון בדורה).
 לפני כחודש הכריוז כאן פועלי-ציון על יום הקפא"י (אספו כ-40 לי"ש בסה"כ,
 מזה כמעט החצי ע"י אגודת "העבודה" שייסדנו כאן, צבי ואני, אליה אספנו את כל
 הערב-רב הא"י עם בחורים מאנשי המקום; הבסיס – הסתדרות העובדים וא"י
 העובדת, שפה עברית, עבודה מעשית-כספית, ועיונית ברוח תנועת העבודה בארץ).
 ובכן, כתבנו מכתבים לכל עבר, לכל מיני גבירים ונגידים. כתבתי גם לה מכתב
 פרטי – לא ענתה ולא נענתה. הכרתי עוד גברת אחת, עלמה לא צעירה, בעלת
 רכוש, גם ציונית וגם "לייבורית" – מה לך עוד? גם אותה ניסיתי להלהיב לעניין
 זלמן – ואל נא תחשוב, כי בדבר אחר הייתי כובש לבה יותר – ובכן כבשתי את לבה,
 וכולה התלקחה ממש, ויחד איתי נאנחה על כל הדברים הטובים שאפשר היה לעשות
 בא"י אילו רק היה כסף; וכשרמזתי רמיזה שאינה משתמעת לשני פנים – השתמטה
 מלהמשיך את השיחה. ולקפא"י נתנה פונט אחד. נעזוב אותם.

הקיבלתי את קובץ ס"ב⁸ ואת ה"פנקס" האחרון? – "התשובה היא בחיוב" (כך
 עונים בפרלמנט; עד שקם⁹ ויטלי, שר הבריאות כיום, וענה לשואלו:
 "the answer is yes!")

מה גרייט רסל סטריט,¹⁰ העוד אני בא לשם? – לא, אינני בא, ונמאס עלי הבית
 עד לבלתי נשוא.
 ההגיעה אלי, בלונדון, ידיעה על פטירתו של יעבץ.¹¹ – הלעג המסותר! – כשהיה
 כאן זלמן חשבנו ללכת אליו – צבי שורץ סידר כמעט את הביקור, אך זלמן הסתבך
 בכל מיני עניינים והדבר לא יצא לפועל. שבוע לפני מותו נדבר צבי עם בני הבית
 כי בשבת יבוא לראותו.

היום קיבל קפלנסקי את התזכיר שערכו בן-צבי ובן-גוריון.¹² בסופו ישנה מעין

6 לפי "יש לי משלי רב מוהר" בשירו של ח"נ ביאליק "בין נהר פרת ונהר חידקל".

7 נהלל, מושב העובדים הראשון, נוסד ב-1921; ביה"ס חקלאי – ב-1924.

8 במסגרת הפעילות סביב הקמת "סולל בונה" יצא לאור קובץ אלבומי בן 160 עמוד.

9 לפי "עד שקמתי בדורה", שופטים ה' 7.

10 מען משרדי הסתדרות הציונית (ואח"כ הסוה"י) בלונדון.

11 זאב יעבץ (1847-1924). סופר והיסטוריון. כתב "תולדות ישראל" ב-14 כרכים. עלה ב-1888.

ממניחי היסוד להיגיון העברי בא"י ופעיל בוועד הלשון. בשנותיו האחרונות פעל בלונדון.

12 התזכיר לא אותר.

הצעה שממשלת אנגליה תתן מלווה לא"י - דרך הסתדרות העובדים! מהצעה אוטופיסטית זו, ומקצת הדברים שהספקתי לקלוט מהרצפדל אני לָמד, כי אתם בארץ באמת שוגים בחלומות וחזוים חזיונות.

ממשלת העבודה הנה כלילת זהירות ומתינות. על כולם - מקדונלד. הם קבעו להם תוכנית מסוימת ומוגבלת, מוגבלת מאוד; אך אם יִגְשְמו גם את התוכנית הזאת כולה - והגדילו לעשות. כדי לגשמה עליהם לפייס ולפשר ולרצות אוהבים ואויבים ממינים שונים באמצעים שונים. בתוך כל אלה עליהם להכשיר את הקרקע לבחירות הבאות - למערכה שתהא אולי מכרעת. אין כל ספק, כי במתינותו ובזהירותו מפריז מקדונלד על המידה ומוותר לסיטרא אחרא הרחק לפניו משורת הדין. אין לי פנאי ומרץ ברגע זה להוכיח לך את הדברים ע"י דוגמאות והסברות - שמץ ודאי שגם אתה קלטת מן העיתונות. עכ"פ ברור הדבר, כי כל הטפל והפעוט יוקרב בלי כל רחמים ומוסר כליות לשם שני-שלושת הסעיפים העיקריים שבתוכנית. ובין הטפל והפעוט גם מקומנו כבוד. כל מעייני הממשלה להקטין את שטח ההתנגדות של מפלגות אחרות, או כנופיות לוחמות שונות שבמפלגות, בעניינים שאינם עיקריים לגבי התוכנית שלה. ובייחוד גדול הוא - ועוד יגדל הרצון - להימנע ממה שנקרא בלשונם fresh trouble.

מקדונלד בתור מופה-וולטש,¹² עם עלבון שנות המלחמה עדיין תוסס בקרבו, בבואו כתייר סוציאליסט ונוצרי לארץ ישראל - הריהו אדם אחר לגמרה ממקדונלד שהנו עתה האיש הראשון במדינה הראשה בעולם, אשר במידת האחריות הרובצת עליו בתור יחיד אין דומה לו בארץ, ואשר מפאת כמות העבודה העמוסה עליו הריהו בלי שום ספק אחד האנשים היותר עסוקים בעולם כולו. ואף אז - אם תקרא שני דברים זה כנגד זה: את הדברים שדיבר מקדונלד, בפירוש לא לשם פירסום, בנשף הפרידה בירושלים (אשר נתפרסמו מחדש ב"קונטרס")¹³ ואת הדברים שכתב לדפוס ב"קונטרס" - תראה את התהום הרובצת ביניהם.¹⁴ בעיקר מתוך הרצון להימנע מ-fresh trouble, ודאי שהדרך שינקוט לו תומס תהיה - לא לַחַדֵּשׁ. ואדיר חפצו של מקדונלד יהיה - שיהא ביכולתו לומר: נַה שִׁיפְקָה וְסִיּוֹ סְפוֹקִינוּ.¹⁵

12 בבחירות לפרלמנט ערב מל"ע-1 התמודד מקדונלד על בחירתו במחוז וולייץ, והובס בשל עמדתו המתונה כלפי גרמניה וחתירתו למנוע פרוץ מלחמה, שכירסמו קשות ביוקרתו.

13 "קונטרס" קנט, 2.2.1924.

14 בדבריו בנשף הפרידה (23.2.1922) אמר מקדונלד, בין השאר: "אני משוכנע, שהדרך שבה אתם הולכים לקראת הגשמת משאת נפשכם היא הדרך הנכונה"; במאמר ל"קונטרס" קיא (3.3.1922) כתב: "ביקורי הא"י היה קצר יותר מדי ולא יכולתי להתבונן לתוך-תוכה של העבודה הנעשית על ידי העובדים המאורגנים בארץ הזאת ולא להבין את פרטי הפרטים של השאלות התוססות בעולמם. [...] מאמין אנוכי [...] כי הצלחת א"י תלויה בהתפתחות החיים בארצישראלים עם ההשתתפות בעבודה גדולה זו גם של היהודים וגם של הערבים" (ר' יל"ב, נספח 2, עמ' 263-265).

15 רוסית: "בשיפקה הכל שקט". שורה בשיר רוסי על קרב בהר שיפקה במלחמת בולגריה-תורכיה.

ואשר לדרישותינו. הוויכוחים בוועדה הפוליטית שלנו¹⁶ נסבים על שניים: עניינים כלכליים ומדיניים. מן הכלכליים – דרישת קונצסיות (ים המלח); הלוואות לקונצסיות נגד קניית חומרים ומכונות באנגליה¹⁷ (יש חוק המתיר לממשלה לתת אשראי לשם הגדלת האכספורט; ישנן כל מיני דרכים – הלוואה לבעלי התעשייה או אחריות ממשלתית לאובליגציות [אגרות חוב] של החברה וכו'); קרקע. הקונצסיה של ים המלח¹⁸ – צירוף שעוד אינו נהיר לי דיו של נובומייסקי בתור רוטנברג II עם ההסת' הצ' עם כל מיני יחידים. העניין ענקי בהיקפו. אם יהיה כסף והעזו לדרוש כמו שדרש פנחס [רוטנברג] בשעתו – אולי זהו העניין היחיד שיכולנו לפעול עתה. בעניין ההלוואות קפלנסקי הוא אופטימי, ואני נוטה לחשוב.

אשר לקרקע – קשה לשער שאפילו ממשלת לייבור תכריח את הנציבות [הבריטית בא"י] לעשות מעשה נמרץ למרות רצונה. אם הנציבות תטען שהדבר עלול ל"הרגיז" – הדברים ישפיעו. עכ"פ, דרישה זו צריכה לבוא בנקיבת מקומות ושטחים. ולא – צריך שתקדם לה דרישה של ועדת חקירה. בנקודה זו נפגשות לכאורה החלטות המועצה האחרונה של "אחדות העבודה" עם המסקנות שהגיעה אליהן הוועדה שלנו לע"ע.¹⁹ לכאורה. בוועדה כאן נתקבלה בערך הצעה להכניס בתוכר העתידי סעיף – להטיל על ממשלת א"י להושיב ועדה שתחקור את מצב שאלת הקרקע בארץ – השטחים הפנויים, קרקעות הממשלה, האחויות הגדולות, תנאי האריסות, אפשרויות הקליטה וכו'. בארץ החליטו בערך – ועדה, מורכבת מחברינו, לחקור את הנגב. הצעה זו יותר מעשית וקרובה לשכר. אך לדרוש ועדה "מורכבת מחברינו" – אי-אפשר בשום אופן. ייתכן לדרוש השתתפות בוועדה שתמנה הממשלה. איזה תוקף יהיה בעיני הממשלה למסקנות שתגיע אליהן ועדה המורכבת מאישים פרטיים, שהנם באי כוח המעוניינים בדבר? והן הממשלה תצטרך להוציא לפועל – ולא אנחנו. חלק זה של ההצעה מופרך בהחלט. אשר למדינאות, עומדות שאלות אלו: 1. הקונסטיטוציה,²⁰ 2. הוועד הלאומי, 3. העלייה, 4. הפקידות.

16 ככל הנראה הוועדה הפוליטית של "ברית פוע"צ".

17 ציוד לחברת החשמל.

18 הדיונים בדבר מתן זיכיון למשה נובומייסקי לניצול מי ים המלח התמשכו. הוויכוח ניתן רק ב-1.9.1930.

19 המועצה התכנסה ב-16.2.1924, ודנה ב"יחסיו אל ממשלת הפועלים באנגליה; התנועה הערבית; הסידור הלאומי והמדיני בארץ". לפי "קונטרס" קסב (22.2.1924) "המועצה הזאת היתה בעיקר בירור דעות בין החברים והחדשת המחשבה הפוליטית שהוסחה במקצת מסדר חיינו".

20 בפברואר 1924 חובר ש' קפלנסקי "תוכנית של מדיניות ארץ-ישראלית בשביל ממשלת הפועלים" ובה דן בשאלת החוקה לא", שכן "תקופת ממשלת הפועלים היא השעה המתאימה ביותר לפתיחת מו"מ עם הערבים כדי להגיע להסכם בן קיימא" על בסיס "פתרון חדש לשאלת החוקה על יסוד שלטון עצמי דמוקרטי ואוטונומיה לאומית" (קפלנסקי עמ' 260-267).

אני אץ מאוד בכתיבה, ואיני מעמיד את הדברים בסדר החשיבות.

1. הקונסטיטוציה:

קפלנסקי, בימי ההתלהבות הראשונים, הסכיל להאמין כי תחת צל דגלה של ממשלת ה"לייבור" נוכל להשכין שלום בארץ ו"לבוא לידי הבנה" עם הערבים. דעתו היתה כי עלינו עתה להיות היוזמים, לחבר תוכנית למשטר השלטון בארץ אשר תתקבל על דעת הערבים, ולדרוש מהממשלה שתעמוד מן הצד ולא תפריע לנו להתפשר איתם. אמר, וחיבר תוכנית. אליה (גם לדברים אחרים) כיוונתי ברומזי במכתבי הקודם לשירידי הכימרות. התוכנית - נשלחה לארץ - אינה עומדת בפני ביקורת ריאליסטית, ולגבי הערבים - גרועה היא מכל תוכנית אחרת שהוצעה להם ונדחתה על ידם. מצב הדעות בוועדה הוא כי תקוות ממש לשלום עם הערבים אין, וכי עלינו להצטמצם בחיבור תוכנית אשר אם גם ברור לנו למפרע כי לא תתקבל על דעת הערבים, תהיה עלולה להתקבל על דעת איש שלישי העומד מן הצד; שהקורא אותה יאמר: אילו הייתי ערבי הייתי מקבל. עכ"פ, זהו עניין לניסוח עמדה ולגילוי אקטיביות של מחשבה פוליטית בונה - ולא יותר.

2. הוועד הלאומי:

דרישה זו תוצג - אך מה תהיינה התוצאות איני יודע.²¹ בעם האנגלי גיליתי לע"ע רק איש אחד המבין היטב לאומיות ואבטונומיה לאומית מֶהֶן. זהו פרופ' יִמְרֵן,²² האיש שליווה את ברנדייס בסיריו את הארץ. והוא מבין, משום שמכיר הוא בדם היהודי שבעורקיו ואף הוא היה מתנגד להתפוררות זו של המדינה. מהניסיון יודע אני כי דרישות ממין זה נראות לאנגלים - בלי הבדל מפלגה - כדבר מופרך ביסודו, ההורס וחותר תחת עצם אושיות מושגיהם על המדינה, וביחוד - taxation, יסוד המוסד. יש בעניין זה נקודה חלשה אחת: אנחנו בונים את דרישותינו על יסוד משטר המִלְט²³ בתורכיה. לי נדמה שיש כאן טעות יסודית: שם היתה זכות להטיל מיסים, ואנו דורשים זכות להכריח לשלם את המס.

21 מדובר בתביעות הוה"ל מן הממשלה להעניק מעמד אוטונומי לאומי ליישוב היהודי וסמכות לוח"ל להטיל מסי חובה על כלל יהודי א"י. בעניין זה התנהל מו"מ ממושך שהתחדש בשלב זה כאשר הנציב העליון העביר לאישור משרד המושבות טיוטה של "חוקת הקהילות". החוקה התקבלה רק ב-1927 (ספר התעודות של הוה"ל 1918-1948).

22 אלפרד זימרן (Zimmer) (1879-1957). היסטוריון יהודי אנגלי. הורה באונ' אוקספורד. אחרי מל"ע-1 התקרב לציונות והיה חבר המועצה לעניינים מדיניים וכלכליים של הנה"צ בראשות ה' סמואל. לימים פקיד בכיר במשרד החוץ הבריטי, בחבר הלאומים ובאונסק"ו.

23 מִלְט - עדה דתית מוכרת רשמית באימפריה העותמאנית. נהנתה מאוטונומיה בתחומי דת משפט ותרבות. משטר המילט העותמאני קיבע קיום נפרד של המסגרות העדתיות באימפריה.

3. העלייה:

דרישת ביטול ההגבלות תוצג. בארץ החליטו - העברת ביקורת העלייה מידי הממשלה להסתדרות הציונית. מובן שצריך לשאול תחילה אם רוצה ההסתדרות הציונית במתנה זו שאנו באים להעניק לה.²⁴

4. הפקידות:

קפלנסקי משנן את הפיזומון: ביעור הפקידים שהינם צוררינו. בזה ודאי שלא נצליח. על שאלה זו צבורים בראשי דברים ארוכים, שלא עתה הזמן להרצותם. אגב - הם מתפטרים עתה חדשים לבקרים. פשר ההתפטרות אינו ברור לי. התפטרות בהמון ודאי שלא תביא לנו ישועה. אסון יהיה, אם מכונת המשטר הבריטי תחדל לעבוד. מתוך ההתמרמרות המתמדת נגד הפקידות הבריטית שוכחים אנו להעלות על הדעת מהן האלטרנטיבות. אף זוהי קהות פוליטית.

הרצפלד הביא בשורה - אפשר שבן-גוריון יבוא הנה.²⁵ טוב יהיה אם יבוא. ועתה אָדום לאורך ימים.

זלמן לא בא משום רשלנות שלא תיסקלח בענייני פספורט. אפשר שיבוא ליום האחרון של המושב. על הפרק ביומיים אלה - הסוכנות היהודית.²⁶ אין לי מושג מהעניינים ואין פנאי להתעניין. בעצם - אף רצון אין. שלום לך,

משה

24 זאת נוכח אי יכולתה להבטיח קליטת עולים חדשים, בעיקר בשל העדר תעסוקה (ר' בעניין זה יל"ב, עמ' 75 הע' 21).

25 בן-גוריון בא ללונדון ביולי 1924 ושהה שם עד סוף אוקטובר. ר' להלן מכתב 259 הע' 6.

26 בכתב המנדט נקבע כי "סוכנות יהודית נאותה תוכר כמוסד ציבורי שתכליתו לייעץ את ממשלת ארץ-ישראל ולשתף פעולה איתה בכל אותם העניינים הכלכליים, החברתיים והאחרים הנוגעים להקמת הבית הלאומי היהודי ולענייניה של האוכלוסייה היהודית בארץ-ישראל". [---] כי "ההסתדרות הציונית [---] תוכר בתור סוכנות זו [---] ונקוט בצעדים [---] כדי להבטיח את שיתוף הפעולה של כל היהודים הרוצים לסייע בהקמת הבית הלאומי היהודי". ח"ו פעל למימוש רעיון הסוה"י מראשית שנות ה-20. הנושא נדון בקונגרסים הציוניים ובישיבות הוהפ"צ, אך מימושו התעכב בשל חששות של אישים ומפלגות בהסת' הציונית מפני מתן השפעת-יתר על המפעל הציוני למי שאינם ציונים, וכן בשל חששות הלא-ציונים מן ההשלכות הפוליטיות העוללות לנבוע מהתקשרות עם ההסתדרות הציונית. רק בקונגרס הציוני ה-16, שהתכנס בקיץ 1929, אושרה הסוה"י המורחבת וחוקתה, שלפיה מחצית מחברי הסוה"י ומחצית מחברי הנהלתה יתמנו ע"י ההסת' הציונית ומחציתם ע"י נציגי הלא-ציונים. ח"ו, שהיה נשיא ההסת' הציונית, נבחר גם לנשיא הסוה"י, אשר הוכרה ע"י ממשלת בריטניה כארגון היציג של העם היהודי בשאלות הנוגעות לא"י.

ברל, לונדון, פורים תרפ"ד, [19.3.1924]

אקווה כי קיבלת כבר את שני מכתבי שנשלחו לטבריה. אם לא קיבלת: פקוד על "המשביר" דהתם לבל ילכו לאיבוד.

מכתבך איחר לבוא.¹ קורט בלומנפלד כבר נסע מכאן.² איסטרמן³ נמצא בגלוגו, מחכים לו פה מיום ליום. הרצפלד יתראה איתו, ורק אם יסע הרצפלד בטרם יבוא הלה - אתראה איתו אני.

להרצפלד אפשר שאסדר "ראיון" ב-J. Chron., ואם עד אז יתראה עם איסטרמן ותשובתו תהיה שלילית - נוקיע את חרפת אותו הבנק לראווה.⁴ ויתר מעשי תוקפו וגבורתו של הרצפלד - הלא הם כתובים באגרותיו ושמורים איתו לספר ולתנות כבואו לארץ.

רק אחת - נאומו או דבריו בישיבת הוה"פ [הציוני] הגדול עשו רושם אדיר. אני לא זכיתי לשומעם. אך הָדָם הגיעני מכל עבר. בר פלוגתיה היה - קפלנסקי. ואף איתו הצדק, כמעשה באותו רב.⁵ אך הנה שניהם נוסעים לארץ.

ועוד נוסע לארץ נתן-חתן,⁶ ואיתו ניידיץ'. בודאי תבינו להעלותו בחרם. צריך להסכים מראש על הדרישות ולבוא אליו בהתקפה מרוכזת אחת. אחרת - ירגז ויבעט. הוא יהודי פשוט וגס.

בנוגע לדמוקרטיה - אני שולח לך את פרוטוקול ישיבת הוועדה הפוליטית

1 המכתב לא אותר.

2 קורט בלומנפלד (1884-1963). מנהיג ציוני גרמניה. מזכיר ההסתדרות הציונית בגרמניה מ-1909 ונשיאה מ-1924 עד עלייתו ב-1933. לא נתחוויר מה ביקש ב"כ להשיג ממנו.

3 אלכסנדר איסטרמן. עיתונאי ועסקן. מזכיר מדיני של הקונגרס היהודי העולמי. סגן נשיא ההסתדרות הציונית בבריטניה. לא נתחוויר מה ביקש ב"כ להשיג ממנו.

4 נראה שהרצפלד ביקש להשיג השקעות בגופי "חברת העובדים". לא מחוויר לאיזה בנק הכוונה. מדובר באנקדוטה על רב ששמע מפי אשה קובלנה על בעלה ופסק שהיא צודקת. שמע זאת הבעל, התייצב לפני הרב, עירער על הקובלנה ושטח את קובלנותיו-הוא. שמע הרב ואמר לבעל שהצדק עימו. עוזר הרב, שהיה עד שמיעה, פנה אל הרב וטען כי לא ייתכן שגם האשה וגם הבעל צודקים. אמר לו הרב: "גם אתה צודק".

6 כנראה הרי לואיס נתן. מדינאי, עו"ד. מיועצי ח"ו. חבר פרלמנט מטעם המפלגה הליברלית, 1929-1934, ואח"כ מטעם ה"לייבור", 1934-1935; 1937-1940. שר האווירייה האזרחית 1946-1948. חבר ועד שליחי הקהילות של יהודי בריטניה. לימים חבר בית הלורדים.

שהיתה לפני התקבל מכתבך, עכ"פ, יכול הדר' אביגדור לשלוח במשכנו.⁶
 נוסעת לארץ גב' לסקר, "להזכיר" [להיות מזכירה] לקיש.
 קמתי למצוא את הפרוטוקול, אך הנה צפורה "המתארכת" אצלי עשתה סדרים
 בחדר - ואיני יכול למצוא.
 צפורה סיימה זמן אחד ועמדה בבחינותיה! עתה מתחילה היא בתעשיית חמאה.
 חנכו-נא לי את קפלנסקי. בכלל.
 גם זיף [זיו] ואשתו נוסעים לארץ.
 שלום,

משה

6 העניין לא נתחוויר. דר' אביגדור הוא ככל הנראה אביגדור יעקובסון.

ברל,

לונדון, 27.3.1924

הנה אינני עומד בדיבורי – וכותב. מובטחני שלא תתרעם על הפרת נדר זו. ראשית – הרי לפניך הפרוטוקול, ממנו תראה כי אני עכ"פ לא הלכתי ולא הולכתי שולל אחרי שעשועים דמוקרטיים. אשר לתוכניתו של ג'יקובס¹ שאנו דנים בה שם – הרי ודאי תימסר לכם ע"י קפלנסקי. לקפלנסקי אמרתי כי יעקבסון² כתב לך ומסרתי גם את דברייך בקשר עם זה. מובן שלא הראיתו את מכתבך גופא.

היתה לנו ועידת א"י העובדת. הוועידה עלתה יפה. לע"ע לא הושג הרבה, אך כלפי מה שהיה ולעומת הביצה העומדת בצחנה זה שנים, אם לא דורות, רב הוא לנו. פרטים ימסרו הרצפולד וקפלנסקי. אולשן מלא חימה על הוה"פ [של הסת' העובדים] שלא נענה ולא בירך את הוועידה. ובאמת חרפה. תלגרמות באו מאמריקה – ממכס פיין³ ומפועלי-ציון, מכתב בא מברלין, ומן הארץ – לא כלום. הרצפולד היה המרצה על העבודה בארץ. הירצה בשני חלקים. בראשון לא הצליח, אך בשני תיקן. הגדיש את סאת החקלאות על חשבון השאר ונכנס בפרטים ובפרטי פרטים. ובמקום שיפה היה לכלל תחת לפרט, עלו ניסיונותיו לכלול בתוהו, כנראה מחוסר הרגל לדבר in general terms ומהעדר שפה בפיו לכך. אם תרשה לי קצת לשון הרע – חיבה יתרה נודעת ממנו למילים זרות, ואמן הוא להפליא להחליף מילים בקרובות להן בצלצולן. כך הוא אומר, למשל: "דאס איז ביי אונז א כראנאלאגיע קראנקקייט" [יידיש: "זוהי אצלנו מחלה כרונולוגית", צ"ל: כרונית]; "דער וואטום (וּטוּ) אף דער עלייה", ואגב איש אינו מבין עלייה זו מהי;

- 1 כנראה יהודה יוליוס ג'יקובס (1892–1946). מ-1920–1927 מנכ"ל הנה"צ בי-ם. יליד אנגליה. שירת בגדוד העברי ונשאר בא"י. מ-1927 פקיד גבוה בממשלת המנדט ומ-1934 אחד מסגני המזכיר הראשי. נהרג בפליגוע האצ"ל במלון "המלך דוד". העניין לא נתחוויר.
- 2 אביגדור יעקובסון (1864–1934). עסקן ומדינאי ציוני. בימי מל"ע-1 ניהל את משרד ההסתדרות הציונית בקופנהגן. חבר הוה"פ הציוני המצומצם (1913–1921). מ-1925 נציג ההנה"צ בפרס וליד חבר הלאומים בז'נבה.
- 3 מכס פיין (1866–1933) היגר מרוסיה לארה"ב ב-1888. מייסדי עיתון הפועלים היהודי "פארווערטס". מראשי איגוד פועלי המחט. מראשוני מנהיגי תנועת הפועלים בארה"ב שנתנו יד לתנועת העבודה בא"י.

"דע פאקטום" (de facto) בשעה שצריך להגיד פשוט: "פ'אקטיש"; "מיר באציהען וך צו דעם מיט א קריטעריום" (קריטיק) [יידיש: אנו מתייחסים לזה בביקורת], וכד'. בכל זאת, כאשר אמרתי, הצליח בחלק השני לרכז את הדברים ולנפח בהם רוח חיים הרצפלדית, נמרצת, נוקבת.

הוא יספר לכם מרות על הבנקט שנערך ושהיה מחוסר תוכן. ובכן, הלא מי כמוך יודע בנקטים הנערכים כאן טיבם מהו. פועל-ציון שלנו, גם היידישים וגם האנגלים, התפעלו מבנקט זה עצומות.

ברל, אני רוצה שתחשוב היטב ותכתוב לי את דעתך ועצתך כיצד עלי לנצל את הזמן שאבלה כאן – אם מעט ואם הרבה – אחרי הבחינה. איני מדבר הפעם על עבודה ציבורית. לזה עוד אשוב. אך העיקר – "השתלמות". האשתדל לחדור למשק העיתונות? האתמחה (נקל להגיד – אתמחה) בשאלות מתן חוקים לעבודה? או היש לפניך דברים אחרים, מסויימים, שכדאי לי להתגדר בהם? השבוע נתחדשו קשרי עם פנחס – אחרי שהיו מנותקים למעשה למן הקונגרס. עתה שלום בינינו.

קפלנסקי כתב שנית למקדונלד וביקש ממנו ראיון – בפירוש למען יהיו דברים בפיו בבואו לארץ. על זה נענה בחתימת מזכיר: "שמתי את מכתבך לפני הפריים מיניסטר. ביקשני להעיר לך, כי glad as he would be כי בטרם תיסע לא"י, טרוד הוא בשני השבועות הבאים עד אפס זמן". עד כאן. אין מילת שלום או ברכה לחברים בארץ – כלום. קפלנסקי כדרכו משתדל ללמד זכות ולמצוא במכתב זה "ידידות". אני לדעתי: מקדונלד גמר בהחלט לעסוק בשאלות קטנות. די לו בגדולות. ולא לעסוק הרי זה לא לומר מילה מיותרת. שלום,

משה

[25.4.1924]

אליהו, יקירי,

אני כותב רק כדי לחלות פניך ולהתחנן לפניך שלא תכעס עלי ולא תשמור לי טינה בלבך על כל חטאי ופשעי. זה כשלושה חודשים שאני מכונס כולי בד' אמות של הלכה ועוד נדון אני למאסר זה לחודש וחצי. ד' אמות - הרי זו מליצה שיש בה הפעם לגלוג מר - כי כל אמה שקולה ודאי נגד שבעה מילין. "הקורס" רחב מני ים, ולעברו בשחייה בלבד קשה בזמן שפיניתי לי, והן עלי גם לצלול לפעמים ולדלות. כשאגיע לחוף השני, חוששני שלא תעמודנה רגלי הכן.

אך אל נחקור במופלא ונניח לעתידות.

היום - אחרון, או אולי איסרו חג, של פסח. ביליתי כאן, בחדרה הצפורי של צפורה, שבוע תמים, על התורה. ובעוד רבע שעה אני שב ללונדון.

אם אכתוב דבר מה מאשר ביקשת - הרי רק בסוף יוני.

על תוכניותינו לקיץ ועל מצבנו בקשר עם השנה הבאה - מפי צפורה.

רק זאת: החוב לרוט. נפרע במילואו ובזמנו יום ליום. ממך מגיע לי כיום 2 לי"ש. בסוף חודש זה אקבל 4 לי"ש ואשלח 2 לי"ש לעדה.

שלום לך - כתוב.

משה

14 מאי [1924]

אם את חושבת כי אין אני הוגה כלל כך ובילדה שלך – אינך אלא טועה טעות גדולה, אם כי מוכרח אני להודות כי הרבה פנאי למחשבות ערטילאות אין לי בימים אלה, ורוב מחשבותי והרהורי גלומים בחומר הממלא את כל תאי מוחי. והראייה כי אין לי פנאי לכך – שאילו היה, ודאי שהייתי דואג מאוד מאוד גם לך וגם לילדה שלך, כי הן פעם אחת כתבת ולא יספת, ועל מכתביה של צפורה – שניים במספר כמדומני – לא ענית.

לבואו של דב אשמח מאוד, באמת ובלב תמים.¹ אם כי פנאי לא יהיה לי הפעם לטיולים ולשיחות. בענייני לנדוברג² איני נוקף כמעט אצבע – אך הוא יהיה בחדרי (החדר גדול ומרווח, והמיטה גדולה עוד יותר) ובשעות רחצה וארוחת בוקר, וההתפשטות וההרדמות נוכל לדבר, ואולי גם לחשוב קצת יחד. גם את ארוחות הצהריים והערב נוכל לסדר יחד, הרי שבסה"כ יצטרפו רגעים אלה לחשבון גדול. בראשי כל מיני תוכניות בקשר עם השנה הבאה, אשר אנחנו עכ"פ מוכרחים נהיה לבלותה בלונדון, לפחות עד האביב הבא. זה ברור ומוחלט.

בשבוע שעבר החלטנו, כי צפורה תשאר ברדינג לכל הקיץ – עד ספטמבר. זה גוזר על תוכנית הקודמת לבלות את הקיץ, או את רובו לפחות, באיזה מקום כפר, יחדיו ובנעימים. מדוע נתקבלה ההחלטה הנ"ל ומדוע מבטלת היא את התוכנית הקודמת – ארוכים הדברים מסבלנותי. צי[פורה] תכתוב ודאי על זה. היא בכלל משמשת לי מזכירה.

1 ד"ה, שריכו את ענייני "סולל בונה" באירופה והתמסר להפצת מניות החברה, בא לשם כך לאנגליה. באותם ימים (אפריל מאי 1924) סייע גם בהשתתפות מפעלי "חברת העובדים" בתערוכת הקואופרציה הבי"ל שנפתחה בגנט, בלגיה, ובהעברת המוצגים לתערוכת האימפריה הבריטית שנפתחה בוומבלי, אנגליה (גורן, עמ' 220, 222, 228).

2 יצחק לנדוברג-שדה (1890-1952). עלה ב-1920. ממיסדי גדוד העבודה ומסוללי כבישי טבריה-צמח וטבריה-מגדל. התמחה בחציבה וב-1922 ממקימי פלוגת חוצבים ובנאים בי-ם. בא לאנגליה לרגל תצוגת אבני שיש מא"י בתערוכת וומבלי. על מסע זה ר' דודר, עמ' 90-91. ב"ג, שחשד כי שדה קשור עם מחתרת "הקייב" שהקימו אנשי "השומר" לשעבר, ביקש מדב הוז "להשגיח" עליו במהלך שהותו באנגליה (שבת ב, עמ' 281). בשנות המרד הערבי יום שדה, כאחד מראשי "הגנה", את יציאת "הגנה" ממגננה ולפעולות מנע "מעבר לגדר". לימים מפקד הפלמ"ח ואלוף בצה"ל.

בחיותי ב-16-20 יוני. אינני שופע ביטחון. אך הכל בידי שמים, ויתכן גם שיכול אוכל.

כמה אותות מן השמים! תמול כתבתי את המכתב, ועוד אני שוהה לשלחו – והנה הבוקר בא מכתבכם. ומייד אחריו מכתבו של זכאי המצורף. עניתי לו כי אתה בברלין.³

אשר לבואך הנה. אני מעבר לשבע חומות, אך עד כמה שאני תופס אין לבואך ערך בקשר עם התערוכה. התערוכה בכללה כנראה – failure. הביתן הא"י – אותו דבר, בריבוע. פשוט מַעֲטָה כלימה על עבודתנו בארץ. לא ראיתי (ולא אראה עד סוף יוני) – אך זוהי דעת כל הרואים. אם יש לבואך ערך – הרי רק בקשר עם קשירת קשרים לאקספורט של אבנים, אשר לדברי לנדוברג הוא בגדר של עסק ממש. רוטנברג נסע כבר לארץ. אך אל תעמיד את הדברים בנוגע לתערוכה על דעתי בלבד.

נשקו לי את הקטנה בקצה החוטם הוורוד וכיתבו לי מילים אחדות.

משה

3 המכתב לדוד זכאי לא אותר.

ברל,

לונדון, ג' יולי [3.7.1924]

הבחינות מאחורי גבי, ואיתם – כל הררי ההתאמצות שצריך הייתי לפסוג ולעבור. במקצת האירה לי ההצלחה פנים ובמקצת הושיעה לי ידי. על כל פנים עשיתי במשך ארבעת החודשים האחרונים מה שרק היה ביכולתי, ולשמחתי נוכחתי, כי כשאני נפנה מטרדות צדדיות וארעיות שונות ומשתקע כולי בדבר אחד, אין יכולתי קטנה. התוצאות הרישמיות אינן ידועות עדיין, צריך להמתין כחודש בערך, אך ברור לי כי עמדתי בבחינה, כלומר – סיימתי את לימודי. אילו היית פנוי בזמןך ובדעתך אפשר שהייתי שולח לך את גליונות השאלות שלי – מהן היית מקבל מושג על מהותו והיקפו של חוק הלימודים שהשלמתי.

ועתה הסכת ושמע. לא רק עלה על לבי דבר הבליעל, אלא כלה ונחרצה היא מלפני לדחות את שובי לארץ עד האביב הבא. כיום הזה חייב אני לאנשים מאנשים שונים סכום העולה על 150 ל"ש. בזה אינני חושב את עשרות הפונטים האחדות שחייב לי דב, ואשר התקוות לפרעונן במשך השנה הבאה רופפות הינן מאוד, בעוד שאני חייב לשלמן. זאת בינינו. איני יודע אם כדאי לפרש לך כיצד נערם על גבי חוב כזה. בקיצור נמרץ: לרגל חיי "הפרישות" השנה גדלו מאוד הוצאותינו. לזה נוספו הוצאות שכר הלימוד של צפורה – כ-50 ל"ש. הוריה עזרו ועוזרים לה, אך אין עזרתם מספיקה כדי מחצית הוצאותיה. אף זאת בינינו. ואולם המקור העיקרי לחוב הוא כמובן ההפסק שחל בהשתכרותי, הפסק בן ארבעה חודשים וחצי.

אתה כותב,¹ כי בנוגע לחובות נטכס עצה בארץ. צר לי מאוד שאיני יכול להתייחס לדבריך אלה ברצינות. אשמח אם המוסד שבו אעבוד יהיה ביכולתו לשלם לי משכורת כדי מחיה; אני חושש מאוד שלרגלי צרכי המיוחדים – בזה נכנסת שאלת [מחייתה של] אמי, שאיני רוצה לגעת בה כאן – אהיה אנוס לקבל על עצמי גם עבודות צדדיות, כמו הוראה ארעית, כתבות וכיו"ב. אך בשום אופן שבעולם איני יכול להשלות את נפשי בשווא, כי אוכל בעובדי בארץ לחסוך לפירעון חובות. ועל מי אבוא להטיל את יהבי? איך אוכל להעמיס על מישו או על איזה מוסד שהוא את משא חובותי? אנחנו גמרנו ואמר לא לזוז מכאן עד אם שילמנו את חובותינו, לפחות את רובם הגדול. לפי חשבוננו מחייב הדבר את דחיית נסיעתנו לאביב הבא, ואדירת

1 מכתב ב"כ לא אותר. מן הדברים עולה בבירור כי בינו ובין מ"ש סוכם מכבר כי מ"ש יצטרף מייד עם שובו ארצה למערכת עיתון ההסתדרות "דבר", העומד לקום.

תקוותנו היא להיות בימי הפסח הבא בתל אביב.

מצבי החומרי כיום אינו מזהיר ביותר. להסתדרות [הציונית] לא שבתי ולא אשוב. אינני נחוץ להם, ואחרי ארבעת חודשי ההפסקה בעבודה הציעו (או הציע שטיין) לפני תנאים מגוחכים. העבודה בשכר עם קפלנסקי לא נתחדשה השנה, כידוע לך בוודאי, ואיני חושב כי תחודש. הרי שכל יחבי על ההוראה. בשדה זה הצלחתי בכל המובנים ושכרי השבועי עולה עתה במהירות רבה. בשוב צפורה ללונדון – בסוף ספטמבר – תירתם גם היא להשתכר. אינני חושב, כי היה או כי יש או יהיה לפנינו מוצא אחר מן המצר שאנו נתונים בו, ואשר עלינו להחליץ ממנו במהרה ובכבוד.

אשר לצפורה – היא עודנה ברדינג ותישאר שם עד סוף הקיץ. הידעת, ברל, כי במכתבך, שבו יעצת לה להתמחות כהוגן במלאכת הגיבון, כיוונת לשעה הנכונה. באותו השבוע נדונה בינינו השאלה – אם להישאר ברדינג או ללכת משם לאיזו חווה סתם. במשך חודשים אחדים קודם לכך ברור ומוחלט היה, כי את חודשי הקיץ תבלה צפורה באיזו חווה, אך כשהגיע הזמן ללכת מרדינג החלה רובצת הרגשת האחריות בפני המשק שלנו בארץ וחובת ההתמחות במקצוע אחד על בוריו שהיא מטילה. מכתבך בא כפוסק אחרון, ומפניו נתבטלו כל הספקות. כיוון שאני עומד בפרשה זו אומר לך, כי אתה והרצפלה, כפי שנראה לנו, מייעדים את צפורה לשני דברים שונים. אתה – ל"משביר", לעבודה בתעשיית חמאה וגבינה באחת המחלבות המרכזיות. הוא – למרכז החקלאי, לעבודה באחד ממשקי הצעירות ביהודה, או ביתר דיוק – בשכונת ברוכוב. מובן שאין השעה דוחקת, אבל טוב היה אילו התפשרתם ביניכם בנוגע לצפורה. הייתי רוצה שבמשך הזמן שהיא נשארת פה תקבל מהארץ לפרקים הוראות מסוימות במה להתעניין ואיזה דברים לפקוד. אין כאן רק שאלת פרוצס העשייה של חמאה וגבינה. כ"א גם מציאת הכלים הדרושים, התאמתם לתנאי הארץ, ידיעת סידור העבודה והפינון וכיוב'.

בדרך כלל נדמה לי כי ההצלחה האירה פנים לצפורה הרבה יותר ממני. היא לא הלכה בגדולות, אך תחת זה רכשה לה דבר שלם ויסודי. שנה זו היתה לה שנה פורייה, שנה שחייתה בה חיי בדידות והיתה מסורה כליל לעצמה ולעבודה. היא בריאה ורעננה מאוד, חזרה כאילו לימים שלפני כנרת. תמול היינו שם, דב ואני, וביקרנו במחלבה. המוסד עושה רושם חשוב ורציני. מקום עבודה ממש, בלי שום חוכמות ופירכוס. המנצח האמיתי על העבודה הוא פועל פשוט, אשר ניסיון של 35 שנה מאחוריו. מובן שגם מומחים מכל המינים, גבוה מעל גבוה, מכהנים שם. החשמל והקיסור יסוד מוסד לכל, אך עבודה רבה, אולי רובה, נעשית ביד – יתרון חשוב לגבי ההכנה לארץ.

עצותיך, ברל, נאמנו וחכמו מאוד. על כל הדברים האלה, בייחוד על העירייה ועל השלטון, הרביתי לחשוב ולציין דברים לעיון. אני מקוה להרבות קרוא וחשוב ורשום בעניינים אלה – באמת רק באלה השניים, ואת חוקי ההגנה וכו' אני

לאחרים. (?). ספריית ה-Colonial Office פתוחה לפני, כאשר פתוחה הינה לפני כל משחר לדעת. גם בנוגע למשק העיתונות אשתדל לעשות מה. העיתונות. קראתי את ההחלטה² וקראתי את דבריו לדב. מה אענה?³ לענייני ציבור לא שבתי ואין לי כל חשק לשוב. בפועל-ציון כמעט שקצתי בהחלט - א"כ אני מתחרט כבר על משפט זה שנפלט, כי הערב הולך אני לשיבת הצ.ק. [ועד מרכזי] ובודאי אמשך שוב לתוך הביצה. בימי הבחינות חשבתי, כי את מותר זמני כאן אקדיש אך ורק לבנק הפועלים - לגול את החרפה מאנגליה ומעצמי, אך הנה בא דב והכריו על "סולל בונה".⁴ הרי שרצים אנו כל הימים לכל מיני שיחות ופגישות ומעלים חרס, חרס, חרס. ההתקפה על ג'ימי עלתה בתוהו. עצתו היתה לפנות לפועלים היהודים באנגליה - הוא בטוח כי כל אחד יתן בשמחה 10 ש. [ילינג] וכיוצא בזה במקומות אחרים. יש שבילים שחורבת הבונה חוסמת בהם את המעבר. אעפ"כ מנסים אנו מה שאפשר, מסדרים ועד וכו'. על ועידת "אחדות העבודה"⁵ בפעם אחרת. הצורך לשוב לארץ הולך ונעשה לכאב ממושך. עם קפלנסקי עוד לא דיברתי - לא היה פנאי, והאיש כבד מאוד במלאכתו. מה ראה לשטות זו להופיע בהצעת שני הבתים בוועידה, לאחר שההצעה נפסלה אפילו בוועדה הקטנה שלנו כאן - לא אוכל הבין. בענייני ה"הגנה" - עמדתו הרת סכנה.⁶ על זה כתב אולשן לבחורים. וזאת ליודעי ח"ן: הידוע לך, כי אותו מומחה שטרחו והביאוהו מעבר לים, Mead⁷ שמו, הגיש את הרצאתו וחרץ בה את משפטו על ההתיישבות הקבוצתית לשבט? ההרצאה גנוזה היא לע"ע והדבר אינו ידוע אלא לצנועים, אך הסער בוודאי יתחולל על ראשו, עם שאר פורענויות, בכנסיה הבאה [בהתכנסות הוהפ"צ הגדול].

משה

- 2 לא נתחווור באיוו החלטה מדובר, אך סביר שדובר בה על מועד הופעתו של עיתון ההסת' "דבר".
- 3 ככל הנראה מדובר במכתב ב"כ לד"ה מ-16.6.1924, שם הוקדש סעיף ד' למ"ש, כלהלן: "מה משה? עד כמה מגיעים חובותיו? לדעתי הוא חייב לשוב לתרפ"ה. על העניין ודאי ידוע לך. עלי המכשלה [של עריכת "דבר"]. בלעדיו לא אוכל. היבוא? (אגרות ב"כ ה, עמ' 181).
- 4 בינואר 1924 הוכרוז "ימי סולל בונה" שהוקדשו לתעמולה על "סולל בונה" ולהחתמה על מניות החברה.
- 5 הוועידה הרביעית של אחה"ע, שהתכנסה בעין חרוד ב-20.5.1924-12, קראה לבריתות העולמיות של פוע"צ וצ"צ (ס.צ.) להגשים את האיחוד ביניהן והחליטה כי "יצירת קיבוצים גדולים רבי היכולת בעבודה ובהתיישבות" היא "המגמה הטבעית של תנועת הפועלים בארץ". הצעת קפלנסקי לדרוש הקמת פרלמנט בא"י שבו יהיו שני בתים, וכי הבית העליון יורכב על בסיס של פריטט בין יהודים וערבים, נדחתה. הוועידה דרשה מהממשלה להנהיג את חופש העלייה ולפרסם חוקי הגנה על העוברים בהקדם האפשרי.
- 6 עמדת קפלנסקי לא נתחווורה.
- 7 דר' אלווד מיד מאוניברסיטת קליפורניה שהה בסתיו 1923 כחודש בא"י (ר' אגרות ח"ו 12, עמ' 189).

מר שטיין יקר, לונדון, 8.7.1924

אני מקווה, שיעלה בידך לסייע לי בעניין שבו אני מרשה לעצמי לפנות אליך. זה מכבר, לקראת שובי לארץ-ישראל, אני מבקש להכשיר את עצמי בעבודת עיתון יומי בתקופת לימוד קצרה. בלימוד זו איני מתכוון לתוכנית מוגדרת כלשהי או למשך זמן מוגדר כלשהו, גם לא להכשרה שיטתית בעולם הדפוס. הדבר שאליו אני מתכוון בעיקר הוא לקבל מושג ממשי על הארגון ועל העבודה של מנגנון העיתון.

אני סבור כי בעבודה חלקית בעיתון יומי כלשהו, ואם לא ייתכן אחרת כי אז בהעסקה ללא תשלום בכל עבודה שהיא, לא-מעניינית ככל שתהיה לעצמה, במשך חודשיים שלושה, אוכל להשיג את מטרתי. כמו כן נראה לי כי חודשי הקיץ, כאשר רבים יוצאים לחופשה, הם תקופה שבה, אם בכלל, יהיה לי סיכוי להתקבל לתעסוקה זו.

עלה בדעתי, כי מר סיידבוטם¹ עשוי, ואולי גם ירצה, לעשות משהו למעני בכיוון זה. מאחר שאיני מכירו אישית, אהיה אסיר תודה לך אם תואיל בטובך לאזכר את שמי לפני מר ס. או לתת לי מכתב המלצה אליו. אוקיר מאוד גם כל הצעה או עצה שתוכל אתה עצמך להעניק לי בעניין שבו מדובר.

שלך בברכה,

מ. שרתוק

1 הרברט סיידבוטם. ממקימי ה"וועד הא"י הבריטי" יחד עם סיימון מרקס וישראל זיו, שקרא להקמת א"י יהודית בחסות בריטניה. מ-1917 עורך כתב העת "פלסטיין", שיצא לאור מטעם ארגון זה. ר' עליו יל"א.

דביק,

לונדון, יום ה' 17 ביולי [1924]

1. וולפי. האומנם תתמה אם אומר לך, כי עד עתה, יום ה' בבוקר, לא קיבלתי את הכסף? אני מצרף את המכתב האופיי שקיבלתי אתמול, הממלל ברור, כי כסף - אָטוט פונט [רוסית: אותו פונט] - כבר הוצא על ידי והוא עָמל עכשיו, אם עמל הנהו, להשיג כסף חדש. ההיסטוריה חוזרת על עצמה ולועגת לבני האדם אשר נסכלו מהבין את לקחה.¹

2. המכתב לג'ימי,² טרם ייתב. עוד לא עצרתי כוח להכריח את עצמי לשבת לכתיבה. חוסר "בסיס כלכלי" לרגלי מדריכני מנוחה. אני משתכר עתה למעשה פחות מ-3 ל"ש - כמוהם כאין. אתמול איבדתי חצי יום תמים על התרוצצות לשם השגת הלוואה של 5 ל"ש - לאחר שפניתי לקפלנסקי ולא נענית, פשוטו כמשמעו - כדי לסתום חור שפער פיו בחשבוני בבנק. לזה נוספת קירבת יום מחר - יום התפרסם תוצאות הבחינה. אני מבטיחך לעשות ולגמור את הדבר במוצאי שבוע זה, בטרם תתחולל סערת הוה"פ.³

3. בן-גוריון נוסע הנה,⁴ כפי שמעיד מכתבו של שאול.⁵ הוא ואבר. כצנלסון⁶ קיבלו על עצמם לעשות לגננו [לרכש ה"הגנה"] בימי הוה"פ ו"לגשת" אל חיים. אני מצווה לחַמַר אחריהם. ידיך ומחמל אונך [אליעזר] קפלן אף הוא יזכנו בבואו, כאשר תראינה עיניך במכתבו של רמז.⁷

1 מתחור, שבעת שהותו בלונדון נענה דב שוב לתחנוניו של וולפי והלווה לו סכום כסף.

2 מ"ש קיבל על עצמו לפנות לג'ימס רוטשילד בהצעה לרכוש מניות "סולל בונה".

3 הסערה שהיתה צפויה במושב הוה"פ הציוני נבעה מהצעתו המהפכנית של ח"י לכלול במוסד זה גם "לא ציונים". ח"י נקט עמדה זו אחרי ששהה חודשים אחדים בארה"ב והשתכנע שהמנהיגים המוגדרים "לא ציונים" עשויים לתרום יוקרה וכספים להסת' הציונית וכך לסייע לפיתוח היישוב בא".

4 בביקורו בבריה"מ באוג'-נוב' 1923 התחזק ב"ג בדעתו כי לקשרים עם היהדות שם נודעת חשיבות עליונה, והיה משוכנע שבביקור נוסף שם ייפתח פתח לעלייה. ב"ג יצא ללונדון ב-6.7.1924 בתקווה ששם, אולי בתמיכת רה"מ מקדונלד שהפגין יחס חיובי ליישוב בביקורו בא", יעלה בידי לקבל אשרת כניסה סובייטית. במהלך חודשים אלה השתתף ב"ג - יחד עם מ"ש - בימי עיון מטעם האינטרנציונל של האיגודים המקצועיים באוקספורד; (שבת ב, עמ' 238).

5 מכתב שאול אביגור, או חבר בכיר במרכז ה"הגנה", לא אותר.

6 אברהם כצנלסון התמנה כחבר ועד מפקח בן 3 אנשים לענייני רכש בוינה יחד עם ולמן שור ורוברט שטריקר (סת"ה ב-3, עמ' 1282).

7 מכתב דוד רמז לא אותר.

4. ענייני "סולל בונה" כאן. מגב' סמואל⁸ אין תשובה. כתבנו מכתב לג'קובס, ענה כי כבר כבאו אותו לוריא⁹ יגישנו ובכלל יעזרנו כאשר יוכל; אשר לעצמו ובשרו - לא יוכל לעשות דבר.

אולשן דורש ממך ייפוי כוח בכתב לקבל את כל המתקבל על שמך בביתן הא"י. עוד מוסר אולשן, כי הריס¹⁰ אמר שהאבנים נשלחות לגנט היום.

בנוגע לנתן התבררו שני דברים: א) הוא מתעתד להיות מועמד המפלגה הליברלית בווייטשפל - אין בהבטחתו לעזור שמך כוונה להקחות את שני "פועלי-ציון?" ב) מזכירתו "הפוליטית" היא ידידתי מנוער וידידת דוד וצבי, סידי איזקס, קוזינתו של אייזיק שלנו,¹¹ אשר ודאי שמעת את שמעה.

5. מברק קפא"י. חתימתו של פרומקין¹² מניין? לעצם העניין, עוד לא ראיתי את קפל. הבוקר, אך מפי מזכירתו אני שומע כי אף הוא קיבל מברק בלשון זו לפני ימים אחדים ויען עליו בשלילה. אני מקווה לראותו היום ולכתוב את תשובתו השלילית - זה ברור למפרע - לבלוך¹³ עוד בדואר א"י של היום.

6. מכתבי רמז. מצורפים בוה. דומני שעליך להחיש שובך הלום. אם לא תבוא - כתוב מה לעשות. אני מקבל על עצמי להזכיר ולזרז את האדונים בנוגע למברק לארץ בדבר המלווה ל"סולל בונה". אני נכון גם להתראות עם מגנס¹⁴ (הוגו ברגמן¹⁵ לדעתי אינו בא בחשבון כל עיקר) אך איני יודע באילו דרישות מסויימות לבוא לפניו. שמא יש איתך עצה.

אחה"צ: זה עתה גמרנו לסוב על פקידי המשרד. הגענו לסכום 55 מניות [של "סולל בונה"]. עוד נשארו לווייתנים כג'וזף קובן,¹⁶ גאורג הלפרין,¹⁷ סוקולוב,¹⁸ ליפסקי¹⁹ ועוד אחדים.

8 לא זוהתה.

9 לא זוהתה.

10 לא זוהתה.

11 יהושע אשל (אייזיק). ר' עליו יל"ב.

12 השל פרומקין (1896-1974). עלה ב-1920. ממייסדי ההסת' בכללית. ממייסדי וממנהלי המשרד לעבו"צ ו"סולל בונה". חבר הוה"פ של ההסתדרות. לימים ח"כ מטעם מפא"י.

13 דוד בלוך (אפרים בלומנפלד). מנהל קפא"י. ר' עליו יל"ב.

14 כנראה יהודה ליב מגנס (1877-1948). רב ומנהיג ציוני. מזכיר הפדרציה הציונית בארה"ב. ממקימי "הועד היהודי האמריקני". עלה ב-1922. מיוזמי הקמת האונ' העברית י-ם, ונשיאה הראשון. ממייסדי "ברית שלום".

15 ר' עליו יל"א.

16 ר' עליו יל"א.

17 ר' עליו יל"א.

18 ר' עליו יל"א.

19 לואי ליפסקי (1876-1963). עסקן ציוני, עיתונאי וסופר בארה"ב. ממייסדי קה"ס, הסוה"י והקונגרס היהודי העולמי. צידד בח' בפולמוס עם ברנדייס.

אולשן התראה עם פרו²⁰ – אחרי שהלז היה באותו בנק.²¹ הוא עצמו אחד המנהלים. הציע להם לקבל את בנק הפועלים לרכוש בארץ ובטוח הוא כי הצעתו תתקבל. קיבל מברק הדורשו למוסקבה וייסע מלונדון באותו יום. בדרך ישהה בברלין כעשרה ימים. ישוב מרוסיה באבגוסט ואז יבוא שנית ללונדון. לשום פעולה כאן א"א היה לנצלו. בנוגע לנתן-חתן אמר, כי מוטב לנצלו לעניין יותר גדול מקניית מניות. אשר לחברה מסחרית שהוא חולם עליה – בהיותו כאן הפעם ניסה לבוא בדברים עם אלה בני אדם. בושמו של אולשן הוא, כי לא הצליח משום שהסת' העובדים טרם תקנה לה אמון באותם החוגים – וע"כ אם יאמרו לעשות דבר מה בארץ, יעשו בעצמם.

התראיתי עם פייף.²² הזמין אצלי שני מאמרים על תנועתנו בארץ, כל אחד לא יותר מ-700 מלים, אך אמר כי אינו מקווה להדפיסם בקרוב, משום שאין א"י בגדר עניין היום עתה. נחוץ לו איזה תירוץ בפני הקוראים. בשעת השיחה עלה על דעתי דבר האבנים שלך בוומבלי,²³ אך חשבתי את העניין לבלוף – אתוודה – ואפסלנו. ואחרי השיחה נצנץ במוחי רעיון – שמא לכתוב בקשר עם גנט. מה דעתך? ואם לקשר את הדבר בגנט – כתוב לי מילים אחדות על התערוכה, לבל אלך בחושך. זאת – אם לא תבוא בקרוב.

ראיתי את קפלנסקי. מובן שאין בידו, לדבריו, לעשות כלום. זוהי טלגרמה של ההנהלה החדשה של הקפא"י לוועד של א"י העובדת – ינסה הוועד לעשות מה שיוכל. הוא לא קיבל מבלוך שום ידיעה. איני יודע אם אמת הדבר, והגב' קוקס²⁴ בילבלה את העניין בדבר אחר או לא. שלום,

משה

20 נח פרו (1889–1955). כלכלן. יליד רוסיה, שם היה מוזכר ראשון של הוועדה המרכזית של הארגון הציוני השמאלי הלא-חוקי פוע"צ. ב-1922 היגר לגרמניה ואח"כ השתקע באנגליה, שם כיהן מ-1923 עד 1936 כמוזכר ראשי של הפדרציה העולמית של פוע"צ. ממייסדי הקונגרס היהודי העולמי ופעיל בוועד שליחי הקהילות באנגליה. חלוץ ההתקשרות עם ממשלת מערב-גרמניה, שהוליקה להסכם השילומים.

21 הבנק לא זוהה.

22 לא זוהה.

23 מוצגי "סולל בונה", שהוצגו בתערוכת וומבלי.

24 לא זוהה.

דביק, לונדון, יום ו', י"ח יולי [18.7.1924]

מכתבך מ-16 לח"ז נתקבל אמש וגלוייתך מאותו יום - הבוקר.¹
 אני כתבתי לך פעמיים - ב-14 וב-17 לחודש.² זהו מכתבי השלישי.
 מוולפי אין כלום ואם גם מחר בבוקר לא יתקבל דבר אטלגרף לך: No money from Wolfie, take steps.
 בידי אין כסף לשלוח לך ולהשיג אין לי כל אפשרות. יש ביכולתי לשלם את
 ה-overdraft ששעיתי בכספיך קמעא קמעא, ע"י הכספים שאני נותן לשפרה,³ ולא
 אחרת. ע"כ דע את אשר לפניך.
 מצבי-אני מתחיל לעורר חרדה בלבי. היום הוצעה לי עבודה ב[תערוכת] וומבלי,
 בביתן. ג' פעמים בשבוע, ג' שעות לפעם; מציעים (שטיין) 1:10:0 ל"ש. דרשתי 2 ל"ש.
 אם הוא יתעקש - אוותר על כבודי בכלל זה, כי אין בוררים בשעה כזו, וההכרח לא יגונה.
 את וייצמן ניסיתי לראות היום ולא עלתה בידי. בבוקר לימדתי מ-9 עד 1,
 ואח"כ לא היה הבחור במשרד. ביום א' לא יבוא למשרד. אנסה לראותו בביתו, אך
 מובטחני כי לא אצליח. בכ"ז אנסה. א"כ יוכל היות כי אסע לרדינג מחר. אקווה
 לראותו ביום השני, יום ה' ה' ה',⁴ בו מתחילות ישיבות הוועדה האוניברסיטאית⁵ וכו'.
 כבר כתבתי לך כי עשינו במשרד 55 מניות. מסמאל אין תשובה ולזורה אין
 כדאי. בשבוע הבאה נמשיך.
 אני חוזר כי זה מכתבי השלישי, ואין אני מזניחך לעת כזו. מחר אשב לכתוב.
 סברה שלא אדע את תוצאות בחינתי עד מחר בבוקר, ע"כ איני מעכב את המכתב.
 גוסטה⁶ כותבת לי למכור את האלבומים ב-1/8. כתוב לה שלא תשתטה. או
 האומנם תפסוק למכור ב-1/6?

מ.

1 המכתב והגלויה לא אותרו.
 2 מכתב מ"ש מ-14.7 לא אותר.
 3 שפרה, אחות ד"ה, שהתה זמן-מה בלונדון בחסותו של מ"ש.
 4 יום צרה, מצוקה - לפי "הוות לאביו בן כסיל", משלי יט 13.
 5 הוועדה לקביעת הציונים.
 6 גוסטה שטרומף-רכב (1894-1982). מפעילי פוע"צ בגרמניה. עלתה ב-1920. עבדה בכנרת.
 מראשי "המשרד לעבו"צ" ואח"כ "סולל בונה", חברת מרכז מפא"י והוה"פ של ההסתדרות.

לונדון, שבת בבוקר [19.7.1924]

מכתבך מ"ז יולי מלא רוגז וחדל-ממשות.¹ [גרמנית: רק לא האשמה יהודית], היה אומר בצדק רב אחד המיורים הגרמנים שלי.² מכתבי זה הוא הרביעי. אני חושב ואחשב כל פתקה למכתב, כי אני כותב כל מה שיש לכתוב, ואם היש אינו מצטרף אלא לפתקה, בו, פִּיש, ולא בי האשם. לעניינים. על פרשת השאלות אין כל צורך לחזור, כי החזרה על פרשת השאלות לא תביא לך אלא חזרה על פרשת התשובות, כאשר אעשה בזה.

על פרו כתבתי בפרוטרוט האפשרי. החבילה נמסרה – היא הכילה בלוקים של התחיבויות, בלגנים של "סולל בונה" וכיוב'. שום מכתב. לא הזכרתי את דבר החבילה, כי גם אני לא ידעתי עליה. אולשן לא מצא לנחוץ להזכירה בדו"ח שלו. על מכתבי אולשן לפיליפ,³ סימונב⁴ ועוד שניים לא באה תשובה. גם אני לא נעניתי עדיין מסמואל. אשר ענה ג'וזף⁵ כתבתי לך.⁶ ניידיץ' יהיה כאן בשבוע הבא. גורץ לא צף ולא יצוף עד אם נציפנו, ודומני כי אתה מחלת על זה. אולשן מבקר את וומבלי. אולשן בירר את דבר האבנים אצל הריס וקיבל תשובה כי הן נשלחות בו ביום (יום השיחה – איני זוכר בדיוק מתי היה הדבר) ועל זה כתבתי לך. עתה עומד אולשן לברר אם נשלחו האבנים.

כתוב כתבתי הביתה (לאמך) על התעודה ודומני כי כתבתי גם לך על זה. ואשר למרצי, דייקנותי וכל יתר הדברים שהיו לי פעם, הם עוד ישובו אלי פעם, וכל זמן שאינם, רוגזך לא יעוררם. עוד לא היו לי כימים האלה, לא בלונדון ולא באיזה מקום אחר. כל פונט ופונט עולה לי בייבוש מוח. ואם תאמר, כי גם עליך עברה כוס, ובכ"ז לא הזנחת אז את ענייני הכלל – אענה לך בהערצה ולא יותר. אל תשוב לכתוב לי מכתבים כאלה, כי כל חיצו רוגזך ישובו אחור ריקם.

ועתה: עמוד עמדת בבהינה, ואף צבי עמד בה. איני בין ארבעת "הראשונים",

1 מכתב דב לא אותר. מ"ש עונה לו סעיף סעיף.

2 ממפקדיו של מ"ש בשנות שירותו בצבא העותמאני במל"ע-1 (ר' נתרדה).

3 לא זוהה.

4 לא זוהה.

5 לא זוהה.

6 המכתב לא אותר.

כ"א בין השניים. אומרים כי השלישי בשניים, השביעי בכלל. עכ"פ ירד הדבר מסדר היום והמחשבה.

אני נוסע היום (שבת) לרדינג ואת מכתבי הבא אכתוב ביום השני לאחר שאתראה, כאשר אקווה, עם חיים.

זה עתה תילגרפתי לך: No money from Wolfie, take steps. חובי לך ירד כבר קרוב ל-8 פונט וכאשר אמרתי לך, לא אוכל לשלוח לך מזה כלום. טוב שעולה בידי להמציא לשפרה כספים במועדם. ע"כ טכס עצה.

את ההאשמה שאתה מאשים אותי ואת אולשן על חוסר ההתעוררות לעזרה אני הודף בהחלט. אני מודה, כי צריך הייתי להתנער בחוזקה כדי להירתם איתך בעבודה, אך נדמה לי כי זאת עשיתי. ואתה מוכרח להביא בחשבון את העובדה הפסיכולוגית כי אינני אורח בלונדון.

מ.

רבצ'קה יקרה,

רדינג, יום א', 20 יולי [1924]

שלשום נודעו לי תוצאות בחינתי. תם ונשלם הכל – "גמרתי את האוניברסיטה". טילגרפתי לאמא וכתבתי לדב ולמחרתו באתי הנה. לא הצטיינתי ביותר, כאשר היתה לאל ידי, אך לפי הזמן המועט בערך שהקדשתי להכנה אל לי להתאונן. עד כמה שידוע לי – אינני בטוח אם נכון הדבר – אני השביעי (נבחנו חמישים, מהם עמדו בבחינה שלושים ותשעה). גם צבי שורץ גמר יחד איתי.

תוכניתנו לימים הבאים ידועה לך בוודאי "בקווים כלליים". צפורה עוברת ללונדון בסוף ספטמבר ושנינו נירתם אז בעבודה – הלוואי ותימצא – על מנת לפרוע לפחות את רוב חובותינו עד ניסן תרפ"ה ולהיות בפסח הבא בארץ. ברל מתברך עוד בלבו להביאני לארץ לסתיו, אך הדבר לא יעלה בידו. לע"ע צד אני שיעורים ועבודות אחרות ככל אשר תמצא ידי, אך צידי דל הוא עדיין מאוד. את יודעת בוודאי כי לעבודתי במשרד הציוני לא שבת. שיעורי הערב נפסקו בשבוע שעבר לחודשי הקיץ וכל יחבי עתה על השיעורים הפרטיים שאינם מצויים בשפע בימים אלה, כשכל יהודון אמיד נוסע ומסיע את בניו אל "חוף הים". נשקפת לי איזו עבודה חצאית בביתן א"י (לא של "סולל בונה", חלילה) בשכר.¹

מכתבך לדב היו מרגינים אותי בסיפוריך על הילדה הנפלאה שלך – חזק עלי תיאוריך והתחלתי להאמין באמונה שלמה כי היא באמת נפלאה. אך יתר דברך היו זעקה אחת – הביתה! עם דב דיברתי הרבה על זה אך הוא בחר עקשן ולא עלה בידי להעבירו על דעתו. דעתי היא, יותר נכון רושמי הוא, כי הוא יהיה אנוס להישאר באירופה עד האביב הבא. ענייני "סולל בונה" נמצאים בראשיתם אך הם הולכים ומתפתחים ולא יעלה פשוט על הדעת כי בבוא זמן העבודה האמיתית בסתיו יקום הוא ויסע, או יתנווה אחרים לנסוע. על כן היתה דעתי, כי משתי הרעות צריך לבחור את הפחותה ומאשר כי תישארו שניכם – שלושתכם – לחורף, מוטב כי תסעי עם הילדה לבדך. בדרך כלל הסכמתי לדעתה של גוסטה ודבריה אל דב הכריעו את השאלה במוחי, שהיתה עד אז מוטלת בספק. ודב מה הוא אומר – כי מודה הוא שאולי יהיה אנוס לבלות את החורף באירופה, אך לשם זה יצטרך לשוב מהארץ, לאחר שייסע שמה איתך; ולנסוע איתך יחד מוכרח הוא לו גם לרגל עניין התעודה

1 על עבודתו למען "סולל בונה" בלונדון לא קיבל מ"ש שכר בניגוד לציפייתו.

המשותפת שלכם. כל זה טוב וישר, אך ירא אני, ירא מאוד, פן לא יעלה בידו להינתק מהעבודה ולהיפנות לנסיעה לארץ, ואז הן יבולע לך מאוד.² מחר בבוקר שב אני ללונדון לאחר שביליתי כאן יום וחצי באפס מעשה. צפורה תשהה בעיירה זו עוד חודשיים תמימים ותשוב אז ללונדון כשהיא "אויסגעפירט" [יידיש: השיגה] בשלמות את אשר רצתה. בת-מזל הנערה. שלום לך, בצ'קה אהובה שלי, ונשקי לי בקצה החוטם הוורוד של בת אחותי הקטנטונת.

משה

חסרים לי מאוד מכתביך על הילדה מאז נסע דב.

2 רבקה ותרצה חזרו לתל אביב בשלהי 1924. דב חזר ארצה בתחילת 1926 (גורן, עמ' 197, 211, 225, 229).

לה' ז. אנוכי¹ שלום רב, לונדון, כ"ב יולי 1924

איני בטוח אם תכירני. שמי שרתוק והנני גיסו של אליהו גולומב. בידי מכתב מדויד זכאי המבקשני לעזור לך בהשגת רישיון כניסה לאנגליה. לדאבוני אין הפרטים המפורטים במכתב הנ"ל מספיקים כדי עשיית אלה צעדים שהם בעניין זה, והנני לבקשך אפוא כי תואיל להודיעני את הדברים האלה:

(א) אם יש בידך רישיון כניסה לארץ-ישראל או אין

(ב) נתינותך - לפי התעודה שבידך

(ג) יום ומקום הולדתך, שמות אביך ואמך ונתינותם

(ד) תכלית בואך לאנגליה

אם יש בידך רישיון כניסה לא"י, כי אז יקל עליך לקבל ויזה לאנגליה מאת הקונסול הבריטי בבואנוס בלי כל התערבות או המלצה מכאן. גם אם אין רישיון כזה בידך, לא תקשה עליך קבלת ויזה אם אינך נתין רוסי - זוהי דעת אנשים מביני דבר כאן, אך אם נתין רוסי הנך ורישיון כניסה לארץ אין בידך, ואני משער כי זהו מצבך, רק אז דרושה לך עזרה מכאן.

טוב תעשה אם תערוך את דברייך בצורת מכתב למשרד הציוני כאן ותשלחו אלי, שים-נא לב שלא לגרוע מהסעיפים שמניתי לעיל, וככל אשר תוסיף תשובת. אקווה כי יעלה בידי לעזור לך.

בברכה,

משה שרתוק

1 זלמן יצחק אנוכי (1878-1947). סופר. יליד רוסיה. בשנים 1910-1911 בא"י. חזר לרוסיה ולאחר מל"ע-1 היגר לארגנטינה. ב-1924 עלה לא"י וישב בת"א.

ברל, לונדון, כ"ג יולי [1924]

בא בן-גוריון ובפיו דברים כדורבנות.¹ יישר כוחך שיכולת להפיה בו רוח כזאת. ואולם – שמעני. ראשית, צפורה מסיימת את לימודיה בכ"ג לספטמבר. מכאן שנוכל לזוז מכאן בראשית אוקטובר לכל המוקדם. שנית, חובותי, לשניים ייחלקו. מהם הטעונים סילוק כאן, בטרם אצא את לונדון, ומהם אשר יש לדחות את פירעונם לארץ. הצד השווה שבהם כי את כולם עלי לשלם במשך תשעה-עשרה חודשים מעתה, ואם באמת ובתמים מקבל אתה על עצמך לדאוג לדבר יחד איתי, ולהמציא את הכסף אם תקצר ידי להשיגו, כי אז דע את אשר לפניך.² החובות שעלי לשלם כאן עולים ל-75 ל"ש לכל הפחות. כאשר אמרתי, לא אוכל לצאת ולא אצא את לונדון עד אם שילמתים. והנה, האומנם יעלה בידך להמציא סכום זה למועד הנ"ל? אני חדל-עצות, כי אני רק ללוות אוכל, וכבר דללו כל מקורותי. ואין השאלה רק זו. הוצאות הנסיעה ויתר ההוצאות ההכרחיות הכרוכות בה והקודמות לה מניין? ואתה, ברל, מה כוחך?

לא אכחד, כי אם גם צמחה ההחלטה להישאר כאן עד פסח תרפ"ה בעיקר מחמת החובות, הנה, כיוון שנקבעה במוחי, התחלתי על יסודה מחבר תוכניות ומצרף צירופים בנוגע לניצול הזמן מעתה ועד אז. הפרידה מתוכניות אלו קשה ותקשה עלי מאוד, בעיקר משום שעלול אני ע"י כך להכזיב הרבה תקוות אשר רבים, ובתוכם גם אתה, תולים בי. אך אם באמת עומד דבר העיתון להתגשם בסתיו זה, הרי לא רק שמודה אני כי אני נחוץ, אלא גם בפירוש רוצה אני להיות בו בראשיתו. ואז רק החובות הנ"ל והוצאות הנסיעה מעכבים. אנא, שקול את הדבר היטב וענני מייד ובפרוטרוט. ואם יתברר לך הדבר בקרוב, טוב תעשה אם תתלגרף לי, כי מוטב שאדע את גורלי שעה אחת קודם.

עלינו גם לטכס עצה בנוגע לסוכנות בלונדון והתכביות בה. מה דעתך על אולשנסקי? קרוב לוודאי כי יישאר כאן עוד לשנים אחדות. בחור אחר אינו נראה לי. שלום לך, משה

1 נראה שב"ג חזר על דרישתו של ברל ממ"ש להקדים את שובו ארצה לקראת ייסוד "דבר".
2 מן הדברים עולה, כי במכתביו הקודמים למ"ש הציע לו ב"כ להסדיר את חובותיו ובלבד שלא ישתהה באנגליה. לימים סיפר מ"ש בראיון עימו: "דבר" שלח לו כסף להוצאות הדרך – 50 לירות – סכום עצום באותם הימים" (דוד לאור, "משה שרת – דרכו", "מעריב" 8.7.1965).

ברל,

לונדון, כ"ג יולי [1924]

היום כתבתי ושלחתי לך מכתב. מאז עלו על דעתי עוד דברים והנני לאומרם לך בזה על מנת שידיביק המכתב את הקודם לו, וקראת את שניהם כאחד. לפי הראות הדברים קטנים או גדולים בעיניך, אדע להעריך את מידת חשיבותו ותכיפותו של העניין אשר לשמו אני עומד להקדים בואי לארץ.

אינני רואה עדיין שום אפשרות לפניך להשיג במשך החודשיים הקרובים כמאה לי"ש או יותר הדרושים לנו כדי לשוב בראשית אוקטובר. ואינני מתאר לעצמי שאם גם יש אילו מאות פונט העומדות כאילו לרשות העיתון, כי מכסף זה יוצא סכום כה עצום ביחס לתשלום חובותי וכיסוי הוצאות הנסיעה שלי ושל צפורה. אך באין אפשרות כזו יורדת כל השאלה מעל הפרק, הרי שאם אני דן בה עושה אני זאת רק בהנחי כי תהיה לאל ידך להמציא את הסכום הנ"ל.

במקרה זה אבקשך להביא בחשבון את הדברים הקטנים אשר אמנה להלן. משקל רב אולי אין בהם, אך אנשים כמונו חשים מאוד בכמו אלה.

ראשית - תבין כי בלב קשה מאוד נסכים לשלם את חובותינו ולנסוע לארץ "על חשבון התנועה". שנית - גם אם נסכים לקבל את הכסף - נקבלו בצמצום הכי אפשרי, ונסיעתנו תהיה מתוך דוחק ולחץ. עתה עובר עלי זמן קשה, כי התקופה תקופת הקיץ אשר עבודה אינה מצויה בה. בקושי משתכר אני עכשיו למחייתי בצמצום רב ואין בידי לחסוך פרוטה. מצבנו מחייב הוצאות מהוצאות שונות אם נאמר לנסוע מפה, אשר למותר לפרטן אך הן אתה תבין. פשוט - איננו לכושים. אינני מעלה על הדעת כי נוכל להוציא מהכספים אשר נקבל ממך לצרכים אלה. איני מדבר כבר על כל מיני החלומות שחלמנו על נסיעת השיבה ועל הדברים והמקומות שחשבנו לראות בדרך - כל אלה מתעופפים כעשן ויהיה בזה הרבה כדי לדכא.

אני כותב את הדברים בישיבת הצ.ק. [ועד מרכזי] הדנה בכל מיני רעות חולות, כרגיל. וראשי עלי סובב כל היום מן המחשבות והספקות שעוררו בי דברי בן-גוריון. ואין אני יודע אם יש איזה ממש בדברי אלה אליך, או אינם אלא פטפוט. ועוד גם זאת: עם צפורה עוד לא התראיתי - היא תבוא הנה בעוד שלושה ימים ורק אז נדון יחד בשאלה מכל צדדיה.

משה

דביק,

לונדון, יום א' בערב [27.7.1924]

אחר שבוע או יותר של שתיקה גמורה.
הסיבה – מכתב ג'מי. הוא לא נכתב, כמובן. ומשום שלא נכתב, וצריך היה להיכתב, נחסם פי ולא יכולתי לכתוב לך. בינתיים החלה כאן מהומת הוה"פ,¹ בא בן-גוריון וכו'.

1. עיקר החשיבות שבבוא בן-גוריון הוא בפקודה שהביא לי לשוב לארץ.² לא אלאה אותך בפרטים – כתבתי לברל, כי אני מסכים לשוב, אך לכך דרושים לי לפחות 100 ל"ש – לתשלום החובות אשר מבלי לפורעם לא אוכל לזוז מכאן, ולהוצאות הדרך. לאחר שנשלח המכתב באה צפורה והחשבון שערכנו יחד הוכיח כי נחוץ לנו סכום הרבה יותר גדול מ-100 ל"ש.

2. כספים. עליך לחשוב את 24 ל"ש שנתת לוולפי לאבודים, או לבטוחים בדיוק באותה מידה ש-135 הקודמים בטוחים. אינני רוצה להיכנס בביקורת התנהגותך הפעם, זאת אעשה בע"פ. אך תבין שאתה נמצא עתה כלפי וולפי לגבי 24 ל"ש אלה בדיוק באותו מצב שנמצאת לגבי 135 ה"ל; יותר נכון, במצב הרבה יותר רע, לאחר שהבחור ראה ונוכח כי התפשרת עם אובדן הכסף הראשון.

אולי יעניינך לדעת, כי לפני ימים אחדים קיבל ג'ורג' ברדלו מכתב תחנונים מוולפי להלוות לו 5 ל"ש, לאחר שהלה הילווה לו זה כבר 5 ל"ש אשר לא השיב. ג'ורג' ענה בשלילה ואני, אודה, אימצתי את ידיו והיקשחתי את לבו שלא לתת, משום שבעיני זוהי פילנטרופיה מזיקה מאוד. 5 ל"ש לא יצילו ולא ישיעו, ואין כל ביטחון שלא יוצאו על פירות ושוקולד. אגב, כשהוכרח וולפי לצאת מדירתו המזהירה, בילו הוא ואשתו שבועות אחדים ב[Russell מלון] בטרם עברו לדירתם הנוכחית. אך וולפי לא אמר נואש – כנראה שהכסף נחוץ היה לו עד מוות – המטיר על ג'ורג' מכתבים (אחד שלוח בידי שליח מיוחד) ותלגרמות וזעקות עד השמים. ג'ורג' שלח לו 2:10 ל"ש ועתה בידי חשבונות מ-King על השלט [בתערוכת וומבלי] ועל משלוח הזרעים, בסה"כ כ-8 ל"ש.³ הכסף מניין?

1 מושב הוה"פ נפתח בלונדון ב-22.7.1924 בנאום ח"ו על הצעתו לצרף להנה"צ גם לא-ציונים ולהקים את הסוכנות היהודית, ר' מכתב 245 ה'ע' 25. מנחם אוסישקין, יצחק גרינבוים, ליאו מוצקין ואחרים שללו בתוקף את ההצעה והיסו את ח"ו בקריאות ביניים.

2 לקראת ייסוד "דבר".

3. קפלן כאן והוא דורש אותך הנה. אין בידו שום ידיעות ממשיות בעניין האבן. את לנדוברג לא ראה. יש קופצים (פרטיים) רבים על האבנים המוצגות עתה, לקנות למצבות כתום התערוכה – ואין יודע את המחיר! בן גוריון רוצה "לגשת" לגנט, בהיותך שם.⁴ על כן הודע מייד את תוכניותיך. בן גוריון בא על מנת לנסוע מכאן לרוסיה, לארגון עלייה משם. בא הנה למו"מ עם ההנהגה ועם Foreign Office והבולשביקים כאן.⁵ איתו שקולניק.⁶ דבר נסיעתו לרוסיה אין לגלות חוץ מלאנ"ש.

4. תיבת תפוחי זהב נשלחה ביום ב' שעבר, אך מראש הוגד שלא תחפוץ בדרכה. אשר לכסף – בדרך פתרונים. כתוב אם יש תקווה לכסף או עלינו לטכס כאן עצה. הנגבה את כסף המניות שנחתמו ונשלם מזה?

יש מכתב מאליהו, אך אינו בידי כרגע (אינני כותב בבית). אשלחנו מחר. לסמואל כתבתי כי עמדתי בבחינה. היא לא ענתה לברכני. וד"ל. שלום לך,

משה

3 מעלויות ביתן ההסתדרות בתערוכת וומבלי.

4 בגנט עמדה להתכנס ועידת הקואופרטיבים הבי"ל. ב-16.6.1924 כתב ברל לד"ה: "צריך אתה להשתתף בקונגרס, לא רק בתערוכה. גם ב"המשביר", וגם בהסתדרות יש החלטות על התחברות לאינטרנציונל הקואופרטיבי. מפני רפיון השתתפותנו בגנט אני מפחד מאוד. מי מאיתנו נוסע?" (אגרות ב"כ ה', עמ' 181). "חברת העובדים" התקבלה לברית הקואופרטיבים באוק' 1925.

5 מוסקווה סירבה לנפק לב"ג אשרת כניסה וגם משרד החוץ הבריטי נמנע מלסייע לו להשיגה. ר' על פרשה זו טבת ב, עמ' 237-239.

6 לוי אשכול. ר' עליו יל"ב.

אליהו, לונדון, כ"ח יולי [1924]

את שני מכתבי לברל ודאי קראת. מכתבי זה בא כהמשך להם. אני כותב לך לא רק כדי לענות אגב אורחא על מכתבך אתה,¹ אלא בעיקר כדי שתיכנס בעיני הקורה של שאלת שובי לארץ. תתהה היטב על קנקנו של ברל, ותודיעני דבר ברור. אתה כותב, כי אדבר עם בן-גוריון - שמא יש דרך לסדר את עניין חובותי. ובן-גוריון אומר לכתוב לארץ, לברל, והוא ימציא כסף. הסתירה הזאת מרפה את ביטחוני, כי יצא מכל הצירופים האלה איזה ממש.

אבל אינני רוצה לתת לפקפוקים אלה שליטה בעצמי ואני מוסיף לדון בשאלת שובי עוד בקיץ או סתיו זה כבעניין מעשי העלול להתגשם. אפס, מאז כתבתי לברל נשתנו קצת הדברים.

במוצאי שבוע זה היתה כאן צפורה. "נכנסנו לשיבה" אשר הביאה לידי שתי תוצאות חשובות: א) הוברר והוסכם בינינו, כי אם יש חשיבות מיוחדת בבואי לארץ מייד, אסע לבדי וצפורה תבוא באוקטובר.² אני אומר - חשיבות מיוחדת; ז"א שאם עומד הדבר בבחינת "טוב לשוב שעה אחת קודם" בלי טעמים מיוחדים ומכריעים, כי אז לא אמהר לנסוע ואחכה לצפורה. ב) התברר בהחלט כי דרוש יהיה לנו סכום הרבה יותר גדול מ-100 ל"ש כדי לצאת מכאן.

והנה על סעיף ב' זה הרצאה קצרה. רק אל נא תיבהל מפני המספרים העצומים. כיום הזה חייב אני 206 ל"ש. כנגד זה חייבים לי דב - 31 ל"ש, ואתה - למען החשבון - 2 ל"ש, סה"כ 33 ל"ש. מ-206 ל"ש אלה יכול אני לדחות 110 ל"ש לארץ, ו-96 ל"ש עלי לשלם כאן בטרם אצא. כדי לתת לך מושג-מה מן המצב אומר, כי 96 ל"ש אני חייב לתשעה אנשים שונים, בעוד שאת 110 ל"ש הראשונים חייב אני לארבעה אנשים, אשר אחד מהם הוא דוד הכהן (15 ל"ש - חוב נושן).

ועתה: מצבנו מחייב קניית דברים רבים בבת אחת אם נאמר לשוב בקרוב לארץ. אין לנו מעילים, אף לא מעילי גשם, לא לי ולא לצפורה. לי אין גם בגד, פשוטו כמשמעו. אין געלי חורף. צפורה דלה בלבנים עד לקבצנות. ועוד ועוד. אילו נשארנו כאן, היו הדברים מסתדרים לאט לאט ובהדרגה, וגם חסרונם היה נסבל יותר בנקל תוך כדי ישיבה במקום אחד. לא כן אם נאמר לקום ולנסוע. עשינו חשבון ועלה לנו,

1 המכתב לא אותר.

2 עם סיום לימודיה.

כי כדי להתלבש נחוץ לשנינו יחד סכום של 30 ל"ש לכל הפחות. נוסף לזה חשוב 25 ל"ש להוצאות הנסיעה (עם כל הכרוך בה – מלתחות אין לנו אף אחת – ויוזת וכו'). הרי שבסה"כ דרוש לנו 150 ל"ש. הימצא הכסף הזה?
מצבי כיום רע. אך אילו נשאיתי כאן, הייתי מתחיל להשתכר הרבה עם בוא הסתיו, ואז במשך חודשי הסתיו והחורף וראשית האביב הייתי מסלק לשיעורים ובסכומים קטנים את חצי חובותי ואולי גם חוסך כסף לנסיעה. מראש ידעתי כי לא אשוב לארץ נקי מחובות בהחלט. עתה שעלי לשוב בקרוב – מתחדדת שאלת החובות כאשר לא שיערתי ולא פיללתי. בטוח אני כי תבין מרחוק לכל הסבך הזה ותודיעני דבר ברור במהרה. לא תוכל לשער כמה כוחות גזולת ממני הציפייה למוצא פיו של ברל.

עם בן-גוריון טרם הספקתי לדבר כראוי – עסוק הוא בוועדת התקציבים.³ ענייני שכונת העובדים יגעים וספק גדול אם ייצא מזה דבר.⁴ תמיכתם של "חברינו" מהפוח"צ היא בלב ולב ולב.
דב בבלגיה. יבוא בוודאי בעוד ימים אחדים. על 87 דולר מסרתי לו.⁵ הן אתה יודע שאין לו פרוטה.

לענייני הגן. חיים מכחיש בהחלט כל מה שמסר בשמו פיינמן⁶ ואגב מנער את חוצנו מכל ההבטחות שנתן לנו, בקיצור – להד"ם! בן-גוריון טרם ראהו, אך הפעם אין לי הביטחון כי יוציא ממנו ("א מקה"י) איזה דבר, יותר נכון – יש לי הביטחון כי לא יוציא ממנו כלום. מכתבים לא יתן יותר, זאת אמר לדב.

אתה כתבת לאולשן דברים שיטחיים במקצת. אם רוצים בסיודור מסע באירופה, צריך לדון על הדבר ולארגן אותו.⁷ הן תבין כי עפ"י דברייך לא יקום אולשן לפתע פתאום לנוע על ערי אירופה. וגדמה לי כי לעורר את אולשן לשוב לארץ אין צורך. הוא עובד היטב כאן, ואם אסע אני לארץ טוב כי יישאר פה לפחות עוד שנה, עד בוא איזה איש אחר. את העמדה כאן אסור enflößen [גרמנית: לאבד] בבת אחת. ואשר לייפוי כוח שביקש אולשן לא בנת לדבריו. הוא ביקש ידיעות על מצב העבודה, למען דעת מה להשיב לאפיקורוס. בייחוד לאחר שקפ. פנה לנו עורך

3 העניין לא נתחזר.

4 "ב"ג נישא בכנפי חזון שכונות העובדים [---] אלפיים יחידות דיור עם משקי עור ביקש ב"ג לבנות למען פועלי העיר" (טבת ב, עמ' 367). "בעיקר התקוממו נגד רעיון שכונות העובדים אנשי הפוע"צ, שראו בו במידת-מה נטע זר לתנועה" (ברסלבסקי א, עמ' 254–257).

5 עניין 87 דולר לא נתחזר.

6 כנראה פרופ' חיים פיינמן (1886–1959). יליד רוסיה. מילדותו בארה"ב. מראשוני פוע"צ. ממייסדי כתב העת Jewish Frontier ומעורכו.

7 העניין לא נתחזר.

והפליט האשמות על חוסר סדר וכו'.

בעצם - עניין זה רק השבוע, כתום ישיבת הוה"פ, יעלה על הפרק, כשייפנה ב"ג להתראות עם חיים ולדבר משפטים עם קפ.

אליהו, מה הייתי רוצה להיות עתה אתך. אך וו נעמט מען קיין פונט? [יידיש: מאין לוקחים איזו לירה?].

שמענו על איזו תמונה של עדה והקטנה. שמענו, אך לראות לא זכינו.
שלום,

מ.

דבר עם ברל וכתוב מייד!
לדעתי צריך דב להישאר לחורף באירופה המערבית.

רסקין קולג',¹ אוקספורד, ששי ט"ו אב [15.8.1924]

ידידך² אשר בְּרִפְתַּ בְּרוּכִים הַבָּאִים בְּשֵׁם ד' מוֹכֵנָה בְּפִיו, עוֹמֵד וּמַעֲלָה בְּצִרְפָּתִית את גִּירַת אֶחָד מִנְּאוּמֵי הַבְּרָכָה הָאֲנֵגְלִים.

הוועידה³ מתנהלת בנחת ובזיחות הדעת. קורת רוח שפוכה על הכל. הבית גדול ומרווח. החדרים נוחים. אף אמבט לא יחסר. האוכל כיד המלך. נכונים לנו צילומים, טיולים, ארוחות שְׁמָנִים (מיוחדות) וכיו"ב. כ"ד לאומים נקהלו כאן. הפעם איננו האֲסִיִּים היחידים – אף יפן והודו כאן, גם כושי אחד, ודווקא מדרום אמריקה. מאפריקה – רק לבנים.

רחשי ידידות אלינו רבים ונכנים, מעורבים ומהולים בסקרנות סתם ובהתפעלות תמימה מעצם הופעתנו.

תערוכתנו טובה, אולי הטובה שבכל התערוכות הארציות – והן מעטות מאוד. הקטע שבדו"ח הכולל על א"י – ערוך כנראה עפ"י התשובות שנתקבלו מהארץ לשאלון שהוצא ע"י ה-I.F.T.U. – אינו טוב. בולטים מאוד הפרטים, כי מקור הכנסתה הראשי של ועדת התרבות הוא ההסתדרות הציונית, כי ועדת התרבות נוסדה ב-1920 וכי יש לוועדת התרבות גרעון-תמיד של 400 ל"ש לחודש(ו!). ישנם מספרי התלמידים מבין הנוער העובד ונפקדים המספרים של הפועלים הלומדים. הסעיף ערוך כך שבקריאה חטופה נדמה לקורא כי המספרים הנ"ל – והם מצער – הינם של הבוגרים.

כנגד זה, הפרק על עבודת חינוך העובדים בא"י בקובץ על השכלת העובדים שהוצא ע"י I.F.T.U. – טוב מאוד. מצומצם ומקיף כאחד.

אגב, המונחים האנגלים שמשתמשים בהם בארץ מלאים זְרוּת ואת המכשלה הזאת צריך להסיר. שמא תשפיע שיעבירו מן השימוש את המילים בעמוד א' ותחתן ישימו

1 בקולג' זה התקיימו אז ימי עיון מטעם אינטרנציונל האיגודים המקצועיים, שבהם השתתפו ב"ג ומ"ש (שכתב, ב, עמ' 238).

2 לא זוהה.

3 הוועידה של I.F.T.U. (International Federation of Trade Unions) – הפרציה של האיגודים המקצועיים – שהתקיימה ברסקין קולג' אוקספורד, הוקדשה לסוגיות השכלת עובדים. רשימת מ"ש על הוועידה נדפסה ב"פנקס", ומובאת בנספח 13.

את אלה שבעמוד ב' (הדברים חלים על [חוברות] "הקטר", "השדה" ובכלל):

ב	א
Union	Organization*
Journal	Organ*
Education Department	Cultural Committee
Minutes	Protocols*
Industrial	Professional*

ויתחיל-נא כל העם מקצה⁴ לכתוב ולהדפיס את המלה co-operative בהכנסת מקף. המילים [המסומנות ב-]* שבעמוד א', אשר בתור מילים אינטרנציונליות כשרות נתקבלו בזרועות פתוחות לתוך העברית שלנו, אין להן זכר בשימוש השפה האנגלית.

מחר יבואו ודאי צפורה ודב עם שפרה. נשתדל לראות מה מאוקספורד העתיקה, אשר לא על השכלת העובדים תפארתה.

אשר לעצמי, ובלי כל קשר לוועידה זו, הנה רואה אני מעין סתירה בין הרוח שהילך עלי בן-גוריון ובין מה שנשקף לי מתוך דברך. אתה כותב לי כי אסור לי לדחות את שובי לארץ ליותר מחצי שנה, בעוד שבפירוש כתבתי לא פעם, כי אומרים אנו לשוב לפסח הבא לכל המאוחר, וכל השאלה הן היא אם אשוב עכשיו, בעוד חודש, כגמור צפורה את לימודיה, או אשאר פה עד אחר החורף. ועוד: זה פעמיים כתבת, כי עניין החובות אומנם חשוב, אך אי אפשר וכו' אין הסיפא מתרצת את הרישא. אם יש אתך עצה - נדענה, ואם אין - .

ממה שכותב זכאי לבן-גוריון נראה, כי אין עניין העיתון כה קרוב להתגשמות כאשר תואר לי. אנא, כתוב דבר ברור, כי מיום שבא בן-גוריון הריני כתלוי על בלימה ומסיבות פסיכולוגיות איני מסוגל להימסר עתה לאיזו "תכלית".

כיוון שיצאתי מגבולות הוועידה - בעצם היא רק התחילה - אכתוב גם על זאת. אין לקוות לכספים לגן מפה ועתה. בן-גוריון לא ראה את חיים, כי הלה נמלט, פשוטו כמשמעו, באמצע ישיבת הוה"פ, לפני ההצבעה על הסוכנות - לטירול. איש - חוץ מהמקורבים - לא ידע כי הוא עומד לנסוע. חיים יבוא לארץ בסוף ספטמבר ועליכם לטמון לו פה. אולשן אינו עומד לקום יום אחד ולצאת לעולם לאסוף כספים. שלום לך ולכל.

משה

4 לפי "ואנשי סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה" (בראשית יט 4).

יקירי שמואל, לונדון, שבת בבוקר, [אוגוסט 1924]

התוכל למלא את מקומי בשיעורי הערב ביום השני הבא עלי לרעה? אקווה כי גלוייתי זו תגיע לידך עוד הערב, ותשובתך תשיגני ביום ב' בבוקר.

השיעור הוא מ-8 עד-10, ב-Myrdle St. אם אתה מלמד באותו יום ב-Soho - כמדומני שתצטרך לצאת משם חמישה-עשרה דקים קודם הזמן הרגיל, למען תספיק לבוא לשם למועד.

תוכן השיעור - עשה איתם תרגילים בניקוד, על הלוח. הם יודעים כמעט הכל, חוץ מאילו דקות מן הדקות. כמו כן - בנטיית פועל שלם בכל הבניינים. אם תרצה לשוחח - שאל אותם שאלות על תקופת שמואל, שאול ודוד (עד מות שאול), ז"א ספר שמואל א', ועל תקופת השופטים באופן כללי, כי על הרבה פרקים בשופטים פסחנו.

שלומות וברכות ל[רעייתך] בתיה ול[אחותה] שולמית ואחרון אחרון - לבנכם - המגביר בוודאי חיילים מיום ליום.

משה

1 ר' עליו יל"א, יל"ב.

שמואל יקירי, יום ד' כ' אב [20.8.1924]

קבל בזה 16 שילינג שכר הוראתך ערב אחד במחלקתי, ואיתך הסליחה על האיחור.

אִמָּא בַּעַד [ערבית: בנוסף] ישנה נערה אחת, בת ישראל מבנות העשירים, אשר איוותה לה מושב בירושלים עה"ק, כי נכמרו רחמיה על פועלי ישראל האוכלים תוהו, ותאמר ללמדם דעת דרכי בישול, אשר ילך בהם הפועל ושבע, והכל לשם שמיים, מְרַגְזֵי אברהם'ס שמה. והנערה בריאת בשר וחכלילת לחי - בקיצור היא עכשיו כאן, בסביבותיה הרחוקות של לונדון, ורצונה ללמוד עברית (היא כבר מדברת רסוקות ושבורות) ודווקא מפי נערה, אשר תסכים לנסוע אליה (כשעה, כמדומני) פעם בשבוע, בשבת, ואם תרצה - תאכל איתה צהריים ביום ההוא, והמקום - אומרת היא - יפה נוף, והיא נכונה לשלם את הוצאותיה ועוד סכום-מה over and above. עלה בדעתי שמא תסכים שולמית למלאכה זו.

ושלום לכולכם,

משה

אליהו, [לונדון, ד' ספטמבר 1924]

יחסי לשאלת השיבה לארץ ידוע לך. אך רוצה אני להביע באוזניך חששות אחדים. מכתבו של ברל¹ רחוק היה מהניח את דעתי. לפי מכתבו ועל יסוד השתדלותו להשיג הלוואה, אפשר לשער באותה מידת הוודאות כי שובנו לארץ ייתכן כעבור חודש או חודשיים, או שישה-שבעה חודשים. זה רע, ואבאר לך מדוע. אני רואה לפני אפשרות להשתכר – בעבודת שנינו – כ-50 ל"ש לחודש, החל מראשית אוקטובר (כבר השבוע עלה שכרי ל-8 פונט) דבר זה פירושו, כי מראשית אוקטובר נוכל להתחיל בפרעון חובותינו בשיעור של 25-30 פונט לחודש. ז"א – יכול להיות כי יעלה בידינו לשלם במשך ששת החודשים אוקטובר-מרס כ-150 פונט.

אך במה דברים אמורים – אם אדע ידיעה ברורה כי עומד אני לבלות את חודשי החורף כאן. כבר כתבתי לברל, כי סירבתי לקבל מישרה אחת, שהיתה מכניסה לי 3 וחצי פונט לשבוע בעבודת שתיים-שלוש ליום, רק מפני שדרשו ממני התחייבות להישאר בה עד מאי. הזדמנויות כאלו עלולות לחזור – הזדמנות אחת כזאת תהיה בוודאי. עלי לדעת אפוא where I am. ואת זאת איני יודע גם לאחר מכתבו של ברל וגם לאחר דבריך, שנמסרו לנו ע"י גב' מאירוב, כי בעוד חודשיים נהיה בארץ. עיקר השאלה הוא לאיזו מדרגת הריון הגיע עניין העיתון. אם קרוב הדבר לקום ולהיות, או רחוק, ואם רחוק – עד מתי.² היכנס-נא בעניין ובחן אותו בעין פקוחה ופיכחת, קח דברים עם ברל בשיקול דעת, והודיעני דבר ברור. שווה בנפשך מה יהיה מצבי ומצב רוחי, אם לאחר הכל אתמהמה פה בין כה וכה עד הפסח, מבלי שאנצל כראוי את ששת החודשים הבאים לפריקת עול החובות. את המספרים שלעיל אל תחשוב להגזמה.

צפורה תבוא "להשתקע" בלונדון בעוד פחות משלושה שבועות – ואני מתחיל לחפש דירה. לכמה זמן? אני מחכה לתשובתך בקוצר רוח, פשוטו כמשמעו. אם יהיה דבר ברור בפניך ופרוטה בכיסך – כדאי שתתלגרף. השלום לכם?

משה

1 המכתב לא אותר.

2 "דבר" החל לצאת לאור ב-1.6.1925.

צי,

[1924]

לפני כשעה שלחתי לך מכתב.² עכשיו קיבלתי את מכתבך. בינתיים באתי הביתה, חלצתי נעלי, פשטתי את הצווארון והעניבה, התרחצתי וישבתי ללמוד. עתה עלי להפסיק כדי לכתוב, והרע מזה – לנעול שוב את הנעליים, לענוד צווארון ולצאת לזרוק את המכתב. ועוד נורא מזה – בול אין לי ובוודאי גם לבעל הבית אין – הרי שאצטרך לכתת רגלי לצבי [שורץ], וכיוון שאבוא שמה – לא אוכל להסתלק מייד, את רואה לכמה תקלות גרמת בטיפשותך. ועתה לעניין.

אחרי כל הניסיונות הקשים והמרים שהיו לך אתי עדיין אינך מכירה אותי. אינך מעריכה כראוי את עקביותי ועקשנותי. אם אני חושב פעם על דבר ומקבל החלטה – איני זו ממנה בשום אופן, אלא אם כן מחשבתי משתנה.

אני אמרתי לך עוד לפני כמה שבועות שאני רוצה כי תדברי בהזדמנות זו [של בואך ללונדון]. את הסכמת. את לא דברת על שום "לחץ" ועוד שטויות כאלו, שבושה פשוט לדבר עליהן. על זה עוד להלן. לפני שבוע כתבתי לך שאם תבואי באותה שבת – שעברה – תדעי כי תצטרכי לבוא גם בזו שלאחריה. וכשליוויתך בפעם האחרונה – אמרתי כי אחכה לך בשבת זו. ואחרי כל אלה – "שחרר אותי".

אין אני בא לשעבד אותך ואין אני בא לשחרר אותך. אך אני רוצה לעורר בך את רגש החובה והאחריות, ולדבר עליו. אם הוא ישחרר אותך אחרי דברי – אל תבואי, ואני לא אומר לך דבר. אך את תרדי אז בעיני – את זאת אני אומר לך.

הימים שחיית אתי באנגליה – אתי, ובאנגליה – הכריחו אותך להעביר תחת שבת הביקורת הרבה מושגים ומסורות שהיו מקובלים ומושרשים אצלך. לא כולם עמדו במבחן – מוכרחה היית להיווכח ולהודות כי רבים מהם מוטעים ומופרכים בהחלט, ואחדים מהם – פשוט איוולת ובושה להחזיק בהם.

בין יתר הדברים נוכחת, כי חובה מוסרית היא המוטלת על אנשינו בהימצאם בחו"ל – להודיע ברבים את אשר הם יודעים ואשר טוב כי אחרים ידעוהו. ומילוי

1 מכתב זה, שנתגלה בשלב מאוחר, ממוקם פה בשל אילוצים טכניים אף כי נכתב בתקופת לימודי מ"ש, שהסתיימו ב-20 ביוני 1924. מן המכתב עולה שהתקיימה תכתובת בין משה וצפורה בתקופת לימודיה ברדינג. תכתובת זו לא שרדה למעט המכתב הנוכחי.

2 נראה כי במכתב זה ביקש מ"ש מצפורה להרצות באנגלית על נושא ארץ-ישראלי לפני ציבור יהודי בלונדון.

חובה זו הוא צורך כל כך נמרץ עד כי נימוקים כבושה, חוסר מצב רוח או השראה וכו' – בטלים ומבוטלים. מאליהם.³

ועתה – אחת משתי אלה, או יותר נכון משלוש אלה: או שכל "העבודה" הזאת היא הבל הבלים – אזי לא אני ולא צבי ולא איש אחר מחברין אינם צריכים לבלבל את מוחם ולבזבזו עליה את זמנם ומרצם; או שזוהי עבודה נחוצה, כי אז את ככולנו חייבת לשאת בעולה במידת יכולתך. היכולת, ולא מצב הרוח – אשר את קוראת לו לחץ והכרח הדיבור – היא קנה המידה כאן, ובמקרה זה היא תלויה רק ברצון, או שתאמרי לי כי בתור אדם העומד מן הצד מוצאת את כי הדברים שאנו עושים פה הם נחוצים ומועילים, אלא שלך אין הדבר נוגע, ואת מתייחסת אליהם ואלינו, בתור העוסקים בהם, באדישות גמורה.

מובן, שלבוא לשם זה מרדינג זהו קורבן. אך האם הרבה קורבנות הקרבת לטובת עניין ציבורי? – אמרתי לך את אשר היה עם לבי לומר לך.

מ.

3 על תחושת השליחות שפיעמה במ"ש מלמד הקטע הבא מזכרונות דויד זכאי: ערב צאתו של משה לאנגליה ללימודיו (1920) נאספו בדירתנו בתל אביב ידידים מחבורת ה"קונטרס" – זכורים לי מבין הרבים ברל כצנלסון, יצחק יציב, מרדכי שניר. באה גם האם וייבדל לחיים האח יהודה. דירה עלובה. תקרובת דלה בנוסח הימים ההם, אל היתה חמימות טובה, משפחתית, היה אור רב. לא "נאמו". הושר הרבה כרגיל אז, והדברים המעטים שנאמרו כווננו לשליחות שיש ביציאתו של משה לחוץ לארץ. כל השנים זכורים לי דברים שאמר משה: מברך אני עצמי, ואתם ודאי מצטרפים עמי, כי אשיב לארץ-ישראל גזילת השנים שאעדר ממנה בכפל כפליים ("קיום אחדים לדמותו", "דבר" 6.8.1965).

דביק,

יום ג' 16.9 [1924]

אמש כתבתי לך.¹

1. עניין 100 ל"ש אינו ברור עדיין. קפלנסקי נתן הוראה לרוזנבוים² לשלוח, אך הלה נסע ועכשיו מבררים אם שלח או לא. אם יתברר כי לא שלח, יישלח הסכום. 100 ל"ש נשלחו ובמכתב לבנק הפועלים נאמר: "על חשבון ההכשרה (מוסקבה)".³
2. זאת לבן-גוריון. גלוייתו קיבלתי⁴ ואת אידר ראיתי.⁵ הוא ענה על מברקן במכתב, כי לא חשב לכדאי לברוק. העניין נמסר ממשרד המושבות למשרד החיצון. שם הסכים מישוה לדבר, אך מצא לנחוץ להגישו לאישור מישוה אחר, הגבוה ממנו ומאותו גבוה עדיין נסתם חזון, ואין עצה אלא להמתין. מחר אשתדל לברר אם אפשר לעקוב את הבטחת אחד ממזכירי ה-L.P. לקפלנסקי לעזור בעניין.
3. בזה מצורפים חשבונות מחשיכי עיניים. מה לעשות? תבין כי עלולה לפרוץ שערוריה וצריך לקדם את פני הרעה במשהו. החשבונות עולים בסה"כ ל-22:19:7 ל"ש.⁶

מה תאמר כי מברל אין קול ואין קשב? שילמתי בעד התשובה וחשבתי את הדבר לסגולה בדוקה להבטיחה ולהחשישה – אך ללא הועיל. תלגרפתי ביום השישי אחה"צ – כעת שלישי אחה"צ: ארבעה ימים!

בינתיים עלי לחפש דירה – תענוג נמרץ. צפורה מסיימת השבוע, נבחנת בגבינה ומשוטטת על אופניים בכל רחבי הסביבה – להיפרד. לשבת אני נוסע שמה וביום השני נשוב יחד – עם "המלתחות". כשבוע בוודאי עוד נהיה ב-80a – ואח"כ נוזל [אזור] NW – אם נמצא דירה בינתיים. באין ידיעות מהארץ – גם מאליהו אין תשובה על מכתבי – באין גם תשובה על המברק שלי, קשה ומשוגה לחשוב על איזה "סידור" שהוא.

1 המכתב לא אותר.

2 לא זוהה.

3 ענייני הכספים הללו לא נתחוו. ייתכן שמדובר במימון שליחות ב"ג ואשכול לבריה"מ.

4 הגליה לא אותרה. עניינה – מאמצי ב"ג להשיג אשרת כניסה לבריה"מ.

5 ב"ג ניסה לרתום גם את אידר להשגת האשרה לבריה"מ.

6 מדובר בהוצאות התערוכה בוומבלי.

למחרתו:

לבן-גוריון הודיעו ממשדד החיצון כי נכתב מכתב בלתי-רשמי (informal) לרקובסקי⁷ כאן, הממליץ עליהם לקבלת רשיון כניסה. העתק המכתב לא נשלח. עפ"י הצעת אידר ברקתי לכם כי בן-גוריון יבוא הנה. צריך להאיץ בדבר בטרם יתחולל הריב על האמנה הרוסית בפרלמנט, אשר את תוצאותיו מי יסור. לע"ע חקרתי בדרך כלל על תנאי מתן הרישיונות. והנה מתברר, כי נתינת רישיון לאדם שהנו רוסי ען אצל [ערבית: לא מקורי] הוא עניין של 6-9 חודשים: חקירות ודרישות ברוסיה עצמה. רק במקרים יוצאים מן הכלל נותנים את הרישיון פה. כוח זה ניתן רק לרקובסקי או לסגנו פֶּרְזִין. מחר בבוקר אלך לצירות, אקח שם גיליונות בקשה ואשלחם ברלינה. אם בן-גוריון יצא עד אז הנה - יידברו נא הוא ושקולניק "מה לענות לאפיקורוס" - אם היו ברוסיה, ומתי, ומדוע יצאו ולשם מה נוסעים עתה. צריך לשמור שלא לכתוב רוֹסִיָּה כ"א סוֹיּוּז סוֹבֶטְסְקִי רֶסְפוּבְּלִיק [רוסית: ברית הרפובליקות הסובייטיות].

שמע נא, כתוב לי את מען דר' פולק.⁸ כי צֶם צ'וֹרְט נִיָּה שוֹטֵיט [רוסית: אל תפתח פה לשטן], הן יכול להיות כי בקרוב יתחיל הכסף לזרום אל כיסי כירדן אל פי הבהמות.⁹

ברור כי נשלחו אל בנק הפועלים רק 100 ל"ש. "אחוזתי צעדים" למשלוח הנותר. על התוצאות אודיע.

דר' אביגדור יעקובסון קנה מניה אחת [של "סולל בונה"].
מא"י אין תשובה (5 ימים)

רבקה, אני אכתוב לך בימים אלה, חי נפשי.

משה

7 ציר בריה"מ בלונדון.

8 כנראה רופא בוינה שמ"ש חב לו כסף.

9 לפי "הנהגה" בהמות אשר עשיתי [---] יבטח כי יגיע ירדן אל פיהו" (איוב מ 15, 23).

דב, לונדון, י"ח תשרי פ"ה [16.10.1924]

זכית מהכל להיות איש-שיחי הפעם מפני שאין עם לבבי עדיין לערוך תשובות למכתביהן של אמא ורבקה.² כל עניינינו כאן היוליים עדיין, ואין מוחי פנוי אלא לדברים מעשיים, והמכשלה הזאת עליך.

זָכַר את אשר הבטחתי נאמנה להתחקות היטב על סיכויי העיתון ["דבר"] ולהודיעני דבר ברור כבואך לארץ. את התנאי שבסיפא לא קיימת, קיים נא לפחות את הרישא - והיא העיקר.

אמש קיבלתי מכתב מבר-כוכבא, ובשוליו תוספת מרמז, הבאה שוב, שלא במתכוון, להרגיז בבשורה לא-ברורה על עתיד העניין, כי טוב הוא. עשה נא אתה חסד ואל תבטיח דבר אלא בהוספת התאריך, ולו גם המקורב, שבו עלול הדבר להתגשם. אשר למצבנו. שבועות אחדים ביזבזנו לחיפושי דירה. סוף סוף מצאנו חדרים ומטבח והשתקענו בהם. השתלשלות הדברים בדרך היסורים שהלכנו בה בתורנו את לונדון לאורכה ולרוחבה הביאתנו לידי תקלה זו - דירה שלמה. הדירה טובה, אם גם אינה נקיה מחסרונות, חסרונות התלויים באדם (בעה"ב קרי) יותר מבמקום. המקום - סביבות Swiss Cottage אם נהיר הוא לך - והחיבור זול ונות. משלמים אנו 2:2:0 ל"ש לשבוע. מובן שהדירה מרוהטת, לרבות המטבח.

אם אמת בפי בר-כוכבא כי עתיד אתה בקרוב להופיע כאן - נשקפת לך תקווה להשיג חדר ליד דירתנו (בו בבית). אך החדר קטן ולמשרד לא יסכון.

הפרנסה. בראשונה האירו תקוות רבות, אך אחת אחת כבו. מהן עוד מבליחות. אעפ"כ אין המצב רע ובוודאי יוטב בעוד שבועיים-שלושה. צריך להיאזר בסבלנות ולעבור דרך חתחתי החגים הארוכים האלה - באמת ובלב תמים אומר אני זאת - ולתת אח"כ ליהודים להתנער.

עלינו קפצו כאן בחירות כחתף.³ קופת פועלי-ציון ריקה, קפלנסקי איננו, ובלי פרוטה קשה לעשות דבר מה. אעפ"כ ייעשה. הפעם ה"צייט"⁴ לצדנו. מה פשרו של

1 דב גלווה אל רבקה בשובה עם הבת תרצה לא"י, וחזר לברלין.

2 מכתבי פניה ורבקה לא אותרו.

3 ממשלת המיעוט של ר' מקדונלד הופלה ע"י השמרנים והליברלים.

4 "צייט" (Jewish Times) - יומון יחיד ביידיש בבריטניה. נוסד ב-1913 ושירת בעיקר את הפועלים היהודים בלונדון.

פלא זה - עוד לא אדע. נתן שלך עומד לצר לגוזלניג בווייטשפל - הן כתבתי לך כי הוא ניסה דברים אל ליאו הרמן ואמר להשפיע דרכו על פועלי-ציון שלא יעמדו לו לשטן - אך סופו להעלות חרס ולהתכבד ולשבת במשרדו. אותי מרעישים בלי הפוגות נושים מנושים שונים של כל באי הכוח של "סולל בונה" בתערוכת וומבלי.⁵ הקיבלת את המעטפה הכרסתנית המלאה חשבונות ששלחתי לך עוד לברלין? ראה-נא להחיש לי ישועה. נשיקותי שלוחות לכל הגדולים והקטנות.

משה

ביום ששלחנו לכם את המברק האלחוטי לאונייה - הוא יומנו האחרון ברדינג - כתבתי לכם מכתב. מכתב זה אבד ממני ויש לי רק צל תקווה שמא באמת שלחתי. כתוב - הקיבלתו?

5 "סולל בונה" התקשה אף להחזיר סכום כסף קטן שלוהו [ד"ה] לשם העברת מוצגי התערוכה מִגֶּנֶט לוּומבלי, ומשה שרתוק, שישב אז בלונדון עמל קשות להשיג מזומנים להחזרת החוב "גורן, עמ' 222). "ב-1924 עלה בידי דב לחדש את הקשרים עם רמזי מקדונלד שכיהן אז, פחות משנה כראש ממשלת אנגליה. דב הזמינו אישית לבקר בביתן הסתדרות העובדים בתערוכת האימפריה שנערכה אז בוומבלי, ומקדונלד נענה" (שם, עמ' 228-229).

רבצ'קה, לונדון, 24 אוקטובר [1924]

תמה אני עליך שאת מתנצלת ומצטדקת על שלא כתבת לנו, בעוד שקבל קיבלנו ממך מכתב לפני כשבוע או יותר. האומנם שכחת את הדבר? תודה רבה לך ולאלהיו. ולב הגידי, כי כבד עווננו הפעם מכל עוונותיו הקודמים – והם רבים. מה אני דורש תקראי במכתב לאלהיו המצורף בזה. מצבנו החומרי הולך וטוב, הרוחני – הולך ורע. אנו חיים חיי תפל, ללא טעם וללא שחר. הזמן מתפורר לרסיסים במרוצה לפרנסה ולהשגת פרנסה. צפורה נרתמה במשק בית, לכל ענפיו, לרבות כביסה רבתי. היא אינה קובלת על גורלה, כי סוף סוף רדינג מאחוריה, אך הדבר עולה לה בחריקת שיניים. היא מתנחמת בשמיעת הרצאות בבית ספרי (פעם אחת בשבוע) ובלימוד תפירה. יש לנו דירה לא רעה, אך גם לה אין טעם. שלושים השנה הכבירו עלי את אוכפן. לכבוד יום ההולדת נקרע זוג המכנסיים היחיד שלי. בכלל בושה לספר למה הגענו. אך הנה השבוע השתכרתי 9 פונט נוספים בעבודת תרגום אחת. עוד עבודה כזאת נשקפת לשבוע הבא. אנחנו אוסרים "קמפיין" של התלבשות. הראשון על הפרק – בגד לי; אח"כ מעיל וכובע ונעליים לצפורה. ואח"כ – כל מיני. לא, באמת הקנייה הראשונה היא כפפות לצפורה וכובע, אח"כ בגד לי, אח"כ מעיל לה ונעליים וכו'.

נשיקות לכל. הגם בידך לא יעלה להשפיע על גאולה שתכתוב?

משה

אליהו, לונדון, 24 אוקטובר [1924]

תודה לך על מכתבך,¹ באמת תודה. ועל השורות שהקדשת לילדים [גאולה ויהודה] – שבעתיים.

מכתבך לבן-גוריון נמסר לו כאן. עניין הנסיעה לרוסיה יָגַע ורחוק, והוא במבוכה. הוא כותב לוועד הפועל ודורש החלטה.

סביבנו שוב נסערה, גם נועמה.² הפעם כמעט שאיני לוקח חלק, כל כך שקוע אני בענייני הפעוטים. אני מנבא ניצחון גדול ל"לייבור", לפחות 40 כיבושים נקיים (ניצחונות פחות מפלות), ואולי גם יותר. נסיעתו של מקדונלד דרך אנגליה היתה דבר שלא היה כמוהו בארץ זה דורות. הסיפורים ותיאורים מזכירים את הופעתו הראשונה של גֶסְלֵר בחבל הריין.³ יוכל מאוד להיות, כי תוצאת הבחירות תהיה ממשלת משמרים, אך גם זו תהיה לטובה. המפלגה הליברלית נהרסת, רַזְלִיגְטְסְיָה. הגיון האומה מאלץ שוב את הניגודים השונים להצטרף ולהתבדל צירוף והתבדלות חדשים, כדי להתכנס למסלול של שתי מפלגות. זוהי הדרך הנאמנה, ואם איטית יותר, לשלטון הפועלים האמיתי.

את הנטל עלי בנוגע לה. [יים וייצמן] אמלא, כמוכן, ולמותר כל דברי ההתנצלות שלך ושל שאול.⁴

דבר אחד במכתבך מתמיה ומכאיב. אתה כותב כאילו אין שאלת שובנו עומדת בעולמך כלל. ביחוד מפליא הדבר, מאחר שמכתב מיוחד כתבתי לך, בו ביקשתיך להיכנס בעבי הקורה של מצב הסיכויים לעיתון (היש גם מצב אחר?) ולהודיעני. על המכתב הזה לא ענית, ובבואך סוף סוף לכתוב שכחת כנראה עליו לגמרה, שלום,

משה

לענייני ה"קונטרס" אשעה.

- 1 המכתב לא אותר.
- 2 לפי "וסביבם נשערה וסביבם נועמה", ח"נ ביאליק ב"מתי מדבר".
- 3 במאי 1863 יצא פרדננד לסל למסע תעמולה וכינס עצרות של "אגודת הפועלים הגרמנית הכללית", שהוא היה נשיאה במטרה להגדיל את מחנה תומכיו ולהלהיבו.
- 4 מכתב שאול אביגור מ-15.10.1924 מובא בנספח 14.

דב, לונדון, 9 נובמבר [1924]

גורל הבטחתך לכתוב לי מייד כבואך לארץ כגורל הבטחות אחרות לאין מספר שהבטחת ואשר עתיד אתה בוודאי עוד להבטיח. שילמתי ל-King את המגיע לו (14 ל"ש) מכסף המניות. לא היתה ברירה אחרת, כי הוא עיקל את האבנים וכמעט שהתבזינו בפני הריס. השיש טרם הותק ממקומו. בינתיים הודיעני ליטל¹ כי יש קופץ על ספסל השיש, והוא שואלני למחיר שבו נמכור. מה לעשות? ובינתיים נתקבל מכתב מבבלי², לציונים כאן, למכור את מפת השיש ב-20 ל"ש (!?). מכתב זה מעמיד בעיני ההסתדרות הציונית את שייכות האבנים ל"סולל בונה" בחזקת ספק ואיני יודע עדיין כיצד יתגלגלו הדברים.³ אין לי פנאי לעסוק באלה – ועוד לא הספקתי להידבר עם אולשן ולמסור לו לחקור בפרטי הדברים – כל אלה הם מאורעות תמול ושלשום. אך הודיעני נא גם אתה מייד את אשר עלינו לעשות. אי 4 ל"ש של "המשביר"?

משה

לנו שלום.

אם עומד אתה לבוא הנה עליך להודיענו בהקדם.

1 לא זוהה.

2 אליעזר בבלי. בשנים 1919–1927 סגן גזבר הנה"צ בירושלים. לימים רואה חשבון נודע.

3 יצחק שדה הביא לתערוכה "תבליט מאבן של ארץ ישראל. שלושה חודשים עבדו הלפרין ושדה בהכנתו. בנוסף לכך לקחו איתם גוש אבן מעובדת, דוגמת אבן מהכותל וספסל עם שתי כותרות משני הצדדים" (דודר, עמ' 90)

בן-גוריון, לונדון, כ"א נובמבר [1924]

הבוקר - יום שישי - קיבלתי את מכתבך¹ ומראש חששתי כי לא יעלה בידי לסדר את העניין בעוד חול. חששי זה נתקיים, וכנראה נגזר עליכם לבלות באירופה עוד שבוע אחד - אקווה כי לא יותר.

את וייצמן לא עלה בידי לראות. ליברמן² אמרה, כי הוא קיבל את המכתב, אך אין הוא עוסק בענייני כסף ועלי לפנות בזה לאנשים השייכים לדבר.³ דרשתי ממנה, כי יעביר הוא את העניין למי שהדבר נוגע לו, כיוון שהוא קיבל את המכתב ממך. כעבור איזה זמן אמרה כי הם כותבים פיתקה ל"ועד הכספי והכלכלי" whatever that may mean, כאשר יאמר האנגלי - לאחר נסיעת קפלנסקי. הלכתי ל[ברתולד] פייבל⁴ והלה אמר לי, כי אין הוא בתור פייבל סתם יכול להתערב בעניין, כיון שזהו עניינה של ההסתדרות הציונית בלבד, וכי אין טוב לפני בלתי אם להשתדל שהדבר יעלה על סדר היום של ישיבת האכזוקיטיבה הקרובה. בין כה ובין כה הגיעה שעת הצהריים. השבת חלה כאן ב-3.30, הרי שמקדימים מאוד לסגור את המשרה. ביום הראשון אכתוב מכתב לישראל כהן⁵ וגם אתראה איתו, ואשתדל להבטיח כי במשך השבוע יסודר העניין.

מברל אין לי כל ידיעות.

אני עובד בקה"י ומשקיע בעבודה הרבה זמן ומרץ, ומתוך שלא לשמה כאילו בא לשמה. אני מתרגם את מכתבך לפייבל.⁶ את החומר על ה"חלוץ" קיבלתי, תודה. צפורה דורשת בשלומך ומודה לך על אשר אתה שומר לפוקדה. שלום,

משה

- 1 מכתבי ב"ג למ"ש מברלין, שבהם נדרש לשליחותו המתוכננת לבריה"מ יחד עם לוי אשכול, ולנושאים נוספים, מובאים בנספח 15.
- 2 ג'נט ליברמן, מזכירתו של ח"ו בלונדון.
- 3 נראה שמדובר בבקשת ב"ג לממן את נסיעתו חזרה לא"י לאחר ששליחותו לבריה"מ לא נסתייעה מקץ ארבעה חודשי ציפייה לשווא בלונדון ובברלין.
- 4 ר' עליו יל"א, יל"ב.
- 5 מזכיר ההנהלה הציונית בלונדון.
- 6 הכוונה למכתב ב"ג אל ההנהלה הציונית בלונדון מ-18.11.1924, שבו מחה על הונחתה את שליחותו לבריה"מ, ר' נספח 15.

דביק יקר, [לונדון, 14 פברואר 1925]

סוף סוף! - תאמר בקבלך את מכתבי זה. אני לא אקדים פרשת התנצלות לגוף הדברים. אספר לך מאשר איתי, ומוזה תלמד על סיבות שתיקתי הארוכה והכבדה. את תוכן חיי בלונדון השנה אוכל לסכם לפניך בקצרה. בנוסעך מכאן היה מצבי החומרי רעוע. במשך כחודש או חודשיים הוא הלך ורע. מעט השיעורים שנמצאו לי נתפוררו לרגלי מכת המדינה ששמה holidays. השכר הבטוח היחיד היה של וומבלי. בינתיים שבה צפורה ללונדון, שכרנו דירה, רבו ההוצאות, תמיכת הוריה נפסקה. התוצאה היתה כי מבלי משים, כאילו, ומבלי שאודה על הדבר בפני עצמי, הלכתי הלוך ושקוע ביוון החובות: לוזה ומשלם לאחרים, לוזה ומוציא לצורכיניו. אך סוף סוף הגעתי לקרקעיתה של הביצה, bed-rock bottom בלע"ז, והעלייה הנכספת החלה. נפתחו שיעורי L.C.C. שבו ונתרבו השיעורים. אחרון-אחרון: קיבלתי סוף סוף "משרה" בקה"י בקשר עם המגבית, שפירושה 5 ל"ש לשבוע. ואשר לצפורה - גם לה נמצאה משרה בת 1:10 ל"ש לשבוע, הוראה בת"ת לבנות. הרי שהצד הכספי של מצבנו כיום הנהו:

הכנסה שבועית:	קה"י	0:0 5: ל"ש
	L.C.	0:0 1:10
	שיעורים	0:0 3:
	תרגומים וכד'	0:0 1: בחשבון ממוצע
	צפורה	0:0 1:
		0:0 12:10 ל"ש

מובן, שלעיתים יש שבועות בצורת, שבהם יורדת ההכנסה משיעורה המלא לרגלי החסרת שיעורים, חופש ב-L.C.C. וכיו"ב, אך בדרך כלל כך היא. שיעורי הם בשלוש שפות: עברית, ערבית ו... גרמנית. כן, גרמנית. היא מכניסה לי 25 שילינג לשבוע. אני מכין לבחינת הגמר ב-School of Econ חברים וחברות הצולעים בגרמנית, ועושה זאת בהצלחה מרובה וגם בהנאה.

הודות למצב הזה יש לאל ידינו לשלם חובות במיכסת 6 ל"ש לשבוע. מדי שבוע בשבוע, ביום השישי, נשלח שק או נמסר סכום כסף במזומנים לאיזה בר-נש או איזו

בת-נש, ובהגיע איזה תשלום מיוחד, כגון השק של L.C.C., אף הוא עולה כמעט כליל על אותו המזבח. אבל קודם שהגענו לפירעון חובות לאחרים, התחכמנו ונפרע חובנו לעצמנו. התלבשנו שנינו, מכף רגל עד ראש, נעליים, בגדים ושמלות, מעילים, כובעים, כפפות וכיו"ב, כי ימי המצוק הציגונו בעירום ובחוסר כל. סך-הכל הוא, כי הוצאנו עד היום על עצמנו 35 ל"ש (וחסלו!) ושילמנו חובות בסך 50 ל"ש.

את רוב עיתותינו הפנויות מבלים אנו בחישוב הקץ. לע"ע אומרת לנו האיזטגנינות, כי בראשון למאי יקורא לנו דרור (יחד עם כל עובדי העולם) מכל חובותינו – חוץ (א' שיינער "חוץ") משני חובותי הגדולים לרוט' ולרופין. אשר לחוב רופין, מכריע כנגדו חובך לי. אין כוונתי אף לרמוז, כי תולה אני שמך תקווה כך כי יעלה בידך לגייס את הסכום עד למועד ההוא, אלא בכל זאת יש לי סמך מוסרי לנהוג בחוב זה יותר קלות מבחובות אחרים. ואשר לרוט' (50 ל"ש) – חובו יסבול דיחוי, אם יחייב זאת המצב. כוונתי – כי במאי, לא לפני מאי, נוכל לשוב לארץ.

הפסקה לשבוע

אמרתי – את עתותינו הפנויות. כמוהן כאפס. בגבי הכתוב מדבר. לרוב יוצא אני מהבית ב-8.30 (בלונדון!), כי ב-9 יש לי כמעט בכל בוקר שיעור במשרד הצינוני. אח"כ מתחילה עבודת קה"י. היא ממלאת את כל זמני חוץ מהשעות שאני קורע למתן שיעורים. זוהי עבודה נמרצת מאוד, רותחת, וקשה-קשה. נמסרה לי איפרכיה שלמה של לונדון, הצפון. כל הארץ – קרקע בתולה לפני קרן היסוד. עלי לעדור ולחרוש ולזרוע וגם לקצור. כל זה תוך כדי מגבית אחת. העזובה וההזנחה של שנים – אימות ממש. הבערות והאדישות וטמטום המוחות ועורלת הלבבות, והעיפוש הגלוי – מייאשים. אעפ"כ נכנסתי לתוך העבודה הזו בתנופה חזקה מאוד, ואומרים עלי כי הצלחתי מאוד. הקמתי כמה וכמה ועדים, אשר להקמתם קדמה עבודת כיתות רגליים והתדפקות על שערים נעולים ופרשות מו"מ בע"פ ובכתב ובטלפון – הוי הטלפון! – ומשהקמתים הרי אני מזכיר לכולם, מזכיר במלוא מובן המילה, כי הם עלולים לנפול ולהתפורר בכל רגע.

לא אלאה אותך בסיפורים ותיאורים. מדי לילה, בשובי הביתה, יש בפי חומר סיפורי לספר לצפורה בלי סוף – טיפוסים גברים ונשים, בניהם ובנותיהם, הבתים, סדרי החיים, השיחות, השאלות וכל מיני הפתעות והשתלשלות מסיבות משונות אשר תקרינה לאדם המשוטט בעיר גדולה ורבת אדם כלונדון. כל הקהל שאני עוסק בו ומטלטל מתרדמה ומחזיק בעורפו בתוקף, ומוסיף ומנער לבל יירדם שוב, זקן הוא, בא בימים הוא, שב הוא. אין צעירים, אין. כמעט שאין. ואין אתה פנוי כמובן לעזור את הדור, כי הלא מגבית היא, וצריך שייכנס כסף, מזומנים, ועליך לעבוד ולהשתמש

באלה שנמצאים לך ושנענים לקריאת א"י. והנענים לך הם בראש וראשונה אנשים זקנים, חובשי בית מדרש, פרנסי בתי כנסיות, ובאמת כל עבודתי היא בקשר עם בתי כנסיות – רבנים וגבאים ואמרכלים וחזנים וכיו"ב.

לא התכוונתי לתאר לפניך את העבודה ואעפ"כ יצא שניסיתי לתאר, ומשום שלא נתכוונתי לכך, לא הצלחתי. אך יהי כך.

הכלל העולה, כי בארבעת ימי השבוע – ב' ג' ד' ה' וביום הראשון איני חוזר הביתה לפני 10.30, ולעתים קרובות לא לפני 11.30 או גם 12 או גם מאוחר מזה. לא פעם ולא שלוש שבתי הביתה בטכסי (על חשבון, כמובן). כי יש לפעמים שאיזו פגישה או אסיפה מטלטלת אותי למרחקים כאלה באפסי צפון, שהנסיעה משם הביתה נמשכת שעה ויותר. עיקר עבודתי דיבור, השפעה, סידור, ארגון, כתיבת מכתבים, עריכת רשימות והתחכמות, התחכמות בלי סוף – ליהודי העצל, ליהודי הבטלן, ליהודי המשתמט, ליהודי האדיש, ליהודי הרמאי, ליהודי הגס, ליהודי המנוול. אבל יש גם יהודים טובים. יש ! אבל – חרשבו פונימנוץ'קו [רוסית: טובים אבל מעטים]. לנאום מזדמן לי רק לעיתים רחוקות, העיקר – ground work, או לפי מונחי ה-Lab. Party – spade work. שנים ישבתי פה ולא הכרתי את עשירית מספר היהודים שהכרתי במשך שלושת החודשים האחרונים.

וביום השישי – אחרי שיעור עברי בבוקר ועבודת משרד מבוהלת – כי השבת מקדימה לבוא, ואני עוסק בקהל שובת – לעתים קרובות עד להיבטל ארוחת הצהריים מאפס זמן – עף אני ל-L.S.E., להרביץ גרמנית באנגליה אחת, ובאנגלי אחד, ובהזדמנות (!) אחת, שעה אחר שעה. ובערב יש שמופיעה צפורה ב-L.S.E., ואנו אוכלים שם ארוחת ערב והולכים עפ"י להרצאה פביאנית או לתיאטרון, לסירוגין. ביום השישי האחרון, למשל, ישבנו בבית; כך גזרה צפורה, משום שנצטרף גירעון שינה וגם היום עצמו היה דבר-מה יוצא מהכלל.

בשבת בבוקר – שיעור בן שתיים ואחה"צ – כל מיני, בכלל זה גם קשרים עם החברה. היום היותר רב-פעלים הוא הראשון. מבוקר עד לילה. פגישות וראיונות במשך כל היום, ואסיפה בערב, לקינוח. יש שהצגת הפילם הא"י (אגב, פילם טוב, מכשיר תעמולה כביר) גוזלת את כל היום – הכנות בבוקר, ההצגה אחה"צ, חשבונות וסידורים נוספים בערב.

נס הוא, אם בשווי ב-10.30 יש בכוחי לשבת מ-11 עד 12 לקרוא. אני קורא עכשיו – בצעדים זעירים זעירים – את Industrial Democracy של ווב. ספר נפלא! קראתי גם וופרוסי ביטה [רוסית: שאלות החיים] – אורוקי אוקטיבירה [רוסית: לקחי אוקטובר] של טרופקי. וכמובן, ספרות יפה, כחשאי מאז. בדרך כלל קורא אני מעט מזעיר, והלב מתחמץ מכאב.

ופתאום מזדמנת לך עבודת תרגום או אפילו העתקה (בערבית, למשל) ואתה

משתעבד ונוהג sweating (הזעה) בעצמך, והכל לשם אלילך הפונט. ולמרות הכל - טוב לנו. בריאים אנו וטובי לב. שוכנים יחד ולבדד, בפעם הראשונה (והאחרונה). גם תקופה כזו נחוצה, ולברכה היא.

מוכן שהלמות העבודה הנמרצת ושמחת תשלום החובות אינם נותנים לרוחות הרעות האורבות לך שליטה ליותר מרגע. אבל הרוחות הרעות אורבות, ורגעי שליטתן אינם מעטים. מה הן רוחות רעות אלו? איני יודע אם כדאי לגרד פצעים. ראשית - כי זה כמה חודשים שלא עשיתי לעצמי כמעט כלום. כמה תוכניות נדונו ללא התגשמות. שנית - כי עומד אני לשוב לארץ מבלי שעשיתי איזו פעולה ממשית כאן אף באחד מענפי העבודה הרבים שחלו בהם ידי במשך שהותי פה. שלישית - כי גם לתפקיד המעשי העומד לפני - עבודת העיתון - לא עלה בידי, ולא יעלה בידי להתכונן. ועוד ועוד. גם צפורה בוכיה ומתאבלת על אשר לא עלה בידה למיום צאתה את רדינג להשיג איזו אפשרות שהיא של עבודה במקצועה, וזה למרות כל החיפושים ומכתבי ההמלצה והראיונות וההבטחות.

עניין "סולל בונה" מוטל על לבי כאבן כבדה. וכאן רוצה אני לגעור בכך קצת. באחד ממכתבך מהולנד הפלטת משפט על זה שיכול אני להשתכר בעבודה זו. זו היתה הפעם הראשונה במשך כל שנות היותי פה, כשענייני ההסתדרות השונים היו נזנחים מאין עוסק בהם, וכשאני הייתי שקוע בעבודה לשם פרנסה ובחיפושי פרנסה, וכשהיו לי גם תקופות חוסר עבודה די קשות, שבהן הדאגה לקיום והתחששות לעתיד לא נתנו לי אפשרות פסיכית לעסוק בעבודה ציבורית שלא על מנת לקבל פרס גם כשהיו לי עיתות בטלה - הפעם הראשונה שהציע לי, אם הצעה היתה זו, אדם מפקידה האחראים של ההסתדרות לעבוד את עבודתה בשכר. כשאני סוקר לעבר, מתמיהה אותי העובדה, שסו"ב, שמצא אפשרות וכספים לשלוח אנשים לחו"ל, לשאת שם בכל הוצאותיהם (אף כאן הפסקה לשבוע), לא מצא לנכון או לאפשר או לכדאי להטיל עלי עבודה אחראית במחיר רק חלק מהוצאותי. אבל את אשר לא נעשה אין לעשות עכשיו. בסה"כ נכנסו עד עתה כ-75 ל"ש (פונטיקה של סמואל בכלל זה)² ומהם הוצאו כ-17 ל"ש לתשלום חובות וומבלי. אין לי רצון להעביר לארץ פחות מ-100 ל"ש, ולכן אני מעכב את הכסף. יהי רצון שלא אתחייב משום כך בנפשו של סו"ב. בטרם נתברר כי שובנו לארץ כה קרוב, שיעשעתי את עצמי בתקווה כי בין גמר המגבית של קה"י לנסיעתנו יעלה בידי לעשות מאות אחדות ולנצל לשם זה את הקשרים שקשרתי בעבודת קה"י. עתה גם תקווה זו תישאר מַעַל.

עלי לומר כאן במאמר מוסגר, כי מאז נכתב החלק הראשון ורוב השני של המכתב

2 עבור מניות "סולל בונה".

הזה נתקבל מכתבו של ברל,³ אשר קירב את שובנו עוד יותר. על זה להלן. אשר לבואך הנה, אולי היה עולה בידך לעשות דבר-מה אחרי הפסח. כל זמן שהמגבית של קה"י נמשכת – עד כמה שצנומים פירותיה – קשה וכמעט אי-אפשר יהיה לסדר איזו "פעולה" שהיא, ומכירת מניות בודדות [של סו"ב] הרי זה עניין איטי ומייגע. גם אחרי הפסח בטוח אני כי גדולות לא תעשה, כי גדולות בכלל לא תעשינה פה. אני חושב 2,000 מניות לגדולות. אתה מבין, כמובן, כי בעד ההצלחה הגדולה בבליגיה ובהולנד חייב סו"ב תודה לזין פישר⁴ ולדה-לימה,⁵ ז"א לאופוויציה "הפוליטית" העקרה, המסכלת את עבודת קרן היסוד בארצות אלו.⁶ מצפונם של הציונים בארצות ההן עמוס חטאים ובתמיכתם את סו"ב ביקשו כפרה להם. ציונים כאלה אין כאן, וגם אילו לא נתנה היהדות האנגלית לקה"י את הפרוטות שנתנה, לא היו נענים לקה"י גם במידת היענותם היחסית של הבלגים וההולנדים. כזה הוא החומר שממנו קורצו האנשים כאן, או כזה הוא הגלד שהספיקו להעלות עליהם. כשניפגש פעם, ואם לא יכלו הויכרונות עד אז, אספר לך מעשיות כאלו מניסיוני בחודשים האחרונים, אשר לשומעם תבכה מצחוק, כדרכך. אוי לצחוק!

מכתבי אליהו ומכתב ברל⁷ הביאו עלינו כמעט את קדחת הנסיעה, עכ"פ את חדותה. לברל כתבתי כבר מכתב די מפורט⁸ והודעתי, כי נוכל להפליג מכאן שבועיים-שלושה אחרי התקבל ידיעה ברורה ממנו. במכתבו, שאני מצרף בזה, אינו מואיל אף לרמוז לאיזה תאריך שהוא. אחדות מהוראותיו כבר מילאתי ואחדות עומד אני למלא.

עליך לכתוב לי עתה מייד פרטים בעניין המכונה.⁹ אני מטיל בעניין שמך

3 המכתב לא אותר.

4 ר' עליו יל"ב.

5 על נחמיה דה לימה ר' יל"א.

6 נחמיה דה לימה התפטר מהנה"צ ב-1920 לאחר שהמלצותיו לארגן את עבודת ההסתדרות הציונית לא נתקבלו. התפטרות זו חוללה קרע בין יהדות הולנד ובלגיה ובין ההסתדרות הציונית (אגרות ח"ו 12, עמ' 24, 181-183, 273, 274).

7 המכתבים לא אותרו.

8 מכתב מ"ש לא אותר.

9 מכונת דפוס ל"דבר". ב-1925.1.28 כתב ב"כ לגוסטה רכב:

סוף סוף אחרי מצוקות רבות, הוחלט בפעם השנית לגשת לדבר העיתון. ואני שוב – עורך. והפעם כנראה, אגש לדבר, למרות האטמוספירה הכבדה מאוד. איתי עכשיו יעבדו: זלמן [שור], ביילינסון, זכאי, [משה] שרתוק, הוגו [ברגמן]. בשאר איני בטוח. אפשר שמצד ידוע יהיה חרם עלי. מלבד זה גם נסדר לשכת עיתונות, מעין ביולטין של ארץ-ישראל העובדת, שבועי, וגם משלוח מאמרים לעיתונות הסוציאליסטית והיהודית. לשכה זו תתנהל אולי על ידי ביילינסון, בשיתוף של זלמן ומשה. [...] לעיתון נחוץ בית-דפוס שלו, ואם אי אפשר יהיה להקימו בראשית העיתון נצטרך להקימו קמעא קמעא עד אשר נוכל לעבור לרשות עצמנו. עם דב דיברתי לפני נוסעו על תוכנית בעניין מכונת-הדפוס (רוטציונית) – קודם כל – ושתי מכונות-סידור, והעניין נוגע בחיי העיתון" (אגרות ב"כ ה, עמ' 212, 213).

תקווה, אך פטור בלא ניסיון אי-אפשר. תכתוב כמובן, בשם מי ולשם מי בא הדבר. הן העיתון איננו מוסד עדיין.

מכאן ואילך פונה אני במכתבי בעיקר לאלהו. אבקשך לשלוח לו את כל המכתב מראשיתו, כי אין לי כוח ופנאי לכתוב לו לחוד על מצבי כאן.

לך, אליהו, חייבים אנו יותר מתודה על מכתבך האחרונים, אשר יותר מכל דבר אחר משמשים הם לנו גשר מעבר לארץ.¹⁰ לפנים היה יהודה כותב, אך הוא עתה רחוק ממרכזי התנועה ועל עצמו והנעשה סביבו חדל לכתוב כמעט מאז נתאזרח בעבודה. אגב, גאולה טק טקי [רוסית: למרות הכל] לא כתבה במשך כל ארבע השנים ויותר, ולעבודה¹¹ הלכה מבלי לכתוב, לאחר כל ההבטחות והשבועות ליהודה ולי, ועתה כבר אין למה לייחל.

אני רוצה לענותך בעיקר על שאלותיך בנוגע לבחורינו המסתופפים כאן. הם שלושה: [זאב] פלר, צבי [שורץ], [יצחק] אולשן. אני מתחתי קו תחת שלושה, כי באחד ממכתבך הפלטת משפט: "בכלל, כל הארץ-ישראלים שבלונדון צריכים לשוב". את מי בא ה"כל" לרבות? את בקשטנסקי¹² או אגרונוביץ?¹³ פלר מן השלושה הוא היחיד, אשר ככל אשר תרבה להוכיחו על שבתו כאן ולתבוע ממנו בחזקה ובמפגיע לשוב מייד לארץ, לא תטעה ולא תחטא.

לא תוכל לשער מה שמחננו, גם אני וגם צפורה, למקרא דברייך על הצורך באנשים לעומת הצורך בהוצאות. לי ברור כי פלר לא הצליח כאן, ומתוך כך נפסד בהרבה. אי-הצלחתו נעוצה בזה שבחר לו בדרך אשר לא עליה תפארתו, היא דרך הספר. הוא עוזב עולם של עשייה, אם לא יצירה, ונכנס לטרקלין של מחשבה ומדע, שאינו מוכשר להם. המחשבה והמדע לא בלעו אותו כמו שיכולים היו לבלוע איש מסוג אחר, והוא ביזבו ושיחת את חושיו והתעניינותו לעולם הזה, לאכילה ממש, להסתכלות בהבלים ולהתפעלות תיש מכל דבר "אירופי", מכל אטיקט תפל וברק שווא חיצוני. ללימוד פורה ומוצלח חסרים לו היסודות, כל אותם הדברים אשר אצל כל גימנזיסט טוב, או אצל כל בחור אשר פעם אָקסְטְרִינִצ'ל [רוסית: למד לימודים אקסטרניים] ברצינות, משוקעים הם עמוק עמוק בראשו כמעט שלא בהכרה, סמויים

10 מדובר במכתבים שכתב א"ג אחרי שובו משליחותו בפולין ב-2.7.1924. מתוכם שרדו שלושה: מ-9, 13 ו-30 ביולי 1924. במכתב מ-13 ביולי כתב למ"ש: "ויש שנדמה לי, כי לו נכנסנו שוב לארץ יחד, אתה, דב ואנוכי, היינו יוצרים כוח לתקן במידה ידועה מצב זה של ההסתדרות" (חביון, עמ' 305).

11 גאולה הצטרפה בשלב זה לפלוגת עבודה בפתח תקווה, שלימים ייסדה את קיבוץ גבעת ברנר, שם ישבה עד מותה ב-1939.

12 לוי בקשטנסקי (1904-1971). בוגר מחזור י' של ג"ה. השתקע בלונדון. לימים מראשי יהדות בריטניה ומוכיר הפדרציה הציונית שלה שנים רבות.

13 לא זוהה.

מן העין ככל בסיס. הוא חסר את הבסיס הזה ואינו חש גם בנחיצותו. התחיל לבנות בניין בלי בסיס, למקוטעים, בחטיפה ובלי כל שיטה. הפירורים שליטת כאן לא הצטרפו לשום דבר שלם, ויהי גם קטן. לימוד השפה עלה לו בקושי עצום, ולשום מדרגה לא הגיע בזה. עבודת ההוראה והעבודה הבלבדית שהוא מתפרנס בהן כאן לא סייעו לו לפתח שום כישרון או גם יכולת טכנית, כי אם להפך, דיכאו בו את הגוון האישי וניוונו אותו. כמה פעמים מסתכל אני בו, מקשיב לשיחו ואני מאמין כי זה הבחור פלר שתפס פעם מקום בארץ, בעבודה במושבות, בגדוד, בשביתות ובבירורים, במפ"י [מועצת פועלי יפו], וגם כתב דברי טעם לא פעם. כשישוב לארץ יצטרך לדעתי קודם כל to unlearn את הרבה ממה שלמד, כי "ידיעה למחצה מסוכנת מבערות גמורה", אמר מישו; ואח"כ ללמוד מחדש. הדבר היחיד אשר יש בו כדי ללמד זכות-מה עליו הוא, כי עלה בידו כאן לחסוך מעט כסף כדי לתמוך מדי פעם בפעם בהוריו הנמצאים בכי רע ברוסיה ונדמה לי שגם אחיו השפיע עליו קצת להישאר כאן, בעיקר מטעם זה. אני חושב כי הקיץ הזה ישוב. דבריך האחרונים פגעו בו קשה והוא הצטרך לפני כי לא כתב לך רק ע"ד הרצאות. אבל אין דבר, הוא בלע את הטיפה המרה והיא תהיה לו לברכה. אני מוכרח להגיד לך, כי לא דיברתי איתו על השיבה כמעט אף פעם אחת מפני הטעם הפשוט שזמן שובי אני לא היה ברור לי עד השבועות האחרונים.¹⁴

צבי¹⁵ לא הרי זה כהרי זה. תמה אני עליכם השניים, אשר מעולם כמדומני לא הפרותם בהערכת כשרונותיו או יכולתו של צבי, שאתם מאיצים בו כ"כ לשוב לארץ. בטוח אני בהחלט, כי אילו היה צבי בארץ, מורה באיזה בית ספר ומדי פעם בפעם מופיע כאורח מתעניין וחבר סתם טוב באיזו אסיפה או ועידה, אולי מרצה לפרקים ואולי עורך פעם איזו רשימה ל"קונטרס", לא היה עולה על דעת איש להחרירו מרבצו ולדורשו לאיזו עבודה מיוחדת, או לתלות בו תקוות בקשר עם מילוי תפקיד מעשי מיוחד במינו. צבי איננו, לא היה ולא יהיה, איש המעשה, ומכל כשרונותיו כישרון המעשה הוא אולי האחרון אצלו. צבי הוא בחור ישיבה במובן הטוב של המלה, אך גם במלוא מובן המילה. הוא קשור קשר אמין ונפשי לספר ולארון הספרים והתשוקה לקרוא וללמוד היא הגורם היותר חזק לא רק בחייו הרוחניים כ"א בחייו בכלל. בלימודו ישנה כל אותה מידת העקרות וחוסר התכלית שבמשנתו של בחור ישיבה. מכל ענפי התורה עומדת ברום עולמו חוכמת היהדות. תחת השפעת השיכרון שנסכה עליו "אחדות העבודה" נכנס להיכל הפביאני ששמו London School of Economics. עתה הוא מתפכח משיכרון זה – לגביו היה זה

14 זאב פלר סיים לימודי משפטים בלונדון ובשובו ארצה היה לעו"ד.

15 צבי שורץ.

כנראה רק שיכרון. הוא החליט "ללכת הלאה", לכתוב "חיבור" על מנת לקבל תואר יותר גבוה (M. Sc.). מובן, לא התואר העיקר בעיניו אלא המדרש. והוא כותב על... הרמב"ם. אומנם על "הדעות החברתיות של הרמב"ם". מס לפביאנים! לרגל המלאכה הזאת ומתוך התכוננות לשיבה לארץ, אשר בה יהיה מורה ב"ס לעברית ולדברי ימי ישראל – זו החלטתו – החל מבקר שיעורים ב-Jews' College, מוסד שיש בו מלומדים אמיתיים, והוא בולע בצמא ובדבקות אדוקה שיעורים בתלמוד ובמדרש וכיו"ב. הוא מודה כי תפיסת-עולמו והשקפתו על דרכו בחיים איננה "מעמדית" – זה היה ניסוח שאלתי. הוא חושב גם להבא לעבוד בדברי ימי ישראל ובחוכמת היהדות, אך מבטיח לא לנטוש את המסורת הפביאנית. ובכן, הוא יחקור במוסדי החברה ובמעמדם הכלכלי של היהודים, נאמר, בתקופת הבית השני. את הוויכוחים שלנו אני חושב למותר להעלות על הכתוב. עכ"פ – הוא בחור כולו שלנו, אך דבק בו הרבה זרות, וגם בביקורת שלו כלפי עקרוניה היישוביים של אחה"ע יש הרבה סימנים מסוכנים מאוד. אלא שגם אילו היה שלם ותמים בדעותיו, וגם לולא סר פתאום מהדרך לתעות ביער היהדות, אני חושב כי היה מעלה הרבה. אני יכול לעמוד על שום תפקיד מעשי בעבודתנו שצבי יכול היה למלאו בהצלחה, אולי משום שאין כל שביליה של פעולתנו בארץ נהירים לי עתה כראוי – אני יודע. אפילו לעבודת התרבות מתיירא הייתי להכניסו מבלי לנסותו תחילה בזהירות. נוסף על זה נגוע הוא בכל מיני בּוֹרְגֻאָזְיָה פְּרֻדְרֻסוֹבְקִי [רוסית: דעות קדומות בורגניות], כי להשתכר צריך הוא בעבודה חיצונית ואת עבודת ההסת' עליו לעשות בשעות הפנאי וכד'. הם ישובו במשך השנה הבאה. את החיבור עליו לגמור לדצמבר.

פרט אחד עלי לברר. צבי כתב רשימה ל"קונטרס" על מצב התנועה המקצועית באנגליה, לאחר הכנסיה האחרונה ב-Hull. רשימה זו לא נדפסה. הוא כתב לשפיגלמן ושאל לפשר הדבר וביקש שיחזירו לו את הרשימה באם לא תידפס, ולא נענה. הוא נעלב מרה והחליט לא לכתוב יותר אף מילה.¹⁶

ועוד פרט. אתה זוכר את הפיתקה שכתבת לפלר, ואשר בשוליה הוספת כי הדברים חלים גם על צבי? ובכן את ההוספה הזאת מחקתי. אני מצאתי אופן זה של פנייה לחבר בדבר כה רציני למעליב מאוד. ממה נפשך: אם חשוב האיש באמת, ראוי הוא לכה"פ לפיתקה מיוחדת, ואם איננו חשוב – מה כל הבהלה?¹⁷ עכ"פ, מלבד מה שהיה הדבר מעליב בחור כה נוח להיעלב כצבי, עצם המטרה היתה מוחטאת ע"י היות הדרישה אליו מובעת כלאחר יד, אגב הדרישה לפלר. חוץ מזה, כשאתה דורש את פלר, מתכוון אתה לתכלית ברורה ומסויימת – עבודת ההסת'

16 "ממשלת העבודה באנגליה", רשימה מאת צבי שורץ, פורסמה ב"קונטרס" קסב, 22.2.1924.

17 לדרוש את שובו ארצה.

בערים. וכשאתה מדבר על צבי, מנמק אתה את תביעתך בנימוקים כלליים של מחסור באנשים ונזק הישיבה בחו"ל. אל נא תהיה תולה תקוות באנשים רק משום שהם נמצאים במקרה בחו"ל.¹⁸

אולשן. איני יודע אם כתב לכם, כי התחיל השנה ללמוד משפטים. זהו קורס בן שלוש שנים. הרי שישאר כאן עוד למעלה משנתיים. הוא חושב להיות הקיץ בא"י. ישנם עוד דברים לרוב. אך די הפעם. צריך שהמכתב ילך סוף סוף. אליהו, הרגע את אמא. מסופק אני אם אכתוב עוד לפני הנסיעה חוץ מבדברים הנוגעים ישר לענייני העיתון ונסיעתנו.

ברגע האחרון צצה אפשרות של איזו עבודה לצפורה בבית "פיספור" חלב. שלום לכם,

משה

דב, כתוב על פשר ההצעה בדבר נסיעתך לאמריקה.¹⁹

18 בשובו ארצה ב-1926, לאחר שסיים לימודי מוסמך ב"לונדון סקול אוף אקונומיקס", התמנה צבי שורץ למזכיר מחלקת התעמולה של קה"ס. ב-1936 הוסמך לעו"ד.

19 על יוזמה זו אין בידינו מידע. בנובמבר 1926 יצא ד"ה לארצות-הברית בשליחות מגבית ההסתדרות וחזר ארצה בספטמבר 1927. ר' גורן, עמ' 231-234.

דביק,

לונדון, 24.3.1925

מכתב זה יישלח בדואר אוירי ויהי רצון כי יגיע עוד הלילה, למען יהיה סיפק בידך לענות. את מכתבך קיבלנו הבוקר.¹
 תוכניתנו מכוונת לצאת העיתון בר"ח יוני:² אנו מפליגים מטרייסט ב-8 למאי. לשם זה אפסיק את עבודתי בקה"י ב-19 אפריל, ואת מותר הזמן אקדיש להכנות, לעיתון³ ולי. צפורה תלך בוודאי (זה עוד לא הוחלט לגמרה) לרדינג ל-10 ימים בסוף

1 המכתב לא אותר. ד"ה הודיע בו למ"ש על צאתו לא"י בתוך ימים ספורים.

2 אכן, הגיליון הראשון של "דבר" נדפס ב-1.6.1925.

3 מ"ש סייע בהכנות השונות בתחום הכלכלי והטכנולוגי לקראת צאת העיתון. לימים, ב-1964, סיפר: כאשר ברל קרא לי להחיש את שובי מאנגליה כדי שאשתך בייסוד "דבר", אמרתי לו: "אבל אתה מבין שעיתון יומי פירושו עיתון שיוצא יום יום בבוקר?" ושאלתי: "היש בתוככם איש אחד, שהיה שותף להוצאת עיתון יומי?" והתברר שאין אף איש אחד, אז הלכתי למערכת עיתון אנגלי בלונדון וביקשתי רשות, וזו ניתנה לי בכל האדיבות, וביליתי בבית ההוא עשרים וארבע שעות רצופות מבוקר עד בוקר, יום שלם ולילה שלם, כדי לראות מקרוב את מחזור חייו של עיתון בן-יומו מראשיתו עד סופו – זה היה כל הניסיון שהבאתי עימדי אז (ר' "ימ"א ז, עמ' 1964).

על ימיו ב"דבר" נמצאו שלושה קטעי זכרונות:

אני זוכר עדיין ימים אלה שלפני ארבעים שנה. שרת היה נשאר במערכת עד שעה שתיים בלילה כדי לפקח על הוצאת העיתון. לאחר סגירת העיתון היה נח על ערימות הנייר שהתגוללו על רצפת הדפוס, חוטף תנומה קלה והיה ממתין לסיום ההדפסה. כאשר הועמסו העיתונים על גבי משאיות, היה עוקר ממקום שבתו ועולה על משאית העושה דרכה בלילה לירושלים, וכך מדי לילה (אליעזר פרי לגדעון רייכר, "ידיעות אחרונות" 9.7.1965).

*

בשנים הראשונות ל"דבר" הייתי עורך-לילה, עובד שישא לילות בשבוע (כך, אז). במוצאי יום-כיפור שלחתי פתק למשה וביקשתי שיעבוד אותו לילה במקומי, כי צמתי. למחרתו אמר לי: "גם אני צמתי", והוסיף לא בלא-קפידה: "היה לך להודיע לי זאת מראש, אך מחול לך, אתה קשיש ממני". כמרביתנו אז – לא היה מדור בעיתון שגם הוא לא עשה בו. והכל באותה אחריות, רצינות, והקפדה – בעריכת הכרוניקה הקטנה כבידיעות המדיניות שבצעמוד הראשון ושאר המדורים "העליונים". ובכל מדור ומדור טבע מטבעות ניסוח ולשון שנתקבלו על כולנו (דויד זכאי, "קוים אחדים לדמותו", "דבר", 16.8.1965).

*

הוא היה ממונה על מדור ענייני חוץ: טלגרמות, סקירות, מאמרים, כל מה שקרוי היום פרשנות, דובר אנגלית וכותב אותה ברהיטות. היה הוא שר החוץ – כבר אז – של העיתון. היה מופיע במערכת בשעות הערב, בין חמש לשש, לעיתים אף מאוחר יותר, ויורד מייד

אפריל לחדש קצת את ידיה בעשיית גבינה, כשתבוא לארץ עליך לסדר, כי מייד יישלח לי סכום 50 ל"ש אשר אותו הבטיח לי ברל נאמנה.⁴ אל תטשני הפעם. א"כ משתכרים אנו הרבה, אין אנו חוסכים אף פרוטה ומדי שבוע בשבועו משלמים 5 ל"ש. וכל עוד נמצאים אנו פה וסביבנו אנשים הנושים בנו כסף, ולו גם בכוח, אין דרך אחרת. הרי שעומדים אנו ככלי ריק, ולהוצאות הנסיעה לא אלוה. וחוסי כסף לנסיעה. זו תהיה אספקלריה חשכה מאוד. על כן עליך להזדרז ולזרז, וטוב תעשה אם תברוק לי מייד כבואך לארץ.

מה גורל הכסף המגיע לי מ"המשביר"?

50 ל"ש לסו"ב נשלחו. הנני לשאלך מה לעשות בכסף העודף על מחירי המניות. ברצוני למסרו לפועלי-ציון כאן, הנתונים בכי רע. כתוב דעתך ומהי מיכסת הכסף. ולכל אמור שלום ולהתראות בקרוב, בקרוב. ואמא אל תצטער על שלא באנו לפסח.

כן, ע"ש:

התזכור את הנער שמחה רוזנגרדן, תלמידי בשיעורי הערב, אשר עזר לך בבואך פעם ללמד במקומי? בחור זה נוסע בקרוב מאוד לארץ, אפשר שיספיק עוד לפסח. אביו (ביפו) וגם אחיותיו השתדלו לדחפו לאמריקה, הוא התעקש וגם מן השמים סייעו – לא ניתנה לו ויזה אמריקנית – בקיצור ניצחו אראלים⁵ והוא נוסע. הוא נוסע לעבוד, ואני מטיל את החובה עליך לתת עינך עליו עד בואי ולמצוא או להמציא לו מקום עבודה טוב – עד כמה שאפשר – לפחות לעת הראשונה. הסתייע ביהודה. אני מבקש אותך, משום שהיית בלונדון ויש לך מושג. עברית ידבר. שלום לך ונשיקות לך ועל ירך לרבצ'קה ולתרצה ולכל.

משה

אל הדפוס, שהיה ממול המערכת, בבניין שדמה יותר לצריף מאשר לבית. וכשהייתי נתקל בו בשעות אלה בשטח ההפקר שבין המערכת לדפוס, ידיו עמסות פיסות נייר וקטעי עיתונים, היה על פי רוב נעצר ומחליף עמי מילים (אורי קיסרי, *זכרונות ליום מחר*, עם עובד 1975).

4 ב"כ עמד בדיבורו לסייע למ"ש לחסל את חובותיו, ושלח לו 50 ל"ש (משה בן-אלול, "דבר השבוע", 17.12.1953, ר' גם עמ' 179 הע' 2.

5 לפי "ניצחו אראלים את המצוקים" (כתובות קח).

אחות יקרה ונחמדה שלי, לונדון, כ"ט ניסן [23.4.1925]

מה זה היה לך כי שנים כה ארוכות עברו ולא פקדת את פינת לבי המיוחדת לך, ומדי התכנסתי לתוכה לעתות סגולה וראייתיה שוממה, ועצבות העזובה הולכת ומקדירה אותה, והתחמץ לבי כולו ורוחי היתה נעכרת.¹ והנה אחרי קבלי את מכתבך מלא הרתת וההתלבטות עם עצמך ועם חייך ועמי אני, שטפוני גלי אור וגלי חום ונתחדשה קירבת הרוח וקירבת הנפש, ואותה האחוה הנאדרת בכוח,² אשר היתה לנו לכולנו תמיד ועוד תהיה כל חיינו מעין ברכה ומקור גבורה וסוד הנעורים.

על אשר לא אישרתי את קבלת המסילה³ – שנמסרה לי במועדה, כיצד זה חשדת בכשרים? אל תבואי עמי בדיון. אני למכתב חכייתי. ואל נא יחרה ואל ימר לך. הן גם אני לא אחת שלחתי לך מכתבים "ודברים" וגם באתי לפניך בבקשות, ולא נענית. לא הייתי נוגע בזה ומגרה מכאובים נדמים, אילולא דברך את.

ואשר איחרה תשובתי כל כך, הנה חלילה לך לחשוב כי מפני הקושי לרצות בא הדבר. ואם עלה על דעתך כדבר הזה, בערי אחרי החשד. זה לי חודשים אחדים שחיי וכל הסובב אותי כיורה רותחת. רק שני ימי מנוחה היו לי בימי הפסח, בהם טיילנו ברגל על גבעות ובתוך חורשות באחד המחוזות היפים ביותר שבאנגליה.

לולא היה זה הדואר האחרון כמעט לפני צאתי לדרך, חושש אני כי כתיבת המכתב היתה נדחית לעוד ימים או שבועות. וגם עתה קצר זמני ורק באונס ובהתאמצות נמרצת עולה בידי לפלס בראשי דרך למחשבתי עליך בינות לכל הטרדות והדאגות וזיכרי מעשים שעלי עוד לעשות בטרם אסע, הנדחקים ומתרוצצים בי עד לאפס מקום ומנוחה.

להעמיק כמון לא אוכל הפעם. בכלל נדמה לי כי אבדה לי סגולת ההתעמקות, אבדה מתוך רוב הפיזור וההתפשטות על פני שטח רחב ודברים מדברים שונים,

1 קשר המכתבים בין מ"ש וגאולה, הצעירה באחותיו, היה מצומצם ומקוטע. ב-1918 כתבה לו: "ולכתוב יש הרבה מאוד, אלא שקשה להביע בכתב, ולפעמים נדמה לי שחבל לחלל רגשות שיש בהם איוז קדושה באותיות מתות". יהודה, שמ"ש כתב לו ב-1924:8: "יש בלבי נקודה אחת שכולה מכאוב – גאולה", כתב בעקבות זאת לגאולה: "עלי להזכירך בדבר כתיבה למשה, התגברי על הקושי. העמידי את הדבר כצורך ממדרגה ראשונה". קטעים ממכתבה של גאולה, שעליו משיב מ"ש לעיל, מובאים בנספח 16.

2 לפי "ימינך ה' נאדרי בכוח", (שירת הים, שמות טו 6).

3 "מסילה" – מיקראה על תנועת הפועלים העברית בא", יצאה מטעם ועדת התרבות של ההסתדרות, ירושלים תרפ"ד, בעריכת שמואל יבנאלי ואליעזר שיין.

ומחמת קצב החיים המטורף שסיגלתי לעצמי כאן, ואשר בלעדיו אין תקווה לאנוש עלי אדמות אלו. אולי יעלה בידי להתרכז ולהתכנס יותר לתוך עצמי משאבוא לארץ, ואז אנסה גם אני לצלול לנבכים ולבדוק אושיות.

איני יכול שלא להשוות את מכתבך, רווה העצב וכבד הרצינות, עם מכתב שהיתה כותבת נערה מחוננת ורצינה חניכת הארץ שבה אני יושב כעת. היא היתה קודם כל מספרת לי בקיצור, אך בדיוק, על הפלוגה והמשק שבו את נמצאת, על סוג האנשים שבקירבו את עובדת, על עצם העבודה שאת עושה. על חלק הרצאה זה פסחת, או שלא הגעת עדיו כלל, ומושג אין לי עתה על ספירת הממש ועל עולם העשייה שבהם את שוכנת.

השאלות שמעורר בי מכתבך אינן דווקא אלו שאת מעוררת. אבל על אלו נדבר, כי בין כה וכה לא יעלה בידי לנסחן הפעם. העיקר כי את צריכה לנהוג במידת החסד, הרחמים והסבלנות עם עצמך, ולא להביט יום יום ושעה שעה בראי הנפש ולא להקשיב בכל רגע ורגע לכל הסתום והטמיר המתרחש בקירבך. וגם במניין השנים עליך להיות ותרנית יותר: שמונה עשרה שנה בארץ! שימעו ושומו! – לאמיתה של עובדה, הן תשע עשרה שנה ולא שמונה עשרה. אך לעצם העניין – אין כל בסיס מדעי למניין השנים שלך. לכל היותר עליך למנות את השנים שחלפו מיום שעמדת על דעתך. ואלה – אין בכוח מספרן להלך עליך יאוש. ובכן – אנחנו צעירים ואנחנו חזקים. ותמיד ובכל פנינו מועדות קדימה ואינן מופנות לאחור.

שימעי, אחותי. אינני יכול לכתוב עכשיו. כולי הומה המיה אחת: אנחנו נוסעים לארץ. צפורה נמלטה לרדינג לשבוע, ושולחת משם "גבינות" מעשה ידיה. מחר תבוא. לע"ע כל הריצות והסידורים עלי. אין לך מושג מה רבים וסבוכים הדברים שניטל עלי לעשות. אנחנו יוצאים מכאן ביום השני, 4 למאי. נפליג מטרייסט ביום השישי, 8 למאי. לפי זה היכוננו לנו. עוד דבר. כיתבי הביתה (מכתבי זה יעבור דרך הבית אבל בוודאי לא ייפתח) ובקשים לסדר, שבבואי לאלכסנדריה אדע אם טוב לי לאחוז דרכי הלאה בים או לרדת ולנסוע ברכבת. הנימוקים הם: לנסוע ברכבת הרי זה קימוץ יום אחד לכה"פ. כנגד זה זוהי הוצאה עודפת של 5 ל"ש בערך (שני אנשים וחפצים) – כי כרטיס האונייה שאנו קונים בטרייסט כוחו יפה עד יפו, ואם נרד באלכסנדריה לא ינפו לנו. כמו כן מספרים, כי תנאי הירידה ביפו לנוסעים ברביעית קשים הם מפאת הבדיקה הרפואית וההסגר וכו'. אני מציע שיכתבו לפנינה לבונטין⁴

4 פנינה לבונטין-הורביץ. תלמידת המחזור הראשון של ג"ה. בת זמן דוד לבונטין, מנהל ראשון של בנק אנגלו-פלשתינה. בפרוץ מל"ע-1 נאלצה המשפחה לעקור למצרים ופנינה היתה פעילה בסיוע ל"גדוד נהגי הפרדות" ואח"כ למתנדבי הגדוד העברי. ב-1922 נישאה לאבינועם הורביץ, בן ביל"ויים שולד בגדרה ועימו התגוררה באלכסנדריה, שם היתה פעילה ציונית.

באלכסנדריה (שמה עכשיו הורביץ). איני יודע את מענה עדיין, אבל איודע.

אני נושק לך פעמים אין מספר ומחכה בקוצר רוח וברטט גדול לפגישת
האחים שלנו.

משה

כן, שכחתי. באמת אוכל לסדר את הובלת החפצים בים עד אלכסנדריה, גם אם
באמת אסע ברכבת, כי איתי נוסע בחור אחד מכאן, תלמיד שלי, והוא ירד ביפו.
ואשר לספרי הרבים, בין כה וכה שולח אני אותם בארגזים לחוד, ישר מכאן ליפו.

10.5.1925

לצבי ולרחל שלום מן הים התיכון,

אנחנו בלבנו. אחה"צ נעגון באלכסנדריה. ביום השישי [8.5] בצהריים הפלגנו מטרייסט. שישי ושבת היו שני ימים נפלאים: הים היה שקט להפליא. אתמול התחיל להיסער קצת, לעת ערב התגברה הסערה, אך שום רעה לא אונתה לנו. גם הבוקר אין הים שקט ביותר, אך כבר הספנו לכך.

איתנו באונייה רבים היהודים, כשבעים נפש כמדומני, אך החלוצים – נער יכתבם: ¹ שניים-שלושה. ואולם אין להביא ראיה, כי רובם נוסעים עתה דרך קונסטנצה וגם מטרייסט יש אוניות מהגרים מיוחדות המפליגות אחת לשבועיים. כנגד זה רבו בעלי הזקן למיניהם: זקנים ארוכים, זקנים ארוכים ורחבים, זקנים מדובללים וכו'. ברגע זה עומדים יהודים בטליות ותפילין, כל תפילה כמלתחה קטנה, ומתפללים שחרית, והסינים צובאים עליהם ומשתאים למראה (סינים נוסעים איתנו, מלחים שכילו חוק עבודתם והריהם שבים לבתיהם). רוב הנוסעים מפולניה, אך יש גם מליטא ומחופי הים הבלטי, ויש גם יהודים רוסים שבילו שנות מספר בפולניה ובגרמניה.

הנסיעה במחלקה הרביעית אינה קשה כלל. שכרנו כסאות ארוכים – נוחים הם מאוד. בלילה ישנים אנו על הסיפון עצמו פורשים שמיכות ומשתרעים. הלילות די חמים. הסיפון קרוי ברזנט בלע"ז ואין לחשוש לשמש ביום ולטל בבוקר. אוכלים אנו במטבח המלחים – אוכל טוב, טעים ומספיק בהחלט. האוכל מטרייסט לאלכסנדריה עולה לנו 17/6 לאיש (3 וחצי ימים). הנסיעה עצמה 3:14:0 ליי"ש לאיש מטרייסט לאלכסנדריה או ליפו, אין נפקא מינא.

עתה לפנינו השאלה: אם לנסוע ברכבת מאלכסנדריה ליפו או באונייה. קרוב יותר לוודאי שניסע באונייה, כי הנסיעה ברכבת פירושה הוצאות נוספות רבות. גם אז שאלה לפנינו: אם ניסע גם הלאה במחלקה רביעית או נעבור לשנייה. באלכסנדריה יעבירונו לאונייה אחרת קטנה ורעה מזו. סברה שייוספו נוסעים רבים מהמין האנושי והבהמי. חוץ מזה, ליוצאי המחלקה הרביעית נכון הסגר, רחצת חובה, הרכבת אבעבועות וכיו"ב. הנוסע בשנייה פטור מאלה – אומרים רק כי חובת האבעבועות חלה גם עליו. ההפרש במחיר בין רביעית לשנייה הוא 2:10:0 ליי"ש – 2 ליי"ש, והספק גדול.

1 לפי "ושאר עץ יערו מספר יהיו ונער יכתבם", ישעיהו י 39.

עכ"פ, ביום הרביעי, 13 מאי בבוקר, נהיה בבית.

כבר כתבתי על סיולי הדלסטון.² הוא קיבלני יפה מאוד. הישקני תה. שוחחנו ארוכות בעניין רב. הוא בחור גבוה וכרסני. בעל זקן קטן בסנטרו, צורה קונטיננטלית בהחלט, יושב בפריו ישיבת קבע, אשתו צרפתייה, ומשונה מאוד לשמוע מפי בריה כזו אנגלית, ואיזו אנגלית! – מלבד ל"ניו סטייטסמן" כותב הוא לעוד עיתונים, ביניהם Christian Science Monitor, שהוא מתלגרף לו מדי יום ביומו. הוא היה כתב ה-Times בפריו ושם לו למטרה "להעביר" את עניין Daves.³ אחרי שהעניין עבר, התפטר. לדבריו, בעניינים כלכליים הוא סוציאליסט.

המעט שסיפרתי לו על הארץ לקח את לבו מאוד והוא לא יכול להבין כיצד זה עד כה לא קרא ולא שמע דבר על כל אלה. את ההצעה שלי קיבל ברצון רב, ופעמים אחדות חזר והטעים כי ישתתף בעונג רב [ב"דבר"], וכי עד כמה שאפשר ישמור אותנו לעיניו בכתיבת המאמרים. נדברתי איתו על שני מאמרים לחודש – העתקות מהמכתבים שהוא שולח ל"ניו סטייטסמן" ולעיתון אוסטרלי אחד. לאחרון הוא כותב לא רק על ענייני צרפת, כ"א על ענייני אירופה בכלל, אפילו דברי פוליטיקה עולמית. בברינדיו מצאתי גיליון של "טיימס" מן הימים שאחרי צאתי את לונדון, וכה זר ורחוק נראה הכל בתוכו. נפלא הדבר מה מהר נמחקים מלב ומזיכרון דברים שמילאום במשך שנים רבות, כשחל שינוי מכריע בחיים.

שכחתי לקחת את מעיל הגשם שלי. אין כדאי לשלחו. ואם יש בחור הזקוק למעיל גשם ושלא יבחל בשלי – ייקחנו וילבשנו לבריות גופא. לקומקום שלכם יש כאן ערך רב. כבר אנו נהנים ממנו ומהנים עימנו כל מיני יהודים ויהודיות. צבי, זכור אשר הבטחתנו להדפסת מודעה על העיתון ["דבר"] ב-"New Judea" והעיקר ב-"Asiatic Review".

אנו מתקרבים לאלכסנדריה והים הולך וסוער. האונייה מטלטלת היטב. כל היהודיות שוכבות סרוחות על כסאותיהן, חלושות וחמוצות פנים, והיהודים מעמידים פנים כגיבורים ומתהלכים על הסיפון הרופס כאילו ונשמט מהרגליים. צפורה רוקמת(!) תגורה לשמלה ועל ידה עוזרת ילדה בת י"א, בת עיירה ליטאית, תלמידת גימנסיה עברית שם, והיא מדברת עברית בשטף ובקלות – כמעט כבת הארץ. שלום לכם ולכל,

משה

2 כתב השבועון "ניו סטייטסמן". מ"ש ניסה לקשרו עם "דבר".

3 מדובר ב"תוכנית דו"ח" שהגיש סגן נשיא ארה"ב צ'רלס גייטס דו"ח לוועדת הפיצויים של בעלות-הברית במל"ע-1, ובה המליצה להקטין את תשלומי הפיצויים שהושתו על גרמניה ולייצב את כלכלתה.

לצבי ולרחל, לאולשן ולפלר שלומות וברכות, תל אביב, 20.5.1925

הנה כבר שבוע תמים עבר מיום בואנו הנה. יומיים ישבנו כאן נתונים בין שני המגניטים¹ – בתי הורינו שהיו מרקחה – ואחר קמנו ונחרוג לעמק. מועצה היתה בעין חרוד הברה² ואליה נסענו – אני לראות את עין חרוד ואת אחי יהודה העובד בפלוגת קיבוץ עין חרוד שב[עין] טבעון ואת אחותי גאולה, העובדת בפלוגת אותו קיבוץ בפ"ת, ואשר גם היא נסעה למועצה. ברכבת הראו בחורים צעירים עלי באצבע ואמרו: זהו אחיו של יהודה שרתוק. גדל הבחור ויף, אין כמוהו בכל העמק, אהוב וחביב על הכל, עורך קונצרטים ונוסע עם הלהקה³ ל"גסטרוול" [מופע חד פעמי] בחיפה, שחור משחור ובעבודה כותו רב לו. ובעין חרוד אסון קרני, רגלי עיפה והתנפחה ומוכרת הייתי לשוב בבושת פנים מבלי לראות מקום אחר, חוץ ממה שראיתי מחלון הרכבת. וגם מראה זה מדהים ומרומם, אין למסור את רושמו ואת הרוח שהוא מהלך עליך.

פלא התחולל בארץ והעמק נהפך לעברי.⁴ צפיפות היישוב והמוני העובדים, והתחנות השוקקות פועלים, והדיבור העברי, וענפות המשקים ושפעת העלומים הבוקעת ונוהרת מכל עבר – את כל אלה צריך לראות! ובמרכז עפולה. חורבת הכפר,⁵ יש בה כדי לזעזע וטומשוב⁶ המושל עומד שם כבר על כנו, בראש חלון בניין העיר. כבישים נבנים ובקרוב מחצבות תפתחנה בסביבה, אפשר שענפי מסילות

1 לפי השיר "לאחד העם" מאת ח"נ ביאליק:

והשעה שעת תוהו ובוהו, שעת ערבוב התחומים / של אחרית וראשית, של סתירה ובניין, של וקנה ועלומים. / ואנחנו ילידי ביניים, ביוצאים ובלא יודעים, / לפני שתי הרשויות גם יחד משתחוים ומודים / ותלויים באמצע בין שני המגניטים הללו.

2 "באייר תרפ"ה, במועצת קיבוץ עין חרוד, מתווה י' טבנקין קווים להתפתחות הקיבוץ, מתוך ראיית צורכי הארץ בימים הבאים, והוא קובע תפקידים קונקרטיים לקומונה המתיישבת ביצירת מרכיבים גדולים: בעין חרוד, כמרכז של חקלאות חרושת ומלאכה בעמק" (ברסלבסקי ב, עמ' 83-85).

3 רביעיית העמק, שאליה חבר יהודה ככנר. על הרביעייה ר' צור, עמ' 36, 37.

4 המפנה בהתפתחות העמק החל ב-1921. בשנה זו הוקמו עין חרוד במזרח, ונהלל במערב, ובעיקבותיהם קמו יישובים נוספים.

5 הכפר הערבי פולזה.

6 אהרון תומשוב (תומר) (1885-1973). עלה ב-1913. היה חבר "גדוד העבודה". מפעילי המשרד לעבו"צ ואח"כ "סולל בונה".

מיוחדים ייבנו, והיהודים אצים רצים וקונים מגרשים ואחד בפני השני יתפאר, כי "מיין הויז שטייט אף דער גרויסער גאס אזוי ווי איר געהט פון דעם צענטראל באנק קין נאראדסקאי טעאטער, אללע גרויסע געשעפטן שטעהען ארום אין ארום" [יידיש: בייתי עומד ברחוב הראשי, כמו שאתה הולך מהבנק המרכזי אל תיאטרון העם, כל בתי העסק הגדולים עומדים סביב סביב]. ובפינת העמק יושב לך האדמו"ר מיבלונה,⁷ מנצח על חסידי המפשילים שולי קפטותיהם ודורכים יחפים בביצות, והם שולחים לאנשי נהלל לבוא ללמדם פרק, וכולם חברים לקופת חולים ואגדות עוטרות אותם ונפוצות עליהם בארץ.

ובעין חרוד מתכנסים לכם לצריף האוכל 260 בחור ונערה, ודומה לך כי נקלעת לוועידת פועלים או לאיזו חניגא ואין מתיישב על לבך הדבר כי יישב קבע הוא זה. והם אוכלים לחם צר, מזון נזירים, נורא ואיום הדבר. אך המשק הולך וגדל, הולך וענף, הנסיעות נפלאות, כרמים שיתנו כבר ענבים השנה, נסיעות מוכנות לפרדס, זיתים ועוד ועוד – חלב המובל כל לילה לחיפה, פרחים למכירה בחיפה, משתלה להספיק שתילים לעמק כולו, נגריה העושה רהיטים, כוורות, כלי עבודה, סנדליה העושה נעליים לכל הקיבוץ ולמכירה מעורות המעובדים במשק עצמו, ועוד מקימים ב"ח לשימורים, וטחנה, ועושים סבון בעצמם. ועל הכל – מים, מים, מים, להשקאה ולהנעה ולרחצה.

שמא די ברוח זו!

כן, ראיתי לכם את דוד [הכהן], והוא רענן וחסון, מלא חדות חיים וכוח עלומים וכשרון מעשה. אך פרא האדם כמנעוריו. ראיתי את אחי צבי שבא מבפוריה לעין חרוד, הבריא ופניו טובים; וגם את מלכה [אחותו] ראיתי, ואין פניה טובים. בחיפה ראיתי את דוד,⁸ והנה הוא שמן וכרסני, כנראה שמח וטוב לב. שמואל סבוראי⁹ כחש שבעתיים וגם נפשו כאילו יבשה קצת. זה כמובן בינינו, כשתבואו תדונו בעצמכם. עכ"פ אין להראות מילים אלו לאיש חוץ מארבעתכם.

ואשר לתל אביב – את כיעורה אין לשער. רעש ובלבול ודוחק, אבק ברחובות ורוח שוק בכל. חולין וכל הטומאה שבחולין. ירק כמעט שאין, ועוד מעט ולא יהיה גם אויר, כי מגיעים בית בבית ונושקים עד לאפס מקום.¹⁰ והבניין כה בהול וחטוף, jerry building [בנייה חפוזה] במלוא מובן המילה. אך בתוך כל אלה – מאות ואלפי

7 רבי יחזקאל טאוב, מן האדמו"רים היחידים בפולין שעודדו את עליית חסידיהם לא"י והליכתם להתיישבות חקלאית. חסידיו עלו ב-1925 והקימו ב-1927 את כפר חסידים; התיישבו גם בכפר גדעון.

8 דוד קלינקר, אחי רחל שורץ.

9 שמואל סבוראי (1896-1971). עלה ב-1912. בוגר מחזור ג' של ג"ה. מראשוני סוללי הכבישים ומאנשי המשרד לעבו"צ. חבר גדוד העבודה ומ-1920 בעין חרוד.

10 לפי "הוי מגיעי בית בבית שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום", ישעיהו 8.

הבחורים שזופי פנים ומיובלי ידיים, חופרים, בונים, טחים, מסיידים, מובילים – מהפכה! אני שקוע כבר ראשי ורובי ב"דבר". עד צאת העיתון לא יעלה כנראה בידי לחמוק מת"א, ומי יודע אם תהיה לי גם שבת פנויה לאחר שיצא. במערכת יעבדו בקביעות: ברל, רובשוב, זכאי, בילינסון,¹¹ אני.

לי מוסרים את אנגליה, ארצות ערב והתלגרמות.¹² די והותר. לע"ע אני יושב וכותב מכתבים לכל מיני אנשים שבעולם. את המאמר ראיתי עוד בטרם יתקבל מכתבך, אולשן. תודה לך. אנו מקבלים כבר את ה"דיילי הרלד". גם את מכתבו של ויליאמס¹³ ראיתי. מיואך¹⁴ קיבלתי שני מכתבים בחביבות רבה. ברכתו לעיתון אינה טובה ביותר, מסיימת באיחול כי נקים בא"י חברה neither Jewish nor Arab but working class.

אולשן, שלחנו היום ללורוס¹⁵ 10 ל"ש. עליך לפקדו ב-31 למאי, זה דווקא יום ראשון, עליו לשלוח את מיכסת היום הראשונה. העיתון יצא בצהריים – זה מחוייב עפ"י הדואר הבא ממצרים בשעה לא מוקדמת בבוקר.

כמו כן, אבקש את מישוה מכס להיכנס לחדר WEA בבית"ס ולראות אם קיבלה Miss Casey תשובות מהעיתונים שכתבתי להם, ואם לא – ההזמנתם עבורנו? שנית – אם שלחה לנו את Witteraker's Almanac ואת Statesman's Year Book. שלישית – אם לא חתמה עוד על ה-New Leader בשביל ה"קונטרס" (ת.ד. 102), כי תחתום מייד, החל מהגיליון שיצא ב-8 למאי. כמו כן, כי תקנה ותשלח את New Statesman החל מהגיליון שיצא ב-9 למאי. בינתיים אבקשך פלר, לשאול

11 משה בילינסון (1890–1936). מחשובי הפובליציסטים בא"י. ממעצבי דרכן הרעיונית והמדינית של מפא"י וההסת" הכללית. נולד ברוסיה, השלים לימודי רפואה בשווייץ, שם נקשר לציונות ולתנועת העבודה הציונית. עלה ב-1924. עם היווסד "דבר" ב-1925 הצטרף למערכת וכותב מאמרי המערכת ("דבר היום"), והיה לאחד ממעצבי דעת הקהל הראשיים של ציבור הפועלים. חבר מרכז מפא"י, אספת הנבחרים והוה"ל.

12 מ"ש "היה אחראי לעמוד הראשון [של העיתון] ולעריכת חומר החדשות מחו"ל" (יומ"א ו', עמ' 1683). בשני ראיונות לעיתונאים סיפר מ"ש:

הוא כותב בבעיות תנועת הפועלים בארץ ובעולם, בשאלות מדיניות, בייחוד בענייני אנגליה וארצות ערב. עורך מחונן, מתרגם, נושא בעול העבודה היומיומית של העיתון, 'עושה' את העמוד הראשון ומעצב דמותו, מחדש חידושים בעימוד, שהפכו בניין-אב לעיתונות היומית כולה" (משה בן-אלול, "דבר השבוע", 17.12.1953).

הוא עבד משעות הבוקר המוקדמות עד לסגירת העיתון – עבד בכל השטחים: בעריכת לילה ובעימוד, בכתיבת המאמר הראשי ובכל שטח אחר. כאשר הקים "דבר" שבועו באנגלית לצורכי תעמולה כלפי חוץ, הוא נתמנה לעורכו. כבר אז היתה האנגלית שלו מלוטשת וצחה עד שאפשר היה למסור לו את העריכה" (דוד לאור, "משה שרת – דרכו", "מעריב" 8.7.1965).

13 כנראה תום ויליאמס חבר פרלמנט מטעם ה"לייבור". מתומכי הציונות.

14 לא זוהה.

15 נ' לורוס, חבר מרכז הפדרציה הציונית באנגליה.

1925

היום הראשון להופעת עיתון "דבר"
עומדים מימין לשמאל: זלמן שזר, ברל כצנלסון, משה שרת
התמונה באדיבות מכון לבון

את לויד,¹⁶ שאליו אני כותב בדואר זה, אם הוסכם שם לשלוח לנו את New Statesmant חניס; אם כן – לומר למיס קִיסי כי תפסיק; אם לא – לומר לה כי תחתום עבור העיתון בקביעות. נוסף על כל אלה עליה לחתום בשביל ה"קונטרס" על Round Table ו-Asiatic Review.

עניין לשכת העיתונות לא יצא כנראה לפועל, ואצטרך לדאוג לארגון הספקת ידיעות מלונדון באופן אחר. שלחתי ליוֹאֵר שני קטעי ידיעות על תוצאות הבחירות לעיריית תל אביב ועל הופעת הגיליון הראשון של עיתון ההסתדרות הערבי (דו-שבועון) "אחדות הפועלים".

צבי, לך "הכינו" משרת מזכיר במועצת פועלי חיפה. בגימנסיה כאן עוד לא הייתי, לא היה פנאי, אבל אהיה ואכתוב לך. אך אם ומתי אהיה בירושלים – אני יודע. עכ"פ בואו.

פלר, הנשלחו ספרי, ובאיזה מצב? מועצת פועלי יפו מתגעגעת על פלר מאוד. ובכלל רבו השואלים. פלר, אמור שלום לשיפמנים, אנו נכתוב להם לחוד. היום דיברתי בטלפון עם בר-כוכבא, קרוב לוודאי כי יקראו בקרוב לשיפמן לבוא.

צפורה יש לה עתה פגישה עם הרצפלד ועפ"ז אולי יוחלט מה תעשה. יוכל היות כי תקבל עבודה בקבוצת הנערות שבשכונת בורוכוב.¹⁷ לע"ע גרים אנו בבית מאירוב, שם בנו חדר עבורנו.¹⁸

סילחו על הכתיבה המקוטעת והיו כולכם שלום,
כיתבו.

משה

16 לא זוהה.

17 בשכונת בורוכוב, בנחלת יהודה, בפתח תקווה וביישובים נוספים הוקמו משקי פועלות להכשרתן בחקלאות לקראת התיישבות בשכונות עירוניות עם משקי עזר. צפורה נקלטה במשק הפועלות שבנחלת יהודה.

18 פרידה ויהודה מאירוב, הורי צפורה, גרו בת"א בבית חד-קומתי ברחוב גרונוברג 12, ולקראת בוא מ"ש וצפורה הצמידו לביתם צריף בן חדר אחד, שבו ישבו עד עקירתם לירושלים ב-1931.

נספחים א'

העיתונות הערבית בארץ-ישראל

מאת משה שרת

"העולם", גליון ב', ינואר 1923

כיום הזה אין בארץ-ישראל עיתון ערבי המונה גם עשר שנות קיום. שני העיתונים שהגיעו כמעט לגיל זה נפסקו בימי המלחמה ורק עם כיבוש הארץ נתחדשו, ועליהם נוספו עיתונים חדשים אשר צצו זה אחר זה לרגלי ההתעוררות שתקפה את הארץ. מאלה יש שנסגרו מטעם הממשלה ויש שחדלו לצאת מחוסר אמצעים.

תשעה עיתונים ערבים קיימים עכשיו בארץ. מהם יוצאים המישה בירושלים, שניים ביפו ושניים בחיפה. בכל אלה רק אחד הוא עיתון יומי – "לסאן אל-ערב" בירושלים. יתרם יוצאים פעם או פעמיים בשבוע, אם כי על-פי גודלם וצורתם – גיליון אחד בן ארבעה עמודים – וגם באופיים, שייכים הם לסוג העיתונות היומית. יש עיתונים אשר שנים מתנוססת תחת שמם הכתובת: "עיתון יומי היוצא לעת-עתה פעמיים בשבוע".

כמות זו של ספרות עיתית מרובה היא, כמובן, מכפי צורכיהם האמיתיים של האוכלוסים הערבים בארץ-ישראל, אשר יודעי-קראו הם מועט שבמועט בתוכם. העיתונות היא בעיקרה עיתונות של המשכילים, ולא עיתונות העם; עיתונות הערים ולא עיתונות הכפרים, המכילים את רוב מנינם של תושבי הארץ הערבים. מצב זה אינו מיוחד לארץ-ישראל, אף לא לארצות המזרח בכלל, ואין להתפלא עליו. עיתים יש שחודר עיתון אל הכפר, והמורה או החטיב [חכם הדת] קורא מתוכו באוזני הפלחים המתכנסים כרגיל במקום מושב הזקנים.

כדי להבין את סיבת השפעה המלאכותי בעיתונות יש לזכור את הבדלי הדת והכנסייה, המרסקים את הקיבוץ הערבי בארץ-ישראל לעדות פורשות לעצמן, ומטפחים את הקנאה הצרה לעיר המגורים, השוררת בקרב תושבי הארץ כמו בכל עם היושב על אדמתו. השפעות חוץ שונות, הפועלות בחיים הפוליטיים שבארץ, גם הן מצטרפות לחשבון. נמצא, שלכל אחת משתי העדות הנוצריות הגדולות – האורתודוקסית והקתולית – יש אורגן מיוחד, המשמש בעיקר את בני העדות הללו בארץ ובארצות הסמוכות. הממשלה הצרפתית אף היא רואה צורך לתמוך בעיתון אחד, למען יעמוד על משמר ענייניה. וכל אחת משלוש הערים, אשר נמצאו בהן אנשים היודעים "למשוך בשבט סופר" והמוכשרים לערוך ולנהל עיתון, הקימו להן במות משלהן.

כנגד זה יש לדעת, כי הוצאת עיתון מן המין הרגיל בעיתונות הערבית בארץ-ישראל אינה כרוכה בהוצאות רבות ובסידורים טכניים מורכבים. עיתון כזה צנום בגודלו. עובדים בו על-הרוב רק שני אנשים, העורך - הוא גם בעל העיתון - ועוזרו; הם הממלאים את כל עמודי העיתון והם העושים את כל יתר העבודות - הנהלת הדפוס, ההגהה, המ"מ עם החותמים, הנהלת חשבונות וכו'. בעל העיתון הוא על הרוב בעל בית-דפוס, העוסק בו-בזמן גם בעבודות דפוס רגילות. מכתבים מערים אחרות אינם עולים בשכר סופרים: כותביהם רגילים למצוא את סיפוקם בראיית דבריהם בדפוס. מכתבים מחוץ-לארץ, אם יש כאלה, לקוחים הם על-רוב מתוך מכתבים פרטיים שנתקבלו בעירו או בחוג ידידיו של העורך. בהספקת החומר לעיתון ממלאים תפקיד חשוב עיתוני מצרים הגדולים ועיתוני בירות אירופה הדנים בשאלות הארץ. מאמרים שלמים נעתקים או מתורגמים כלשונם, בלי השמטות, וביד נדיבה ניתן להם מקום של עמודי העיתונות המקומית. טלגרמות ניתנות רק במידה זעומה וערכן בעיתון טפל, משום שמתפרסמות הן כרגיל באיחור-זמן.

אין בידי הכותב שום מספרים בנוגע למידת הממכר וההפצה של עיתונים אלה. אך למעלה מכל ספק הוא כי כולם מונים את ממכרם במאות ולא באלפים. מדברי עורך עיתון אחד יש לשפוט, כי אילו היה עיתונו נפוץ במספר של ארבע מאות נוסחאות, היה עתידו בטוח. רוב העיתונים, אם לא כולם, אינם נושאים את עצמם, אלא נתמכים בידי איזו כנסייה, איזה מקור חיצוני, איזה פרנס שבעיר המוצא את הכספים בדרכים הידועות רק לו, או על-ידי הוועדים העומדים עתה בראש התנועה הצוררת לנו.

צד אחד, השווה בכל העיתונים הערבים שבארץ, ראוי לתשומת-לב מיוחדת. עורכיהם של העיתונים, בלי יוצא מן הכלל, הם נוצרים. גם אם נביא בחשבון, כי האחוז של יודעי-קראו בקרב הערבים הנוצרים גבוה הוא לאין ערוך מאותו האחוז שבקרב המוסלמים, לא יהיה עודף זה שקול כנגד מיעוט הנוצרים לגבי המוסלמים - מספר הראשונים עולה בערך לשביעית מספרם של האחרונים, בכלל זה בני הדת הנוצרית שאינם ערבים. ואם גם נניח שמספר קוראי העיתונים מבין הנוצרים שווה בערך למספר הקוראים המוסלמים, גם אז ייראה שלטונם הגמור של הנוצרים בעיתונות תמות.

שני טעמים יש למצוא לדבר. ראשית - עולים הנוצרים על המוסלמים בהתפתחותם השכלית, בשקידתם, בכישורונותיהם המסחריים, בידיעת שיעור לזמן ובידיעת השפות הזרות. וסיבה השנייה היא, כי הנוצרים מוצאים להם בנקל דרך לקופות הכנסיות ולכספים הבאים מחו"ל בכלל. דרכים אלה חסומות בפני מוסלמים.

שאלת מצבה של הארץ בהווה וגורלה לעתיד אינה מתייצבת לפני המשכילים הערבים אלא בקשר עם עמדתם של היהודים - כיבושיהם ושאיפותיהם. נמצא, שהציונות וכל ענפי עבודתה - הפוליטיקה הציונית באנגליה ובעולם, העלייה לארץ-ישראל, ההתיישבות, מפעלי היהודים למיניהם - אלה וכל המסתעף מהם הם התובעים בראש ובראשונה את תשומת לב העיתונות. היחס לממשלת הארץ וביקורת מעשיה הם תוצאה ישירה מן ההשקפה הזאת. מעשי הממשלה נבחנים ונבדקים לאור השאיפות הציוניות ועל-פי מסקנות הבדיקה הזאת נחרץ המשפט. יחסו של עיתון לציונות ולעבודת היהודים בארץ, הקשר שהוא קובע בין עניינים אלה ובין הערכת מעשי הממשלה ומידת שימת-הלב שהוא מקדיש לשאלות אלה - הם אפוא הראי הנאמן לפרצופו של העיתון. וכשם שהחסיטוט המופרז בענייני היהודים והחשדנות היתרה ביחס לממשלה הם סימן מובהק לסוג אחר של עיתונים, כן ההתעלמות מ"שאלת הציונות" והעדר ההקפדה בנוגע לפעולות הממשלה הם השרטוט הבולט ביותר באופיים של בני הסוג השני. מזה נובעת החלוקה שיש לקבוע לגבי העיתונות הערבית בארץ.

על הסוג הראשון נמנים כמעט כל העיתונים הנפוצים ביותר ומרובי ההשפעה. אלה הם: "אל-כְּרִמֶּל" (הכרמל) בחיפה, "פֶּלֶסְטִין" (פלשתינה) ביפו, "בית אל-מקדס" (בית המקדש, אחד משמות ירושלים בערבית) בירושלים. לסוג זה היה שייך גם העיתון "אל-צבאח" (הבוקר) שהיה יוצא בירושלים בתור כלי מבטאו הרשמי של הוועד הערבי אשר ל"כנסיה הפלשתינאית" (ועידה של סניפי הברית המוסלמית-הנוצרית) ונסגר לפני חודשים אחדים מחוסר אמצעים. התקפה בלתי פוסקת על מעשי הציונים ותוכניותיהם, ועל הממשלה התומכת בהם, היא התוכן הראשי למאמרים, לרשימות, למכתבים ולידיעות שבעיתונים האלה. יש עיתים שההתקפה נערכת בעיקר נגד הממשלה, ורק דרך אגב נזרקים חיצים גם ביהודים; ויש שהדבר נעשה להפך, הכל לפי הזמן והמאורע המרכזי הנדון בו.

לקורא העברי, הרגיל בביקורת החריפה הנמתחת על הממשלה הארץ-ישראלית בעיתונים העברים בארץ ובגולה, יראה הדבר כמוזר, שהממשלה הנאשמת על ויתורים כה רבים וחשובים לערבים תזכה רק לגנאי ולא לשבח מצדם. ואולם כן הוא הדבר. וכמה שיתאמץ הנציב לתקן תיקונים ולקבוע חוקים לטובת הארץ בתור כלל, או גם לטובת תושביה הערבים בייחוד, לא יכשרו מעשיו בעיני העיתונאים הערבים. אלה ימצאו בהם תמיד פסול ציוני. אם אסר הנציב הוצאת חיטה מן הארץ לזמן ידוע כדי למנוע האמרה פתאומית של המחירים - הרי לדעת העיתונאים נעשה הדבר אך ורק כדי להוזיל את הלחם לעולים היהודים מחוסרי האמצעים. אם התמסרה המחלקה לעבודות ציבוריות של הממשלה במרץ לתיקון הדרכים ולסלילת כבישים חדשים - עבודות שרובן נעשה על ידי קבלנים פרטיים בעבודה ערבית - הרי שוב נעשה הדבר אך ורק כדי להעסיק את

החלוצים ולהכשיר את העלייה, אם הפרידו את עבר-הירדן מעם ארץ-ישראל והשליטו עליו את האמיר עבדאללה¹ - היתה בזה הכוונה לטמון פח לתנועת השחרור הערבית, להוכיח לעולם כולו, מתוך הניסיון שיעשה בעבר-הירדן, שהוא חבל ארץ פרוץ ושמם, כי אין הערבים מוכשרים לשלטון עצמי וכי על כן דרישותיהם בארץ-ישראל מופרזות. באחת - הכלל הוא לגלות את הגורם הציוני בכל מעשה ומעשה של הממשלה, ועל הכלל הזה מודים העיתונים בגלוי: "כל דבר מוקשה בפוליטיקה של הממשלה הבריטית מתיישב לנו על-פי הכרזת בלפור" ("בית אל-מקדס"); "מקור הקושי אשר הממשלה פוגשת על דרכה הוא העדר האמון אליה מצד העם. חוסר אמון זה בא משום שכל החוקים והפקודות, שהממשלה מוציאה, מתכוונת היא אך ורק לטובתם של היהודים, להקל עליהם את הקמת ביתם הלאומי" ("פלסטיין").

על-פי הדוגמות האלה לכוונות ולפירושים, שהעיתונים מסוג זה תולים בכל מעשה של הממשלה, נקל ללמוד קל וחומר על הגזמות והסירוסים הניתנים בהם בנוגע למה שנעשה בעולמנו.

ולא רק בעניינים שבין ערבים ליהודים, או בין ערבים לממשלה, כך, בענייניהם הפנימיים של הערבים "הגורם היהודי" הריהו הציר המרכזי אשר עליו סובב הכל. תוכנם החיוני של החיים הציבוריים והפוליטיים, במידה שישנם בין ערביי ארץ-ישראל, היא המלחמה בציונות. פחד היהודים, מורא המהפכה אשר כניסתם עמדה להביא בסדרה הקופאים של הארץ, הם אשר עוררו את דברי הערבים להתארגן. האחדות בין המוסלמים והנוצרים,² זו אחדות-המעט שקמה בצורת הברית המוסלמית-נוצרית, גם היא לא באה אלא לשם מלחמה באויב המשותף. "אומנם, הציונות היא סכנה לארצנו, ואולם היא לימדתנו דברים אשר לא ידענום. היא לימדתנו קנאת המולדת, היא נפחה בנו את ההכרה הלאומית, היא איחדתנו" - כותב ערבי פלשתינאי אחד ממצרים.

דרישת שלטון בית לתושבי ארץ-ישראל, הדרישות הקיצוניות לבטל את המנדט, הטחת הדברים כלפי אנגליה על שלא שמרה את דברה לערבים - כל אלה, כפי שהם מנוסחים ומנומקים בעיתונות, מקורם ב"סכנה הציונית". וגם רעיון אחדות הארצות הערביות - בין אם מצטמצם הוא בשאיפה לברוא ביניהן קשר רוחני בלבד, ובין אם

1 עבדאללה בן חוסיין (1881-1951). באפר' 1921 קיבל הצעת בריטניה להיות שליט עבה"י. במאי 1923 הכירה בריטניה בעבה"י כאמירות במסגרת המנדט הבריטי על א"י (שמבוא כתב המנדט וסעיפי "הבית הלאומי היהודי" אינם חלים עליה, כנאמר בסה"ל של 1922). מ-1946 מלך עבה"י.

2 בתגובה לתהלוכה שערך ועד הציירים בירושלים ב-2.11.1918, לציון יום השנה להצהרת בלפור, הקימו, מספר ימים אחר-כך, ראשי הציבור המוסלמי והנוצרי את "האגודה המוסלמית הנוצרית" ככל הנראה בעידוד הממשלה או גורמים בתוכה. בראשה עמד ראש עיריית י-ם מוסא כאום פשה אל-חוסייני. עיקר פעילות האגודה היה הגשת מחאות ועצומות נגד המפעל הציוני (פורת, עמ' 23-25).

מתרחב הוא עד כדי חלום שגיא על אגודת מדינות ערב החופשיות – גם הוא נקלט בעיתונות הערבית בארץ-ישראל ביתר הצלחה מבסוריה, למשל, מפני שנראה הוא כמבטיח ישועה מצרת הכיבוש הציוני. וכדי לעורר את ארצות ערב לייסד את הברית הזאת, כדי להניע אותן לתמוך בתנועת הערבים בארץ-ישראל, עומד "הכרמל" ומכריז על הסכנה הנשקפת למזרח כולו אם לא יתעורר לבער את הרע בעודו בראשיתו. לפי תפיסתו של בעל העיתון הנ"ל, אין כדאי לעם אדיר כוח והון כעם העברי לטפל בריצינות בארץ פעוטה ודלה בארץ-ישראל; אם נלחם הוא בתוקף על התאחוזתו בארץ זו – משמע כי אחרית שאיפתו היא לפרוש את רשת שלטונו הכלכלי על סוריה, הלבנון וארם-נהריים עד כדי היותן כולן הפקר להתיישבות.

"הכרמל" רואה את שליחתו המיוחדת בתוך עיתוני הארץ בחוג העניינים הכלכליים. ערכו, נג'יב נצאר, קובל על אשר ראשי העם שוקעים יותר מדי בפוליטיקה ועל אשר מרצו וכספיו של הציבור מוצאים רק להתקהלות ולהפגנות ולפעולות פוליטיות, בעוד על ענייני הכלכלה ולא על שדה הפוליטיקה תהיה המערכה המכרעת בין יהודים ובין ערבים במלחמתם על שלטון הארץ. אם ידעו הערבים לשמור על אדמתם לבל תיפול בידי יהודים, אם יתפסו בידם את המסחר עם חוץ-לארץ עד שלא יהיו זקוקים לאימפורט שבידי היהודים, אם יקדמו את החקלאות במשקיהם ויפתחו תעשייה משלהם – שווא יהיה כל עמלם של הציונים גם אם תאיר להם הפוליטיקה פנים. לכן עומד העיתון ומטיף ל"ארגון כלכלי", לייסוד אגודות לאומיות לפיתוח התעשייה והחקלאות, להספקת קרדיט לפלחים, לבל יאלצו למכור את אדמתם וכו'. חוש בריא ומעשי עם בורות גמורה ביסודות הכלכלה משמשים בערוביה בתוכניות אלה, כשהעורך מנסה לפתח בפרטות. עינו של העורך פקוחה על כל קניות הקרקעות הנעשות על-ידי היהודים בארץ ועל הקונצסיות שהם מקבלים, או עומדים לקבל, לעיבוד אדמות הממשלה או לניצול שטחים שוממים. הוא מוקיע לפני משפט הציבור את שמות "הבוגדים" – הערבים שמכרו מנכסיהם ליהודים. הוא תובע את דינם של האריסים ובעלי החזקה הערבים כשנשקפת להם סכנת הפקעה. יותר נכון – הוא משתמש בהם ודוגל בשמם כדי לחבל את מעשי היהודים.

תשומת-לב מיוחדת מקדיש עיתון זה לענייני האיסלאם. העורך, בכל היותו נוצרי, יודע ומכיר את חשיבותו העצומה של האיסלאם בתור גורם מדיני במזרח. לדעתו – הדבק המלכד את עמי ערב לחטיבה אחת הוא קודם כל הדת. אחדות הדת היא המסד אשר עליו תיבנה האחדות הפוליטית. המיעוט הנוצרי בין הערבים, אם רוצה הוא להתחשב על העם הערבי מבחינה גזעית ולאומית, עליו לקבל את דינה של המציאות ולעבוד שכם אחד עם אחיו המוסלמים להאדרת הכנסת המוסלמית. "בעצם צריכים היינו להתאסלם כולנו" – נפלט פעם מעטו של נג'יב נצאר.

"פלסטין" ו"בית אל-מקדס" – ציביון שניהם הוא אנטישמי בהחלט. בענייני הערבים עומדים הם על בסיס הברית עם המוסלמים לשם מלחמה פוליטית, אך רחוקים הם מרעיונות "התבוללות" אשר "הכרמל" מטיף להם. גם אין הם נוהים אחרי חלומות ההתאחדות עם ארצות ערב השכנות, מפחד הטמיעה בים האיסלאם. הם רוצים להיות ערבים-לאומיים נאמנים ונוצרים כשרים כאחד.

"בית אל-מקדס" ממלא תפקיד נוסף. הוא כלי מבטאה בלתי-הרשמי של הקונסוליה הצרפתית בירושלים. כגון זה מצווה הוא להיות מליצה של צרפת ולהגן עליה בפני התנפלות עיתונים אחרים, המבקרים תכופות ונמרצות את מעשי השלטון הצרפתי בסוריה. יש מסכת שאלות, אשר בכולן חורץ העיתון את משפטו לפי עמדתה של צרפת. כך, למשל, משנכרתה הברית בין צרפת וממשלת מוצטפא כמאל³, נעשה עיתון זה מבשר נצחונותיו של המצביא התורכי [על צבא יוון] ופה ל"געגועים אל תורכיה" במידה שישנם בקרב ערביי ארץ-ישראל. הוא הדין ביחסו של העיתון לבני בית השריף ממכה – מלכי חג'אז וארם-נהריים והשליט של עבר הירדן – לכולם נוטר הוא את שנאת צרפת. אם החל עיתון זה בזמן האחרון לנהוג יותר כבוד באחרון – באמיר עבדאללה – אין זה בא אלא לאמת את השמועות, כי היחסים בין ממשלת סוריה הצרפתית ובין האמיר הוטבו.

לסוג העיתונים שאנו עומדים בו יש ליחס גם את שני עיתוני הכנסיות: "רקִיב צֶהִיוֹן" (שומר ציון), שהוא עיתונה של הפטריקיה [פטריארכיה] הלטינית, ו"מֶרְאָת אֶל-שֶׁרֶק" (ראי המזרח), עיתונה של הפטריקיה האורתודוקסית. שניהם עוסקים הרבה בעניינים הפנימיים של כנסיותיהם, אך מפנים הם גם די מקום לשאלות הארץ הכלליות. הציביון הדתי בולט יותר בראשון ופחות בשני. "רקִיב צֶהִיוֹן", ביחסו ליהודים, מבטא באופן רציני וחרף ביותר את השנאה לישראל שהיתה מאז ומעולם נחלתם של רבים מראשי הכנסייה הקתולית. עיתון זה עומד בקשרי אינפורמציה עם הוויטיקן ועם הקתולים בני ארץ-ישראל המסתופפים בו.

"מראת אל-שרק" אינו מושבע לשנאת ישראל ולאִיבת הציונות. הפטריקיה האורתודוקסית (היוונית) לא יצאה במלחמת תנופה על היהודים. סיבות חומריות, שלא כאן המקום לעמוד עליהן, גרמו במקצת לדבר. גם לעיתון עצמו היו אולי אלה קשרים עם יהודים, ואם כי ה"פוליטיקה הציונית" של בריטניה נחשבת כעיוות-דין גם בעיניו, מסתפק הוא רק בהבעת יחסו זה בדברים כלליים, מבלי לעשות את ההתנפלות על היהודים לגירסת יום יום. כנגד זה נראית בו הכוונה להסיח את דעת קוראיו מענייני פוליטיקה ולהפנותה לשאלות פחות חריפות כשאלת מצב בתי הספר, ענייני הצדקה וכדומה. בזה עומד "מראת אל-שרק" על הגבול אשר בין שני הסוגים שהבדלנו.

3 חוזה שלום בין צרפת ותורכיה הכמאלית נחתם ב-9.3.1922.

לסוג השני שייכים אותם העיתונים, אשר יחסם אל היהודים ולציונות הוא מתון או ניטרלי, ולממשלה – יחס של תמיכה או גם הערצה. אלה הם "לסאן אל-ערב" (לשון ערב) בירושלים, "אל-נפיר" (השופר) בחיפה ו"אל-אח'באר" (הידיעות) ביפו. מבחינת המדרגה התרבותית והאיכות העיתונאית עולה הראשון על שני האחרונים לאין שיעור. אך על-פי קנה המידה שבחרנו עומדים הם במחיצה אחת.

אין עיתונים התומכים ביהודים. יש רק כאלה שאינם מתנפלים עליהם. נמצא שהם מתעלמים כאילו מגוף השאלה, אינם מכירים במציאותה ומשתדלים לעניין את קוראיהם בדברים אחרים – על-פי רוב בדברים של מה-בכך. עיתון כ"אל-אח'באר" יכול, למשל, לפרסם מאמר ראשי אשר שמו "המקדים לישון יאריך ימים", או "השקידה – מקור הרוח", או לתת במקום מאמר ראשי תרגום סיפור קטן מן העיתונות הצרפתית הזולה, כגון "נישואים בשל נעל". בעיתון כ"אל-נפיר" משמשים עניינים כשאלת השאת בת באונס, או בחשיבותו של המדע (בכלל!), חומר למאמרים ראשיים. בו-בזמן ובאותן הערים יוצאים עיתונים מלאי תגליות מרעישות על מזימות היהודים או קיטרוג חריף על הממשלה. היש להתפלא על בחירת הקורא?

אך לא תמיד עולה בידי עיתונים אלה להתחמק. הפרעות של אביב תרפ"א הכריחו את "אל-נפיר" לשנות את טעמו ולהיכנס אל מקהלת הצוררים. מאז הספיק העיתון להתראות שוב כידידים של היהודים, כי החליש את התנפלויותיו. שניוים אלה אופייניים הם לעיתונים בני הסוג השני ואת סיבתם לא יקשה להבין.

כאמור, עומד "לסאן אל-ערב" במדרגה יותר גבוהה משני העיתונים האחרים שהזכרנו. בעצם עולה הוא על כל יתר העיתונים הערבים שבארץ, כי יותר מכולם יש בו שמץ מן העיתון האירופי. דבר היות העיתון יומי וכישרונו של העורך אברהם נג'אר, גורמים לכך. בעבי הקורה של שאלת היהודים משתדל העיתון שלא להיכנס. אך אין הוא רואה את האפשרות להשתמש מהבעת דעה בעניין עיקרי כשאלת הבית הלאומי והכרות בלפור, והוא מביע את דעתו בשלילה. כמו כן, השתדל העיתון במשך זמן רב שלא להכיר בזכותם של מנהיגי התנועה הצוררת לדבר בשם העם. ואולם לחץ דעת הקהל הכריח גם אותו להודות, כי "הכנסיה הפלשתינאית היא כיום הקיבוץ היחיד שיש לנו בארץ לשם פעולה פוליטית לאומית". הוא מותח ביקורת על מעשי הוועד הפועל והמשלחות למיניהן – אך מחשיבותם אין הוא גורע. כנגד זה אין הוא פוגע גם ביהודים, ועיתים מפרסם הוא ידיעות קצרות ומקוטעות, בצורת עובדות ומספרים בלבד, על העלייה והעבודה היישובית.

מחוץ לשאלת היהודים מרבה העיתון לעסוק בפוליטיקה, ואת עיקריו אפשר להעמיד על שניים: ראשית – נאמן הוא לממשלה הבריטית, תומך בתוקף במנדט ומגן על אישיותם של הנציב ושל פקיד הממשלה הגבוהים. שנית – נאמן הוא למשפחת השריף ממכה [המשפחה ההאשמית] ומטיף לסולידריות של ארצות ערב תחת דגל

מלך חיג'אז. אך אין הוא שוגה בחלומות ובהערכת יכולתם הממשית של הערבים אינו מפריז. החיג'אז, ארם-נהריים ועבר הירדן הן שלוש עמדות שהערבים - בעזרת אנגליה - כבשו להם, אומר נג'אר. עליהם לכוון את מרצם לביצור העמדות הללו, לעשותן למדינות ערביות מתוקנות. אל להם לדחוק את הקץ בדרישות קיצוניות בארץ-ישראל בטרם הוכשרה להם השעה. הדבר רק ימיט שואה על האומה הערבית בכללה ויחתור תחת מעמדם של השליטים הערבים בארצות שהמלוכה כבר נכונה בידם. סופה של אחדות ערב לבוא, אך היא תבוא לאט ובהדרגה.

לעת עתה על הערבים ללמוד הרבה מן המערב, והמנדט הוא האמצעי הטוב לכך ביותר. לכן מוטעה היא בעיניו של נג'אר הפוליטיקה של חרם הבחירות וחוסר ההשתתפות במועצה המחוקקת העתידה - הפוליטיקה אשר הוועד הפועל של הברית המושלמית-הנוצרית אוחוזה בה. לדעתו - על הערבים להסתפק בקונסטיטוציה הקיימת ומתוך ניצול מלא של האפשרויות הניתנות על ידיה ישיגו את הרחבת זכויותיהם.

מ.ש.

מתוך מכתב דב הוז אל משה וצפורה שרת

יקירי,

וינה, 20.2.1923

נסיעתי הפעם מהארץ היתה לא בהרבה יותר קלה מנסיעותי הקודמות. ועוד יותר: הפעם ניסו להעמיד את הדבר בצורה קרדינלית: "חכה עד הוועידה [ה-2 של ההסתדרות]. יכול להיות שנחליט בפירוש, כי אינך חוזר יותר לחו"ל. עייפנו כולנו ולא נוכל לוותר עליך ועל עבודתך" – ולמעשה העניין שלשמו קראוני לא היה תכופ לגמרי. משבעה שבועות של שהותי בארץ, חיכיתי להתחלת איזה צעד מעשי בקשר עם המשפט¹ – קרוב לשישה שבועות. ובשבוע האחרון העידותי את עדותי בפני המשפט ונסעתי, והמשפט עוד יימשך ויימשך. ברור, כי את העדות יכול הייתי לתת באופן לא פחות מושלם גם כאן, בפני הקונסול, או בפני איזה מוסד אחר שרשאי לגבות עדות, שכוחה יישאר יפה גם בא".

במשך השבועות האלה טיפלתי, כמובן, בהמון עניינים אחרים. בייחוד ביחסים עם הממשלה. וכאן עלי לומר, כי למרות אשר בלב רבים מהחברים נתקבע הרושם כי פעלתי גדולות, וכי שיניתי את המצב הקודם ביחסינו על הממשלה – למרות כל זאת יודע אני היטב כי לדברים האלה אין שחר. ולא הצלחתי ביחסי עם הממשלה לא מפני שאני "לא-יצלח", כי אם מפני שאי-אפשר להצליח במשא ומתן עם הממשלה שאין לה כסף (ולנו הן נחוצה רק עבודה, דהיינו כסף), ומפני שאין מענייננו להיכנס איתה בוויכוחים מופשטים – מדיניים וחברתיים – אם אין בצידם מעשים תכופים רצויים. בכל זאת, דבר-מה עשיתי. ראשית כל, קשרתי קשרים אמיצים עם דידס, קשרי כבוד וקשרי ידידות. פרטים – לכשנראה. יחסו הנפלא אלי נשב מכל פגישה, וגם בפגישותיו עם אחרים לא נמנע מדבר עלי גדולות ונצורות. מתוך זה היתה גם למשרד דרך פתוחה אליו. ולא מעט ניצלנו את זה.

אבל מהי ה"אונטערשטר שורה" [יידיש: השורה האחרונה] – תשאלו? לדעתי – לא כלום. כתבנו ממורגדום לדידס, שכולם (גם חברינו, גם קיש וההנה"צ, גם חוגי הממשלה) ליקקו את אצבעותיהם ממנו. דידס קיבלו ברצינות ובעניין רב. מסרו לוועדות ממשלתיות מב"כ המחלקות. השונות, שבהן השתתפנו גם אנו. דנו

1 משפט בוררות בין המשרד לעבודות ציבוריות של ההסתדרות ובין ממשלת המנדט. הממשלה טענה, שהמשרד לא עמד בתנאי אחד החוזים שנחתמו בין שני הצדדים.

ודיברו – ולבסוף נתקבלה תשובה בשם הנציב, כי הוא מצטער וכו'...
אנוכי אשלח לך את הקורספודנציה בקשר עם זה, על מנת שזה יחזור אלי
(בהקדם) לאחר שיעבור דרך בר-כוכבא.

דידס, עכ"פ, עוזב את הארץ בסוף שנת העבודה הזו. אומנם ברור לי, כי את
ידידותו ישמור לנו גם באנגליה. שם יעבוד כנראה עם או על-יד או תחת פקודתו
של מקדונלד. צריך יהיה להיאחו בו הוא בחור נפלא עד למאוד. שוחחנו על נושאים
שונים מופשטים בהודמנויות אחדות, שבהן – ובייחוד באחת מהן – הוא עלה לגובה
רב ומני אז זכור הוא לי באופן מיוחד וקרוב, אבל על זה אין להאריך בכתיבה.
מדידס אני רוצה לעבור אל קיש. ובו קשור גם דבר מעשי אחד, שהנני מפקיד
בידיך, משה.

בפני קיש הציגני חיים. עשה עלי רושם נעים, אבל מוזר ברחקותו. הוא אמר
למשל בראשית שיחתו: You know we are out here to help וכו'. כנראה ששכח
לרגע שהוא לא פקיד ב"ג'וינט" כ"א ב"כ המדיני של עם ישראל בארץ. אבל
הרגשתי, כי זהו רק סגנון ישן נושן, וכי בעיקר הוא גוֹדֵן [רוסית: כשר, ראוי]. כל
הידיעות שהגיעו אלי אודותיו היו טובות מאוד. ולבסוף, כשנפגשתי איתו בעבודה,
ראיתי כי מסור הוא מאוד ומבין ומתאים לתפקיד שקיבל עליו. אין ערוך לו ביחס
לאידר וחבריו. הוא גם רענן יותר. הוא אינו מתבייש עדיין לדבר על דבר
ה-Jewish National Home כאילו שכזה ישנו באמת. הוא גם אינו נרתע אחורה
מהביע דרישה או מתאה לפי הצורך. וחזן מזה סגנונו והמְנִירָה שלו (איני יודע איך לומר
זאת עברית) משפיעים עד למאוד. עד כמה שראיתי בחברת גויים, היה הוא מצליח
להעמיד את עצמו במרכז החברה ולהיעשות לתל שהכל פונים אליו. גם בעיניי העולם
הזה – אינו מהנסוגים אחור. אומרים עליו, שהוא הטוב ברקדני א"י וגם בנגינה כוחו
רב לו. ואשר לשפות – אנגלית וצרפתית כשפות אֵם לו, גרמנית יבין ואף ידבר,
הודית – שפת ילדות, גם הכתב והקריאה הערבים נהירין לו.

בקיצור, עם זה אעבור לדבר המעשי. חיים, בישיבה האכזרטיבה בא"י, אמר
לערך כדברים האלה: "איך אפשר לנהל פוליטיקה בארץ, שבה כל אחד הולך אל
הממשלה ומנהל איתה משא ומתן פוליטי? הנה, משל, מכירים אתם כולכם את דב
הזו. בחור נפלא. אבל אם הוא הולך אל דיידס ומדבר איתו ע"ד חוסר עבודה בשעה
שאנו משתדלים להבליע דבר זה בנעימה, ובשעה שאנו מדברים רק ע"ד עלייה –
הייתכן לנו להיות אחראים בעד הפוליטיקה?" – וכו' וכו'.

ועוד: בישיבת הוה"פ בברלין שמעתי, כי חזר על דבריו אלה בהוספות אחדות:
א. הוסיף שבחים על חשבוני, וגילה את אהבתו הבוררת אלי; ב. שאנוכי דרשתי לא
מדידס ולא מממשלת א"י דרישות בקשר עם חוסר העבודה, כי אם מהממשלה המנדטורית
[בלונדון]; ג. שדידס כתב תזכיר ללונדון על יסוד דברי ורק בעמלו הרב של וייצמן

עלה לבטלו ולמעוך את כל העניין, ובכן, הייתכן --- וכו'?

עוד כותב לי אליהו, כי לזלמן ולקפלנסקי אמר וייצמן (ואולי בפני הישיבה המלאה): "אל נא תתרגשו ואל תנסו להגן על דבר שבגללו קיבל דב הוז נזיפה גם מצד חבריכם בארץ".

על זה רצוני לענות לך על מנת שתדבר עם קפלנסקי, ותבררו ביניכם אם עלי לאחוז באיזה צעדים נגד חיים על מעשהו המצער והחצוף הזה או לא - ואם כן באיזה צעדים. את הצעותי עוד אכתוב (מצער וחצוף אני קורא לצעד זה, מפני שחיים ראני בארץ פעמים רבות ולא אמר לי מילה על כל זה; מפני שברור לי כשמש בצהריים, כי מחוץ לדברים שהינם בדויים מן הלב - כאשר אפרט מייד - גם שאר הדברים שאיני יכול עדיין להוכיחם הנם מוגזמים ותפוחים. לשם מה ההתקפה הזאת נגדי איני יודע. אולי מען זאגט דער שנור און מיינט די שוויגער [ידיש: אומרים לכולה ומתכוונים לחמות]. אפשר שזהו גמול נגד התקפותינו על בן-אב"י² אתם אומרים בן-אב"י רע - הנה, הוז שלכם כמעט שהמיט אסון וכו').

תשובתי היא:

א. מחברי בארץ קיבלתי רק תהילות ותשבחות על דברי ומעשי, שעליהם מסרתי פעם דו"ח מפורט - ושום זכר לנזיפה או לאי-שביעות רצון הכי קלה.

ב. לא פניתי בשום דרישות לממשלה המנדטורית [בלונדון], כי אם לממשלת א"י. דרשתי בשם הסת' העובדים את הזכויות המינימליות שכל הסת' פועלים קיבלה בכל ממשלה. הבאנו להם גם ספירות המוכיחות באיזו מידה ממשלות אחרות עוזרות לחוסר עבודה, בדרך הוצאת חוקים השומרים על הפועלים, ובהכנסת סכומי כסף בדרך ישרה לתמיכת מחוסרי עבודה. אגב, אני לא דרשתי כסף כ"א עבודה רורבית, ואגב עבודה שתוכל להשתלם גם לא מייד.

מתוך שיחתי עם גנרל גרנט נתברר לי, כי הממשלה חושבת את חודשי החורף לחודשים שבהם אין להרבות בעבודה, כאשר בחודשים אלה אין דיים עבודות פנויות במידה מספיקה. התיאוריה הזו בנויה על יסוד זה, שבחודשי החורף הולכים הערבים לעבודה בכפרים, ובכלל שונא הערבי לעבוד בחורף, בגשם, רחוק מכפרו - ומתוך כך קשה להשיג פועלים ערבים זולים.

היות והתיאוריה הזו עומדת בניגוד גמור לצורכינו, דרשתי אני מהממשלה שתתחשב עם מצב הדברים אצלנו ותדאג להמציא לנו עבודה דווקא לימי החורף. כשהממשלה שאלוני איך אני מצרף "חוסר עבודה - ועלייה", עניתי כי טבע א"י הוא שמחייב שעוד שנים רבות יהיה חוסר עבודה שולט בחודשי החורף בארץ. ובשיחתי עם הנציב בביקורו בנוזריס, אמרתי לו כי אילו החלטנו לאחוז באמצעים הכי קיצוניים והיינו אומרים: מ-20 אלף הפועלים ישנם 5,000 מחוסרי עבודה, הבה נשלחם מהארץ,

2 על יחסי חיים וייצמן עם איתמר בן-אב"י ר' יל"ב, עמ' 236, 237.

היו אומנם יתר ה-15 אלף עובדים כל החורף וכל הקיץ הבא, אבל לחורף השני היו עסוקים מ-15 אלף הפועלים שעבדו בקיץ רק 13 אלף, וכן הלאה הלך ופחת. לא ארחיב בבירור העניין. הנציב הסכים אז לדברי, וכן הסכים גרנט וגם דידס.

ג. קיש, שקרא את הממורנדום שלי ושמע את פרטי המשא מתן בשאלה זו, הסכים איתי בהחלט ויחד המשכנו את כל המשא מתן על כל השאלות עם ממשלת א"י.

אין לי רצון לוותר לחיים על העניין הזה. הייתי כותב לו, אבל הוא לא יזכה בתשובה. אולי כדאי שקפלנסקי ידבר איתו וימסור לו את הכחשתי המוחלטת על נזיפות שקיבלתי, את דעתי (וגם את דעתו אם הוא יסכים לכך), ששטות עצומה היא להסתיר מפני הממשלה את עניין חוסר העבודה שאנו מתריעים עליו בעיתונותנו, שקיש בכ"ז ממשיך בארץ את הפוליטיקה שאנו התחלנו בה. ברגעי הכעס הראשונים הייתי מוכן גם לכתוב לדידס ולברר איתו את עניין הממורנדום שהוא התכוון לכתוב ל"ממשלה המנדטורית". לי ברור, כי כל העניין הזה בדוי מן הלב לשם "שלמות הצורה". על כל פנים, הודיעני דעתכם בעניין זה.

איני יודע אם וכמה ידוע לכם ע"ד הוועידה וההכנות אליה. ברל עבד עבודה רבה וחשובה בהכנות אליה. את תוצאות הבחירות הנכם יודעים כבר בטח.³ אם המפלגות והזרמים החדשים אינם ברורים לכם כל צרכם – כיתבו לי ואשלח לכם סקירות מפורטות על התפלגות השמאל בא"י בזמן האחרון. עם השמאל היה "שמח" מאוד בארץ. היו סקנדלים עצומים, שהגיעו לפילול למכות ואפילו למכות אכזריות, ואפילו לדקירות סכין. בעניין של וולפי אני מבולבל לגמרי. לי אין חשק angreifen [גרמנית: לתקוף]. לי לא היתה פגישה איתו ואין לי אותו הגורם התוסס להתקפה רצינית. אבל הן יכול אתה להתחיל בה גם בלי כל פורמליות מצדי – כך נדמה לי. והן חושב אתה בעצמך, כי לידי משפט זה לא יבוא בכ"ז, יכול היות, כי במשך החודשים שהייתי בארץ שכחתי קצת את העניין ו"נתבלבלתי". לפיכך אנוכי מציע למנות אותך למפקד ראשי. ואם תחפוץ כי אעשה איזה דבר, כתוב מה, שלח נוסח מפורט. ואז אמלא פקודתך בלי כל דחיות.

שלום לכם, "ילדים".

שלכם,

דב

3 מדובר בוועידת ההסתדרות השנייה, שהתקיימה בתל אביב בפברואר 1923. מבין 130 צירי הוועידה נמנו 69 עם מפלגת "אחדות העבודה" ו-36 עם מפלגת "הפועל הצעיר". מספר צירי כל אחת מ-7 הרשימות האחרות היה קטן מ-10 (ברטלבסקי א, עמ' 267). ר' בספח 7.

מתוך מכתב צפורה שרת אל רבקה ודב הוז, וינה

יקירי,

לונדון, 26.3.23

ביקורי ברדינג עורר בי רצון לבוא לשם לשנה הבאה ולשהות שם שנה שלמה. אני רוצה לבקר במשך החצי הראשון של השנה קורס של חקלאות כללית (ישנם פה קורסים מקוצרים כאלה) ובמשך החצי השני ללמוד את חוכמת המחלבה. ואם יעזור השם, רוצה אני בכלות השנה הזאת לבקר קורס בגידול עופות הנמשך 10 שבועות. בקולג' הרדינגי הזה ישנם קורסים שונים בחקלאות הכללית. אם למשל, רוצה אני ללמוד את החוכמה הזאת במשך 5 שנים – אוכל לקבל דגרי של אוניברסיטה. אך איני רוצה לא בדיפלום ולא בדגרי, אני רוצה לרכוש את הידיעות היותר נחוצות לי שתפקחנה את עיני ושתחנכנה אותי בקריאת הספרות החקלאית. מכל הקורסים הארוכים והמקוצרים אני מצאתי שאלה, אשר כתבתי עליהם בשורות הראשונות בעמוד הזה, מתאימים לי ביותר. אני מקווה שאם נשלם השנה את החובות ואם לא ישתנה שום דבר בעבודת משה, אני אוכל ללכת לרדינג.

השפה אנגלית עוד אינה שגורה בפי ועוד זמן רב יעבור עד אשר אוכל להשתמש בה בדיבור ובכתיבה. לפי כמות הזמן הפנוי של משה, הוא מקדיש לי חלק גדול ממנו עד כי לפעמים מרגישה אני מוסר כליות. משה מורה מצוין ומפנק אותי בהוראה טובה עד כי קשה לי עכשיו למצוא מורה פרטי שימצא חן בעיני. ניסיתי ללמוד עם מורה אחד ואחר 5 שיעורים אמרתי לו "שלום". אני מבינה כבר הרבה מאוד, רק הפה, הפה הארוך, עוד אינו מוציא את המילים בסדר הדרוש. לפעמים כאשר אני מדברת עם בעלת הבית אנגלית באיזו פינה בבית, משה מתגנב על המדרגות, מקשיב לשיחתנו ואח"כ מגלה לפני עמוד שלם עם שגיאות. וכאשר אני שבה מן הרחוב, משה מענה אותי בשאלות – איך פנית, איך שאלתי, מה אמרתי – ואוי ואבוי לי אם איני מוסרת לו את הכל בדיוק.

רבצ'קה, מחרתיים, ביום החמישי, נגמור עם כל ענייני "ההתחתנות". נעשו כבר כל הצעדים הדרושים.¹
צפורה

1 במכתב לרבקה בברלין מ-11.4.1923, כתבה עדה, בין השאר, על מכתב שקיבלה מאחיהן: "בסוף מכתבו זה מוסיף משה פתאום שורה שכוז: 'אתמול נישאנו כדת. טלגרפנו וכתבנו הביתה'. מה תגידו לזאת?" (מכתב מ"ש לא אותר).

מתוך מכתב דב הוז אל משה שרת

יקירי,

י"נה, 10.4.1923

אחרי הפסקה ארוכה הנני חוזר לכתובה וכל כך הרבה יש לדבר, לברר ולהחליט כעת, שאיני יודע כמה מכל החומר שנצבר יעלה בידי להקיף הפעם. אנסה ללכת בעקבות מכתבך, משה. בראשית, מיום 5.3, הנך "מרבין בי", כדרכך, ושלא בצדק, גם זה לפעמים כדרכך. אך אענה על העניינים על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון. וולפי. "את עיקר העניין, שהוא כל העניין" לא שכחתי. גם את אחריותי המיוחדת בעניין זה הנני זוכר. לא את זה "שכחתי" במשך החודשים שהייתי בארץ. שכחתי רק אם מוצא אתה עדיין צורך כל כך בייפוי-כוח, שהנך מסכים שייכתב אפילו עברית, או שהסתפקת בזה שהמצאתי לך את הקבלה שלו, המפרשת את דבר ההלוואה ואת ההתחייבות להעביר את הכסף לאלוהיו.

האמן לי, כי גם עתה לא לגמרי ברור לי מה אפשר לעשות בייפוי-כוח עברי בבירת לונדון. ואולם במכתבי האחרון כתבתי לך: פֶּקֶד ואמלא. הרי אפוא "ייפוי הכוח מצורף למכתב. עשה בו כאשר תמצא לטוב.

ואשר לחוסר "החשק לתקוף" – מה אעשה ויחסי לכל העניין הנהו בהכרח יותר רך משלך. יחסי לוולפי היו הרבה יותר קרובים. וולפי עשה לי ולציבור מעשים רבים וחשובים – ורובם של הדברים האלה עברו תחת ידי ולמרות כל רגש הביקורת שהיה בלבי אל וולפי מימים ימימה, נהיו קשרינו יותר אמיצים מאשר קשריך איתו, וניתוק קשרים אינו דבר קל. אני מעריך את מצבו של וולפי, ראשית כל, כאסון שבא על ראש אדם שבמחיצתו חייתי כמה זמן,¹ והרגש הראשון החודר אל הלב ברגע כזה הוא איך להציל את המסכן, איך לעזור לו בשעה הקשה. התקפה במצב כזה קשה לי עד מאוד. אבל כעת אין הדברים משנים למעשה כלום. רק אל נא תהיה נוח לכעוס וקשה לרצות.

ועתה לתוכניות השנה. בדבר אחד מאוחדות כל הדעות: אין לבלות את השנה הבאה בוינה. כמעט פתורה גם עוד שאלה אחת – שאלת א"י. אם חצי שנה זו הנני שוהה בכל אופן באירופה, אם הנני מתחיל לעסוק בלימוד – אסור להפסיק כעבור כמה חודשים ולשוב לארץ, ובייחוד שרביקה תהיה עסוקה עד נובמבר בהכנותיה

1 בימי הגדודים העבריים, כשהיה דב סרג'נט-מייג'ור וחיים וולפנון לייטננט. ר' מכתב 205 הע' 4.

לכחינה, וגם אחר-כך עוד יש שורה שלמה של עניינים העומדים לפנינו על הפרק וטוב שתשהה עוד באירופה בשביל למלא אותם.

נשארות רק שתי אפשרויות. לונדון או ברלין. על יתרונות לונדון לא אדבר. מי כמוך בקי בה וביתרונותיה. רוצה אני להתעכב על היתרונות שבברלין. בראש ובראשונה היתרון בשביל רבקה. כמו שכתבת לי בשנה שעברה, כי לי אין מה לעשות בוינה, כך רבקה אין מה לעשות בלונדון. לא ללמוד ולא לשמוע. סתם ללמוד אנגלית ו"להיות" בלונדון אין זה עניין שיכול וצריך לספק את רבקה. אלא מאי? תאמר – וכן אומרת גם רבקה – כי בשנה שעברה הייתי בוינה בשביל רבקה, תהיה השנה רבקה בלונדון בשבילי? אנוכי איני יכול להסכים להלך מחשבה כזה. מוטב למצוא מקום שיספק את שנינו, ואם גם לא סיפוק מוחלט.

הנוסחה שלי היא זאת: הקורבן שאני מקריב בעוברי בברלין הוא לאין שיעור יותר קטן מזה שרבקה תקריב בעוברה ללונדון. מוטב אפוא לבחור בדרך כזאת הכרוכה – בחשבון הסופי – בקורבנות יותר קטנים. הערכתי את הלימוד כאן בארצות הגרמניות – לאחר שטעמתי – איננה פסימית כשלך. צריך רק להכשיר את התנאים לכך, שאפשר יהיה ללמוד באין מפריע, או בהפרעות קטנות עד כמה שאפשר. אבל עצם הלימוד – מבלי שאדע את מצב הלימוד בלונדון – אינו מחייב העברה ללונדון על אפם של כל הקורבנות שבעולם.

ואשר להכשרת התנאים, נדמה לי גם כן כי ברלין נוחה לאין ערוך מלונדון. סוף סוף יכולים להתקיים בה בפונטים בודדים. ולמצוא עבודה שם הרבה יותר קל, והעבודה תהיה הרבה יותר מספקת מעבודת ההוראה, שיכול אני להשיג בלונדון. גם אם לא אחשוב את עצמי לאיש שיכול להביא את המהפכה הנחוצה ב"החלוץ" כעת, אם למזכיר פשוט, פקיד נושא שכר בעד עבודתו ב"החלוץ", הרי זמני לא יאבד לריק, הרי אעבוד באותם העניינים שבהם עבדתי כל השנים האחרונות ושבהם אעבוד גם להבא. דעתי כעת ברורה וגלויה לפניך. ההחלטה תלויה בתגובותיך, לפיכך מהר וענה. ועכשיו לפרק שונות:

לונדונה נסע לפני זמן קצר מר לאוֹטְרֶפֶכְט. באופן פרטי איני מכירו, ואולם כל אשר שמעתי על האיש מחייב את עזרתנו לו ככל אשר נוכל. ואומנם הבטחתי לו, ע"י מכר משותף לשנינו, כי אודיעך על בואו ואבקשך לספל בו. בברלין היה הוא אחד מאנשי התווך של Kartell Judischer Verbindung (אם יודע אתה מה זה) ולמן סיפר לי עליו וגם ממקומות שונים אחרים הגיע אלי שם האיש הזה ושמו. אבל לבקשתי זו יש גם אופי רשמי. אנוכי נבחרתי בוינה לחבר בוועד הסטודנטים היהודי באוסטריה. בוועד הזה הנני רֶפְרֶנט לענייני אמיגרציה, ובתור כזה הריני פונה אליך וכו'. כתוב איך נפגשת איתו והתוכל לעזור לו.

בנשיקות שלכם,

דב

מתוך מכתב אליהו גולומב אל משה שרת¹

משה,

ברלין, 4.2.1923

חיכיתי למכתב, ועל כל פנים לידיעה ממך אם קיים חיים [וייצמן] את הבטחתו ואם מסר לקפל' [נסקי] את הסכום של ה-400 בשבילנו. הרי כתבתי לך, כי אם לא שמר את הבטחתו אז מרגיש אני לעצמי את החובה לבוא ולדרוש זאת ממנו, ובכן עלי לדעת את הדבר בהקדם האפשרי.

מהארץ אין לי רצון לכתוב לכם פרטים, כי בוודאי כתב לכם דב עצמו על המקרה של רצח תופיק ביי ועל מצב הרוח של פרעות ששרר בימים לאחר רציחתו.² המקור הכי נאמן שקיבלתי גם אני את הידיעות ממנו הלא הוא דב. הוא כתב לי גם על המצב הפנימי שבציבורנו לפני הבחירות לוועידת ההסתדרות ובקשר איתן.³

אשלח לך בזה אחד דוקומנטים מ"מלחמת הבחירות" שהתגלגל אלי, אבל זה לא מהכי גרועים. ראיתי פרוקלמציה שנייה, המתחילה במילים "ראשי החוליגנים ברל כצנלסון ובן-גוריון אשר גרמו לשפיכת דם הפועלים" וכו'. פרוקלמציה זו הוצאה לאחר אסיפה שבה דקר מפ"ס⁴ אחד חבר מהפוח"צ, ובעד מעשהו זה שברו לו אחרי האסיפה את ידיו ואת רגליו עד אשר הוא שוכב בסכנה לחייו בבית החולים. כל זה ממכתביו של דב. לאחר מכתביו אנו ניוונים מעט בברלין ממכתביה של גוסטה [רכב], אשר היא מקבלת מהוגו ברגמן ומרמז. יש כבר מכתבים מאחרי מלחמת הבחירות. מדוכאים בארץ ממיעות ההשתתפות בבחירות למרות הרעש ממלחמת המפלגות. השתתפו בבחירות בירושלים 965, ביפו 1,759, בחיפה 901 בוחר. בסה"כ השתתפו בקירוב 5,000 איש. היו 8 רשימות: א. אחדות העבודה או יותר נכון

1 עורך חביון עוז א' הביא ממכתב זה רק את 8 השורות הראשונות (שם, עמ' 296).

2 על רצח תופיק ביי, מי שהיה מפקד משטרת יפו בימי מאורעות 1921 ביפו, בידי ירחמיאל לוקצ'ר לפי החלטת מחתרת "הקיבוץ" שהקימו אנשי "השומר" לאחר התפרקות ארגונם, ר' סת"ה ב-1, עמ' 226-227.

3 על הבחירות לוועידת ההסתדרות השנייה ועל הוועידה עצמה ר' נספח 7.

4 מפ"ס - מפלגת פועלים סוציאליסטית ("פרקציית הפועלים"). סיעה שמאלנית אנטי-ציונית, שממנה צמחה המפלגה הקומוניסטית הא"י (פ.ק.פ.). התהוותה על רקע המשבר הכלכלי בשנות ה-20. בבחירות לוועידת הייסוד של ההסתדרות ב-1920 קיבלה 6 צירים מתוך 87; בבחירות לוועידת ההסתדרות השנייה קיבלה 3 צירים מתוך 130 (ברסלבסקי א, עמ' 201, 267).

בלוק סוציאליסטי של אחדות העבודה והבלתי-מפלגתיים הסוציאליסטים. ברשימה זו נבחר גם הוגו ברגמן; ב. פרקצית הפועלים - מי שהיו והינם מפ"ס [מפלגת פועלים סוציאליסטית (קומוניסטית)]; ג. גדוד העבודה עם רשימה מיוחדת שלו; ד. דואר ותלגרף - אלה הם כנראה העובדים בעבודות הממשלה בכלל; ה. "הפועל הצעיר"; ו. אגודות מקצועיות - הריבוצקאים,⁵ הדוגלים בשם הסידור המקצועי הנבדל מהקואופרטיב והפוליטי; ז. צעירות - אשר התרכזו סביב עדה פישמן⁶ כנראה; ח. בלתי מפלגתיים - איזו קבוצה כזאת ביפו. מי הם איני יודע.

בענין יהיה אולי תמוה דבר הופעת גדוד העבודה עם רשימה מיוחדת שלו, בשעה שהרוב הגדול של חברי הגדוד נוטים ל"אחדות העבודה". את זה אפשר להבין אך בקשר עם התפתחות הגדוד בזמן האחרון ועם עמדתו בתוך ההסתדרות. הגדוד, עם מגמתו הרצויה ורצונותיו הטובים, גילה בלי כל ספק חוסר כישרון סידורי וחוסר יכולת ליצור דבר-מה אחר במקום רצון הריווח הפרטי, אשר ידחוף כמו זה לפרודוקטיביות בעבודה. התוצאה מזה - דפיציטים הגורמים מצדם ליחסים רעים עם המוסדות המרכזיים. המשרד אינו יכול למסור ברצון עבודה לגדוד בשעה שהוא יודע, כי הגדוד יגרום בה לדפיציט. לכן מתקבל רמז בגדוד כשונא הגדוד.

בזמן האחרון נגעה הרעה לא רק בעבודות ציבוריות, כי אם גם בעבודה החקלאית של הגדוד. אספר לך פשוט מאורעות לפי מדרגת התפתחות. יסוד הגדוד הוא, כידוע לך, קומונה כללית והשוואת תנאי החיים בגדוד לכל מקומותיו. ואם בחלקו של הגדוד נפל עול של דפיציט מן העבר, מחוייב לשאתו כל הגדוד, כמוכן. הדברים פשוטים ומובנים כל זמן שהגדוד הוא קיבוץ של אנשים המתקיימים אך מעבודה שכירה (באם בצורת קבלנות או באיזו צורה אחרת זה לא חשוב), אבל הגדוד קיבל על עצמו בעלותו לעין חרוד קבלנות חדשה לגמרי - לבנות משק, ובעד בניין המשק הזה אחראית ההסתדרות החקלאית בפני ההסת' הציונית, ואחראי הגדוד בפני כל ציבור הפועלים - זהו לא עניין פנימי של הגדוד בלבד. בהצלחתו או במפלתו של משק זה תלוי לא רק גורל הגדוד, כי אם גם במידה ידועה עתיד הבניין הקואופרטיבי שלנו - המותר להטיל על המשק החדש ההולך להיבנות בתנאים קשים יוצאים מן הכלל, גם עול של דפיציטים קודמים? לבקוביץ⁷ טען נגד דבר זה מראשיתו; החברים האחרים, "הנאמנים לגדוד", ראו בלבקוביץ ספּרטיזם וביטול הריכוז, אשר רק הוא מאפשר עזרה הדדית וקומונה אמיתית.

כשטבנקין נכנס לגדוד הוא תמך בפרינציפ בדעתו של לבקוביץ, אבל ראה

5 על קבוצת אברהם ריבוצקי ר' נספח 7 הע' 55.

6 עדה פישמן (מימון) (1893-1973) ממיסדות תנועת הפועלות. מפעילות הפוע'צ ואח"כ מפא"י. מייסדת חוות הלימוד לפועלות חקלאיות בעיינות.

7 שלמה לביא (לבקוביץ), ר' עליו יל"ב.

אפשרות של מוצא לגדוד בהצעה כי יבדילו בכל סכום כסף מתקבל את כספי המשק וכספי הספקת האנשים. כספי הספקת האנשים ייכנסו לקופה כללית וכספי המשק לחוד. לבקוביץ לא הסכים לזה, בטענו כי אי-אפשר להבדיל כספי ההספקה מכספי המשק בייחוד כשהכספים מתקבלים במידה כ"כ ועומה, כי למותרות אין בכל אופן כסף, ואם יחסר לחם יקנו אותו גם בכספי המשק. המוצא היחידי האפשרי לדעתו זהו הבדלה גמורה של הכספים המתקבלים בשביל עין חרוד מיתר הכספים. זה יפתח, לדעתו, לגדוד גם את האפשרות לנצל מקורות כאלה שיש בזכותו לנצלם, כמו קופת ההלוואה למחוסרי העבודה – זה יכריח גם את המשרד לסדר עם הגדוד את תשלום הדפיציטים שלו באופן יותר רציונלי.

נתקבלה במרכז הגדוד הצעת טבנקין, אבל למעשה נמשך הסדר הקודם. בעצם אין גם בגדוד הריכוז האמיתי של הכספים והקומונה האמיתית. בירושלים, למשל, יש קבוצת מכוננים החיה חיים טובים לרגלי זה ששכר עבודתה נכנס לה במוזמנים, ובאותה ירושלים מתקיימת פלוגה שנייה של הגדוד ברעב ובחוסר כל.

הפלוגות הבונות בדרגיה ובאיילת השחר חיות הרבה יותר טוב מיתר הפלוגות, אבל בפרינציפ קיים הריכוז, ומתוך פרינציפ זה אין מבדילים באופן מוחלט בין כסף לכסף, והנהלת החשבונות של הגדוד משתדלת תמיד לסדר את החשבונות כך שההוצאות המרובות והדפיציטים יפלו על המשק יותר מאשר על הגדוד כולו.

על יסוד דברים אלה נפל סכסוך גדול בין טבנקין, לבקוביץ וחלק חשוב מהפועלים הישנים מצד אחד, והפטריוטים של הגדוד מצד שני. אנסה למסור לך איזה פרטים ממהלך הדברים אם כי זה קשה מאוד לעשות במכתב.

הנהלת המשק היתה נהוגה בעין חרוד באופן זה: קיימות קבוצות. לכל קבוצה באי כוחה. באי כוח אלה בחרו בוועדת סידור המשק, ולוועדה זו ישיבות תכופות עם ב"כ הקבוצות המתאספים אח"כ ומוסרים דו"ח לקבוצותיהם. חוץ מזה, קיים ועד הפועל הנבחר באסיפה כללית להנהלת כל ענייני הפלוגה. בימים ההם, ולחם אין בגדוד, ותקום רבולוציה. נתאספו מספר ידוע מחברי הגדוד לאסיפה כללית והכריזו את ביטול ועדת סידור המשק ומסירת כל ענייני המשק לוועד הפועל. באותה אסיפה בחרו גם כמדומני ועד פועל חדש. אז קרא גם לבקוביץ לאסיפה כללית להסביר לחברי הגדוד את המצב. עוד לפני זה כתב לבקוביץ מכתב להסת' הכללית על המצב בגדוד והציע לעכב את מסירת הכספים לגדוד עד שיתבררו הדברים. דבר מכתב זה הוא הודיע גם בין יתר דבריו באסיפה הכללית.

עובדה זו הטתה את כל הסערה לצד אחר ונתנה את האפשרות להציג את לבקוביץ כבוגד, והוצעה רזולוציה להוציא את לבקוביץ מן הגדוד בעד הניסיון להזיק לגדוד בעיני המוסדות, שמהם מקבל הגדוד כספים. כאן באה התערבות ההסתדרות החקלאית והכללית. א. בנוגע לעצם העניין שהם מרגישים את עצמם אחראים

בעד גורל עין חרוד; ב. שאינה מתירה להתייחס לעצמה כאל "מוסד שממנו מקבלים כספים".

היתה אסיפה שבה השתתפו ברל, יבנאלי, קולר,⁸ טבנקין ועוד. הגדוד הרגיש התערבות זו כלחץ קשה עליו ומתוך זה נשמעו דברים אופוזיציוניים מאוד ביחס להסתדרות ותקווה לשנות את פני הדברים בוועידה הבאה. מזה נובעת, אולי, גם הרשימה המיוחדת שבה הלך הגדוד לבחירות. אופוזיציות ותקוות כאלו, וגרועות מאלו, היו בהרבה קיבוצים ותבורות הודות לדיזאורגניזציה שבציבורנו, אולם בימים האחרונים לפני הוועידה באה כנראה איזו התאמצות, אשר שמה לאל תקוות כאלו. אעפ"י כן תהיה ועידה זו קשה מאוד כפי הנראה. 9 צירי לריבוצקאים זהו בכ"ז סכום הגון מאוד. אומנם אפשר היה לחכות להצלחה עוד יותר גדולה מצדם.

בין הפועלים ישנה עתה התמרמרות, או לכל הפחות אדישות כ"כ רבה, ביחס למוסדות המרכזיים שלנו הודות לזה שמצב הפועל העובד במוסדות אלה יותר קשה מזה של הפועל העובד אצל הקבלן הפרטי, עד שאלמנטים אלה, המתאמצים לנצל את מרירות נפשו של הפועל, יכלו להצליח יותר. על כל פנים, גם הצלחה זו היא סימפטום קשה. סימפטום עוד יותר קשה הוא מיעוט ההשתתפות [בבחירות]. מהוועידה עצמה אני מקווה לקבל איזו ידיעות בייחוד מיהודה. השבעתיו לכתוב לי.

אליהו

8 אברהם משה קולר (1889-1958). עלה ב-1909. ממייסדי ההסת' הכללית ואחה"ע. מ-1931 חבר גבע.

מכתב אליהו גולומב אל משה שרת¹

משה,

אילזנבורג, 22.4.1923

לאן נשוב לארץ, לאיזו עבודה, לאיזה מקום עבודה עוד לא ברור לנו לגמרי. הגדוד, שלו רציתי להתמסר ובו חשבתי למצוא לנו מקום, נטה מן הדרך ומי יודע אם יחזיק מעמד עד שובנו, ואם יחזיק מעמד, מי יודע את הכיוון שיקבל. איני זוכר אם כתבתי לך או לא על מהלך העניינים בגדוד. הלא אתה יודע את הרעיון המרכזי של הגדוד. ביסודו מונח הרעיון כי בשביל שציבור הפועלים יוכל למלא את התפקידים של בניין הארץ המוטלים עליו, צריך כי ציבור זה לא יהיה אוסף של פרטים או קיבוצים בעלי אינטרסים מתנדים, אלא שיהיה מורכב מחלקים המעוניינים אחד בפריחת השני והנושאים כולם יחד בעול האחד המשותף. לידי ארגון כזה יכולים להגיע אך ע"י קומונה מרוכזת של כל חלקי המשק השונים, אשר ברשות הציבור. היות וכל הציבור לא הגיע לידי ההכרה והצורך של החיים בקומונה, רצה הגדוד ע"י יצירת דוגמא לקדם את הרעיון הזה, אולם זהו כנראה גורלו של כל הרעיון המתכוון לטובת הכלל כולו, והמוצא לפועל ע"י מיעוט ובאחריותו של המיעוט בלבד. למרות הכוונות הטובות בא המיעוט בהתנגשות עם הכלל, שוכח שרק בהסכמה עם כלל זה, אשר אך בהשתתפותו ורק לשמו יש מובן לקיומו, יוכל להשיג את מטרתו, ומתנועה בעלת מעוף ותוכן חי נוצרת איזו חברה דוגמטית ועקשנית, הנלחמת על קיומה בכל האמצעים והנאחזת בכל מי שמושיט לה יד ולו גם יטה אותה מדרכה.

הגדוד בא בסכסוכים עם המוסדות המרכזיים של ההסתדרות. זה זמן רב אשר היו חיכוכים בין המשרד לעבודות ציבוריות ובין הגדוד. הסיכסוכים היה להם אופי חשבוני טהור. משהתיישב הגדוד בעין חרוד הרי הוא נתקשר במוסד מרכזי חדש – במרכז החקלאי. עליך להבין, כי בסדר השורר בהסת' הפועלים בהנהלת עבודותיה ומשקיה אין הגדוד יכול להתקיים על טהרת הפרינציפ של קומונה מרכזית.

הנהלת המשקים של ההסתדרות מחולקת למקצועותיה וכל מקצוע אחראי בעד משקיו. המשק החקלאי של הגדוד גם המרכז החקלאי נושא בעדו את האחריות, והמשק בעבודות ציבוריות המשרד אחראי עליו. ב"משטר קיים" זה צריך היה הגדוד מלכתחילה להתחשב ולהגביל בעצמו את מידות הקומוניזם. דבר זה לא נעשה,

1 מכתב זה לא הובא בחיזון.

ומוסדות ההסת' התחשבו, כמובן, בפרינציפים של הגדוד ונתנו לו חופש גמור בהנהלת משקיו עד שפרץ הנגע מבפנים.

בעין חרוד לקחו חלק – חוץ מחברי הגדוד הקודמים – גם רבים מן הפועלים הישנים וביניהם לבקוביץ נושא רעיון הקבוצה הגדולה. בין הרעיון של לבקוביץ ובין רעיון הגדוד – הבדלים לא קטנים. לבקוביץ נושא את נפשו לקומונה מוגבלת בשטח אדמה ידוע, היוצרת על שטח זה במידת האפשרות כל מה שדרוש לה. הגדוד שואף לאיחוד המשקים השונים, והיכולים להיות גם מפורזים, ע"י קומונה אחת הכוללת גם ציבורי פועלים העובדים לאו-דווקא במשקים עצמיים. הגדוד הרגיש את האחריות בעד כל העבודות ובעד כל החברים של הגדוד, ולבקוביץ ורבים מן הפועלים הישנים ריכוז את דאגתם למען חרוד בלבד. בהיות שלגדוד בעבודותיו היו דפיציטים לא קטנים בהיות שהיה גם חוסר עבודה והמצב בפלוגות מחוץ לעין חרוד היה מצב של רעב ממש, השתדל הגדוד לפעמים לנצל את התקציבים המיועדים לעין חרוד אם בתור הלוואה או גם בצורות אחרות – למשל, מעבירים לעין חרוד מחייבים את חשבון המשק באינוונטר הנמצא בידי הגדוד, שהנו מיותר בעין חרוד כמו גם ביתר הפלוגות. בגדוד יש החלטה של סידור קרן לעזרת קרובים. מובן שאין לגדוד יכולת להוציא לפועל בשלמות את ההחלטה הזו, ובכ"ז גובה הגדוד את המס מעין חרוד ומוציא גם לצרכים אחרים (זהו סכום של 500-600 פונט).

לבקוביץ, אשר ראה טנדנציה זו של ניצול המשק, ראה בזה סכנה להצלחת עין חרוד ומתוך זה להצלחת הקבוצה הגדולה. הוא הקים זעקה. טבנקין, שהיה כבר אז בגדוד, פישר בין הצדדים. הוא לא הסכים ללבקוביץ אשר שאף להבדלת משק עין חרוד מיתר הקיבוצים של הגדוד, אבל דרש כי יבדילו בין כספי המשק לכספי ההספקה. כספי המשק נמסרים להנהלת המשק ואין בהם שיתוף עם יתר המשקים והקיבוצים. כספי ההספקה הם משותפים.

לבקוביץ אומנם טען כי ההצעה אינה אפשרית, כי בשעה שהמשק מקבל את המינימום אינו יכול גם לעשות קומונה בצורכי הספקה, כי אין גם היכולת להבדיל בין צורכי הספקה לצורכי משק, כי כשיהיה נפט בעין חרוד לצורכי המשק בשביל הטרקטורים לא ישבו גם באוהלים בחושך והנפט של המשק יוצא גם לצורכי הספקה, כי כשלא יהיה לחם יוציאו מצרכי המשק גם לצורכי האוכל וכו'.

בכ"ז, קיבלו כמעט בהסכם כללי את הצעת טבנקין, והנה קרה שוב מקרה וכסף אשר נמסר למשק עין חרוד לא הגיע בשלמותו למשק. אז כתב לבקוביץ על הדבר למרכז החקלאי ודרש שלא ימסרו יותר כספים לגדוד עד אשר יבררו את הייחוסים בין המשק והגדוד. חברי הגדוד קיבלו את הדבר הזה כהלשנה, ומרכז הגדוד העמיד את לבקוביץ למשפט "על אשר פנה למוסדות שמהם מקבל הגדוד כסף". שם אחר למוסדות ההסת' לא נמצא. המרכז החקלאי והוועד הפועל החלו להתערב בסכסוך

הפנימי ופגשו בהתנגדות רבה. הגדוד הגן על האוטונומיה שלו. גם ברל, בן-גוריון ויבנאלי, אשר התאמצו להסביר עד כמה כל תנועת הפועלים אחראית ותסבול את התוצאות של הצלחת עין חרוד או מפלתה, לא מצאו אוזן קשבת.

ההסת' החליטה לשלוח ועדת ביקורת לעין חרוד. ועדת הביקורת ביררה, כי על המשק של עין חרוד הועלו מצד הגדוד חובות יותר מדי גדולים והערכה בלתי נכונה של האיננוטר, כהעברת איננוטר בלתי נחוץ, כגביית מיסים יתרים כאשר הזכרתי לך, שגם הנהלת המשק סבלה מהתערבויות מרכז הגדוד ועוד כגון זה.

המרכז החקלאי, גם הוועד הפועל וגם המועצה של ההסת' קיבלו את ההחלטות על הבדלה משקית ואדמיניסטרטיבית של עין חרוד, על אישור ומינוי ההנהלה של המשק ע"י המרכז החקלאי, על אישור הטלת המיסים על המשק ע"י המרכז החקלאי ועוד. בוודאי ראית את ההחלטות ב"קונטרס" וב"פנקס". תשובת הגדוד עוד טרם ידועה, אבל במועצה של הגדוד, שהיתה עוד לפני התקבל ההחלטות ע"י מועצת ההסת', דובר על עזיבת עין חרוד במקרה זה, ועוד דובר על אפשרויות של מלחמה, נותחה האפשרות אם יוכל הגדוד להישאר ולא להיכנע להסתדרות, היכול לעמוד בפני הלחץ הכספי מצד ההסתדרות עליו.

טבנקין, שהיה במועצה, עזב אותה בהודעה כי אינו רוצה להשתתף במועצה המטכסת עצות מלחמה נגד ההסתדרות.

ובכל הסכסוך הזה גם יד "השומר" באמצע. שמואליק [הפטר], אשר היה דווקא בתחילה ממצדדי לבקוביץ ו"מגיני המשק", הנהו עתה ממציאי המלחמה. שניאורסון דיבר במועצה, כי "אחדות העבודה" מעוניינת בהפלת הגדוד מכיוון שטובי נואמיה לא קיבלו כל השפעה בגדוד ועוד כהנה רבות. למה יביא המצב, איני יודע. לי קשה מאוד שאינני במצב זה בארץ. אם הייתי מתקן ועוזר הרבה אינני יודע, אולם כשאבוא עתה מסופקני מאוד אם אמצא מקום בחברה זו, גם אם תצא שלמה מהסכסוך הזה. משה, משה, מהו הגורל המשחית השולח את ידו בכל מעשי ידינו?

יש עוד התחלות טובות מאוד בארץ כ"חבורת העמק" – יצירה יותר בריאה מהצד של ההצלחה האקונומית וחדורה בשאיפות שהונחו ביסוד הגדוד – בחורים צעירים, רעננים, עודם בוסר על פי רוב, אולם כשאתה רואה את התפתחות הגדוד חרד הלב גם עליהם. כוחות עצומים נחוצים עתה. כוחות בכל קיבוץ, כוחות לכל התחלה וכוחות גם ובעיקר למרכזי העבודה. וגם כאן, לחו"ל, נחוצים כוחות. לו ראית מה עלובה תנועת "החלוץ", שבה גם בה תלויה התפתחות תנועתנו בארץ. כתבתי על זה לארץ וענו לי: "השכחת את חוסר הכוחות בארץ?"

ואני, משה, יושב בכ"ז ומתענג על טוב קריאה. ולמרות הכל לקחתי זכות זו לעצמי ואיני מתחרט. לא יכולתי עוד. מוכרח הייתי לנות. ועל המנוחה והשבת כוחותי עד כמה שאפשר לאיתנם איני מתחרט. [המשך חסר]

יהודה שרת על ועידת ההסתדרות השנייה

7-20.2.1923

מכתב יהודה שרת "לגלויותינו, לונדון, ברלין, וינה" - למשה וצפורה (לונדון), דב ורבקה (וינה) אליהו ועדה (ברלין) - על רשמיו מוועידת ההסתדרות השנייה, מובא כאן במלואו בשל ייחודו ההיסטורי, התיאורי והלשוני.

המכתב שזור ציטוטים רבים מן התנ"ך וממקורות אחרים, חלקם מדויקים, חלקם נגזרים - כולם מעידים על שליטה רחבה של הכותב במכמני השפה. ככל שהיה לאל ידנו הצבענו על המקורות.

את מכתבו כתב יהודה, אז בן עשרים ושתיים, במרוצת כמה חודשים מימי הוועידה ואילך תוך התייחסות לפרוטוקול הוועידה, שהוא היה אחד מְרַשְּׁמֵיו, ובמצורף למכתבו שלח גם את הפרוטוקול. כך אפוא היו שני מסמכים אלה לנגד עיניהם של אחיו ואחיותיו ובני זוגם ב"גלויות" לונדון, ברלין, ווינה.

כתב-היד המקורי של מכתב יהודה שמור בארכיון יד טבנקין. כתב-היד של הפרוטוקול שמורים במכון לבון לחקר תנועת העבודה (נוסח מעובד, שרוכז לפי כתב-יד אלה ומקורות אחרים, פורסם ב-1968 בחוברת בעריכת מרדכי סבר, בהוצאת הסתדרות העובדים).

הלילה, בחצות¹ תיפתח הישיבה האחרונה של הוועידה ותימשך, כמימים ימימה,² עד שחרית. ומי יודע אם לא יסיגו גם גבול זה. היום לא היו ישיבות לחלוטין. כל היום הוקדש לעבודת הוועדות.³ כפי שהותנה ביום-שישי, נקבעה הישיבה לשעה 2 אחה"צ (בשפת שבת המון - כך נהגו הפעם). היום. והנה התאסף הקהל על קירבו ועל קרואיו⁴ על ציריו ועל חבליה. והנה - הך בפטיש. שפרינצוס⁵ הקט קורא אל הבמה את הוועדה המתמדת.⁶ אחר שיקולי דעת, העלאת ידיים והורדתן אלף מונים (ואנו יושבים ומשמימים, עינינו רואות וקולם לא יישמע;⁷ הכל שם צובאים זה על זה ובן-צבי עולה על כולנה⁸), הוחלט כי האסיפה שלא-נפתחה - נסגרת, למען תת את היכולת לוועדות לגמור את השקלא-וטריא שלהן ולהציע את ההצעות לאישור לוועדה המתמדת שתתאסף בלילה, ואחר ככלות הכל - לוועידה. כמובן, כי עוד בו בלילה זה לא יעברו על המקרא - איש על דגלו ואיש על מחנהו⁹ - לא תפרק פרקציה¹⁰ את אֶנְהָה¹¹ מעליה. עוד הלילה גדול. עוד יושבים וְעוֹדִי ועד ומשיבי טעם¹² ועוסקים בניצוח ובניסוח (דירת המשרד [לעבו"צ] ומלון ברש) - תאים תאים - ועדות על ועדות - "ההר עֶשֶׂן כולו".¹³ במקרה הצצתי רק כהרף עין דרך הסדק לאחד החדרים, וראיתי

1 ישיבת הנעילה נפתחה אור ליום ג' 20.2.1923, בשעה 3 לפנות בוקר בבניין ג"ה בת"א.

2 לפי "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה", שמואל א 3.

3 ועדת ניסוח; ועדה יישובית-כלכלית; ועדה אורגניזטורית; ועדה תקציבית; ועדת מוסדות של עזרה הדרית; ועדה לענייני תרבות ועיתונות; ועדת עלייה וחלוץ; ועדת חוקת הגנת העובד.

4 לפי "על כרעיו ועל קרבו", שמות יב 9.

5 יוסף שפרינצק (1885-1959). עלה ב-1910. מנהיג הפוה"צ. ממייסדי ההסת' וממנהיגי מפא"י. לימים יו"ר הוהפ"צ והכנסת.

6 הוועדה המנהלת את הוועידה. יושבת דרך קבע בימי הוועידה ומעבדת את נוהליה, סדרי הישיבות וסדר היום, ומנסחת את הצעות ההחלטה המוגשות למליאה (בקיצור: הועה"מ)

7 לפי "רק שפתיה נעות וקולה לא יישמע", שמואל א, 13.

8 לפי "ואת עליית על כולנה", משלי לא 29.

9 לפי "איש על מחנהו ואיש על דגלו", במדבר א 52.

10 פרקציה - סיעה.

11 אֶנְ - כלי נשק.

12 לפי "חכם עצל בעיניו משבעה משיבי טעם", משלי כו 16.

13 שמות כ 15.

את ברל¹⁴ יושב על מדוכתו והכל עטים עליו והוא – ידו נטויה. ועדת הניסוח או הוועדה הכלכלית-ישובית. שתיהן מנעימות מלל. ועוד תרבינה בוודאי הקושיות והפקפוקים בוועידה על סעיף וסעיף גם לאחר היצרפם בכורי הוועדות, הוועדה המתמדת והפרקציות. אך בכל זאת חשים באוירת הוועידה כי תם פרקה. וכבר אלו ואלו מעריכים ושואלים אם "עמדה על הגובה" אם לא, אם נתנה, אם דלתה וכו'. ואני איני יודע אם יהיה ביכולתי לערוך לפניכם גם משפטים אחדים "על הוועידה". הן זה מצריך הקף ענייני ההסתדרות בכללם והקרב המבט על כל אשר היה תחילה ועל כל אשר פלש בה. לא אני כי אֶתְכֶן את אלה. אומנם נוכחתי בישיבות הוועידה, כמעט בכולן וגם גִּנְבְּתִי אלי שמץ¹⁵ (לא הרבה) מהנעשה – כאשר ייקרא – "מסביב לוועידה". כינסתי את עצמי פעמים מספר לישיבות הבלוק¹⁶ ופעם אחת לישיבת הוועדה המתמדת בחדר הסמוך, ומאחורי הדלת, בבואי, מצאתי תמונה זו: יושבים להם כל אנשי הבלוק, חברי הוועה"מ, הגדוד¹⁷ השוה"צ¹⁸ ובתוכם – דניאל¹⁹ דְּבִרָה של פר. [קציית] הפועלים (מ.פ.ס. – י.ק.פ.)²⁰ וכל אחד ואחד מדיין עם דניאל בדברים המתובלים הלצות וחידודים, והוא אף הוא יען אמריו להם.²¹ בן-גוריון²² בהגיונו ושווייגר²³ בהלצותיו ועקיצותיו. צהלה ושמחה – "sie unterhalten sich" גרמנית: מבדרים זה את זה] – אם זוכרים אתם את סיפורי על "עזרה".²⁴ חלקלקות

- 14 ברל כצנלסון (ב"כ). ר' עליו יל"א יל"ב.
- 15 לפי "ואלי דבר יגונב ותקח אוזני שמץ מנהו", אי"ב ד' 12.
- 16 הבלוק הסוציאליסטי. סיעת "אחדות העבודה" ובלתי-מפלגתיים – סיעת הרוב בוועידה.
- 17 גדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור. מסיעות האופוזיציה להנהגת ההסתדרות.
- 18 סיעת "השומר הצעיר" ייצגה את קיבוצי השוה"צ א', ב' וג'.
- 19 דניאל-וולף אורבך. ממנהיגי המפלגה הקומוניסטית בא". עמד בראש "פרקציית הפועלים" (מפ"ס). לקראת הבחירות לוועידה שינה את שמו לדניאל ריבקינד. עזב את הארץ, כנראה בשל רדיפות הבולשת הבריסית, לבריה"מ, שם הוצא להורג בתקופת הטיהורים הגדולים בשנות ה-30.
- 20 "פרקציית הפועלים" – ארגון שהוקם בשלהי 1922 ע"י המפלגה הקומוניסטית בא"י לפעולה בקרב הפועלים היהודים. הואיל והמפלגה הקומוניסטית שנודעה בשמה פ.ק.פ. (פאלסטינישע קומוניסטישע פארטיי) היתה אסורה בא"י ונרדפה ע"י השלטונות הבריטים שימשה לה "פרקציית הפועלים" מסגרת חוקית לפעילותה. פ.ק.פ. קמה מצרוף של יוצאי שתי קבוצות שמאלניות: מ.פ.ס. (מפלגת פועלים סוציאליסטית), שפרשה ממפלגת פועלי ציון בא", כאשר זו הקימה ב-1919, ביחד עם פועלים בלתי-מפלגתיים, את אחה"ע, וי.ק.פ. (יידישע קומוניסטישע פארטיי), שפרשה מפוע"צ ברוסיה, התנערה מן הציונות ולאחר זמן הצטרפה למפלגה הקומוניסטית הרוסית.
- 21 לפי "אף היא תשיב אמריה לה", שופטים ה' 49.
- 22 דוד בן-גוריון. מזכיר ההסתדרות מאז 1921 ומראשי אחה"ע. ר' עליו יל"א, יל"ב.
- 23 יצחק דמיאל (שוויגר) (1892-1972). מאנשי העלייה השנייה. מפעילי אחה"ע. חבר "גדוד העבודה", ממייסדי עין חרוד. מחנך וסופר.
- 24 בילדותו למד יהודה בביה"ס יסודי שייסדה חב' "עזרה" ביפו. חב' "עזרה" נוסדה בגרמניה ב-1901 במטרה לשפר את מצבם החברתי והמדיני של היהודים במזרח אירופה ובארצות המזרח. פעלה בא"י עד סוף מל"ע-1. על רקע ההוראה בגרמנית במוסדותיה פרצה "מלחמת השפות".

וצחצחות.²⁵ הפוה"צ²⁶ – נעדר ממקומו. עדיין הוא ממתיק לו את סוד הייחוד ולא הספיק למצות את דינו. אגב, ישיבת הבלוק גם היא קדמה לישיבת הוועה"מ אלא שהודרו לבוא למועד, והנה התחילו צצים ובאים אנשי הפוה"צ. והוחלה האספה. שוייגר – הוא היו"ר של הוועה"מ. אני הסתלקתי לחדר הסמוך (בדירת המשרד) ושפרינצק יורה עלי את זיקי מבטו. לא נשאתי חן בעיניו. ומנוסע²⁷ נודע לי אח"כ כי לא יכול שאת את הימצאי שם, ובכל מיני אמצעים אחז להטרידני. עד אשר נוטע הורני בהנעת ידו ושתי עיניו מישרות נוכחי מתחת לשני משקפיו המכסים עין ומלואה. הסתלקתי ונצמדתי לאחורי הדלת הפונה למרפסת, מרעיד מפני הדברים והגשמים.²⁸ הנה נעה-זעה הדלת – ואני קופץ קפיצה אחת ויורד. אך "זה הרוח כי יפוח"²⁹ – ושוב אומר אני "שיר המעלות"³⁰ ונצמד אל הדלת כקדם, "ושנתי כמעט מושלת, מין קשקוש נשמע בדלת"³¹ – ושוב ירד וצלח. את עוון מחזורכם הראשון נשאתי, אשר יצא לתרבות רעה ולא הסתופף תחת שכינת הפוה"צ אשר טיפח וריבה.³² בזמן הישיבות רשום רשמתי כפי יכולתי וכפי חוסר ניסיוני ברשימת דברים שבע"פ. הדברים נרשמו כמקוטעים בלי תחילה ובלי סוף. הפרוץ מרובה על העומד. בייחוד התקשיתי ברשימת דברי טבנקין³³ וברל. אלה הנאומים יצאו מרוסקים לחלוטין. וכן דברי אלקינד³⁴ לא רשמתי, באשר דבריו נאמרו כה בלחש – בבל יישמע. עליכם לדעת כי גם גורמים טכניים עצרו בעד שלמות הדברים. לפעמים כתבתי בחשכה. ולשבת בזמן הוועידה מאחורי המדברים וכל "העולם" על שולחן המזכירות – לא יכולתי. לפעמים רשמתי אגב רשימת דברי הנאומים בדבר האינצידנטים אשר אירעו. ואשר חיסרתי – אמלא עתה.

וכן עלי להצטדק מעט לפניכם: היה במחשבתי לערוך מדי יום ביומו איזו רשימה ולשלחנה בו-ביום, אך סוף מעשה לא כמחשבה תחילה. כשלושה שבועות או

25 לפי "ויהי דרכם להם כחלקלקות באפלה", ירמיהו כג 12; "והשבע בצחצחות נפשך", ישעיהו נח 11.
26 "הפועל הצעיר" – מפ' פועלים ציונית לא סוציאליסטית שנוסדה בא"י ב-1905 ע"י יוצאי תנועת צ"צ ברוסיה. חבריה ייסדו את דגניה ונהלל. ב-1930 התאחדה עם אחה"ע להקמת מפא"י.
27 נטע הרפז (גולדברג) (1891-1970). עלה ב-1909. מפעילי פוע"צ ואחה"ע, ומראשי המרכז החקלאי.

28 לפי "וישבו כל העם ברחוב --- ומרעידים על הדבר ועל הגשמים", עזרא ט 10.
29 לפי "זה הרוח מנדנד תריס פתוח", מתוך "העורב" מאת אדגר אלן פו בתרגום ז' ז'בוטינסקי.
30 "שיר המעלות" (פתיחת מזמור תהילים קכ-קלד) – יהודה מרמז להתרועעויותיו בחדר המדרגות.
31 לפי "בא קשקוש סתום בדלת", מתוך "העורב" מאת אדגר אלן פו בתרגום ז' ז'בוטינסקי.
32 מ"ש ורבקה היו בוגרי המחזור הראשון של ג"ה. הפוה"צ, ששפרינצק היה מראשיו, ניסה למשוך לשורותיו ללא הצלחה את תלמידי המחזור הזה.
33 יצחק טבנקין. מראשי פוע"צ. ר' עליו יל"א, יל"ב.
34 מנחם אלקינד. מחבורתו של טרומפלדור בקרים. מייסדי ומראשי "גדוד העבודה" וההסת' הכללית. מנהיג האגף השמאלי בגדוד. ב-1927, לאחר הפילוג בגדוד, חזר לרוסיה עם קבוצה מחבריו והקים עימם קומונה בקרים. נעצר שם בגל הטיהורים בשנות ה-30 ומאו נעלמו עקבותיו.

שבועיים לפני החל הוועידה רתמתי את עצמי לעבודת עריכת הסטטיסטיקה של תנועת הספרים בספרייה במשך השנתיים.³⁵ אין בכוחי לתנות לפניכם על כל הקושי הכרוך בעבודה מסובכת זו, אשר אני עצמי לא שיערתיו מראש. הן בעבודה זו – לא "הורני הנסיון" (התבינו למרכאות?),³⁶ ובעיקר באשר אין הדברים קבועים ומוכנים לעריכה בלבד. הכל סבוך ומסובך, מחותל ומשולב זה בזה. היה עלי לדלות מנשיית תחילת קיום הספרייה. צירפתי וויקקתי, איזנתי ותיקקתי.³⁷ דרך שבע מהדורות-גיהנום, וממיגבלות קלושות הגעתי לרשימה הרחבה. השבוע האחרון – עשיתי ימים כלילות, ממש. לילה בספרייה, לילה בבית. מעת-לעת רצופות. עם פְּבוֹת המנורה, ועם האר הדמדומים, ועם זרוח השמש ומייד, לדפוס להוציא לאור שפּוֹנֵי חושך,³⁸ את אותיותי המתות אשר כמעט אינן מציץ בהן עתה. אך זה לא חשוב "לכשיבוא ההיסטוריון" וכו' וכו' – ומצא מה ללמוד מהלוחות האלה.³⁹

העבודה רבתה גם מפאת הוספת חומר על חומר מדי יום ביומו, היות והייתי קשור עם מקומות אשר צריכים היו להמציא תשובות על שאלותי, ולמרות מכתבי וטלגרמותי – בוששו לבוא. וכך, בעצם הסידור או פְּכוּתוֹ, היה עלי להספיק לערוך ולסכם מאשר קיבלתי, לבדוק וכו' – ולהסדירם. התיקון לפי הגהת לוח אחד ארך יום תמים. אשרי כי נפילתי בידי בחורי-חמד אשר נשאו בדומייה את כל שגעונותי בהכרתם כי: "אני רואה, יהודה, שזה באמת דבר חשוב" – והעיקר הוא – לוועידה, לוועידה – מי יודע פן נאחר. והן הפנקסים⁴⁰ פרצו פרץ. איש איש ופנקסו: זה בקופתו, וזה בחקלאותו זה בתרבותו וזה במשרדו.⁴¹ ואשר למרכז החקלאי – הוא מסר את החומר אך ביום ו' בבוקר וצריך היה להוציאו בדפוס ליום א' בבוקר לכל המאוחר (הוועידה החקלאית בפ"ת התחילה במוצ"ש⁴²), וכמובן נשלח מכתב מפורש וחתום בגושפנקא דהוה"פ פן ייעשה – והוונחה כל העבודה. ועבדו יום ו' וליל שבת, שבת ומוצ"ש עד לאחר חצות וכלחוך השור⁴³ – שנית, ובבוקר יצא הרץ דחוף⁴⁴ לפ"ת ו"הפנקסים" עמו.

כל זאת נקלע בכף קלעו של [דוד] קלעי,⁴⁵ שאיקלע בזמן האחרון לדפוס, אחר

35 ב-1921-1922 היה יהודה מעובדי הספרייה המרכזית והספרייה הנודדת של ההסתדרות.

36 הכוונה לא נתחווה.

37 לפי "ואון וחקר תקן משלים הרבה", קוהלת יב 9.

38 לפי "ושפוני טמוני חול", דברים לג 19.

39 לוחות, טבלאות ורשימות של מצאי הספרים לפי מקצועות, שהכין יהודה. פורסמו בדו"ח ועדת התרבות המרכזית ב"פנקס הסתדרות העובדים העברים בא"י", 11.2.1923.

40 "פנקס הסתדרות העובדים העברים בא"י" – בטאון ההסת' הכללית, יצא לאור אחת לחודש.

41 כמה "פנקסים" יוחדו לסקירות על פעולות קופת-חולים, הסתדרות הפועלים החקלאים, ועדת התרבות המרכזית והמשרד לעבו"צ ובניין.

42 ועידת הסתדרות הפועלים החקלאים נערכה בפ"ת ב-7.2.1923-4 ונמשכה בת"א ב-9.2.1923-10.

43 השכם בבוקר. לפי: "עתה ילחכו הקהל [...] כלחוך השור את ירק השדה", במדבר כב 4.

44 לפי "הרצים" [...] יצאו מבוהלים ורחופים", אסתר ח 14.

45 לפי "ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע", שמואל א, כה 29. על דוד קלעי ר' יל"א, יל"ב.

תום "פרק הוצאת הספרים".⁴⁶ סינרזו השחור יורד על מידותיו, פניו כשולי הקדרה, ללא אוכל, ללא שתייה, ואצבעותיו גם הן עושות במלאכת הקודש ורוגזו יז לכל עבר. כזאת היתה דמות "הדקל" הדגול.⁴⁷ ואסף איש-תרבות⁴⁸ שגה בשיגונו - חמד לו משום-מה (או כי הדפוס הניאו לעשות כך) להדפיס את "פנקס" ועה"ת⁴⁹ לא באותו הפורמט הרגיל של "הפנקס" אלא כפורמט "האדמה",⁵⁰ לערך. רגוז רגוזו על הדבר, דיברנו דבר ולא קם.⁵¹ והנה בא רמז⁵² ורמז רמז: לא תהיה! וגור "בשם הוה"פ" להגדיל ולחצות את העמוד ע"י שביל לשניים. ושוב שינוי הסידור מן הקצה אל הקצה, ובכל התוהו ובוהו החזקתי בלוחותי ולא הרפיתי.

כל זה לא סיפרתי אלא למען תדעו באיזה מצב כננסתי לוועידה ושע"כ לא היה בכוחי למלא אחר מבוקשי ומבוקשכם.

עבודת ימים וילילות רצופים התישתי עד לידי כישלון-עצמות ולא היתה בידי אפשרות פיזית להתרכו מחדש, אחרי שפרקתי מעלי עול כבד כזה, בעבודה חדשה, ונשאתם לעוונתי⁵³ אם רב הוא.

דברים אחדים על הימים אשר לפני הוועידה, על כל אשר היה בימי היות אליהו ודב [בא"י] - שהיה עוד בימים הקרובים לוועידה - לא אכתוב.⁵⁴

ימים מספר לפני יום הבחירות התכונן "הבלוק הסוציאליסטי". נקראו אסיפות כמעט מדי יום ביומו. אסיפות שהיו כתעמולה בעד עמדת הבלוק ריכוז סביבן את כל תנועת הציבור לקראת הוועידה. האסיפות האלה שימשו גם להבעת דעת כל "הזרמים", כאשר ייקרא עתה: "ארגון" (הריבוצקאים),⁵⁵ הפוה"צ, ופרקציית הפועלים. הפוה"צ - ככה נרו. רק בערב הוועידה קרא לאספת חברים (באותו היום שנקראה אסיפת אגודת פועלי כביש ובניין: לקראת הוועידה) במקום בלתי

46 באוג' 1922 החליטה ועדת התרבות של ההסת' להקים הוצאת ספרים, אך המערכת שהוקמה לשם כך לא פעלה, המשאבים ההדרושים לא הושגו והתוכנית לא מומשה. דוד קלעי שהיה אמור לנהל את הוצאת הספרים, ובמקצועו היה דפס, חזר לעבודת הדפוס.

47 דוד קלעי נהג לחתום על רשימותיו ב"קונטרס" בשם "דקל".

48 הכוונה למיכאל אסף, מזכיר ועדת התרבות של ההסתדרות. לימים מנהל המדור הערבי של "דבר", עורך השבועון הערבי "חקיקת אל-אמר" ומפעילי המחלקה הערבית של ההסתדרות.

49 הכוונה ל"דין וחשבון של ועדת התרבות המרכזית", שצורף ל"פנקס" י'.

50 "האדמה" - ירחון אחה"ע בעריכת י"ח ברנר. הופיעו 9 גליונות מאז ייסוד המפלגה ב-1919.

51 לפי "דברו דבר ולא יקום", ישעיהו ח 10.

52 דוד רמז (1886-1951). עלה ב-1913. ממנהיגי אחה"ע מאז הקמתה ב-1919. מייסד ומנהל של המשדר לעבו"צ. לימים מוז"ל ההסתדרות, יו"ר הוה"ל, שר תחבורה ושר החינוך והתרבות.

53 לפי "ונשא אהרון את עוון הקודשים", שמות כח 38.

54 ר' מכתב א"ג למ"ש מ-21.11.1922, יל"ב, נספח 9.

55 בבחירות לוועידת ההסתדרות השנייה הופיעה מפלגת "פוע"צ שמאל" בא"י תחת השם "קבוצת ארגון". אברהם ריבוצקי היה ממנהיגי פוע"צ ברוסיה ועמד בראש האגף השמאלי שלה. ר' עליו יל"ב.

פומבי - במטבח חנה מייזל⁵⁶ - ועל המודעות נכתב באותיות מאירות שלא כמימים ימימה: הכניסה חופשית. חוץ מזה הוציא באותו יום, יום ו' (הבחירות ביום א') מעין פלטפורמה ומעין כרוז אשר השתרע על גיליון "הארץ" מעברו האחד בשלמותו. הדברים די מימיים באין נקודות ברורות ויתדות קבועים. מהוועידה "יצא" חיוזק ההסתדרות. "בשורה הראשונה צריכה לצאת מהוועידה הדחיפה להתחדשות ערכה המרכזי של תנועתנו החקלאית" - מה? ואיך? - לא פירש. ואשר לכל הסעיפים - תקראו מתוך החומר אשר אני שולח לכם.

הבלוק נוצר בזמן קצר וחטוף מאוד. הציבור הרחב לא ידע ע"ד היווצרו אלא מתוך המודעות גרידא, שהתריעו כבר על אסיפות פומביות בשם הבלוק, שכפי הנראה יש ללמוד מתוכן כי הוא כבר קיים ועומד: "בלוק סוציאליסטי בתוך האגודות המקצועיות ביפו (אחדות העבודה ובלתי מפלגתיים)". ביפו נתארגן הבלוק באסיפת האג' המק'. הרוב המכריע נכנס. הפוה"צ וועה"א⁵⁷ (אגב, ועה"א אשר פרצה פרץ בהסת' ויצרה לה במה בפני עצמה ואחר כל מעשי תוקפה וגבורתה⁵⁸ נכנסה בערב הוועידה להסתדרות לשנס את מותניה ולתגור מלחמה) - פרשו. היו כאלה שהתרעמו על אשר לא קראו לציבור לפני היווצר הבלוק ואשר ראו בזה יד סתרים נעלמה, הקושרת קשרים בחדרי חדרים ואח"כ מוציאה לפני הקהל דבר שלם ומתוקן מבלי לשאול את פיו. ולעומתם טענו אחרים, כי הדבר התקבל באסיפת כל האג' המק' והציבור בעצמו אשם בזה וכו' וכו' - ומה כי תלינו עלינו. עכ"פ, זו היתה הסיבה אשר לרגלה נוצרה רשימת בלתי-מפלגתיים סוציאליים⁵⁹, אשר בעצם אין בינם לבין אחה"ע ולא כלום אלא שהתרעמו על אשר לא שאלו את פיהם ולא עלתה לפנייהם לרצון עריכת רשימת המועמדים של הבלוק.

ביום האחרון קראו לאסיפה לארגון בלתי-מפלגתיים. היה שיח ושיג⁶⁰ בינם ובין הבלוק לבל יעשו להם במה מיוחדת ללא צורך, ואשר רק תכנים בלבול בקרב הבוחרים ותזיק לעניין, אך "הרומן" לא יצא לפועל. הם דרשו להדפיס את רשימת המועמדים מחדש (והן ברשימה אחוז גדול לבלתי-מפלגתיים). לזה לא הסכימו, וכך נוצרה הרשימה המחודשת. דבר ההתפלגות כשהוא לעצמו לא ריכוז סביבו סערת

56 ב-1919 ייסדה את מטבח הפועלים בת"א. ר' עליה מכתב 108 הע' 5.

57 "ועדת הארגון". קבוצת פועלי בניין בת"א, בחלקם קומוניסטים, שהתעמתה עם הנהגת ההסת' על רקע ההחלטה להקים הסת' מקצועית מקפת של כל פועלי הבניין והעבו"צ. קבוצה זו ביקשה בינואר 1922 להקים "ברית אגודות מקצועיות", חלופית להסת', שנשאה את השם "ועדת ארגון". היא קראה לוועדי הפועלים להכיר בה כמייצגיהם הבלעדיים. בקיץ אותה שנה היא התפוררה וחבריה הלא-קומוניסטים הצטרפו ברובם לסיעת "פוע"צ שמאל" - "קבוצת הארגון".

58 לפי "וכל מעשה תקפו וגבורתו", אסתר י 2.

59 רשימה נפרדת של "בלתי מפלגתיים סוציאליסטים".

60 לפי "כי שיח וכי שיג לו", מלכים א, יח 27.

רוחות רבה. שלא מדעת הרחבתי את הדיבור בזה. משיבי הטעם היו אברהם איכר⁶¹ וויניק⁶² (אחיו של לוי ויניק העובד עתה בקופת-חולים). הוא עזב את הכרמל⁶³ ולרגל ענייני משפחה עובד ביפו בעגלונות. כאלה - לא מעטים הם מרי הנפש החקלאים, אשר גורלם מינה להם להתגלגל ליפו אחר כמה שנות עמל - וכאן עליהם לבקש את יום העבודה ואין, וכן גם מובן כי הם היו "המתפרצים"⁶⁴ - רובם ככולם אחדותניים "בלי מרכאות". למעשה היו ברשימה זו 53 קול⁶⁵. נבחר - זלנר⁶⁶ (אמיר - אחר ההתאזרחות). הקולות הצטרפו באופן בלתי ישר - לבלוק. נחזור אל הבלוק. אנשי אחה"ע נחלצו חושים⁶⁷ למרכזים: יפו - טבנקין; ירושלים - בן-גוריון וברל; חיפה - ברל (ברל סבב את כל הארץ ובייחוד הנקודות החקלאיות לבירור השאלות בוועידה החקלאית. הוא נכנס ראשו ורובו בזה. וע"ז עוד להבא). ורמוז - ירמוז לכולן. או כמדומני, ליפו ולירושלים בלבד.

אסיפות הבלוק היו רבות-עם. הן נערכו בערבים במטבח הפועלים (במרכז המסחרי - בית שיך עלי). האסיפות האלה - עם כל הצלחתן לבירור השאלות בהן במידת הזמן המצומצם והתוויית הדרך - היו הוכחה גלויה על חוסר עבודת ההסברה בציבור בענייני ההסתדרות ומוסדותיה, ובתולדות תנועת הפועלים בארץ במשך הזמן הזה. לפחות, במידה הראויה. אין אימת הציבור על המדבר. אין גבולים. כל אשר יפית הפה - נאמר בביטחון ובחופש הביטוי באין כל פקפוק שמא דברים אלה לא יכירם מקומם כאן. הכל יעלה לרצון. אנשים אשר זה עתה ירדו מהאונזיה, ואשר עליהם להתחיל ללמוד מתוך שתיקה, כבר מקבלים תורות על מעשים שלא נעשו מפי "חבריהם" כאן ומצרפים אותן לתורות הפסוקות של חו"ל, והרי לפניכם נאום רחב ומקיף על דרכי העבודה בארץ, על תנאי הארץ, ארגון הפועלים, הקאופורציה, המשק הפרטי - על הכל; כוכב חדש עלה - אברמוביץ⁶⁸ (אגב, מדבר יידיש וע"י כך נפסקת הישיבה בסקנדלים בלתי-פוסקים: הוא מתחיל - וצעקות: "עברית!" שוב משתתקים ושוב. אך כך חוזר הגלגל בלי סוף עד לידי אפיסת כוחות. כל האסיפה

61 אברהם איכר (1889-1980). עלה ב-1914. תלמיד ג"ה. ממטנדי הגדוד הא"י. אחרי מל"ע-1 מפעילי המשרד לעבו"צ של ההסתדרות. מ-1923 מפעילי ה"הגנה".

62 יעקב ויניק. עלה ב-1910. הצטרף ל"השומר". חבר פוע"צ ברוסיה. התיישב בתל-עדשים.

63 יעקב ויניק עבד כחבר בקבוצת "אחוזה" ביעור הכרמל בחיפה.

64 קבוצת פועלים מובטלים שפרצו למשרד של מועצת פועלי יפו ותבעו להמציא להם עבודה.

65 לרשימת "הבלת" מפלגתיים הסוציאליסטים" ניתנו 53 קולות, שהועברו לרשימת "הבלוק הסוציאליסטי".

66 אהרון אמיר (זלנר). היה חבר בוועדת התרבות המרכזית של ההסתדרות.

67 לפי "ואנחנו נחלץ חושים לפני בני ישראל", במדבר לב 17.

68 זאב אברמוביץ (1891-1970). מ"קבוצת אירגון". פעיל פוע"צ ברוסיה. עלה ב-1922. ממייסדי מפלגת "פוע"צ שמאל" ואחד האידיאולוגים המרכזיים שלה. ממנהיגי "מפלגת אחדות העבודה-פועלי ציון" ואחר-כך מפ"ם.

היתה לְקִצְפָה⁶⁹ – וס"ס, אחר ככלות הכל, הוא מדבר יידיש (היו"ר מנמק כי אינו יודע עברית, ואחרי ימים מספר בוועידה מדבר הבחור צחות בשפת עבר ספרדית טהורה בלי סייג כל שהוא). הוא נספח לאנשי ועדת הארגון. טבנקין, למשל, הוכרח להתחיל מיסוד היסודות, מבירור הצורך ההכרחי בעבודה הקבלנית של ההסת', העמדת השאלה על הכורח בארץ ולא על תיאוריות אם הן צודקות או לא צודקות, החל מהימים הראשונים של תנועת העבודה. הלך וסקר מאז ועד עתה. נאמרו מצד יצחקי⁷⁰ וחבריו דברים מחפירים, חוסר כל הערכה לאשר נעשה עד כה, ביטול במחי יד אחת, רמיסת רגליים באין כל רגש כבוד לתנועה, לאנשים. ומילה אחת הם מעלים גירה: ארגון, ארגון ולמעשה – אינם מוסרים את כוחותיהם לעבודת הארגון. ובינתיים לעשות מכל אגודה "קלייל" [בית-כנסת קטן] בפני עצמו, ולזאת ייקרא ארגון מקצועי טהור. אגב, לאחר הבחירות, כהידחות הוועידה לשבוע ימים – במשך הזמן הזה נחלו אנשי הארגון מפלה ניצחת ב[בית מועצת פועלי]יפו. הם רצו להוציא לפועל הפגנת מחוסרי עבודה בתוקף החלטת אסיפת מחוסרי העבודה מעוטת-אנשים, ואשר רובם היו מאנשי שלומם. קראו את ב"כ הקיבוצים למען "יעזרו להם" בהוצאת ההפגנה לפועל. אנשי הקיבוצים ביטלו את כל התוכנית והם יצאו וידיהם על ראשיהם. יצחקי המסכן לא ידע גם איך להיחלץ מן המצר ולמצוא מוצא למבוכה. האסיפה היתה – בלהות. הצעקות השתרגו זו על זו ועלו והבקיעו – ממש חרדה. אני ישבתי אז על מדוכת אותיות וספריות בשיבה של מעלה. האסיפה היתה בקומה השנייה למטה. השעה היתה כבר 1 אחר חצות. אלי רק הגיעה פְּלִילַת הצעקות הנוראה. ירדתי. האסיפה היתה בחדר לא גדול, ולפי מספר אנשיה שהכיל בו – קטנטן. המנורה דועכת. וכל החדר ככוורת. איש על חברו עולים. רחש צעקות בלתי פוסק. אין לברר דבר. כל החדר נע וזע כגלים התוקפים וחוזרים אחרו. צועקים בשארית הכוחות. כל גרון ניחר. ושוב עולים ותופשים זה בזה. ובנקודה אחת בחדר התרכו כל הלחץ כמין מערביל. מי האויב, מי התוקף ומי הנתקף – הכל פְּלִילַת אחת. ונוטע חותר לו מהלכים, נמתח "במלוא קומתו"⁷¹ מִשְׁרָע את זרועותיו, מושך את כל אחד בבגדו, בידו או בגבו וקורא "מנהמת לבו"⁷² "שב! שב!" וס"ס עלה פלר⁷³ הבמטה⁷⁴ ושיכך את הסערה. הכל נשתתק. דווקא עלה בידו להשתק. אך מי כפלר אשר יעמוד עתה אחר אחת בלילה לסכם ולסקר מנקודת מבט פסיכולוגית על כל העניין – עד לקיקיון.⁷⁵

69 לפי "שם גפני לשמה ותאנתי לקצפה", יואל א 7.

70 יצחק יצחקי (1955–1901). מ"קבוצת אירגון", מראשי מפלגת "פוע"צ שמאל" בא"י.

71 נטע הרפז היה קטן קומה.

72 לפי "שאנתי מנהמת לבי", תהלים לח 9.

73 זאב פלר (1891–1974). חבר אהה"ע. פעיל במועצת פועלי יפו. ר' עליו יל"א, יל"ב.

74 לפי "בטרים יעלה הבמטה", שמואל א, ט 13.

75 לפי "הקיקיון ... שבן-לילה היה ובן-לילה אבד", יונה ד 10.

הן תדעו את פלר בנאומיו. ישמרנו השם. אך בכ"ז בחור הוא בעמיו.⁷⁶
הנה עשיתי מטעמי ספרות מאסיפות יפו. לא עלה בדעתי לראשונה לנגוע בזה.
למשה אומנם לא כתבתי דבר במשך סערת האסיפות הרצינית והבלתי-רצינית
שהיתה ביפו בחודשים האחרונים. וגונב אליו עי"כ שמץ מהן.⁷⁷
ובכן, שוב צעד אחורנית: ברחובות מתנוססות מודעות על מודעות ושמו של
טבנקין לא ירד מהן. האסיפה האחרונה נערכה במוצ"ש, ערב יום הבחירות. הנואמים:
טבנקין, רמז, אסף. הפעם לא שמרו על המנהג המצוין והנחו להעלות את בן-גוריון או
את רמז על גבי המודעות, לנקוב את ראשית הגויים⁷⁸ באותיות מאירות - והם עצמם
ינוחו על מקומם בשלום ומנוחתם כבוד⁷⁹ בירושלים. בעיתון צצו יום אחד שתי
מודעות: האחת המודיעה על אסיפת ירושלים, ובין המדברים - רמז. זה - "מצד אחד".
ושוב מודעה - במוצ"ש, אותה השבת ינאם ביפו. ואומנם היה היה הדבר. הִרְץ האוטו
ירושלמה ונתן בתוכו את רמז וירוד איתו יפואה והעלתו הבמתה.⁸⁰ הנה כילה אסף
מִדְבָּרוֹתָיו. אגב, גם הוא בין הבלתי-מפלגתיים הנספחים אל הבלוק. גם הוא בין אלה
אשר בעודם עולי ימים היו בין "הנוטים" והנוחים אחר הפוה"צ, ואחר - נִזְוְרוֹ אחור⁸¹
באשר נפקחו עיניהם לראות כי לא עמד טעמו בו וריחו נִמְרִ; ⁸²המשטמה לפוה"צ
ולדרכיו עודנה בעצם להבתה, לא כאצל "אחדותיים" מובהקים ובאי-בימים, אשר
שבעו מרורות שנים ועתה כאילו "אַחֲרֵי פְּבוֹת לְהַבּוֹ".⁸³ היסוד הנהללי,
האנטי-הסתדרותי⁸⁴ שבפוה"צ (הן בפוה"צ יש חלק הנאמן להסת') נתן אותותיו גם
בועה"ת [ועדת התרבות] - (אגב, הקראת, משה, את הפרטי-כל של ועידת הפוה"צ
שנדפס בגיליונות הפוה"צ בהמשכים? דברים מבישים. דברי צוררים, צוררי ההסת'
ממש. צבי יהודה⁸⁵ וסלבסקי.⁸⁶ לראשון מסרו את ההרצאה הראשית על ההסת'! אומנם,
הוא מילא את מקום אחר, שעפ"י דין היה עליו להרצות, אך הן העובדה קיימת) בסידור

76 לפי "בעל בעמיו", ויקרא כא 4.

77 לפי "ואלי דבר יגונב ותיקח אוזני שמץ מנהו", איוב ד 12.

78 לפי "נקובי ראשית הגויים", עמוס ו 1.

79 לפי "והיתה מנוחתו כבוד", ישעיהו יא 10.

80 לפי "כן תמצאון אותו בטרם יעלה הבמתה", שמואל א, ט 13.

81 לפי "עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור", ישעיהו א 4.

82 לפי "על כן עמד טעמו בו וריחו לא נמר", ירמיהו מח 11.

83 "ואולם חרוני עוד יעשן אחרי כפי הר פרצים אחרי כבות להבו". ביאליק בשירו "ידעתי בלב ערפל".

84 לסניף הפוה"צ בנהלל, נודע משקל רעיוני ניכר במפלגה.

85 צבי יהודה (1888-1964). ממייסדי דגניה ונהלל וממנהיגי תנועת המושבים. עלה ב-1906.

מראשוני הפוה"צ. חבר הכנסת הראשונה (מפא"י). ר' דבריו בוועידת הפוה"צ בנוב' 1922, שם
אמר בין היתר: "אני מתבונן ושואל מה נתנה ההסתדרות?" ("הפועל הצעיר", 22.12.1922).

86 יעקב וסלבסקי (אורי) (1888-1970). ממייסדי נהלל. למד בישיבות בחרסון ולימד שם עברית.
מ"ש היה מתלמידיו ובבית שרתוק נעשה לציוני. עלה ב-1910. חבר הכנסת השנייה (מפא"י).

ר' דבריו בוועידת הפוה"צ בנוב' 1922, שם.

העבודה התרבותית - ח"ו לבל תתערב "יד זרה". הם [בנהלל] לבדד ישכנו,⁸⁷ הם בעצמם מזמינים מורים ואין להם צורך בתקציב. חינוך הילדים על חשבונם-הם וכו'. לראשית השנה הזו קיבלה ועה"ת ע"י זכאי⁸⁸ מכתב ממחלקת החינוך (ויד אוסישקין⁸⁹ במעל) של ההנה"צ, ובו מודיעים מפורש כי היות ובטלו כל התקציבים לעבודות חדשות, עבודות שלא היו קודם אלא נוצרות רק מעכשיו - בטל התקציב לבתה"ס לילדי הפועלים - הסכום הוא 300 ל"מ לשנה (25 ל"מ לחודש). וסלבסקי הוא אשר נתן יד לפושעים ודבריו שימשו להוכחה גלויה, כי אומנם אין צורך בתקציב זה. הוא אמר לאוסישקין כי אין צורך להם [בנהלל] בכל עזרה בחינוך הילדים - הם בעצמם יספקו את הצרכים. ויתר הציבור אשר מסביבך - השאלת את פיו? השקלת את אחריות הדברים היות והם נאמרים ע"י אחד מהציבור אשר עליו לתת את הדין לפניו? כך הוא. וזכאי חגר את מותניו וכתב מכתב-אפיים לאוסישקין בכבודו ובעצמו - פגע ישר לקורקבן. "את כבשת הרש מי התיר לך, מר אוסישקין?" - מכתב אשר יאה ליבנאלי.⁹⁰ ואומנם כתבו "בעל הטורים".⁹¹

למעשה יצא, כי המכתב לא הגיע למשכן כבודו היות ויבנאלי עלה אל אוסישקין לירות בו את חיציו. אסף מקריא מתוך הכתב. קצת "נמלצות" דיבר (ע"מ [על משקל] נכבדות) ולא "תצלח כאש דבר אסף".⁹² רמז חמד לו הפעם סגנון פיליטוני בהיר ודק, מחוכם ומבדח. הפך לחוכא וטלולא את "הפלטפורמה" [מצע] של פרקציית "הארגון" כדבר הפרדת ההסת' לשני תאים מיוחדים, שתי הסתדרויות נבדלות, מקצועית וקואופרטיבית ועפ"י תנאי חוזים מפְּרָשים מראש תקושרנה. הסתלקות מהעמסת העלייה - את זאת יניחו להסת' הקואופרטיבית - ואנו נבצר לנו הסת' מקצועית ואגודות מקצועיות חזקות. צו מגבוה - להסתדר מייד בשורה אחת ישרה, ואם יש בינינו חיגרים, פיסחים ועיוורים - לזה לא יושם לב. הסתדר מייד! אלה הן תקנות פסוקות של הדוקטרינה, כך גזרה. (ורמז בזה כמדומני גם לדר' וייסמן,⁹³ אשר נתן את ידו להם והיה גם ברשימת מועמדיהם). בין יתר דבריו דיבר [רמז] על העיתון ועל האינטרנציונל המקצועי האמסטרדמי.⁹⁴ לא ארחיב בזה. נטיית לצדדים באה באשר מְשווה אני לנגד עיני את משה בעיקר, באשר ביחס אליו אני בעל חוב

87 לפי "הן עם לבדד ישכון ובגויים לא יתחשב", במדבר כג 9.

88 דוד זכאי (1886-1978). חבר המזכירות של ההסתדרות. ר' עליו יל"א, יל"ב.

89 מנחם אוסישקין (1863-1942). ב-1919-1923 ראש ועד הצירים.

90 שמואל יבנאלי (1884-1961). מראשי תנועת העבודה. עלה ב-1906. ממנהגבי הגדוד הא"י.

ממייסדי אח"ע. יו"ר ועדת התרבות המרכזית של ההסתדרות.

91 רשימות דוד זכאי ב"קונטרס" הובאו במדור שכותרתו "טורים" (כך נתכנה הפוסק יעקב בן אשר).

92 לפי "דירשו את ה' וחיו פן יצלח כאש יוסף ואכלה ואין מכבה לבית אל", עמוס ה 9.

93 דוד וייסמן-עמינדב.

94 אינטרנציונל האיגודים המקצועיים, שמושבו היה באמסטרדם.

גדול ורוצה אני לפרוע את חובי מדי "אגב" ב"אגב" – קמעא קמעא. טבנקין דיבר השלישי. וזו לו הפעם השלישית אשר ידבר במשך השבוע. אומנם, בכל פעם ראיתי את שמו מתנוסס לתפארה. כבש את פניו בגוזרו בהחלט כי הלך לא ילך לאסיפה: "מה זה עושים לי?" אך, כמובן, מעיינו לא ידלול והוא עולה ומדבר. בייחוד צלחה עליו הרוח⁹⁵ באסיפת אג' פועלי כביש ובניין בלילה הקודם לזה. יצחקי התחכם והעביר את שמו ברשימת המדברים אחריו, כי הן לא רצה להיכוות ברותחים ולידום, אלא לתת את מנתו ולהכותו אחר התקפו, וטבנקין גם הוא לא טמן את ידו⁹⁶ וסובב הדברים כך, כי ירוץ ויעבור את הכושי⁹⁷ – את יצחקי. ואומנם שחרחר הוא זה יצחקי, הנער הקטן הנוהג במ. ⁹⁸ [טבנקין] דיבר על ראשית צמיחת תנועת הפועלים בארץ: כך נגזר עלינו, כולנו, כל אלה אשר באו אז, כולנו היינו הסתדרות של מחוסרי עבודה. כל עבודתנו בכיבוש העבודה במשק הפרטי – לא הביאה פרי. הוא לא רצה בנו. כך באנו לקבוצה. לא היתה דרך אחרת. חוץ מהשאפה לחיות חיים קיבוציים וחופשיים – הרי היה בעיקר הכרח, והוא גזר לעשות כך. כך נעשה המטבח בפ"ת.⁹⁹ גם לא ידענו אז כי לזאת ייקרא קואופרציה¹⁰⁰ (את הדברים האחרונים האלה אמר בוועידה). וכך הגענו לעבודת הכביש. באה העלייה. ושוב – הסת' מחוסרי עבודה. באנו אל הכביש. אל מי נבוא? אל הקבלן? הוא לא רוצה בנו. והנה – אין כבישים. הגענו – לבניין. מי עשה את כל העבודות האלה – סלילת דרכים, ייבוש ביצות, הבניין – עד בצר לה ההסת' שליטה על העבודה? מה הם דברי השיקוצים שמשליכים האנשים האלה, על הקבוצה שלנו – על אילת [השחר], על דגניה ועל כנרת שעלו לנו בדם; וכל זה – איננו? "אתם – אינם!" הוא התיו ברקים, שרף את מיליו בהבל פיו.¹⁰¹ חצב להבה.¹⁰² עלה באישו למעלת חום של יבנאלי בנוסח יצחק טבנקין. כל הקהל העומד על רגליו עמד מרעיד. זיק חשמל עָבַר.

95 לפי "וצלחה עליך רוח יהוה", שמואל א, י 6.

96 לפי "טמן עצל ידו בצלחת", משלי יט 24.

97 לפי "וירץ אחימעץ דרך הכיכר ויעבור את הכושי", שמואל ב, 18 3.

98 לפי "ונער קטן נוהג במ", ישעיהו יא 6. יצחק יצחקי היה הצעיר בסיעת "קבוצת האירגון".

99 בקיץ 1913 הוקם בפ"ת, ע"י ועד הפועלים שם, מטבח שנועד לספק ארוחות לפועלי המושבה, שרבים מהם היו מובטלים. הקמתו התאפשרה הודות לערבות כספית של קפא"י (קופת פועלים של פוע"צ בא"י) והדבר עורר מחלוקת וחיכוכים בין אנשי הפוה"צ לאנשי פוע"צ והאשמות בדבר מגמות השתלטות על המוסדות המשותפים של ציבור הפועלים. המטבח סייע לקיום סולידריות חברתית ואירגונית של פועלי פ"ת.

100 טבנקין אמר בין היתר: "בשביל לאפשר את קיומנו בארץ, נוצר ממילא קואופרטיב במטבח, בעבודה בקבלנות, ונחוצה היתה לנו עזרה הדדית של הליכה כתף בכתף. המלומדים שבאו ניסו לכנות את מעשינו בשם 'קואופרציה'. יהי כן".

101 לפי "ואיוב הבל יפצה פיהו", איוב לה 15.

102 לפי "קול יהוה חוצב להבות אש", תהלים כט 7.

באסיפת מוצ"ש, כבקודמת, דיברו חברי ה"ארגון" והפוח"צ וגם מפ' הפועלים. מהפוח"צ דיבר גורוכובסקי.¹⁰³ דב בוודאי יודע אותו. איש הסתדרות. כמוהו רבים, אשר בינם לבין אליעזר יפה¹⁰⁴ וכו' - תהום רבה¹⁰⁵ וקרובים הם הרבה יותר לכמה מאנשי אחה"ע, אך משתייגצ בבבת הפוח"צ - הרי הם מייד מתלקחים. כנראה, היצר המפלגתי עולה על הכל וכובש את הכל ואין לעמוד לפניו. אשר ל"אינטרנציונל" [האיגודים המקצועיים] - כל עוד הדבר אינו מועיל לנו ואין להוציא מזה תועלת מעשית בשבילנו - אין צורך בזה. נתקשר אפילו עם השד - אך לטובתנו. את תשובתו קיבל מטבנקין, עפ"י דרכו.

הערב האחרון. למחרת - כלו כל הקיצין. ייפסקו הנאומים. בחירות. ואין להשיב עוד דבר.¹⁰⁶ גילוי בלתי-הגון של הבלוק הס' היה - אסיפת הפועלות אשר נקראה על ידו. הפועלות התאספו, קודם, ובחרו ביניהן מועמדות אשר על כל הפועלות היה לבחור ברשימה זו. יסוד ההתנגדות לכך הוא: כי אם אומנם נקבע בוועידה סעיף על מצב העובדת, ואשר לרגל מצבה המיוחד עליה לעמוד על במה לעצמה לרגל התנאים מבחון, אשר מכריחים אותה ללכת בדרך זו - הרי גם היא אדם אשר לו דעה על כל שאלות ההסת' אשר ידונו עליהן בוועידה. אין הוועידה הכללית דנה אך בשאלת העובדת. ועצם ארגון הפועלות כגוף אחד עושה אותן לחדלי כל הכרה ציבורית וכו' וכו'. מה עשה הבלוק? קרא בשבת, ערב הוועידה, לאסיפת הפועלות ושוב - בהשתתפות י' טבנקין. כל האסיפה היתה כתוהו על בלימה.¹⁰⁷ נתכנסו המון צעירות לתוך חדר צר, וקול האחת צפצפני משל חברתה. היו"ר - שרה לישנסקי¹⁰⁸ - יו"ר "מובהק", עומדת באמצע, פוקדת על ימין ועל שמאל, ובהחל משיהי לשאת מידברותיה - והנה גם היא, שרה, היו"ר, נכנסת לתוך דבריה: "לא נכון!" וקול ההמון ברעו.¹⁰⁹ "נכון! כך זה היה!" ואחרות לעומתן. בבל.

זאת כלפי חוץ. אולם, באמת, היסוד אשר עליו היתה בנויה האסיפה היה כה רעוע ולא היתה הצדקה אמיתית להיקראה. חלק גדול מהבאות לאסיפה באו בכוונה תחילה לראות במחזה "מה הם יאמרו לנו", וסובבו את העניין כי טבנקין לא יפתח תחילה (והוא גם איחר מעט לאסיפה, ושוב: אחת משתיים - אם נרתמת - עמוד כבר על

103 שרגא גורן (גורוכובסקי). עלה ב-1921. חבר "גדוד העבודה". מפעילי המשרד לעבו"צ וחבר הנהלת "סולל בונה". ממייסדי מרכז הקואופרציה ומנהלו שנים רבות.

104 אליעזר יפה (1882-1942). מראשי הפוח"צ. הוגה רעיון מושב העובדים. ר' עליו י"א.

105 לפי "נבקעו כל מעיינות תהום רבה", בראשית 11 ז.

106 לפי "לך נא ראה את שלום אחיך [---] והשיבני דבר", בראשית 14.

107 לפי נוטה צפון על תוהו, תולה ארץ על בלימה, איוב 7.

108 שרה לישנסקי (1884-1924). מהחובשות הראשונות בא"י. עלתה ב-1911. אחות רחל ינאית. מפעילי פוע"צ ואחח"ע. הקימה את המרפאה הראשונה של קופ"ח בת"א.

109 בהריעו. לפי "וישמע יהושע את קול העם ברעה", שמות לב 17.

המשמר. והוא – הנהו הולך והריהו עומד על מקומו). בייחוד אחת, צפורה ברן,¹¹⁰ "דם ואש"¹¹¹ אשר ידה נטויה למגר לארץ את "מזימות הבלוק", והאסיפה קיבלה צורה כה לא-יפה, בלתי ברורה ומבולבלת: "למה קראו אותנו? כל השנה לא קראתם לנו ועכשיו – לפני הבחירות?" וכו' וכו'. גולדה מאירסון¹¹² (מדברת בהיגיון ופיה אינו פוסק מהפיק ומלצרף מילה למילה בטוב טעם. מדברת יידיש. ומאמריקה מוצאה. עובדת במרחביה. ו"אחדות העבודה" כאילו אומרת: "הביטו וראו! זה פארי והדרי". כך דומה היה הדבר בעלותה בוועידה הבמתה). המתיקה מעט את הדין. ולסוף גם טבנקין העלה אלה מילים "להצלת המצב", אך בדרך כלל – לא היה טוב מכל צד. הן מצד עצם קריאת האסיפה ואי-העמדת העניין על נקודתו – אם כבר קראו לאסיפה – בזה הבלוק אשם. וכן גם "הפועל-צורניקות" לא טמנו ידן בצלחת והתפרצותן היתה די גסה. והטעם אשר יש לספרו – ואשר הוא-הוא אשר הניא לקריאת האסיפה בכלל – באשר המועמדות – רובן מהפוח"צ, בכ"א מאלה העומדות בראש, ואשר להן תקווה כי תעמודנה בבחירות. ולמעלה מכל ספק, כי לו במקרה עמדו בשורה חברות מאחה"ע, לא היו מסדרים את כל המרקחה הזו.

הופיעו המצעים: של הבלוק – אחה"ע, הפוח"צ, "ארגון", [פרקציית] הפועלים. אשר למצע הבלוק: לא נתפרסם ולא עובד מצע אחד ושלם לכל מקום ומקום היות והרי אחה"ע צירפה לעצמה עוד כוחות שאינם עומדים – עכ"פ באופן רשמי – בשורותיה. היסוד המוסד לכל המצעים היה החלטות ועידת אחה"ע בחיפה, שקדמה.¹¹³ בכל מקום עובדו הדברים ונוסחו ע"י אנשי המקום ואחה"ע. הדברים שונו פה ושם תחת השפעת "התנועות" השונות המקומיות. וחוסר תוכנית קבועה אחת, המפרשת את כל הנקודות במלואן, היתה מעט לרועץ באסיפות הבלוק בזמן הוועידה. במצע של הבלוק שנתפרסם והוצא ביפו ניכרים סימני פזיזות, קצית. אפילו בסגנון. לא כדברים אשר לפני אסה"נ – כל מילה איתן עמדתה.

בתור סעיף אחד בשורה אחת עם שאר הסעיפים המדברים על ענייני מעשה, כגון "חברת העובדים" וכו', הועמד כסעיף מיוחד "מלחמת המעמדות".¹¹⁴ בזה לא היתה

110 פועלת בניין בת"א-יפו. הדריכה פועלות במלאכת הריצוף.

111 לפי "דם ואש ותימרות עשן", יואל ג 3.

112 גולדה מאיר (מאירסון) (1978-1988). מראשי תנועת העבודה. עלתה ב-1921. פעילה בפועל ובאחה"ע. לימים ראש המחלקה המדינית של ההסת"ו ומחליפת מ"ש במחלקה המדינית של הסוה"י. 1949-1956 שרת העבודה. 1956-1965 שרת החוץ. 1969-1974 – רה"מ.

113 ר' "קונטרס" קיט, 6.2.1923, עמ' 56-60.

114 אחד הנושאים החשובים בסדר היום של הוועידה היה "חוקת ההסתדרות". הסעיף הראשון בחוקה קבע, על פי הצעת הוועדה המתמדת, כי "חוג פעולתה של ההסתדרות הכללית" כולל בין היתר "הנהלת מלחמת המגן וההשחרור של מעמד הפועלים בתוך משקי הרכוש הפרטי והשבחת תנאי העבודה". נוסח זה, שהמליאה נתבקשה לאשר, עורר ויכוח סוער. צירים מ"קבוצת האירגון" ומרשימות הפועלים מחיפה ומירושלים תבעו שבסעיף זה ייאמר שההסתדרות "לוחמת את מלחמת מעמד הפועל

ידה של אחה"ע אלא ידה של [מועצת פועלי] יפו, יד הסערה שקמה לפני חודשים אחדים מסביב לשאלה זו. ואנשי אחה"ע הוותיקים לא קבעו מסמדות בזה. ומכיוון שנגעתי בזה, יש צורך קצת להאריך בדבר, כי ע"י כך יובן יותר את אשר קרה "בליל התהפוכות"¹¹⁵ האחרון של הוועידה והפרץ אשר נבעה לעיני כל בהעמדה למניין בנוגע לסעיף זה. וגם אלה הדברים מכוונים למשה בלבד, כי חש אני כי עלי לספר לו את הדברים כאשר היה בדעתי קודם לספרם לו. ואם כי נושנו הדברים ונשחקו, בכל זאת אגביר חיילים¹¹⁶ ואסקור את מהלך העניינים כאשר אזכור וכאשר אוכל. תנועה ציבורית חיה וערה פא"י ובייחוד ביחס "לשקיטה על השמרים" העירונית, אשר היתה כל העת עם הסקנדלים הריקים (לאחר ימי הסער של אחה"ע - לפני ההסתדרות)¹¹⁷ קמה ביפו עם החל בה עבודת הבניין ע"י המשרד [לעבו"צ] ועם התארגן בה קיבוצים שקיבלו את העבודה. הכבישים כלו כמעט עד תומם. העיר היתה למקלט העבודה וחוסר העבודה. ובראש ובראשונה - יפו. אנשי הכביש, "הפראים", אנשי השדה, נתכנסו אל העיר הקפואה והשוקטת על צורותיה הקבועות, וכאשר נכונה ציין רמז את התופעה הזו וכל הכרוך בה - הניגודים שנתעוררו מאליהם ואשר גם עוררום בפקודת מישוה בין האגוד' המקצ' והקיבוץ וכו' - "הילדות הבלתי מקצועית נפגשה בזקנה המקצועית". "ועלינו למצוא את הדרך לבלי להיכוות באש ולבלי לקפוא בקור".¹¹⁸

בחורף שעבר, בעונת חוסר העבודה, היתה תקופת אנרכיה גמורה. האנשים היו מרי נפש. התהלכו ללא לחם. מצפים ל"מחוסרי דירות".¹¹⁹ אך העבודה נדחת מחודש לחודש. המופ"סים, אשר נתלקטו מכמה פינות (ביניהם קב' ברוכוב),¹²⁰

העברי במנצלו במשק הפרטי, או "מנהלת מלחמת מעמדות במשק הפרטי" או "מתבססת על עיקר של מלחמת מעמדות". בדיון חוזר בוועדה המתמדת הרוב היה בעד הסרת הנוסחה של מלחמת המעמדות והמליאה אישרה את הנוסח שהוצע על ידה ברוב של 49 נגד 37. בתגובה להחלטה זו הודיעו חסידי "מלחמת המעמדות" שיימנעו בהצבעות על הנושאים האחרים שיידונו.

115 כנראה הכוונה לתהפוכות שחלו בסיעת הבלוק הסוציאליסטי בליל ההצבעה על הכללת "מלחמת המעמדות" בחוקת ההסתדרות. בסיומה של התייעצות מיוחדת של הבלוק, הודיע ב"ג כי "כפי שפירסמנו אחר ועידת אחה"ע, גם בפלטפורמה של הבלוק שהתכונן ע"י אחה"ע ובלתי מפלגתיים, הננו עומדים בתנועת הפועלים על בסיס מלחמת המעמדות [...] אנו רואים בהסתדרות הסתדרות מעמדית של המעמד העובד, ובכל פעולותיה אנו רואים גילויי מלחמת המעמדות, אולם נצביע נגד כל הכרזה אידיאולוגית ופרינציפיונית שאינה מגבירה את כוחו של הפועל וההסתדרות, כי יש פה רק הכרזות מילים [...] בזה אנו רואים החלשת כוחו המאורגן של המעמד, שבו נמצאים גם אלה שאינם בעד הפרינציפ הזה [הפוע"צ]."

116 לפי "מדוע רשעים יחיו, עתקן גם גברו חיל", איוב כא 7.

117 לפני הקמת ההסתדרות הכללית פעלה אחה"ע להמצאת מקומות עבודה לפועלים.

118 כנראה ציטוט מדברי רמז.

119 בניית 125 בתים בשביל חברת "מחוסרי דירות" ביפו.

120 קבוצת מתיישבים שהקימה את שכונת ברוכוב בפברואר 1922. מנתה 10 חברים בעלי משפחות.

ניצלו את מצב חוסר העבודה והרעב והעמידו בחזית אשר למולה צריך לקלוע –
ההסת' ראשיה ופקידיה וכו'.

האסיפות היו פרועות, ללא כל צורה הסתדרותית. באים שניים מן "האופוזיציה" כביכול, בעיקר למשרד [לעבו"צ] ואלה היו ניצני ועדת הארגון שנתגלעה אח"כ, וקוראים לאסיפת מחוסרי עבודה. באים מפ"סים ושוב קוראים. ותמיד היה חלק מר-נפש שכרע תחת סבל חוסר העבודה ואשר כונן גם הוא את חציו להסתדרות – לראשיה – מרוב מרי ומאי-ידיעה. וחלק אשר כל מגמתו היתה לצודד נפשות לתוך מכמורתו, ואין קרקע מוכשר לטיפוח הרגשים האנטי-הסתדרותיים כחוסר העבודה. וכך היתה אפשרית אסיפה כזו: חדר מלא אנשים (על הגבעה, במקום שנבנה הבניין שנועד לבית החולים, בין רחוב אלנבי ושל' [כונת] מרכז בעלי מלאכה. הבית הזה שימש בשנה שעברה לבית ההסתדרות). בקרן החדר, על גבי ארגזים, עומד לו בחור בעל עיניים קודחות וערומות ודורש ומְתַעֵמֵל תעמולה לדרכם ושיטתם של המפ"סים דרשה ארוכה על "הפרופיסיונלע פערעיינען" [יידיש: האיגודים המקצועיים] ועל ה"ווירטשאפט" [יידיש: המשק], אשר אל להסת' לעסוק בה וכי אין דבר אבסורדי מזה וכו'. ולכל זה יש קשר ישר לאסיפת מחוסרי עבודה ולחוסר העבודה ולתיקון המצב. וכך עומד הבחור ודורש ודורש בלי הרף – זהו בן-מנחם,¹²¹ מדְבַרִי המפ"ס, אשר ירדו כבר עתה מבמתם. היו"ר גם הוא מאנשי שלומם, יו"ר שלא נבחר ושלא בא בשם כל ביאת-כוח חוקית אלא סתם תפס את השלטון בידו. ונוח לו הדבר מאוד והוא נותן לו "לערוף כמטר לקחו".¹²²

באסיפה נוכחים גם נוטע, יודילביץ (המנהל את לשכת העבודה – "מלאכה שקטה") כאורחים לא קרואים. אין עצה אלא להתווכח עם בן-מנחם. וכאן, בציבור, קופץ מתוך הקהל בחור מזרחי אימה ומעיניו כידודי אש יתמלטון ישר למול נוטע, והוא אוזח כבר במטה וחותר לו דרך בקהל אליו. פני מְרַצַח ממש. הנה הנה והוא קם להורגו. תופסים סוף סוף מידו את המטה ומצפינים אותו במקום סתר, אך הוא לא נח מזעפו.¹²³ וכן אירע הדבר (באותה האסיפה צצים, כמוכן, מייד, ב"כ "מוסמכים" של האג. [ודות] אשר באו לברך את האסיפה ולאמץ את ידי מחוסרי העבודה בפעולתם. "מיר בעקערס" [יידיש: אנו האופים] מיר "מעטאל ארבייטער" [יידיש: אנו עובדי המתכת] באנו לחזק את ידיכם וכו' וכו') (ב"כ אגודות אלה קראו גם לאסיפות כל האגודות וחותרו תחת מועצת פועלי יפו). ואספו עשרות אחדות בחורים אשר הלכו והסתערו על המשרד, תפסו את הטלפון, רצו לגרש את "הפקידים" וכו'. המעשה הן ידוע. למחרת קראו לבן-גוריון מירושלים וקראה מ.פ.י. [מועצת פועלי יפו] לאסיפת

121 לא זוהה.

122 לפי "יערוף כמטר לקחי תיזל כטל אמרתי", דברים לב 2.

123 לפי "ויעמוד הים מזעפו", יונה א 15.

מחוסרי העבודה בהשתתפות חברי הוה"פ, בן-גוריון וליברמן.¹²⁴ באותה שעה ריכזה כנופיית המפ"סים אסיפה סביבה כמעט באותו המקום. אסיפת ההסתדרות היתה בפרקת-עץ [צריף] ועברו לשם כל אלה שהתאספו תחילה לחוד עם המ.פ.ס. בן-גוריון פתח, ומייד החלו צעקות: "מי שמך?"¹²⁵ "בחירת יו"ר!" ולע"ע לא נתנו לנהל את האסיפה. לאט לאט החום החל לעלות – ממבטי עיניים היוצאות מחוריהן עברו להושטת ידיים, לדחיפות וכו' וכו' – בן-גוריון עומד בקצה האולם על השולחן. הוא משתיק, עולה בידו להפליט מילים מספר ושוב סער כשהיה. המחזה הזה נמשך מ-10 בבוקר עד 4 אחה"צ. המלחמה ניטשה בין ההסתדרותניקים ובין המפ"סים. בחור אחד התעלף, כל גבו היה מרוט. האסיפה נפסקה ושוב החלה – אך שוב לא נתנו לנהלה בשקט כקדם וכל פעם מתעוררת התקפה מצד אחר. אחר כלות הכוחות נתעוררו בויןובר¹²⁶ וקדמוני¹²⁷ והתחילו לירות זיקים וחוזר חלילה. תגרת דמים, ממש. בכל זאת נתברר קצת עניין ההת[נפלות] על המש[רד]. על-ידי בן-גוריון ועל-ידי ציולינג,¹²⁸ שהיה אז במשרד ובעיניו ראה. בן-גוריון נואש להחזיק מעמד וירד מעל השולחן כדי לעזוב את החדר. מייד קמה הסתערויות עליו ועמה שתי שורות לאורך החדר "להגן". בן-גוריון אמר: "אני אבקש את חברי לבלי הגן עלי" והלך לו הלך וירוד מעל הגבעה. כל הקהל יצא על הגבעה והביט למטה. כך הדבר, היתה העקת עופרת. ואז נדמה כאילו כלו כל הקיצין. ורק היגיון צלול יכול היה להאיר מבעד לכל מה שהעבי והעיק, כי מעשי תעתועים¹²⁹ אלה, עוד יבואו ימי שילומים. אגב, לא לחינם עלתה חמתו של בן-גוריון בוועידה, בהתפרצותו הגדולה כנגד המפ"סים וועדת הארגון.¹³⁰ דבריו על שיסוי מחוסרי העבודה נגד ההסתדרות מוצאם בעיקר ממעשי יפו.

ואם חודשים אחדים אחרי מעשי-בלהות אלה נתכנסה ביפו מועצת הצירים לייסוד סניף הסתדרות פועלי עבודות ציבוריות ובניין (בהתאם להחלטת ועידת פ.ע.צ.וב. בחיפה – בבחירות שהיו לוועידת הס. פ.ע.צ.וב. בחיפה השתתפו בכל יפו – כ-200 איש) וישבו כמה עשרות צירים, ב"כ [באי כוח] למעלה מאלף איש בותרים בפועל

124 צבי ליבנה (ליברמן), מראשוני נהלל, מפעילי הפוה"צ, חבר הוה"פ של ההסתדרות. סופר, בעיקר לילדים ולנוער.

125 לפי "מי שמך לשר ושופט עלינו", שמות ב 14.

126 ד' בוינבר. איש "פוע"צ שמאל". ציר לוועידה בסיעת "קבוצת ארגון".

127 לא זוהה.

128 אהרון ציולינג (1901–1964). עלה עם משפחתו ב-1904. מראשי הקב"מ ותנועת העבודה, ממייסדי "חבורת העמק" ומוותיקי עין חרוד. מראשי ה"הגנה". לימים חבר "מנהלת העם" והכנסת הראשונה ושר החקלאות בממשלה הזמנית.

129 לפי "הבל המה מעשה תעתועים", ידמיה י 15.

130 בדברי התשובה למתווכחים על הדוח שמסר לוועידה מטעם הוה"פ של ההסת', תקף אותם ב"ג על שהם משסים את הרעבים נגד המשרד לעבו"צ ומפייצים דיבות וכינה אותם "פרובוקטורים".

(הבחירות סודרו באופן זה: כל עשרים חבר בחרו בציר), במשך לילה ויום ודנו בשאלות הנוגעות לעניין כיאות לאסיפה בכלל – הרי היה זה צעד ענקי קדימה, ואשר איש לא שיער חודשים מספר לפני זה, כי תהיה אפשרית ביפו אסיפה כזו. לאסיפה זו קדמה עבודת הכנה רבה בציבור ובאגודות. צריך היה אז להרוס את החיץ הטפל אשר בין אגודה לאגודה, העושה כל אחת מהן לגוף בפני עצמו המסוגר לתוכו ואשר אינו רואה את הנעשה מסביבו. צריך היה לכונן את ההסת' על היסוד התעשייתי הכללי והמאחד את פועלי הבניין, פ.ע.צ., פועלי העץ, המתכת וכו' להסת' אחת – הסת' הבניין – ואשר בתוכה תהיינה אגודות אומנותיות. מצב האגודה היה – הרס גמור. האגודה היתה עלולה להיתפס ביד כל עבד מתפרץ.¹³¹ המפ"סים, "כבשו" את החותמות של אגודת פועלי המתכת והעץ ועצם המלחמה היתה נטושה באגודת הבנאים (חוץ מאגודת פועלי כביש ובניין – הפועלים הפשוטים, הבלתי מאומנים), וכל מלחמתם היתה מכוונת כנגד עבודת המשרד ודרכו. קיום הקיבוצים הן מחייב הגדלת מספר בעלי המקצוע, כי בחבורה ניתנת האפשרות ללימוד המקצוע. וכן חששו להורדת המחירים של בעלי המקצוע, וכך נהפכה האגודה אשר אך לפני שנה טיפלו בארגונה – לרועץ, באשר עמדה על נקודתה הקפואה מבלי לראות את אשר מסביבה ולא יכלה ללבוש צורה בהתאם למצב החדש. גם היו אחדים ספורים מאגודת פועלי כביש ובניין אשר נתנו את ידם לאגודת הבנאים, וגם הם נלחמו איתם יחד. טענתם היתה כי עבודת המשרד מביאה אנדרלמוסיה במצב המקצוע והמחירים, מחלישה את מלחמתו המעמדית של הפועל במשק הפרטי והיא, אגודת הבנאים, נלחמת את מלחמת הפועל להטבת מצבו ותנאיו במקצוע. למעשה התבטאה המלחמה המעמדית הזו במלחמת תחירה נגד המשרד, וזה היה כל סוד קיומה.

אגב, גם מבין אגודת פועלי הבנאות לא כולם היו בעד הדרך הזו, אלא בכל זאת שם התרכזו רוב הכוח. במצב של הרס ורקב פנימי באגודות המקצועיות נקראת מועצת הצירים. היסוד של מ.פ.י. גם הוא היה רופף וצריך היה לערוך בחירות מחודשות אחר זמן די ארוך ועל כן היה היחס אליה כאל מוסד בלתי-חוקי. צריך היה לנתון את כל הבניין ולבנותו מחדש על אושיות חדשים.

בן-גוריון היה כשבועיים-שלושה בתמידות ביפו ועסק בענייני ההכנה לקראת האסיפה. לפני היגמר האסיפה יצא חלק מהאסיפה בראותו כי כלו כל הקצין ואין להם תקווה להעביר את שלהם (הם רצו אגודות מקצועיות הבוחרות מביניהן מרכז משותף, לערך). אז כבר עלה כוכבו של יצחקי. הוא היה האידיאולוג שלהם. כולם ידעו רק לקשקש ולא ידעו את מלאכת ההיגיון, "שלשול" דבר מתוך דבר, מסובב מסיבתו וכו' – והוא – ידו רב לו בזה, בידו ניתן פתחון הפה שלהם.

131 לפי "היום רבו עבדים המתפרצים איש מפני אדונו", שמואל א, כה 10.

אחר האסיפה הובאו לידי ליקוידציה גמורה כל החיל והחוסן של האגודות הקודמות: חותמות, בלנקות,¹³² כיסאות, שולחנות, מכתבים ופרטיכלים – כל הכבודה כולה. והוא הדין באגודות הבנאים. אלה לא רצו לקבל מרות. סגרו בעדם דלת חדר¹³³ האגודה ופרצה קטטה רבתי, אשר קולה עלה למרחוק בואכה המשטרה – והיא פיזרה את הנאספים. ומכאן הדיבה כי מועצת פועלי יפו קראה למשטרה לפזר את האסיפה, ובכוח הזה הרסו את האג. המק. ביפו.

החלה ההרשמה המחודשת. פנקסי חבר "זמניים מחודשים". ונגלה הפרץ. ועדת הארגון. תחילה תחת שם ההסתדרות ואחר כך, אחר שהכחישו כי אין להסתדרות יד בכל זה – הופיעו כל כרוזיהם "בדרך העצמית". ומהא' [ארגון] של האגודות המקצועיות ביפו היתה אצלם, כרגיל, תקופת דבקות קצרה. שכרו חדר, העמידו שולחן ומזכיר. פסוח ועבור.¹³⁴ איני יודע גם את פרטי המו"מ שהיה מתחדש מדי פעם בינם לבין מ.פ.י. מדי שבוע בשבוע היו מופיעים כרוזים שונים המדברים גבוהה על הארגון המקצועי (בידם המונופולין על האיגוד המקצועי) ודברים המכתימים את שם ההסתדרות.

המעשה היחיד אשר עשו – שביתת פועלי האופים¹³⁵ – היה למטה מכל ביקורת. חוסר כל ארגון בסידור השביתה ולא עצרו כוח להביאה לידי גמר. מצד הפועלים החלו תרעומות כי אינם נותנים את ידם לאנשי ועה"א [ועדת הארגון] ופנו למ.פ.י. כי יבואו להחיש להם עזרה. במת ועה"א נהרסה בימים הקרובים לפני הוועידה אחר מועצת הצירים של הסת' הבניין השנייה, אשר הסיקו מתוכה כי סו"ס הבינה מועצת הצירים כי דרכם-הדרך והודו בצדקתם. אחר מועצת הצירים הראשונה של הסת' הבניין נתכנסה מועצת הצירים של כל פועלי יפו לבחירת מ. פ. יפו מחדש וביסוס תקנותיה. זו היתה אסיפה מלאה פלפול יבש. סאת הוויכוחים נגדשה בעיקר בהגיע הדבר לתקנון של מ.פ.י. למעשה, אין עתה, לאחר הוועידה, גם כל ערך לכל אשר דובר והוחלט או. הנידון לא היה עניינים חיוניים, עצם השאלות התובעות את פתרון – עכ"פ בזה לא נגעו או בכ"א זה "לא הלהיב". "התחממו" בעיקר כשנכנסו להפשטה ולפלפול שאינו מעלה דבר – אז ניצחו זה את זה "בשוט לשון"¹³⁶ כראוי והפליגו עד כי לא ראו את הנקודה אשר ממנה יצאו, והנקודה שאליה צריך להגיע. האסיפות היו שתיים. האחת – שבה נעשה מצד הפוה"צ הפרץ בהסתדרות. והשנייה – לישור ההדורים אחר הכרעתו של הוה"פ בדבר הסכסוך הזה.

מ.פ.י., עכ"פ הקודמת, היתה חסרת כל כוחות אשר יעמדו לציבור כה גדול של

132 ניירות משרדיים שבראשם מודפס שם המוסד.

133 לפי "ובאת וסגרת הדלת בערך", מלכים ב, ד 4.

134 לפי "והוא עבר שלום בין כולם, פסוח על נחשים / וחמוק מתחת לחרב" – ביאליק בשירו "הציץ ומת".

135 פועלי המאפיות.

136 לפי "בשוט לשון תחבא", איוב ה 21.

2,000–3,000 איש. חוסר כל כשרון הדיבור איתן ותקיף, אשר גם הוא גדול ערך באסיפות-פרצים, האחד, לוביאניקר,¹³⁷ אשר ראשו ורובו, כל כוחותיו – בעבודה. בחור מסור עד אין קץ, אשר יומם ולילה מתרוצץ מפינה לפינה "וסוחב" כאשר יוכל. אך עם זה הוא כבד-פה מעט, ולא לאל ידו לעמוד בשער. השני, אשר ירד כבר מעל הבמה לרגל אי-האמון מצד החברים – קינמון¹³⁸ (מהפוח"צ). הוא אשר מסר את הדו"ח של מ.פ.י. זו היתה הרצאה משעממת ומיישנת: "עשינו כך וכך", "פה לא עשינו" וכו' וכו' – מעין הקראת פרקי רשימות. והאסיפה – מפהקת ומצפה לקץ כי יקץ עליו, ואת שְׁנָתָם. הוקראו שתי הצעות לתקנות. האחת – רחבה, השנייה – מצומצמת. בראשונה הוכנסו עניינים מדיניים נוסף על הראשונים אשר אותם "קיימו וקיבלו", המילה: "סוציאליות" [סוציאליסטיות] ו"מלחמת המעמדות". זו האחרונה היתה לציר הוויכוחים, לסלע המחלוקת. בזאת שיקעו את רוב הכוחות. לשאלה זו כיוונו את מאמצי המחשבה, מתיחות ההקשבה, רוגז עצבים ותאוות ניצוח. מסביב לה – יורה רותחת.

בכל מהלך הוויכוח הזה ניכר חוסר מחשבה רצינית ומנתחת ומעריכה את הדברים כראוי – הן מצד הפוח"צ והן מצד אחה"ע. מצד הפוח"צ – הכרזות איומים אולטימטיביים – הן זה דרכם בקודש מפ"ת¹³⁹ ועד הנה: באם תקבלו את זאת – לא נשתתף בבחירות למועצה, אנו יוצאים, וכו'. הפוח"צ, האוחז בדגלו, לא יסבול את המילים "מלחמת מעמדות" – הדברים גם נאמרו בלשון יותר חריפה ומזלזלת (ורמז נתן תשובה אחת אפיים). עמדו והוכיחו לפי חוקת חיפה¹⁴⁰ כי אסור לנו לדון בזה. הדברים כבר ניטשטשו ואיני זוכר את כל סגנוני הסגנונים וטעמי הטעמים ודרישת ההלכות לתלי תלים.¹⁴⁰ ואשר לאח"ע – מצדה היתה הסברת "מלחמת המעמדות": מלחמת המעמדות אינה מתבטאת רק בהופעות השביתות במשק הפרטי, אלא זהו פרוצס ארוך ואיטי המתגלה גם בצורות שונות. הוסבר כי כל העבודה המשקית-העצמית של ההסת', שלטון ההסת' על העבודה אשר זוהי הדרך הנמשכת בחיי הפועל בארץ למן היום הראשון ועד הנה ואשר ממנה ייבנה – היא-היא עצמה "מלחמת המעמדות" במובן הכי עמוק ורחב של המילה. אך נניח לתוכן גופא. העיקר – צורת הוויכוח, והאטמוספירה שהושרתה באסיפה – היתה למטה מכבוד. אם הפוח"צ הירשה לעצמו להקריב עבור קוצו של יוד את קשרי ההסתדרות, ועשה צעדים מגונים עד לידי ניוול במובן ידוע – הרי מצד אחה"ע ודְכֻתִּיהָ [ארמית; ודְכֻתִּיהָ] – היה פלפול

137 צבי לבון (לוביאניקר). (1895–1979). ממתנדבי הגדוד האמריקני במל"ע-1 שנשארו בא"י. מפעילי פוע"צ וההסת'. ממייסדי אחה"ע ומועצת פועלי ת"א-יפו. לימים מנכ"ל "חב" שיוכן עובדים".

138 יעקב קינמון, ציר מטעם הפוח"צ. ממייסדי קיבוץ מזרע. חבר מרכז קופ"ח.

139 לפי "אלוהים בקודש דרכך", תהלים עז 14. הכוונה למחלוקת בעניין הקמת מטבח הפועלים בפ"ת ב-1913.

140 החלטות שהתקבלו בוועידת היסוד של ההסתדרות שהתכנסה בחיפה בדצמבר 1920.

140 לפי "שיש לדרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות" (עירובין כא).

ועמידה על המשמר שאינה נותנת כבוד לעומדיה - "המולדת בסכנה".¹⁴¹

כשהיית נמצא באסיפה, ומוסר את עצמך לגלי הוויכוחים כי יעברוך, ואתה שוקע בתוכם - כה נכפתה הגיגית¹⁴² עד כי נדמה כי נסתתמו כל המבואות והמוצאים¹⁴³ וכאן המפתח האחד לפתרון השאלות - מי ינצח את מי בשקלא וטריא שלו ובכשרון הפלפול הדק שבדק. הבחורים - (כל דמתקרי אחה"ע) היו אחווי בעתה ממש. כל צרות החושים והמחשבה - הכל נמסר לזה. חסרה היתה יד המכוונת ומעמידה את הדברים על הווייתם. "הקץ לדברי רוח".¹⁴⁴ וברור הדבר, כי לו בן-גוריון היה אז בארץ (זה היה בימי [הקונגרס הציוני ה-12] קרלסבד [ספט' 1921]) לא היה נותן "לנערים לשחק לפנינו".¹⁴⁵ רמזו גם הוא אחר - והבערה כבר היתה בעצם להבתה. והנה הועמד למניין: בדבר מדיניים¹⁴⁶ - נתגלה הפרץ באחה"ע גופא. רמזו וכו' - בעד. ובן-צבי ועוד - נגד. אגב, רמז חיווה את דעו כי הוא נגד הכנסת המילים על מלחמת מעמדות באותו האופן המנוסח בסעיף, אשר לפי זה יוצא כי צריך לעמוד דווקא על השקפת מלחמת מעמדות. השקפת עולם - אינה אחת, לא לציבור ולא למפלגה, אלא מסור הדבר לאיש ואיש. וגם הוא "הכריז" כי המשרד כל קיומו וכל היותו - הוא הוא בעצמו "מלחמת המעמדות". רמזו העיר, כי כל הוויכוח הזה אינו בין אחה"ע והפוח"צ, אלא צ"צ¹⁴⁷ הימניים והשמאליים. ובפרוגרמה של אחה"ע אינה נזכרת לגמרי "מלחמת המעמדות".

אגב, מצד הציבור הרחב היתה גם ציפייה לביטוי הזה לרגל מצב העבודה ביפו, ולא רק לרגל זה. נקיבת-שם גלויה ומפורשת לאשר עושה ההסתדרות. למה להתכחש ולהסתיר? יסוד מוסד הוא בכל תנועת הפועלים וכן גם אצלנו. וביחס לפוח"צ - היתה הרגשה מעין זו: הנה בא הרגע, הוא בוא בא. "צילצלה השעה"¹⁴⁸ להיאסף אורו של הפוח"צ, הנה הנה תפשונו אותו "ובעל כורחו יענה אמן".¹⁴⁹ (אגב, באסיפת אזכרה לרוזה לוקסמבורג¹⁵⁰ וקרל ליבקנכט¹⁵¹ בירושלים, פותח ציגל¹⁵² ומבקש לכבד בקימה

141 "אורחים, המולדת בסכנה!", הכריזה האסיפה המחוקקת בפרים ב-11.7.1791, נוכח סכנת מלחמה עם אוסטריה ופרוסיה.

142 לפי "שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית", שבת פח.

143 לפי "לדעת את מוצאך ואת מובאך", שמואל ב, ג 25.

144 איוב טו 3.

145 לפי "יקומו בא הנערים וישחקו לפנינו", מלכים ב, ב 14.

146 תוספת המילה "מדיניים" לסעיף א בחוקת ההסתדרות, כאחד מנושאי פעילותה בצד העניינים "היישוביים, הכלכליים והתרבותיים".

147 "צעירי ציון" - תנועת פועלים ציונית סוציאליסטית שנוסדה ב-1903 ברוסיה. כמה מחבריה עלו בימי העלייה השנייה והיו ממייסדי הפוח"צ. ב-1920 הקימה סיעת הימין בצ"צ, יחד עם הפוע"צ את "ההתאחדות העולמית". האגף השמאלי (ציונים סוציאליסטים - צ"ס) הצטרף לאחה"ע.

148 מקור הציטוט לא אותר.

149 לפי "עונה אמן בעל כורחו", שבת קיט.

את חברינו, ורמז לוחש למרעהו – "בעל כורחו יענה אמן" (העמדה למניין ביחס לסעיף זה היתה בנקיבת שמות מפורשת, וכמובן הפוה"צ נפל על במותיו חלל.¹⁵³ יצא, ולא השתתף בבחירות למועצה [מועצת ההסת']. השאירו עבורו מקומות פנויים. אחר-כך הביאו את הוה"פ (מכונה זו אינה קלת תנועה ביותר) והחלט כי עד הוועידה נשארת ההחלטה כהחלטת מועצת פועלי יפו, והיכנסה לתקנון עומד לאישור הוועידה. מעין זה. ושוב אסיפה – הן צריך לגמור את הסכסוך. ומקריאים את החלטת הוה"פ. פרטיכל לא נכתב. מיהרו לנסוע. אלא ישנה ההחלטה חתומה בעצם ידו של בן-צבי. והנה קמים מערערים, עדה פישמן צועקת:¹⁵⁴ זה לא נכון; זה שקר; זה זיוף (חברת הוה"פ! ואם גם מצאת כי לא כן הדבר, הן לא תבואי לפני אסיפה רבת חברים לשקץ את שם הוה"פ. את תביעתך לאמת תעשי בכותלי הוה"פ. ונוטע יורה עליה חיצו ועמו והיא באחת. קופצת בלי הרף). וקם שני (מהפוה"צ) ומערער כי הוא, אשר היה נוכח במו"מ, וזכר כי היה כתוב לא "אבל", כי אם "גם" או "אך" (הדברים ממש!) והן יש בזה משינוי כל תוכן ההחלטה.

והתחילה הפרשה. מזה ומזה. הודעה מצד זה שאם היא כשהיא לעצמה ולפי תוכן דבריה נכונה או לא, אך אין לה שחר במעמד הדברים: אנחנו אשר מאמינים וכו' וכו', כי דרך הפועל וכו' ביצירה ובמלחמה מעמדית וכו'. סָבְבו הדברים כך, כי המילים "מלחמת המעמדות" תשובצנה ותשולבנה שלוש פעמים בתוך משפטים אחדים. והנה אחדים מהאחדותניקים "נפתו" ומסרו את עצמם למולך – הם מסכימים להצביע בעד קבלת החלטת הוה"פ, וחבריהם "הנאמנים לעמדה" עומדים וצועקים: "אנה אתם הולכים? אינכם מבינים מהו הדבר! הן בזה אתם" וכו' וכו' – והנה בא הפרשנדתא של הפוה"צ ומנמק את התנגדותם לבחור אך במספר חברים למילואים (היות והפוה"צ לא השתתף קודם בהצבעה בבחירות) ורצונם כי המועצה תִּבְחָר מחדש. ומצא לו יתדות על מה לסמוך, כי באותה הישיבה הוחלט אך להחליף חברים מאשר נבחרו, באחרים, ועתה הן מחליטים להוסיף על הקודמים והן זה משנה את כל תוכן השאלה! וע"כ – אין ההחלטה קיימת, אלא הבחירות טעונות חידוש מעיקרא(?), והצד שכנגד מתמלא חימה ועומד במריו, ואמנם הדין עמו. והן לא דבר ריק הוא! הן

150 רוזה לוקסמבורג (1871–1919). מהפכנית יהודייה ממיסדות המפ' הסוציאל דמוקרטית בפולין. מ-1898 בגרמניה. מראשי האינטרנציונל הסוציאליסטי. ייסדה את "ברית ספרטקוס" שהפכה ב-1918 למפ' הקומוניסטית הגרמנית. נרצחה ב-1919 אחרי כשלוש המהפכה הקומוניסטית שם. 151 קרל ליבקנט (1871–1919). ממנהיגי הסוציאליזם הגרמני. מייסדי "ברית ספרטקוס". נרצח יחד עם רוזה לוקסמבורג.

152 יצחק לבני (ציגל). מורה, לשונאי ובלשן עברי. עלה ב-1911. ב-1918 הוגלה לדמשק. ב-1919 חזר לא"י והיה מזכיר הפוה"צ בגליל. ב-1921–1930 מזכיר ועדת התרבות של ההסת' בי-ם.

153 לפי "הצבי ישראל על במותיך חלל איך נפלו גיבורים", שמואל ב, א 19.

154 עדה מימון (פישמן) (1893–1973). מראשי הפוה"צ ותנועת הפועלות הא"י. עלתה ב-1912. מייסדי הסת' העובדים. ב-1921–1930 מזכירת מועצת הפועלות.

בוזה הופכים את הקערה על פיה – נדרנא לא נדרי ושבועתנא לא שבועי,¹⁵⁵ והאסיפה הקודמת כלא היתה, והרי בזה יהיה גם ניצחון הפוה"צ. ביטול הבחירות הקודמות, היות והם פרצו פרץ.¹⁵⁶ היה לא תהיה.¹⁵⁷ וניטשה המלחמה.¹⁵⁸

והיור, קיצים,¹⁵⁹ איבד את עשתונותיו,¹⁶⁰ עיניו תועות ופיו פעור וידיו מתנופפות פנים ואחור,¹⁶¹ וגם הוא עצמו אינו בולם את פיו, ובשעת סערת הרוחות הריהו עומד וצועק: "שקט! אל תדבר! חכה עד שישתקו!" והנה אחר התראות על התראות משתתקים, וכאן לפתע הוא בעצמו, היו"ר, מתפרץ: "אבל זוהי נבזות ושפלות שאין כמותה" וכו' וכו' – ושוב משתתק ושוב מתפרץ. סביבו נסערה וסביבו נועמה,¹⁶² כל האסיפה היתה לקצפה. ידיו רפו.¹⁶³ והוא נותן את רשות הדיבור לכל אשר יצעק. והשיגעון הגיע עד לידי כך כי חברים נאמנים זה לזה, טרם התחיל עוד האחד להציע את הצעתו, וכבר קופצים שני חבריו האחרים וצועקים "מנהמת ליבם"¹⁶⁴ ובנחרת גרונם: "לך לך, עם ההצעה שלך, מה אתה בא להציע, אתה יודע לקלקל, אתה בוגד" וכו' וכו', והצעקות הן צעקות. "ויצעקו"¹⁶⁵ ממש. והנה, לסוף "כששבה הדממה",¹⁶⁶ מתברר כי תמימי דעים¹⁶⁷ הם עמו. אך קנצי למלין¹⁶⁸ [קץ לדברים].

ישיבת מועצת הצירים של הסתדרות הבניין השנייה¹⁶⁹ היתה לאין ערוך¹⁷⁰ חשובה מישיבות הצירים למ.פ.י. האסיפה נתכנסה אחר חודשים אחדים לקיום הסתדרות הבניין. נוכחו גם גורפינקל¹⁷¹ ורמז. רוב הזמן של המועצה הוקדש לשאלת היחסים בין המשרד והקיבוצים. נאמרו דברי מרי. והמרי מרי אמת. גילו פצעים

155 מתוך תפילת "כל נדרי" בערב יום הכיפורים.

156 לפי "מה פרצת עלי פרץ", בדאשית לח 29.

157 לפי "העולה על רוחכם היו לא תהיה", יחזקאל כ 32.

158 לפי "ויערכו פלישתים לקראת ישראל ותיטוש המלחמה", שמואל א, ד 2.

159 יוסף קיצים (1888-1970). פעיל באחה"ע ובהסת' העובדים. ממייסדי המשרד לעבו"צ.

160 לפי "ביום ההוא אבדו עשתונותיו", תהלים קמו 4.

161 לפי "והיא כתובה פנים ואחור", יחזקאל ב 10.

162 לפי "וסביבם נשערה וסביבם נועמה", ביאליק בפואמה "מתי מדבר".

163 לפי "וישמע בן שאול כי מת אבנר בחברון וירפו ידיו", שמואל ב, ד 1 (ר' גם ידמיה ו 24).

164 לפי "שאגתי מנהמת לבי", תהלים לח 9.

165 לפי "ויצעקו אל פרעה לאמור", שמות ה 15; יד 10.

166 לפי "ושקט המדבר וסער, ושובה הדממה כשהיתה", ביאליק בפואמה "מתי מדבר".

167 לפי "מפלאות תמים דעים", איוב לו 16 (ר' שם גם לו 4).

168 לפי "עד אנה תשימון קנצי למילין", איוב יח 2.

169 המועצה התכנסה בי-ם ב-24.12.1922 ודנה בנושאי הוועידה השנייה של ההסתדרות.

170 לפי "מחשבותיך אלינו אין ערוך", תהלים מ 6.

171 ישראל גורי (גורפינקל) (1893-1965). מפעילי "צעירי ציון". מעולי "רוסלן" ב-1919. מראשי

הסת' העובדים. לימים חבר הכנסת.

נאמנים.¹⁷² נשמעו תלונות מכמה וכמה חברים על יחס הפקידות במשרד. אין הפועל מרגיש כי המשרד הוא המוסד שלו. מנהלי העבודה יש מהם אשר מתייחסים לפועלים באופן גרוע מאשר יחסו של בעל הבית הפרטי. השעה היתה כשעת חשבון נפש. כל אחד שח לתומו וסיפר על מכאוביו – על מכאובי הכלל, ובעיקר נתגלתה דרך מחשבה זו: האנשים המנהלים את עבודת המשרד – עמוסים בעבודה. כל נטל הדאגות: כספים, וכו' – הוטל עליהם. ומתוך עצם עבודתם נסחפים הם ממילא לקראת תפישת העבודות, היות והנקודה אשר לפנייהם – להיות הקבלן היחיד, ושלא באשמתם, אלא מתוך התפקיד שהוטל עליהם, אין לפני עיניהם טובת הפועלים. מתוך כך בא היחס הזה וכו'.

בחפיפה קבעו את היסוד להסתדרות הבניין. קיים ועד הסניף של הסת' הבניין או כאשר ייקרא לו: "ועד הסניף". הקשרים בינו ובין המשרד [לעבו"צ] אינם ברורים ומטושטשים. היש לו ביקורת על קבלת העבודה אם לא? החודשים האחרים הוכיחו כי יש בלבול ברשויות אלה. מהי העבודה המשותפת והיכן הגבולים? ועצם סידור המשרד, האם ע"י מרכז אחד אשר הוא שולח את באי כוחו לסניפיו, או הדבר מסור לכל מקום ומקום, או תחת הביקורת של ביאת-הכוח המקומית. ניסיון העבודה במשך חודשי קיום ההסת' דרש פתרון על סבך שאלות המעיקות על סידור העבודה. עכ"פ, נתגלתה השאיפה ליפות יותר את כוחה של הרשות המקומית, ורמז גם הוא נטה לזה. רמז דיבר, כי טוב שהדברים ייאמרו בהתגלות לב. חברי המשרד נחנקים. נשרפים. אין הכוחות. לסוף – הירצה על "חברה שיתופית לבניין וחורשת"¹⁷³ ועוד טרם החלו לדבר (זה היה כבר בערב, אחר יום ארוך ויגע של ויכוחים) פרץ קיצים בהתנגדות: לא נסכים לכל חברות שמציעים לנו. כל אחד יעשה לו חנות שלו. "המשביר"¹⁷⁴ נעשה למשכן חנוונים. וכן יהיה עם חברה זו. כך יקרעו את ההסת' לחברות חברות, חנויות חנויות, וכל הציבור יישאר מחוצה להן. על כל המוסדות הנמצאים במקום צריכה לשלוט המועצה העירונית – "המשביר", המשרד וכו'. ורמז הירצה על החברה את תוכן הדברים לא אמסור כי הן הירצה על זה בוועידה.

והכל מצפים לוועידה, את "כל הצרות" מורשים לה: היא תעשה, היא תסדר, היא תפתור ותציאנו מכל ההתחבטויות. אין ככוחה לעשות ולחייב.

ועניין ארגון הפועלים הערבים והקשרים איתם – גם זה, נדמה לי, פרי בוסר שלא בשל בציבור בכללו. הדבר קיבל צורה מעשית בהסת' פועלי הרכבת, אולם להעמדת הסעיף הזה באופן רחב מקיף וכולל – לזה, כמדומני, לא הגיעה ההסתדרות בדרכה.¹⁷⁵

172 לפי "נאמנים פצעי אוהב", משלי כו 6.

173 זה היה נושא הרצאתו של ד' רמז בוועידה.

174 המוסד הצרכני של ההסתדרות החקלאית. נוסד ב-1916. הפך למוסד הצרכני של ציבור העובדים במסגרת הסת' העובדים והתפתח לארגון הסחר הסיטונאי הגדול בא"י.

הרשימה של נבחרי הבלוק ביפו סודרה בחיפזון, פשוט מחוסר זמן לשיקול הדעת. והיו תרעומות מצד כמה חברים, כנהוג.

והנה הגיע יום הבחירות. הקלפי היה בבית ההסתדרות, במטבח הפועלים, בביה"ס לבנות, בשכונת בורוכוב. איש איש¹⁷⁶ וגליונותיו למיניהם ורשימות המועמדים – עומדים על המשמר. ברחובות לא הורגשה תנועת הבחירות ומספר הבוחרים הכללי לא עלה כפי ששוער מראש. כ-1,800, הבלוק ציפה למספר בוחרים גדול הרבה יותר, הן הכללי והן בוחריו הוא. ואם כי למעשה הוא ניצח בבחירות, הורגש כאילו נחל מפלה. בייחוד בפנים הרגישו כך. ואומנם, לפי מספר הבוחרים שנתנו את קולם לפוה"צ שהיה יותר מחצי קולות הבלוק הן הגיע לו הרבה יותר כמה וכמה מונים. הפוה"צ, כדרכו, עסק במלאכת הקודש,¹⁷⁷ כיד הארגון המפלגתי הטובה עליו. הוא לא הזעיק ולא דרש ברבים ולא הכין את הרוחות לקראת הוועידה, ולא עמד בשער¹⁷⁸ אלא ביום האחרון (ובחדרי חדרים לפניו), היום הנמהר – עסק בתעמולה ומשך אחריו פקידים ונשיהם, מורים ונשיהם, וברור הדבר, כי לפחות 30%–40% מבוחריהם (אם לא 50%, כאשר יאמרו אחרים) היו שלא משורות הפועלים אלא "מקרוב ומסביב"¹⁷⁹ להם. והנה באים וטוענים: "אחז"ע אינה מאורגנת. לו היתה מאורגנת, כי אז היו פנים אחרות לבחירות. בפוה"צ – איש לא נעדר.¹⁸⁰ כל אחד על משמרתו". ואחרים באים ואומרים: "הן רואים אנו בעליל כי אין אחז"ע יכולה להיות מפלגה עם ארגון מפלגתי. המציאות מוכיחה מדי פעם בפעם כי כן הוא". ושלבו המסובב בסיבתו. רבים החברים (בהם גם הרבה מחברי אחז"ע) אשר לא הלכו לבחירות מרוב יאוש, חוסר כל תקווה כי יקל המצב לעתיד, וגם מאדישות. מלמוד,¹⁸¹ למשל, לא יצא מפתח ביתו באותו יום. "פסו אמונים"¹⁸² ותקווה. אגב, הוא עתה אומלל מאוד. סובל מחסור רב.

ואלה המודעות אשר התנוססו ביום הבחירות. עוד בבוקר הודבקה מודעה גדולה באותיות רבות: המצאה של בחירות. לא נכון הוא כי האגודות המקצועיות נכנסו כברית עם הבלוק הסוציאליסטי. לא היו דברים מעולם. וחתום בסוף המודעה ב"כ אגודות אלה ואלה – כל האגודות ביפו. הדפוס אשר הדפיס את המודעה

175 את הדוח שלו בסעיף "לדרכי הארגון המשותף עם הפועל הערבי", סיים ב"ג כך: "ברור שלהבא תצטרך ההסתדרות להקדיש תשומת לב ומרץ לעניינים המשותפים לפועל העברי ולפועל הערבי, ואולי נצטרך לקבוע מזכיר מיוחד השולט בלשון הערבית, כדיבור ובכתב, למען עמוד בקשר מתמיד עם הפועל הערבי".

176 לפי "איש איש ממלאכתו אשר המה עושים", שמות לו 4 (וכן ויקרא יז 3, 10).

177 לפי "העושים את כל מלאכת הקודש", שמות לו 4; לח 24.

178 לפי "והוא עמד בשער", יחזקאל מ 3.

179 "מקרוב ומסביב" – מקראה לבתי ספר שהוציא לאור הסופר ש' בן ציון ב-1912.

180 לפי "וכולם בשם ויקרא [...] איש לא נעדר" ישעיה מ 26.

181 יוסף מלמוד, מצעירי ה"שומר", חבר "כפר גלעדי".

182 לפי "כי פסו אמונים מבני אדם", תהלים יב 2.

"דפוס קואפ' הפוה"צ". ברור, כי מעשה ידי של הפוה"צ - המודעה הזו. ושוב צצה מודעה קטנה, הדיוטית וטיפשית, הפוסלת גם את הבלוק וגם את רשימת הבלתי מפלגתיים. וגם היא, מדפוסו של הפוה"צ. בצהריים מופיעה מדפוס "אחדות" מודעה - "הכחשה להמצאה" השמה לאל את כל מה שטפלה מודעת הבוקר. חוץ מזה היו מודעות של מ.פ.י.: "חבר! מחר לקלפי". וכו'. וכו'.

תקנות הבחירות נתפרסמו רק בשבת. במשך הלילה עד שעה מאוחרת לאחר חצות ישבו יושבי על מדין¹⁸³ על מדוכת תיבות הקלפי וצירפו פתק לפתק. ולמחרת בבוקר - נתגלו המספרים. הכל הוכח בתמהון¹⁸⁴ מפאת מיעוט הבוחרים, אם כי עד היום לא התברר אם האחוז היה גדול או קטן מדי. הדבר היה תלוי במספר הפנקסים שהוצאו. בזמן האחרון החליפו את הפנקסים בחדשים. פנקסים מחודשים כאלה הוצאו במספר 2,100, ורק לאלה אשר החליפו את פנקסיהם ניתנה רשות הבחירה. ויש אומרים כי הורשה גם לבעלי הפנקסים הישנים. והנה אם לשפוט לפי המספר הקודם, הרי השתתפו בבחירות ביפו כ-82%. עכ"פ, אחוז לא קטן ביותר. בוועדת הבחירות המקומית - תהו ובהו. ולולא שניים בחורים - (קניבסקי¹⁸⁵ ועוד אחד) שידעו הלכות בחירות ואחוז ברסן - היתה מתפוררת כל המכונה. והנה, אחר ככלות הכל¹⁸⁶ - דחייה לשבוע.

לרגל חוסר הכנה לסידור הבחירות לא נתאסף ונתרכז בזמנו החומר הדרוש מכל הנקודות, וועדת הבחירות המרכזית לא יכלה לגמור את עבודתה עד היום אשר נקבע מראש. וכן נדחתה גם הוועידה החקלאית. השבוע הזה היה עת הרת הפנקסים.¹⁸⁷ הכל נעשה בבהלה ובקדחת עצומה. ובדיעבד מוטב שנדחתה. כי לא היה סיפק גם כך להכין את הכל לפתיחת הוועידה. עכ"פ, את רשימותי הסטטיסטיות לא הייתי מוציא לאור העולם לדיוק מוחלט של ספרותיהם - "כולן מתאימות ושכולה אין בהן"¹⁸⁸ (את הטעויות שנפלו בלוח קטן של חלוקת הספרים לפי השפות - אין לזקוף על חשבונאי).

והנה הגיע היום השלישי, יום לפני הוועידה.

בערב הורגש אוויר הוועידה. הרחובות נזרעו יותר ויותר נקודים-נקודים.¹⁸⁹ צנפות צעירות שנצנפו לוועידה ובהורים שטולטלו טלטלת גבר¹⁹⁰ מכל קצות

183 לפי "רוכבי אתונות צהורות יושבי על מדין", שופטים ה' 10.

184 לפי "יככה ה' בשיגעון ובעיוורון ובתמהון לבב", דברים כח' 28.

185 יצחק קנב (קניבסקי) (1896-1979). מראשי הסת' העובדים וממניחי היסוד לביטוח הסוציאלי. ממייסדי "החלוץ" עם י' טרומפלדור. עלה ב-1919. ממגיני תל חי. שנים רבות בראש קופ"ח.

186 לפי "ואחרי ככלות הכל, לבדו ימלוך נורא", מתפילת "אדון עולם" בתפילת "שחרית".

187 לפי "ורחמה הרת עולם", ידמיה כ' 17.

188 שיר השירים ד' 2.

189 לפי "עקודים נקודים וטלואים", בראשית ל' 39.

190 לפי "הנה ה' מטלטלך טלטלה גבר", ישעיה כב' 17.

הארץ,¹⁹¹ מהפינות הכי נידחות ורחוקות, גודאים, חקלאים מהקבוצות, פועלי עבודות ציבוריות, בניין והכשרה מירושלים ומהעמק, הולכי ברגל, המונים המונים למשפט הוועידה החרוץ.¹⁹²

בבית ההסתדרות צובאים המון אנשים על חדר ועדת סידור הוועידה - ועדת הכרטיסים. והכרטיסים - כרטיסי אורה וכרטיסים לשיבות בודדות. הפתיחה - ביום הרביעי בערב ב[ר]אינוע] "עדן". באותו יום נתאספה הוועדה המתמדת שהורכבה "אחד - לחמישה", ובה נקבע שנית סדר היום, בחירת נשיאות, סדר הזמן למתווכחים וכו'. כל אשר דובר בה אז - לא ידעתי. כי הייתי טרוד בפנקוס.

לפתיחה נהרו ל"עדן". על יד הפתח צעקות עד ל"סנדלים". מתפרצים ואין נותנים. חברה-טרסק (להבדיל מהטרסק הקודם)¹⁹³ - התל-אביבי - הפעם טרסק בטהרת הפרולטריות¹⁹⁴ קיבלה בידה את עניין הסדרנות במשך כל ימי הוועידה, ועל יד הפתח העמידו בחורים כארזים¹⁹⁵ וביניהם ינקלה מאיילת [השחר] - קב' ברקוביץ. האולם מתמלא עד לאפס מקום.¹⁹⁶ מקום הצירים נבלע בין המון האנשים. החקלאים עוד לא באו. במשך כל היום המשיכו עוד את ועידתם בפ"ת. הבמה ריקה. הפותחים טרם באו, לעין הקהל מעמידים את השולחן ומכסים אותו מפה ירוקה. התמונות - הרצל ומרקס מזה ומזה,¹⁹⁷ למעלה בשני האגפים, בורוכוב, [א"ד] גורדון. תמונות ברנר וטרומפלדור, שהוכנו, נשארו בקרן זווית כי "לא הספיק הזמן" לתלותן. לא דאגו גם לתמונת ברנר מוגדלה, אלא גם התמונה שלא נתלתה היתה התמונה הקטנה הידועה. הן זה דרכנו.

בינתיים - והועמדו שתי מכוונות צילום על הבמה, ואחר כמה כרכורים וסידורים צילמו את קהל הוועידה לאור בנגלי.¹⁹⁸ האולם לא נח ולא שקט.¹⁹⁹ טיפסו דרך מעל הדלתות, מלמטה ומבעד האשנבים אשר מתחת התקרה. פתע, והנה בתוך האשנב העליון מציץ בחור, מציץ וחולף. ומשנהו במקומו. אך הבחורים מציצים ואינם נפגעים,²⁰⁰ אלא מטים את חלק הגוף הקידמי לצד האולם וממילא הרגליים משתרבות מייד. והעומדים על היציע לצד האשנב מקבלים אותו בזרועות פתוחות וקול הקהל

191 לפי "אשר החזקתיך מקצות הארץ", ישעיה. מא 9.

192 לפי "כן משפטך אתה חרצת", מלכים א, כ 40.

193 כינוי לחבורת ביהמ"מים צעירים בת"א, רווקים ללא עבודה קבועה, שהירבו "לעשות שמח", וביניהם הצייר שמחה איזון, המוסיקאי אברהם אלדמע, משה זמירי והזמרת רבקה מחט.

194 חבורה שכינויה "קבוצת ליכטיג טרסק", שנמנתה עם פלוגת "גדוד העבודה" בי-ם ולפני כן בגליל.

195 לפי "מראהו כלבנון בחורים כארזים", שיר השירים ה 15.

196 לפי "שדה בשדה יקריבו עד אפס מקום", ישעיה ה 8.

197 לפי "על צידי המשכן מזה ומזה", שמות כו 13 (וועד).

198 אור כחלחל שישמש צלמים להארת שטח.

199 לפי "ולא שקטתי ולא נחת", איוב ג 26.

200 לפי "ארבעה נכנסו לפרדס [...] בן זומא הציץ ונפגע", חגיגה יד.

ברעו²⁰¹ ימחא כף וירנן.²⁰² ואף צעירה זכתה להגיע עד ישיבה של מעלה²⁰³ וחמקה דרך האשנב ליציע. ותרועות הקהל למראה מעשה הגבורה לא אֶתְנָה לפניהם. החקלאים בעמל נכנסו ופרצו בדלת. הופעתם – אחד אחד ובאין רואה²⁰⁴ – היתה כשל אנשים שלא מהעולם הזה. צירקין²⁰⁵ – פְּנִי קָדָר, בן-ציון²⁰⁶ הכחוש, טבנקין, ברל, לבקוביץ,²⁰⁷ ברץ,²⁰⁸ אנשי נהלל; זסלבסקי ודיין,²⁰⁹ והצעירים מבית-אלפא – כולם כולם. נכנסים בחשאי מיפו, משובת הוועידה וחותרה על פניהם. עוד טרם פרקו את המשא. את הוועידה עליהם להמשיך כאן למקוטעין. היום הרת עולם,²¹⁰ אך זה קיימו וקיבלו את "חברת התיישבות העובדים",²¹¹ ועינם כהה משפע אור ומהרעש וההמולה אשר מסביב. הקהל מריע, מוחא כף. הלזו תיקרא ועידת פועלים, אשר להן הספקנו? מעין זה שואל בן-ציון, והשאלה תועה מפנים לפנים. בין הוותיקים, ותיקי הימים. זמנים וְהִלְכָתָם. גדל הציבור ויפרוץ. וגם "עדן" לא יספיק לו עד כדי להשתרע דיו. והנה עלו הבתמה חברי הוה"פ: שפרינצק, בן-צבי, רמז, זכאי, אסף, עדה [פישמן], הרצפלד²¹² (בן-גוריון נפקד מקומו. בערב הוועידה נפל למשכב וחזמו עלה כהגון, וחוששים מה יַעֲשֶׂה ביום מחר עת ידובר בו?²¹³) וכן עלו אז"ר²¹⁴ ומגנס.²¹⁵ הפתיחה היתה בלי השראה. הדברים לאים ושחוקים, המיבטאים שגורים עמומים, בלי הרהור חי ותוסס ביסודם. שפרינצק בָּשְׁלוּ ובן-צבי בבריטון ההולך למישרים. המילים מתגבבות זו אחרי זו מאליהן. "עברו שנתיים", ושוב "עברו שנתיים", ושוב וריאציה קלה שאינה

- 201 לפי "וישמע יהושע את קול העם ברעה", שמות לב 17.
- 202 לפי "נהרות ימחאו כף יחד הרים ירננו", תהלים צט 8.
- 203 לפי "זוכה ויושב בישיבה של מעלה", פסחים נ"ג.
- 204 שורת הפתיחה בשירו של ביאליק "אחד אחד ובאין רואה".
- 205 דוד צירקין. עלה ב-1912. התנדב לגדוד העברי. מראשוני עין-חרוד.
- 206 בנציון ישראלי (צ'רנומורסקי) (1881–1954). מראשי העלייה השנייה. עלה ב-1906. ממייסדי קב' כנרת. מחלוצי ענף התמרים והבנות בחקלאות היהודית.
- 207 שלמה לביא (לבקוביץ) (1882–1963). הוגה רעיון "הקבוצה הגדולה". עלה ב-1905. חבר "גדוד העבודה". ממקימי עין חרוד. היה חבר הפוה"צ אך הצטרף לאחה"ע עם הקמתה.
- 208 יוסף ברץ (1890–1969). מראשוני צ"צ וממקימי דגניה. עלה ב-1906. פעיל בהפוה"צ ובמוסדות הסת' העובדים. מראשי חבר הקבוצות.
- 209 שמואל דיין (1891–1986). מראשי תנועת העבודה ותנועת המושבים. עלה ב-1908. מפעילי הפוה"צ. מראשוני דגניה ונהלל.
- 210 לפי "ורחמה הרת עולם", ירמיה כ 17.
- 211 בוועידה החקלאית שהתכנסה בפ"ת וביפו התקבלה החלטה על הקמת "חברת התיישבות העובדים", שהיא "סניף אוטונומי של ההסתדרות הכללית".
- 212 אברהם הרצפלד (1891–1973). ר' עליו יל"א.
- 213 לפי "מה נעשה לאחתנו ביום שידובר בה", שיר השירים ח 8.
- 214 אלכסנדר זיסקינד רבינוביץ (1854–1945). סופר. מראשי תנועת "חיבת ציון". ציר לקונגרס הציוני הראשון. (1897). עלה ב-1906. מאישי תנועת העבודה בא"י.
- 215 יהודה ליב מגנס (1877–1948). רב ומנהיג ציוני בארה"ב. עלה ב-1922. ממקימי האו"י העברית י-ם ונשיאה הראשון. ממייסדי "ברית שלום".

מוסיפה כלום. באין מחשבה חיה, ניב שפתיים.²¹⁶ והקהל אומנם מקשיב. והיו הדברים באולם כאצבעות דוממות הנמשכות על גבי המיתרים ואינן מדובבות אותם. רמז, האחד "אשר לא יעמוד מלדת",²¹⁷ והוא אשר אם כי היה סיפק בידו להוציא את כל שאר רוחו²¹⁸ עד הוועידה בנאומים על נאומים – צרר במיליו רגשים חיים. הן תדעוהו, עומד וידו עוברת את קודקוד ראשו כמה מונים עדי ימצא שנית את המסילה אשר בה ילך. אתה חש עימו את חיפושי הביטוי הקולע, המדבר. הדברים, אם גם ישנים, הרי חופף עליהם זוהר מחודש ועקלקלות-הביטוי עדי יעלה זה רמז ויגיד לבסוף אחר כל כרכורי-ההרהורים: "מצוקת הגידול"; ואחר שנית – כנוכח כי הוא-הוא אשר חפץ היה למצוא, ושש על כי מצא – "מצוקת הגידול" – ואת ראשו הוא מניע מצפון לדרום – הן כל זה פי כמה עולה על חלקלקות-השפה של הראשונים. והן היה פעם רמז עמוד המשרד לעבדו^צ, המשרר דרבין²¹⁹ בכ"ז. אין להוציא מדברי – כי נשבה רוח חיים²²⁰ בקהל בדבר רמז. דבריו ויתר הדברים – הלא הם כתובים ב"פנקס" אשר יצא בימים הראשונים של הוועידה בדפוס "אחדות" ע"י עריכתם של שפיגלמן²²¹ וזכאי. אגב, דברי הזקן אז"ר לא נמסרו כלשונם. במקום על נהרות בבל ועוד על נהרות רבים – הוא מנה ונקב את שמות נהרות לפי ארצות הגולה: הוולגה וכו'.

בתוך דבריו של מגנס, שהיה בהם לא מעט מגמגום בשפה, נצצו ביטויים שנפלאו בזרותם ועם זה היו בנויים ברוח השפה ועל יסוד עברי, ובמבטאו היה מעורה משהו מן היסוד של הברה ספרדית טהורה אם כי היה מעולף בכמה קליפות של זריות ונכר, אך באופן-בן אפשר היה לדלות מתוך הברותיו המופקות רטט רענן של מבטא טהור אשר בלשוננו-אנו, "האשכנזים" יושבי "ארץ העברים"²²² כביכול – לא ידבק. זאת מניין לו, לבן מדינת הים [ארה"ב] – לאלוהי השפה פתרוניים.²²³ אך הנה ננעצתי בחקירת מבטאו של מגנס. וגם לא עלה בדעתי הדבר. במקרה – צץ לפני. ושמא טעיתי בעיקרו של דבר? עכ"פ, מניח אני את "השאלה החמורה" לשיקול של משה בלמדו עברית את דוברי האנגלית שמא נוצרת סינתזה מיוחדת ע"י הרכבת הלשונות האלה זו בזו. ואח"כ מקריא אסף מכתבי ברכה מהוועד הלאומי, מההנהלה הציונית (חתום: אוסישקין) מהסתדרות המורים, מ"התאחדות"²²⁴ (העירייה שלנו, הכבודה, לא

216 לפי "בורא ניב שפתיים", ישעיה נז 19.

217 לפי "ותהר עוד ותלד בן [...] ותעמוד מלדת", בראשית כט 35.

218 לפי "ולא אחד עשה ושאר רוח לו", מלאכי ב 15.

219 דרבין – שם המשפחה המקורי של דוד רמז, ובו חתם על שירים שפירסם ב"השילוח".

220 לפי "אשר בו רוח חיים", בראשית ו 17; "כי רוח יהוה נשבה בו" ישעיה מ 7.

221 יצחק יציב (שפילגמן). (1890–1947). ר' עליו יל"א, יל"ב.

222 לפי "גנוב גונבתי מארץ העברים", בראשית מ 15.

223 לפי "הלא לאלוהים פתרוניים", בראשית מ 8.

224 הארגון העולמי של הפוע"צ וצ"צ.

מצאה לנחוץ להשפיל ממרום שבתה ולברך את הוועידה), ומכתב ברכה מהסתדרות תלמידי הגימנסיה (מתי נולדה ברייה זו – לא ברור) בתכלית ההדיוטיות. הם מקווים הזאטוטים, ומבקשים כי הוועידה תעמוד על הגובה.

בפתיחה לא נבחרה הנשיאות וכו' – כנהוג, אלא פתיחה לשמה. ברחובות – צהלה ושמחה.²²⁵ הבחורים יצאו חוצץ²²⁶ בלילה וכן בשאר הלילות שורות שורות זו אחר זו ופוצחים רנה²²⁷ ברחובות.

ועתה, מעט פירוים על הוועידה החקלאית. לא הייתי בה וגם לא נכחתי באף אחת מיישוביה המקוטעות ביפו בראשית ימי הוועידה הכללית. מפי השמועה: בראשיתה לא היתה חשובה ואלה אשר הלכו לפ"ת ושבו אחר יום – היו חפויי ראש.²²⁸ אך ימיה האחרונים בפ"ת העלוה. כל החלטותיה – ידו של ברל היתה בהן, בהעברתן, בניסוחן ובויתורים אשר ותר בהם. אגב, החלטות אלה שימשו גם למצע ל"חברת העובדים". אם לנסח את הדבר קצרות, יאמר: צלם בן-גוריון, אשר ידי ברל עיצבוהו ועשהו – רבות נלחם בוועדת ניסוח ההחלטות של חברת התיישבות העובדים. זסלבסקי היה בה, והדברים לאטו עימו,²²⁹ ולא נקל היה להכריעו תחת עקת התקנות. הוכנסו ע"י הפוה"צ אלה שינויים. כגון ההערה: "מכשירי העבודה יכולים להימסר למתיישבים" וכו' (אגב, בזה התחבטו לא מעט בישיבות הבלוק בזמן הוועידה הכללית – בקשר לשאלת "חברת העובדים" וכן בדבר המילים "סניף אבטונומי של הסתדרות העובדים המתאשרת אף היא", ולא נאמר מפורש כי הוא חלק, פלג של חברת העובדים האחת. דרשו וחיטטו תלי תלים על כל תג ותג, ותקוף תקפו את ברל, כי הן עליו לתת את הדין על כל אשר "שיחת").²³⁰ נגד ההוספה הזו הצביעו חברי הגדוד, הקיבוץ וגן-שמואל. בפ"ת יסדוה ובתל אביב הציבו תקנותיה²³¹ (את חברת התיישבות העובדים).

אגב, היתה מחלוקת בדבר אישור לבקוביץ כציר לוועידה. בגדוד [העבודה] היתה גם רשימת מועמדים של אחה"ע הן לוועידה החקלאית ולוועידה הכללית – "בחירות המיעוט" – והנה היה שוויון קולות ללבקוביץ ולויכמן²³² (מי שהיה בב"ש). הגדוד דרש כי תהיינה בחירות שניות בעין חרוד גופא, ואז יוכרע. הבחורים שנתנו את קולם ללבקוביץ כמובן לא הסכימו, כי ע"י כך ינחלו מפלה ושלא בצדק תשלל מהם

225 לפי "והעיר שושן צהלה ושמחה", אסתר ח 15.

226 לפי "מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו", משלי ל 27.

227 לפי "כל הארץ פצחו רנה", ישעיה יד 7 (ועוד).

228 לפי "נדחף ... אבל וחפוי ראש", אסתר ו 12.

229 לפי "ודבר לאט עמד", איוב טו 11.

230 לפי "רד כי שיחת עמד", שמות לב 7; דברים ט 12.

231 לפי "בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה", יהושע ו 26.

232 י' ויכמן, ציר בסיעת "גדוד העבודה" בוועידה. חבר תל יוסף.

האפשרות להשמיע את דעתם (שאינה כדעת אנשי המונופולין על הגדוד) בוועידה, ודרשו כי הוועידה החקלאית תשפוט בעניין זה. היו בעניין זה, כמובן, גילויים שלא כהלכה. אחר דין-ודברים אישרה הוועידה את המועמדות של לבקוביץ.

בקשר לזה אציין עוד דבר, כאשר יעלה בזכרוני: קליפטא,²³³ שמואליק,²³⁴ ומניה שוחט²³⁵ היו רשומים ברשימת המועמדים של הגדוד. אחה"ע הודיעה להם מפורש כי באם יישארו ברשימה – הרי בזה הם מוצאים מאחה"ע, או אם חושבים הם את עצמם לחברי אחה"ע, והישארו יישארו ברשימה, הרי הם עומדים לפני משפט אחה"ע. הם השאירו את שמם ואח"כ נצטרפו לבלוק בהשראת הגדוד (כמדומני, שמניה שוחט מחקה את שמה ברשימה עוד קודם).

ועוד דבר אחד עלה בזכרוני, ואשר שכחתי לקבוע אותו במקומו: באסיפות שנערכו לפני הוועידה עלה גם יהודה קופילביץ²³⁶ פעמיים על הבמה. הוא אמר, כי אין הוא בא כאן לעשות תעמולה בעד רשימת המועמדים של הגדוד, את זאת יעשו המפלגות, אם כי ביפו נמצאים הרבה חברים שהיו תחילה בגדוד, ודרך אגב העיר – ולא כבש את יצירו²³⁷ – כי אם יימצאו חברים אשר יתנו את קולם בעד רשימת הגדוד – נא ונא ומה טוב. הגדוד כורע עתה תחת מצוקותיו, שאכפו עליו, וע"כ אינו יכול לקרוא איתן כאשר לולא היה המצב כך. הוא דיבר על דרישת הגדוד: קומונה כללית של פועלי א"י. לדבר על צדק ויושר – נוח הדבר מאוד – אך בחיים צריך להגשים את זה, והן זה לא כ"כ קל. והקריא את יתר הסעיפים של מצע הגדוד לוועידה וביניהם: כי ההסתדרות מסתלקת מייסוד מושבי עובדים. אלה אשר ישנם – צריך לבססם ולהעמידם ויותר – אל להוסיף.

הוועידה החקלאית כהגיעה אל קיצה וניגשה לבחירות – ירדה ממרומה לתוך סבך חשבונות מפלגתיים, אשר גזלו את "מנוחתה" הרבה זמן ולא מעט אכלו איש בשר רעהו.²³⁸ סלע המחלוקת²³⁹ היה אחד "דגול" מטעם הפוה"צ, אשר "החרו החזיקו"²⁴⁰ בו ולא הרפו ממנו על אף ההתנגדות החזקה שהתעוררה נגדו – והוא לְבִיטוּב²⁴¹

233 כנויו של פנחס שניאורסון בשל קומתו הגבוהה כאקליפטוס.

234 שמואל הפטר (1891–1963). מראשוני "השומר" ומפעילי פוע"צ. עלה ב-1907. ב-1921 שהה בוינה והיה שם מפעילי הרכש ל"הגנה". חבר "גדוד העבודה" ומייסדי תל יוסף.

235 ר' עליה יל"א, יל"ב.

236 יהודה אלמוג (קופלביץ) (1896–1972). מאבות תנועת העבודה ומייסדי "החלוץ" ברוסיה עם "טרומפלדור. מייסדי ומנהיגי "גדוד העבודה". לימים מחלוצי יישוב אזור סדום.

237 לפי "אזינוהו גיבור הכובש את יצורו", אבות ד א.

238 לפי "ואיש את בשר רעהו יאכלו", ירמיה יט 9.

239 לפי "על כן קראו למקום ההוא סלע המחלוקת", שמואל א כג 28.

240 לפי "אחריו החרה החזיק ברוך בן זכ"י", נחמיה ג 20.

241 יהודה לביטוב (1896–1961). מעולי "רוסלן" ב-1919. מייסדי קרית ענבים. מפעילי הפוה"צ. פעיל במוסדות המשקיים.

מקריית ענבים (דיל'פ).²⁴² אנשי אהה"ע לא הסכימו בשום אופן כי ייכנס למרכז (הרצפלד וקולר)²⁴³ יודעים אותו מנסיונם בעבודתם יחד איתו – ואינם יכולים לעבוד איתו) – והפוח"צ עמד במריו. וכך היה הבחור הזה ל"אישיות היסטורית", כביכול, והיה לציר הוויכוחים והחיכוכים.

הפוח"צ העלה שנית את שאלת הבחירות הפרופורציונליות, ושפרינצק יצא בנאום ארוך "ויסודי", והודיע שאין הוא מדבר כחבר הוה"פ אלא כחבר הפוח"צ. הרצפלד שפך מררתו.²⁴⁴ את הדברים לעצמם – איני יודע בוודאות. עכ"פ, היו שעות קשות, מרות ויגעות. התוצאה מפרשת הסיכסוכים היתה – ככתוב בהחלטות הוועידה החקלאית – כי החבר העשירי ייבחר ע"י חברי המרכז. זהו הביטוי הרשמי לכל מרי השיח²⁴⁵ שהיה שם. הבחירות למרכז היו חשאיות. ברוב דעות נבחר ברץ (כמדומני 51 קול), ואחריו זסלבסקי ושקולניק,²⁴⁶ אחריהם הרצפלד וקולר, ברל בשורות האחרונות! ברור מאוד – כי חברי הפוח"צ לא רשמו את שמו. כי מספר הקולות אשר היו חסרים לו היה כמספר חברי הפוח"צ. אנשי אהה"ע כתבו את שמות כולם ובחרו ברשימה המלאה, ובוה מתבארת תוצאת הבחירות. זו היתה, כפי הנראה, נקמת הפוח"צ, תשלום-גמול לאהה"ע חלף התנגדותם ללביטוב; לא חמדו להם אלא את ברל להעלותו כליל על מזבחם. וכבר ריננו אז, כי ברל לא ייכנס למרכז באשר לא הובע לו האמון השלם של הציבור. אך אין הדברים כן. הוא לא הסתלק. ליכטינגר²⁴⁷ – הפרצוף החדש במרכז החקלאי – הוא מהקיבוץ. לא מאנשי השוה"צ גופא אלא פועל ישן שנספח אליהם בבית-אלפא.

יום ה' שלאחר הפתיחה הוקדש לשיבות הוועדה המתמדת להכנת הוועידה ולא היו בו כל ישיבות הוועידה. "פנקס" קופת חולים חולק בערב הפתיחה. "פנקס" ועה"ת יצא למחרת לפני הצהריים וחולק בין הצירים ביום ו'. וכן מדי פעם בפעם, יום אחר יום היה צץ שוב "פנקס" ומציף את הוועידה – ציריה ואורחיה. "הי, מה אצלך? תרבות? המשדר?" – "ומעוטפת צחורים ולבנים תתכסה אף תתגל הוועידה"²⁴⁸ ויש שבזמן ישיבות הוועידה היה צף צל ה"פנקס", רַחֵף ושוט מלמעלה – ועמד, כי שפרינצק ממרום שבתו יכה בפטישו וירעם בקולו היוצא חוצץ מבעד לשפמיו המפושקים

242 שם הכפר הערבי שעל אדמותיו הוקמה קרית ענבים.

243 אברהם משה קולר.

244 לפי "ישפוך לארץ מררתי", איוב טז 13.

245 לפי "גם היום מרי שיחי ידי כבדה על אנחתי", איוב כג 1.

246 לוי אשכול (שקולניק) (1895-1969). עלה ב-1914. חבר הפוע"צ, ממייסדי דגניה ב'. חבר מפקדת "ההגנה". 1949-1952 מנהל מח' היתיישבות של הסוה"י, לימים שר החקלאות ושר האוצר ומ-1963 רוח"מ עד מותו.

247 אריה נהיר (ליכטינגר). מראשוני קב' הפציבה. לימים מפעילי מפ"ם בי-ם.

248 לפי "ומעוטף לבנים ושחורים יתכסה אף יתגל הישימון", ביאליק בפואמה "מתי מדבר".

ומתפשטים לצדדים: "להפסיק את חלוקת הספרות בבקשה", או "לסגור את הדלת, אמרתי" - ועטו הצירים, בכל זאת, על "פנקסים" ומושכים אותם מידי מחלקם וכל הוועידה כקצפה (כי הרי לבנים "הפנקסים" - הערה זו היא כבר בנוסח אידיליות של טשרניחובסקי) והלבנונית אל הנשיאות ועומת המראה שופעת ומפעפעת.

ואני גם אני צרור הפנקסים עימי וחנוטי אותיותי שפוני מאויי, ²⁴⁹ כביכול, בקרביו - צרור עמלי. רבות מררות שבעתי עד כי הוצאתים לאויר העולם, כמה הררים ותלי תלים של הלכות ²⁵⁰ תלויים בכל תג ותג - ואין דורש אותם - ומתוך כמה ערמות-מקק וצי גיליונות של תוכניות למיניהן העליתי את נקובי הספרות ²⁵¹ אשר סו"ס יצאו מסובבם ²⁵² וכמה הרהורי יום ולילה תיקוני חצות ושחר שיקעתי בצפונותיהם - והנה "לא זע העולם ולא חרד" ²⁵³ ונשאר כשהיה והצירים, צירים לא יאחזום, ²⁵⁴ מדפדפים להם את הדפים ברשלנות ובשלווה המיוחדות לך כנהנים מההפקר ועל קיפולי רשימותי ישטו ועבר ²⁵⁵ באין איש אשר יגוללם - "הוי אותיותי המחכימות התבינו למבוכתי". ²⁵⁶

ביום שיש בבוקר הוחל לקרוא בדו"ח של הוועד הפועל. בן-גוריון קם מחוליו אך המחלה עודנה בעצמותיו. הכרת פניו תענה בו. ²⁵⁷ חזיית-צמר לחזהו [מילה לא ברורה] עונד את צוארו ויורד על פי מידותיו ²⁵⁸ וגטרדות חושקות את שוקיו ועבר בעל "המוסף" ²⁵⁹ לפני התיבה וקרא את "חזרת הש"ן" ²⁶⁰ של ההסתדרות, פעולותיה ומסודותיה, וכבתפילת זקן ורגיל אשר כוחותיו לא יעמדו לו ויעזבוהו באמצע "המוסף" - כרע על כיסאו והפסיק עדי יאזור חלציו ²⁶¹ שנית. אך החל לשאת את מדברותיו ²⁶² - והנה נכנסו לאולם [אלברט] איינשטיין וזוגתו וצ'רניבסקי ²⁶³ מחזר

249 "אחד אחד ובאין רואה, ככוכבים לפנות שחר / כבו שפוני מאויי ויכלו ביגון דומם", ביאליק בשירו "אחד אחד ובאין רואה".

250 לפי "מלמד שיש לפרוש על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות", ערובין כא.

251 לפי "נקובי ראשית הגויים", עמוס ו 1.

252 לפי "עלה אריה מסובכו", ידמיה ד 7.

253 לפי "ולא נע ולא זע ולא חרד העם", ביאליק בשירו "אכן חציר העם".

254 לפי "צירים אחזוני כצירי יולדה", ישעיה כא 3.

255 לפי "אל תעבור בו שטה מעליו ועבור", משלי ד 15.

256 מקור הציטוט לא אותר.

257 לפי "הכרת פניהם ענתה בס", ישעיה ג 9.

258 לפי "זקן אהרון שירד על פי מידותיו", תהלים קלג 2.

259 כינוי לתפילה הבאה אחרי תפילת שחרית בשבת, בראש חודש ובמועדים.

260 בתפילת "שמונה עשרה" חזר החזן (שליח הציבור) בקול על הנוסח לאחר ההציבור ואומר בלחש.

261 לפי "אזור נא כגבר חלצך ואשאלך והודיעני", איוב לח 3.

262 לפי "הם תופו לרגליך ישא מדברותיו", דברים לג 3.

263 פרופ' אהרון צ'רניבסקי. ב-1907-1913 במכון לפיסיקה של אוני' ז'נווה. עלה ב-1919 והורה בג"ה ובביהס הריאלי בחיפה ואח"כ בטכניון חיפה.

אחריהם) ועולים הבמתה לקול תרועות הנאספים ומח"כ [מחזאות כפיים]. פני איינשטיין – אצילות רוממות וטוהר. כולו הוד. מפיק אור ומבהיק. אחר לחיצות ידיים זה לזה מדבר הוגו ברגמן²⁶⁴ את דבריו ומכתיר [וממתין] עד כי פילה בן-צבי את תרגומו בהפנותו את ראשו לצד איינשטיין ומשקפיו – נכחו,²⁶⁵ אל הקהל, ועיני איינשטיין מישירות אל הנאספים אותם סקר מבלי הטות ראשו לצדדים ואליהם ימשך. ואך מדי גמור בן-צבי את דברי החשאי – יטה בראשו. וקולו החיזור של ברגמן המקלה את קילוחו הדקיק, "הברגמני", הלאה. כולו זיע ורתת. אז יקום איינשטיין ויאמר את דבריו גרמנית, שקול מילה ומילה לא יחטיא.²⁶⁶ בידכם die Zukunft unserer Rasse [גרמנית: עתיד הגזע שלנו]. נוכחתי לדעת כי המילה Rasse שהופקה ובוטאה בקול מלוטש ובמבטא הגרמני הטהור-החד היתה נאדרה. ע"כ אני שותק. לו למד ממנו מקצת הלכה זו חבר דניאל.

והמרצה שלנו בן-גוריון, בהמשיכו את דבריו עמד ליד השולחן שלא כדת וכנימוס, גבו מופנה אל הגב' איינשטיין ומסתירה מעין הקהל. ולא עמד על טעותו אלא עד אם נשלחה לו פתקה משולחן הנשיאות ואז ניתר ממקומו וביקש את סליחת הגברת-הפרופסורית.

יום תמים דיבר בן-גוריון את דברי הדו"ח. במשך כל דבריו לא היו כמעט לא עליות ולא ירידות. קצב אחד וגובה קול אחד. לאות המחלה שרתה בדבריו. הלהבה לא פרצה אלא הבליתחא אט אט. גחלים עוממות. אך הכוח המחשמל היה "עצור בעצמותיו"²⁶⁷ עד הסיפא. מהדיבור המתחיל: "מה היא הסתדרותנו" ("פנקס" כרך ב' ב') המשפטים רדפו זה אחר זה, הקצב השתנה והוחש כשטף מים אדירים,²⁶⁸ משברי ים,²⁶⁹ וכל האולם עם נאספיו – מפה לפה – כהר עשן.²⁷⁰ היום העריב. האפולולית כובשת את האור. יעלה הרצאתנו מבוקר ויראה סיומנו עם ערב²⁷¹ ויהי ביום השישי בהיות הערב ויהי קולות וברקים וענן כבד²⁷² על האסיפה וקול שופר חזק מאוד ויחד כל העם במחנה,²⁷³ את הדברים האלה (עיין "פנקס") דיבר בן-גוריון אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל קול גדול ולא יסף.²⁷⁴ הוא ירה זיקים אשר פגעו

264 פרופ' הוגו ברגמן (1883–1975) ר' עליו יל"ב.

265 לפי "נכחו תחנו על הים", שמות יד 2.

266 לפי "קולע באבן אל חוט השערה ולא יחטיא", שופטים כ 16.

267 לפי "כאש בוערת עצור בעצמותי", ירמיה כ 9.

268 לפי "צללו כעופרת במים אדירים", שמות טו 10.

269 לפי "אדירים משברי ים", תהלים צג 4.

270 לפי "וכל העם רואים את הקולות... ואת ההר עשן", שמות כ 15.

271 לפי הפסוק "יעלה תחנונו מערב ויבוא שוועתנו מבוקר ויראה רינונו עד ערב" בתפילת מעריב לליל יום כיפור.

272 לפי "ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וענן כבד", שמות יט 16.

273 לפי "וקול שופר חזק מאוד ויחד כל העם אשר במחנה", שמות יט 16.

והשְׁמָלוֹ את לב כל איש ואיש. בבת אחת נאלם האולם דומייה²⁷⁵ והיה לנשימה עצורה אחת. כהברק הברק פתע וכן רגע יחלוף – כן היו דבריו קצרים ונוקבים, התפרצות אחת קצרה, מרוכזת – כוח המחשבה והביטוי. את כל הפְּסָקָה הזו וכן הדומות לה אני מעלה לפניכם אך למען הַחִיּוֹת לפניכם את "מעמדי הר סיני" אשר בוועידה, ומבלי להפריז בערך הדברים ובצורת האמרם ולחשוב כי נאום מוצלח זה או זה היה מרכז הוועידה. לו היה ביכולתי צריך הייתי לרשום בתווים – במקום כל הביטויים הספרותיים אשר אני נתקל בהם שלא מרצוני – את המעלות והמורדות וכל גוני הגוונים אשר בדברי המדבר ואשר מחוצה לו אם מסביבו נסערה, אם מסביבו נשְׁקָטָה, ותגים אלה היו קולעים ונאמנים יותר מכל גיבוב מילים. עכ"פ, אחלִי, כי תִּשְׁטוּ על כל "הכחל והשרק"²⁷⁶ הספרותיים אשר אני נכשל בהם לרגל המלאכה אשר לפני. אגב, ב"לב" של בן-גוריון מישמשו ובדקו כמה ידיים מבין המתווכחים.²⁷⁷ לא נתנו לו מנות. פשוט, היה הדבר לצחוק. וכאילו היתה כבר חזקה, כי כל מתווכח "מרגלא בפומיה"²⁷⁸ לאחוז בלב ולהביע את דעתו על דופקו. "הלב שעליו מדבר בן-גוריון – לא ראינו אותו" (וכאלה, כגון יצחק לוי²⁷⁹ ועוד היו פונים אל בן-גוריון ישר ומניעים בידם הפשוטה לעומתו: חבר בן-גוריון ... "לא ראינו"). תנועות אלה מעל הבמה אל בן-גוריון הלכו ונשנו זה כמה). ובכל פעם היָזַכר "הלב" – והריע הקהל לקראת הדברים. מובן, כי המזכירים אותו – השתמשו בו כאמצעי להראות על השלילה וחוסר יכולתה של ההסתדרות. אך עצם ההופעה גְּרִידָה מוכיחה עד כמה נקבו הדברים את מוח איש ואיש עד כי לא יכול לפטור את עצמו מלמלא את חובתו למען סתור את דברי בן-גוריון בדבר "הלב" ההיסטורי.

פרשת הוויכוחים. באותו היום, יום ו' לאחר תום הדו"ח [של ב"ג], דיברו אלקינד, קיציס, קופלביץ, רוזנברג,²⁸⁰ אבישר.²⁸¹ את הדברים הלא רשמתי, כאשר רשמתי את דברי המתווכחים בכל זמן הוועידה. דבריהם של הנ"ל בלבד כבר נדפסו ב"פנקס" צרוף לדו"ח. אלקינד, כדרכו, דיבר כה פיאניסימו עד כי לא יכולתי להקשיב לרחשיו.

274 דברים ה 19.

275 לפי "נאלמתי דומיה החשתי מטוב", תהלים לט 3.

276 לפי "לא כחל ולא שרק ולא פירכוס ויעלת חן", סנהדרין יד.

277 ב"ג אמר בנאומו: "הסתדרותנו, הסת' פועלי א", היא הלב של תנועת הגאולה של העם העברי, מרכז תנועת הדם של עורקי תחייתנו הלאומית והסוציאלית, מרכז שאליו נמשכים בנימים טמירים וכמוסים זרמי המרץ והחיים של גוף התנועה המתנער, ומתוכו הם נפוצים ונקלטים בתוך הרקמה החדשה של בניין עתידנו בארץ".

278 ארמית: רגיל, שגור בפיו.

279 מזכיר לשכת העבודה במועצת פועלי חיפה. ציר "רשימת הפועלים", חיפה.

280 יחיאל רוזנברג. ציר הבלוק הסוציאליסטי, יפו.

281 דוד אבישר. יליד חברון. מורה ואיש ציבור. חבר פוע"צ, אחה"ע ומפא"י.

קיצים, בין יתר דבריו, אמר כפי זכרוני: "היחס במשרד לפועל – זוהי הלא חרפה". אגב, הוא עתה תפס עמדה בילו. לפני שנה וחצי גר בראשון והיה נד בסביבה לבקש אחר עבודה. עבד למקוטעים בסרפנד ועוד עד כי טולטל כרבים אחרים ליפו – בעונת חוסר עבודה, בתקופת הציפייה הממושכת לתור כי יצא בו לעבודה. הוא קיבל אח"כ שמירה על שפת הים לרגל סלילת הכביש מרחוב אלנבי אל הים – יציקת בטון. ולאט לאט נכנס לעבודה סידורית מטעם המשרד, וזה מכבר אשר מנת חלקו בוועד הסניף של הס. פ.ע.צ.וב. [הסת' פועלי עבודות ציבוריות ובניין], קשרים עם המשרד, חלוקת העבודה וכל הכרוך בזה: ענייני הקיבוצים והאגודות וכו'. שאלת הארגון הנקודה המרכזית. נטל המצוקה בשעת חוסר העבודה ומקור החיכוכים. הוא רכש לו את אהדת הציבור והכל משבחים אותו: "קיצים בחור טוב". עתה, לעת התאסף כמה חקלאים ישנים והיו רואים אותם בשיבות הבלוק וכו' – היו משתוממים למראה עיניהם: "זהו קיצים אשר ידענוהו מכבר? הליכותיו במגדל²⁸² וכו'" (את עצם הדברים אז – לא אדע). עכ"פ, עתה עבודתו לברכה. בזה אין ספק, אם כי יש מצדו יציאות דופן (ויהידי) [רוסית: תעלולים] פרוצות והריות כדבר-מה מסורבל ומגודל פָּרֶע²⁸³ שלא הוטבע בדפוס ולא קבע לו את המסגרת בה יצטמצם, ללא חוק וגבול (כזה היה מעמדו על במת ישיבת המועצה של ההסתדרות הראשונה שהיתה לא מכבר). לבחירות לוועידה הלך עם אחה"ע בבלוק, אם כי איננו במפלגה, וצועק כי אנחנו נשבור את הראש לשתי המפלגות גם יחד. הוא דרש כי הבחירות תעשינה ע"י אגודות מקצועיות לפי ההרכב ההסתדרותי. ולכשלא יצא הדבר לפועל, נספח אל אחה"ע וטען טען: כי לא עם המפלגה אנו מתאחדים כי אם עם העמדה. וכיום – זוהי העמדה. כל מה שהוא אחרת – זהו אבסורד.

ובישיבה מצומצמת אחת, בערב הבחירות של הבלוק לארגון הבחירות, ודובר על הצורך כי כל המועמדים להיבחר חייבים לחתום על סעיפי "העמדה" כי מקבלים הם על עצמם לעמוד עליהם – שאל בחור תם: "ומה נעשה לרמז, אשר כל הימים נלחם בעד 'החברה השיתופית' וקורא הרצאות ברבים זה עידן, ועתה – אם גם לא פורשה ההצעה 'בסעיפי העמדה' – האומנם ייכנע ויבלום את פיו ולא ילך לשיטתו? לא אתאר לעצמי כי יוכל כה במהרה לשנות את הכרתו". ובא נוטע וטוען "כי בפירוש יכול יוכל להציע את הצעתו וגם אני אציע אותה". על זה יצא קיצים מסובכו והכריז: "כל אשר לא כתוב בעמדה – לא ייזכר ולא ייפקד. אם הוא יבוא שמה לדבר על החברה השיתופית – נשבור לו את הראש". רוזנברג, גם הוא מהבלתי מפלגתיים, נגר, עובד בנגריה בקבוצת "דרור" של המשרד לע.צ.וב., איננו ריבוצקאי. ובהיקרע הקרע של ועדת הארגון לא נספח אליהם ונשאר בתוך ההסתדרות (בעל מקצוע!) שלא מן

282 בימי סלילת כביש טבריה-מגדל.

283 לפי "קדוש יהיה גִּלְגַּל פרע שער ראשו", במדבר ו 5.

ה"בנגוריונים" – הסתדרות פועלים בלי חוכמות יתרות ופרובלמות "פוליטיות", הגנת ענייני העובד במשק הפרטי והטבת מצבו הכלכלי של הפועל מתוך "שפופרת" זו. זה לערך רוח הדברים. הדברים של קיצים ורוזנברג ברובם כנים בדבר מצב הפועל במשק הפרטי וכו' אך לא בזה"פ תלוי הקולר בלבד.

הלך הרוח הזה, כי לא בפעולה העצמית-המשקית יש להסתפק ורק בה להשקיע את כל הכוחות לחיזוק הפועל, כי אם גם בפעולה ארגונית חזקה מחוץ למשק ההסתדרות, ולא לקיים בלבד הלכה זו ומתוכה לבוא להסקת מסקנותיה: כי תפיסת העבודה בידי ההסת' (כגון המשרד לעבו"צ) היא היא המשען הבטוח בלבד לחיזוק הפועל, אלא מחוץ לכך הוזה יש עוד קרקע בתולה שאין לפטור את עצמנו מלשומרה ולעובדה²⁸⁴ ולבל להפקירה לכל גידולי-נזק באין כל השגחה ועין מפקחת – הלך הרוח הזה שורר בחוגים רחבים של ציבור נאמני ההסתדרות, בהם גם הקיבוצים העובדים בעבודות המשרד מבלי כל "כחל ושרק" של התיאוריות של אנשי ריבוצקי – וכבר זכינו עתה למפלגה מפורשת: "מפלגת סוציאל-דמוקרטית (פועלי ציון)". ודַבְּרָה הראשי: [זאב] אברמוביץ. ואומנם גלוי וידוע היה במשך הוועידה כי עובר זה יצא ממעיה וכי תצמח לנו ישועה זו בקרוב – אשר להן טנדנציה מיוחדת ופוליטיקה אנטי-הסתדרותית. וכמדומני, לזה לא נמצא ביטוי מלא בוועידה.

המדבר האחרון, [דוד] אבישר, מטה את הוויכוח לשאלת "קנה המידה הארצי-ישראלי והאירופי" בבניין הארץ. ובתוכן הדברים ובצורתם – ההברה הספרדית ממש – נשמע כקול במדבר.

בזה תמו ויכוחים ביום שישי עם ערב. יום שבת הוקדש לשיבות חלקיות למיניהן ובהן גם ישיבות הפרקציות. הבלוק לעצמו היה גוף מורכב ואיתן כאחד. הוא היה בוועידה החוֹמָה האחת, האיתנה והנישאת אל על. אך לא מקסם חֶלֶק²⁸⁵ היתה, לא אבני גזית מהוקצעים היתה בנויה, אלא חומה רבת הפרצים והבקעים – ובכ"ז חומה איתנה על אושיותיה.

יש כי בישיבות הבלוק הסוערות, בהתחולל הוויכוח, ורבו הדעות השונות הסותרות זו את זו, והניגודים הולכים ורבים וקוצר הסבלנות לשמוע איש את שיח רעהו ופקעת הוויכוחים הולכת ומסתבכת עד לאין תִּכְלָה²⁸⁶ ללא ראשית וללא אחרית²⁸⁷ ו"בשפת אלים חרישית יש לא הוד ולא הברה לה אלא גוני גונים"²⁸⁸ ייאמר:

284 לפי "ויניחהו בגן-עדן לעובדה ולשומרה", בראשית ב 15.

285 לפי "כל חוון שוא ומקסם חלק", יחזקאל יב 24.

286 לפי "לכל תכלה ראיתי קץ", תהלים קיט 96.

287 לפי "בלי ראשית בלי תכלית", מתוך הפיוט "אדון עולם" בתפילת שחרית.

288 לפי "שפת אלים חרישית יש, לשון חשאים / לא קול ולא הברה לה, אך גוני גונים",

ח"נ ביאליק בפואמה "הברכה".

הלל דן²⁸⁹ – פני להבים,²⁹⁰ צח ואדום דגול²⁹¹ מחב' העמק;²⁹² קיצים – פְּרָעוֹת קולו;²⁹³ שמואליק – עיניים משוטטות מחרכי ראשו הקדורני; רמז – ההולך לשיטתו ולמישרים בדרך ההיגיון וההסברה; וברל – התפרצויות פתעיות לסדר היום, לקריאה לשקט, לאורך-רוח; ובן-צבי הבריטון "הלירי" שלנו – כל אלה ועוד כמה וכמה – גם דוד כהן,²⁹⁴ בעל הפתוס – וכל אלה, לערך, "ראשי משמרות"²⁹⁵ איש לקודשי אלוהיו) ונדמה אז כי הבלוק אינו בלוק אלא מבולק. בוקה ומבוקה ומבולקה²⁹⁶ – איש ינצח את רעהו, הכזו פרקציה תיקרא אשר מגלה את בקעיה היא גופא? ובכ"ז בלוק.

לא היתה שביעת הרצון הכללית על איש מרעהו ופינה חמה לסגנון, אלא דין ודברים ומשפטים בשער הוועידה, בדיקת דופק הוועידה מוקדמת טרם יתחיל לפעום בכל מלוא-כוחו. התוקף והשגב לא בהסכמה כללית היה יסודם, ולא בשקיסה על שְׁמֵרֵי-האחדות הנוחה והקלה, כאשר אולי היה בפרקציות אחרות, אלא הם התבטאו בסער, בפרץ – מתוך הבקיעים מבית [מילה לא ברורה] בבדק הוועידה מבחוץ. הוא הכין את ישיבות הוועידה, ובו, בבלוק, הן היו שלוחות אחדות: שלוחה משל האחדותאים הוותיקים כטבנקין וכו', קיצים העומד ואצבעותיו מורות על כל הכתוב בספר דברי הפלטפורמה שביפו: "אלה הדרישות, על אלה התחייבנו". ושמואליק – על משמר הגדוד (מני אחה"ע שורשו בגדוד²⁹⁷) ואחריו קליפטא יחרה יחזיק²⁹⁸ ולעומת רמז יצריה,²⁹⁹ ישטין ויקטרג. ומי ימנה את מספר גוני הגונים וחילופי חילוקי הדעות למיניהם בכל שאלה ושאלה. בכל סעיף וסעיף – צעות עמדות שונות.

נוסף על "השלוחות" הנ"ל יש לציין את חב' העמק ורוזנברג (שאגב, אם למתוח קו בין שתי נקודות אלה – הרי ישנם חילוקי דעות יסודיים בשאלת השוואת המחירים, הקיבוצים ועוד). ישיבת הבלוק בשבת הוקדשה (עד כמה שהספקתי לשמוע, בהתחלת הדברים לא הייתי) לביור דברים וחילופי-דעות. מי ומה? בחינת הדופק. אחר שקלא וטריא ארוכה: על מה אנו עומדים? על אלה סעיפים? ופתחו את

289 הלל דן (1900–1969). עלה ב-1920. חבר הפוה"צ ועם הקמת הסת' העובדים עבר לאח"ע.

ממייסדי חבורת העמק ומרכזה. פעיל במשרד לעבו"צ וב"סולל בונה".

290 לפי "פני להבים פניהם", ישעיה יג 8.

291 לפי "דודי צח ואדום דגול מרבה", שיר השירים ה 10.

292 חבורת העמק התארגנה בקרב עובדי כביש עפולה-נצרת במאי 1921. עם גידולה היתה לגוף ארצי שפולגותיו עבדו במקומות שונים, לרבות משקי עמק יזרעאל.

293 לפי "מראש פרעות אויב", דברים לב 42.

294 דוד כהן. ציר מטעם אח"ע. ממייסדי "החלוץ" ברוסיה. מזכיר מועצת פועלי חיפה.

295 לפי משמרות הכהנים ששירתו בבית המקדש.

296 נחום ב 11.

297 לפי "מני אפרים שורשם בעמלק", שופטים ה 14.

298 לפי "אחריו החרה החזיק ברוך בן זכ", נחמיה ג 20.

299 לפי "יריע אף יצריה על אויביו יתגבר", ישעיה מב 13.

ספרי הזכרונות הפלטפורמה של יפו, חיפה, ירושלים והתחילו להקיש מזה על זה עד כי יצא ברל ושם קץ למשחק הלהטים, בהדגישו בעיקר על פעולתו המאחדת של הבלוק כגוף שלם בוועידה. זה החשוב. לא כל אשר נכתב בפלטפורמה מקודש עד כדי לבלי נגוע בו. לא פחות חשוב הוויתור בשעת הצורך וכן תכסיסים שונים בזמן הוועידה. ובוה צריכה להתבטא פעולת הבלוק אשר יהיה כגוף חי ואחד בתוך הוועידה והפועל תחת משמעת אחת. פורקי העול היו שמואליק וקליפטא (אגב, למניה [שוחט] לפי ראות עיני לא היתה עמדה קבועה בהרבה שאלות. פסח על שני השעיפים.³⁰⁰ ולא לתקוע יתד) ורוזנברג וכו'.

לסוף, אחר סבך ויכוחים שהלכו ונסתעפו הסתעפויות דקות שבדקות, נתגלגלו הדברים ודובר בשאלת השוואת המחירים.³⁰¹ הוצר על אשר אין בפלטפורמה כל הצעה וכל עמדה ביחס לשאלה הזו ובכלל, בעלות השאלה הזו מדי פעם בפעם היו אנשי חב' העמק והגדוד מתעוררים ועומדים בכל תוקף על פתרונה. בכל השאלות לא היתה חב' העמק, כמובן, תמימת דעים עם הגדוד. בקשר לזה דיבר טבנקין על הכוונה של אחדים מאנשי הגדוד הדורשים רבים ומפצים שמועות כוזבות על כי ועידת אחה"ע הצהירה כי היא מתנגדת להשוואת המחירים, ובוה רוצים במתכוון להבאיש את ריחה של אחה"ע בציבור אשר בגדוד. אומרים ותוזרים ואומרים, כי רמז הוא האיש אשר חותר תחת היסוד הזה ומוצאים סימוכים מסיריסי דבריו. רמז אמר, כי אם כי העלה השאלה הזו על הפרק בכמה ועידות, ולמרות ההתאמצות למצוא את הפתרון הרצוי, בכ"ז לא הצלחנו עד עתה להגשימה ואך הכוונה הרעה היא הממריצה את אותם האנשים לסדר את התעמולה הזאת אשר בשקר יסודה. על זה קפץ עליו שמואליק והתריס דברים לעומתו, כי לא כן. מניה וישראל שוחט אף הם רגשו. ישראל שוחט³⁰² במלוא כובד רעמתו הסוככת על דבריו (אך זה עתה הגיע לארץ וכבר הספיק לכונן מייד את מיתריו ל"לה"³⁰³ הנוכחי של הגדוד) הצהיר: זוהי השפלה לדבר על ציבור שלם כעל כוגד וכעל משקר. "ובכן – אני מוחה נגד זה" (אח"כ העיר שווייגר כי טבנקין לא התכוון אל הציבור בכללו, כי אם אל אותם מנהלי הגדוד היחידים אשר עושים את מעשיהם אלה. ואומנם, גם אני מעיד כי המעשים האלה נעשים והדברים נאמרים מבלי כל חקירה ובדיקה אלא בכוונה רעה). ובן-צבי אף הוא התרה החזיק, אין כל פלא, כי היה יסוד לחשוב כי ועידת אחה"ע עמדה בניגוד להשוואת המחירים. רמז אמר ("מה רמז אמר?" [קולות] מהנאספים) כי השוואת המחירים לא הצליחה (ברל: "ובכן? ואם יגיד מישוה מאיתנו כי החקלאות בא"י לא

300 לפי "עד מתי אתם פוסחים על שתי הסעיפים", מלכים א, יח 21.

301 שכר עבודה שווה לעובדים מקצועיים ובלתי-מקצועיים, כלומר לכל חברי ההסת' בעיר ובכפר.

302 ישראל שוחט (1886-1961). ר' עליו יל"א, יל"ב.

303 תו מוסיקלי שלפיו מכוונים נגנים את כליהם.

הצליחה, הרי בזה הוא נותן את ידו להילחם נגד העבודה החקלאית?"), וסובב-סובב³⁰⁴ הוויכוח סחור-סחור. לסוף נתקבלה ההחלטה כי הבlook פועל בוועידה כגוף מאוחד בעל משמעת, ובעת היות חילוקי דעות יכולה ועדת הפרקציה – אם תמצא לנחוץ – להרשות להצביע באופן נפרד.

אגב, כמדומני, שלא הזכרתי את הדברים במקומם ובשעתם – בדבר הקואופרציה – עבודת המשרד. אנשי "הארגון" טענו: הפרדה מוחלטת בין הפעולה הקואופ[רטיבית] והמקצ[ועית]. הפוה"צ טען: קואופ[רציה] סגורה. התבססות הקיבוצים. ולפיקך, אין העבודה יכולה לשמש לכלי קיבול לחוסר עבודה סתם, כמשק אשר עליו להתבסס. הרי בזה הפרדה מצד אחר. ואח"כ מכהישה את שני הכתובים גם יחד, גם מזה ומזה לא תנח יד.³⁰⁵ גם אגודות מקצועיות גם קואופ. מי ימצא את הנתיב?

מוצ"ש. מתחדשת הישיבה של הוועידה בגימנסיה. בדרך כלל היו הישיבות במשך היום בראינוע "עדן" (חוץ מיישיבת הפתיחה) ובמשך הלילה בגימנסיה. על הפרק: המשך הוויכוחים על הדו"ח של הוה"פ. הוויכוחים די יגעים. נמשכים ונמשכים. מתוך דיברי המתווכחים עולים וצצים אומנם כמה פניות וצדדים. ו"ההתקפה" על הוה"פ לא "עומדת תמיד על הגובה". בזמן דבר יצחק לוי, "בפרקים" אחדים אשר בדבריו, נדמה לרגע כאילו "משחק הנער לפנינו" – "אני במקרה עמדתי ע"י החלון ושמעתי".³⁰⁶

מוועידה לוועידה חוזרים וגוזרים אומר, כי זוהי הפעם האחרונה אשר פותחים אנו בדו"ח אשר הוא וויכוחיו בולעים את מיטב הזמן. אך אין לנטות מהדרך הכבושה. צריך לשלם מס. וכל אחד היוצא מהוועידה רוטן כנגד חברו "מדברים ומדברים ואל עצם העניינים טרם הגיעו, למי נחוצים כל הדיבורים האלה?" ולו, למשל, סתמו גולל על הוויכוחים הרי היתה הזעקה רבה יותר, כי "אין נותנים להביע בגלוי את דעת הציבור וכו' וכו'. אין עצה ואין תבונה – ישפוך הציבור את שיחו³⁰⁷ לפני החלו בסידור העבודה.

יום א' בבוקר. המתחיל בנארי.³⁰⁸ היום זיכתה את הוועידה "פ[ר].קציית" הפועלים" בדפירה-מדפירה החבר דניאל. מקצת דבריו עלה בידי להרשים [לגרום שהדברים יירשמו] ע"י מרדכי³⁰⁹ (עם-הארץ שני) שנודמן לי ליד כסאי. מרדכי הכנרת³¹⁰ עתה בקב' גבע. את דברי הוגו ברגמן רשמתי כמעט במלואם. מספרים, כי בעונת התעמולה

304 לפי "סובב סובב הולך הרוח ועל סביבותיו שב הרוח", קהלת א 6.

305 לפי "טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח את ידך", קהלת ז 18.

306 מקור הציטוט לא אותר.

307 לפי "אשפוך לפני שיחי", תהלים קמב 3.

308 נחום בנארי (1893-1963). ר' עליו יל"ב עמ' 46 הע' 13.

309 מרדכי שניר (קושניר) (1894-1961). סופר ועורך. עלה ב-1905. מעורכי ה"קונטרס" מעובדי הספרייה המרכזית של ההסתדרות.

310 מרדכי חדש (1902-1983). עלה ב-1920. חבר "גדוד העבודה" מיום היווסדו. מ-1923 חבר קבוצת כנרת. פעיל ב"הגנה" ובתנועת "החלוץ".

לפני הוועידה יצא הוגו ברגמן ברוב עם ועדה (באסיפת הבלוק הסוציאליסטי) וטפח על האידיאולוגיה של הפוה"צ. ועם כל הכבוד אשר הוא רוחש לַעֲבֹרו וכו' וכו' (והזכיר גם את גורדון) – דרכו נוֹשָׁנָה [התיישנה]. דיבר בהתרגשות ובהתלהבות, שלא מטבעו, יוצאת מהכלל. לא הכירו אותו. והיה הנאום, אשר יצא חוצץ,³¹¹ לשית יום המחרת מִפֶּה לִפֶּה בירושלים. בדבריו בוועידה היו ניואנסים של שמאליות הרחק והלאה מאח"ע (אם להשתמש במילה המקובלת "שמאל", לכל נטייה הצידה אשר מגמתה תכונה "שמאל"). אגב, ברגמן היה היחידי בין כל המדברים בוועידה אשר הזכיר את ה"פנקס" ושפך מררתו³¹² (כמובן, במסגרת הברגמנית) על "מה עלובה זו המראה".³¹³

אחר דברי ברגמן – מתחו קו. ועל גבנו נָטַל של 70 נואם. הוצע כי יבחרו הנואמים מביניהם מרצים ראשיים לפי הזרמים (אין כמילה זו המפרשת וסותמת כאחד). אחר שקלא וטריא – הפסקה ל-5 רגעים לשם קביעת ראשי המדברים בכל פרקציה ופרקציה. בצד הימני לבמה, באולם, מתכנסים אנשי הבלוק וְעִטִּים על שווייגר העומד בטבורם ועפרונם רושם בנייר – והוא מנצח עליהם. מטכסים עצה ומחשבים קיצים, מצרפים שעות ושמות, מסכמים את סה"כ של הזמן פן יסיגו את גבול השעות שעלה בחלקו של הבלוק. ואם העדיפו – על מי יטילו את גורל הקיצוץ? מיהר מרן בן-גוריון למקום המעשה והוגשה לפניו הרשימה ערוכה כדת, ודין עליה מתח.

טבנקין ישא אמריו. הן תדעו את דרכי מְדַבְּרו. "זה האיש" יצחק טבנקין וברל – "לא יש כוח" לכתוב את דבריהם. "מצד אחד" – שטף הלשון (הסתעפות השבילים למרחקים בייחוד אצל טבנקין) ושע"כ אין יכולת טכנית לכתוב את הדברים במלואם, ומצד שני – עצם הדברים מסבים את תשומת הלב. ומפאת שני הטעמים האלה נשמט העט לאט לאט מִפְּנֵו. טופח על דיברי ברגמן. וכדרכו, בדברו מאז, בחור יבחר לו נקודה בציבור, אילה פנים שהם, ואליו חציו יוֹרֵד³¹⁴ – הרי לך שיחה ביניהם. ואנו שומעים. הפעם כיוון את מבטו והפניית הגוף והפנים מדי פעם בפעם להוֹגו ברגמן: "זה לא ניסיון, לא תחנת ניסיונות" – פאוזה גנרלית – פנים מקומטי ומכווצי מחשבה כאומר: תפשת את העניין מכל צדדיו? או טעון הדבר עוד בירור – אין הדבר ניסיון כשם שאין הדבר ניסיון כל מעשי הפועלים בעולם בכלל: תפישת השלטון וכו' – באשר בהילחם הפועלים את מלחמתם בעד המפעל וביוצרם את יצירתם, הרי באותו הזמן אשר הם לחמו ופעלו לא חשבו את יצירתם לניסיון. ע"כ אין הדבר תחנת ניסיון – ומכאן עבר אל "תחנות הניסיון" של א"י. מדבר על האסון אשר בסגירת הקיבוץ ובסגירת

311 לפי "מלך אין לארבה ויצא חוצץ כולו", משלי ל 27.

312 לפי "יפלו כליותיו ולא יחמול, ישפוך לארץ מררתו", איוב טו 13.

313 לפי "מה נקלה ועלובה זו המראה בעיני זר", ח"נ ביאליק בשריו "אם יש את נפשך לדעת".

314 לפי "ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חן תשואה ליהוה", מלכים ב יג 17.

האגודות המקצועיות.³¹⁵ החטא לעלייה. ובאשר חוסר העבודה הריהו מתמיד. "יש עלייה או יציאה. אין עמידה" – כך יצאה הגזירה מפיו. אגב, דניאל אח"כ טען וחזר וטען כי "טבנקין אמר כי 'א'י איז א לאנד פון יציאה'" [יידיש: א"י היא ארץ של יציאה] – כך תפס את הדברים. דברי טבנקין נאמרו ב"להט הלשון המתהפכת",³¹⁶ כדרכו. י. גולדין מפועלי הרכבת טופח דברים לעומת הוה"פ על אשר לא עמד על המשמר ביחסים עם הממשלה והטיל עליו האשמות גדולות. בן-צבי ענה אח"כ. שקולניק מדבר בשטף. הפעם – בלי חבלי הביטוי אשר רגיל הוא בהם. גולדה מאירסון. יעלת חן (גאולה),³¹⁷ בקוראה את הדברים כמנהגה לקרוא כל גיליון לאחר "צאתו ממכש הדפוס", בוודאי תאמר לי: "אה, יודקה, כך, התפתחת. אין דבר, יודקה. ככה. לאט-לאט" ועל אחה"ע תפארתה. תלבושתה שלא כחיותה בוסל³¹⁸ או רחל ינאית³¹⁹ אשר סוּדְרָה המרושל יורד לאורך מידותיה בדברה מן הבמה "לשאלת העובדת". אומנם, פשוטות. אך בכ"ז – מעשה רקמה לצווארה. שפי תעמוד (ולטשרניחובסקי בעל "כי ידעך שפי אור היום" ולביאליק בעל ה"שפי – ופגשתיה" – פתרונים³²⁰) ושפתיה נעות וקולה יישמע³²¹ ועיניה צופיות נכחה למישרים. הַשְפֵּל המבט למרגלותיה ושוב הֶצֶף אותו אל פני הקהל. באלם הושלך הס. אגב, העיתון ההיתולי שנערך ונקרא למחרת היום בערב, בנשף שערכה ועה"ת-יפו לכבוד סיום הוועידה, כינה אותה, בין יתר הכינויים לנואמים, בשם: זמרת. טבנקין שופע נחת ונהנה מזיווה אלא... כבר מאוחר. הן נשואה היא. כן יֵאָמֵר. ומרדכי קושניר יענה לעומתו: "איש חשובה". ומניע בראשו ושפתיו דא לדא נקשן³²² ועיניו נעצמות ונפקחות כאומרות: אמן. אך נראה בוועידה הבאה: התלמד האחדות־ניצָה הלזו עברית במשך הומן? ומה יַעֲשֶׂה לאחותנו בעת שידובר בה³²³ שנית יידיש? רפטור³²⁴ מהסבלים אשר בחיפה. רגליו מוכנסות בתוך מגפיו. בחור שחרחר ובעל קומה. רגלו האחת קדימה, על סף הבמה. הוא מדבר כאילו נכון להסתער על הקהל.

315 הסתגרות הקיבוץ והאגודות המקצועיות בפני המיובטלים והעולים החדשים.

316 לפי "להט החרב המתהפכת", בראשית ג 24.

317 גאולה שרתוק (1903–1939). בת הזקונים במשפחת פניה ויעקב שרתוק.

318 חיותה בוסל (1890–1975). מראשוני דגניה ומראשי תנועת הפועלות הא"י. עלתה ב-1908. מפעילי הפוה"צ.

319 רחל ינאית (1886–1979). עלתה ב-1908. מראשי פוע"צ ומייסדי "השומר". רעיית י" בן-צבי.

320 בשירו "ששי בין ערבים" כתב טשרניחובסקי: "כי יִדְעֶךָ לאטו אור היום"; ח"ג ביאליק, בשיר "עיניה", כתב: "הלוך הלכה בין צאלים שפי ופגשתיה".

321 לפי "רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע", שמואל א, 13.

322 ארמית: ושפתיו נוקשות זו לזו. דניאל ה 6.

323 לפי "מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה", שיר השירים ח 8.

324 ברל רפטור (1902–1989). עלה ב-1920. מפעילי אחה"ע. חבר "גדוד העבודה". פעיל בהסת' העובדים ושנים רבות מראשי "סולל בונה".

יוסף רבינוביץ.³²⁵ בין יתר דבריו נכנס לפרטי פרטים. עניין החותמת בירושלים, אשר לא כתבו את המילה "עברים", וכן איזה עניין בבית מלאכה אחד בירושלים – פיטורי "פועל מזרחי" באשר הוא דווקא מזרחי. ואח"כ מבקש בנארי לענות לו ומכחיש את דבריו ושוב מבקש רבינוביץ לתקוף שנית.

דניאל. כמשחק על הבמה. פונה לכאן ולכאן כמסתובב על צירו וידיו פשוטות אל הקהל ותנועות להטים להן. הכל לפי רוח הדברים. כל עמדתו היתה כאומרת: "לכו ונשפטה":³²⁶ מיר זענען [יידיש: האם אנו] נגד קבוצות? מיר קמפפען געגען די אידיאולוגיה פון קבוצות [יידיש: אנו לוחמים נגד האידאולוגיה של הקבוצות] (הקהל צוחק לעומתו) די אידיאולוגיה מוס פלאצען. מיר זענען געגען איין פיקציע: דער גרוי-סער לי-גען [יידיש: האידאולוגיה חייבת להתפוצץ. אנו מתנגדים לפיקציה אחת: השקר הגדול] (כאן קולו הולך ונעשה יותר ויותר פסי, מדגיש כל הברה והברה) המתפשט בכל א"י – דער נאציאנאלע בעגריף פון קניין הארץ [יידיש: המושג הלאומי של קניין הארץ]. ועוד ועוד. כל אשר עלה בידי להציל – רשמתי בפרטיכל. כל דבריו משובצים באמרות קצרות וקולעות: כפתור ופרח,³²⁷ ממש. בחור בעל היגיון.

מהרשק³²⁸ – מי שהיה במוזכרות מ. פועלי יפו ועבר אח"כ עם חלק מחב' "אחדות" לירושלים – לעבודה.

את ישיבת הערב, יום א', מתחיל קניבסקי. מתמרמר על הוויכוחים הבלתי פוריים שנמשכים עד עתה. אלבינגר.³²⁹ אברמוביץ מדבר וקורא חמס³³⁰ על אשר נשפו חברי ההסתדרות לבין המנהלים אשר כפו עליהם את דרכיהם. מדבר נגד אותה הסוציאליות שנבנית באמצעים לא פרולטרניים אלא בורגניים. ואם כן – צריך להסתלק ממנה. סוקר מנקודת מבט היסטורית את פעולת ועדת הארגון. על האגודות שקיימות על הנייר. "אל לכם להיות שבעי רצון מעצמכם ולחשוב כי הדרך לדבר גבוהה על הסוציאליזם ולהיות תלוי בבורגנים היא האחת. אפשר שוועידה זו לא תקבל את הצעתנו, אך בכ"ז לדרכנו תבואו אם לא עתה, אח"כ – כי זוהי דרך הפרולטריון בארץ כאשר בכל העולם" (מבטאו רוסי טהור והוא מבצבץ ברורות מתחת למעטה המילים של שפת עבר. קולו עובר מבס לטנור. בחור בעל צורה. זוכיות המשקפיים גדולות ביותר. ובהגיעו לסוף הפרשה דיבר "מנהמת ליבו" כי זוהי... וה"רי"שים" שב"פרולטריון" חרקן במסגרותיהם.³³¹ על המילה "בכל" הניע

325 יוסף רבינוביץ (1888-1954). מראשי צ"צ והפוע"צ. עלה ב-1908. ממייסדי הסת' העובדים.

326 צירוף של "לכו נא וניזכרה" (ישעיה א 18) ו"אזכירני בשפטה יחד" (ישעיה מג 26).

327 לפי "שלושה גביעים משוקדים בקנה האחד כפתור ופרח", שמות כה 33.

328 ישראל מהרשק, נציג "הבלוק הסוציאליסטי", ירושלים.

329 "אלבינגר, נציג הפוע"צ.

330 לפי "חמס ושור אקרא", ירמיהו כ 8.

בידו "אחת למעלה ואחת למטה כמצליף" בפיסת הנייר שאחז בידו כאומר: תמות נפשי עם פלשתים אך ממקומי לא אזוז).

ברל. זו הראשונה לדבריו. במשך כל הזמן היה לפעמים "קופץ" לסדר-היום או לאיזו הצעה מעשית, אך נאלם קולו במשך כל העת. אך הנה עלה הבמתה בזריות ובחופזה ובמריצות (כאשר ייאמר ברשימת קיצים ב"קונטרס" השני. ואיני יודע אם נתחדשה המילה במזל. והשאירו את המילה עֲרִיָה בלא נקודות. ובטוח אני כי כמה מהחברים קראו מריצות). עלייה הנעשית כחִישָה להציל מהשריפה, לחשוף את התווה להוציא מתעלומה – אור.³³² והנה כבר התחיל לערוף את לקחו³³³ – והטון כבר ניתן ונמשך, בכל האולם יצא קולו ובקצה האסיפה – מיליו.³³⁴ יש אומר ויש דברים וכן נשמע קולו.³³⁵ מדבר על הוועידות והפגישות אשר תוכנן וצורתן היו שיחת רעים, פגישת חברים, והדבר נהפך עתה לוויכוח כללי כאילו לא ועידת פועלי א"י כי אם [מילה לא ברורה]. "ואומנם, בכ"ז, אם כי אין לדברים כל קשר במציאות, אך מכיוון שנכשלנו אין אנו פטורים מלעמוד עליהם. אני משתדל לקבל את הדברים כרציניים ויהיו כרציניים ואני רוצה לברר".

הקדמה זו, שלא עלה בידי לגמרי למסרה כראוי, היתה כשני משפטים אחוזים ודבוקים אך רחוקים ובלתי מתאחים בשמיעה ראשונה – והמברח [המחברם ע"י ברית] אותם: שינוי הגִמָּה³³⁶ – כשני שבילים נבדלי-מגמות נפגשים פתע ועליך מייד להפנות את המהלך מהמגמה הרגילה, הקודמת. ואחר סובבך את המעגל אתה משיג את פשר דבר הווית. היא הובילתך אל מפלש אור.

התחיל ברל בשלילה ואח"כ חבק את העניין בזרועו השנייה ואמר: אני רוצה לברר. והרי ידע ידעו מה טעם "לברר" זה כשיוצא מפורש מפיו. ידבר בשטף ולפעמים עוקץ-רוגז נעוץ במילים. קו פולמוס מתוח על הדברים. אנו נזכרים בכל חבריהם [אנשי השמאל]. ובכ"ז – הנאומים כבר משתנים. לא כהיום – כן אז. מדבר על השריד של חיבת ציון בצורה מעוקמת אשר לא בידיעתם. אחוז בציצית ראשם³³⁷ ומביאם הנה. ואצלם – קהות וטמטום וחוסר הבנה בכוח הזה. בארץ אחרת לא היו מעזים להוציא מילה אחת לפני קוראם את השורה האחרונה של הברושורה [חוברת] הכי אחרונה, וכאן אינם מוצאים חובה לעצמם לדעת את כל הספרות שלנו בארץ. "אך מי יציג דרישות כאלה בשעה שבאים לדבר אל פועלי א"י?" (הדברים האלה נאמרו בגִמָּה

331 לפי "ויחרגו ממסגרותיהם", תהלים יח 46.

332 לפי "ותעלומה יוציא אור", איוב כח 11.

333 לפי "יערוף כמטר לקחי", דברים לב 2.

334 לפי "בכל הארץ יצא קולם ובקצה תבל מיליהם", תהלים יט 5.

335 לפי "אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם", תהלים יט 4.

336 סולם מוסיקלי.

337 לפי "ויקחני בציצית ראשי", יחזקאל ח 3.

יורדת ככל אשר יִקָּרב אל סימן השאלה וברוח סטירה) וכו' וכו' כאשר רשמתי בפרטיכל, כל אשר עלה בידי לדלות בעפרוני. "אני הגבר נקרה לפני לראות ולהבחין את ניצוצות הנשמה היהודית מתחת לכל מעטה שהוא, ואני מחשיב את הרגשים אשר עומדים ועוד חיים בתוך החומר העכור" (כאן יש מקום לאותו הנוסח המיוחד של ברנר בהערותיו לדרכי הביטוי של ביאליק במאמר "הנאמן";³³⁸ "בעזובת החורש נערם רקב הרבה תקופות של חורף, שלכת וקרחתה של הרבה שבועים ויובלים"³³⁹ – חרש ולא יער, שבועים ולא שבועות. דווקא חרש! דווקא שבועים! היש הוכחה בלשנית, כי כך צריך להאמר דווקא? כולנו חשים כי אחרת אי-אפשר – ו'כחורף משכים נשקפו אל אשנבו הנעורים' – אל אשנבו, לא אל חלונו אשר הוא פותח בשעה שצריך 'לפתוח חלון' לאור, או כאשר 'יכלה לבו לחלון ולאורה' – כי כך גוזרת הלשון העברית מיום אשר נשקפה אם סיסרא מבעד האשנב ותייבב".³⁴⁰

"אני מחשיב את הרגשים". רגשים ולא רגשות. דווקא רגשות! בי נעורה לרגל מילה זו וכל האופף אותה – הנימה הרוטטת הברדצי' בסקאית.³⁴¹ דבריו היו כהליכה בהר. עליות על עליות ובסערה.

עדה פישמן. א' חצופה. תיכף ומייד חומדת לה את הטון התגרני. הרי עזות מצח אישה!³⁴² "כשדיבר הח' ברל כצנלסון – הפוה"צ דיבר מתוך גרונו, אך בשעה שלא יימצאו חברי 'פרקציית הפועלים' (ר"ל: ותימצא אחה"ע עם הפוה"צ בלבד) הח' דניאל אז מדבר מתוך גרונו". עוד דברי תככים מדברת נטוית-גרון³⁴³ זו על "המזכירות אשר לא עשתה כלום". "אם כי גם אני חברה בזה"פ, אבקר פעולות החברים חוץ ממני" – תמימת נפש זו! אך ע"ז באה על שכרה מנחת זרועו של בן-גוריון. והניחה לדברי התוך ועברה לתוך הדברים. תוכן הדברים אשר הדפיסה הפוה"צ לפני הוועידה. שופכת את מרי שיחה³⁴⁴ על ההפרשים העצומים אשר במשכורת לחברי הקואופרטיבים, ואשר אין לבינם לבין בית חרושת פרטי ולא כלום. ההפרש – פנקסי חבר ותו לא. ועל החבר אשר בהיכנסו למוסד ההסת' הריהו מרגע זה מופלה מיתר חבריו, אשר עד עתה עבד איתם יחד בחבורה, ע"י היכנסו לתוך השיטה של דרגת המשכורת. ועל הדפיציט

338 המסה "הנאמן – לדמות דיוקנו של ח"נ ביאליק", פורסמה בקובץ ב' של "בשעה זו" ב-1916 ומובאת בכל כתבי י"ח ברנר ג' (הקיבוץ המאוחד 1967). שש השורות שלהלן, הפותחות ב"בעזובת החורש", לקוחות מתוך מסה זו תוך שינויי מיקום (שם, עמ' 89).

339 לפי "ורקב הרבה תקופות של חורף נערם בעזובת החורש / שלכת וקרחתה של הרבה שבועים ויובלים", ח"נ ביאליק בשירו "שירה יתומה".

340 לפי "בעד החלון נשקפה אם סיסרא מבעד האשנב", שופטים ה 28.

341 בסגנונו של מיכה יוסף ברדיצ'בסקי.

342 לפי "מצח אשה זונה היה לך", ירמיהו ג 3.

343 לפי "ותלכנה נטויות גרון", ישעיה ג 16.

344 לפי "גם היום מרי שיחי ידי כבדה על אנחת", איוב כג 2.

בעבודה אשר צריך לנפול גם על העובדים במוסד – מסדרי העבודה. כי השגגה היא שגגתם הם, עכ"פ לא פחות משגגת הפועלים העובדים. אלה לא ידעו את העבודה ואלה – את הנהלת העבודה. אם להעלים עין מכל הליכותיה אשר אינן בתכלית הטוהר – היא עובדת אקטיבית מאוד. ועבודתה, במשך כל הזמן, במועצת הפועלות, הביאה ברכה, עשתה ועזרה הרבה. בזה"פ היתה לפח יקוש.³⁴⁵ עתה – פרשה לנהלל, לביה"ס החדש של חנה מייזל אשר נוסד שם.

רמז. מדבר קצרות וקלועות, מתובלות בחידודי רמז. טופח על הריבוצקאים. הוא הופך את פני דבריהם כי הפועל במשרד [לעבו"צ] מרוויח פחות מאשר אצל קבלנים פרטיים. ואח"כ טופח על פני הגדוד בדבר השוואת המחירים. הלא הם כתובים על דפי הפרטיכל. הוא מדבר במרי רב הן ברישא והן בסיפא – על הגדוד.

את פניני טיב³⁴⁶ לא עלה בידי לחרוז. שבח³⁴⁷ – מדבר על המושבה, על המצב העלוב של הפועלים. שבח זה הוא נ. שבח שכתב ב"האדמה" חוברת א' את הרשימה "בוקר של פועל" (היה בגדוד העברי). היה בראשל"צ ואח"כ בהתחדש המושב בעין חי.³⁴⁸ (אגב, ב"רְסוֹטִי" ³⁴⁹ אשר ממנו שואבת אמא את הידיעות מהנעשה בארץ, ומוצאת לה עונג מיוחד בהקריאה לפני קטעים משם ושואלת: "הידעת על זה?", נאמר: כי המתיישים חזרו לעין חי אחר ההתנפלות ואחר הריגתו של טרומפלדור). שם פרץ אחר עבור זמן מה ריב אחים. הוא התגלע בצורת קשה ומכאיבה. נחלקו לשני בתים עוינים זה לזה. בא הרצפלד מטעם המרכז [החקלאי] וזכאי מטעם הוה"פ – ולא נמצאה כל דרך אלא בעזוב כמה וכמה חברים, בחורים טובים, את המקום.

ובכן – ויהי בחצי הלילה. אז רוב קולות הפלאת בלילה.³⁵⁰ הגיעה שעת נעילה. בן-גוריון "יחתום את צרור הפשעים".³⁵¹ קודם – תשובה למתווכחים על טענותיהם וסקירה על הוויכוחים בכלל. ואחר – דברי משפטים למ.פ.ס. ולריבוצקאים. "רד כי שיחת עמך".³⁵² זו היתה התקפה היסטורית (בין אם היתה צודקת באופן האמר

345 לפי "פח יקוש על כל דרכיו", הושע ט 8.

346 אברהם טביב (1889–1950). עלה ב-1907. חבר אסה"נ הראשונה והוה"ל. מראשי העדה התימנית. בוועידה טען ש"ההסתדרות הוניהה לגמרי את התימנים ולא עסקה בהם. הובטח הרבה וקויים אך מעט. מתימן הגיעה הצעקה על גזרות ושמידים. אלפים מתפרצים לעלות לארץ ובהסתדרות אין איש שם לב לעליית תימן".

347 נ' שבח, ציר בסיעת אחה"ע – הבלוק.

348 עין חי – יישוב קטן בין פ"ת לכפר-סבא, לימים כפר מל"ל. בשלהי מל"ע-1 כשנסוג הצבא העותמאני צפונה, פונו כפר-סבא ועין חי והתחברו. באביב 1920 חזרו התושבים אליהן. במאורעות 1921 פונה עין חי והועלה באש. כעבור ימים אחדים חזרו התושבים למקום.

349 רְסוֹטִי (השחר) – בטאון ציוני רוסי שהופיע ברוסית מ-1907 בסנט. פטרבורג. אחרי מהפכת 1917 הופיע בברלין ב-1922–1924. אח"כ הופיע בפריס כבטאון התנועה הרוויזיוניסטית.

350 מתוך פיוט בהגדה של פסח (ר' גם שמות יב 29; דות ג 8).

351 לפי "חתום בצרור פשעי", איוב יד 17.

הדברים ובין אם לא היתה במקומה, לדעת אחרים), אשר אותותיה לא יימחו במהרה. פתיחת אש במלוא הטמפו. רפיד פִּיר [rapid fire – אש מהירה] (כאשר אוכור מימי ירייתי בפלוגת הצבא שחנתה ע"י ת"א). "אנו לא ניתן (כאן רקיעת רגל) כי תטמאו את הבמה הזו (כאן הוראת אצבע בתנופה אל הבמה), כי אלמנטים פרובוקטוריים לא יימצאו בתוכנו".

ומסביב: אולם הגימנסיה מלא מפה על פה. באולם הקטן עד לסופו – חומה ומגדלות.³⁵³ ועל הבמה – מסביב לנשיאות בשלושת הכנפות צובאים עשרות עשרות בחורים, מהם יושבים וראשיהם בידיהם ומהם עומדים זקופי גו מהבמה עד לתקרה. (ספסלי המקלה מדרגות מדרגות – שיר המעלות).³⁵⁴

ההתפרצות של בן-גוריון בסוף הדו"ח לעומת זו הריהי צנועה שבצנועות, וגם נושאת אופי אחר לגמרי. כאן היתה תערובת של מעין "אש זרה".³⁵⁵ לא נר תמיד³⁵⁶ כי אם יצאה לִבָּה מפי הלוע והציפה את כל אשר בדרכה – פיה, אש וגופרית.³⁵⁷ שריפה פרצה ואחזה בפינות האסיפה. הוא דרך את לשונו³⁵⁸ לטושה כחרב ויור חיזיו ממורטים. והיכה ארץ בשבט פיו וברוח פיו ימית רשע³⁵⁹ (מוסנוז³⁶⁰ היה מסרס: ארץ-עריץ). גופו היה למערכת עצבים בלבד – כולה זיע ורתת "תגע עדיה ותכֹּה".³⁶¹ הוא הלך ונישא על כנפי ההתקפה, ידיו מתנופפות לצדדים, רגליו הולכות ומתקדמות, ראשו נִתָּר מעל צווארו, עיניו נעצמות ומתכווצות לפי כוח הביטוי הנמתח עליהן ומותחן ושפתיו מצטמקות ובקשיות מִנְגְּדוֹת כל מילה ומילה הנחלצת מהן, והראש ההולך סובב לצדדין וְעַג את עוגותיו³⁶² במרחב – הוא כולו הדגשה אחת מסועפת ומורכבת לקול אדיר-האימה. בעלות החום, הוסבה מגמת פניו אל צד המ.פ.ס. והריבוצקאים, ורחוק המקום כאילו נעלם ונדמה כאילו הוא מכריעם תחתיו. ובאולם – אבק שריפה. תִּרְדוֹת.³⁶³ הביטוי הטבוע בדפוס [בחוקת ההסתדרות] הוא: "חבר מוצא מן ההסתדרות אם פגע והפריע בזדון וכו'". ואשר לדבר ההתקפה – זו לא היתה רוח בת חלוף. שורשיה נעוצים ומשורגים בדברי ימי

352 שמות לב 7; דברים ט 12.

353 לפי "אני חומה ושדי כמגדלות", שיר השירים, ח 10.

354 לפי "שיר המעלות אל יהוה", תהלים קכ 1.

355 לפי "ויקריבו לפני ה' אש זרה", ויקרא י 1.

356 לפי "להעלות נר תמיד", שמות כו 20.

357 לפי "ימטר על רשעים פחים אש וגופרית", תהלים יא 6.

358 לפי "וידרכו את לשונם קשתם שקר", ירמיה ט 2.

359 לפי "והיכה ארץ בשבט פיו וברוח שפתיו ימית רשע", ישעיה יא 4.

360 דר' בן ציון מוסנוז (1878-1942). עלה ב-1907. מראשוני מורי ג"ה ומנהלה 1912-1941.

361 לפי "תגע עדיך ותבהל", איוב ד 5.

362 לפי המסופר על חוני המעגל ש"עג עוגה ועמד בתוכה", מסכת תענית ג 8.

363 לפי "חרדות ילבשו", יחזקאל כו 16.

תהפוכות ההסתדרות זה עידן, ובייחוד בחודשים האחרונים. הציבור הנאמן להסתדרותו, שחיכה לוועידה – ציפה לרגע הזה ותלה תקוות בוועידה כי היא תחרוץ משפט³⁶⁴ ותשים קץ למחזה התופת ההולך ונשנה מאסיפה לאסיפה, מפעולה לפעולה, ושם לאל ופורץ את העבודה ההסתדרותית. היו כאלה שמצאו את ההתפרצות ודרכי הביטוי להריפים יותר מדי, וכי היה בדברים עד כדי לשסות את הקהל למכות ומהלומות, וכי בן-גוריון לא שלט בעצמו. בין הפועלצורניקים היו כאלה שקיבלו את הדברים כ"עסק מפלגתי" בין אחה"ע והמפס. (בקשר עם דברי בן-גוריון על הפצת הדיבות³⁶⁵ בחו"ל – "פוליטיקה זו אינה שייכת לנו". וכן העלילה כי אחה"ע ערכה פרעות בערבים), וקיבלו את הדברים לא כשל איש הסתדרות המגן על כבוד ההסתדרות, אלא חשבונות מפלגתיים עולים מתוך גרונן.

תכף ומייד לאחר קלות משא בן-גוריון – סגר בן-צבי (יו"ר) את הישיבה. הסגירה התכופה הזו היתה "תכסיס" לבל תתלקח האש שנית, כאשר מסר למחרת אברמוביץ בשם בן-צבי, שאמר לו כך כי סגר את הישיבה מפאת החשש פן תפרוצנה מכות. למחרת הבוקר, אחרי ליל התעתועים, לפני החל סדר היום כרגיל, הוקדש זמן מה לענייני בירור עניין-אמש. אברמוביץ, המדבר כרגיל עברית, מדבר יידיש לבל יכבד עליו קשי הביטוי. והנה היתה השערורייה אשר לא ציפו לה.

יצחקי מבקש רשות הדיבור אחר אברמוביץ ואומר לבן-גוריון במפורש: "אתה, בן-גוריון, אתה פרובוקטור נבזה". ה"עדן" הפך לגיהנום. קם רעש נורא. שוללים ממנו את רשות הדיבור. וכדון הוועדה המתמדת אח"כ בעניין זה הוחלט, כי שוללים ממנו את רשות הדיבור למשך שתי ישיבות. ואז עלה שפרינצק ונשא את משלו³⁶⁶ "בטקטיות רבה". את דבריו דווקא לא שמעתי, כי היה עלי ללכת. דבריו היו מבישים ומחפירים. אחר דברי יצחקי ודניאל יצא בנאום ארוך על "הרוב המקרי" של הבלוק, על צאצאות אחה"ע עצמה מחלצי הריבוצקאים, ועל דברי ב"ג שהם עשיית חשבונות מפלגתיים.³⁶⁷ אחריו קם בן-צבי ונושא את נאום הסנגוריה שלו. ואחריו בן-גוריון: "לא אוזן ממקומי, ממקומי לא [חסרה מילה] וסוף יהיה לדבר וקץ יהיה לדבר". את התשובה הניצחת לשפרינצק והבעיטה בו על מעשהו חשב לאי-טקטי לעשות בוועידה ונתן את מנתו לו בוועדה המתמדת. "אני אמרתי, כל מה שאמרתי, רק בתור חבר הסתדרות ולא היתה רשות לשפרינצק לתת צורה כזו לדברים". ושפרינצק נדם כי נטל עליו.³⁶⁸

364 לפי "כן משפטך אתה חרצת", מלכים א, כ 40.

365 מדברי ב"ג: "לא נחיה בהסת' אחת עם אנשים שהפיצו בחו"ל את השקר הנבזה שיהודים עשו את הפרעות [במאי 1921] נגד ערבים, ושאינם נותנים לדבר אידיש אצלנו".

366 לפי "וישא משלו ויאמר", במדבר כג 7.

367 שפרינצק אמר בין היתר: "בזמן שבן-גוריון דיבר היה זה נאום הסתה נגד כל אלה שאינם חברי 'אחדות העבודה'".

368 לפי "ישב בדד וידום כי נטל עליו", איכה ג 28.

הנה עברו כבר ארבעה ימים למן יום החל הוועידה וכאילו בכל העת הלכו סחור-סחור ולעצם העניינים טרם נגעו והכל הרי עוד לפנינו. מחר מתחילה שורה שלמה של הרצאות.

בשאלת החקלאות: הרצאת וילקנסקי³⁶⁹ [על ההתיישבות בכפר ובעיר] - מיעוטה נרשם. הרצאת הרצפלד [על מצב החקלאות במשקים].

יום ב' אחה"צ הוקדש לישיבת אבל לזכר א.ד. גורדון.

פתח הזקן אז"ר, מעין הדברים אשר כתב ברשימתו בפנה"צ.³⁷⁰ לא חשוב ביותר. הרי לכם דרוש: "בצוואתו" כתב "וכעבור שנה, אם תרצו וזכרוני כשלג דאשתקד" ומאכן - השלג זהו סמל. הוא היה טהור כשלג וכו'. דיברו חיותה, זסלבסקי, לבקוביץ, שמואליק הפטר, חנה צ'יז'יק³⁷¹ וברץ. כל אחד ואחד אמר לפי חיתוך דיבורו. ולסוף דיבר גם י. רבינוביץ וקשר את הדברים בקשר למצב הדברים בוועידה והתריס לעומת אנשי המ.פ.ס., אשר אינם יודעים כי כאן בארץ נוספו "4 ספרים" ("ספר הטבע" ועוד שלושה שאיני זוכר) וע"כ אינם מבינים איך מרקס והרצל ידורו כאן בכפיפה אחת. לאזכרה הוציא הפנה"צ חוברת "העבודה" של א.ד. גורדון בצרוף מודעה שבאה בה על הוצאת כתביו. אחר האזכרה, כתמיד, אין נחת בשבע הנאומים; אם כי, אומנם, לא היו אלה כמעט נאומים לשמם אלא קטעי דברים וזכרונות מהימים הראשונים. לבקוביץ סיפר על רחובות.³⁷² שמואליק על תל עדש.³⁷³ אז"ר בדבריו הראשונים הזכיר גם את ברנר וגעה בבכי ולא עמד בו כמעט כוח להמשיך את דבריו. והזכיר את יהושע ברזילי.³⁷⁴ הוכנה רשימה ארוכה של החברים שמתו ובמקרה לא הוקראה.

יום ג' בבוקר: הרצאת רמז על ההתיישבות העירונית.³⁷⁵

שווייגר, יו"ר הוועדה המתמדת, מודיע את תוצאות אישור המנדטים. בירור קבוצות בוחרים אחדות וביניהן עניין הנבחרים מצד פ. [רקציית] הפועלים (מ.פ.ס.). הם כאילו "על צלחות"³⁷⁶ העמידו שני קנדידים שהוצאו מההסתדרות והם על

369 על יצחק וילקנסקי (אלעזרי-וולקני) ר' יל"א.

370 "הפועל הצעיר", 9.3.1923.

371 חנה צ'יז'יק (1889-1951). מראשי תנועת הפועלות ואח"ע. עלתה ב-1906. עבדה בחוות כנרת עם קבוצת הפועלות של חנה מייזל. מייסדת ומנהלת משק הפועלות בנחלת יהודה ובצפון ת"א.

372 על ימי עבודת א"ד גורדון שם.

373 שם ישב א"ד גורדון כשלוש שנים.

374 יהושע ברזילי (אייזנשטדט) (1855-1918). סופר ופובליציסט ממנהיגי "חובבי ציון" וממייסדי אגודת "בני משה". עלה ב-1887. מ-1890 מזכיר משרד חו"צ ביפו. מ-1904 מנהל אפ"ק ב-ים. מקורב לציבור הפועלים.

375 בהרצאתו "על עיירות חקלאיות", אמר ד' רמז בין השאר: "הנמנים לאלפים בארץ כיום וההולכים להיות לרבבות, הפועלים בערים, להם מכוונת העיירה החקלאית. את ירושלים, יפו וחפיפה וחיפה אנו מוכרחים להקיף עיירות כאלו, מקום מושב ומקום עבודה למשפחת הפועל. מבלי נטילת רשות והיתר ממשהו, דואג הפועל העירוני להתיישבות זו והולך וחותר אליה. היא משאת נפש".

376 לבוש עברי לביטוי בידיש "אוף צו-להכעיס", הנשמע כ"אפצ'לוחס".

דבריהם: בן-מנחם (עליו סיפרתי קודם) ובן-יעקב (הוא נשא את אחות אָוה טבנקין³⁷⁷). בית מקדשו עתה בירושלים. ואחר שקלא וטריא שהיתה בוועידה (הערוכה בפרטיכל שלי) הוחלט להעמיד במקומם קנדידטים אחרים.³⁷⁸ אח"כ מתחילה פרשת ההודעה של הח' אברמוביץ, הודעה שהיא מעין הרצאה והסברה מפורטת. את כל החתומים שהיו במשך דבריו – העליתי בפרטיכל. ההתנשאות של בן-צבי ובן-גוריון ממקומם בצוותא חדא באמרו: "קבוצת פוע"צ סוצ. דמוק. בא"י נשארו בא"י שלא בגדו בדגל ובמפלגת פוע"צ" – היתה דרמטית מאוד.³⁷⁹ וגם אי השוויון בקומתם שיווה להם לוויית-חן.

הרצאת רמז על עבודות הבניין ועבודות ציבוריות וחרושת שיתופית (דבר החברה וכו') הלא היא כתובה. נמשכה עד הצהריים.
יום ג' אחה"צ. בגימנסיה. יו"ר שפרינצק.

לבקוביץ מציע וחוזר ודורש להתווכח בשאלת החקלאות כי העצם של וילקנסקי עדיין תקועה בגרונו. ושוב – נפל.³⁸⁰ בן-גוריון מרצה על שאלת ההספקה, "חברת העובדים". רשמתי את ההרצאה כמעט בשלמותה. אין להוסיף עוד כלום. אֶצֶלם לפניכם רק תמונות אחדות.

האסיפות אחה"צ נערכו בגימנסיה, באשר היות והיו מסיגות גם את גבול הערב – והן בערב הצגה ב"עדן" – ולפיכך ישיבות הבוקר היו פתוחות לפני כל בא והסדרנים לא הקפידו על כרטיסי כניסה, כי רחב המקום להשתרע.³⁸¹ אחה"צ, ודווקא אז לעת הערב – רבו הצמאים לדבר הוועידה והנה – צר המקום. "המשטר" שהונהג ע"י הסדרנים היה חמור עד מאוד. כשהיה מגיע נחשול אל דלת האולם מייד היו חשים אברהמ'לה איכר ועוד רתוחי-דם אחדים (מקבוצת "טרסק") – גב לדלת ותדוף אחורנית "והדלת ברעש נפתחה נסגרה"³⁸² (בהרב³⁸³ לא "הואיל" לכבד את הוועידה בבואו אלא,

377 רעיית יצחק טבנקין.

378 הוועדה המתמדת פסלה שני מועמדי "פרקציית הפועלים", שהוצאו מן ההסתדרות, אך איפשרה לסיעה להציג מועמדים אחרים במקומם.

379 ב"ג האשים את "פרקציית הפועלים" ו"קבוצת ארגון" בהפצת שקרים בארץ ובחו"ל על פועלי א"י ועל ההסתדרות. ז' אברמוביץ השיב בשם "קבוצת ארגון" ואמר כי אין למפלגתו ("פוע"צ שמאל") כל קשר להשמצות שייחסו לה וכי היא דבקה ברעיון שבו דגלה פוע"צ ס.ד. על כך השיב בן-צבי: "לא דיברנו על פוע"צ ס.ד. ברוסיה אלא על הקבוצות בא"י שאותן אנו מכירים". כל הדיבות "נפוצו מהקבוצות ומהאנשים שישנם בארץ".

380 ש' לביא חלק על י' וילקנסקי וטען כי בדבריו "היה סתור [נסתר] דבר אחד: שבענו עולים. צריך להפסיק לזמן ידוע. [...] עכשיו נקנה רק קרקע. [...] הדאגה העיקרית של וילקנסקי היא גאולת הקרקע. אנו דורשים שעל הנאדמה התיישבו מספר יותר גדול והדרישה של וילקנסקי תביא לידי אפגנדים ואין לנו זכות פוליטית להגן על זה. הנאדמה תיפול מידינו".

381 לפי "כי קצר המצע מהשתרע", ישעיהו כח 20.

382 מקור הציטוט לא אותר.

383 יקותיאל בהרב.

כמדומני, בישיבה אחת בלבד. הוא בוודאי יתרחן כי עסוק הוא וכו' וכו' – אך אין רחמים בדין. ומה פשר האסוציאציה הזו הן תזכרו. ע"י הפתיחות והסגירות האלה שנמשכו רצופות היו מופרעות בהרבה הישיבות. ותמיד היו אוחזים בשיטה זו: תחילה – צו מהנשיאות אל הסדרנים (סידור הצווים מהנשיאות אל הצירים ומהצירים לנשיאות, משלוח פתקאות וכו', גם הוא היה מסודר בתכלית השכלול.

על במת "עדן", למשל, יושב לו אחד מחברי טרסק, עפ"י קרפ,³⁸⁴ פנים זועפים ומתרגזים – הרי ליד הנשיאות מושבו – ולמטה, באולם, על המעקה של הבמה התחתונה – של פורטר³⁸⁵ "הכנר הידוע לקהל הארצישראלי המתענג על מנגינותיו" כאשר יכתוב עליו "עדן" – שוב בחר "איווה לו מושב"³⁸⁶ ואחד – הרץ הדחוף המשוטט בין שורות הצירים) לבלי לפתות. ומאחורי הדלת קול ההמון ברעו.

ושוב – "לסגור הדלת!" עד כי האזהרות היו הולכות תמס³⁸⁷ מרוב החזרות עליהן, וניתנת פקודה בלתי מפורשת המובנת מ"מהלך העניינים", או שבן-צבי הרם³⁸⁸ (כן שמו גם ב"האוניות האחרונות" של א. ראובני³⁸⁹). היה יורד ממרום כסאו³⁹⁰ והיה מנהל מו"מ עם הצובאים. ולע"ע – עובר זמן, ואין להשיב. ובהיפתח הדלת – מייד אצים-רצים דחופים ומבוהלים³⁹¹ וסחופים האנושונים המסכנים הללו ומגמתם – הבמתה. אחר למעלה – עלה! וכוסתה כל הבמה בחורי חמד³⁹² המתיישרים במעלות הספסלים שבעי-נחת מכל הבוקה הזו ועל כי הגיעו סו"ס אל המנוחה והנחלה.³⁹³

ועוד להג מעט על תנועותיו של בן-גוריון: למשל, דוגמאות של משפטים אחדים: "הסדרות" (במבטאו: הסדרויות ו"התו" רכה) שהיא (על ה"היא" – טון גבוה מודגש) "היחידה" (כאן צעד אחד הצידה, ושוב רגל לרגל – "איתן עמדתו", "השליטה" (ה"ט" – סְטֶקְטוֹ, ושוב צעד שני חזרה). התנועות האלה הן על ציר ה-צ"ם. בה בשעה גם על ציר ה-צ"ם "מתרחש דבר".³⁹⁴ כאן באות תנועות היד: הרם והורד – בזמן ה"שליטה" וה"יחידה" (באופן מאונך), "על העבודה", "משקיפה", וכו' וכו'.

384 כנראה אריה קרפ, חבר הפוע"צ.

385 יצחק פורטר. כנר, מנצח, מורה למוסיקה ומלחין. עלה ב-1891. פעל בראשל"צ ובת"א.

386 לפי "כי בחר ה' בציון אֵוָה למושב לו", תהלים קלב 13.

387 הולך ונחלש, לפי "כמו שבלול תמס יהלוך", תהלים נח 9.

388 "בן-צבי היה גבה קומה.

389 הסופר אהרון ראובני (1886–1971) אחי "בן-צבי. ספרו "האוניות האחרונות" הוא חלק ב' בטרילוגיה על הווי ירושלים בימי מל"ע-1, שיצא לאור בשנות העשרים.

390 לפי "כי השקיף ממרום קודשו", תהלים קב 20.

391 לפי "הרצים" [---] יצאו מבוהלים ודחופים בדבר המלך", אסתר ח 14.

392 לפי בחורי חמד כולם", יחזקאל כג 6, 12.

393 לפי "כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה", דברים יב 9.

394 שם, בקצה צפון באופל / מתרחש דבר" – מתוך השיר "הריב" מאת מ' לרמונטוב בתרגומו של מ"ש, מחברת תרגומי שירה, עמ' 24.

ובדברו "על הגזע" שלו, בהרצאתו על תנועת הפועלים ("הפועלים" - נגמר כלפני קיר ברזל. קשת הכינור היא מיודעת השְטְרִיכִים³⁹⁵ המקוטעים האלה). "חברת העובדים: כגזע אחד איתן היונק ממעבה האדמה וגומע בשורשיו את כל החומרים הכימיים" וכו' וכו' (כאן באים ספירלים ועיגולים המשיקים זה את זה ע"י סיבובי שתי הידיים. והגוף יורד יחד עם - לצידי הרצפה) ואח"כ: "המצמיח ענפים מסתעפים" וכו' (כאן שוב אותן התנועות אל על, במלוא המרחב, אשר יש בידי הזרועות לחבק). את "המלאכה" הזו תפסתי, משום מה, בין רגע, ואחר ישיבה-שהיא הייתי מעמיד את "החבר'ה" ומציג לפנייהם אחד אחד: שפרינצק (תנועות שפתיו ושפמו, כמדומני תיארת), בן-צבי: מעמד הפועלים המאוחד (קול בסי, אֶבְנִי, ברץ שעמד וחזר בלי הרף בפתיחה: "ארבעה ימים, ארבעה ימים טיפלנו במשק שלנו", ובאותה שעה היד האחת עגה בציווי עגול מהחזה ולמעלה והצידה. אצל ברל תפסתי רק את הגירוד בשערות הראש המהיר, ואח"כ ה"ככה" המובלע.

סברדלוב.³⁹⁶ מדבר בהסברה ובתוקף. רשמתי גם את הרצאתו במילואה. אחר ההרצאה - מספר הוועידות. קביעת מספר החברים. שמות חברי הוועדות כבר נקבעו. למחרת איחיתי לבוא לרגל עבודתי, ולא שמעתי את דברי ציולינג וכמעט את כל דברי רוטברג.³⁹⁷ [דוד] בריאנסקי (פועלי הרכבת - בלוק). לבקוביץ: נגד. מדבר בקושי הביטוי ובהרגשה שאין הוא דולה את כל אשר צפון בו. שמואליק. דוד הורוביץ.³⁹⁸ לא מיציתי את עומק הדברים. שקולניק. בן-ציון: בין משפט למשפט: "ככה". זה הברית. הזמן מוגבל. זמנו תם. והוא יורד באמצע המשפט. אך ניתנה לו ארכה והוא עולה שנית (אגב, סדר המתווכחים הוא לפי מספר השעות שניתן לכל פרקציה ופרקציה מפני צמצום הזמן.

יצחקי ("שב לתחייה" אחר שהוסר ממנו "החרם").³⁹⁹ טבנקין. זסלבסקי. גולדה מאירסון. תרגום הדברים עיין בפרטיכל. קיצים. מדי פעם מזכירים את בדר,⁴⁰⁰ שנשא את

395 "שטריך" (גרמנית) - נגינת מספר צלילים בתנועת קשת אחת.
396 דוד סברדלוב (1889-1963). עלה ב-1910 מפעילי פוע"צ. ממייסדי ההסתדרות וחבר הנהלת המשרד לעבו"צ של ההסתדרות. לימים מבכירי משרד העבודה.
397 מאיר רוטברג (1887-1951). מראשי העלייה השנייה ותנועת העבודה. עלה ב-1905. מראשוני הפוע"צ. מייסד "המשביר" ומנהלו הראשון. ב-1923 יצא עם ב"ג לייצג את ההסתדרות בתערוכה החקלאית במוסקווה.
398 דוד הורוביץ (1899-1979). מפעילי תנועת העבודה וממייסדי השוה"צ. עלה ב-1902. ממייסדי בית אלפא וחבר הקיבוץ עד 1925. ממנהיגי האגף השמאלי של "גדוד העבודה". 1935-1948 מנהל המח' הכלכלית של הסוה"י. 1948-1952 מנהל משרד האוצר. מקים בנק ישראל ונגידו הראשון.
399 רשות הדיבור נשללה מיצחקי לשתי ישיבות על "שימוש בביטויים וזלזולים שאינם בהחלט לכבוד לנו".
400 מנחם בדר (1901-1985). חבר הפוע"צ ואח"כ מפעילי השוה"צ. עלה ב-1920. ממייסדי מזרע. חבר המרכז החקלאי והוה"פ של ההסת"י. מדבריו בוועידה: "אדישות שוררת בינינו ויחס שלילי לכל דבר שאין עימו ריח של רווח".

נאמו בפתוס מופרו כמוכיח מפי'ת.⁴⁰¹ הרצאות חיותה ורחל ינאית על שאלת העובדת. יום ו'. אלקינד, בלינקי,⁴⁰² טובה יפה.⁴⁰³ זו הקטנה תלמידת הגימנסיה ממחלקתה של גאולה ועזבה לפני סוף השמינית. וכבר יוצאת חוצץ, מעורבת בין הבריות ומדברת בשער, לא מן השתקניות הנאלמות. עובדת בבניין ביפו ועסקנית וכו' וכו'. גם נוטה או חברה בפוה"צ. ועלתה ליד השולחן וסמכה את עצמה לצדו "בוטחת לא תחפזו"⁴⁰⁴ והפליטה בלחישתה את הברותיה בלא כל מורא ורעדה בפני הוועידה. בן-צבי, אברמוביץ. עדה פישמן. לופט.⁴⁰⁵ ארדשטיין.⁴⁰⁶ [הלל] דן (חב' העמק) גורוכובסקי. עתה צריכות לבוא תשובות של אנשי ההרצאות. תשובות למתווכחים שנשאו ונתנו על כל השאלות יחד. בלילה הקודם היתה ישיבת הוועד הלאומי והוחלט לפי הצעת אחה"ע לשלוח משלחת לנציב בדרישה אולטימטיבית בדבר אישור הקהילות.⁴⁰⁷ יום ו' אחה"צ.

בן-צבי ובן-גוריון חסרו, כי נסעו. למחרת בשבת בבוקר שבו. מפני צמצום הזמן ומפני ריכוז המרץ בוועדות, אשר עליהן שומה לעבד את כל החומר אשר על הוועידה להחליט, קיצצו בתשובות. ורק רמז הספיק להשיב (הדו"ח של המשרד יצא בדפוס, כמדומני, אך ביום ה' או ד' לשבוע השני של הוועידה). אחריו בא שפרינצק והפך את הקערה.⁴⁰⁸ ואז הגיח ברל וטפח לו על דבריו.⁴⁰⁹

401 לפי "ושפכתי עליך זעמי ואש עברתי אפיח עליך", יחזקאל כא 36.

402 ש' בלינקי. ממייסדי כפר יחזקאל. ציר מטעם אחה"ע.

403 צירה מטעם הפוה"צ.

404 לפי "הן יעשוק נהר לא יחפז יבטח כי יגיה ירדן אל פיהו", איוב מ 23.

405 צבי לופט (1894-1949). מראשי הפוה"צ והמשק ההסתדרותי. עלה ב-1920.

406 יוסף ארדשטיין (1894-1952). עלה ב-1911. ממייסדי "הקואופרציה במרחביה והסת' העובדים.

407 בפב' 1921 פנה הוה"ל אל הנציב ה' סמואל "בדבר הוצאת חוק אשר לפיו לקהילות היהודיות תהיה זכות אישיות משפטית להטלת מיסים על חבריה, וכי לוה"ל תהיה הזכות של הטלת מיסים על הקהילות בגבולות התקציב של אסה"ג" (ספר התעודות, עמ' 39, 40, 80-84). חוקת הקהילות אושרה רק בסוף 1927.

408 על הצעת ב"ג להקמת 'חברת העובדים', אמר שפרינצק בין היתר: "אנו מתאספים בסימן העלייה - הנחת היסודות להגברת העלייה, ואם אינני רואה אף מוסד שיש לו ביסוס כלכלי אינני רואה אפשרות לסדר המסגרת הזאת - את 'חברת העובדים' - מפני שהיא תיהפך לפיקציה. הנני מפחד שזה יהפך לדיקטטורה ולא תהיה אפשרות להתפתחות הקיבוצים והאנשים. אנו אומנם זקוקים לקונטרול, אבל זה לא יכול להתמלא ע"י פיקציה של 'חברת העובדים', כי אם ע"י קומפנטציה (סמכות) של ההסתדרות".

409 ב"כ אמר: "לפנינו כיום יש לא תוכנית של ארגון כלכלה ותוצרת שלנו, אבל יש הסכמה של ארגון כל הפועלים [---] עומדת שאלה פשוטה של הרעיון של חברת העובדים, זהו אישור הפעולה הקואופרטיבית שלנו [---] בשביל הגנת המשק שלנו דרוש לנו ארגון מוסד בתור גוש קואופרטיבי [---] הרעיון של חברת העובדים אומר לנו - אנו צמחנו מציבור קטן ודל למשקים גדולים ורחבים [---] ריכוז הדברים המשקים זה לא פיקציה, כי אם זה אומר שהמשק יהיה יותר אחראי ויהיה בכך חיסכון לאומי של פועלים".

הודעת פרקציית הפועלים על כי "אינם מקבלים על עצמם את האחריות בעד תוצאות הוועידה". הבחור מקריא יידיש ואחר ההודעה מתחילה ההסברה כיד הלשון הטובה עליהם⁴¹⁰ דברי שיקוצים על ההסתדרות. שפרינצק (יו"ר) מפסיק. באולם מהומה ורעש. הבחור יורד. ושפרינצק מקריא מתוך הכתב את תוכן ההודעה עברית ומוסיף מצידו האָרה להופעה "היסטורית" זו (שפרינצק מדבר בטון קצת שבע מעצמו ועומד ומתנועע, מנותק כל כבלים וכאילו בלי נטל).

בוודאי תתפלאו על כי במשך כל הוויכוחים בוועידה לא נגלתה לפניכם אִשׁוּ של יבנאלי. ואומנם, הוא נמנה בין מספר הצירים, אך לא בא לוועידה מטעם בריאותו הרופפת. והן עזבו וועידה כזו, עם כל הרוגז הכרוך בה בייחוד לאדם ער וניצת (סְפִילצ'י [רוסית: נוח להתלקח]) כמוהו, עולה בדמים ויכולה לרופף את בריאותו, ריאותיו החלשות עד דכא.⁴¹¹ בהגיע הוועידה עד תומה שלחו לקרוא לו לשאת את דיברתו לפחות על הפעולה התרבותית. והוא בא. מעיל כהה עליו והוא מחזיק כל העת את כנפות הצווארון ומהדקם לצווארו. הוא עלה לדוכן ביום ו' אחה"צ עם אפלולית – לפנות הערב באולם. וכמעט ברור, כי לולא בא כי אז היו דוחקים גם את ההרצאה הזו (על אסף היה להרצות ע"ז) כי בולמוס הצמצומים והסגת הגבולות גברו לאין קץ. רמז היה יו"ר זמני (בן-גוריון ובן-צבי – הן חסרו) והיות והתחילה תנועה רבה בקהל, יצא ושוב,⁴¹² מהאולם "עדן" למסדרון וחזרה והדלתות סובבות על צירן⁴¹³ – עמד רמז והקיש בפטיש וגזר: "כל החפץ לצאת – יצא. בזמן ההרצאה – לא תינתן כל רשות להיכנס ולצאת". וכך עמד וקרא וחזר וקרא עד השתתק האולם. והסדרנים עומדים על משמרם ומקיימים אחר דברו. ואחרי התראות רבות ניתן האות. ויבנאלי החל מדבר. תפש רמז את העניין וטוב עשה. יבנאלי דיבר בלהט לשונו המיוחד לו. הקולות עלו-עלו ובקעו חדים ושנונים ואחזוי אש. ובעלות הקול במעלות הגבוהות נקב ועלה נשמע באותה שעה מתחתיו כאילו המיתר עומד להתפקע ואת הקול הצלול והעז ליוותה צרידות אשר שורשיה במעמקים, הנה-הנה ויתפקע שם בפנים דבר-מה והכל יתמוטט ויתכופף. בנות קול אלה היו בנות רגע כהדים קלושים ממרחקים, אך און קשבת⁴¹⁴ גנבתן לתוכה וחרוד חרדה להן. לרשום – כה קשה היה עלי, אך בכ"ז מילטתי אלה כידודי-אש.⁴¹⁵ בשעה שהקול המריא ונקב – ציינתי בתו גבוה.

ולעצם הדברים – הדברים היו מקריים. הבריק הברק. ועצם השאלה התרבותית במלוא היקפה וקמרותה לא הועמדה בוועידה וגם לו יכול יבנאלי למוסרה – לא היה

410 לפי "כיד אלוהיו הטובה עליו", עזרא ז 9.

411 לפי "תִּשָּׁב אנוש עד דכא", תהלים צ 3.

412 לפי "ויצא יצא ושוב", בראשית ח 7.

413 לפי "הדלת תיסוב על צירה והעצל על מיטתו", משלי כ 14.

414 לפי "תהי נא אוונך קשבת", נחמיה א 6.

415 לפי "כידודי אש יתמלטו", איוב מא 11.

כדי סִיפֶק לזה, היום כבר העריב. ליל ששי. ושופרה של משמרת שבת תוקע ולעומת הוועידה יצרית.⁴¹⁶ וכצאת יבנאלי וראני, אמר: "עליכם ו"א על עבודת הספריה המרכזית) לא דיברתי כראוי. והיה בתוכנתי לדבר".

במשך הימים האחרונים, בעת ההפסקות בין ישיבה לישיבה, היו אסיפות הבלוק כאסיפות הפוה"צ. באלה האחרונות לא נוכחתי אף פעם. ציר הוויכוחים היה דבר חברת העובדים והחברות הבנות. היו אחדים שנישאו על כנפי הדמיון באין אחיה מציאותית. ברל היה תמיד עוצר כוח⁴¹⁷ לקרוב לעולם המעשה והמציאות ולדרך החיים. אחר צלחו את מעברת החברה בפ"ת⁴¹⁸ היה עליו לתת את הדין על כל סעיף וסעיף, וממילא נעשה לציר הוויכוחים ואת כל הסתום עליו לפרש.

חברת העובדים - מושכל ראשון אצל כולם. אך יש התובעים את "חברת העובדים" בלי שמות לוואי (ביחוד חברת חרושת שיתופית ובראש - קיצים) ואחרים - חברת העובדים, אך עימה חברות בנות. בכל הוויכוחים המעניינים האלה - אשר אין בכוחי עתה להעלותם - היה גם בליל לשונות (לא במובן לשונות ממש). בשבת ישיבת הבלוק בשאלות הניסוח. בן-גוריון הביא עמו את החומר אשר חציו התקבל וחציו עומד להתקבל והוא מוסר על מצב העניינים. כאן "מעמד" [מילה לא ברורה]. וכאן "מלחמת המגן והתנופה", במקום "תנופה" - "שחרור".⁴¹⁹ וכו' וכו'. והולך סובב הוויכוח. אין כדקדוקי לשון אלה המשמשים חומר לכל עקמומיות המות. וכן עמדה השאלה בדבר הבחירות למועצה [הפועלים] העירונית. הסכימו ל"יחסיות". הכיזד? קמה צעקה. ולוביאניקר הכריע: יחסיות בתוך האגודות. והשני מוסיף: "בתוך ומתוך", לאמור לבל יאונה כי הנבחר של האגודה יהיה בעל מקצוע אחר לגמרי.

ומסביב הוועדות. מתרשלות בעבודתן. הוועידה צריכה להיפתח ביום א' אהה"צ ונדחית ל-12 בלילה. באים, כניעורים ל"סליחות", נדחקים ליד השער של הגימנסיה בצינת הלילה והנה - נסתם חוון.⁴²⁰ הוועידה נפתחת אך ביום שני לפנות ערב. ישיבות הוועדות כגון אורגניזציונית, יישובית, ניסוח - היו מהן דרמטיות מאוד, כאשר שמעתי. עניין חברת העובדים - להכריע את טברסקי⁴²¹ אחר שעות רצופות -

416 לפי "יריע אף יצירה על אויביו יתגבר", ישעיהו מב 13.

417 לפי "ומי יעצור כוח לבנות לו בית", דברי הימים ב 5.

418 ב"כ היה מראשי המדברים בוועידה החקלאית בפ"ת, שהחליטה כי "הסתדרות הפועלים החקלאים מתאשרת בתור קואופרציה התיישבותית ('חברת התיישבות העובדים)', שהיא 'סניף אוטונומי של הסת' הפועלים הכללית'".

419 בחוקת ההסתדרות שאושרה בוועידה השנייה (סעיף א 3) כי אחד מחוגי פעולתה של ההסת' הכללית הוא "הנהלת מלחמת המגן והשחרור של מעמד הפועלים בתוך משקי הרכוש הפרטי והשבחת תנאי העבודה". בדיונים בסיעת הבלוק הסוציאליסטי התעוררה מחלוקת כאשר קולר והרצפלד הציעו לכתוב בסעיף זה את המילה "והתנופה" במקום "והשחרור".

420 לפי "ואתה סתום החוון כי לימים רבים", דניאל ח 26.

421 נחום טברסקי (1884-1953). מפעילי צ"צ. עלה ב-1905. מייסדי הפוה"צ ומראשי. ר' יל"ב.

את אותו טברסקי שכתב אך זה לא כבר מאמר ב"פוח"צ כנגדה.⁴²² וברל אומר, כי הפעם עשו כבר - למעלה מן היכולת ומן הצורך - כליה ב"פוח"צ.

צעד אחורנית: שכחתי. במוצ"ש האחרון היתה ישיבת הוועידה. על הפרק: הגנת העובד, קשרים עם חו"ל, הקפא"י. כאשר יאמר קיצים: אחה"ע סידרה בערב זה ועידה משלה. המרצים י. בן-צבי, ברל, ושוב בן-צבי. בסוף דברי בן-צבי ובמשך כל דברי ברל היה נוכח אוסישקין. עלה הבמתה וישב לשמאלו של בן-גוריון (שני תאומי צביה)⁴²³ ועיניו זעמו וסוקרות את הקהל.

בישיבה האחרונה, יום שישי בערב. בן-גוריון פותח ב"הרצאת" האיגוד המקצועי והתחלשות תוכפות. בעד המילה "מדיניים" הצביעו חלק לא קטן מהבלוק, הגדוד והשוה"צ. ונפלה.⁴²⁴ בוועדה המתמדת היתה גם הצעה להכניס "גם מדיניים". ואומנם זוהי הדרך. היה "גם לתרבותיים" ועתה הסר משפתו⁴²⁵ וכן גורל ה"גם" הזה.⁴²⁶ אך התעקשו האחדותניקים: או מדיניים או בלי גם. הכל הלך כמעט למישרים בשאלות קלות ובירורים קצרים לפני ההצבעה עד אשר הגיעו לשאלת מלחמת המעמדות.

והנה את אשר הווה: אחר כרכורים רבים והצעות שונות-סגנון מצד מישוהו מהבלוק ואח"כ [מקבוצת] "ארגון" מזה ומזה: "ההסתדרות נלחמת את" (נוסח א.) מלחמת המעמד; (נוסח ב.) "מלחמת הפועל"; (נוסח ג.) בהוספת "נגד מנצלה", (נוסח ד.) "ההסתדרות מתארגנת על בסיס מלחמת מעמדות". בן-גוריון מעיר, כי זהו אחד הסעיפים מפעולתה של ההסתדרות המעשית ולא הבסיס האידיאולוגי שלה. מעמידים למניין את ההצעה: א. "ההסתדרות נלחמת את מלחמת המעמדות במשק הפרטי"; ב. של הוועדה המתמדת: "ההסתדרות נלחמת מלחמת המגן והשחרור במשק הפרטי". והנה שערוריה:

כמה וכמה מחברי הבלוק הצביעו בעד ההצעה הראשונה. וכאן צריך להבין, כי מצב הדברים לא הירשה להצביע כאשר יעלה על לבבו ורצונו של איש ואיש,⁴²⁷ כי ע"כ בלוק הוא. וכיצד מצביעים ככה אנשים אשר שלחו את חבריהם ובאי כוחם לוועדה המתמדת? הן צריך להבין, כי אם באו להצעה זו הרי לא היתה דרך אחרת.

422 במאמר נכתב: הקמת "חברת העובדים" תביא ל"ריכוז עליוני מוחלט בהנהלת כל המשקים, אפוטרוסות מוחלטת בעבודת יומיום של הקיבוץ והפרט ורגלמנטציה של כל ענפי החיים הכלכליים", "הפוח"צ", 4.2.1923.

423 לפי "שני שדיין כשני עופרים תאומי צביה", שיר השירים ד 5.

424 בהחלטה שקיבלה הוועידה השנייה נאמר: "ההסתדרות מאחדת ומאגדת את כל הפועלים [...] לשם סידור כל העניינים היישוביים, הכלכליים והתרבותיים [...] לבניין חברת העבודה העברית בא". ההצעה לכלול בהצעה את המילים "העניינים המדיניים" נפלה, ובמקומה נאמר "העניינים היישוביים".

425 לפי "הסר משוכתו והיה לבער, פרוץ גדרו והיה למרמס", ישעיהו ה 5.

426 ההצעה להוסיף "וגם" ל"תרבותיים" נפלה.

427 לפי "לעשות כרצון איש ואיש", אסתר א 8.

והורגש מייד בין אותם הצירים אשר פרצו פרץ כעין הרגשת ניצחון. ובנפול בכ"ז ההצעה, לוביאניקר ביקש להצביע בנקיבת שם! הבוקה והמבולקה שבבלוק נגולה! מייד – מציע שווייגר כי תהיה הפסקה וכמדומני שהיא לא עברה, וע"כ הוא מודיע בשם ועדת הפרקציה כי על צירי הבלוק להתאסף. ויוצאים הם לחדר מיוחד במסדרון. ברל היה כל העת סגור בחדר ויושב על מדוכת סעיפי הניסוח אשר עדיין לא ניסחם. נתכנסו לחדר אחווי בעתה⁴²⁸ ממש.

בן-גוריון וברל התהלכו כהלומי רעם. מה היה להם? מעשה חסר אחריות כזה! בגרות פוליטית, כביכול! ובין המצביעים – בנארי (ברודסקי) חבר הוועד הפועל. בן-גוריון וברל ממש אחזו את ראשיהם בידיהם. והתחילה סידרת הוויכוח. מי יתנה את מצב הרוחות היגע והלאה והמתח באותו הלילה בחדר ובישיבה ההיא. התחילה אח"כ פלוגתה ע"ד "תנופה" ו"שחרור". ואלה – קצרי רות. דוחקים – לגמור. ורמז מושך בעול, ורוצה כי יבררו את העניינים בכ"ז. לבוא לידי החלטה. ופתאום חמדו להם קולר והרצפול מידת בלשנות ועמלו להוכיח כי דווקא "תנופה" ולא "שחרור". "שחרור" – הרי זה שחרור העם העברי (דברי קולר). ויצא רמז לעומתם והוכיח, כי לפי רוח השפה ולפי תוכן העניין דווקא "שחרור" היא מילה קולעת ואקטיבית יותר מ"תנופה". לו באותו רגע היה נכנס זר, היה חושב כי עוסקים כאן תלמידי חכמים בתורה לשם שמים. והזמן עובר – כבר שעה כמעט עברה – והקהל מחכה. הן הישיבה נפסקה. וכמובן – חזר הדין.⁴²⁹ אגב, דנו בישיבת הבלוק על הסעיפים אשר יבואו והכל בחופזה. נכנס הבלוק. בן-גוריון עולה ומקריא דקלרציה על פירוש "מלחמת המעמדות" כאשר נכתב בהחלטות ועידת אחה"ע בהצבעה. עתה: כל הבלוק נגד ההצעה שבה מפורשות המילים "מלחמת המעמדות" וההצעה נפלה לגמרי. השגיאה היתה כי לא סידרו לפני ישיבת הוועידה בשאלת הניסוח עם ישיבת הבלוק לבל תארע תקלה כזו.

בשאלת ה"אינטרנציונל"⁴³⁰ הפוה"צ נמנע כולו והודיע הצהרה ע"י ציגל כי הוא נמנע ומשאיר לעצמו את חופש הפעולה. ההצבעה היתה בנקיבת שם. נמנעו גם חברי הקיבוץ (בנמקם שאינם מתנגדים לקשרים אינטרנציונליים, אך לאלה אינם נותנים את ידם) ומהבלוק – קיציס האחד אשר נמנע. מהפוה"צ, כמדומני, היה וילקנסקי אשר הצביע בעד.

ודבר ההחלטה על העיתון היומי⁴³¹ לא עברה בכבוד אשר ראוי היה שיהלך לפניה. אסף הקריא את ההצעות: עיתון יומי, ספרות מקצועית, "פנקס" 1 או 2 בשבוע (היו עוד שרצו פעמיים, וגם פעם אינו יוצא וחשוב כמת. אוי, ה"קונטרס",

428 לפי "אחוזני בעתה וסמורי רעמה", ח"נ ביאליק בפואמה "מתי מדבר".

429 נראה שהתקבלה ההצעה של הוועדה המתמדת לכתוב באותו סעיף "והשחרור".

430 הצעת ההחלטה: "ההסתדרות הכללית נכנסת לברית הבי"ל של ההסתדרויות המקצועיות באמסטרדם".

431 נוסח ההחלטה: "הוועידה מחליטה על הוצאת עיתון יומי של ההסתדרות ומוסרת למועצה לבחור בוועד שיכין את כל הדרוש להוצאת העיתון במשך קיץ תרפ"ג".

ה"קונטרס". אך על זה עוד מכתב יבוא.⁴³² מה עשה שפרינצק? הבליע בנעימה את הצעת העיתון היומי, שהיא פעולה כשהיא לעצמה, בין יתר ההצעות של ועדת התרבות וכך ניסח את ההצעה. ההצבעה עברה ברוב גדול. הפוה"צ נמנע. קופת חולים, אשר לא נגעו בה כמלוא נימה, הקריאו בחטיפה את ההחלטות וקיבלו אחת ושתיים. אם כי העייפות היתה רבה מאוד, עמדו והתעכבו טרדנים על כל קוצו של יוד ואת "מצודם עליו הקיפו"⁴³³ לפני היבחר המועצה. עם הנץ השחר שוב הפסקה: ישיבות הפרקציות. הפוה"צ, כנראה, הכין לו מכבר. שם העניינים יותר חלקים בלא פרץ, ולא להתכנס להמתיק סוד. הוקראה הרשימה [של חברים במועצת ההסתדרות]. מקום אחד השאירו פנוי לאגודה מקצועית מאוחדת ירושלים, ורשימת פועלי חיפה, למען יבחרו ביניהן אח"כ. והנבחר - יצחק לוי זכור לטוב.

הוועידה תמה בדברים קצרים של שפרינצק... בתקווה "כי לוועידה השנייה,⁴³⁴ תקיף הסתדרותנו את כל פועלי א"י. 12 יום ישבנו ועבדנו ברצון שלם" וכו' וכו'. הושר ה"אינטרנציונל" למקוטעים בלא אחדות הטקסט, מעט "תחזקנה"⁴³⁵ ו"התקווה", ורגעים אחדים לפני החל הלימודים [בג"ה] ירדה כל הכבודה (עשרות עשרות אורחים ישבו כל הלילה) למטה ובפרשת רחוב הרצל ואחד העם נתהווה מייד מעגל והתחיל הריקוד. פתע - נכנס תימני עם את-הסיד בידו לתוך המעגל. האת מורם למעלה והוא רוקד במלוא כוחו ו"מתפשט".⁴³⁶ אח"כ המריצו את שמואליק ונכנס לתוך העוגה ועשה "פנטזייה"⁴³⁷ כמשפט תנועות [מילה לא ברורה], כפיפת ראש ומחיתא כף, כאומר לעומדים במעגל: "מחאו, עיזרו לי!" והמטפחת מתנופפת. וכעבור חצי שעה התפזרו.

*

משה, גמרתי את הפרשה הארוכה שלי קצוצת כנפיים. בעוד שעתיים עלי לצאת לדרך לבד.⁴³⁸ עתה השעה 4 בלילה. לולא העבודה אשר עלי עוד לעשות עד צאתי לתחנת הרכבת הייתי מאריך יותר ומתנה לך את צרותי. איני יודע אם יעמוד לך

432 המכתב לא אותר.

433 לפי "ומצודו עלי הקיף", איוב יט 6.

434 לוועידה הבאה.

435 שירו של ח"ג ביליך "ברכת עם", הפותח ב"תחזקנה ידי כל אחינו המחוברים / עפרות ארצנו באשר הם שם", הובא לא"י מרוסיה ע"י עולי העלייה השנייה. את השיר, שהוטעם לו לחן של שיר פועלים מהפכני רוסי, נהגו לשיר באסיפות פועלים ובשנות "העשרה" של המאה ה-20 נתקבע בתנועת העבודה הא"י כהמנונה ליד "האינטרנציונל" ו"התקווה". נוהג זה דעך לאחר קום המדינה.

436 מתפשט מגשמיות, נכנס לאקסטזה.

437 כמנהג הרקדן הראשי ב"דבקה".

438 יהודה עמד לצאת לעין טבעון בעמק יזרעאל. ר' צור, עמ' 29.

הרוח לקרוא. ואם תאמר כי בטלן הנני, באשר לא שלחתי את החומר הגולמי – הפרטיכל מייד, אומנם כנים דבריך. אבל אז לא הייתי שולח את מכתבי זה. חלק גדול מהדברים, בייחוד מאלה שקדמו הרבה לוועידה, כתבתי עבורך – לשלם לך מס אשר חשתי כל העת כי עלי לסלק לך. ואם בטלנות היתה כי לא שלחתי מייד ועיכבתי את הפדות לאלהיו – עכ"פ לכתוב עתה אחר כמה חודשים מובטחני כי לא יימצא עוד בטלן כמוני אשר יכריע את עצמו תחת רצון ברזל ועבודת-חובה. הקפד נא על גליונות הפרטיכל לבל יבולבלו הגליונות. את האחרונים מפני קוצר הזמן לא היגהתי ולא סימנתי את העמודים. אל נא תשהה אותם בידך זמן רב וכן את המכתב. אחר כלותך לקרוא ואחר כלות צפורה לקרוא – שְׁלַחְנו נא מייד לאלהיו.

אבקשך לבלי הקרא את הדברים לאחרים. הן שיווייתי את פניך לנגדי תמיד⁴³⁹ ויִצֵר לי מאוד אם תצאנה הברותי חוצה. התשמע לי? התבין לי?

אם יעלה בידי אכתוב לך מהדרך [לעין טבעון]. נסיעתי נדחתה זה שבועות. וזה ימים אשר איני יכול להחליץ מעקת הטרדות בקשר עוזבי את העבודה כאן והודיינות בכל הרשימות ורשימות-רשימות לדרך ועוד המלאכה לפני לגמור. אשוב כעבור חודש וחצי-חודשיים. אשהה בספריה עוד חודש ואחר – חסל.

מתיירא אני שמא אין הרמוניה בדברים. הפסקאות האחרונות כתבתי בתנופת עט ולא אדע מה נצפן לך בהן.

שלב את הפרטיכל עם המכתב ועל מצות ומרורים יאכלוהו.⁴⁴⁰ צפורה, נא עימדי לימיני ואל תתני למשה להוציא את דברי לראווה. נכנס אלי לספריה בן-ציון קאהן⁴⁴¹ (טיפש ללא תקנה) וסיפר על משה ועל המכתבים אשר היה מקריא לו מאחיו יהודה. הככה ייעשה? שלום לך ולצפורה.

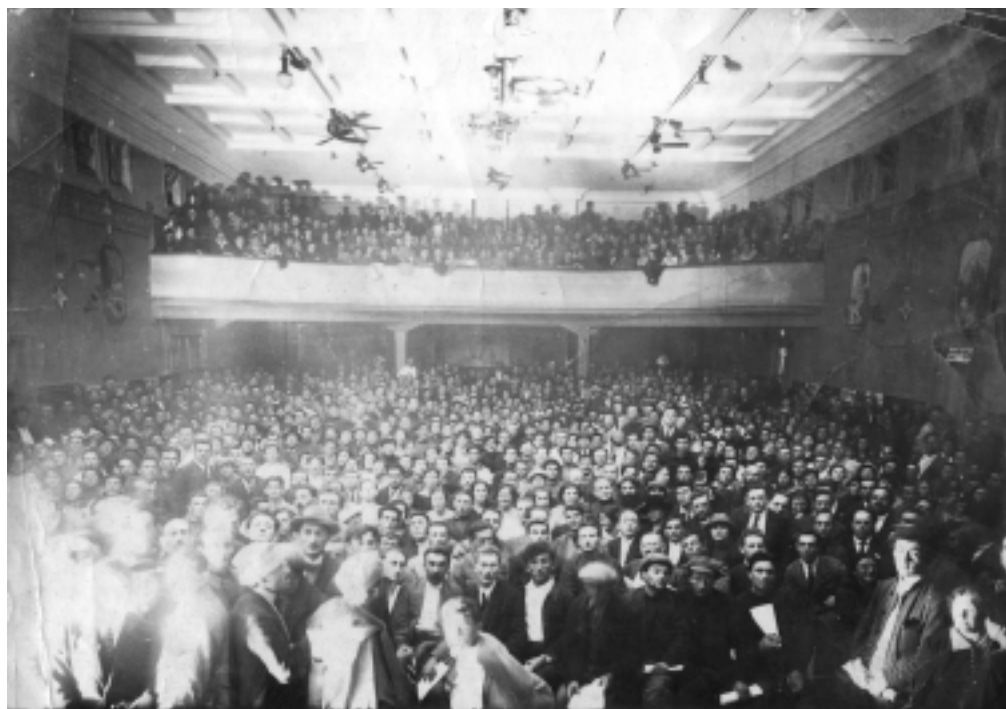
אתם בחו"ל ואני חותר עתה לפנים הארץ ואוי לי מ"חתירה" זו.

יהודה

439 לפי "שיווייתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט", תהלים 8.

440 במדבר ט 11.

441 כנראה דר' בן ציון קונין, ר' עליו יל"ב.

1923

הוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הכללית, ראינוע "עדן", תל אביב
התמונה באדיבות מכון לבון

מתוך מכתב אליהו גולומב אל דב הוז¹

דב,

5.4.1923

שפיגלמן כותב לי גם על המצב בכלל בארץ. חוסר העבודה רב. בקשר עם זה המתמרמרות וסכנת פרצים בהסתדרות. אחד הנגעים הכי קשים בארץ זהו עתה הסכסוך בין ההסתדרות והגדוד. גם שפיגלמן וגם בן-גוריון (במכתב על אודות הספרים שלו המתגוללים עדיין בגרמניה) מזכירים בצער ובדאגה בעניין זה. מכתב מפורט קיבלה שלומית ממינה² בצירוף מכתב אלי, כאל איש אובייקטיבי.

המכתב מבטא את רוח השנאה השוררת בגדוד נגד אחה"ע. בוועידה הציע ברל לגדוד להיכנס לבלוק הסוציאליסטי. לא הסכימו. "לו תפשונו עד כמה זה יכול להיות בעוכרינו היינו מזדיינים [נערכים] יותר, היינו מחישים את התקרבותנו לקיבוץ. ול'חבורת העמק'", כותבת מינה, "השליטים בוועידה - אחה"ע - במקום לדעת את תוצאות הוועידה צריך היה לדעת את מהלך העניינים בפרקציה של אחה"ע". טיפת רעל אחרונה בכוס היגונים של הגדוד היה ישראל [שוחט]. הוא בא לוועידה החקלאית מחו"ל. זה היה מקרה לא חשוב לגבי הגדוד, אך חשוב בתוצאות שהביא ובמסקנות שהסיקו "הם". שמואליק קרא אחרי הוועידה לישיבה של מרכז אחה"ע כדי שלא יעמדו הגדוד ואחא"ע כשני צדדים זה לעומת זה. האסיפה לא הביאה תוצאות.

כשבאו חברי מרכז ההסתדרות לעין חרוד, סידרו ישיבה מוקדמת של אחה"ע - של חברי מרכז ההסת' ומרכז הגדוד בתור חברי אחה"ע - בלי תוצאות.

על יסוד מסקנות ועדת הביקורת שהמשק שילם סכום כסף יותר מדי גדול בעד אינוונטר של [פלוגות הגדוד] מגדל וראס אל-עין, אשר אין עליו גם קבלות תומות ממנהלי המשק; שהמשק שילם סכום של יותר מ-500 לקופה של עזרת קרובים אשר הוצע לא לעזרת קרובים, כי אם לצרכים אחרים של הגדוד; שהגדוד הוציא מכספי עין חרוד עוד כ-800 פונט; שהנהלת המשק התחלפה כמה פעמים ושהיתה התערבות רבה בזכות של גזירה מוחלטת מצד מרכז הגדוד; שהיתה עזיבת המקום גדולה - התחלפו כ-150 במשך השנה וחצי, שגם במקצועות התחלפו יותר מדי האנשים וכי

1 מכתב זה, שנשלח מברלין לוינה, לא הובא בחביון.

2 מינה השכל-הורביץ. חברת "גדוד העבודה". היא וחברתה הקרובה שלומית אשל היו בוגרות מחזור ז' של ג"ה.

המוסדות, כנגריה למשל, אשר צריכה היתה להעסיק 25, העסיקה אך 8 אנשים וגם לא עשתה את עבודת המשק, כי אם אך עבודות חוץ – על יסוד כל זה הציע המרכז לגדוד לקבל מקרים אלה: קביעות האנשים בעבודה, אוטונומיה כספית ואדמיניסטרטיבית של המשק לגבי הגדוד, אישור ההנהלה ע"י מרכז ההסתדרות החקלאית, הטלת מיסים על המשק מצד הגדוד אך לפי הסכמה עם המרכז החקלאי, ועוד כאלו.

בגדוד הרוב מתנגד לאוטונומיה ולאישור ההנהלה. יש אך חברים מנאמני אהה"ע המסכימים לזה.

בינתיים קורים אינצידנטים קטנים כעין זה: אסיפה פנימית של חברי הגדוד. נכנס לאסיפה שקולניק, שבא עם המרכז החקלאי לעין חרוד. מבקשים אותו לצאת. אחרי איזה זמן נכנס בן-גוריון עם "שעון ביד" ומקציב זמן לאסיפה זו, אשר צריכה לפנות את מקומה לאסיפה משותפת עם המרכז. התמרמרות והתנגדות להצעות המרכז הובעה באסיפה. ההתערבות בקביעת ההנהלה זוהי דרישה שלא הועמדה עוד לשום ציבור, שמירה על העיקרים אשר בגללם רוצים לקבוע אוטונומיה משקית היא מיותרת, כי הגדוד הכיר כבר באיסור להוציא כספים מן המשק וביחוד עתה, אחרי שמצב הפלוגות הוטב(?)

תשובה מוחלטת לא ניתנה למרכז. היא נדחתה עד למועצת הגדוד. הגדוד חושב גם לפנות למועצת ההסתדרות.

למועצת הגדוד נקבעו בחירות יחסיות. המשקיים קיבלו בתל יוסף 59, בעין חרוד 33 קול; הגדודניקים קיבלו בתל יוסף 87, בעין חרוד 90 קול. דברי מינה, אשר את תוכנם העיקרי מסרתי לך, כתובים עם התחלת מועצת הגדוד. פתיחה של אליקנד, הרואה שלושה פתרונות אפשריים: א. הוצאת החברים שאינם מסכימים לעיקר הגדוד; ב. עזיבת המקום; ג. חלוקת המשק. מדבר מרה על הוועד הפועל של ההסתדרות אשר אסור היה לו, בתור אורגן מוציא לפועל, לגזור על תוכנו ועיקרו של קיבוץ ארצי, אשר בהם לא נגעה גם הוועידה. את המשך הדברים היא מבטיחה לכתוב.

אליהו

משה שרת בוועידה העולמית ה-6 של פועלי ציון ברלין, 26-30 ביולי 1923 (קונטרס קמ 24.8.1923)¹

שרתוק: הרבו כאן לדבר על ייחוס אבות, על מפלגה של בני בעלי בתים ועל פועלים טהורים. אני הנני בן בע"ב והייתי מבקש, שירים את ידו מי שהנו כאן לא מבני הבע"ב. אני מכיר ב"ברית" אך מפלגה אחת של פועלים, זוהי אחה"ע. כל המפלגות בחו"ל, ועל כל פנים אנגליה, שאני הנני בא כוחה, מורכבת מסוחרים, חנוונים, מתלמידים וממעט מאוד פועלים.

לעצם העניין. כאן מתנהלת מלחמה בין שתי נקודות מבט: א. העמדת האינטרסים של א"י העובדת בראש; ב. העמדת האינטרסים האורגניזציוניים של ברית פוע"צ בראש. "אחדות העבודה" יכולה לקבל אך את נקודת המבט הראשונה וכל צעד קדימה בבניין הארץ חשוב לה מכל השאלות האורגניזציוניות של משרד ה"ברית". "אחדות העבודה" יש לה פטריוטיזם מפלגתי רק עד כמה שהמפלגה מגשימה בעצמה אידיאה ידועה, עד כמה שהיא משמשת מעבדה לרעיונות ודרכים חדשות אשר יציעו קדימה את עבודתנו, אבל אינה יכולה להיות פטריוטית ביחס למוסד משקי שחלל למלא את תעודותיו, מפני שהוא שייך ל"ברית". וביחס ל"ברית" אין "אחדות העבודה" סוכנות של ה"ברית" בא"י, סוכנות אשר צריכה למלא את פקודותיה ולהיכנע לשבולונה של ה"ברית". "אחדות העבודה" הנה מפלגה השלטת בא"י וענייני העבודה בארץ קודמים אצלה לכל, וב"ברית" רוצה "אחדות העבודה" לראות בת-ברית ביחס לעבודה הא"י. אומרים שלא היתה רשות ל"אחדות העבודה" לבוא בהצעותיה להסת', אבל "אחדות העבודה" הציגה ותציג קודם כל אינטרסים של ציבור הפועלים בארץ ולפי זה תכוון את פעולותיה והצעותיה.

ואשר לעניין הקפא"י, כשעושים באנגליה תעמולה לקפא"י מספרים על תנועת החלוצים ועל כל ענייני העבודה בא"י, כי רק בקשר עם זה אפשר לעשות כספים. אי-אפשר להמשיך בדרך זו אם הקפא"י לא תכניס את עצמה ברשות ההסת', העושה את העבודות אשר לשמן מאספים את הכספים לקפא"י. איני יודע אם הקואורדינציה תגדיל את ההכנסות, אבל בלעדי הקואורדינציה ייבשו כל המקורות. קפלנסקי אינו מסכים לברית קבועה עם אלמנטים לא סוציאליסטיים. והאם אין

1 דברי מ"ש הובאו בתוך הדוח של א"ג "הוועידה העולמית ה-6", שהתפרסם בגליונות "קונטרס" קלט-קמא.

לנו ברית קבועה בקרן היסוד עם האלמנטים הכי בורגניים? המטמא הוא המגע דווקא עם צ"צ בשעה שהמגע התמידי עם מנהלי קה"י אינו מטמא? המתנגדים לקואורדינציה באנגליה השתמשו בארגומנטים שאובים מתוך התקנות שנכתבו ב-1911 בשביל הקפא"י. לפי התקנות ההן התפקיד הקפא"י הוא להבטיח ולקדם בניין א"י סוציאליסטית.

במציאות האי"ית, בכל מה שהחל מ-1911 עד היום לא נמצאו כנראה סימוכים לדעותיהם, אך בתקנות שלפני עשר שנים נמצא המשען. לו סמכו את עצמם על המציאות היו מבינים, כי אוי ואבוי לסוציאליזם בא"י אם הקפא"י צריכה לשמש לו מבטח; היו יודעים, כי ביחס למה שנעשה בארץ עתה, ולא בזמן היכתב תקנות, הקפא"י קטנה מדי בשביל שתוכל למלא תפקיד של המטביעה את חותמה על דרכי העבודה. רק אם הקפא"י תיכנס לשלשלת של המוסדות הבונים את א"י העובדת – ואם תתאים את עצמה למצבים החדשים רק אז תסייע למילים הכתובות בתקנותיה.

מן הקונגרס הי"ג

דוחות משה שרת, נדפסו בארבעה המשכים ב"קונטרס"¹

שתי הפרשיות הראשונות מסדר יומו של הקונגרס היו: הוויכוח הכללי ושאלת הסוכנות היהודית. לוויכוח הכללי קדמו נאומי הפתיחה של הנשיאים וההרצאות – על העבודה בארץ, על ההסתדרות, על המוסדות הכספיים ועל קרן-היסוד. הוויכוחים צריכים היו לכאורה להיות נסבים על סיכום תוכנן של ההרצאות האלו, אך לקונגרס קדם "ויכוח כללי" אחר, אשר העסיק בחודשים האחרונים את העיתונות הציונית ואת הוועידות השנתיות בארצות שונות, הלא הוא הוויכוח על הסוכנות היהודית.

בארצות ובהסתדרויות אשר המסורת וקיום המצווה של ההתעסקות במה שנקרא "שאלות הקונגרס" חיים בהן עדיין, התנהלו הבחירות עפ"י עמדת הצירים בשאלה זו. ומשנתכנס הקונגרס הורגש, כי אם גם בסדר היום הרישמי הוקצע לסוכנות היהודית המקום השני – הנה במוחם של רוב הצירים, ובייחוד של מצביאי המלחמה, תופס העניין את המקום הראשון. וייצמן בעצמו התווה בנאום הפתיחה שלו בקווים כלליים את תוכניתו בנידון זה, והדבר שימש פתח לנואמים אחרים לפרוץ את המחיצה ולהקדים את הוויכוחים על הסוכנות היהודית לפתיחה הרישמית בשאלה זו – על חשבונם ולרעתם של עניינים אחרים שתבעו את תשומת לב הציבור בוויכוח הכללי. נואמים בודדים ניסו אומנם מדי פעם להסיח את דעת הכנסיה מעניין זה ולרכוז בדברים אחרים – המצב הפוליטי בארץ, שאלות ההתיישבות והעבודה וכו' – אך ללא הועיל. והשומע, שבראשונה רגז אולי על ההתרכזות המופרזת והמלאכותית בשאלת הסוכנות שלא מן הסדר, הוכרח לבסוף להתפשר עם העובדה ולקבל עליו את הדין. על אף המציאות האמיתית, יוצר לו הקונגרס את המציאות המיוחדת שלו.

נאומי הפתיחה של וייצמן וסוקולוב נכנסים מקונגרס לקונגרס ומוועידה לוועידה יותר ויותר לתוך המסגרת הנוקשה – ולו גם תהיה רחבה מאוד לגבי סוקולוב – של נאום פוליטי אחראי. הדברים שקולים ומדודים, מעובדים בעניין רב מלכתחילה – בנאומי של סוקולוב גם מקיפים מאוד, שוב, מתוך אותה מידת העיבוד ושיקול הדעת – אך נטולים הם נשמת חיים ושכינתה של תנועת עם אינה שורה עליהם. בכל

1 פרק א' ב"קונטרס" קמ, 24.8.1923; פרק ב' ב"קונטרס" קמא, 31.8.1923; פרק ג' ב"קונטרס" קמב, 7.9.1923; פרק ד' ב"קונטרס" קמג, 23.9.1923. על החתום: מ. בן-קדם. ר' על חיבור דוחות אלה במכתב 234 (מ"ש לאחיו יהודה).

מוכרחים לנגוע, אך לא על הכל צריך לומר את הכל. כל הנאמר צריך להיות אמת, אמת אשר אמיתתה היא בזה שאי אפשר להכחישה, אך לא כל האמת צריכה להאמר. אוסישקין מסר בהרצאתו סקירה עובדתית מקיפה על כיבושי ההתיישבות במשך השנתיים האחרונות – בחקלאות ובתעשייה, בכפר ובעיר, בהתיישבות הלאומית והפרטית, בחינוך ובתרבות. הבנקים למיניהם, אף הבנק שלנו בכלל, הקה"ק, קה"י, הכשרת היישוב, הנקודות החקלאיות החדשות, מפעלי תעשייה החדשים, בתי ספר, "הדסה", וכו' – על כולם ועל כל אחד מהם נאמר דבר. אך לא נפקדו ולא נזכרו בהרצאה כל אותם הכיבושים והמפעלים, שאין לבטאם במונחים הנושנים של תורת היישוב של "חובבי ציון" – הדברים היוצאים מחוץ ומעל לקניית שטח אדמה, בניין כך וכך בתים, התווספות סכום כזה של פונטים, ריבוי מספר היהודים. הבניין הכלכלי רחב הבסיס ורב האגפים של תנועת העבודה, הסתדרותה, מוסדותיה ומפעליה – עליו לא נאמרה מילה בסקירתו של אוסישקין. את שפע העובדות והמספרים הביא המרצה לפני הקונגרס מגובב ומפורר מבלי לקבוע חוק או לנסות קו, מבלי האיר את דרך ההתפתחות, מבלי הסיק לקח לעתיד. עדיין אין אוסישקין מבין, כי ערימת לבנים איננה בניין. הסיסמה המשולשת שהכריז עליה – קרקע, אנשים, תרבות עברית – עתה, כשאין חולה על היסודות האלה והשאלה העברית אינה עוד "מה?" כי אם "איך?" – לא היה בה מן הכוח ועכ"פ לא מן החידוש.

הרצאתו של [ריכרד] ליכטהיים היתה ברובה הרצאת ה"רוטינה" ההסתדרותית [הציונית]. רק סעיף אחד ממנה ראוי לציון וחשוב לנו, והוא כי שיטת הבחירות לקונגרס עפ"י השקלים המיוחדים לכל פדרציה איבדה את זכות קיומה. תחת זה באה ההצעה להנהיג שקל אחד כללי ולעשות את הבחירות כלליות ויחסיות בכל ארץ וארץ. המספר הכולל של הצירים ייקבע עפ"י מספר השקלים שיימכרו בכל ארץ, ומספר הצירים לכל מפלגה – עפ"י הקולות שתקבל בבחירות. תיקון זה יהיה ודאי לברכה, הוא ייעשה את הבחירות לקונגרס מפיקציה לאקט פוליטי-עממי.

[גיאורג] הלפרין סקר על מצבה הכלכלי של א"י. לדעתו – השבח שמנתה ממשלת א"י, כי בשנה האחרונה לא היו בארץ מקרי פשיטת רגל, הוא לגנאי לכלכלת א"י; משמע שאין המשק הקפיטליסטי בארץ בנוי על יסודות בריאים, אשר על פיהם כל מי שאינו מצליח מפסיד את כספו. נכון, שלא תמיד אפשר לעבוד בא"י בענייני אשראי על טוהרת הבנקאות, אך כנגד זה אסור שיהיה לשיטה, כי אשראי ניתן בא"י בניגוד לעיקרי הבנקאות. יהודי המפסיד כסף בא"י אל יחשוב את עצמו לקורבן לאומי. בין יתר הדברים הודיע הלפרין, כי שתי הקונצסיות של רוטנברג נמסרו כבר לרשות החברות שנתכוננו לשם זה. בהרצאתו על קרן היסוד, הודיע [ברתולד] פייבל על הסכום האחרון שהגיעו עדי הכנסותיה של קה"י מראשית היווסדה ועד היום – מיליון ושלושה פונטים. בפעם הראשונה ישנה בקופת קה"י רזרבה לחודשים

הקרובים. ישנו הביטחון, כי בשנה הבאה תעלינה ההכנסות בד בבד עם התקציב שיתקבל בקונגרס (אם יושג שיווי המשקל ע"י זה שההכנסות תעלינה עד לגובה התקציב הדרוש, או שיוכנס התקציב לתוך מיטת-סדום של ההכנסה הבטוחה - זאת לא פירש המרצה) - הרי שיש לקוות כי משבר לא יהיה השנה. קרן היסוד, אמר פייבל, יצרה לא רק מכשיר לקיבוץ כספים לבניין הארץ, אלא ריכוזה סביבה קהילת אנשים חדשה - אלה התורמים לקה"י, ציונים ולא ציונים. המוסד זכה לאהבה ולמסירות המזכירים את הימים הגדולים של אביב הציוניות.

הנאום המרכזי שבויכוח היה נאומו של [יצחק] גרינבוים. באישיותו התגלמה הפעם ההתנגדות לוייצמן בחוגי ה"ציונים הכלליים". התנגדותן של סיעות העבודה להנהגה היא לאורך כל החזית. גם חיצו "המזרחי" מכונים לעמדות רבות. אך גרינבוים וחבריו, המאורגנים בקונגרס זה ב"סיעה הדמוקרטית", מרעישים רק מצודה אחת בחומתו של וייצמן - הסוכנות היהודית. ומנאומיו של גרינבוים החלה המערכה. גרינבוים מתחיל כאיש הפרלמנט. אנו עומדים - אומר הוא - לפני משבר בקבינט, הנשיא הוא שיצר את הקבינט - האכזרטיבה - בקונגרס האחרון. הוא עשה זאת על יסוד מצע ידוע: ההתנגדות לדרך הברנדיסאים. עתה נשאר הקבינט נאמן למצע שעליו נוסד, בעוד שהנשיא שינה את טעמו, הפך לצר לקבינט ומבקש להפילו ולהקים שוב קבינט חדש. הייתכן, כי גורל תנועתנו יהיה מושפע מחילופי הלך-הרוח של נשיא זה או אחר?

מתוך דבריו, אחרי שורה של שאלות, יוצא כי אין הוא מתנגד בהחלט לשיתוף כל כוח אחר מחוץ להסתדרות הציונית בסוכנות היהודית, וכי כל השאלה היא שאלת יחסי הכוחות בסוכנות, הבטחת אופייה העממי של התנועה הציונית, הבטחת מידת השפעה מספקת להסתדרות הציונית על בניין הארץ וההנהגה הפוליטית. ודברים אלה נאמרו, אומנם, ביתר בירור ודיוק ע"י חברים אחרים מסיעתו של גרינבוים.

ב. הסוכנות היהודית

הוויכוח על הסוכנות היהודית בשני חלקיו - [מרדכי] סולובייצ'יק ואחריה - לא היה בו כדי להעמיד את השומע על סתירה יסודית בין שני מחנות של מתווכחים. וקל היה להבין את חריפות הוויכוח ונוח היה למיין את הדעות המתנגשות. אילו אפשר היה למתוח קו ישר ובולט בין שני צדדים המתייצבים זה לעומת זה: אלה החושבים כי נושא זכויותיה של הסוכנות היהודית יוכל להיות רק הקונגרס העברי העולמי, ועד לכינוסו צריכה ההסתדרות הציונית לבדה לשמש בכתר זה, ואלה הדורשים להרחיב מייד את הסוכנות היהודית ע"י סיפוח כוחות חוץ, אם גם יגרום הדבר לטשטוש אופיה העממי של התנועה הציונית ולאובדן שלטון היחיד של ההסתדרות

על הפוליטיקה הציונית ועל בניין הארץ, הסתיימות דעות כזו לא היתה. תחת זה היה ערב רב של דעות, שבהדרגה עברו מקצה אל קצה. ואף הקצוות לא רחקו, לכאורה, זה מזה. אנשי הפרקציה הדמוקרטית ואגף העבודה הודו בצורך להחל מייד בהרחבת הסוכנות, מבלי לחכות לקונגרס העולמי. וכנגדם טענו וייצמן, צירי אמריקה ומנהיגי הבלוק של הלנדסמנשפטס (כל המרכז בלי הפרקציה הדמוקרטית) כי ע"י שיתוף כוחות חדשים בסוכנות היהודית אין הם מתכוונים חלילה למעט את דמותה של ההסתדרות הציונית ולצמצם את השפעתה.

אילו היו הדברים גלויים וישרים, ואילו היתה שורה על הוויכוח רוח של אמן ושלו, ואילו היו האנשים חדורי רצון להקשיב ולהבין זה לזה וחופשים לשנות את דעתם כפי שתורה להם בינתם – אין כל ספק כי היה הקונגרס מוצא את הדרך להחלטה מאחדת אחת, שהיתה מתקבלת מתוך הסכם הכל ובאחריות הכל, אך התנאים האלה נעדרו. עצם העניין הוטל אל חלל הקונגרס כדבר-מה ערטילאי וסתום שאין לו גוף ואין תחתיו בסיס, והרוגו שנשפך – מקורו היה באי-אמון לכל תוכנית אשר וייצמן הוא מחברה, ובהכרה למפרע כי הוויכוח וההחלטות שתתקבלנה אינם אלא דברים בעלמא, וכי גם אחר הקונגרס, כמו לפניו, יעשה נשיא ההסתדרות בעניין הסוכנות כראות עיניו וכפי אשר תצלח עליו הרוח, אם טובה או רעה – והמוסדות הנבחרים של ההסתדרות: הוה"פ הגדול, הוועידה השנתית והקונגרס – יעמדו גם לעתיד לבוא בפני עובדות, אשר אם גם יעלה בידם לשנותן במקצת, הרי ורשםם ישאר חרות בגורל התנועה.

תוכניתו של וייצמן – עד כמה שהיה בדבריו מן התוכנית – הובעה על ידו בנאום הנעילה לוויכוח הכללי. ראוי לציין, כי במשך כל הוויכוח על הסוכנות היהודית, מהרצאת סולובייצ'יק ואילך, נפקד מקומו של וייצמן על הבמה. מעשהו זה של מנהיג, אשר כפה את הסוכנות היהודית כגיגית על הקונגרס, ובשעה שעלתה השאלה באופן רשמי על סדר היום נעדר ונעלם מן האולם, מילל ברור מהו ערכה של דעת הקונגרס בעיני נשיא ההסתדרות.

כישרון מיוחד יש לוייצמן, מורשה מן המדינאים והדברנים האנגלים. בבואו להסביר עניין מורכב מבקש הוא לו נקודת משען עיקרית, ועל חודו של עיקר זה, מבילי שעות לפרטים, מבסס הוא את בניין הוכחתו. כך עשה וייצמן גם הפעם. את כל עניין הרחבת הסוכנות תלה בדבר אחד – במשבר שהתחולל בעבודת ההתיישבות בשנה האחרונה. וזה היה סיכום דבריו: למיום שנחתם המנדט פסו נצחונות פוליטיים. חזיתנו הפוליטית עברה מדאונינג-סטריט אל עמק יזרעאל, ובעבודתנו שבועמק יזרעאל חל השנה משבר. עליו גברנו הודות לשני דברים: לתוקף המוסרי של העובדים בארץ ולהתאמצות הנמרצת שלו, של נשיא ההסתדרות, באמריקה. ואולם לשני אלה יש גבול. עוד משבר כזה ואבדנו, כוח הסבל של החלוץ-הפועל

יכשל. העזו הגלום במסירותו ובעבודתו היוצרת יהפך אז לרועץ, לכוח הורס ומחבל, ואז תתערער בבת-אחת עמדתנו המדינית. עמדה זו נשענת כיום על קו הגנה אחר. אם זה יאבד – אין לנו קו שני להתבצר בו. כדי למנוע בעד תבוסה כזו דרוש דבר אחד: כסף. כדי לייצר את קו ההגנה השני דרושים מחנות חדשים של בוני הארץ בממונם, מחנות אשר טרם ניסינו אותם. עד עתה היה הוא, וייצמן, היחיד שגילה את היכולת לעורר התנדבות כספית באמריקה. אך הדבר עלה לו בכוחות לא-אנוש. ובנידון זה – לא לעולם חוסן. שנית, הדבר נעשה על חשבונה ולרעתה של עבודתנו הפוליטית בלונדון, הייתכן, כי קברניט הפוליטיקה הציונית יבלה תשעה חודשים בשנה מחוץ למרכז עבודתו, הולך ונודד מארץ לארץ ומעיר לעיר, נהפך ממנהיג פוליטי לגובה מיסים? מה התקנה? למשוך לעבודת בניין הארץ כוחות חדשים אשר דלתות ההסתדרות הציונית נעולות בפניהם – מפני סבל הירושה ומפני המון סיבות אחרות. אנשים וקיבוצים אלה לא היו ציונים מלכתחילה, אך הם ציונים בדיעבד: כיוון שניתנה הצהרת בלפור, כיוון שנתאשר המנדט ודבר בניין הבית הלאומי היה לעובדה, מכירים הם כי חובת כל היהודים לסייע בדבר, שהרי אם לא יצליח תחול האחריות בעד הכישלון על כלל ישראל.

בשיקגו עלה בידו בעמל אין קץ לקבל בשביל קה"י סך 250,000 דולר. בו-בזמן ערכה קהילת שיקגו מגבית לטובת אחד ממוסדותיה וביום אחד אספה שני מיליונים וחצי! הנה, אם קהילות כאלה תיתנה ידן לעבודתנו, אם שם האנשים העומדים בראשון ייקרא עליה – כי אז הכנסות קרן היסוד תוכפלנה ותשולשנה במשך שנה-שנתיים. אך כדי שימלאו האנשים האלה את חובתם לבניין א"י צריכים הם ליהנות מזכויות ההשפעה עליו – אין אחריות בלי ביאת-כוח – הרי שצריך להכניסם לסוכנות. מאשימים את ההנהגה ברפיון ידיים, בזה שחדלה מן ההתקפה בעבודתה המדינית – אי אפשר לערוך התקפה כשבסיסנו העובדתי בא"י הוא כה פעוט והתקדמותו כה איטית ועלובה. רק כשנגביר את זרם אמצעי הכסף לא"י והתיישבותנו תצדע צעדים יותר מהירים ובטוחים – רק אז נוכל לעבור ממלחמת מגן למלחמת תנופה גם בפוליטיקה.

בדבריו אלה של וייצמן אפשר היה לראות ממש רק בשני תנאים: ראשית, אילו היו אלה שהוא אומר למושכם לסוכנות היהודית רוצים בעצמם בדבר; שנית, אילו היתה כניסתם לסוכנות מעוררת בחוגיהם התנדבות כספית לבניין הארץ. שאלות אלו עומדות מהבחינה התכליתית גרידא, לפני בירור היתרונות והמגרעות של התוכנית מהבחינה הלאומית-פוליטית. והנה, בתשובה על שאלות אלו לא היתה בפיו של בעל התוכנית שום בשורה של ממש, שום ראיה והוכחה, רק אמירת-סתם של "הן" ו"אני מאמין". הקונגרס לא שמע בירורים על המו"מ שכבר החל ואשר עבר כבר כמה מדורות. הוא התווכח כמגשש באפלה וכנלחם ברוחות. וגם מן הצד העיוני לא לבשה

התוכנית שום צורה משפטית – ולו גם לשם ניסיון. מה תהא חוקתה וסמכותה של הסוכנות, מה יהא בסיס ההשתתפות בה, כיצד תתחלק בה ההשפעה, אם וכיצד תובטח בה שליטתה של ההסתדרות הציונית, אם יישאר הפתח פתוח להוציא שותפים אשר הניסיון יוכיח שאין שותפותם לברכה, מה יהא היחס בין ההשפעה הפוליטית והכספית, מה יהא היחס בין הסוכנות וקרן היסוד – על כל השאלות האלו לא היה מענה. התוכנית כולה, כפי שהובאה לפני הקונגרס, היתה בוסר, ועד כמה שגמלה – הרי היתה נתונה בערפל של סודות, קנוניות חשאיות, כוונות נסתרות, ונותנת מקום לתילי תילים של פירושים, חששות וחשדות.

רעיון נכון הביע סלובייצ'יק בפתיחתו לוויכוח. הקונגרס העברי העולמי בתור גוף נבחר ע"י העם כולו והשליט בבניין א"י יש בו מן המעוף האידיאלי שברעיון המדינה העברית. וכשם שהמדינה העברית, משהחלה מתגשמת, לבשה צורה מוגבלת מצומצמת ומקוצצת – כך אילו גם באנו באמת ובתמים לכנס את הקונגרס העברי העולמי – עתידים היינו להתפשר עם המציאות ולהסכים להמעטת דמותו ולויתור על טוהרתו הדמוקרטית. סוכנות זו שאנו עומדים ליצור עתה בלי שיטה ובלי תכלית ברורה, בהטלאת טלאים וע"י צירופים עראיים – אפשר עוד שלידי אותו הדבר ממש היינו מגיעים גם אילו התכוונו מלכתחילה לקונגרס העברי העולמי. ואולם תחת להגיע אל הסוכנות היהודית בדרך של כבוד, מתוך שאיפה אל דבר נשגב ומתוך הכרה נאה בערכה של ההסתדרות הציונית, עתידים אנו עתה להגיע אליה בדרך של התרפסות, התבטלות עצמית והכרזה על אפיסת כוחה של ההסתדרות. אך כיוון שאחזנו בדרך זו שוב אין לנו תקנה. התקלה כבר נעשתה. הקונגרס צריך להציל את כבודו ואת גורל התנועה המופקדת בידי בתוך התנאים הרעים שנוצרו. לשם זה עליו לעבד תוכנית קבועה ומפורטה ולתת להנהגה הוראות ברורות ומדויקות, אשר לא תשתמענה לכמה פנים ולא תתנה מקום למנהיגים לעשות בעניין כעולה על רוחם. עליו לקשור את ידיהם עד לקונגרס הבא באיסור חמור של כל צעד מכריע שלא בהסכמת הוועד הפועל והוועידה השנתית.

אך, כאמור, מתוך הוויכוחים כשהם לעצמם לא הסתמנה הצורה הסידורית של הסוכנות. רק הצעה ברורה אחת נשמעה בנוגע למיבנה הסוכנות – זו היתה הצעתם של פוע"צ, שנתקבלה בוועידת ברלין [באוקט' 1922]. הצעה זו אמרה, כי הסוכנות היהודית בצורתה הומנית, עד להיקרא הקונגרס העברי העולמי, תורכב משלושה שותפים: ההסתדרות הציונית, תורמי קרן היסוד והוועד הלאומי. קרן היסוד הוא אפוא הצינור לכניסת אותם קיבוצי היהודים, שהגיעו לידי הרעיון הארץ-ישראלי שלא דרך הציונות המאורגנת. לכאורה הן גם וייצמן, בבואו להרחיב את הסוכנות, התכוון בראש וראשונה לחיזוק קה"י. אך ההבדל בין תוכניתו ובין הצעת פוע"צ הוא כי האחרונים דורשים מכל הרוצים להשתתף בסוכנות, כי יתנו צידוק לתביעתם ע"י

השתתפות מוקדמת בקרן היסוד, בעוד שוייצמן מזמין אנשים וקיבוצים אל הסוכנות היהודית מבלי דרוש מהם תחילה את קיום המצווה, ובוטח הוא כי סוף ההשתתפות בקה"י לבוא. במילים אחרות, הצעת פוע"צ מקדימה את האחריות לביאת-הכוח, והצעת וייצמן – את ביאת-הכוח לאחריות. וההבדל השני הוא כי בתוכניתו של וייצמן תופס היישוב העברי בארץ מקום בצד הגלויות השונות שבכל ארצות תבל – אולי במספר קולות קצת יותר גדול מכפי שמגיע לו עפ"י המספר – בזמן שהצעת פוע"צ מרימה את יהדות א"י המאורגנת למדרגת גורם עיקרי ביצירת הסוכנות היהודית. ולזול ההנהגה הציונית בערכו של הוועד הלאומי, הבורות הגמורה, הגויית כמעט, בכל הנוגע למהות האבסטרקטית הלאומית בארץ, מצאו כאן פעם נוספת את ביטויים. ועוד רבותה אחת להצעת פוע"צ, שהיא מיישבת, אגב אורחה, שאלה סבוכה אחרת והיא זכותם של תורמי קה"י, שאינם ציונים מאורגנים, בקביעת התקציב הציוני. אם לא ייכנסו תורמי קה"י כגוף מיוחד לסוכנות היהודית, רשאים יהיו לתבוע את מילוי ההבטחה שניתנה להם בתקנות קה"י, כי מועצת התורמים תחליט על הוצאת כספי הקרן – ונמצא שיהיו אז שני בעלים שונים לתקציב הציוני.

הצעה זו של פוע"צ שנמסרה בנאומיהם של [שלמה] קפלנסקי ו[ברל] כצנלסון כבשה את תשומת לב הקונגרס רק במערכה האחרונה של הוויכוחים על הסוכנות היהודית – בשעת קבלת ההחלטות.

אחרי גמר הוויכוח על הסוכנות היהודית בא פרק הבעת האמון להנהגה, אשר עליו להלן. ורק אחרי שעברה עלינו גם פורענות זו החלה עצם עבודת הקונגרס, היא עבודת הוועדות. וכשקברה שעת הנעילה והוועדות החלו מביאות אחת את תנובתן אל הקונגרס, צפה שאלת הסוכנות מחדש לפני משפט הקונגרס לשם הכרעה.

הוועדה המתמדת, שעליה הוטלה עריכת ההחלטות בעניין הסוכנות היהודית, לא הגיעה לכלל דעה אחת. לפני הקונגרס הופיעו לא פחות מחמישה נוסחי החלטות: הצעת הרוב, שבעדה היו "המזרחי" וכל "הציונים הכלליים" חוץ מחברי "הפרקציה הדמוקרטית"; וההצעות של "הפרקציה הדמוקרטית", "ההתאחדות", "צעירי ציון" ו"פועלי ציון". הצד השווה בכל ההצעות האלו – אף הצעת הרוב בכלל – היה כי מכולן הובעה השאיפה אל הקונגרס העברי העולמי בתור הצורה הנכספת לסוכנות היהודית, ובו-בזמן הכירו כולן בצורך להרחיב את הסוכנות היהודית מייד, כהוראת שעה. המחלוקת היתה בנוגע למהותו של "הפרוביזוריום" – צורתו, הרכבתו וזכויותיו.

הצעת הרוב באה להטיל על ההנהגה להכין את הקונגרס העברי העולמי – "אם אפשר" – למועד שלוש שנים, עד אז תעבור הסוכנות היהודית דרך שני גלגולים: הראשון יבוא לעולם מייד ע"י זה שהנהגה הציונית תשתף בעבודתה את כל ההסתדרויות והאגודות היהודיות ואת ביאות-הכוח של יהודי ארצות שונות, המכירות בהצהרת בלפור ובמנדט הבריטי. כל אלה יסתדרו למועצה, שתהא המוסד המקביל

אל הוועד הפועל הגדול ועובד שכם אחד איתו. מקרב המועצה הוא ייבחר ועד, אשר יקביל אל האכזקוטיבה הציונית ויעבוד שכם אחד איתה בתור הנהגת הסוכנות היהודית. את סמכותו של ועד זה תגדיר ההנהגה מתוך הסכמה עם הוועד הפועל. לאחר שתכונן המועצה וייבחר הוועד, תיגש ההנהלה הציונית להכנת הגלגול השני. לשם זה תיקרא ההנהגה בעזרת המועצה לוועידה עולמית של באי-כוח ההסתדרויות וקיבוצי היהודים השונים, אשר בה תיקבע הצורה והמידה להשתתפותם בסוכנות היהודית המאוחדת. הנהגת הסוכנות תורכב במידה שווה מבאי-כוח הציונים והבלתי-ציונים. ההסכם שיושג בוועידה זו זקוק לאישור הוועידה השנתית הציונית. הקווים הבולטים בתוכנית זו הם – כי אין בה כל הקפדה בנוגע לטיבן של "ההסתדרויות" – ביטוי סתום וגמיש אשר כל מוסר של נגידים נבחר-עצמם, אם ירצה, יבוא ויטלו; כי בנוגע להרכבת המועצה הראשונה אין בה כל הוראות מפורשות לאכזקוטיבה הציונית, וחובת ההימלכות בוועד הפועל אינה מספקת כדי לשומרה מטעויות שלא תהיה להן תקנה; כי התנאי היחיד שהתוכנית קובעת לשותפי הסוכנות היה ההכרה בהצטרפת בלפור ובמנדט, ולא ההתחייבות לסייע בפועל לבניין הארץ. את מקומות התורפה שבתוכנית הוא חשף גרינבוים בנאום מלחמה קצר וחזק. בשעה מאוחרת בלילה, בתוך אווירה שהלכה הלך והתרכז מרגע לרגע, הכריז גרינבוים על חומר השעה ועל כובד האחריות הרובצת על הקונגרס בבואו להכריע את הכף ע"י החלטה, שממנה תוצאות לתקופה חדשה בתנועה הציונית. הצעת "הפרקציה הדמוקרטית" שהביא גרינבוים לפני הקונגרס דוחה כל ויתורים בנוגע לאופיה הדמוקרטי של הסוכנות. היא אומרת כי ההסתדרויות הציוניות בכל ארץ וארץ מסדרות בחירות עממיות לבניין הסוכנות היהודית והצירים שייבחרו, במספר יחסי לאוכלוסי היהודים בכל ארץ, ייכנסו יחד עם הוועד הציוני לוועידה אשר תתכונן בתור מועצת הסוכנות היהודית ותבחר מקרבה את הארגון הפועל שלה. עד להתכנס ועידה כזו תישאר ההסתדרות הציונית נושאת לבדה את תפקיד הסוכנות היהודית.

זו אחר זו נשמעו מהבמה נוסחי ההחלטות של "ההתאחדות", "צעירי ציון" ו"פועלי ציון". הצעת פוע"צ כבר נמסרה לעיל.

הגיעה שעת ההצבעה. הרוב, אשר כל זמן הוויכוח היה שרוי בפחד פן תתקבל בשאלת הסוכנות החלטה אשר דעתו של וייצמן לא תהיה נוחה ממנה, ואשר תגרום להסתלקותו, ביקש לדחוק את הקץ ולהביא את העניין לידי גמר בלי כל דיחוי. בקושי רב עלה בידי האופוזיציה לפעול, כי ישיבת הקונגרס תיפסק לשעה כדי לתת אפשרות לכוחות המפוררים להתאחד. קרוב לשתיים אחר חצות נפתחה הישיבה מחדש. הצעת גרינבוים שלא להצביע את החלטה הרוב אן-בלוק, אלא סעיף סעיף, כדי לתת אפשרות למתנגדים להציע שינויים ותיקונים, נדחתה. בדחייה זו היתה כבר

מצד הרוב התעמרות מדעת ודריסת זכויות המיעוט. אז החלה ההצבעה שנערכה, עפ"י דרישת שבעים ציר, בקריאת שמות ואמירת "הן" ו"לאו". ברוב של 164 נגד 87 נתקבלה הצעת הרוב. בשם פוע"צ וצ"צ הוצע אז, בתור תיקון להחלטה שנתקבלה, להוסיף סעיף בדבר שיתוף תורמי קה"י והוועד הלאומי בהנהלת הסוכנות. עצם ההצעה הזאת היה בה משום קבלת הדין של החלטת הרוב ע"י המיעוט והרצון לקרב את ההחלטה לדעתו במקצת, למען יהיה הקונגרס כולו אחראי בעדה. והנה גם הצעה זו נדחתה – הרוב הראה בזה לא רק חוסר יכולת להבליג על תקיפותו, כי אם גם חוסר כל תבונה פוליטית. הוא לא הבין להעריך את חשיבות הוויתור שנקל היה לו לעשותו לאחר שבעצם השאלה הובטח כבר נצחונו – ויתור לשם השגת אחדות הקונגרס בעניין כה מכריע. תיזכר כאן התערבותו של דר' גיאורג הלפרין, אשר ע"י פורמליזם יבש עלה בידו להקשיח גם את אלה הלבבות שנכונים היו אולי לוותר. מי לנו יערוב – טען דר' הלפרין – כי תורמי קה"י עומדים על בסיסה של הצהרת בלפור – משמע שההודיה הפורמלית בהצהרת בלפור מצד אילי-הכסף נגידי-יחס מכשירה אותם לסוכנות, אך ההשתתפות החיה בפועל ממש בבניין הארץ ע"י המוני יהודים אינה מכשירה. להצעת "הפרקציות המאוחדות" בררו מיתה יפה – החליטו למוסרה לתשומת לב של ההנהגה הציונית. הצעה זו נתקבלה ברוב של 130 נגד 85.

כך נשארה ההחלטה בדבר גורל הסוכנות היהודית נשענת על חלק מן הקונגרס. כל הפשרות שהציעו המתנגדים נדחו. הם ביקשו לשאת באחריות בעד ההחלטות שנתקבלו – והדבר לא ניתן להם. הסוכנות היהודית העתידה להתכונן נדונה עוד קודם ברייתה ליחס של אי-אמון וחוסר אחריות מצד האגף המניע את המנוף העיקרי לפעולה ציונית אמיתית.

ג. בחירת ההנהגה

קביעת התקציב ובחירת ההנהגה – אלה הם שני מעשי הממש העיקריים אשר לשמם מתכנס הקונגרס הציוני. להלכה בוחר הקונגרס את כל חבר מנהיגי ההסתדרות ומנהלי עבודתה, וחופשי הוא לעשות בבחירתו צירופי אישים כאשר ימצא לנכון, אך למעשה – למן הוועידה הלונדונית – רובצת על בחירת הקונגרס גזירה קודמת. ברשימה הבלתי-כתובה של המועמדים לנשיאות מתנוסס זה שנים רק שם אחד. את דין העובדה הזאת מקבל עליו הקונגרס, וע"י כך נדון הוא למפרע לרפיון ולהתבזות. בחירת ההנהגה נהפכת לפרשת הסתגלות מענה ומשפילה לתביעותיו של המועמד היחיד הזה, אשר תחת לכוף את ראשו לדעת הקונגרס מתייצב הוא מחוצה לו כשקול נגד כולו, ומדוכן הנשיאות המוכן לו למפרע גוזר גזירות על נבחרי התנועה ומכתיב להם תנאים לאישור מעשיו בעבר, תנאים להסכמה על פעולותיו בעתיד, תנאים

להרכב האישי של ההנהגה. הוא מציג את אלה ומוסיף: אם אתם מקבלים – מוטב, ואם אין – הנה אני בועט בכסאי ומחזיר את עולם הציוניות לתוהו ובוהו. ובטוח האיש, שהקונגרס כולו מאמין כי הסתלקותו תמיט על הציונות אסון שאין לו תקנה, והביטחון הזה הוא הבסיס האיתן לתיבותיו. הקונגרס המפרפר מתוך חוסר אונים מוותר מאליו על צידקת דרישותיו מצדו. כרי להציל את פליטת כבודו משתדל הוא רק להשתמש עד כמה שאפשר ממילוי התנאים שמטיל עליו נשיא ההסתדרות, ואם יש בו האומץ לכך הרי רק מתוך תקווה, כי תשוקת הנשיא אל כיסא נשיאותו סופה לגבור על קטנות כאלו. וכך מתחילות לפעול שתי כפות המאזניים – ביטחון הנשיא שאין לקונגרס איש אחר תחתיו, וביטחון הקונגרס כי אין לנשיא בעולמו אלא נשיאותו – והן עולות ויורדות חליפות עד שמכוון אלוהי הציונים את נעילת הקונגרס לרגע הנס שבו תשתווין כפות המאזניים.

בנאומו שבסוף הוויכוח הכללי אמר וייצמן: עליכם לבחור לא רק בין התוכנית שלי והתוכנית של מתנגדי, כי אם גם בין האנשים המגינים על תוכנית זו או אחרת. הוויכוח על הסוכנות היהודית נסב רק בחלקו על עצם השאלה. אנשים הגנו על תוכנית ההרחבה או נלחמו נגדה – וכוונתם היתה לדון לזכות או לשבט את וייצמן. התחוח [כך במקור] של "ההסתדרויות הארציות" שינן לעצמו דבר אחד: בתוכנית זו רוצה וייצמן ועלינו לציית. אל נרגיז ואל נקניט אותו! וכפעם בפעם היה מופיע על הבמה סגור לוייצמן. הראשון היה שמריהו לויין, שבא לתבוע את עלבון הנשיא: "אדם שעבד עבודת פרך ממש לטובה קרן היסוד באמריקה – האותו תאשימו בבגידה?" הנואם-המורה, אשר ציונים מכל הצורות והזרמים היו שותים בצמא את דבריו, לא בא הפעם לדלות פנינים חדשות מנבכי נשמת הציונות כדרכו בכל קונגרס, אלא לשיר שירת שבח והודיה לאישיות מנהיגה. אחריו מילאו אחרים בפחות התרגשות אך ביתר מעשיות. האמריקאים אמרו: אם אין אתם מקבלים את תוכניתו של וייצמן – הוא יסתלק, ואז אנה אנו באים? איך נוכל לדרש כסף לקה"י כשאין שמו של וייצמן נקרא עלינו?

סעיף הבעת האמון להנהגה, שצריך היה לבוא סמוך לוויכוח הכללי, נדחה לאחרי הוויכוח על הסוכנות, למען יהיה סיפק בידי מי שצריך להשפיע על בני מרי משני האגפים. וייצמן הופיע באסיפת "המזרחי" ובאסיפת שלוש הסיעות השמאליות. ליצני הקונגרס ליגלגו: הִנֵּה הוּא דְאֶמְרֵי אֲנִשִּׁי [ארמית: "הוא שאומרים אנשים"] – לבל תדע הימין את אשר עושה השמאל. הכל ידעו, כי "המזרחי" תקיף בהחלטתו להצביע נגד האמון בהנהגה. הקנוניה שליכדה את "המזרחי" עם הגוש המרכזי בימי הקונגרס האחרונים עדיין לא הגיעה שעתה אז. בוינה התכנסה באותם הימים "הכנסיה הגדולה" של "אגודת ישראל", ורבנים קנדיים שנסעו אליה סרו בדרכם לראות את הקונגרס. לאלה צריך היה להראות כי, "המזרחי" הולך קוממיות, דרוך לקרב.

אל השמאל אמר וייצמן דברים ברורים. הקדים, אומנם, כי השעה הרצינית מחייבת שתיאמר האמת במלואה – ואין הוא בא להתפאר אלא לדבר דברים ברורים כהווייתם. ואף על פי כן – קשה היתה פגיעת הדברים – לבלתי נשוא. וכל ההקדמות לא היה בכוחן לכפר על העובדה כי רוממות עצמו היתה בגרון המדבר.

קשה להעלות בכתב את כל הדברים. משפטים בודדים חקוקים בזיכרון לתמיד: "זה שנים שכפשע היה בין ההסתדרות הציונית ובין שנאה פוליטית, ורק אישיות מנהיגם עמדה בפרץ". ולהלן: "הקונגרס עומד אל עברי פי פחת. אם הוא לא יעבור בשלום – כליה תבוא על כל עבודתנו. פרוטה לא תיכנס או לקופת קרן היסוד באמריקה, יותר מכל קיבוץ אחר בקונגרס עליכם-אתם להעריך את האחריות". ולבסוף: "הנה מחר תעלה על הפרק שאלת הבעת האמון להנהגה. אני מתרה בכם. או תצביעו בעד או נגד. להשתמט ולהתאפק לא אתן לכם הפעם. היו לאנשים ואימרו את אשר עם לבבכם, אך דעו – אם תצביעו נגד – אסתלק, ואתם תשא את האחריות, אני אסכים להישאר על אף 'המזרחי', אך לא אוותר על תמיכת האגף השמאלי".

ובזה החלה פרשת ההתלבטות של השמאל. להביע אמון – במי? הן ההנהגה לא רק שורה היא לנו בכלל, אלא כשהיא לעצמה מלאה היא ניגודים וסתירות. יושבים בה אנשים שונים בתכלית, יש שבמעשיהם שורה ברכה ויש שהם רק מחבלים. הנה ההנהלה הציונית בארץ – זכות גדולה לה בעבודת ההתיישבות החדשה של השנים האחרונות ובשמירת עמדותינו בעת המשבר הקשה. אך אנשי אותה ההנהלה עשו גם מעשי חתירה גלויים ונסתרים תחתינו, ובאותה ההנהלה משתתף גם פרופסור בן-אוריין ובר-דעת זה, אשר ישיבתו בהנהלה הציונית היא אבסורד מגוחך ומכעיס.² והנהגה בלונדון – אמת, גדולות פעל השנה וייצמן באמריקה, ואת כל כובד המעמסה של תקציב החודשים האחרונים נשא על כתפיו יחידי ועוד ידו נטויה לגייס את ממונם של ישראל לבניין הארץ גם להבא – אך היישכחו מעשי התעוועים הפוליטיים שעשה האיש באותה שנה ממש, את המשא-ומתן הפושע עם עבדאללה,³ את העלמת החוזה עם חוסיין,⁴ את

2 הכוונה לפרופ' הרמן חיים פיק (1879–1952). ממנהיגי "המזרחי" העולמי. עלה מגרמניה ב-1921. חבר הנהלת ההסת' הציונית וב-1921–1927 ראש מחלקת העלייה שלה.

3 באוקטובר 1921 נועד אמיר עבדאללה בחשאי עם אישים ציונים בלונדון ובהם ח' וייצמן. דובר על הסכם לתמיכה כספית בעבה"י ובתוכנית להעמדת עבדאללה בראש מדינה שתכלול את איי ועבה"י תמורת הכרה בבית הלאומי היהודי. השיחות העלו חרס (אגרות ח"ו 11, עמ' 194 הע' 2).

4 בשלהי 1920 ניהלו הבריטים מו"מ עם השריף חוסיין ממכה על הכרתו במעמדה השליט של בריטניה בעיראק בעבה"י ובא"י, ועל הכרת בריטניה באזור השליטה של חוסיין והגנתה עליו. טיוטת חוזה נחתמה באפריל 1923. פרסום נוסח החוזה ביוני 1923 עורר מחאות נמרצות מצד ערביי א"י וחששות בקרב הציונים למעמדם בא"י. במכתב לג' הלפרין מ-13.6.1923 הודיע ח"ו כי מעולם לא נתן הסכמתו לחוזה זה, שכן הוא לא היה מעורב בו כלל, אלא הביע לפני אנשי משרד המושבות את דעתו כי אסור שהחוזה יפגע במעמד ההסת' הציונית בא"י (אגרות ח"ו 11, עמ' 331–332 הע' 5; עיפר, עמ' 237–241).

אטימת האוון לדרישת הוועד הלאומי?⁵ ואם אחדותה של האכזוקיבה באישים ובמעשים אינה אלא אחיזת עינים, לשם מה באה הבעת האמון כמצוות אנשים מלומדה? כלום אפשר להביע בנוסחה נוקשה אחת את כל היחסים וההערכות השונות? ומה טעם יש ברוזלוציה אשר בכדי לצאת ידי הכל לא תביע את אמיתו של איש? כלום לא מוטב הוא לפרוץ את נדר המקובל והמוסכם, לפרוק את עול החובה הפרלמנטרית ולתת חופש לכל זרם ולכל קבוצה להביע את האמת שלה בהערכת מעשי ההנהגה הציונית? היצר לעשות את הצעד הזה היה חזק, אך כנגדו התקומם רגש האחרייות. החרדה לגורל בניינו הרעוע בארץ, אשר כל דחיפה קלה יכולה להפילו, גברה על הרצון לשפוך את החימה שנצברה בלב על וייצמן מכמה שנים. מתוך קמיצת אגרוף וחריקת שיניים אמר כל איש לעצמו, כי אסור לנו ברגע כזה לקחת עלינו את האחרייות בעד הסתלקותו של וייצמן ובעד התוצאות החמורות העוללות לבוא בעקב זה. שקר בנפשנו לא נעשה ובפינו לא נחטא, אך את אשר בלבנו נכבשו.

הנה, מתוך שאלה זו נסתמנה העמדה שקבעה לה הפרקציה של "פועלי ציון". היא החליטה להביע תודה להנהגה על מעשיה החיוביים - אישור המנדט⁶, הפעולה היישובית, עבודת קרן היסוד. ואם תבוא החלטה כנוסח זה לידי הצבעה - להצביע בעדה; שנית - למסור הצהרת ביקורת על מעשיה השליליים של ההנהגה; שלישית - אם נוסף על הבעת התודה תבוא לידי הצבעה גם הצעה להביע אמון - להתאפק בשאלה זו. עמדה זו אפשר שתיראה בלתי-שלמה ואכולת פשרה ובגלל זה לא תישר בעיני רבים, אך אלה שלא חיו את חבלי ההחלטה הזאת אל יחרצו עליה משפט בחופזה.

ההכרעה בשאלת הבעת האמון נמצאה בידי ה"התאחדות"⁷. הגוש המרכזי, בהיותו מנותק לגמרי מן "המזרחי", ייחל למוצא פיה. לא היה כל טעם להציע הבעת אמון מבלי להבטיח את תמיכתה של פרקציה זו, משום שבלעדיה היתה ההצעה נתמכת רק ע"י מיעוט הקונגרס. וגם "ההתאחדות" התלבטה. רצונה לשמור גם להבא את המקום בהנהלה שם כבלים על ידיה. אעפ"כ, היה בה כנראה אגף אשר בשום אופן לא רצה בהבעת אמון מפורשה. מתוך פשרה פנימית החליטה "ההתאחדות" לסיים את נוסח

5 על פרשה זו כתב ח"ו לבצלאל יפה, חבר הוה"ל ב-4.2.1923: "נדהמתי מהמכתב שכתב הוה"ל לזוה"פ [הציוני], מלשונו ומתוכנו כאחד. מן המכתב משתמע שאינני מודיע על מצב העניינים לאמיתו ושעל כן מן הצורך 'לזעזע' וזעקת שבר' כפי שניסח ז'בוטינסקי. בסוף המכתב יש האשמה שאני מנהל פוליטיקה ערבית משלי על אחרייתי שלי בלבד, שאיש אינו מסכים לה. [...] אשר ליחסי עם הערבים, מלבד שיש לי זכות מלאה בתור נשיא לישא וליתן על לנקודה מסוימת קודם שעלי לשאול לדעתם של אחרים, דיווחתי בפרוט רב ביותר להנהלה בא"י" (אגרות ח"ו 11, עמ' 237).

6 אישור "כתב המנדט" (שכלל את "הצהרת בלפור") ב-24.7.1922 ע"י מועצת חבר הלאומים, היה סיומה של המערכה המדינית שניהלה ההסת' הציונית להבטחת הכרה בי"ל בזכות העם היהודי לבית לאומי בא"י.

7 "התאחדות עולמית של הפוה"צ וצ"צ" - מפלגה שפעלה באירופה בשנות ה-20 של המאה ה-20 והיתה קשורה עם מפלגת הפוה"צ בא"י.

החלטתם במשפט האומר: "לכן מקבל הקונגרס את דו"ח ההנהגה לתשומת לבו". נוסחה זו הניחה לכל צד לפרשה כרצונו – אם יש בה הבעת אמון או אין. אך לכל הדעות היה בנוסחה זו אישור מעשי ההנהגה בכללם. וזה לשון ההחלטה שהוצעה ע"י "ההתאחדות":

לאחר שומעו את דו"ח ההנהגה מציין הקונגרס כי מפני חוסר האחדות בעבודה לא באה ההנהגה לידי גילוי כוחותיה המלא ולידי אותה המידה של אחריות הכלל, הדרושים להנהלה מוצלחת של העבודה הציונית.

הקונגרס מכיר בפעולות החיוביות של השנים האחרונות, ובייחוד:

(א) את השגת אישור המנדט.

(ב) את העבודה היישובית שנעשתה בארץ בתנאים קשים ואשר הביאה לידי כיבוש עמדות חדשות ושמירת העמדות הישנות.

(ג) את התוצאות החשובות של עבודת קה"י, ובייחוד את התאמצותם המוצלחת של נשיאי ההסתדרות בזמן האחרון.

לפיכך מקבל הקונגרס את הדו"ח לתשומת-לב.

עפ"י הצעת לוקר הועמד למניין בראשונה נוסח ההחלטה שלעיל בלי המשפט האחרון. בעד זה הצביעו "המרכז", "ההתאחדות" ו"פועלי ציון" – 146, נגד הצביעו "המזרחי" ו"דרור"⁸ – 67, התאפקו הפרקציה הדמוקרטית ו"צעירי ציון". אז הועמד למניין לחוד המשפט האחרון – בדבר קבלת הדוח לתשומת-לב. בעדו הצביעו "המרכז" ו"ההתאחדות" 147, נגד – "המזרחי" ו"דרור" – 72, התאפקו "הפרקציה הדמוקרטית", צ"צ ופוע"צ.

ההעמדה למניין של סיפא תלושה, אשר בלי קשר עם הרישא היא מחוסרת כל מובן, היתה מופרכת בהחלט. זו היתה הראייה היותר מובהקת לידי מה מגיע קיבוץ אנשים כשהוא עושה את ההתאמצות המלאכותית להביא אל עמק השווה את חלקיו המתנגדים זה לזה, ולהשיג פשרה אשר תכנס לתוך המסגרת המקובלת של ניסוח החלטה, הצבעה למניין דעות. קודם להצבעה מסרו הפרקציות את הצהרותיהם. בשם פוע"צ מסר לוקר את ההצהרה הזאת:

ההנהגה לא פעלה במידה הדרושה נגד המשטר הקיים בארץ ישראל, אשר אינו ממלא את התחייבויותיה הבין-לאומיות של ממשלת המנדט, אשר מעמיד מכשולים חדשים על דרך העלייה ומקשה את ההתקרבות וההבנה בין היישוב העברי והערבי. ההנהגה לא תמכה במידה מספקת ביישוב במלחמתו בעד השלטון

8 תנועה ציונית סוציאליסטית שקמה ברוסיה לפני מל"ע-1 וקראה להגשמה חלוצית בא"י. אחרי המהפכה הבולשביקית ירדה למחתרת ומרכזה עבר לפולין.

העצמי. ההנהגה לא התנגדה כראוי לריסוקה הכלכלי וההנהלי של א"י ע"י קריעת עבר הירדן.⁹ ע"י ותרנותה חיזקה ההנהגה את הזרם הקליריקלי בציונות וע"י חוסר האחדות שבקירבה ריפתה את כוח התנועה הציונית בכלל.

לזה נוסף סעיף של הכרת טובה בעד אישור המנדט ובעד פעולתה היישובית. והכלכלית של ההנהגה.

הצהרות נגד ההנהגה נמסרו גם ע"י "הפרקציה הדמוקרטית", "צעירי-ציון", "דרור". ולהבדיל מכולם – ע"י "המזרחי". הצהרת "המזרחי" תבעה את ההנהגה לדין על אשר לא הוציאה לפועל את החלטת הקונגרס הי"ב בדבר שמירת הדת.

למרות התפוררות כוחות האופוזיציה והחזרות בשינוי לשון על אותן האשמות ברוב ההצהרות שנמסרו; למרות הצירופים המלאכותיים שנעשו כדי לתת משקל להבעת יחס חיובי להנהגה; למרות אופן ההצבעה המופרך – היה היה בישיבה קשה זו דבר-מה גדול ורציני מאוד. הקונגרס הוכיח, כי יש בו העז והתוקף לבוא עם מנהיגיו בחשבון ולדבר איתם משפטים. ההצהרות שנשמעו בסיכומם הכולל טפחו על פני מנהיגי התנועה את מעשיהם ושגיאותיהם, את אשמת הולול בהסדרות העם, את חטא קלות הדעת וחוסר האחריות בפתרון שאלות החותכות את גורל המפעל הציוני לדורות, את עוון חוסר הפעולה בענייני האומה היותר חיוניים. אפילו בהחלטה קלושת הביקורת שנתקבלה, בעצם העובדה שגם בהחלטה זו לא היתה הבעת אמון מפורשת – הבעת אמון גמורה גם לא הוצעה – בכל אלה יחד היו שילומים קשים וצודקים להנהגה על מעשיה בעבר ואזהרה חמורה לעתיד. הצהרות הקטגוריה שנמסרו הפעם לא היה להן אופי מפלגתי או חלקי. הקונגרס לא התייחס אליהן כאל עניינה הפרטי של פרקציה זו או אחרת, שבאה לצאת ידי מצפונה ברבים. בדממה ומתוך ריכוז רב הקשיב הפעם הקונגרס כולו להצהרות אלו. ועל שולחן הנשיאות ישב האיש אשר על ראשו חותו הגחלים. הוא ישב מכווץ ומרוכז כשמרפקיו נשענים על השולחן וראשו לחוץ בין אגרופיו, ועיניו הקודרות מאפילות את פניו בצילן הכבד.

מכל עבר ומכל פינה, משורות הצירים ומיציעי האורחים נמשכו אליו העיניים – במבטי נקמה, במבטי רחמים, במבטי תוכחה. ובמות ניקרה השאלה: מה מדכא אותו? אם התוכחה שהוא שומע, וחשבון הנפש שהוא עושה ברגע זה עם עצמו, או הכרת העלבון והגאווה השבורה על אשר למרות כל ההזעדות והאיומים הגיש לו הקונגרס רק מעין הבעת אמון, ואף זה – ברוב לא גדול ובלב לא שלם.

9 "כתב המנדט" מיוני 1922 חל על שני עברי הירדן, אך כבר ב"ספר הלבן" של שר המושבות ווינסטון צ'רצ'יל מיוני 1922 נקבע שהשטח ממזרח לירדן (עפ"י מכתבי מקמהון-חסיין) מיועד לעצמאות ערבית, ובספטמבר 1922 נתנה מועצת חבר הלאומים את הסכמתה לבקשת בריטניה כי הוראות המנדט החלות על הבית הלאומי היהודי לא יחולו על עבה"י (ר' עופר, עמ' 241-243).

למחרת נפלה ההכרה, כי הוא זועף וכי הבעת האמון של אמש אינה מניחה את דעתו. אז התעורר המרכז לתקן את המעוות – באיחור זמן ולאחר מעשה. אחר הרצאת רובשוב [שזר] על "החלוצ" וההכשרה, ניתנה רשות הדיבור לד"ר [הרב צבי פרץ] חיות, אשר בשם ההסתדרויות הארציות מסר הצהרה המביעה אמון גמור בווייצמן – במילים מפורשות ובנקיבת שם. מייד קמו אנשי המרכז על רגליהם והחלו מריעים ומוחאים כף. אך מעבר מזה ומעבר מזה ישבו בעקשנות ותקיפות אילמת הימין והשמאל, ישבו ולא זעו. באמצע תרועת ששון ומעברים – דממה קודרת. וכך נהפך הדבר שנועד להיות הפגנת אמון לווייצמן להתפרצות חלקית ועלובת הרושם, שהתלקחה וכבתה מייד. תחת להוסיף, בא מעשה זה של המרכז רק לגרוע. גם המתנגדים היותר מרים של וייצמן לא קינאו בו ודאי באותה שעה. המעשה הזה סיים את המערכה הראשונה של נפתולי וייצמן עם הקונגרס. אם קיבל את סיפוקו או לא קיבל – חדלו התביעות בנוגע לעבר. החלה המערכה השנייה – דרישות לעתיד, אשר רק בהימלאן יסכים להישאר בראש ההסתדרות [הצ']. הוא בא לפני הקונגרס בנאום התוכנית לעתיד. שום דבר חדש ומעניין ביותר לא היה בו. בהדגשה מיוחדת נאמר בו, כי יחסינו אל אנגליה צריכים להיות מבוססים על אמון הדדי ורצון טוב. דברים אלה באו כדי למחות את רושם ההתרסה כלפי ממשלת אנגליה, שבקעה מכל שורה ושורה של ההצהרות שנמסרו בערב ההצבעה על האמון. אך העיקר בדבריו היתה ההודעה, כי הוא וסוקולוב לא יוכלו לקבל על עצמם לשאת להבא באחריות ההנהגה אם לא ידעו, שסומכים הם על "הרצון והאמון המאוחד של הרוב המכריע של הקונגרס".

והאות הזה היה – הרוב המכריע הובטח. הובטח לא מתוך קירוב הלבבות ולא ע"י הוכחה והשפעה, אלא באופן מעשי ופשוט – ע"י קנוניה של עסק. התהום שבין "המזרחי" ו"המרכז" נגשרה ע"י חוזה מסחרי בן כמה וכמה סעיפים ממשיים, המבטיחים ל"מזרחי" את שכרו מייד ובמזומנים. הוא דרש, כי מקום חבר "המזרחי" בהנהלה בארץ יהיה שמור – והדבר ניתן לו. דרש תקציב מיוחד לחקלאות, לעלייה ולעבודה – וקיבל; דרש, כי "המרכז" יצביע איתו להשאיר על מכונה את שיטת הבחירות הרקובה – ע"י שקלים מפלגתיים – והדבר הובטח לו אף קויים. ולבסוף התחצף "המזרחי" ודרש כי בלשכתו של כל חבר אכזוקטיבה מאנשי השמאל יימצא מזכיר מן "המזרחי", אשר ישמור את משמרת הקודש – וגם הדבר הזה הובטח לו. במחיר כל אלה הסכים "המזרחי" להטיל את קולותיו על כף המאזניים של ההנהגה.

ורק אז החלה המערכה השלישית, האחרונה – עצם הרכבת האכזוקטיבה. לאחר כמה ימים שגורל ההנהגה להבא היה תלוי בהם על בלימה – סוף סוף הושתת היסוד: וייצמן ייבחר. עתה השאלה: מי ומי יהיו חבריו? ימים על לילות יושבת הוועדה המתמדת על מדוכת האכזוקטיבה וממתיקה סוד, ודומה שאין כל תכלית לעמלה.

ציירופים על ציירופים נוצרים ונפסלים, מתחילים להטילא פה - והנה שם קרע. מאחים שם - ופה פרק חדש. בימים שקועים הציירים בעבודת הוועדות, גם שם ניגודים חריפים ומלחמה עיקשת ואין האוויר נקי מפניות ומחשבוניות מפלגתיים. אך בכל אלה יש צידוק בעולם המעשה, ויש טעם למלחמת דעות, להשפעה הדדית, כי התוצאות מוחשיות, וההסכמות המושגות - יש בהן קיים. אך הנה ערב, והקונגרס מתאסף ל"ישיבת המלוא". על הפרק קבלת החלטות שמגישה איזו ועדה. ואולם הציירים נפגשים אז עם באי כוחם בוועדה המתמדת ומקבלים אינפורמציה בלחישות ושוקעים בסבך הציירופים.

פתאום, והנה נקראת הוועדה המתמדת לישיבה תכופה והכל תמהים זה אל זה: מה הדבר שנפל? הוויתר האיש על אחד מסירוביו או בא בסירוב חדש? ושמועה רודפת שמועה: הוא אינו מסכים. עדיין אינו מסכים. כבר הסכים, שוב אינו מסכים. וגירסה רודפת גירסה והן נתקלות ונשזרות זו בזו, וגדול הבלבול, ורבה המבוכה, דאגה, ורוגז וביזיון. הנה נוסחה חדשה: בירושלים אל תהא אכזוקיבה! אלא מה - רק ביאת-כוח, למלא אחר ההוראות שתשלחנה מלונדון. וגירסה שנייה באה ומגיחה: הא בהא תליא, כלומר: אם מתעקשים אתם ורוצים דווקא באוסישקין - יהיה לכם אוסישקין, אך אז לא תהיה בירושלים אכזוקיבה. ואם לא שווה לכם אלא באכזוקיבה בירושלים - תהי לכם אכזוקיבה אך בלי אוסישקין. ומגיעים הדברים לידי כך ש"פועלי ציון" המתנגדים בכל תוקף לביטול האכזוקיבה הירושלמית הם גם ראשי המגינים על אוסישקין, וציונים מושבעים, אשר יחד איתו הלבינו שערותיהם בציונות, באים על "פועלי ציון" בתרעומות על אשר מעכבים הם את הגאולה.

הרגשת הכאב והעלבון הולכת וחריפה. מניין התוקף והזכות לאיש אחד, אשר ממעמקי העם העלתה אותו השגחת ההיסטוריה שלנו אל פסגת התקופה, להתעמר ככה במוסר נבחרת האומה? מה עלוב הוא מראה תנועה הנמקה בדלות אנשים ומושחת לה מנהיג לא מפני שראוי הוא לכך, כי אם מפני שאין לה אחר תחתיו. ומה מחריד הדבר, כי המנהיג הזה מתעלל ככה בדלות התנועה.

הנה בא הסוף. שעת הנעילה הגיעה, אך בשופר אין תוקעים. וכציבור שנודדו לגמור תפילתו לפני צאת הכוכבים, והוא עומד רעב ויגע וסופר רגעים בקוצר רוח, כך חיכה הקונגרס - לאחר שגמר את עבודתו הרבה והקשה - לבשורה הגואלת כי הנהגה יש לנו. והבשורה בוששה לבוא.

ומספרים: הוועדה המתמדת החליטה ברוב דעות - בעיקר הודות לתקיפות של באי-כח פוע"צ ו"הפרקציה הדמוקרטית" - לדרוש את השארת אוסישקין באכזוקיבה. על דרישה זו ענה וייצמן בהתפטרות. נודעוזה הוועדה המתמדת ובהצבעה שנייה החליטה למחול על כבודה ולוותר על אוסישקין. השליחים יצאו

דחופים להביע את רגשי ההכנעה, אך באותו רגע בא וייצמן והודיע כי עתה אין הדבר משנה, הוא אחת דיבר - הוא מסתלק. ושוב בוקה ומבוקה.

סוף סוף, עם בוקר, עוברת ההברה כי הוועדה המתמרת דרכה עוז והיא תודיע על בחירתו מבלי חכות למוצא פיו האחרון. גם זה תכסיס: לבחור בו ולהתפזר - כך שלא יהיה לו בפני מי לזרוק את הגט. כי הן הוא הלך, בקונגרס איננו יותר.

וכך מתכנס הקונגרס בפעם האחרונה. בשם הוועדה המתמדת עולה שטריקר¹⁰ להודיע על ההנהגה שנבחרה. אנשי "הפרקציה הדמוקרטית" קמים ויוצאים, הם עמדו למסור הצהרה על יחסם לוייצמן, אך הוא הודיע - עוד אולטימטום אחד מיני אלף - שאם יעשו זאת, יבוא הוא וידרוש הבעת אמון מפורשת מכל הקונגרס. כדי לא להרוס את הקונגרס ברגע האחרון ביטלו את רצונם.

שטריקר קורא את רשימת השמות בלאות ובחיפזון, כמקיים מצווה שעבר זמנה. מחיאות כפיים קלושות וחטופות מלוות את הקורא. את החלל הריק ברשימת השמות, שהשאיר אחרי אוסישקין, אין איש מספיד. המרכז יודע את חטאו ושותק.

סוקולוב מושך בעול ונואם את נאום הנעילה. "קונגרס לא רע" - זה השבח שמונה בו סוקולוב, הקהל שומע את הנאום בהכנעה - כפורענות שאין להימנע ממנה. את "התקוה" שרים כמו עפ"י פקודה, כהימנן מאושר ע"י ממשלה ולא כשיר העם. ומייד מתפורים - מעונים ואפסי כוח. מן היציע משמיע איזה בחור צרחני קול צווחה: "יחי!" אך שומע ועונה אין לו. האולם מתרוקן.

הקונגרס הי"ג עבר. אל-נא ישוב עלינו קונגרס כמוהו.

ד. העלייה והחלוץ

ההחלטות שנתקבלו בקונגרס בדבר סידורם של המשרדים הארץ-ישראליים ובנוגע להסתדרות "החלוץ" הינן אחת הנחמות המעטות שזכה להן אגף העבודה בקונגרס הי"ג. זה יותר משלוש שנים שחברינו במשרדי א"י ובוועדי העלייה עומדים בקשרי מלחמה עקשנית עם "הציונים הכלליים" ו"המזרחי" על שיווי זכויות בהנהלת ענייני העלייה. העיקר הפריטטי, להיות משרדי א"י מורכבים שווה בשווה מבאי-כוח מפלגות העובדים ו"החלוץ" מזה, ובאי כוח "הציונים הכלליים" ו"המזרחי" מזה, נתקבל אומנם להלכה עוד בוועידת מרז'-אוסטרו לפני שלוש שנים, אך לא הוצא אז לפועל. שוב נתקבל אחרי מלחמה ממושכת בקונגרס הי"ב, אך הושם לאל ע"י זה שברגע האחרון הוכנס באותו התקנון, בגניבת דעת, סעיף סותר האומר כי המפלגות

10 רוברט שטריקר (1879-1944). עיתונאי ועסקן ציוני באוסטריה. הצטרף לתנועה הרוויזיוניסטית. נספה באשוויץ.

שולחות באי-כוח למשרדי א"י שבכל ארץ וארץ לפי מספר השקלים שהן מוכרות באותה הארץ. בקונגרס הי"ג היתה המערכה המכרעת, אשר נגמרה בנצחוננו הגמור של השמאל. הוא ניצח בוועדה לענייני העלייה וביצע את נצחוננו באסיפת הקונגרס, שבה עמדו להצבעה שתי הצעות של הרוב (השמאל) והמיעוט (הימין). אנשי "המרכז" דרכו הפעם עזו, וכיוון שהיו חופשים עדיין מכל קנוניה עם "המזרחי", התנהגו עפ"י הכרתם וברובם הגדול הצביעו עם השמאל והכריעו את הכף. ישיבת הקונגרס, שנתקבלו בה החלטות אלו, עברה מתוך התעוררות רבה, רוח של עליונות מלחמה בעד דבר-צדק שרתה בה.

ככיבוש חדש ומרנין באה ההחלטה בדבר "החלוץ". הקונגרס הכיר ב"החלוץ" את ההסתדרות היחידה הממלאה בהשגחת ההסתדרות הציונית את תפקיד הכשרת העולים. גם בהחלטה זו התבקשו הצעות סותרות: האחת – לפזר את ארגון ההכשרה לארצות ולמסור את התפקיד הזה למשרדי א"י, והשנייה – להצמיד אל "החלוץ" שותף בדמות "החלוץ המזרחי". שתי הצעות אלו ניגפו. אילו היתה מתקבלת ההצעה בדבר הכרת "החלוץ המזרחי", היה הדבר משמש סמך נוסף לתביעותיו של ה"פועל המזרחי" בארץ. אכן, טעות גדולה טעו מצביאי "המזרחי" בזה שלא הקדימו את כריתת הברית עם "המרכז" ליום ההצבעה בשאלות אלו: אילו הודרנו לעשות זאת, היו מפתים על נקלה את אנשי "המרכז" לתת להם את ידם גם במלחמת מצווה זו.

ההחלטה בדבר "החלוץ" באה לבטא בשפת החלטות את תמצית הרצאתו של רובשוב על "החלוץ" ועבודת ההכשרה. בודדה ומיוחדת במינה היתה הרצאה זו בין כל המון הנאומים והוויכוחים שנשמעו מעל במת הקונגרס. לפני קונגרס ציוני, אשר רוב דבריו ומעשיו לא היו אלא חיטוט בקליפת הציונות, בא אדם וחשף את תוכה ואת נשמתה. עליית החלוצים לא במאמר הקונגרס נוצרה, ואעפ"כ היא הנה הטעם היחיד לקיומו של הקונגרס בימינו. אך בזאת אין באי הקונגרס מרגישים, ורק בזכותו של המרצה בשאלה שהנה לכאורה מעשית וסידורית – ההכשרה – הוצג לפנייהם בכל גודלו החיוני המופלא של עליית החלוצים. המרצה גילה לא רק את שורשי התנועה ואת המקורות שמהם היא ניוונה – הוא הראה גם על סכנת הדלדול הנשקפת לה. הוא ציין את המעבר שחל בעלייה, אשר בראשיתה היתה תנועה סטיכית, גיבורית, שנדחפה מן הגולה בכוח איתני ההרס ונמשכה לארץ ישראל ע"י נס הגאולה, ואשר עתה מתחילה היא לינוק ממקור אחר – מקיומה של הסתדרות מאורגנת, העוסקת בעבודת הכשרה שיטתית ומתמדת והעומדת בקשרים קבועים ומעשיים עם הסתדרות העובדים בארץ. הדברים נאמרו בעוז ובלהט, אך הד חזק לא היה להם, מפני שהצירים ישבו וציפו אז בקוצר רוח להופעתו השנייה של ויצמן.

השקל

ככתם שחור תרביץ על זכרו של הקונגרס הי"ג ההחלטה שהשאירה על כנה את שיטת השקל והבחירות הקודמת.

הכל יודעים, כי כיום הזה מוכרת כל פדרציה ציונית וכל הסתדרות ארצית את השקל המיוחד שלה. מספר השקלים שהיא מוכרת קובע את מספר ציריה בקונגרס. בשיטה זו מקור לשתי רעות: הראשונה – כי כל עניין הבחירות לקונגרס נעשה ע"י כך לפיקציה. קניית שקל מפלגתי נחשבת ע"י השוקל כהצבעה בעד ציר ידוע ופוטרת אותו מהשתתפות אמיתית בבחירות. כיון שמספר הצירים בטוח – אין מצד החברים והשוקלים כל ערות ביחס לבחירות, ברוב המקומות אין הבחירות נעשות כלל, והוועד המרכזי של ההסתדרות או הפדרציה הוא הממנה את ציריו. והרעה השנייה, הגדולה מן הראשונה, היא כי שיטה זו פותחת פתח למעשי רמאות ועיוות הדין. כל הסתדרות או פדרציה, אשר יש ממון בקופתה ובענייני יושר אינה מדקדקת ביותר, יכולה להגדיל את מספר שקליה כרצונה, להעביר כסף שקלים מארץ בעלת וְלְיוֹטָה גבוהה לארץ בעלת וליוטה נמוכה וכיו"ב. כי הדברים האלה נעשים כך בקביעות – מאזן הכוחות המלאכותי של שני הקונגרסים האחרונים יוכיח.

והנה, לקראת הקונגרס הזה בשלה ההכרה כי צריך ואפשר לבער את הרע ע"י ביטול השקל הפדרטיבי והקמת שקל ארצי כללי תחתיו, וזה יהיה הסדר החדש: כל המפלגות מפיצות שקל ממין אחד; מספר השקלים הנמכר בארץ קובע את מספר הצירים הכללי, אשר המפלגות השונות שבאותה הארץ תשלחנה לקונגרס; ומספר הצירים של כל מפלגה ומפלגה שוב אינו תלוי במספר השקלים שהיא מכרה, אלא במספר הקולות שרשימת מועמדיה מקבלת בבחירות הכלליות והיחסיות לקונגרס הציוני שנערכות בארץ, ואשר בהן משתתפים כל השוקלים בלי הבדל מפלגה.

תקנה זו באה: להטיל על הכל את ביקורת הכלל; לשלול מהמפלגות את הטעם והעניין להגדיל באופן מלאכותי את מספר השקלים; להעלות את הבחירות לקונגרס משפל המדרגה של התחרות בערמומיות – למלחמת-דעות בריאה; לעורר בחוגי הציונים לכל קוניהם ערות וקנאה לבחירות ולהעמיק עי"ז את היחס לשאלות העומדות על הפרק; להרים את קרן אותן המפלגות שכוחן יפה בתוכניתן, בערות חבריהן, בכשרון ההסברה והתעמולה שלהן ולערער את עמדות המפלגות שנכבשו בכוח הכסף והתרמית.

התקנה החדשה נתקבלה בוועדה לענייני ההסתדרות. ידוע היה, שבעדה יצביע כל הקונגרס חוץ מ"המזרחי", אשר לשליטתו בקונגרס באה התקנה לשים קץ. והנה, בבוא שעת ההצבעה התחולל דבר-מה מפתיע בכיעורו: כל הגוש של ההסתדרויות הארציות הצביע עם "המזרחי" – אף איש אחר לא נעצר. ההצעה נפלה. באולם קמה

סערת התרגוזות, נשמעו קריאות בוז, חרפות ושריקות. הצירים הפולנים, אשר בוועידה הציונית האחרונה בפולין הוטל עליהם להצביע בעד ביטול השקל הפדרטיבי - בגדו בשליחותם. איש לא הבין בראשונה את פשר ההפיכה הפתאומית הזאת. אך הסוד נתברר: נודעו פרטי החווה בין "המזרחי" ו"המרכז" - החווה אשר סעיפו העיקרי הנו בלי ספק זה המחייב את המרכז לתמוך ב"מזרחי" בשאלת השקל. עתה, ע"י ההצעה בדבר שקל אחד לכל, נכנסנו למעגל קסמים. יש לנו בית-נבחרים הבנוי על שיטת בחירות שאיבדה את זכות קיומה, ואשר רק אגף אחד - שהנו מיעוט הבית - מעוניין בהישארותה; אלא שבידי אגף זה יש תמיד להסב את הדברים כך, שבמחיר ויתורים מדומים שונים מצדו יובטח הרוב הדרוש כדי להפיל כל הצעת תיקון. אנחנו עומדים לפני פשיטת הרגל של הדרכים הקונסטитуציוניות בנוגע לתיקון הקונגרס הציוני.

היה זמן - בראשית העונה שעברה - ובאנגליה היו מחוזות בחירה שהתקיימו רק עפ"י שמם בלבד, אשר זה דורות נשמו מיזשב ואעפ"כ היו באים לפרלמנט צירים בשמם. מחוז כזה היה נקרא "מחוז רקוב". לנו יש עתה "שקל רקוב", ועל זאת עלינו להכריז בגלוי. למלחמה בעד השקל המאוחד עלינו להתכונן כהוגן, ולקונגרס הבא עלינו לבוא לא רק בהחלטה להצביע בעד התקנה החדשה, כי אם באולטימטום מסוים. למחרת יום ההצבעה התהלך קדורנית ציוני חשוב אחד, אדם ישר וטהור, אשר בדעותיו הציוניות מרחיק הוא מאוד לכת לצד שמאל - התהלך ואמר לעצמו ולידידיו: "אלי, אלי, מה זאת עשיתי. לידי מה הגעתי. הצבעתי עם "המזרחי" ונגד השקל המאוחד! אך מה יכולתי לעשות? הן הם איימו, שאם גם איש אחד מאתנו יצביע בעד הצעת הוועדה - יצביעו הם כולם נגד וייצמן!"

שוב וייצמן.

מ. בן-קדם

דוד הכהן על אליהו גולומב, דב הוז ומשה שרת¹

בשנים של שרותי בצבא התורכי וישיבתי בלונדון, שנים שהיוו תקופת התבגרות מכרעת בחיי, פעל גורם רב-משמעות נוסף לגיבוש והעמקת היציבות באופיי ולהכוונת דרכי עם שובי ארצה – כוונתי לידידות עם משה שרתוק, דוב הוז ואליהו גולומב ובני משפחותיהם.

תלאות שנות המלחמה בארץ לפני גיוסנו לצבא התורכי, והאימונים בצוותא בבית הספר לקצינים בקושטא, טישטשו את הבדלי הגילים שבלטו ביני לבין דב ומשה בתקופת הגימנסיה הרצליה, כאשר שתי כיתות הבדילו בינינו. שנים אלו חזקו, העמיקו והבשילו את הקשר הנפשי אליהם. כאשר חזרתי מתורכיה באוניה "קליפורניה" ואיתי אבשלום גיסין² וכמה משפחות מהארץ ש"נתקעו" בקושטא, היה זה דב במדי סרג'נט-מייג'ור בגדוד העברי, שעלה על הספינה ביפו לקבל את פני. שעות רבות, ולפעמים, כשהיה פנוי מהשרות, ימים רצופים, ביליתי בחברתו. סיפר לי על הרפתקאותיו, על עריקתו מהצבא התורכי, על פעולתו עם אליהו גולומב, משה סמילנסקי ורחל ינאית לגיוס הגדוד העברי, על תפקידו בגדוד ופעולתו הציבורית המרכזית בשורות המגויסים הארץ-ישראלים. אז גם הציג אותי לראשונה בפני ברל כצנלסון, ששירת כחייל בגדוד. לא הכרתיו לפני זה.

כאורחו של דב בגדוד הבחנתי במעמדו שם, ביוקרה שזכה לה, שהיתה מעל ומעבר לכל שהיה ידוע לי בעבר. כבר בגדוד הוכיח את כושרו הדיפלומטי, כבש לבבות בחינו האישי, בנועם הליכותיו ובחברות הטובה ששפעה ממנו ללא שמץ התנשאות. נועז ואמיץ ובו-בזמן נבון וזהיר. בשלב מוקדם זה של פעילותו הציבורית בלטו סגולותיו וכשרונותיו המצויינים, תפיסתו המהירה, כושר המנהיגות שלו והצטיינותו ביצירת יחסי ציבור. ברור היה לי, שכל אלה הועידו אותו לתפקידים אחראיים בעתיד. דב חלק על תוכנית שנרקמה אז, לפיה היה גם עלינו, מספר חברים שחזרו זה עתה מהצבא התורכי, להתגייס לגדוד העברי. הפציר בי שאנצל את האפשרות שנפתחה בפני לנסוע ללונדון ללמוד. "המלחמה נגמרה", אמר, "הגדוד הולך ומתנוון בחוסר פעולה ונמצא בסכך מדיני עם האנגלים לגבי תפקידו ומיקומו. זמנו עבר".

1 קטעים מספר זיכרונותיו של דוד הכהן עת לספר, 1974, עמ' 19–23.

2 על אבשלום גיסין ר' יל"א.

עם משה שרתוק, שהגיע ארצה מתורכיה בדרך היבשה,³ היו לי מגעים כל עוד שהה ביהודה. אחר-כך, כאשר התבודד בראש פינה כדי ללמוד את השפה האנגלית, ואחיותיו רבקה ועדה ניהלו בית יתומים בצפת, הייתי עולה לצפון ומבקרם שם. משה אף הוא תמך בנסיעתי ללונדון, ונדברנו שכעבור זמן יבוא בעקבותי, ואומנם בא. כעבור שנה בערך הגיעה ללונדון צפורה מאירוב והם באו בברית הנישואים. הייתי העד היחיד לנישואיהם.

גרנו בצוותא בדירה צנועה וניהלנו משק משותף. אישיותו של משה כה מוכרת לרבים עד שדומה שאין טעם להסביר מדוע נכבשתי לרעות ולאהבה אליו. הקשרים האמיצים והעמוקים בינינו לא נותקו עד יום מותו. תוך כדי יחסי חברות שנמשכו שעה שעה, יום יום, שנים על גבי שנים – תקופה שהשתרעה על-פני כחמישים שנה – הבחנתי בטוהר מידותיו וחשתי בהשראה שקרנה מדמותו. הערכתי את כישרונותיו וכושר העבודה שלו, את חריצותו ואת הספקיו בלימודים, שבאו לו כבהיסח הדעת, ולא פסקתי מלהשתאות לפשטות הליכותיו, ליחסו אלי, הנחות ממנו לאין ערוך בכישרונות ובהישגים, כשווה אל שווה. כבר בתקופת לונדון, וייתכן שעוד בהשפעת ההערצה אליו מימי הנעורים בגימנסיה, היה לי משה החבר מופת להגיונות, לצלילות דעת ולרמה מוסרית היודעת להתעלות על יריבות וחילוקי דעות. אף לא אחד מאותם אנשי ציבור מבוגרים, מקובלים ומפורסמים במנהיגות הציונית, שאיתם נפגשתי אותם ימים בלונדון, לא היה עשיר במצבר תכונות כזה של משה. מאז, פעמים רבות, משך עשרות שנים, התלוויתי אליו בתפקידיו השונים ובשליחויותיו הרבות ויחסי אליו הפך לקשר נפשי ללא פגם עד יום מותו ועד סוף הימים.

קירבתי לאלהיו באה מאוחר יותר. בתחילתם לא היו המגעים איתו דוגמת אלה שביני לבין דב ומשה. בתקופת הגימנסיה היה הוא מבוגר, אף לגבי משה ודב בני מחלקתו, גם בגיל וגם בניסיון חיים שהביא עימו מרוסיה. אלהיו שלל את ההתגייסות לצבא התורכי. הוא שלח אלי את חברי הקרוב לי בכיתה, את יצחק יפה (אחד הנערים המהוננים בכיתתי, ששלח יד בנפשו בזמן שרותי בצבא התורכי⁴) שהיה תמים-דעים איתו, כדי שישפיע עלי להתחמק מן הגיוס ולהצטרף אליו לעבודה בכנרת או במגדל. עם שובי לארץ שמעתי על מעללי אלהיו בתקופת המלחמה, על מעמדו במנהיגות בגדוד העברי ועל רוח המרי שהפיח באנשי הגדוד כאשר נצטווה לצאת את הארץ מצרימה. ידעתי על אומץ לבו שהתגלה בהוצאת נשק מהמחנה הצבאי לצורכי ה"הגנה", מעשה שהיה כרוך בסכנת נפש. ועוד ידעתי, שאלהיו התנגד לנטייה לצאת לחוץ-לארץ למטרת לימודים אקדמיים; חרד היה, שבינתיים תתרופף הזיקה לארץ ולצורכיה היומיומיים, שהעושים בארצות שמעבר לים ייסחפו במערבולות חיים

3 על פרשת שובו של מ"ש מחלב, מקום שרותו האחרון, לראש פינה, ר' נטראה, עמ' 361-372.

4 על יצחק יפה ר' שם, עמ' 251, 390.

זרים, ייגרפו על-ידי הרפתקאה של פיתיון "להסתדר", וינותקו מן האידיאלים הכרוכים בהגשמת הציונות ובניין הארץ.

לאחר שנסעתי ללונדון וחייתי בכפיפתו של משה, נשמר הקשר עם אליהו. הארץ געשה. מאורעות באו בזה אחר זה: תל חי, מותו של טרומפלדור, מאורעות 1921 ורצח י"ח בברנר. ממכתבים שקיבלנו מידידינו וממשפחותינו בארץ, מן ה"קונטרס" ומפרסומים אחרים שהיינו מקבלים בלונדון, וכמובן ממגעינו בלונדון עצמה, נצטיירה תמונה ברורה של עימות עם הערבים מזה ושל תחילת הידרדרות היחסים עם ממשלת המנדט מזה. ידענו על חלקו של אליהו בפעולות הקשורות בארגון הישוב אל מול פני המצב ועל מקומה של ה"הגנה" כמשענת הצבאית במחתרת. התחלנו במעין מגבית לרכישת נשק בין מכרינו בעלי האמצעים בלונדון.

ולפתע קיבלתי מאליהו מכתב ארוך, בן כאלפיים וחמש מאות מילים, בו הפציר בי להפסיק את לימודי, לצאת לוינה ולהצטרף למספר חברים, והוא ביניהם, שעסקו ברכישת נשק למשלוח לארץ. [...] בפתחה של מכתב היסטורי זה אמר אליהו שהוא כותב "בעניין העלול לקבוע את דרך חייך (חיי) בעתיד"; שהוא בא לבקש ממני לעבוד איתו לא כפי שבאים אל איש זר או אל איש אשר יש רצון לנסותו בעבודה; כי עבודתנו, כך כתב, צריכה להיהפך לתנועה ולתוכן חיינו. בקריאה זו היה הד ותשובה לכל שהתרחש בלבי. בפנייה להינתק מהלימודים לתקופה מסוימת ראיתי שלב של ניסיון שאין לדחותו לקראת העתיד. נעתרתי לבקשתו. נוסף לכל השיקולים הרציונליים היה משהו קוסם ומפתה בעבודה עם אליהו בכפיפה אחת, במגע היומיומי שהיה מחויב המציאות בעיר זרה כוינה. היו אלה חודשי עבודה באריות נשק, אקדחים ותחמושת. ארזנו במכוונות קלאיות ובמכבש כבישים; יצקנו אבני ריחיים נבובות ומילאנו אותן בתחמושת; עבדנו בסתר במרתף בית מגורים – אליהו גולומב, לוי שקולניק ועוד שני חברים שהגיעו מהארץ. כעבור כמה שבועות נתגלינו, נתפסנו ונאסרנו.

בתקופה זו של חודשי עבודה ומאסר הכרתי מקרוב את אישיותו של אליהו, את עמקות דעותיו ואת האמונה בצידקת כל שהיה מטיף לו; את קנאותו לרעיונות שהגה לארגון ה"הגנה" ואת עיקביותו; את החברות ללא רבב של התנשאות, את כוח השיכנוע לעורר לפעולות בלי להזדקק להוראות ופקודות, ומעל לכל, את פשטות הליכותיו עם חבריו. אצלי התמוגה ישותו של אליהו עם זו של דב ומשה והשלימה בשבילי את האידיאל של שלישייה לדוגמה ולמופת, שכבשה אותי למסגרת חיים ועבודה בכפיפתם, ואני כבר במלוא הכרתי ובעצם שיקולי לגבי עתיד.

כל פעילותם של דב, אליהו ומשה היתה במסגרת מפלגתית סוציאליסטית-ציונית, אבל מסגרת זו לא הקשיחה אותם ולא עיוותה את צלמם האנושי. היו מוכנים לפשרות עם יריבים ולא היו כפותים לאידיאולוגיות לשמן, או לעקרונות שתנאי

הזמן פגמו בהם. כאנשי ציבור וחברי מפלגה לא התעלמו מן הכבלים שמשמעת מפלגתית מטילה על חבריה, אולם מעולם לא נקטו דרך של גמישות מוסרית וויתור על האמת הפנימית שלהם, לא שאפו לשחות על גלי ההצלחה שהאירה להם פנים בעבודתם הציבורית ולא הפגינו את עליונותם, בחינת "אני ואפסי עוד ואין לחלוק על דעתי".

לחיות ולפעול במחיצת שלישיה יקרה זו, במסגרת צרה או רחבה כפי שיחייבו התנאים והמציאות, אך איתם, איתם בחברות הדוקה בבית ובחוץ – שאיפה זו, והידיעה שאף הם רוצים בכך, הן-הן שהשלימו והמריצו עם שובי ארצה את ההכוונות שנצטברו ביישותי משך שנים אלה. ואכן, עולמו של כל אחד מהם הטביע חותמו בתשתית חי.

דב ואלהיו ומשה, כולם, אחד אחד, הסתלקו לעולם האמת.⁵ אני חי בתוגת יתמות בלעדיהם. זיכרונם אינו מרפה ממני. אני יוצא ובא בבית העלמין [הישן של תל אביב, ברחוב טרומפלדור], עומד מול שורת קבריהם הסדורים זה ליד זה, נוקב בעיני את אבני המצבות, קורא שמותיהם, ממלמל מילים לעצמי ומבכה אותם כל הימים, עד סוף הימים.

5 דב הוז נספה בתאונת דרכים ב-1940; אליהו גולומב מת ב-1945. משה שרת מת ב-1965.

מסביב לבחירות באנגליה

כרוז "פועלי ציון" לבחירות באנגליה, נוסח בידי משה שרת
נדפס ב"קונטרס" קנד, 6.12.1923

ועד הסניף של "פועלי ציון" דוברי אנגלית בלונדון פנה בכרוז לבוחרים היהודים, אשר נדפס בעיתונות היהודית-אנגלית. בכרוז נאמר:
אנו קוראים לבוחרים היהודים להצביע בעד מועמדי מפלגת העבודה מפני הטעמים האלה:

א. מפלגת העבודה היא המפלגה היחידה הכוללת את הקמת הבית הלאומי העברי בארץ-ישראל בפוליטיקה הבין-לאומית שלה. היא הרימה על נס את רעיון בניין א"י ע"י יהודים עוד בטרם ניתנה הצהרת בלפור. מאז ועד היום אישרה מפלגת העבודה, וחזרה ואישרה, את יחסה ע"י החלטות שנתקבלו בוועידות שנתיות, ע"י הצהרות מנהיגיה וע"י הלחץ אשר השפיעה על הממשלה פעמים רבות.

ב. מפלגת העבודה היא לבדה הכוח אשר נוכל לבטוח בו, כי יעמוד בפני נחשול האנטישמיות הגואה עתה על פני יבשת אירופה ומאיים כבר על אנגליה.

ג. מפלגת העבודה היא הנה המפלגה היחידה אשר הוקיעה כחטא את התמיכה בכוחות השחור ברוסיה ובמזרח אירופה, אשר אירגנו את טבח היהודים בהמון.

ד. מפלגת העבודה היא הגואלת הנאמנה לכל הלאומים ומיעוטי הלאומים הנדכאים, ועל כן הנה הידיד היחיד בארץ זו, אשר יהודים הנרדפים במזרח אירופה ובמרכזה יכולים לסמוך עליו.

ה. מפלגת העבודה היא המפלגה היחידה אשר נלחמה בבית התחתון נגד החוקים השמים פדות בין בריטים לזרים בנידון תשלום דמי-האחריות נגד חסרי העבודה והקצבה לזקנים.

ו. מפלגת העבודה דוגלת באידיאלים שהנם יהודיים בעצם מהותם - הצדק החברתי והשלום והאחוה בין האומות.

בקבל "ג'ואיש כרוניקל" את הכרוז הזה לפרסום, פנה למרכזי המפלגות הקונסרבטיבית והליברלית והציע להם לכתוב מכתבים לעיתון, אשר יבררו לבוחרים היהודים משום מה צריכים הם, לדעת המפלגות הנ"ל, להצביע בעד מועמדיהן.
מנהל המשרד של המפלגה המשמרת ענה במכתב ארוך, אשר עיקר כוונתו להוכיח ליהודים כי במקרה של נצחון הפוליטיקה של בולדווין - היינו, באם יוטלו

מכסי מגן – תגדלנה אפשרויות הריוות והשקעת הכספים בריבית טובה, יוטבו עסקי הבנקאות, יפרח המסחר. הוא מסיים כי טובתה של עדת ישראל עומדת על שלושה דברים: "הביטחון החברתי, ממשלה טובה ומשק כספים בריא". שלא במתכוון, מקבילים דברים אלה למה שנאמר בסעיף האחרון של כרוז פוע"צ.

מכתבו של לורד גלדסטון (בנו של [וויליאם] גלדסטון הגדול), בשם הליברלים מונה ליהודים את כל הצדקות שעשתה עמם המפלגה הליברלית – הויכיון, הכנסת יהודים לאוניברסיטאות וכו'. הרשימה מתחילה בשנת 1832 ומסיימת ב-1871.

"ג'ואיש כרוניקל" עצמו מעיר את תשומת-לב הקוראים, כי שני הכרוזים גם יחד אינם מזכירים כל עיקר את הצהרת בלפור, אשר ניתנה ע"י מיניסטר מְשַׁמֵּר בימי נשיאות של ליברל בקבינט.

הוועד הפועל הארצי של מפלגת העבודה הבריטית נכנס לשיבה ביום י"ב בדצמבר בראשותו של מקדונלד, וקיבל פה אחד את ההחלטות הבאות:

הוועד הפועל של מפלגת העבודה מציין בשמחה, כי סיעת העבודה בבית המורשים נשארת גם להבא כמעמד האופוזיציה הרשמית שבבית התחתון, ומחווה את דעתו כי בבוא הצורך על סיעת העבודה לקבל מייד את מלוא האחריות בעד ממשלת הארץ, ומבלי התפשר עם קואליציה באיזו צורה שהיא.

ישיבת הוועד הפועל מברכת את המועמדים שנבחרו ואשר הנם עכשיו חברי סיעת העבודה בפרלמנט, מוקירה את התאמצותם ומסירותם של המועמדים שלא הצליחו, ומציינת את הערכתה לרוח האחדות, הנאמנות והמסירות שבא לידי גילוי בכל תנועת העבודה, ואשר סייע במידה כה חשובה לנצחונות בבחירות הכלליות.

בייחוד מברך הוועד הפועל את מוכירו ארתור הנדרסון על ההצלחה המזהירה שנחלה עבודתו הכבירה – עבודה שלא ידע בה מרגוע – בארגון את נצחון הבחירות הנהדר, אעפ"י שהוכרח לשם זה להסית לכמה ימים את דעתו ממלחמתו האישית במזרח "ניוקסטל" (המקום שבו עמד לבחירה ונפל ארתור הנדרסון). הוועד הפועל מקווה ומאמין, כי העדרו של הנדרסון מהפרלמנט לא יהיה לאורך ימים.

הוועד הפועל מציין את הערכתו להענות הנדיבה של החברים והידידים מחוץ לתנועת העבודה ומתוכה, אשר נענו לקריאת המפלגה לעזרה כספית, את התרומות שניתנו ביד רחבה ע"י הסניפים המקומיים וההסתדרויות המסונפות, ובייחוד את המתנה הנאה של 10,000 פונט שהוגשה למפלגה ע"י הסתדרות פועלי מסילות הברזל.

בשים לב לחומר המצב הפרלמנטרי, העלול להביא לידי בחירות חדשות בזמן קרוב, מטיל הוועד הפועל על הנדרסון ועל פקידות המשרד הראשי, ביחד עם הפקידים למקומותיהם, לאחוז מייד בכל הסידורים הדרושים לקראת מלחמת החירות הבאה, אשר תהיה המערכה היותר מכרעת בדברי ימי המפלגה.

באותו יום היתה ישיבת המועצה הכללית של כנסיית הטרייד-יוניונים, בראשותה של מרגריתה בונדפנלד (אחת משלוש הנשים הפועלות שנבחרו לפרלמנט). המועצה קיבלה את ההחלטה הזאת:

המועצה הכללית של כנסיית הטרייד-יוניונים מברכת את מפלגת העבודה על הצלחתה בבחירות, אשר עוד לא היתה כמוה, ומאשרת בכל לבה את דעתו של הוועד הפועל של המפלגה, כי במקרה שהפועלים יוזמנו להרכיב את הממשלה – תקבל סיעת העבודה בפרלמנט מייד את מלוא האחריות בעד ממשלת הארץ מבלי להיכנס באיזו קואליציה שהיא.

בתנועת הפועלים העולמית

הוועידה בין-הלאומית לתרבות פועלים באוקספורד

משה שרת, "פנקס", 12.10.1924

הוועידה נמשכה שלושה ימים, היא נערכה באולם "רסקין קולג'", בית ספר למדע הכלכלה והחברת בשביל פועלים צעירים אשר אגודותיהם רוצות להכשירם לתפקידים אחראים בהנהלתן.¹ הצירים התאכסנו וסעדו בקולג' על הוצאות הוועידה שתקציבה מצורף מסך 250 ל"ש שתרמה כנסיית ההסתדרות המקצועית הבריטית וממה שהקציבה לכך ברית האגודות המקצועיות. הקולג' נתן את חבריו, מטבחיו ושירותיו חינם (לא את המזונות עצמם, כמובן). הסידור נעשה ביד רחבה והיה נעים ונוח. בוועידה השתתפו צירים מעשרים וארבע ארצות: אנגליה, אירלנדיה, אוסטרליה, אוסטרליה, ארץ-ישראל, איסלנדיה, ארצות הברית, בלגיה, גרמניה, גווינאה, הבריטית (דרום אמריקה; הציר היה כושי), דניה, הולנדיה, הודו, יפן לוקסמבורג, ניו פאונדלנד, ספרד, פולניה, צרפת, צ'כוסלובקיה (צ'כים לחוד, וגרמנים לחוד), קנדה, רודזיה (דרום אפריקה), שוודיה, שוויצריה. לא כל הצירים היו באי כוח הסתדרויות או מוסדות של השכלת העובדים. היו גם באי-כוח הסתדרויות מקצועיות ופוליטיות וגם באי-כוח ארצות שעדיין לא קיימת בהן שום הסתדרות או מוסד להשכלת העובדים – כגון אירלנדיה, ספרד, הודו, גאנה ועוד, לא כל הצירים באו בשם ההסתדרויות המסונפות לאינטרנציונל האמסטרדמי. ארצות הברית, יפן, וגאנה אינן מסונפות, והופעתן בוועידה זו חשובה היתה לברית פועלי האגודות המקצועיות כאמצעי לקשירת קשרים וכאות התקרבות. בייחוד בלטה בנוכחותה אמריקה (ארצות הברית), כאשר בלטו בהעדרן איטליה ורוסיה. איטליה – מחמת איזה מקרה שמנעה בעד הציר מלבוא, ורוסיה – משום שלא הוזמנה. על העדר רוסיה קבלו בחריפות באי-כוח האגף השמאלי בתנועת השכלת העובדים האנגלים, ומזכיר הברית בראון ענה דברים מפורשים, כי כל עוד היחסים בין שני האינטרנציונלים המקצועיים הם מה שהינם, אין אמסטרדם מוצאת לאפשר ולמועיל לשתף הסתדרות העומדת תחת דגלה של מוסקבה במוסד שיימצא תחת חסותה-היא.

1 רסקין קולג' – ב"ס גבוה להשכלת פועלים, שהוקם באוקספורד ותופעל ע"י האיגודים המקצועיים בבריטניה (ולא היה חלק מהאוניברסיטה שם). נקרא על שם ג'ון רסקין, סופר והוגה דעות מאבות מדינת הרווחה, שהיה ממייסדי הקולג'.

הצירים ישבו אל שלושה שולחנות, שולחן לכל קבוצת עמים. מימין – הגרמנים, הסקנדינבים והסלבים; במרכז – 18 דוברי האנגלית; חלקי האימפריה הבריטית (אף הודו בכלל זה), אמריקה ויפן. מקומנו היה בין אמריקה ואוסטרליה.

בבואי להרצות כאן על עצם עבודתה של הוועידה נמצא אני במבוכה. קשה לי לברר איזו נקודה שהיא, שאפשר יהיה גם בדוחק לחשבה למרכזית ולהתעכב עליה. בראשית היה נאום פתיחה של Bowen (מזכיר הסתדרות פועלי הדואר באנגליה) מטעם הוועד המכין. אחריו באו נאומי ברכה של הנהלת רסקין קולג', של ברית ההסתדרות המקצועית הבריטית, של הסתדרות הפועלות, של הברית הקואופרטיבית ועוד. אחר-כך הוצע ונבחר פה אחד היו"ר – מֶרְטֶנס מבלגיה. עצם העבודה החלה בקבלת החוקה של הוועידה, אשר הוכנה למפרע, ולשווא התפרצו אחדים לשנות בה קוצי-יוד שונים. אחרי זה עברו לסדר היום.

סדר היום הכיל שני סעיפים שהבטיחו דבר-מה: ייסוד אינטרנציונל להשכלת העובדים ואופיה המיוחד של השכלת העובדים. יתר הסעיפים לא היה בהם כדי לעורר התעניינות יתרה: אם יהיו בתי המדרש של הפועלים "פנימיים" או לא; חילוף תלמידים בין בתי מדרש אלה בארצות שונות; ייסוד מכון לפסיכולוגיית העובדים; השימוש בראינוע; לימוד אספרנטו. ברור היה מראש, והדבר נתאמת ע"י הוויכוחים, כי בחירת הנושאים נעשתה באופן מלאכותי ושטחי וכלי תוכנית מסוימת, רק כדי למלא את הוועידה בתוכן-מה ולתת לאנשים שונים שהציקתם רוחם להביע דבר-מה, לומר את אשר בפייהם. ואולם גם שני הסעיפים העיקריים, אשר לכאורה נתנו מקום לוויכוח מעניין, לא נדונו כראוי.

עלי להזכיר כאן עובדה אחת, שהטביעה חותמה על כל מהלך הוועידה ונתנה אותותיה במשא ומתן שנסב כמעט על כל סעיף וסעיף, זוהי מציאותן של שתי הסתדרויות יריבות העוסקות בהשכלת העובדים באנגליה: Workers' Educational Association (בנוטריקון w.e.a.) וה-Plebs League או המכשיר שלה: National Council of Labour Colleges. הראשונה מניחה כי המדע האנושי אחד הוא לכל המעמדות ומטרתו להעניק לפועלים השכלה סתם, השנייה כופרת באחדות ובניטרליות של המדע, פוסלת את המדע הקיים ככלי שרת לרכושניות ובאה להקים תחתיו מדע חדש, שיווצר מנקודת השקפתו של הפועל וישמש לו נשק במלחמת המעמדות. הראשונה נותנת בעבודתה יד למוסדות העומדים מחוץ לתנועת העבודה – בעיקר עיריות ואוניברסיטאות – ומסתייעת במורים ומרצים מבלי בדוק בדעותיהם הפוליטיות. השנייה נשענת אך ורק על טרייד-יוניונים ומוסדות פועלים, ומקפידה על טהרתם הפוליטית וכשרותם המעמדית של מוריה ועובדיה.

w.e.a. היא ההסתדרות הבכירה והראשה, רבת סניפים ורחבת פעולה, רוחה רוח הטרייד-יוניוונות האנגלית האדוקה, עויינת הדוקטרינה והבזה לכל ה"איזמים"

למיניהם, אשר ירשה את כל הסולת של הליברליזם האנגלי, אבל לא השתחררה כליל מפסילתו. ה"פלבס" היא ההסתדרות הצעירה המסתערת וכובשת, הנמצאת עדיין בראשית צמיחתה, אך מתגדלת ומתרחבת במהירות רבה, עליות ההתנכרות למסורת, "משפיקה בילדי נכרים" ומשתחוה לאלוהים אחרים – למרקס. היא ממלאת בשדה ההשכלה את התפקיד שהמפלגה הקומוניסטית ממלאת בשדה הפוליטיקה והפעולה המקצועית.

רסקין קולג' הוא בן בריתה של W.E.A. ומנהלו הוא מן הימנים והמשמרים שבה, בעוד שבידי הפלבס נמצא קולג' אחר בלונדון ומשנהו בשוטלנדיה [סקוטלנד] (מאכן – N.C.L.C.: המועצה הארצית של בתי ספר הפועלים). שתי ההסתדרויות עומדות כצורות זו לזו. הן נלחמות על סינופם של אותם הטרייד-יוניונים, על כיבוש אותם המקומות, עבודה תרבותית ועל נאמנותם של אותם חוגי הפועלים. הריב הזה הטביע, כאמור, את חותמו על כל מהלך הוועידה. לא היה כמעט סעיף, שהוויכוח עליו לא נהפך להטלת דברים של שתי הסתדרויות אלו אחת כלפי השנייה. לא פעם היתה הוועידה הבין-לאומית לבמת מריבה פנימית של ארץ אחת. לזכותה של העובדה צריך להודות, כי מריבות אלו היו הרגעים החיים היחידים בוועידה, ולא פעם בלט בהן מבעד לדברי השיטנה, ולמרות הרעל שבהם, ניגוד רעיוני שיש לו כבר שורשים גם בתנועת העבודה האנגלית.

בוויכוח על ייסוד האינטרנציונל, שברובו נאמרו בו דברים שונים שאינם מעלים ואינם מורידים, התרכזה תשומת הלב בעיקר סביב דרישת באי-כוח "המועצה הארצית של בתי הספר של הפועלים" להכניס בנוסח ההחלטה, אחרי המילים "ההסתדרויות העוסקות בהשכלת העובדים", את ההוספה "המבוססת על מלחמת המעמדות". הדרישה פגשה בהתנגדות נמרצה מצד W.E.A., אשר אחד מציריה, טרייד-יוניוניסט, התרה בוועידה שלא תרחיק ממפעלה החדש מיליונים של פועלים אנגלים. הצירים הגרמנים, הצ'כוסלובקים, האוסטרים והפולנים מסרו אז הודעה, כי לעצם העניין תמימי דעים הם עם המציעים לפרש במלחמת המעמדות, אלא בהתחשבם בעובדה שנוסחת מלחמת המעמדות זרה היא לרוחן של שדרות רחבות של תנועת העבודה הבין-לאומית, חושבים הם הפירוש בה למיותר, ומטעם זה ולא מתוך התנגדות להשקפה עצמה, יצביעו נגד ההצעה. הדברים נאמרו בנוסח שהלם את עמדת ההסתדרות שלנו בעניין זה, ואנחנו הודענו כי מצטרפים אנו להודעה הנ"ל. ההצעה נדחתה.

הסעיף העיקרי השני בסדר היום היה "האופי המיוחד של השכלת העובדים". כאן, חשבנו, יתגלע עצם הוויכוח מסדר היום ונראה היה שבדעתם של מארגני הוועידה לא עלה להקציע בה מקום לוויכוח כזה, והסעיף לא נקבע אלא בזכותה של הצעת החלטה שנשלחה שוב ע"י אותו קונדס, ה"פֶּלְבֶּס". רק לאחר היפתח הוועידה נזכרה

גם W.E.A. להציע נוסח החלטה משלה, רך-לשון ורב-המים, או החלטנו אף אנו לענות חלקנו. אף אחת משתי ההחלטות הנ"ל לא ישרה בעיניו של בן-גוריון, הראשונה בצורתה ובחוסר החיוב שבה, השנייה – בשטחיותה ופשרניותה. תוך כדי הוויכוחים חיברנו נוסח החלטה משלנו באנגלית, אשר תורגם אח"כ לצרפתית ולגרמנית והופץ בין הצירים, כל קבוצה וקבוצה כלשונה. נרשמתי ברשימת הנואמים לסעיף זה וחשבתי לעמוד בייחוד על אופיה הבונה של השכלת העובדים, הצריכה לשמש לא רק כלי מלחמה בקיים, כ"א גם מכשיר ליצירת החדש, ועל אופיה המקיף, אשר שום ערך אנושי אינו צריך להיות מוצא ממנה.

אחרינו הופיעו גם האמריקנים בנוסח החלטה מיוחד – ארוך ונמליץ ומלא דקלום. אך תקוותנו לוויכוח מעניין ולהשתתפות בו נכזבה. בעלות הסעיף על הפרק הציג מזכירה של W.E.A. למסור את כל החומר שנצטבר לראות עיניו של הוועד העתיד להיבחר, ולהטיל עליו לעבד על פיו הצעות לוועידה הבאה, אשר תהיה ועידת היסוד של האינטרנציונל. הצעה זו נתקבלה ברוב דעות גדול.

ואולם, אם לא נשמע קולנו מעל הבמה, הנה עמד לנו דבר אחר להודיע על מציאותנו ברבים, ולמשוך את תשומת לב הוועידה לעבודתנו. זו היתה התערוכה. בלי כל גוזמה יכול אני להגיד, כי שולחנו היה החשוב והמעניין שבכל התערוכה. קבוצת התמונות היתה מוצלחת מאוד. היא העידה עדות נאמנה על עבודה רצינית ואיתנה, רחבה ורבת גוונים. רושם כביר עשו תמונות הילדים, בערים ובכפרים, אך גם כל יתר התמונות – שיעורי הערב, הטיולים, הספרייה, חדרי הקריאה וכו' עוררו התעניינות רבה. לאחר ראותם את התמונות ואת הדיאגרמות – בספרים הן לא הבינו – היו הצירים מחפשים אותנו ופונים אלינו בשאלות. רבים ביקשו חומר, מאמרים וידיעות. התערוכה נתנה כבוד לנו ולעבודתנו, עוררה תימהון וגם קנאה.

בקשר עם התערוכה ולרגלי פגישות אחדות – על יד שולחן האוכל, בחדר המנוחה ובטיולים – היו לנו הרבה שיחות מעניינות – שיחה אחת בייחוד עלתה בהצלחה רבה. היא התחילה מתוך שאלות שהתחיל שואל אותנו אחד האמריקאים. תוך-כדי השיחה איתו נכנסו לאותו החדר, אחד אחד, צירים ואורחים עד לעשרה, בהם אנשים מארצות שונות, אך כמעט כולם דוברי אנגלית. כיוון שבאו אחד אחד היו מצטרפים אל "הקהל השומע".

אח"כ התחילו גם הם שואלים שאלות ומשאלה לשאלה התפתח הדבר ויעורר אותנו לסקירה רחבה על כל עבודתנו בארץ, מעבודת התרבות לשאלת הלשון, משאלת הלשון אל אופיה של תנועתנו, מזה אל התיישבותנו, מזה אל הקואופרציה והקומוניזם, ההסתדרות והפוליטיקה הכלכלית שלה, המוסדות והמפעלים בחקלאות, בבניין וכו' וכו'.

מזכיר W.E.A. קפץ ואמר:

- "אני משער, כי אין אתם יוצאים בעקבותיה של שום דוקטרינה מוכנה מראש, וכי אנשיכם חופשים לגמרי לחשוב ולהסיק מסקנות מהניסיון".

מישהו מאחורי אמר לשכנו:

- "הן כל זה הרבה יותר מעניין מרוסיה".

כורה ולשי אמר:

- "Well, I suppose. I shall have to go and see it".

ואחר אמר:

- "אכן אלו הן אפשרויות שישנן לאדם בארץ חדשה".

מ. שרתוק

לונדון, 1 בספטמבר 1924

מכתב שאול אביגור אל משה שרת

תל אביב, 15.10.1924

שלום לך משה,

אל תתחשב, משה, שאני כותב לך רק בשעה שיש לי צורך בעזרתך, או בשעה שאני מקווה שיש בידך לעזור לי במשהו. תזקוף את הדבר רק על חשבון אופיי וכבוד כתיבתי.

ועכשיו לעניין. המצב הוא זה: מת. [ימים וייצמן] לא הצלחנו להשיג באמריקה כלום וגם ממקורות אחרים לא הגיעונו כי אם סכומים אפסיים. עכשיו בהיות ת. בארץ ערכנו עליו התקפה נמרצה. אחרי תשובות רבות על דרישותינו שהיו בהן עליות וירידות חליפות, הנה בשיחה האחרונה הבוקר בינו ובין אליהו וברל הוא הבטיח שבבואו ללונדון ישתדל בכל כוחו להמציא 1,000 (אלף) ל"ת. הוא דרש שאתה תדריך אותו מנוחה עד שתקבל את הכסף. עליך למלא את הדבר. הוא ביקש רחמים שיחכו רק 10 ימים ובמשך הזמן הזה הוא יסדר את העניין. (ה"גזלנים" שלנו לא היתה להם כמובן כל ברירה והוכרחו להסכים).

על היסוד המעליב שבכל המו"מ הזה לא אאריך ואולם מה נעשה, זאת היא מציאותנו, מציאות קשה מעליבה ועלובה. על כל פנים, משה, עליך החובה הגמורה למלא את השליחות הזאת בהתמדה ובעקשנות. את הדבר הזה עליך ורק עליך למלא. הוסכם בשיחה הנ"ל שאתה תהיה האיש. מובטחני שתעשה כל מה שיהיה ביכולתך, ותכתוב.

אליהו עוד יכתוב לך גם הוא היום.¹

ושלום רב לך ולצפורה,

שאול

1 מכתב א"ג לא אותר.

דוד בן-גוריון אל משה שרת - שלושה מכתבים¹

משה,

ברלין, 6.11.1924

אני מצפה לדברייך.² הראית את וייצמן, היש ידיעה ממשרד המושבות, ומה היא? אנא, שגר את המכתבים שנתקבלו בשבילי ברלינה. הקיבלת מכתב מברל? היום או מחר יבוא הנה דב [הוז]. ישיבת הוועד [לענייני ארץ-ישראל העובדת] תהיה לא בשישי, כפי שטילגרפו לי, אלא בעשירי, ותימשך שניים-שלושה ימים. הישיבה המוקדמת שהיתה אתמול מביטחה להג רב וטפל. אין תקווה לעצמות היבשות האלה. שלום רב לצפורתה. דב בא. ואלה דבריו על העיתון ["דבר"]:

היתה ישיבת הוועד הפועל [של הסתדרות העובדים]. ברל דרש מוחלטות: או שיאפשרו יציאתו [של העיתון] תיכף - או שישתלק מהעניין. על הוועד הפועל היה להבטיח את הכסף - 500 ל"מ מזומנים, תיכף, ועד 1,200-1,500 כדי כיסוי גירעון השנה הראשונה, 500 הלי"מ הובטחו: 350 על חשבון ועדת התרבות, השאר - על-ידי המוסדות. גם הגירעון הצפוי סודר. הדבר השני שהוועד הפועל היה צריך לקבוע - חברי המערכת. "הפועל הצעיר" הודיע, שחברם למערכת ייקבע במועצת "הפועל הצעיר" העומדת להתאסף, אולם ברל דרש להגיד לו מי הם הקנדידים. נתברר שמצד "הפועל הצעיר" מעודדים שלושה אלה: ולטש,² אהרנוביץ,³ לופבן.⁴ ברל הודיע שאת לופבן לא יעבוד. וכאן פרץ ריב בין "הפועל הצעיר" ובין חברינו. הקיצור, העניין נגמר בזה ש"הפועל הצעיר" השלים את העובדה שאת לופבן אין לקחת בחשבון. ובמקום שני חברים נוספים למערכת (אחד אחד מכל צד, מלבד ברל) הוסכם שייכנסו למערכת עוד ארבעה: שניים מ"אחדות העבודה" ושניים מ"הפועל הצעיר". השניים האלה יהיו אהרנוביץ וארלוזורוב. באופן זה נראה שהעיתון עומד סוף-סוף להתקיים. על שאר הדברים יכתוב לך או יספר לך דב בעצמו.

שלך, דב"ג

-
- 1 שלושת המכתבים מובאים באגדות ב"ג ב', עמ' 247, 261, 266.
 - 2 בעניין השגת אשרת כניסה לבריה"מ לב"ג ולאשכול מצירות בריה"מ בלונדון.
 - 2 רוברט וולטש, עורך "יודישה רונדשאו", בטאון ציוני גרמניה.
 - 3 יוסף אהרנוביץ, ממנהיגי הפוה"צ ועורך בטאונה "הפועל הצעיר".
 - 4 יצחק לופבן, ממנהיגי הפוה"צ. פובליציסט. מ-1914 מעורכי "הפועל הצעיר" ומ-1923 עורכו.

אני שולח העתק המכתב⁵ ששלחתי אתמול ללונדון על מענו של וייצמן. אילו היה לי כסף הייתי היום שב לארץ, ואני מבקשך לזרוז את מי שנחוץ (יעקובסון או ליפסקי או וייצמן או פייבל) שימהרו בשליחת הכסף, כי ביום השלישי הבא אני מוכרח לנסוע. תדאג שהכסף יתקבל פה לא מאוחר מיום השני הבא (24.11).

אני שולח לך את החומר על "החלוץ" כמו שביקשת.
ועוד בקשה אחת: קנה-נא בשבילי את "Scouting for Boys", ספרו של Baden Powell,⁶ מהדורה אחרונה ושלחהו לארץ על שמי. אם תמצא ספר טוב על תנועת הנוער באנגליה ובעולם – קנה גם אותו.
הנתקבלה תשובת הקולוניאל אופיס?
שלום לצפורה.

שלך,
ד. בן-גוריון

תודה לך. אתה את שלך עשית. אבל לא אוכל לשבת ולחכות פה עד שהאדונים בהנהלה הציונית יואילו להיענות. לא אפקיר שבעה ימים רק מפני שהג'נטלמנים האלה יש להם הרבה פנאי בשביל ענייני אחרים. כפי שטילגרפתי לך היום, אני נוסע מפה מחרתיים לארץ. קרה המקרה שגם פה אין כרגע איש בוועד לענייני ארץ-ישראל העובדת (דב [הוז] בהולנד, [יעקב] אפטר בפולין) ואין להשיג הלוואה, ובכן טילגרפתי עכשיו לארץ שיטלגרפו לי מייד כסף ואני מקווה שמחר בבוקר ישולח הכסף.

אם טרם השגת בשבילי את הספר של בן-פאואל – תזמין אותו על-ידי גולדנברג. אצלו אני מקבל הנחה – חצי ההנחה שהוא מקבל.
ושלום רב לצפורה. תקוותי שבזמן קרוב נתראה בארץ.

ד. בן-גוריון

5 במכתב מ-18.11.1924 האשים ב"ג את הנה"צ בלונדון באי-הערכת השליחות שלו ושל ל' אשכול לברית-המועצות, והודיע על שובו לא"י מקץ כארבעה חודשי המתנה לשווא לאשרת כניסה סובייטית (אגרות ב"ג ב, עמ' 260).

6 בן פאואל (1857–1941). מייסד תנועת הצופים באנגליה.

קטעים ממכתבי גאולה לאחיה משה שרת

משה אחי, [1923]

עומדת אני עתה בשקיעת שנות הנעורים, שנת העשרים ושתיים, וההכרה ששנות הנוער אשר לא תחזורנה עברו עלי ללא ברכה, מחוץ לשדה החיים, בלא קרקע וניר, פולחת אותי עתה בוודאות ובממשות כזאת כאשר לא חשתיה מעודי. אומנם ברור כי כן נגזרו הדברים, ואחרת לא יכול היה להיות, אך הן יש גם חשבון אחר. יש ונעלמת כל שלשלת הסיבות, ופתע מתייצבת העובדה העירומה במלואה, שאני, בשנותי אלה, ואחר שמונה-עשרה שנה להיותי בארץ, עוד אינני מעורה בה, איני יצוקה בבית חייה. הן זהו כאב שאין לו שילומים, ובזמן האחרון כל מה שקרב יום פקודתי מתגבש הכאב ומתגבר, ועימו משתער עלי לפעמים רעב חיים כזה, אשר לא אליו דבר שפתיים. הלכתי לפתח תקוה [כלומר, לפלוגת הקיבוץ במושבה זו, שלימים הקימה את קיבוץ גבעת ברנר] מתוך איזו אהבה סתומה לגורלה הכבד. כאן היא המכורה של כיבוש העבודה. הרוח החופפת על המקום הזה היא הרת-כאב של חלום אשר לא נפתר. כאן נחתמו וייבולו כוחות עלומיהם של הבאים לפנינו ועתה, אחרי שנות בצורת, אחרי מלחמה עקרה, נתקבצו שוב הנה ובמאמצים חדשים נעשית ההעפלה האחרונה לפריצת חומת העבודה במושבה.

אל לי למהר להוציא משפט על בית-החיים והעבודה אשר בו אֶכְנֶס מעתה את חיי. פלוגה עדיין בלתי מגובשה, מחוסרת ביטוי רציני, אך שום מפת נפש ושום רוח רעה לא באו עלי עקב זאת. כך מתגלמים ובדפוסים אלה מתגבשים חיינו. אל לנו ואוי לנו אם נתעלם מפגעייהם. אחת אדע, כי זהו הקרקע הנאמן אשר בו אשתרש. לכשלונות השתרשות זו וסבליה לא אחרד. העיקר לדעת תמיד למצוא דבר להִשָּׁגב בו ולהחזיק מעמד.

ובהיטי באנשים העובדים איתי ובשוותי לנגד עיני את אותם הדפוסים אשר לתוכם היו ניתכים חייהם בדור החולף - הן אין ערוך לגודל הדבר ולחוסנו. כמו מאליה עולה ובוקעת מתוך נבכי העבר המיית הדור החולף, אנקת כאבם שקמלו באיבם, ערגת מאווייו שנולדו ויחננטו בגווילי התורה, הלא היא שירת הנכאים ל"מתמיד" אשר את חוליו עלינו לנקום ובעד כאביו עלינו לשלם בעבודת חיינו, ובזאת נתנהם.

גאולה

ועידת פועלי ציון באנגליה¹ דוח משה שרת, "קונטרס" סח, 12.2.1921

בימים 25-28 בדצמבר 1920 נועדה במנצ'סטר הוועידה הט"ו של "פועלי ציון" באנגליה. נוכחו בה 22 צירים, באי-כוח עשרה סניפים; חברי הלשכה הלונדונית של משרד "הברית"²; באי-כוח האגודות המקצועיות (טרד-יוניונים) היהודיות שנענו להזמנת מרכז המפלגה (10 צירים מחמש ערים) ואורחים מספר. בשתיים משיבות הוועידה, באספת-העם שנערכה במנצ'סטר בקשר אתה ובחגיגה שסודרה לכבוד הצירים, נוכחו באי-כוח ה"לייבור פרטי" וה"אינדפנדנט לייבור פרטי".

בסדר היום המודפס, בנאומי הפתיחה ובברכות, צוינה ועידה זו לחגיגת, כוועידת יובל הבאה לסיים תקופה בת חמש-עשרה שנה בפעולת המפלגה ולפתח תקופה חדשה. אך מלבד רושמה החיצוני לא היתה להדגשה זו שום השפעה על תוכנה של הוועידה; כי לא מספר השנים לקיום המפלגה, המתעגל במקרה בחמשות או בעשרות, עלול להחשיב ועידה, אלא הרגע שבו היא נקראת והתעודות החלות על המפלגה באותו רגע. והיתה הצדקה לקוות כי ועידת "פועלי ציון" באנגליה, המתכנסת השנה, תהיה חדורה כולה הכרת התפקידים הרובצים על המפלגה, בין אם תצוין כוועידת יובל, או לא.

נמסרו דינים וחשבונות מהסניפים. הם היו ראי נאמן ממצבה של המפלגה כיום עד כדי לברר את הדבר גם לאדם חדש. הכלל שעלה מכולם – חיובי, אם כי די ועזם הנהו. הסניפים השונים, כגדולים כקטנים, מורכבים לרוב מקבוצה קטנה של חברים נאמנים ובעלי הכרה, הנושאים בעול כל עבודה במסירות, ומקהל חברים הראויים לתואר זה רק על-פי השם בלבד והאדישים לרוב לכל פעולה אקטיבית. בכל זאת לא פסק הדופק בשום מקום; נערכו הרצאות, אספות תעמולה, גם נשפים; נאסף כסף לקפא"י ולהוצאות המפלגה; היתה השתתפות בעבודת היוניונים היהודים בעיקר ע"י המרצת קיבוץ הכספים לקופת הפועלים היהודים באנגליה (מוסד שנוצר בימי

1 רשימה זו, ראשונה ברשימות מ"ש ל"קונטרס" שנכתבו בלונדון, אותרה במאוחר ומובאת כאן. "קונטרס" סח הופיע בשם "מכתב לחברים", שכן הרישיון להוצאת השבועון הושעה לחודש ימים ע"י הצנזור הבריטי. על הרשימה חתם מ"ש בשם העט מ. רחוק-קרוב.

2 "הברית העולמית של פועלי ציון". ר' יל"א.

המלחמה לשם תמיכה במשפחות הפועלים-החיילים היהודים באנגליה, ומשלוח כספי הסיוע למקומות ההרס והפרעות ברוסיה, באמצעות הסתדרויות הפועלים היהודיות; במקומות אחדים נוסדה בהשפעת "פועלי ציון" מועצת פועלים לאומית; באלה מקומות השתתף הסניף בפעולה הפוליטית של סניף ה"לייבור פרטי" – במלחמת הבחירות וכד'. סניף לונדוני אחד עשה התחלה חשובה של עבודה תרבותית בסדרו שיעורי שבת ל-120 ילד (לפי הדו"ח שנמסר בוועידה מלמדים בשיעורים אלה עברית ויידיש, אך באמת מלמדים עד עתה בפועל רק עברית – 5 מורים – משום שליידיש לא נמצא מורה). מכל הסניפים נשמעה טרוניה אחת כלפי המרכז: הבו לנו כוחות תעמולה, מרצים, נואמים; חדשו את העיתון ("אונזר וועג"), שחדל מצאת; חזקו את הקשר ההסתדרותי בין המרכז והסניפים ובין הסניפים לבין עצמם. הסניפים כאילו עשו את כל המוטל עליהם; מצפונם שקט ויש שגם שבעים הם רצון מעצמם.

ורק ע"י חבר אחד (פרידמן ממנצ'סטר) נמתחה ביקורת עצמית, הוצגה דלות הכוחות של המפלגה בכללה לעומת התביעות אשר הרגע הגדול תובע ממנה: "רוב חברינו הנם אולי ציונים טובים וסוציאליסטים טובים, אך חסרה בהם הנשמה היהודית המלכדת את שני הניצוצות האלה לשלהבת אחת – ה'פועל-ציונית'. מוטב שנהיה מעטים וצורפים משנהיה רבים ומטושטשים". בודדים היו דברים אלה ברצינותם ובאמתם.

ולמען הצדק צריך להגיד, כי יש סניפים העובדים בסביבה זרה ואדישה ופוגשים על דרכם במכשולים שאינם לפי כוחם. במצב כזה לא ייפלא אם המעט שנעשה נראה כהצלחה רבה, אם חוג המבט מצטמצם והשאיפה נקצצת.

נמסר דו"ח בשם המרכז (ע"י המזכיר פומרנץ).³ מלבד העניינים הרגילים יש לציין בו את פעולת המרכז בתור מעורר להפגנת המחאה נגד הפרעות באוקראינה; פעולתו לייסוד מועצת פועלים לאומית של היוניונים היהודים, אשר בטלה, אומנם, אחר כך; הוצאת העיתון "אונזר וועג" במשך זמן ידוע; פרסום דברים כהווייתם על הפרעות בירושלים – דבר שהיה כפריצת גדר לעומת שתיקתה של הציונות הרישמית; הסבת שימת לב של ה"לייבור פרטי" על מאורעות א"י ועל הסכנה הנשקפת לציונות – הדבר שגרר אחריו את הדרישה הידועה של ל. פ. בימי סן-רמו;⁴ סיפוחה של מפלגת פועלי-ציון לל. פ. בוועידת סקרבורו⁵ והשגת החלטה בוועידה זו, התובעת את פתיחת שערי הארץ בפני עלייה חופשית.

מדו"ח ועידת הקפא"י עולים מספרים אלה: במשך שנת 1920 נאסף בסך-הכל

3 יעקב פומרנץ. ר' עליו י"א.

4 "מפלגת הפועלים שלחה טלגרמה למר לוי ג'ורג' בסן-רמו, שבה היא דורשת להגשים בפועל בהקדם האפשרי את הכרות בלפור תחת אפוסטרופות אנגליה" ("הארץ", 23.4.1920). ר' גם ב"ב, "צדק לאומים", כתבים א, עמ' 219-223.

5 בוועידת ה"לייבור" שם, שהתקיימה ביוני 1920, הצטרפה מפלגת פוע"צ באנגליה ל"לייבור".

1,600 ל"ש. את מחצית הסכום הזה הכניס "יום הדגל" שנערך בלונדון ב-1 למאי. מותר הכסף - מהאסיפים בסניפים ומהכנסות אחרות.

*

אחד הדברים שציינו ביותר את הוועידה הזאת מן הקודמות לה והניחו את חותמם עליה - היתה השתתפותם הפעילה של חברי משרד "הברית" מלונדון; במרכז תוכנה של הוועידה עמדו שתי ההרצאות הגדולות שהושמעו בה ע"י החברים האלה. הרצאתו של קפלנסקי כללה דו"ח על ועידת וינה;⁶ מצב "הברית העולמית" לאחר ההתפלגות;⁷ עמדנו כלפי ההסתדרות הציונית. לבידור מהות ההתפלגות וסיבותיה הוקדמה סקירה מקפת על ההפכות הפנימיות שחלו בתנועה הסוציאלית [הסוציאליסטית] והניגודים שהתגלו בהבנת תפקידי התנועה ודרכי הגשמת שאיפותיה בכל ארץ וארץ - בעקב המלחמה העולמית והמהפכות ברוסיה ובמזרח אירופה. הסקירה היתה עשירת תוכן ומעניינת, והרבה כישרון ההסברה הושקע בה. נראה היה שנהירים למרצה השתלשלות הגלגולים שעברו על התנועה הסוציאלית העולמית ומצבה היום מתוך השקפה ותפישה עצמית, בלתי-אמצעית. אך יותר מידי ננעצו שורשי ההתפלגות של פועלי-ציון בהתפרדות התנועה העולמית למחנות-מחנות, בדרך הגשמת הסוציאליות, ופחות מדי הובלטה, בתור הסיבה העיקרית לפירוד, העובדה של ההתנכרות-שכלב לארץ-ישראל ולאידאליים של היצירה הציונית-סוציאלית האמיתית, אשר הקיפה חלקים גדולים של "הברית". המרצה סקר את הסתיימות הגבולים בין "ימין" ו"שמאל" בכל מפלגה ארצית אחרי הפירוד, ובא לידי סך-הכל הזה: כל המפלגה האמריקנית חוץ מעשרות אחדות, וכל המפלגה האנגלית חוץ מיחידים, נשארו עימנו; מפלגת ארגנטינה ברובה הגדול עימנו, אלא שהוועד המרכזי, המורכב ברובו משמאליים, החליט להיות ניטרלי ביחס לשתי ה"בריתות" עד לוועידת המפלגה. המפלגה הגרמנית והקבוצות הפריזאית והציריכית, שציריהן בוינה "השמאילי", יצאו מתוך "הברית" ההיא, לא נכנסו אומנם לבריתנו, אך החליטו לנהל את עבודתם הארץ-ישראלית בקשר עם משרד העבודה שלנו; הסניף באנטוורפן נתפלג: הרוב שיך לנו ומוסדות המפלגה נשארו בידו. באוסטריה, מושב המפקדה העליונה של "השמאליים", יצאו חברינו אחרי ועידת וינה מתוך המפלגה וסידרו מפלגה חדשה, אשר עלתה כבר בכמותה ובכוחה על מפלגת "הברית" השמאלית (בבחירות האחרונות למועצות הפועלים בווינה קיבלה המפלגה החדשה שלנו 36 מנדטים, בעוד שהמפלגה "האזרחית" של השמאליים - רק 16). בטשכוסלובקיה עומד הסניף העיקרי שבפראג על צדנו; בבוקובינה נסתדרה במפלגה פרקציה גדולה ברוחנו, הדורשת לה את זכות הכניסה ל"ברית" שלנו מבלי לצאת מהמפלגה הארצית, לשם שלמות התנועה

6 ועידת "הברית העולמית של פועלי ציון", שהתקיימה בווינה מסוף יולי עד אמצע אוג' 1920.

7 על הפילוג בין ימין ושמאל בפועל, שמתוכו קמה "הברית", ר' יל"א.

המקומית; המפלגה שבמזרח-גליציה החליטה לעת-עתה - עד לוועידתה השנתית - לעמוד מחוץ לשתי הבריתות; רוב החברים וראשי התנועה עימנו. "פועלי ציון" במערב-גליציה, שהנם חלק המפלגה שבפולין, החליטו בוועידתם המיוחדת להצטרף ל"ברית" שלנו, והם מחכים לוועידה הכללית של מפלגת פולין בכדי לבצע את הדבר; במפלגת פולין עצמה הסתדרה פרקציה חזקה ברוחנו, המחכה גם היא לוועידה הכללית לשם פתרון השאלה; ברוסיה הושמה לאל החלטת וינה של השמאליים בדבר איחודן של שתי המפלגות י.ס.ד.⁸ ו.ק.פ.⁹ הן נפרדו לחלוטין והפרקציה הקומוניסטית של י.ס.ד. יצאה ונספחה ל.ק.פ.; הי.ס.ד. בוועידתה האחרונה החליטה להכיר ב"אחדות העבודה" את המפלגה הריבולוציונית שבא", ציינה אותה בתור כוז בתוכיר שהגישה לאינטרנציונל השלישי¹⁰ ומחתה נגד החתירות של משרד "הברית" השמאלית להפרידה. היא גם הכריזה על עיקר האוטונומיה היהודית, דבר הבא בניגוד לכל אחד התנאים של האינטרנציונל השלישי.

בן-גוריון הרצה על העבודה הארץ-ישראלית. עיקרי ההתיישובות הסוציאליסטיות-קואופרטיביות הוסברו לא עפ"י השקפת עולם מופשטת והסקה עיונית, כי אם על יסוד המצבים והיחסים שבעובדה, מתוך חדירה לעומקן של המציאות היהודית והמציאות הארץ-ישראלית. נעשתה התאמצות להכניס את השומעים לתוך סבך הקושיות הרובצות על שאלת יישובה של הארץ ולהאיר לפניהם את דרך בניין חברת העבודה כמוצא היחיד מסבך זה. בדרך זו גם הוסברה מהות "אחדות העבודה" ונדמה היה, שדווקא אופן הרצאה זה הכביד על השומעים את הבנת העניין, ושהרבה יותר נוח היה להם אילו היו פותחים לפניהם את כל השאלות האלו מתוך הפשטה, עפ"י נוסחות כלליות ומקובלות. המרצה קבע את תפקידיהם של מפלגות פוע"צ בחו"ל בבניין א"י, הבדיל בזה בין מפלגות מזרח אירופה, שמרכזו הכובד בעבודתן הוא הספקת החומר האנושי לעליית העובדים, ובין מפלגות המערב, אנגליה ואמריקה, אשר עיקר עבודתן צריך להיות הושטת העזרה הכלכלית והטכנית לבניין הסוציאלי והגנתו הפוליטית. הוא בירר את מהותם של שני מוסדות ההתיישובות אשר על מפלגות הפועלים בחו"ל לייצר לשם העבודה בא"י - האחד שהנו קיים כבר במידה מצומצמת בצורת הקפא"י, והשני - העומד להיווצר - והוא בנק הפועלים, וייתד את תעודתו של כל אחד.

*

הדבר השני שציין את הוועידה, ושיווה לה חשיבות פוליטית מיוחדת, היתה הופעתם של אחדים ממנהיגי "לייבור פרטי" ו"אינדנפנדט לייבור פרטי", ולא רק הופעתם בלבד, אלא בעיקר - תוכן דבריהם.

-
- 8 יידישע סוציאל-דמוקראטישע ארבעטער פארטיי פועלי ציון - פלג ימני של פוע"צ ברוסיה.
 - 9 יידישע קאמוניסטישע פארטיי פועלי ציון - פלג שמאלי של פוע"צ ברוסיה. לימים הצטרף לסיעה היהודית של המפלגה הקומוניסטית הרוסית ("יבסקציה").
 - 10 אינטרנציונל המפלגות הקומוניסטיות ("קומינטרן"), שבשליטת בריה"מ. נוסד בידי לנין ב-1919.

פְּתָרִין בְּרוֹס קְלֶזֶר, עורכת ה"לייבור לידר",¹¹ באה לישיבת הפתיחה. היא בירכה את הוועידה בדברים נלהבים, מתוכם נתגלה פרצוף רוחני מיוחד במינו, אישיות שהנה מזיגה נפלאה של אידיאליזם סוציאליסטי קנאי והלך רוח דתי-רומנטי ואנושי-מוסרי עמוק; אמונה מתוך דבקות בשליחות ישראל בעולם ובשליחות הסוציאליזם העברי בסוציאליזם העולמי. כל תכונות הנפש והיסודות הרעיוניים שיצרו את הפוריטניות האנגלית המסורתית נשארו שלמים, לא נגרע מהם דבר. הסוציאליזם רק השיב בהם לתחייה את הנשמה שפגה מזוקן והלבישם את הצורה החדשה המיוחדת לו. מקורות היניקה מירשת הרוח של העבר הגדול לא נסתתמו בשביל הצאצאים האלה, משני הערכים. הם מפכים לתוך כליהם החדשים, מרווים ומפרים כקדם. כמו אצלנו.

וזה קיצור דבריה: "הסוציאליזם, שהנה עפ"י עצם מהותה התנועה האנושית האידיאליסטית והמוסרית הכי נעלה, לא ניקתה, בנסותה להתגשם, מהעזר באונס ובאלימות. הרעיון שלכם, ידידי 'פועלי ציון', הנשען רק על הכוח המוסרי שבתוכנו, עלול במובן זה להיות למאור הסוציאליזם הבין-לאומית. לא אתם צריכים לעזרתנו, כ"א להפך, לנו דרושה עזרתכם והדרכתכם. בואו ולמדונו את האידיאליזם הסוציאליסטי הטהור. --- תחיתכם הלאומית וגאולתכם הסוציאליזם בארץ-ישראל אינן תנאי הכרחי לקיומכם החופשי בלבד, כי אם לשלומם ולאושרו של העולם כולו. אינטרנציונליזם בריא וחזק ייכון רק על יסוד לאומים בריאים וחזקים ולא ישכון שלום על הארץ כל עוד לא תוחזר לכם ארצכם. רק זוהי הדרך לתיקון העולם במלכות שדי".

קמרון,¹² יו"ר הוועד הפועל של ל.פ., נשא נאום ארוך באספת העם. בין יתר דבריו אמר: "ההבטחות שנתנה לכם הממשלה תתגשמה רק אם ידרשו ויגנו על זאת המוני עובדים. דעו, כי אין אנו עוזרים לכם משום זכותכם לחיים לאומיים בארצכם בלבד, ככל העמים. בעד בניין חברה קפיטליסטית חדשה בעולם, נוסף על הקיימות, לא היינו בשום אופן מרימים את קולנו. אנו עומדים לימינכם רק משום שמכירים אנו בשאיפתכם ליצור בא"י חברה סוציאליסטית".

הורסון, מזכיר הוה"פ של א.ל.פ.,¹³ נשא נאום קצר באחת הישיבות. הוא דיבר על הוועידה העתידה להיקרא בווינה לשם ייסוד אינטרנציונל חדש,¹⁴ אשר ירכז את כל המפלגות הסוציאליסטיות שיצאו מן האינטרנציונל השני¹⁵ ולא הסכימו לקבל על

11 כתב-עת של מפלגת העבודה הבלתי-תלויה (I.L.P.).

12 ר' עליו יל"א.

13 "אינדיפנדנט לייבור פרטי" (I.L.P.), ר' יל"ב.

14 "האינטרנציונל השניים וחצי" - אירגון המפלגות הסוציאל-דמוקרטיות. נוסד בווינה ב-1921.

15 נוסד בפריס ב-1889. משתתפיו היו בעיקר מפלגות סוציאליסטיות. התפרק עם פרוץ מל"ע-1.

ניסיון להחיותו בתום המלחמה נכשל.

עצמם את מרותו המוחלטת של השלישי. "פועלי ציון" יוזמנו לוועידה זו, ומפלגת א.ל.פ. תעשה את כל אשר ביכולתה למען תוקדש שימת הלב הראויה לשאלות שהם יעוררו בה.

וּלְהַד, יו"ר הוה"פ של א.ל.פ., אמר בנאומו בבנקט: "קץ הקפיטליזם קרוב לבוא בכל הארצות. הסוציאליזם מתקרבת להתגשמותה. הסתלקות היהדות הישנה והולדת היהדות הסוציאליזם החדשה - גם זה אחד מגלוייה של התגשמות זו. אומנם, הממשלה האנגלית הקפיטליסטית והאימפריאליסטית שיחררה את א"י מעול תורכיה, זוהי זכותה, אך ממשלה זו לא תמנע מהקים בארץ המשוחררה על-ידיה את שלטון האימפריאליזם הקפיטליסטי, וזהו דבר אשר כבודכם וחובתכם להילחם נגדו - ובוה נתונה לכם עזרתה המקסימלית של א.ל.פ. מכירה, כי בכל עם ועם יש למלחמת המעמדות מהלך מיוחד המתאים למצבו ולתנאיו הלאומיים-היסטוריים של כל עם. רעיון זה צריך להיות מובן וקרוב לכם בייחוד. יודעים אנו עד כמה מורכבים חיי עמכם, ובטוחים אנו כי רק אתם, הנמצאים על קרקע המציאות של חייכם הלאומיים, תדעו לבור את הדרך לשחרורכם הסוציאלי. איש לא יוכל להורות ולצוות לכם זאת".

*

התופעה החשובה השלישית, שראוי לציין בוועידה זו, היתה נוכחותם של באי-כוח היוניונים היהודים, אשר הוזמנו כאורחים. זו היתה הפגישה הגלויה והרישמית הראשונה של המפלגה, אשר אין לה עתיד בלתי אם תקיף את תנועת הפועלים היהודית שבארץ - עם באי-כוח אותן האגודות, אשר עם כל עמידתן העלובה הנן לע"ע הצורה האירגונית היחידה שבה תנועה זו מתבטאת כיום. הדברים שנשמעו מפי צירים אלה בנאומו הברכה שבישיבת הפתיחה היו פשוטים עד לתמימות. הכלל העולה היה: "לא באנו אליכם עד כה משום שלא קראתם לנו. אילו הוזמנתם אותנו - לא היינו נמנעים מלבוא גם קודם, ומדוע לא באנו בעצמנו - הסיבות ברורות. רחוקים היינו מארץ-ישראל וגם המחשבה על מטרות לאומיות מיוחדות של תנועת הפועלים היהודית זרה היתה לנו. יש בינינו סוציאליסטים, אך הם לא חשבו שבתור יהודים יהודים עליהם לייצר דבר-מה מיוחד. ואולם באו שינויים. א"י נעשתה דבר של ממש. ושנות המלחמה ומאורעות העולם הוכיחו את הדרך בתנועת פועלים לאומית מיוחדת בין היהודים. בהכרח זו אנו מביעים לכם את ברכתנו ואהדתנו".

הוועידה לא ניצלה את הפגישה החשובה והמבטיחה הזאת. היא לא נקטה את הכלל: "נגיד פרולא כד רתח" [ארמית: נגוד הברזל בעודו חם]. היתה, אומנם, כוונה רצויה בלב אחדים להיוועד עם באי-כוח היוניונים לחד ולנהיג בסיס לפעולה משותפת איתם בענייני העבודה הארץ-ישראלית והיחסים עם ל.פ. על יסוד קשר אמיץ וקבוע עם "פועלי ציון", כוונה זו עלתה בתוהו מאין יכולת לפרוץ את מסגרת סדר היום, או להימנע מעריכת הבנקט [הנשף] ה"תוכנית". וההזדמנות היקרה הלכה לאיבוד.

הוועידה קיבלה שורה ארוכה של החלטות, תורניות [רעיוניות] ומעשיות. מהתורניות - אישור העמדה הכללית של הוועידה העולמית בווינה בשאלת האינטרנציונל, עם אסמכתא מיוחדת על ההחלטות האחרונות של האינטרנציונל השלישי והוראה למשרד "הברית" להשיג ביאת-כוח בוועידה העתידה להיקרא בפברואר בווינה לשם יצירת האינטרנציונל החדש; סולידריות עם ל. פ. והבעת ביטחון בתמיכתה, בעיקר בנוגע לבניין ארץ-ישראל סוציאליסטית; ניסוח העמדה כלפי הקונגרס הציוני וחיוב ההשתתפות בו - בהתאם להחלטות וינה; ניסוח עיקרי ההתיישבות בא"י בהתאם להחלטות הנ"ל.

מהמעשיות - בעבודה המקומית: חידוש העיתון "אונזר וועג"; בעבודה לשם ארץ-ישראל: ייסוד חברת קפא"י באנגליה; חיוב כל חבר המפלגה לתרום 1 ל"ש לשנה לקפא"י; עריכת "יום הדגל" לקפא"י ב-1 למאי בכל אנגליה; התחייבות למכור 10,000 מניות (בחשבון 1 ל"ש המניה) של בנק הפועלים העתיד להיווסד. בין ההחלטות הארץ-ישראליות - ברכה ל"אחדות העבודה" לכיבושה החדש על שדה העבודה הקואופרטיבית בארץ - בסלילת הכבישים.

ההחלטות נתקבלו פה אחד, חוץ מההחלטה בדבר ההשתתפות בקונגרס [הציוני], ששניים הצביעו נגדה. בדרך כלל, יש לזקוף לזכותה החשובה של הוועידה את רוח האחדות הגמורה ששררה בישיבותיה, בויכוחים, בקבלת ההחלטות, בייחוד בדבר אותם העיקרים שהנם כאבני בוחן לכל מפלגה ארצית אחרי פירוד; את הנאמנות והמסירות למפלגה; את היחס הישר והבריא לארץ-ישראל. בדין וחשבון של סניפים אחדים נזכרה כסיט קשה אותה התקופה שקדמה לוועידת וינה, אשר עברה בויכוחים נבובים על דקדוקי "ימין" ו"שמאל" ושיתקה כל פעולה חיה ויוצרת. הפירוד, אשר הוציא מן המפלגה רק מספר פעוט של חברים, גלל כאילו את אבן המעמסה מלב השאר והבריא את האוויר מחיידקי ה"לינקיזם".¹⁶ פה ושם אפשר עוד עתה לראות את שרידיהם. התנגדות שני הצירים להשתתפות "הברית" בקונגרס הציוני "של הבורגנים" כבר נזכרה. ובסוף הוועידה צצה פתאום מכיסו של ציר גלוגואי הצעת החלטה בשאלת השפות בא"י - זו הדיברה הראשונה של נאמני השמאל - המכירה אומנם בחסדה הרב ב"שפה הלאומית", אך התובעת שיווי זכויות בחיים לעברית ולידיש ומחייבת את "אחדות העבודה" לנהל את תעמולתה הספרותית גם בידיש. פה-אחד (נגד הפה האחד) הוסרה הצעה זו מעל הפרק. פריצות בודדות אלו, שבאו לצאת ידי חובת הרדיקלים הנוסחתי, לא משכו אליהן כל תשומת לב.

בוועידה זו נראה לראשונה בין הצירים טיפוס חדש. אלה היו צירי "סניף דוברי אנגלית" ממנצ'סטר, אשר נוסד השנה נוסף על הסניף העברי, הנקרא "סניף דוברי עברית". ייסוד סניף זה הנהו לעת-עתה הניסיון היחידי לחדור לתוך האינטליגנציה

16 יידיש: שמאלנות.

של היהדות האנגלית האזרחית ולגייר מתוכה "פועלי ציון". בקרב הנוער הלומד שביהדות האנגלית רבים הנוהים אחרי הסוציאליזם, לא מעטים גם הנקראים סוציאליסטים ואין מאיר להם את הנתיב אל מרכזם הלאומי שבתנועה, ואגודות הנוער הציוניות, כאגודות הסטודנטים ודומיהן, קופאות מחוסר תוכן מפרה ומחיה באין מחנך ומדריך. וישנם גם כאלה, שהנם ציונים מזה וסוציאליסטים מזה, אלא שבמחוסר אין רשות אחת נוגעת ברעותה כל עיקר. עולם הרוח של אנשים אלה מחולק כאילו לשני מדורים נבדלים על-ידי מחיצה אטומה, ואין מי שיפרוץ בה פרץ למען יתמזגו שני הרעיונות, העקרים בפרישותם, לרעיון פורה אחד.

ענף צעיר כזה, אם יסתעף מתנועת "פועלי ציון" באנגליה, יכניס זרם חיים לתוך עולם המחשבה של היהדות האנגלית הצעירה וינחה אולי את כל הנוער הציוני שבארץ זו בדרך חדשה. בו-בזמן יעשיר הוא את מפלגת "פועלי ציון" בכוחות אינטליגנטיים חשובים, אשר מחסרונם היא סובלת, וישא עליו את התפקיד להיות למליץ המפלגה בפעולתה הפוליטית בל.פ. ולעמוד על משמר ענייניה של הציונות הסוציאלית בקרב אותה החברה, אשר בידיה נתון גורל ארצנו.

דברים אלו יוצאים כבר מגדר דין-וחשבון על ועידת מנצ'סטר ומכוונים לעתידה של מפלגת "פועלי ציון" באנגליה בכלל. למען השלמות יסוכם פה בקיצור מה שיש להגיד על עבודתם של "פועלי ציון" באנגליה להבא.

ביחס לא"י נפלו בחלקה של המפלגה שני תפקידים עיקריים: להיות שליחה של "הברית" הלאומית ושל ארץ-ישראל העובדת לפני מפלגת העבודה הבריטית – היורשת העתידה של השלטון בקיסרות; לרכז בתוכה פעולה כספית רחבה לשם הבניין הסוציאליסטי בארץ. לשם מילוי התפקיד הראשון צריכה המפלגה: א) להקיף את תנועת הפועלים היהודית באנגליה, ואם איננה – לייצרה (נוח להגיד את הדבר); ב) לרכוש לה חוג של אינטליגנציה פעילה. בלעדי שני המכשירים האלה לא תעמוד הפוליטיקה שלנו כלפי בל.פ. על בסיסה הנכון והמוצק, ולמרות הקרקע המוכשר להבנה הדדית, יהיו קשרינו עם מפלגה אדירה זו רופפים וארעיים. ולשם התפקיד השני – שוב דרושה תנועת פועלים מאורגנת. לעומת התכליות האלו עומדת המפלגה כיום עוד בראשית דרכה, וצעדיה על פני דרך זו איטיים וכבדים. בחוץ גדולה הבערות והאדישות ובפנים חסרים כוחות עבודה וכישרונות, והמשבר הכלכלי ההולך ומתמיד כאן מיום ליום מעמיד בספק כל התחלה לפעולה כספית חשובה. ככל מקום כן גם פה, וכבכל עניין גם בזה, אין רצוננו גורר אחריו את המעשים הראויים ואין יכולתנו מגיעה למידת הצרכים.

Memorandum on the
SITUATION IN PALESTINE
Submitted by the Jewish Socialist Labour Confederation
Poale-Zion, London Bureau¹

In view of the forthcoming debate on the Colonial Estimates, the parliamentary Labour Party should be furnished with authentic information on the actual state of affairs in Palestine, especially from the point of view of Jewish Labour.

I. PRESSURE FROM WITHOUT

Palestine is, perhaps, the only mandated territory where the international regime under the mandate system is justified by the existence of an international problem. For whatever purposes of domination or colonial exploitation other mandates under the League of Nations may serve as a cloak, the Palestine mandate cannot come under this category. The necessity for international protection of the Jewish resettlement of this country, for the safeguarding of a peaceful co-existence and development of the Jewish and Arab races in Palestine, cannot be disputed, no more than the fact that there is a world-wide Jewish problem, which must be solved internationally.

It is, perhaps, this very international aspect of the Palestine mandate that disturbs the minds of reactionaries of all shades of opinion both in this country and abroad; it accounts, too, for the incessant attacks on Zionism by a number of London Press owners, and for the frequent attempts in the House of Lords to discredit the Palestine mandate and to encourage the opposition of the Arab feudals in Palestine to the Jewish work of colonisation,

1 תזכיר זה, שהוגש באפריל או במאי 1923 לסיעת מפלגת ה"לייבור" בפרלמנט מטעם מפלגת "פועלי ציון" בבריטניה, נשמר בתיקי מ"ש בביתו כל השנים ונמסר לאצ"מ על-ידי רעייתו צפורה אחר מותו. על השתתפותו של מ"ש בהכנת מסמך זה ראה מכתב 215, עמ' 62. כמה מן הטיעונים המובאים בתזכיר העלה מ"ש בשעתו במאמרים שכתב ל"קונטרס" ולעיתונות האגלית (הובאו בנספחי יל"א ויל"ב).

while in the House of Commons this attitude is being supported by a stream of unfriendly and hostile questions, obviously Biased and anti-Jewish. One of the most unfortunate results of this concerted attack is that the antagonism of a large section of British officialdom in Palestine to Jewish national aspirations is greatly stimulated and encouraged. The Palestine Administration, under a one-sided pressure of anti-Jewish criticism, is too much bent on proving itself guiltless of the offence of entertaining any Jewish sympathies. The result is that, as Sir Windham Deedes - the just retired [in April 1923] Chief Secretary of the Palestine Government - in his parting address to the Jewish National Council confessed, not all that might have been done, has been done, to favour the establishment of the Jewish National Home. In fact, the Jews of Palestine have reason to complain of a number of wrongs and unfriendly acts.

II. IMMIGRATION

The view of Jewish Labour on the present state of immigration is voiced by the following resolution adopted at a conference held in January last by the Jewish Socialist Party of Palestine, "Ahduth-Ha'avodah".

"This Conference expresses its deep-felt resentment at the violation by the Government of the fundamental right of the Jewish people to return to its country. It declares that even such insignificant Jewish immigration as despite Government restrictions and the arbitrariness of officials, filters into Palestine, is constantly opening up new possibilities in the economic and cultural life of the country. It calls upon the Jewish masses both in Palestine and abroad to fight relentlessly for their right to unimpeded immigration, affording them work and a homestead."

The regulations issued in June, 1921, are still in force. This fact is humiliating in itself. The ordinance meant the triumph of violence being the outcome of the Jaffa pogrom and the attacks on the Judæan Colonies in May, 1921. Besides, it contains restrictions practically unknown in any other country of immigration. Palestine is the only country where freedom of entry is vouchsafed only to persons in possession of not less than £500, or with a guaranteed income of £72 per annum. Workers can enter Palestine only provided they have a definite prospect of employment with specific employers or enterprise. These stipulations make the free immigration of Jewish working

masses illusory, and may become a source of dangerous importation of contracted labour for the purpose of combating organized labour in Palestine. The result is a substantial decrease of Jewish immigration. Whereas during the eight months from September 1920 to April 1921 (before the Jaffa pogrom) above 10,000 immigrants entered Palestine, no more than 8,000 entered the country during the whole of 1922.

These restrictions are being justified by the accepted phraseology that immigration should be regulated according to the economic needs of the country, and by reference to a certain amount of unemployment among the Jewish workers in recent months. Such arguments, however, are untenable. Jewish Labour is at least as interested as the Government to prevent the flooding of the labour market. Government intervention is all the less necessary in view of the fact that the Zionist Organisation, as the Jewish Agency, has always assumed responsibility for the maintenance, for one year, of all immigrants entering Palestine through the medium of its Palestine Offices. Jewish unemployed never become a burden to the Palestine Administration. Unemployment insurance does not exist in Palestine, nor is there any other legislation for the protection of Labour. The burden of unemployment is borne by the Jewish Labour Organizations themselves, or by general immigration funds. The salient fact of the situation however is, that it is the influx of Jewish labour and Jewish capital which opens up new productive sources and thus increases the economic capacity of Palestine. It is therefore tantamount to the creation of a vicious circle and the undermining of Jewish colonisation, if immigration is to be restricted until the possibilities for it are given.

Incidentally, we would observe, that a considerable part of the present unemployment is due to the fact that the Palestine Administration, which employed Jewish Labour Guilds on public works in the year 1920/21, has since then changed its attitude, and that such work as does exist is now mainly being given to private contractors who, by employing extremely cheap labour partly imported from Egypt, are able to undercut the Labour Co-operative Associations.

In conclusion, we wish to repeat our demand submitted a year ago, that on the Committee for Immigration provided for by the Palestine

Constitution, due representation should be given to organized Jewish and Arab labour.

III. THE POLITICAL SITUATION

The elections to the Legislative Council have lead to a deadlock. Out of 809 secondary electors, only about 250 have been elected: 90 Jews, and about 160 Moslem and Christian Arabs. This low participation is due to the boycott proclaimed by the Moslem-Christian Unions, dominated by Arab landlords, Sheiks and Effendis, and supported by an unscrupulous section of the local press. That the upper classes are to a large extent capable of influencing the ignorant and submissive Arab masses, is not surprising, having regard to the existing primitive social structure. But the fact must also be borne in mind, that a number of influential British officials supported this Arab boycott policy; the withdrawal of the Political Secretary to Jericho on the day of the elections, together with a number of Arab nobles, who in that way sought to excuse their abstention, afforded visible proof of this support.

Besides, the passivity of the Government in the days of the boycott agitation, has created the impression on the minds of the Arab population, educated in Turkish methods of government, that a constitution which can be obstructed with impunity is not the law of the country.

The reason for the policy of boycott is not far to seek. It is the inclusion in the Constitution of the fundamental provisions of the mandate, especially of the principle that the establishment of the Jewish National Home shall be favored by the Administration. By demanding a so-called "National Government" instead of an international regime, the Arab feudals intend to close the gates of Palestine to Jewish immigration, and to stop the growth of the Jewish settlement.

As soon as the Arab feudals see fit to drop their hostile attitude towards the vital needs of the Jewish people, a working agreement can be found, ensuring the rapid progress of self-governing institutions in Palestine. The present Constitution does not satisfy us from our Labour point of view. The inclusion of ten official members of the Legislative Council against twelve elected deputies means, for the immediate future, the predominance of

British officials in the constitutional life of the country. Although we fully recognize that the Mandatory Power must be in a position to protect any minority in the land, still, we should not like Palestine to be permanently governed by colonial officials who, for the greater part, are imbued with reactionary traditions. We believe that other constitutional forms, more democratic and suited to the needs of a self-governing country can be devised. They will not be realized, however, until the ruling classes of Palestine are no longer encouraged in their hostile attitude towards the Jews by influential circles of the Palestine Administration itself and by their anti-Jewish supporters in this country, as well as by various imperialistic and religious agents, who foster the idea of there being no necessity for an agreement with the Jews, whom they regard as a quantity negligible, and that the clauses of the Palestine Mandate relating to the Jewish National Home can be repudiated, if only they will persist in their efforts to that end. We very much doubt whether the present Palestine Administration is able to bring about that change of mind and tactics which must precede any attempt of direct understanding between Jews and Arabs.

IV. THE ADMINISTRATION

The personnel of the Palestine Administration was originally recruited from the ranks of military and colonial officials. Their attitude of mind and previous experience made them unfit to apprehend the idea of Jewish national Home. They would have preferred to see Palestine inhabited solely by Arabs rather than to deal with an element which did not fit into the standard notion of "natives". This anti-Jewish attitude of the bulk of the officials during the regime of military occupation was largely responsible for the success of the anti-Jewish agitation of the Arab demagogues which culminated in riots and bloodshed (Jerusalem and Jaffa).

With the establishment of a civil regime a drastic change in this respect seemed within sight. Experience, however, disappointed these expectations, and in many respects the position since then may be said to have gone from bad to worse. Sir Herbert Samuel, the High Commissioner, refrained from thoroughly revising the administrative personnel he inherited.

The hostility to Jewish aspirations on the part of British officials has

aggravated tenfold the Arab difficulty. By open connivance, and sometimes by covert assistance, these officials have encouraged the anti-Jewish elements among the Arabs and discouraged those who worked for a rapprochement between the two races.

The political secretary to the High Commissioner has, for example, frankly admitted his antagonism to Zionism and is known to have assisted the Arab Delegation during his stay in London in 1921. The Chief of the Health Department exhibits his anti-Jewish feelings by scrupulously keeping Jews out of his staff. The attitude of the Police authorities to Jews is such that many Jewish Officers have resigned in the course of the last year. The number of Jews in the police, always the smallest group, is steadily dwindling, the lack of fair play and the offensive neglect of the Hebrew language being the chief complaints of those leaving the force.

The result is a constant encroachment upon the rights of Jews as citizens and as a national community. Instead of enjoying the support of the Administration in the up-building of their National Home, the Jews are forced to be on the defensive all along the line

The presence in the Palestine Administration of a considerable number of officials secretly and openly opposed to the development of the Jewish National Home is a challenge to Jewish work and an encouragement to all the enemies of the Mandate. The Government must be asked to put an end to this intolerable state of affairs.

V. NATIONAL AUTONOMY

The Jewish National Council (Va'ad Le'umi) came into being in October 1919 as an Executive of the National Assembly of Palestinian Jews, elected by adult suffrage of both sexes. Ever since its constitution the Council has been engaged in a struggle for the recognition of the legal character of Jewish communal self-government.

The main demands which the National Council has pressed upon the Government of Palestine are the following: 1) The official recognition of Local Jewish communities as corporate bodies severally; 2) The recognition of the whole organized Jewish community of Palestine as a Juridical body, and of the National Council as its supreme authority; 3) The conferment

upon the National Council of the right to levy taxes for the maintenance of Jewish communal, cultural and welfare institutions.

The grounds for these requests are the following: 1) The position of the Jews as a national minority necessitates self-government in internal affairs, this being only attainable by means of a national organization and an officially recognized representation; 2) Such an organization is indispensable in view of the part Palestine Jewry is called upon to play in the development of the Jewish National home; 3) The needs of the Jews cannot be satisfied by general Government and Municipal institutions answering the requirements of the primitive majority of the inhabitants; 4) Lastly, the Jewish settlement in Palestine proceeds mainly on the lines of territorial concentration, which fact facilitates the assumption of public functions by the Jewish communities.

The functions which would come within the purview of Jewish National Autonomy in the first instance are: education, management of communal affairs and maintenance of social welfare institutions. It is important to note that for nearly a century, under the Turkish Millet Constitution governing the non-Moslem communities within the Turkish Empire, the Jewish population of Palestine practically enjoyed the rights of self-government in internal affairs. The only difference is, that we desire to eliminate the religious elements by which the Millet constitution was influenced. The opposition of the Colonial Office to the demands of the Va'ad Le'umi means, therefore, the abrogation of rights acquired. It means even a denial of rights partly promised although on paper only, to racial minorities by the League of Nations.

Recent developments indicate that the Colonial Office is inclined to recognize the legal status of the Jewish National Council, yet denying it the right to levy taxes. Such a course would be of no practical value. Moreover, it would be a striking injustice in view of the fact that in many branches of communal life, such as immigration and education, the Jewish population is thrown upon its own financial resources,

In conclusion we beg to recall the passage bearing on this point in the Resolution of the Labour Party Conference in Brighton, 1921:

"The Conference believes that it is necessary in the interests of the

settlement and peaceable growth of Palestine and in furtherance of the development of self-governing institutions, that both the Jews and the Arabs shall have full autonomy, democratically organized, in their respective internal national affairs with the right of taxation for their specific needs."²

VI. EDUCATION

The following table, showing the number of pupils attending school in December 1921, is taken from the Report on Palestine Administration July, 1920 - December, 1921. The position since then has hardly changed.

Moslem	Christian	Jewish	
A. Government Schools	14,546	1,888	8
B. Non-Government Schools	<u>3,580</u>	<u>5,543</u>	<u>17,236</u>
	18,126	7,431	17,244

Percentage according to population as per census

1923	3%	10%	20%
------	----	-----	-----

The fundamental fact which this table establishes is that Government schools cater exclusively for the Arab population, while Jews in this respect are left to their own devices. This state of affairs, far from arousing complaint, coincides with Jewish aspirations of self-government and free development of their language and culture. The Mandate is explicit on this point.

Par. 15 says: "The right of each community to maintain its own schools for the education of its own members in its own language, while confirming to such educational requirements of a general nature as the Administration may impose, shall not be denied or impaired."

The Jews maintain, however, that the duty of providing education ought not to be regarded as voluntarily assumed by them, but as officially delegated by the Government. They request therefore that a grant-in-aid be accorded to Jewish schools in proportion to the number of Jews in the country; i.e. 12% of the Educational Budget, or about £12,000. Such a rate

2 על ועידת "הלייבור" בבריטון ב-1921 ועל השתתפות מ"ש בה, ר' יל"א עמ' 232 ואילך.

would be the lowest conceivable, for in taxes the Jews pay proportionately more than the Arabs, while according to the number of children attending school, the Jews should be entitled to as much as 40%. The Government of Palestine, however, regards the Jewish schools as private institutions and has only granted them an annual subvention of £3,550. This treatment is not justified, for the Government themselves admit their financial inability to assume control of Jewish schools, were the Jews to hand over their educational system to the Government.

We insist therefore on a fair share of the educational budget of Palestine.

VII. TRANSJORDANIA

That part of Palestine, lying to the East of the Jordan and the Dead Sea, and known as Transjordan, now forms a separate political unit. An Arab Emirate under the rule of Abdullah, one of King Hussein's sons, has been set up for that region. The economic and administrative unity of Palestine has thus been sacrificed to dynastic interests. The British Mandate for Palestine still includes Transjordan, but its provisions bearing on the Jewish National Home are, by the decision of the Council of the League of Nations of September, 1922, temporarily inoperative. The Administration of Transjordan seems to interpret this decision as a suspension of the elementary civil rights for Jews in this region. Thus, for instance, a concession granted by Emir Abdullah in February, 1922, to Rashid Taliy, his ex-Civil Secretary, for the irrigation and cultivation of a large tract of Government land along the left bank of the Jordan, contained a clause forbidding the promoter to allow Jews a share in the undertaking, either directly or indirectly.

In the Palestine Government Report (July, 1920-December, 1921) Transjordan is mentioned twice. In the Health Department Report, Quarantine Section, is stated that "at the present stage of frontier control it is impossible to control individuals crossing the border from Transjordan or the Hedjaz" into Palestine. Again, the Department of Public Security observes that "the rapid increase in political disturbances and general lawlessness" in the period 1920-1921, was "intensified by the inroads of Arabs from Transjordan upon the frontier villages and especially the Jewish Colonies in Galilee."

It is an open secret that the Emir is far from considering his present position to be in any way commensurate with his ambitions. The personnel and policy of his administration and a large store of facts and pronouncements all point unmistakably in one direction; that Transjordan is regarded by the Emir and his accessories as a strategic base for expansion both west and north. This accounts for the swollen officialdom, the liberal provision of jobs for political émigrés (from Syria and elsewhere), the favoritism shown to Bedouin tribes at the direct expense of the settled elements, and the exorbitant charge on the budget of the Emir's headquarters (£90,000 out of a total yearly budget of £150,000).

A treaty between the British Government and Emir Abdullah appears to have been recently concluded, establishing the independence of Transjordan. We suggest that the Government should be asked what safeguards it did, or it intends to, provide in this Treaty for Jewish colonisation in Transjordan, in conformity with its obligations under the Mandate which guarantees to the Jews at least freedom of immigration and settlement within the whole territory of Palestine.

נספחי עזר

סימולים, קיצורים וראשי תיבות

(שמות ספרים וסימולים בנטוי)

א"א - אי אפשר	בר כוכבא - בר-כוכבא מאירוביץ'
א"ג - אליהו גולומב	ברל - ברל כצנלסון
אג' - אגודה	ברסלבסקי - ברסלבסקי, משה
אג' מק' - אגודות מקצועיות	ר' ביבליוגרפיה: ברסלבסקי, משה
אגרות ב"ג - אגרות דוד בן גוריון	גאולה - גאולה שרתוק
ר' ביבליוגרפיה: דוד בן גוריון	ג"ה - גימנסיה הרצליה
אגרות ב"כ - אגרות ברל כצנלסון	גורן - יעקב גורן
ר' ביבליוגרפיה: כצנלסון, ברל	ר' ביבליוגרפיה: גורן, יעקב
אגרות ח"ו - אגרות חיים וייצמן	גורץ - משה גוריצמן
ר' ביבליוגרפיה: וייצמן חיים	ג"מי - ג"ימס רוטשילד
אונ' - אוניברסיטה	ג"כ - גם כן
אורות - אורות שכבו,	גן - "הגנה"
ר' ביבליוגרפיה: שרת, משה	דב; ד"ה - דב הוז
אחה"ע - "אחדות העבודה"	דה"כ - דוד הכהן
אח"כ - אחר כך	דוד - דוד הכהן; דוד בן-גוריון
א"כ - אם כי; אם כן	דויד - דויד זכאי
אכז. - אכזריות	דר' - דוקטור
אליהו - אליהו גולומב	דרור - צבי דרור
א.ל.פ. - מפלגת עבודה בלתי-תלויה	ר' ביבליוגרפיה: דרור, צבי
אמ"ש - ארכיון עמותת משה שרת	הג; הגן - "הגנה"
אסה"נ - אסיפת הנבחרים	הוה"ל; הוה"ל - הוועד הלאומי
אעפ"כ - אף על פי כן	הוה"פ - הוועד הפועל
ב"ג - דוד בן-גוריון	הוה"צ - הוועד הפועל הציוני
בי"ל - בינלאומי	היו"ל - היוצא לאור
ב"כ - ברל כצנלסון; בא כוח	הנה"צ - הנהלה ציונית
בכ"א - בכל אופן	הנ"ל - הנזכר לעיל
בכ"ז - בכל זאת	הסת'; הסת. - הסתדרות
בצ"קה - רבקה הוז (שרתוק)	ההסתדרות - ההסתדרות העובדים הכללית

הסת' הצ' - ההסתדרות הציונית
הע' - הערה
הפועל"צ - "הפועל הצעיר"
הצ' - הציונית
וה"ל - הוועד הלאומי
וה"פ - ועד הפועל
והפ"צ - ועד פועל ציוני
וולפי - חיים וולפנון
וכיו"ב - וכיוצא באלה
ועה"א - ועדת הארגון
ועה"ת - ועדת התרבות
ז"א - זאת אומרת
ז'בו; ז"ז' - זאב ז'בוטינסקי
זלמן - זלמן שזר
ח; ח"ו - חיים ויצמן
חביון - חביון עוז
ר' ביבליוגרפיה: גולומב, אליהו
חול' - חוץ לארץ
חוש' - חס ושלום
חיים - חיים וייצמן
טבת - שבתאי טבת
ר' ביבליוגרפיה: טבת, שבתאי
יהודה - יהודה שרתוק (שרת)
יומ"א - יומן אישי
ר' ביבליוגרפיה: שרת, משה
יומ"מ - יומן מדיני
ר' ביבליוגרפיה: שרת, משה
יו"ל - יוצא לאור
יו"ר - יושב ראש
יל"א, יל"ב - ימי לונדון א, ב
ר' ביבליוגרפיה: שרת, משה
י-ם - ירושלים
כ"א - כי אם; כל אחד
כיו"ב - כיוצא בזה

כ"כ - כל כך
כתבי ב"כ - כתבי ב. כצנלסון א'
ר' ביבליוגרפיה: כצנלסון, ברל
לח"ז - לחודש זה
ליב. - ליברלית
לי"ש - לירה סטרלינג
לכה"פ - לכל הפחות
לע"ע - לעת עתה
לפ. - לייבור פרטי
מו"מ - משא ומתן
מופ"ס - ר' מפ"ס
מוצ"ש - מוצאי שבת
מחלוף - יקותיאל בהרב
מל"ע-1 - מלחמת עולם ראשונה
מפ' - מפלגת
מפ"י; מ.פ.י. - מועצת פועלי יפו
מפ"ס; מ.פ.ס. - מפלגת פועלים
סוציאליסטית
מ"ש - משה שרת
נאור/גלעדי - מרדכי נאור ודן גלעדי
ר' ביבליוגרפיה: נאור, מרדכי
נתראה - נתראה ואולי לא
ר' ביבליוגרפיה: שרת, משה
ס"ב - "סולל בונה"
סה"כ - סך הכל
סו"ב - "סולל בונה"
סוה"י - הסוכנות היהודית
סו"ס - סוף סוף
סת"ה - ספר תולדות ההגנה
ר' ביבליוגרפיה: סלוצקי, יהודה
עבה"י - עבר הירדן
עבו"צ; עבצ"ב - עבודות ציבוריות
ע"ד - על דבר
עדה; עדוצ'קה - עדה גולומב (שרתוק)

צפורה - צפורה שרת (מאירוב)	עב"כ - עד בכלל
צ"צ - צעירי ציון	עופר - פנחס עופר
צ.ק. - ועד מרכזי	ר' ביבליוגרפיה: עופר, פנחס
צ"ש - צפורה שרת (מאירוב)	עיי"ז - על ידי זה
ק.; ק'; קפ.; קפל. - שלמה קפלנסקי	עילם - יגאל עילם
קה"י; קה"ס - קרן היסוד	ר' ביבליוגרפיה: עילם, יגאל
קה"ק - הקרן הקיימת לישראל	עכ"כ - על כן; עד כאן
קונ. - קונגרס	עכ"פ - על כל פנים
קפא"י - קופת פועלי ארץ-ישראל	ע"ס - על סך
קפלנסקי - שלמה קפלנסקי	עפ"י - על פי
ר' ביבליוגרפיה: קפלנסקי, שלמה	עפ"ר - על פי רוב
ר' - ראו	ע"ש - על שם
רבצ'קה; רבקה - רבקה הוז (שרתוק)	פולה - פולה בן-גוריון
רה"מ - ראש ממשלה	פוע"צ - "פועלי ציון"
ר"ח - ראש חודש	פורת - פורת, יהושע
רוט'; רוט. - ג'ימס רוטשילד	ר' ביבליוגרפיה פורת, יהושע
שאול - שאול אביגור (מאירוב)	פיני; פנחס - פנחס רוטנברג
שאלתיאל - אלי שאלתיאל	פ.ע.צ.וב. - פועלי עבודות ציבוריות
ר' ביבליוגרפיה: שאלתיאל, אלי	ובניין
שע"כ - שעל כן	פ"ר; פ.ר. - פנחס רוטנברג
שפירא - אניטה שפירא	פ"ת - פתח תקוה
ר' ביבליוגרפיה: שפירא, אניטה	צבי - צבי שורץ
תו"מ - תכף ומיד	צ"ל - צריך להיות

רשימת תמונות

10	משה שרת, 1925
24	כתב יד - משכורות אנשי ההנהלה הציונית בלונדון
39	משה שרת ומחלקת לומדי עברית, 1923
45	משה שרת בדירה המשותפת לו, לרעייתו ולדוד הכהן, 1923
72	משה וצפורה שרת עם תלמידיהם לעברית, 1923
77	יהודה שרת
97	משה צפורה ודוד, 1923
106	גלויית משה שרת ודוד הכהן לרבקה, 1923
111	משה וצפורה, צפורה ודוד, בדירתם המשותפת, 1923
199	כתב יד
221	חברי המערכת ביומו הראשון של "דבר", 1.6.1925
248	כתב יד יהודה שרת, עמוד ראשון
300	כתב יד יהודה שרת
308	הוועידה השנייה של הסתדרות העובדים הכללית, ראינוע "עדן", תל אביב

ביבליוגרפיה

- בן-גוריון, דוד, *אגרות*, כרך ב, עם עובד/אוניברסיטת תל אביב 1972
ברסלבסקי, משה, *תנועת הפועלים הארץ-ישראלית*, כרך א, הקיבוץ המאוחד 1956
גולומב, אליהו, *חביון עוז (מכתבים, נאומים, מאמרים)*, כרך א (עורך: יהודה ארז),
עיינות 1953
גורן, יעקב, *דב הוז, מדינאי בטרם מדינה*, יד טבנקין 1999
דרור, צבי, *מצביא ללא שדרה*, סיפור חייו של יצחק שדה, הקיבוץ המאוחד 1996
הכהן, דוד, *עת לספר*, עם עובד 1974
וייצמן, חיים, *אגרות*, כרך 10, 11, 12 (אנגלית), טרנסקשן בוקס/אוניב' רטג'רס/
אוניברסיטאות ישראל 1977
טבת, שבתי, *קנאת דוד*, כרכים א-ב, שוקן 1976-1980
כצנלסון, ברל, *אגרות*, כרכים ד, ה (עורכים: יהודה ארז, אברהם משה קולר),
עם עובד 1970
- *כתבים*, כרך א, מפלגת פועלי א"י
מלכין, אהוביה, *האקטיביסט*, עם עובד, 2007
נאור, מרדכי וגלעד, *דן, ארץ ישראל במאה עשרים: מיישוב למדינה, 1900-1950*,
משרד הביטחון 1990, עמ' 141.
סלוצקי, יהודה, *ספר תולדות ההגנה*, עם עובד 1954-1973
עופר, פנחס, *"התגבשות משטר המנדט והנחת היסודות לבית לאומי יהודי, 1922-1931"*,
בתוך: *תולדות היישוב היהודי בא"י, תקופת המנדט הבריטי*, כרך א', האקדמיה
הלאומית הישראלית למדעים/מוסד ביאליק 1994
עילם, יגאל, *"היסטוריה מדינית 1918-1922"* בתוך: *תולדות היישוב היהודי בא"י, תקופת
המנדט הבריטי*, כרך א, האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים/מוסד ביאליק 1994
פורת, יהושע, *צמיחת התנועה הלאומית הערבית הפלסטינאית 1918-1929*, עם עובד 1976
"פנקס", *חוברת אינפורמציה חודשית*, הסתדרות העובדים הכללית
"קונטרס", *שבועון מפלגת אחדות העבודה*, 1923-1925
צור, מוקי, *יהודה שרת גיבור תרבות*, הקיבוץ המאוחד 2000
קיש, פרדריק ה', *יומן ארצישראלי*, כרך א, אחיאסף 1939
קפלנסקי, שלמה, *חזון והגשמה*, ספריית פועלים 1950.
שאלתיאל, אלי, *פנחס רוטנברג*, כרך א, עם עובד 1990

שזר, רחל וזלמן, *החופים השניים*, מכתבים 1909–1963 (עורכת: מיכל הגתי), הספרייה
 הציונית תשנ"ט 1999
 שפירא, אניטה, ברל, כרכים א–ב, עם עובד/המכון לחקר הציונות, אונ' ת"א 1980
 – *ההליכה על קו האופק*, עם עובד, 1988
 שמעוני, יעקב ולוין, *אביתר, לקסיקון פוליטי של המזרח התיכון במאה העשרים*,
 בית ההוצאה הירושלמי, 1974
 שרת, משה:
 – *אודות שכבו*, עם עובד 1969
 – *יומן אישי (יומ"א) 1953–1957*, כרכים א–ה, מעריב 1978
 – *יומן מדיני (יומ"מ) 1936–1941*, כרכים א–ה, עם עובד/הספרייה הציונית
 1968–1979
 – *ימי לונדון א (יל"א) 1920–1921*, העמותה למורשת משה שרת 2003
 – *ימי לונדון ב (יל"ב) 1922*, העמותה למורשת משה שרת 2005
 – *מחברת תרגומי שירה*, עם עובד 1965; העמותה למורשת משה שרת 2003
 – *נתראה ואולי לא*, מכתבים מן הצבא העותמאני, 1916–1918, העמותה למורשת
 משה שרת 1998

מפתח אישים

אינסטון, קפטן 26	אביגור, שאול 345 198 170 122
איסטרמן, אלכסנדר 159	אבישר, דוד 284 282
אלבינגר, י' 290	אברהמס, מרג'ורי 189
אלדמע, אברהם 274ה	אברמוביץ, זאב 297 295 290 284 255
אלמוג, יהודה 282 278	301
אלקינד, מנחם 310 301 282 251	אגרונוביץ 207
אנג'ל, נורמן 80 49	אדלר, פריץ 79 78
אנוכי, זלמן 178	אהרונוביץ, יוסף 346 76
אסף, מיכאל 276 275 258 257 253	אוורבוך, דניאל 290 289 287 281 250
305 302	295 292
אסקוית, הרברט הנרי 125+ה	אוליצקי, אברהם 116 23
אפטור, יעקב 347	אולשן, יצחק 113 112 109 108 107
ארדשטיין, יוסף 301	152-150 128 126 121 119 116
ארלוזורוב, חיים 346 46ה	184 179 175 174 172 171 168 161
ארנולד, לורד 148	220 218 210 207 200 187
ארנוני, חסין, 113 67 50 49 19	אולשנסקי, יצחק ר' אולשן, יצחק
אשכול, לוי 289 279 201 194 182	אוישקין, מנחם 304 276 258 181ה
335 310 299	329 328 314
אשל, יהודית 1138ה	אורי, יעקב 296 279 277 275 258 257
אשל, יהושע 171	299
אשל, נמרוד 1138ה	אידר, דוד 234 194 193 150
אשל, שלומית 309 138	אידר, אדית 150
	איזיקס, סידי 171
בבלי, אליעזר 200	אייזיק, יהושע ר' אשל, יהושע
בדן פאואל, רוברט 347	אייזן, שמחה 274ה
בדר, מנחם 299	איינשטיין, אלברט 281 280
בהרב, יקותיאל 297 54 42 36 31 11	איינשטיין, גברת 281
בווין, ארנסט 65ה	איכר, אברהם 297 255

בן-גוריון, עמוס 29ה	בוינובר, ד' 264
בן-גוריון, פולה 29ה	בולדווין, סטנלי 124+ה 126 338
בן-יהודה, אליעזר 12+ה 20 30 64 88	בולס, לואיס גנרל 27
בן-מנחם, 297 263	בום, דר' 87
בן-סירה, יעקב 127 103 61 60	בונדרצ'וק, סולומון 88 87
בן-צבי, יצחק 154 78 48 35 34 29	בוננפלד, מרגריטה 339
295 289 285 281 275 269 268 249	בונר-לו, אנדרו 27
304 302 301 299-297	בוסל, חיותה 296 289
בן-צבי, עמרם 92ה	בורדין 75
בנארי, נחום 305 290 287	בורוכוב, דב בר 274
בנטויטש, יוסף 142	ביאליק, חיים נחמן 1119ה 1113ה 93ה 34
בנטויטש, מרג'ורי 142	1012ה 130 133 145ה 154ה 198ה
בנטויטש, משפחת 1143ה	218ה 266ה 270ה 279ה 280ה 284ה
בנטויטש, נורמן 142 134	288ה 289 292 305ה 306ה
בנטויטש, צבי הרברט 144	ביילין, אשר 22 23ה
בננסון, גריגורי 1118ה	ביילינסון, משה 220ה 206ה
בקשטנסקי, לוי 207	ביכמן, בנימין 138ה
ברגמן, הוגו 281 241 240 206ה 171	ביסמרק, אוטו 79ה
288 287	בירקנהד, פדריק אדווין 125
ברגר, אלפרד 81ה	בל 25
ברדיצ'בסקי, מיכה יוסף 292	בלוך, דוד 171 78
ברדלו, ג'ורג' 181 119	בלומנפלד, קורט 159
ברו, נח 174 172	בלומנפלד, אפרים ר' בלוך, דוד
ברון, ברנרד 17ה	בלינקי, ש' 301
ברזילי, יהושע 296	בלסקן 125
ברזין 194	בן-אב"י, איתמר 235
בריאנסקי, דוד 299	בן-גוריון, דוד 119 79 48 34 33 31 29
בריילספורד, הנרי נואל 1124 80 49	120ה 123 154 158 164ה 170
ברן, צפורה 261	179-185 186ה 187 193 194 198
ברנדייס, לואיס 17ה 100ה 157 172ה	201 240 245 250 255 257 264+ה
ברנדשטטר, יהושע 152ה	265 268 272ה 275 277 280-282
ברנר, יוסף חיים 292ה 274 253ה 122ה	288 292 293-295 297 298
335 296	301-305 309 310 343 346 352
ברץ, יוסף 296 275	בן-גוריון, גאולה 29ה

גרינבוים, יצחק 181 315 320	גוזלינג, הרי 26 126 196
גרינברג, אורי צבי 143	ג'וזף 174
גרינשפון, יונה 152	גולד 99
גרנט, פיליפ גורדון סר 40 101 104	גולדווטר 76 775
236 235	גולד, רבקה 91
גרשברג 104	גולדין, י' 289
	גולומב, אליהו 13+ 14 16 18 21
ד'ה לימה, נחמיה 206	31+ 32 36 37 38 40+ 44 47 57
דובנוב, שמעון 26 46	59 69 70 71 78 79 83 86+ 88
דוסטויבסקי, פיודור 122	93 95 96 97 98 99+ 103 108
דידס, וויליאם 40 41 83 84 107	110 111 116 117+ 118 119
236 234 233 124	120 121 124 127 130 131 132
דיין, שמואל 275	138 139 146+ 163 178 182 183 185
דיר, גנרל 148	190 198 202 206 207 210 235 240
דן, הלל 301 285	244 247 253 307 309 311
דרבקין, דוד ר' רמז, דוד	333-336 345
דרין 150 114 49 19	גולומב, דקלה 86 93 141
	גולומב, עדה 13 16 31 32 83 85
הדלסטון, סיולי 217	86+ 93 96 97 98 124 130 138
הודג'ס 65	141 142 163 185 237 247 334
הודס, יעקב 23	גורדון, א"ד 274 288 296
הודסון, ג'ה 353	גורוכובסקי, שרגא ר' גורן, שרגא
הוז, דב 11 13 14 31+ 32 36+ 37	גורי, ישראל 270
40+ 41 42 43 46 47 54 55 56	גורן, שרגא 260 301
70 78 79 81+ 82 85 93 95-99	גורפינקל ר' גורי, ישראל
100 102 105 106 108+ 115 117	גורץ ר' גוריצמן, משה
119 121 128 129 130 134 138 144	גוריצמן, משה 14 54 132
146 152 153 164+ 170 173 174	גינסור, רוזה 91
176 177 181 183-185 187 193 195	גיסין, אבשלום 333
196 197 200 201 207 210 211	גייקובס 150 161
233-235 237 238 240 247 253 309	גייקובס, יוליוס 171
333 335 336 346 347	גלדסטון, וויליאם 338
הוז, רבקה 11 13 14 31+ 32 36 40	גלדסטון, לורד 338
42 43 44 47+ 54 55 56+ 57 82	גרין, ג'ייל 125

יפה, בצלאל 324	חדש, מרדכי 287
יפה, הלל 142ה	חסיין, שריף 365 323 150 89ה
יפה, טובה 301	חסייני, מוסא כאזם 12ה 27 228ה
יפה, יצחק 334	חיות, צבי פרץ 327
יפה, ליב 120	חיימסון, אלברט 40
יפה, שרה 142 143ה	
יצחקי, יצחק 299 295 265 259 256	טאוב, יחזקאל 219ה
יציב, יצחק 309 276 209 120 48 41	טביב, אברהם 293
ירובעל ר' כצנלסון, ברל	טבנקין, אווה 297
ישראלי, בן-ציון 299 275	טבנקין, יצחק 245-241 137 33 29
	286 275 261-259 257-255 251
כבשנה, יעקב 110 71	299 289 288
כהן, דוד 285	טברסקי, נחום 304 303
כהן, הנס 23	טויב, ליפא 19
כהן, וולטר שמואל 105 76 75	טומשוב, אהרון ר' תומר, אהרון
כהן, י"ל 150	טורנר, יעקב 110
כהן, ישראל 201	טיילי, ראשיד 365
כמאל, מוצטפה 230	טישער, דר' 11
כצנלסון, ברל 33 31-29 25 22 18 17	טרומפלדור, יוסף 293 274 273 251
112 78 76 74 70 64 48+ה 35	335
159 153 147 145 122 120 118 115	טרוצקי, ליאון 204
179+ה 176 170 167 166 162 161	טשרניחובסקי, שאול 289 280 46ה
211 206 193 190 185 183 180	
255 250 245 243 240 236 220 212	יבנאלי, שמואל 246 243 213 63 48
299 292 291 288 286 279 277 275	303 302 259 258
346 345 319 305 304 303+ה 301	יהודה, צבי 257
145 116 44 כצנלסון, חנה	יואר 222 220
145 116 44 כצנלסון, לאה	יודילביץ 263
	ייבין, שמואל 189 188
לאוטרפכט, הרש 239 103 58	ייבין, בתיה 188
לב, משפחת 106	ינאית בן-צבי, רחל 333 301 289 29
לבון, צבי 305 267	יעבץ, זאב 154
לבונטין, פנינה 214	יעקבסון, אביגדור 194 161 160
לביא, שלמה 246 245 242 241 137ה	יפה, אליעזר 260

מאיר, גולדה 299 289 261 44ה
מאירוב, יהודה ליב, 140 110 92 70
222 202
מאירוב, שאול ר' אביגור, שאול
מאירוביץ', בר כוכבא 54 43 40 113 11
195 113 102 100 93 92 90 83 75
234
מאירוביץ', נחמיה 16 13 11
מאירוביץ', רחל 93
מאירוב, פרידה 140 130 110 92 70
222 202 190
מאירסון, גולדה ר' מאיר, גולדה
מגנס, יהודה ליב 276 275 171
מהרשק, ישראל 290
מונד, אלפרד 125 100
מונטגיו, אדוין סמואל 148
מוסנזון, בן-ציון 294
מוצקין, ליאו 181ה
מחובר, יונה 22
מחט, רבקה 274ה
מיד, אלווד דר' 168
מיזל, חנה 293 254 91 38
מלון, גברת 150 149 69 68 52
מלון, קולונל 68 52
מלמוד, יוסף 272
מלצ'ט, לורד ר' מונד, אלפרד
מסינגם 125 80
מקדונלד, רמזי 1132 126 65 30
147-150 162 155 170ה 195ה 196ה
338 198
מרגלית-קלוורסקי, חיים 59 35 34
142ה
מרקס, קרל 296 274 79ה
מרקס, סיימון 296 116ה 169ה

299 297 296 278 277 275
לביטוב, יהודה 279 278
לבני, יצחק 305 269, 268
לבקוביץ, שלמה ר לביא, שלמה
לוביאניק, צבי ר' לבון, צבי
לוי-ג'ורג', דייויד 27ה 51 125+ה
לוי, יצחק 306 287 282
לוי, קפטן 125
לוי, שמריהו 322
לוינזון, זאב 46ה
לונגפלו, הנרי וודסוורת 60ה
לופבן, יצחק 346
לופט, צבי 301
לוקסמבורג, רוזה 269 268ה
לוקצ'ר, ירחמיאל 240ה 138ה
לוקר, ברל 325 134 81ה 79
לוריא 171
לזרוס, נ' 220
ליבנה, צבי 264
ליבקנכט, קרל 269 268ה
ליברמן, ג'נט 201
ליברמן, צבי ר' ליבנה, צבי
ליכטהיים, ריכרד 314
ליכטינגר, אריה ר' נהיר, אריה
ליפסקי, לואי 347 172ה 171
לישנסקי, שרה 260
לנדוברג, יצחק ר' שדה, יצחק
לנסבורי, ג'ורג' 65 50
לסל, פרדיננד 198 89 79
לסקי, הרולד 125
לסקר 83
לסקר, גברת 160
לרמנטוב, מיכאיל 298

סמית 126	מתיו 26
סנודן, אתל 44+45	נג'אר אברהמים 231 232
סנודן, פיליפ 44 45	נהיר, אריה 279
סעוד, איבן 89	נובומייסקי, משה 16 156
סקור, ג'ון 28	נורתקליף, לורד 27
סקר, הרי 116ה	ניידיץ, יצחק 116 159 174
עבדאללה, אמיר 228 230 323 365	נסטיסין 17ה 132
פבזנר, שמואל יוסף 100ה	נצאר, נגיב 229
פבלובה, אנה 107	נרודיצקי 26
פו, אדגר אלן 251ה	נתן, לואיס 159 171 172 196
פולק, דר' 11 129 194	סבוראי, שמואל 219
פוס, פ'ג' 100	סבר, מרדכי 78ה 247
פוסטן, מיכאל משה 22 23ה	סברדלוב, דוד 38 299
פורטר, יצחק 298	סולובייצ'יק, מקס (מרדכי) 14 16 34
פייבל, ברתולד 22 108 201 314 347	315 318
פיין, מכס 161	סולומון, הרולד 118ה 126
פיינמן, חיים 184	סולומון, פלורה 118 153
פייצל, מלך 84ה	סוקולוב, נחום 23ה 92 94 95 106 112
פיליכובסקי, ליאופולד 127	127 129 133 146ה 150 171 172ה
פיכמן, יעקב 127	313 327 329
פיליפ 174	סוקולוב, צלינה 92 127
פינס, יחיאל מיכל 12ה	סוקל, ש' 81ה
פינסקי, שמאי 22 23ה	סטורס, רונלד סר 90
פיף 172	סיידבותם, הרברט 169
פיק, הרמן חיים 323	סיימון, ג'ון ויקונט 125
פישמן, עדה 241 269 275 292 301	סימונוב 174
פישר, ז'ן 206	סמואל, הרברט 40ה 88 89 173 174
פלר, זאב 16 52 77 97 151 207 209	227 235 236 301 362 (ר' גם נציב
218 220 222 256 257	עליון)
פרומקין, השל 171	סמואל, גברת 171 182 205 333
פרי, אליעזר 211ה	סמילנסקי, זאב 88
פרידמן 350	סמילנסקי, משה 333

קלוריסקי, חיים ר' מרגלית, חיים	פרידנרייך 49
קלזיר, כתרינ ברוס 353	פרלמן, שמואל 99 34 14
קלייטון, גילברט גנרל סר 104 101 84	פרמור, הרי לורד 148
קליינס, ג'ון 126 65	פרנק, אנרי 75
קלינר, דוד 219	פרץ, י"ל 59
קליפטא ר' שניאורסון, פנחס	
קלמי, ז'ק 223 22	ציגל, יצחק ר' לבני, יצחק
קלעי, דוד 253 252	ציז'יק, חנה 296
קמרון 353	ציזלינג, אהרון 299 264
קנב, יצחק 273	צירקין, דוד 275
קניבסקי, יצחק ר' קנב, יצחק	צילמס-פורד, לורד 148
קסל, ישראל 75	צ'מברלין, נוויל 125
קפלן, אליעזר 182 170 108	צ'רנייבסקי, אהרון 280
קפלנסקי, שלמה 13 14 16 19 20 22	צ'רצ'ייל, וינסטון 326 125 26
29 31-33 40 44 62 68 70 76 81+	
108+112 113 115 120 122 126	קאהן, בן-ציון ר' קונין, בן ציון
145 148-151 154 156 158 159	קובן, ג'וזף 171
160-162 167 168 170-172 185 193	קולר, אברהם משה 305 279 243
195 201 235 240 213 319 351	קונין, בן ציון 307
קרופני 118	קוסובסקי, ו' 48
קרפ, אריה 298	קופליביץ, יהודה ר' אלמוג, יהודה
קרשו 68 69	קוקס 172
	קושניר, מרדכי 289 287
ראובני, אהרון 298	קום ר' כאזם, מוסה
רבינוביץ, אלכסנדר זיסקינד 296 275	קטינקא, רחל 152
רבינוביץ, יוסף 296 290	קיילי, 26 25
רובשוב, זלמן ר' שזר, זלמן	קייסי, גברת 220
רודמיר, לורד 27	קינמון, יעקב 267
רוזנבוים 193	קיסרי, אורי 212
רוזנברג, יחיאל 286 285 283 282	קיציס, יוסף 285 283 282 272 270
רוזנברג, רוזה 149	305 304 299 291
רוזנגרדן, רבקה 73	קירשנר 124
רוזנגרדן, שמחה 212	קיש, פרדריק 101 100 40+17 34
רוזנגרדן, שרה 92 73	104 107 108 160 233 234

222 219 218	רוזנפלד 75ה
שורץ, רחל 152ה 216	רוזנצוויט, בנימין 60
שור, זלמן 14ה 46ה 81ה 115 117 118	רוטנברג, פנחס 17ה+18ה 38 54 90
146 138 130 128 127 122-120	99ה 117 129 132ה 138 144 156
235 220 206 170ה 158 154 153	314 299 165 162
327	רוטנברג, מאיר 120ה
שטוטלמן 102	רוטשילד, אדמונד 17
שטוקמן, דר' 61	רוטשילד, ג'ימס 31ה+115 117 118
שטורמן 117	203 181 168 163 153
שטיין, לאונרד 123 167 169	רופין, ארתור 109 127 132 138 203
שטיינברג 58	רופין, חנה 109ה
שטריקר, רוברט 170ה 329	ריבוצקי, אברהם 241 243 253ה; ר' גם
שיין, אליעזר 213ה	ריבוצקאים
שמחוני, דוד 73	ריבקניד, דניאל ר' אוורבך, דניאל
שניאורסון, פנחס 246 278 285 286	רייס, אנשל 81ה
שיפמן, יעקב ר' בן-סירה, יעקב	רכב, גוסטה 173 176 206ה 240
שפיגלמן, יצחק ר' יציב, יצחק	רמו, דוד 29 33 98 100 102-104 170
שפרינצק, יוסף 249 275 279 295 297	258 257 255 253 240 195 171
306 302 301 299	285 283 276 275 273ה 270-268
שקולניק, לוי ר' אשכול, לוי	302 301 297 296 293 286
שרת, יהודה 38 47 53 71 73 77 87	רנץ, יעקב 350
136 120 142ה+136 120 118ה+	רסקין, ג'ון 340
218 213 212 207 198 142ה+	רפטור, ברל 289
307 289 247	רקובסקי 194
שרת, צפורה 11 12 14 15 28 31ה+32	
63-58 57ה+56 55 43 42 37 33	שבח, נ' 293
97 94 90ה 88 87 86ה 83 74 73 70	שדה, יצחק 164 165 182
117 115 112 110 109 103ה	שווייגר (דמיאל), יצחק 250 286 288
153 151 140 137 133 131-128	305 296
183 180 179 177 167 164 163 160	שוחט, אליעזר 38ה
204 202 201 197 193 191 190 187	שוחט, ישראל 118 286 309
237 233 222 217 211 210 207 205	שוחט, מניה 278 286
347-345 334 307 247	שורץ, צבי 12 98 126 151 152ה 154
87 שרתוק, יהודית	216 209-207 192 191 176 174 171

שרתוק, פניה 11 14 53 56 83 91 96
107ה 120 130ה 131 137 140 141
166 176 210 212

תומס, ג'ימס הנרי 147 149 150
תומר, אהרון 218
תופיק ביי 240

שרתוק, גאולה 38 56 73 88 140-142
197 198 207 213 218 289 348
שרתוק, וולודיה 12 70 110 116 130ה
137

שרתוק, יהודה לייב 87
שרתוק, יעקב 12ה 20 87 130ה 137
שרתוק, משה אליעזר 87
שרתוק, משפחת 88ה

מפתח עניינים ומקומות

27 "אכספרס"	231 אגודה מוסלמית נוצרית 228+ה
אלכסנדריה 214-217	232
אמריצר, טבח 148	אגודות מוסלמיות 34
אנגלו-פלסטיין קלאב 63	"אגודת ישראל" 322
אנגליה ר' בריטניה בארץ-ישראל	"אובורבר" 125ה
אנגלית 54 73	"אונזער באוועגונג" 50
אנטישמיות 69 229 230	"אונזער וועג" 34 49 50 68 355
"אסיאטיק רוויו" 217 220	אוצר התיישבות היהודים (J.C.T.) 109
אפנדים 360	116
"אקונומיק בורד" 75+ה 76+ה 114ה	אוקספורד 170ה 186 187 340
"ארבייטענדע ארץ-ישראל" 14 38 47	"אורקי אוקטיב־יה" 204
171 134 147	"אחבאר", אל- 231
"ארגון", קבוצת 254 256 258 260	"אחדות העבודה", מפלגת 29 33 36ה
283 287 (ר גם ריבוצקאים)	62 78 98 114ה 156 168 241
ארם נהריים 229 230 232	246 255 261 262+ה 267-269 277
"ארץ ישראל העובדת" ר' "ארבייטענדע ארץ ישראל"	279 283 286 288 292 295 304 305
ארץ ישראל העובדת 25ה 47ה 97 98+ה	309-311 346 352 358
99 103 112ה 114ה 115 121 132 134	"אחדות הפועלים" 222
154 161 172 311 312 346 347 356	אילונובורג 244
באר שבע 100ה 101	אילת השחר 242 259
בגדאד 89	"אינטרנציונל" (המנון) 306
בולשביזם 52ה (ר' גם קומוניזם)	אינטרנציונל איגודים מקצועיים 170ה
בחירות לפרלמנט הבריטי 25 26-28	258 260 305 340 342
30 32 51 60 124 126 146 155 195	אינטרנציונל שלישי 66 352 355
378 337	אינטרנציונל שני 78 353
ביל"ו 12ה 19ה 46ה	איסט אנד 51 64 65 68
	איסלאם 229
	אכזקיטבה ר' הנהלה ציונית

146	107	104	102	230-227	"בית אל-מקדס"
				279	בית אלפא
			גבעת ברנר 207	76	בית חרושת מלט, יג'ור
250	246	241	ה+137 71	358 337 317 150	בית לאומי יהודי
309	304	286	285 278 277	363 362 360	
			310	358	בית לורדים 148
1238			ה171 95	ה91	בית ספר חקלאי לבנות, נהלל
			334 333	255-253 251 250	בלוק סוציאליסטי
103	99	98	84 74	295 288 287 284 283 272 261 260	
			ג'ואיש כרוניקל"	305 304	
			338 337 159 135 130		
			ג'ואיש קורספונדס בירו 103	254	בלתי-מפלגתיים, רשימת
			ג'יו קולג' 209	53	בנק אנגלו-פלשתינה
			ג'וינט 234	114 110 99 77 60 28 19	בנק הפועלים
			גור 143	355 352 194 193 168 116	1115
			גימנסיה הרצליה 333 29	150 89 55	בריטניה בארץ ישראל
			גן שמואל 277	157-155 327 354 366-366	ר' גם
			געצייג קאמפיין 25		ממשלת ישראל; מנדט בריטי
			"דאס ארבייטענדע ארץ ישראל"	ה20	ברית-המועצות (רוסיה סובייטית)
			ר' "ארבייטענדע ארץ ישראל"	194	66 65
			"דבר" 168 166 74 70 31 27 18 15	198	201 340
			205 195 190 187 180		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			ה206 207 210 211 217 +220		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			346		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			דגניה 259 242 135 29		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			"דיילי הרולד" 220 65 50		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			"דיילי מייל" 27		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			דיר אל-בלח 100		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			דפוס אחדות 53 48		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			דרוזים 89		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			דרום אפריקה 89		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			"דרור" 326 325		ה168 166 74 70 31 27 18 15
			"האדמה" 293 253 93		ה168 166 74 70 31 27 18 15
				346 249 240	
				101	ה168 166 74 70 31 27 18 15
				ה100	בתי קברות צבאיים בא"י

359 327 323 320 316 241	"הארץ" 254
הסתדרות תלמידי הגימנסיה 277	האשמים 231
"העבודה" 296 154 132	"הגנה" 146 ה 138 108 99 16 13
"העולם" 225 52 34 14	170 187 334 335
"הפועל המזרחי" 330	"הדסה" 314
"הפועל הצעיר", מפלגת 241 240 184	הודו 89
262 261 260 257 253 251	"הום רול" 25
287 279 278 273 272 269-267	"החטא ועונשו" 122
346 306 305 303 296 292 288	"החלוץ" 138 132 ה 118 82 +47 +46
"הפועל הצעיר", שבועון 304	201 239 246 327 329 330
הצהרת בלפור 89 27 174 ה 148+	"החלוץ המזרחי" 330
228+ ה 337 324 321 319 317 231	"היאווה" 62 60
338	הכשרת היישוב 314
"הקטר" 186	המבורג 82 81 78
"הקיבוץ" (מחתרת) 138 ה 164 ה 240	"המזרחי" 329 327-324 322 319 315
"השדה" 186	332 330
"השומר" 246 ה 240 148 29	"המסילה" 213
"השומר הצעיר" 304 279 250	המפסד 95
"השחר" 12	"המשביר" 167 ה 153 151 115 48
"התאחדות" 325 324 320 319 276	200 212 271
"התקווה" 329 306	הנהלה ציונית: ארץ ישראל 233 ה 40
להאבים 89	23 258; לונדון (אכזרטיבה) 23
"וויטקר אלמנך" 220	29 99 150 ה 201+ 320 315 324
"וופרוסי ביטה" 204	327 328 347
וורקס אדיוקשונל אסוסיאיישון	הסתדרות חקלאית 242
344-341	הסתדרות נשים ציוניות 149
וטיקן 230	הסתדרות עובדים כללית 33 ה 36 40
וויטשפל 66 60 51 50 32 30 28 26 25	172 209 222 243 244 245
196 171 126	247-308 311 313; ועד פועל 44
וילנה 73	48 108 137 ה 242 246 269 287 310
וינה 57 55 54 40 36 32 31 19 14 11	341 346
239 238 ה 115 86 85 82 81 71	הסתדרות ציונית 123 34 18 ה 17 14
335 333 249	140 145 156 157 ה 158 201 200

163 118 73 182+ה; ורשה	ועד הצירים 27
309 286 285 246 חבורת העמק	ועד לאומי 324 318 157 156 62 41ה
365 363 חבר הלאומים	363 362
298 297 274 "חבר'ה טרסק"	ועדה לבתי קברות צבאיים, בריטניה
חברת החשמל 17+ה 18ה 132ה 156ה	104 100
חברת העובדים 34 46ה 48ה 115ה	ועד פועל, הסתדרות העובדים 115ה
159ה 164ה 261 277 303 304ה	44ה 108 137ה 161 252 253 264+ה
חברת התיישבות העובדים 275	289 287 284 279 275 269 266
"חובבי ציון" 314	294-292
חוסר עבודה 22ה 40ה 63 75ה 234-236	ועד פועל ציוני 117 115ה 40ה 23
283 264-262 259 256 245 242	187 185 181 170 168 159 153 151
287	324ה 320 316 234
חוקה לארץ ישראל 156	ועידה בינלאומית לתרבות פועלים,
חיג'אז 366 232-230	אוקספורד 344-340
"חירם" 100	ועידה חקלאית, פתח-תקוה 255 252
טבריה 161 159 153 145 135	274 278 303ה
"טיימס" 217 27	ועידת "אחדות העבודה" (שלישית)
"טרסק" ר' חבר'ה טרסק	221ה 33ה
י.ס.ד. 352	ועידת ארץ ישראל העובדת: לונדון
י.ק.פ. 352 250	121 113 112 98 161; קרלסבד
יג'ור 76	ועידת ברייטון 364 147
יהודי: אנגליה 113 206 355; לונדון	ועידת גנט 182
203 154 73 69-63 51 50 28 26 25	ועידת "החלוץ" 46+ה
204	ועידת הסתדרות העובדים הכללית
"יודישה רונדשוי" 46	(השנייה) 47 41 38 37ה 35 34 15ה
יידש 114ה 113 68 64 49 34 30	241 236 105 78 77 73ה 71 62 48
121ה 126 152 161 162 195 255	243 253 254 247-308
156 151 355 350 302 295 289 261 256	ועידת מינסק 88
ים המלח, זיכיון 156 151	ועידת מרו'-אוסטרו 329
יק"א 75 34	ועידת סקרבורו 350
כנרת 259 167 136ה 32	ועידת "פועלי ציון", ברלין 98 97ה 96
	111ה 114ה 113+ה 112 105 103 99
	318
	ועידת קואופרטיבים בי"ל, גנט

מועצת פועלי יפו 267-265 263 262 208	כפר גלעדי 29
290 273 270 269	"כרמל", אל- 231-229 227
מופ"ס, מופ"סים ר' מפ"ס	
"מחיינו" 137	לבנון 89
מחוסרי עבודה ר' חוסר עבודה	לונדון 106 55 54
מחלקת עבודות ציבוריות, ממשלת	לונדון סקול אוף אקונומיקס (L.S.E.)
המנדט 227 104 101 100 40	132 128 121 112 110 83 70 31 15
מטולה 88	197 176 173 164 146 145 139
מייל אנד 27	208 204 202
מילט 363 157	ליברלים, מפלגת 135 126-124 28 26
מלון ברש 249	338 337 171
מלחמת מעמדות 269-267 262 261 78	לידס 150 114 113
354 342 305 304	ליטא 113
ממשלת ארץ ישראל 89 62 446 40	לייבור 60 58 45 44 32 30 28 26 25
361 359 236-233 227 157 156	125 122 90 84 80 69 68 65 62
366	156 155 150 147 145 132 126
ממשלת בריטניה 151 148 147 89 40	354 352 350 349 339-337 193
365 316 235 234 157-154	לייבור בארץ ישראל 364 357 356
ממשלת צרפת 230 225	162 158 155 150-147 62 44 30
מנדט בריטי על א"י 446 441 440 35	337
מנדט 233 232 231 158+228 84	לייבור (מפלגה בלתי-תלויה) 65 49
324 320 319 317 316 236-234	354 352 349 80
362-360 358 335 326+ 325	"לייבור ייר בוק" 29
366-364	"לייבור לידר" 353
מנצ'סטר 355 116 114 113	לייבור ריסרץ' דפרטמנט 57
מפלגה ליברלית ר' ליברלים	"לינקיזם" 355 351 288
מפלגה קומוניסטית: ארץ ישראל (פ.ק.פ.)	"ליסאן אל-ערב 231 225
250+; בריטניה 66	
מפלגה שמרנית ר' שמרנים	מאורעות 335 240 231 1921
מפלגת עבודה, אנגליה ר' לייבור	מגדל 309
מפלגת עבודה בלתי-תלויה ר' לייבור	מוסקווה 299 193 182 123 120
(מפלגה בלתי-תלויה)	340
מפ"ס (מפלגת פועלים סוציאליסטית)	מועצה מחוקקת 381 360 232 89+35
גם 296 293 265-252 241 240	מועצה מייעצת 89

פרקציית הפועלים)	234-236 301 (ר' גם סמואל, הרברט)
"מראת אל-שרק" 230	נשונל קואונסיל אוף לייבור קולג'ס
מרכז חקלאי 167 244-246 252 279	341
310 293	
משלחת ערבית מא"י ללונדון 27ה	סוכנות יהודית 158 181ה 313 315 316
משמרים ר' שמרנים	318-321
משרד ארץ-ישראלי 329 330	"סולל בונה" 104 115ה 153+ה 154
משרד "ברית פועלי ציון" ר' "פועלי ציון"	158 164ה 170ה 171 173ה 174 176
משרד החוץ, בריטניה 150 182 193	194 196 200 205 206 212
משרד המושבות, בריטניה 35 100 104	סוציאליזם 19 50 65 66 68 69 312 351
107ה 147-149 168 193 346 347	353 356
363	טוריה 89 229 230 236
משרד עבודות ציבוריות של הסתדרות העובדים 31ה 75 76 79 82ה 84ה	"סטייטסמן ייר בוק" 220
100+ה 101 102+ה 104 107ה 115ה	סטפני 51
134 138 145 146ה 173ה 233+ה	"סיליקט", בית חרושת 11 12ה
241 242 244 252ה 253ה 262-265	סיעה דמוקרטית 315
268 270 271 276 283 284 287 293	ספריית ההסתדרות 136 225 252 256
301	273 287 303 307
משרד ציוני, לונדון 22 23 31 46 121	סרט ראינוע ארץ-ישראלי 204
124 154ה 171 173 176 204	
נגב 156	עבודות ציבוריות 76 101ה 241 254ה
נהלל 191ה 154 219 257 258	264 274 283 297 (ר' גם משרד עבודות ציבוריות)
נורדיה 135	עבר הירדן 62 84ה 228+ה 230 232
נוריס 235	326 365 366
"ניו ג'ורדיאה" 217	עברית, הוראת 12 13 20 37 59 60
"ניו לידר" 135 220	63 113 114ה 127 133 139 144 146
"ניו סטייטסמן" 217	176 188 189 202 255
"ניישון" 62 80	"עדן", אולם ראינוע 275 287 295 298
נישואים 11 237	302
"נפיר", אל- 231	"עזרה" 250
נציב עליון 40ה 89ה 157ה 227 231	עין חי 293
	עין חרוד 73 95ה 136 137ה 142 168ה
	218 219 241 242 245 246 277 309

356 354 353 350 349 338 337 212	310
149 357; ארצות-הברית 25ה	עין טבעון 136ה 218 307
"פועלי ציון שמאל 253ה 254ה 284	עין סיניה 12ה
פינסק 87	עיריית לונדון 38 202 203
"פלסטיין" 81 116ה 123 169ה 227-230	עיתון, עיתון יומי ר' "דבר"
"פנקס" 38 47 60 70 71 145 154 186ה	עיתונות ערבית 14 34 59 98 146
246 252 +253ה 276 279 281 282	232-225
340 305 288	עלייה 40ה 146ה 62 156 157 168ה 182
פרוהיבישיוניסטים 26	364 359 358 350 330 235 234 227
פרלמנט בריטי 32 42ה 45 62 150 337	עמק יזרעאל 316
358 338	עפולה 218
פרקציה דמוקרטית 319 320 325 326	ערב, ארצות 228 229 232
329 328	ערביי ארץ ישראל 27 34 35+ה 89
פרקציית הפועלים 241 250 253 261	156 157 168ה 225-232 235 271
28 292 (ר' גם מפ"ס)	335 358 360-362 365;
פתח תקוה 207ה 213 259 267 348	אורתודוקסים 225 230; מוסלמים
צ"צ ר' צעירי ציון	226 228 260 360; נוצרים
צבא עותמאני 174ה 333 334	364; קתולים 225 230
"צבאח", אל- 227	עתלית 76 75
ציונות, ציונים 17 18 25 27ה 63 66 68	פ.ק.פ. ר' מפלגה קומוניסטית, א"י
154 153 150 98 89+ה 70 69	פביאנים 204 208 209
169ה 200 206 227-230 250ה 313	פדרציה ציונית, ארצות הברית 69
351 350 332-330 328 326-315	פדרציית איגודים מקצועיים 186
356 355	פולה 218ה
"ציונים כלליים" 315 319 329	פולין 207ה
"צייט" 64 195	"פועלי ציון" 78 121 295 297 311
צעירי ציון 251ה 261 268 312	318-321 324 325 328 351 (ר' גם
326 325 324 321-319	"ברית עולמית פועלי ציון")
צפת 88	"פועלי ציון", אנגליה 16 19 25 28 32
קומוניזם, קומוניסטים 19 20 26 65-67	49+ה 51 52 59 60 63 64 66-70 74
(ר' גם מפלגה קומוניסטית) 241	76 98 99 103 109 112-116 112ה
קונגרס ציוני י"ב 268 329	126 132 134 135 139 149 150 152
	154 161 162 168 171 180 195 196

175 173 167 164 153 140 130 128
 237 211 205 196 192 191
 "רונדשוי" ר' יודישה רונדשוי
 306 293 268 119 88 29
 351 350 337 334 325
 רור, חבל 80 27
 "רוסווייט" 293 119
 ריב לשונות 113
 רכש נשק ל"הגנה" 170 117 99 95
 335
 רמלה 100ה
 רסקין קולג' 342-340 186
 "רקוב צהיון" 230
 שוני 142
 שכונת בורוכוב 272 262 222 167 135
 שכונת עובדים 184
 שמרנים, מפלגת 135 126 125 28 26
 338 337
 שקל ציוני 332 331 314
 "תחזקנה" 306
 תל אביב 219
 תל יוסף 310 95 137ה
 תערוכת אוקספורד 343 186
 תערוכת גנט 182 172 171 164ה
 תערוכת וומבלי 181 174-172 164
 205 196

קונגרס ציוני י"ג 120 98 97ה 95 94
 332-313 268
 קונגרס עברי עולמי 319 318 315
 "קונטרס" 20+ה 23 21 45 33 48+ה
 81 80 79 76 75+ה 74 70 53 49
 126 124 121 120 115 113ה 98
 291 246 220 209 208 198 155 143
 357 349 335 313 311ה 306 305
 קופת חולים 306 279 219
 קושטא 333
 קיבוץ ארצי 310
 קנדה 89
 קפא"י 132 115ה 114+ה 98 59 31 25
 350 349 312 311 304 172 171 154
 355 352
 קרלסבד 1112ה 108ה 99-97 95 94ה
 268
 קרן היסוד 139 132 115 44 23 22 17
 211 206 205 203-201 184
 325-321 319-317 315-312
 קרן המכשירים 25
 קרן לפיתוח ארץ ישראל (PDC) 17
 קרן קיימת לישראל 314
 "ראונד טיבל" 220
 ראס אל עין 309
 ראשון לציון 154 29
 רדינג 112 103ה 94 90 74 71 57 43 15

